

Prof. Dr. Ufuk GÜLSOY

İSTANBUL TİCARET BORSASI 1924 - 2014

İSTANBUL TİCARET BORSASI 1924 - 2014
ISBN-978-605-137-412-3

İstanbul Ticaret Borsası adına sahibi
Ç. Ali KOPUZ
İSTİB Yönetim Kurulu Başkanı

Yayın Kurulu
Bülent KASAP, Atilla SÜMER, İlhan KOYUNSEVEN,
Yusuf ACAR, Zeki ASLAN, M. Erkan ÖZEFE, Zekif KOPUZ,
Alaattin ALTUNTAŞ, Mustafa KAMAR

Proje Danışmanları
Ali Yavuz YİĞİT, Mesut TAŞKIN

Proje Koordinatörü
Şefik MEMİŞ

Hazırlayan
Prof. Dr. Ufuk GÜLSOY

Katkıda Bulunanlar
Mustafa YAZICI, Nurdan GÜR, Talip MERT,
Murat ARSLAN, Şefik MEMİŞ, Denizhan DERE

Teşekkür
Yrd. Doç. Dr. Berfin Melikoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri,
İSAM, Cumhuriyet, İSTİB çalışanları, İBB Atatürk Kitaplığı

Tasarım
Murat ARSLAN

Fotoğraflar
Osman KUVVET, Kenan DUMANLI, Harun Raşid, İSTİB Arşivi, MONAD

Tashih
Candan BİLGİLİ, Bozkurt ÖZSEREZLİ, Denizhan DERE, Handan Mesude

Yapım
MONAD
Enveriye Sok. No:26/2 Üsküdar - İstanbul
Tel: (0216) 557 82 87 - Faks: (0216) 557 82 85

Baskı-Cilt
Altınoluk Yayın San. A.Ş.
Tel: (0212) 671 07 00 - Faks: (0212) 671 07 17
www.erkammatbaasi.com

Ağustos, 2014

Zahire Borsası Sok. No:3 Bahçekapı, Fatih 34112 İstanbul
Tel: 0212 511 84 40 - Faks: 0212 511 84 49
www.istib.org.tr

TAKDİM

Büyük Osmanlı tarihçi ve devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa, “Tarih bilmeyen diplomat, pusuladan anlamayan kaptana benzer; her ikisinin de karaya oturma tehlikesi vardır” der. Aslında bu söz siyaset ve denizcilik için ne kadar doğruysa, ticaret için de o kadar doğru ve unutulmaması gereken bir gerçektir. Kuşkusuz ticari örgütlenmeler için de bu, böyledir. Eğer siz, kurum olarak tarihinizi çok iyi bilerseniz, gelecek ile ilgili hem isabetli ve geçmişle bütünleşen, hem de geçmişten güç alan bir hayal kurabilirsiniz. O zaman fikirleriniz, bugünün hayali olarak kalmaz, yarının gerçeğine dönüşme şansına kavuşur.

Bana göre kurum tarihleri bize aynı zamanda kendi sınırlarımızı öğrenme fırsatı da verir. Bir anlamda neleri yaptıklarımızı bilerek, neleri yapabileceğimizi anlamamızı sağlar. Bu bağlamda İSTİB Yönetimi olarak biz çok önemli bir karar vererek, İstanbul Ticaret Borsası'nın tarihini ortaya koyacak kapsamlı bir çalışmayı başlattık. Çok kıymetli hocamız Prof. Dr. Ufuk Gülsoy başkanlığında uzman bir kadronun titiz ve uzun araştırması nihayet sonuçlandı. Böylelikle tarihimizde ilk defa Borsa'yı geçmişten bugüne anlatan bir eser hazırlanmış oldu.

Onurla ifade edeyim ki, bu kitap çalışması, İstanbul Ticaret Borsası hakkında bilinmeyen birçok noktayı gün yüzüne çıkardı. Bunlardan birkaçını sizlerle paylaşmak istiyorum:

Birincisi, İstanbul Ticaret Borsası'nın kuruluş teklifini, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Denizlili iki milletvekilinin vermiş olmasıdır. Merhum Necip Ali ve Yusuf Beyler Borsa'nın kurulmasıyla ilgili tavrını hazırlayıp imzalayarak, TBMM'ne sundular. Onları camiamız adına rahmetle anıyorum. Bu teklifi bir an evvel kanunlaşması için Meclise sevk eden ise TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa idi. Gazi'nin Başkanlıktan konunun araştırılıp gereğinin yapılmasını istemesi üzerine, İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası aynı yıl içinde kuruldu ve ilk toplantısını da 6 Aralık 1924'te yaptı.

İkinci olarak tarihi bir yanığı da bu eserle düzeltildi. İstanbul Ticaret Borsası'nın faaliyete geçtiği ilk bina, bilinenin aksine Konsolit Han değil, bugünkü Bankalar Caddesi üzerindeki Mahmudiye Han'dı (Şark Han). Borsa'nın resmi açılışı ise sade bir törenle bu binada 21 Şubat 1925 tarihinde gerçekleşti.

Üçüncüsü ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Ticaret Borsası'nın kullanılması amacıyla bedeli karşılığı verilen Hamidiye Medresesi'yle ilgilidir. Türkiye'nin tam bir değişim sürecinden geçtiği o vakitlerde, Vakıflar Genel Müdürlüğü medresenin yıkılıp yerine daha modern ve Borsa'ya yararlı bir mekan yapılmasından yanaydı. Daha önce Hamidiye Medresesi'nin müstemilatlarının yıkılıp 4. Vakıf Han yapılmasına müsaade ettiği gibi, Osmanlı mimarisinin ve geleneksel kültürümüzün göz bebeği Medrese

için de bizden aynı şeyi talep ediyordu. Borsa yönetiminin basireti ve tarihsel geleneğimize sahip çıkan anlayışı tam da bu noktada ortaya çıktı ve Medrese'nin restore edilerek kullanılmasına karar verildi. Günümüzde ziyadesiyle ihtiyaç duyduğumuz bu tarih bilincinin o günlerde Borsa yönetiminde varolması bizim için büyük bir gurur kaynağıdır.

Bu kitapla bir kez daha ortaya çıktı ki; İstanbul Ticaret Borsası kurulduğu tarihten itibaren üyeleri için, Türkiye'nin tarım ve hayvancılık sektörleri için öncü roller oynadı. Daha 1926'da genç Cumhuriyet'in tanıtımı için oldukça önemli olan Seyyar Sergi başta olmak üzere, birçok uluslararası serginin organizasyonunda vazifeler aldı.

İstanbul ve Türkiye'nin ticaretine yön verecek kararlarda etkin oldu. Kayıt içi ekonominin yerleşmesi için gayret gösterdi. O tarihlerde İstanbul için hayal olan Canlı Hayvan Borsası'nın kurulmasında ve daha sonra da bünyesine geçmesinde inkâr edilemez katkılarda bulundu. Büyük yatırım gerektiren ve henüz Türkiye'de yaygınlaşmamış olan ürün analizlerinin yapılabilmesi için geniş çaplı bir laboratuvar kurdu.

Buna benzer birçok hizmetiyle İstanbul Ticaret Borsası, İstanbul'un simge kuruluşlarından biri olarak hep en önde oldu. İstanbul iş alemini başarıyla temsil etti. Hepsinden daha önemlisi nesilden nesile aktarılan dürüst ve girişimci bir tüccar geleneği oluşturdu. 90 yıllık geçmişimizde büyük bir mutlulukla gördüm ki, İstanbul Ticaret Borsası, ticaretin dışındaki alanlarda da isminden övgüyle söz ettirdi. Camilerin ihya edilmesinden eğitim burslarına, kültür ve sanatın desteklenmesinden sosyal sorumluluk projelerine kadar geniş bir alanda İstanbul ve İstanbullulara hizmet etti.

İstanbul Ticaret Borsası kitabının sayfalarını karıştırdıkça tüm bunları gördüm. İmparatorluk kadar geniş bir hayal gücüyle yola çıkan ilk kurucularımız, genç Cumhuriyete hayat vermişler. Bu gayretle bugüne "müteşebbis, etkin, doğruyu söylemekten çekinmeyen, ülkesi için çalışmaktan korkmayan, ticareti kârdan ibaret görmeyen" bir gelenek bırakmışlar.

İnanıyorum ki, küreselleşmenin tüm alanlarda yaşandığı, insan ve toplum hayatının tek-tipleştiği bu çağda, İstanbul Ticaret Borsası, farklı bir ticaret anlayışını savunurken, farklı bir dünyanın olabileceğine dair umutları da diri tutacaktır. Bu ruh ve coşkuyla daha nice yıllar, her gün dünden daha büyük ve güçlü olarak varlığını sürdürecektir, İstanbul ve İstanbullular için çalışmaya devam edecektir.

Son söz olarak bu kitabın oluşmasında emeği geçen Sayın Prof. Dr. Ufuk Gülsoy ve çalışma arkadaşları ile her türlü desteği veren fedakâr Borsa personelimize teşekkür ediyor, sizlere de keyifli bir okuma diliyorum.

Saygılarımla

Ç. Ali KOPUZ

İSTİB Yönetim Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

1 9. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin en önemli ve en uzun yüzyılı sayılır. Bu yüzyıla kadar, devletin yeniden yapılandırılması konusunda klasik Osmanlı sisteminin ve geleneksel anlayışların dışında çözümlere fazla iltifat etmeyen ve sorunlarını yerleşik sistemin prensiplerine bağlı kalarak çözmeye çalışan Osmanlılar, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan olumsuz gelişmeler sebebiyle, devlet kurumlarının içine düştüğü zafiyeti daha net bir biçimde görme imkanı bulup, hızla değişen dünya şartlarına adapte olabilmek için, yeni çözüm yolları aramaya başladılar. Gelinen bu aşamada, sistemin problemlerini, geçmişte olduğu gibi, geleneksel kurumlar, politikalar ve yöntemler vasıtasıyla halledebilmek artık mümkün görünmüyor; devletin, başta ordu, ekonomi ve bürokrasi olmak üzere, bütün kadim müesseselerini Batı'daki örnekleri doğrultusunda yeniden şekillendirmesi ve güncellemesi gerekiyordu.

Aynı ihtiyaç, geçmiş yüzyıllarda İstanbul'un ipe işlerini düzenleyen kurum ve kuruluşlar ile bu konuda aktif rol oynayan kamu-sivil aktörler için de söz konusuydu. Çünkü, imparatorluğun en büyük, en gelişmiş ve aynı zamanda en renkli şehri olan İstanbul'un iktisadi anlamda daha çok bir tüketim merkezi olması ve ülkenin siyasi olarak aktif unsurlarını bünyesinde barındırması sebebiyle ihtiyaçlarının düzenli olarak karşılanması çok önemliydi. Osmanlı Devleti, bundan dolayı, şehrin ipe işlerini 1453'den beri bizzat organize ediyor, bu organizasyonda rol alan resmi-sivil bütün aktörlerin sorumluluk ve yetki alanlarını da yine kendi belirliyordu.

18. yüzyılın sonlarına kadar bu organizasyonun merkezinde yer alan kurumların başında, Un Kapanı zahire borsası geliyordu: İstanbul'a Rumeli ve Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden gemilerle gelen zahire ve hububat buraya boşaltılıyor, resmi fiyatları burada belirleniyor ve bu fiyatlar üzerinden tüccar tarafından esnafa satılıyor, nihayetinde de esnaf vasıtasıyla İstanbul halkına dağıtılıyordu.

Un Kapanı'nın İstanbul'un ipeşinde üstlenmiş olduğu bu önemli görev ve sorumluluk, 1793'te Zahire Nezareti'ne devredildi. Zahire Nezareti özel kesimin küçük birimler halinde yürüttüğü bir faaliyetin daha büyük ölçekli olarak düzenlenmesinden daha farklı bir işlev gördü. Normal bir alıcı gibi hareket etmeyip, özellikle fiyat politikası aracılığıyla zahire piyasası mekanizmasına önemli oranda müdahalelerde bulunarak geniş kesimlerin gelirlerini etkileyen "yeni dağıtıcı" bir politika izledi.

Nezaret kanalıyla devlet, bir yandan İstanbul piyasasında zahire fiyatlarındaki artışları bir ölçüde sınırlandırmaya gayret ederken, diğer yandan da memurunu ve askerini daha ucuza besleme ve zaman zaman Zahire Hazinesi'nde biriken sermayeden diğer hazinelere kaynak aktarmaya çalıştı. Devlet açısından olumlu görünen bu tablo, zahire alımlarından doğan mali yükü taşıyan üretici kesim açısından hiç de cazip değildi.

Düşük fiyatlarla yapılan devlet alımları üretim heveslerini kırıcı etkiler yapıp, pazarların gelişmesini engellediği gibi, aynı zamanda zirai üretimi sınırlayıcı bir netice doğurdu. Bütün iyi niyetli çabalara rağmen, Zahire Nezareti, İstanbul'un iâşesi konusundaki kronikleşmiş sorunları bütünüyle çözüme kavuşturamadı.

Önce Un Kapanı ve ardından da Zahire Nezareti'nin İstanbul piyasasındaki zahire fiyatlarını belirleyen kurum olma konumlarını kaybetmeleri üzerine, Tanzimat döneminden itibaren başkentteki zahire fiyatlarının tespiti Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak, Şehremaneti tarafından yapılmaya başlandı. Şehremaneti piyasadaki zahire fiyatlarını 1882'den sonra İstanbul Ticaret Odası'ndan aldığı bilgilere göre yapıyor, Ticaret Odası da bu bilgileri şehrin belirli han ve mahallerindeki zahire ve hububat tüccarından derliyordu. Adil ve hakkaniyetli olmayan bu fiyat belirleme yöntemi zahire tüccarlarını memnun ederken, fırıncı esnafı ile İstanbul halkını ise bîzar edip sürekli zarara uğratiyordu.

Zahire konusunda yaşanan sıkıntıları ve keyfilikleri ortadan kaldırmak için harekete geçen Osmanlı hükümeti, bu önemli sorunun, İstanbul'da, devletin denetimi altında kurulacak bir ticaret ve zahire borsasıyla kalıcı olarak çözülebileceğine karar verdi. 19. yüzyılın son çeyreği içinde alınan bu tarihi karar, bugün Türkiye'nin en büyük ticaret borsası unvanına sahip olan İstanbul Ticaret Borsası'nın kuruluş sürecini başlatan ilk adım oldu. 1880'lerde başlayan İstanbul'da ticaret ve zahire borsası kurma girişimleri, böyle bir kurumun tesisini menfaatlerine aykırı bulan sermaye çevrelerinin engellemeleri yüzünden, ancak 1924 yılında gerçekleşebildi.

İstanbul Ticaret Borsası'nın kurumsal tarihini konu alan bu eser, sıradan bir müessese tarihi olmanın çok ötesinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'ten ise günümüze kadar uzanan, Türkiye'nin bir anlamda ticaret, ekonomi, sosyal ve siyasi tarihi niteliğindedir. Çünkü İstanbul Ticaret Borsası'nın tarihi, geçmişten bugüne Türkiye tarihinin bir özeti gibidir.

Başbakanlık Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivleri belgeleri ile Borsa Zabıt Defterleri başta olmak üzere, dönemin birinci elden kaynakları ve geniş bir literatürün kullanıldığı bu özgün kitap, İstanbul Ticaret Borsası tarihi hakkında bugüne kadar yazılan ilk akademik araştırma eseri olması açısından da ayrı bir değeri haizdir. Böyle bir eserin ortaya çıkmasına vesile olan ve araştırmalarımız süresince bize her türlü destek ve kolaylığı gösteren İSTİB Yönetim Kurulu Başkan ve Üyeleri ile diğer Borsa yetkilileri ve çalışanlarına gönülden teşekkür ediyor, az veya çok katkı sunan herkese şükranlarımı ifade etmek istiyorum.

Prof. Dr. Ufuk Gülsoy

Çamlıca, 2014.

KISALTMALAR

BEO	: Bâbîâli Evrak Odası
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DP	: Demokrat Parti
DUİT	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İBKBKİ	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri
İ.DH	: İrade-Dahiliye
İ.HUS	: İrade-Hususi
İ.MM	: İrade-Meclis-i Mahsus
İ.ŞD	: İrade-Şura-yı Devlet
İSTİB	: İstanbul Ticaret Borsası
İTSOM	: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası
MV	: Meclis-i Vükela
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi
s.	: Sayfa
ŞD	: Şura-yı Devlet
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
Y.MTV	: Yıldız Arşivi Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.ŞH	: Yıldız Arşivi Perakende Şehremaneti Maruzat
YA.RES	: Yıldız Arşivi Resmi Maruzat
vd.	: Ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Dünyada Ticaret ve Zahire Borsalarının Ortaya Çıkışı	13
--	----

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR DÖNEMİNDE İSTANBUL'UN İAŞESİ

A- Osmanlı İktisat Sisteminin Temel Prensipleri	21
1- Merkezi ve Üniter Yapı	21
2- Gelenekçilik	23
3- Adalet	23
4- Sosyal Refah ve Arz Yönlü Ekonomi	23
B- Klasik Dönem Osmanlı Toplumunu	25
1- Sosyal Sınıflar	26
2- Devlet - Köylü İlişkileri	28
3- Esnaf ve Tüccar Ahlakı	31
C- İstanbul'un İaşe Meselesi	32
1- İstanbul'un Önemi	32
2- İaşe Siyasetinin Çerçevesi	34
3- Zahire Tertibi	35
4- Mubayaa Usulleri	36
5- Un Kapanı Tüccarları	39
6- İstanbul'un Et İhtiyacı	41
7- Sarayın İaşesi	45
8- İaşenin İstanbul'da Dağıtımı	46
D- Zahire Nezareti'nin Kuruluşu	52

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL TİCARET VE ZAHİRE BORSASI'NIN KURULUŞ SÜRECİ

A- Ticaret Borsası Fikrinin Oluşumu	55
1- 19. Yüzyıldaki Modernleşme Çabaları	55
2- Bürokratik Düzenlemeler: Ticaret ve Ziraat Meclisleri	58
3- Osmanlı'da İlk Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası	58
4- Ticaret Borsasına Giden Yol: Meclis-i Ticaret ve Ziraat	60
5- Dersaadet Ticaret Odası'nın Kuruluşu	63
6- Borsalara İlişkin Yasal Düzenlemeler	65
a- Ticaret ve Zahire Borsası'na Hazırlık: 1882 Dellal ve Sinsar Nizamnamesi	67
b- Ticaret ve Zahire Borsalarının Yolunu Açan Düzenleme: 1886 Umum Borsalar Nizamnamesi	68
7- Umum Borsalar Nizamnamesi Sonrası Gelişmeler	73
a- 1886 - 1902 Dönemi	73
b- Dersaadet Ticaret ve Zahire Borsası'na Dair İlk Yasal Metin: 1902 Borsa Nizamnamesi	79
8- 1902 - 1908 Dönemindeki Gelişmeler	84
9- II. Meşrutiyet Sonrası Gelişmeler	86
a- Dönemin Genel Karakterleri	86
b- Borsa'ya Yer Aranıyor	87

c- 1912 Ticaret ve Zahirre Borsaları Teşkilatı Kanun Taslağı	89
10- 1914 - 1923 Dönemi: Zor Yıllar	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSTANBUL TİCARET VE ZAHİRE BORSASI'NIN AÇILIŞI

A- Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye	97
1- Ekonomik ve Sosyal Durum	97
2- Cumhuriyet'in Ekonomik Hedefleri	100
3- Odaların Yeniden Şekillendirilmesi	101
a- Odaları Millileştirme Süreci	101
b- İzmir İktisat Kongresi	103
c- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nda Yönetim Değişikliği	105
4- 1924 İktisat Raporu'nda İstanbul	106
B- İstanbul Ticaret ve Zahirre Borsası'nın Kuruluşu	113
1- Kuruluş Teklifi	113
2- Hükümet Teklifi Onaylıyor	114
3- İstanbul Ticaret ve Zahirre Borsası Talimatnamesi	117
4- İlk Borsa Heyeti	124
5- İlk Heyet Toplantısı	125
6- Borsa'nın Kuruluş İlanı	126
7- Borsa'ya Yer Arayışları	127
a- Bina Araştırma Komisyonu Çalışmaları	127
b- Borsanın İlk Mekanı: Mahmudiye Han	128
C- İstanbul Ticaret ve Zahirre Borsası'nın Açılışı ve İlk Faaliyetleri	130
1- Borsa'nın Açılışı: 21 Şubat 1925	130
2- Borsa'nın İlk Yılı	131
D- Odalarla İlgili Yasal Düzenlemeler ve Borsa	132
1- 1925 Tarihli Odalar Kanunu	132
2- 1925 Tarihli Odalar Nizamnamesi	133
3- Yeni Borsa Heyeti Seçimi	134
4- Borsa'nın Hamidiye Medresesi'ne Taşınması	135
a- Hamidiye Medresesi	135
b- Hamidiye Medresesi'ne Geçiş	142
c- Hamidiye Medresesi Satın Alınıyor	147
5- Borsa'da İlk Başkan Değişikliği	147

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 1926 - 1951 YILLARI ARASINDA İSTANBUL TİCARET BORSASI

A- 1926 - 1929 Dönemi	149
1- Borsa Yönetimi	149
2- Borsa Kadrosu	150
3- Borsa'nın Gelir ve Giderleri	152
4- 1926 Seyyar Türk Sergisi ve Borsa	153
5- İstanbul İktisat Kongreleri ve Borsa	154
a- 1926 İktisat Kongresi	158
b- 1928 İktisat Kongresi	158
6- Borsa'nın Üç Yıllık Performansı	159
B- 1929 - 1939 Dönemi	161
1- Dönemin Başında Türkiye Ekonomisi	161

2- 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Etkileri	162
3- 1929 Krizi Sonrası Borsa	165
4- İktisat Vekili Celal Bayar İstanbul'da	170
5- Anlamlı Bir Karar: Borsa'ya Gazi Köşesi	170
6- Borsa'nın Katıldığı Kurullar ve Organizasyonlar	170
a- 1930 İstanbul Odalar Kongresi	170
b- 1930 Ankara Sanayi Kongresi	171
c- Beynelmîlel Roma Buğday Kongresi	171
d- Âlî İktisat Meclisi	171
e- 1931 Beynelmîlel Ticaret Odası Türkiye Milli Komitesi	172
f- 1934 Arslulusal Tecim Odası Türkiye Milli Komitesi Kongresi	173
g- 1935 Türkiye Tecim - Endüstri Odaları Kongresi	173
h- 1936 İzmir Arslulusal Fuarı	174
7- Atatürk'ün Ölümü ve Borsa	176
C- İkinci Dünya Savaşı Yılları ve Borsa	176
1- Savaşın Türk Ekonomisine Etkileri	177
2- İstanbul'da Hayat Pahalılığı	178
3- Savaş Yıllarında Borsa Muamelesi	178
4- 1940 Yılı Borsa Bütçesi	181
D- Odalar ve Borsalarda Yapılan Yasal Düzenlemeler	182
1- 1943 Tarihli Kanun	182
2- 1943 Tarihli Nizamname	187
3- İstanbul Ticaret Borsası'nın Yeni Kanuna İtibakı	192
E- 1948 Türkiye İktisat Kongresi ve Borsa	193
F- 1950/51 Odalar ve Borsalar Kanunu ve Tüzüğü	195
1- 1950 Tarihli Kanun ve Borsalar	196
2- 1951 Tarihli Tüzük ve Borsalar	200

BEŞİNCİ BÖLÜM

1951'DEN GÜNÜMÜZE İSTANBUL TİCARET BORSASI

A- 1950 - 1960 Döneminde Türkiye	205
1- Çok Partili Hayata Geçiş	205
2- Demokrat Parti Dönemi:	
Başbakan Adnan Menderes'in İktisadi Hedefleri.....	206
3- Adnan Menderes İstanbul'da	210
4- Borsa'nın Katıldığı Organizasyonlar	211
a- 1951 Uluslararası Sergiler ve Fuarlar Toplantısı.....	211
b- 1951 İstanbul Sergisi	211
c- Uluslararası Sergiler ve Fuarlar Toplantısı	212
d- Leipzig Fuarı	213
e- Brüksel Sergisi	214
B- 1950 - 1960 Döneminde Borsa	215
1- Borsa Muamelesi	215
2- Borsa'da Muamele Gören Maddelerin Asgari Miktarları	216
C- 1960 - 1980 Döneminde Borsa	218
1- Borsa Muamelesi	218
2- Borsa Kayıt ve Aidat Tarifesi.....	219
3- Borsa Teşkilatı	219
a- Borsa Üye Sayısı	219
b- Borsa Organları	220

c- Borsa Çalışanları	222
d- Borsa Komiserliği	222
e- Aracılar	222
f- Gelir Kaynakları	222
D- 1980 - 2004 Döneminde Borsa	224
1- Borsa Muamelesi	224
2- Borsa Maddelerinin Yıllık Rekoltesi	224
3- Borsa Bütçesi	225
E- 2004 - 2014 Döneminde Borsa	226
1- 5174 Sayılı Kanun	226
2- 5174 Sayılı Kanun Sonrası İstanbul Ticaret Borsası	230
a- Borsa Teşkilatı	230
b- Borsa Muamelesi	232
c- 2009 - 2013 Borsa Faaliyetleri	233
d- Borsa'ya Adanan Bir Ömür: Nejat Ekrem Basmacı	234
e- İstanbul Borsa ve Odalarının Unutulmaz İsmi: Prof. Dr. İsmail Özaslan..	236
F- Borsa Laboratuvarı ile Canlı Hayvan ve Et Şubesi	237
1- Borsa Laboratuvarı	237
2- Ticaret Borsası Canlı Hayvan ve Et Şubesi	244
a- İstanbul Hayvan Borsası'nın Kuruluşu	244
b- İstanbul Hayvan Borsası Talimatnamesi	246
c- Hayvan Borsası'nın Ticaret Borsası'na Bağlanması	248
d- Sütlüce Tesisleri İnşaatı	248
e- Tuzla Aydınliköy Tesisleri	255
f- 2014 Yılında Canlı Hayvan ve Et Şubesi	260
G- İstanbul Ticaret Borsası'nın Sosyal Duyarlılıkları	261
1- Kurum Çalışanlarına Yönelik Yardımlar	261
a- Tedavi Yardımları	261
b- Evlilik ve Çocuk Parası	262
c- Yakacak ve Ölüm Yardımı	263
d- Mahalle Bekçisine Ödül	263
2- Kurum Dışı Yardımlar ve Faaliyetler	263
a- Eğitime Destek	263
b- Hayır Kuruluşları, Hastane ve Camiler	266
c- 1939 Erzincan Depremi ve Borsa	267
d- Borsa'nın Diğer Yardım ve Neşriyat Faaliyetleri	267
e- İSTİB'in Sesi Borsa Aktüel	270
H- 2013 Sonrası Borsa	270
1- Küresel Borsa	273
2- Yenilenen Organizasyon Yapısı	273
3- Fuarlara Katılım	274
4- Dünya Gıda Piyasalarını Takip	274
5- STK'larla Yakın İşbirliği ve Lobi Faaliyetleri	274
6- Sektörlerin Nabzı Borsa'da Atıyor	274
7- Hizmet Odaklı Anlayış	274
8- İştirakler	275
9- Organizasyon Şeması	276
Sonuç ve Değerlendirme	277
Ek: İSTİB Meclis Başkanı ile Yönetim Kurulu Başkan ve Üyeleri	283
Kaynakça	286

İSTANBUL TİCARET BORSASI

Ali Muhiddin Hacı Bekir KURULUŞ 1777

İSTANBUL TİCARET BORSASI
İSTANBUL COMMODITY EXCHANGE

İSTANBUL TİCARET BORSASI
İSTANBUL COMMODITY EXCHANGE

GİRİŞ

DÜNYADA TİCARET VE ZAHİRE BORSALARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Genel olarak borsa kavramından alıcı ile satıcının veya onların vekillerinin emtia, menkul kıymet veya buna benzer misli mallar veya kıymetten sayılan diğer maddeler üzerinde alım-satım yapmak amacıyla bir araya geldikleri, belirli sürelerde, belirli yerlerde kurulan, belli kurallarla çalışan, organize edilmiş merkezi pazarlar anlaşılmaktadır.¹

Borsaların ortaya çıkış tarihini, ilk şekilleriyle, insanların topluluklar halinde yaşamaya başladığından sonra, artan ihtiyaçlarına paralel olarak, ürettikleri mal ve ürünleri yakın pazarlara ve panayırlara götürüp birbirleriyle mübadele ettikleri dönemlere kadar götürmek mümkündür. Başlarda bu pazar ve panayırlarda her türlü ticarî emtia ile birlikte, kıymetli madenler ve ticarî senetler de alınıp satılmaya başlanmıştır. Ancak daha sonra ticaretin hacmi hızla genişleyerek, alım-satım işlemleri kapalı alanlara yönelmiş, bu da ticarî kurumsallaşmanın önünü açmıştır. Borsaların kurulup, gelişmesine yol açan en önemli amillerden birisi, bazı teknik alet-edevatların icadıyla birlikte ticaretin, özellikle de deniz ticaretinin gelişmesi olmuştur.

Bu konuda yapılan arkeolojik ve tarihi araştırmalar, insanlar arası ticarî ilişkilerin kural ve usullerinin yazılı olduğu ilk resmi metinlerin, hatta bu ilişkileri organize eden ilk iktisadi organizasyonların eski çağlardan beri Anadolu ve Mezopotamya'da mevcudiyetine işaret ediyor: Mesela Burdur'un 24 km. batısındaki Hacılar'da Neolitik Çağ'dan kalma bir yerleşim yerine ait kalıntıların radyo-karbon metoduna göre incelenmesiyle, MÖ. 7000 yıllarına kadar çıkan bir yerleşik hayat kültürünün olduğunu, bu tarihten 500 yıl sonra, anılan çağın büyük bir şehrinin Çatalhöyük'te doğduğunu,² Neolitik kültürün Anadolu'daki en önemli yerleşimlerinden olan şehirde gelişmiş bir ticarî hayatın bulunduğunu öğreniyoruz. O tarihlerde Çatalhöyük Van Gölü çevresi, Çukurova, Suriye, Filistin, Mezopotamya hatta Kıbrıs'a kadar uzanan bir saha içinde önemli bir ticarî merkez konumundaydı.³

Anadolu'nun Kafkasya, Kıbrıs, Suriye, Mezopotamya, Ege ve Akdeniz'le eski zamanlardan başlayıp MÖ. 2500 yıllarında zirveye çıkan ticarî ve ekonomik ilişkileri vardı. MÖ. 6000 yıllarının sonlarından itibaren Kuzey ve Orta Anadolu Suriye üzerinden, Mezopotamya'ya Kafkaslar'a ve İran'a ticaret yollarıyla bağlıydı. Mezopotamya'da MÖ. 4000 yıllarının ortalarında ticaret çok daha gelişmiş, Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da yeni ticaret merkezleri belirmeye başlamıştı. Daha çok bakır, kurşun ve gümüş ticaretiyle ilgili olan bu merkezlerin başında Altınova'daki Tepecik ve Norşuntepe geliyordu. Bu tarihlerde Anadolu'nun maden ticaretini elinde tutan bu bölgenin Mezopotamya ve Suriye kültürleriyle yoğun bir münasebeti vardı. Mezopotamya ve Yakındoğu ülkeleri MÖ. 3000 yıllarında artık sadece çiftçilerden oluşan toplumlar değil, çeşitli meslek ve zümreleri içine alan devletlerdi. Nüfus artışıyla beraber dış ticarete dayalı ekonomik sistemleri mevcuttu.

Mezopotamya'nın en eski halklarından biri sayılan Sümerler MÖ. 3500 yıllarında yazıyı icat ederek kültür alanında insanlık tarihine önemli bir katkıda bulundular. Sümerler, ayrıca, sabanı keşfederek, çapanın yetersiz kaldığı tarımsal faaliyetlerde bu yeni üretim aracının kullanılmasını sağladılar. Çok eski zamanlardan beri ticaret yaptıkları bilinen Sümerler, hayatî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi memleketleri dışındaki ülkelerle ticarî ilişkiler kuruyorlar; bir taraftan Basra Körfezi yolu ile Hindistan ve Arabistan sahilleri ile temasa geçerlerken, diğer taraftan İran, Anadolu, Suriye, Filistin, Akdeniz ve Mısır ile olan münasebetlerini de sürdürüyorlardı.

Samiler'le Sümerler'in karışmasıyla oluşan Akadlar, Mezopotamya bölgesinin gelişmiş toplumlarındandı. Akadlı tüccarlar kendi mallarını satmak üzere, Dicle Nehri kıyısındaki Asur'a gidip geliyorlar, Anadolu ve civar bölgelerle karşılıklı ticaret yapıyorlardı. Asurlular ile bazı yabancı kavimlerin tüccarlarının Anadolu'da ticaret kolonileri vardı. MÖ. 2000 yıllarında Kuzey Mezopotamya'dan gelen Asurlu tüccarlar Anadolu'ya çeşitli mallar getirerek pazar yerleri kuruyorlardı. Mezopotamya'da, Sümerler'den itibaren kullanılan çivi yazısını Anadolu'ya getirenler de Asurlular oldu. Ticaret yoluyla Anadolu'ya gelen yazı yerli halk tarafından benimsenerek resmi yazışmalarda kullanılmaya

◀ İstanbul Ticaret Borsası'nın Bahçekapı'da bulunan merkez binası (solda).

Borsaların ortaya çıkış tarihini, insanların topluluklar halinde yaşamaya başladığından sonra, artan ihtiyaçlarına paralel olarak, ürettikleri mal ve ürünleri yakın pazarlara ve panayırlara götürüp birbirleriyle mübadele ettikleri dönemlere kadar götürmek mümkündür.

1 Mehmet Beşirli, "Osmanlı'da Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası'ndan Esham ve Tahvilat Borsası'na Yeni Düzenleme Girişimleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 19, sayı 1, Elazığ 2009, s.188-189.
2 Carlo M. Cipolla, Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus, çev. M. Sırrı Gezgün, İstanbul 1980, s.11.
3 Erman Seviğ, Eski Anadolu Ekonomileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.2.

başlandı.⁴ Kapadokya Krallığı'nın merkezi Kayseri yakınlarındaki Kültepe höyüğünde 1925-1948 arasında 3 bin, 1948'den bu yana ise toplam 25 bin yazılı belge bulundu. Höyüğün eteğindeki düzlükte binlerce kil tablet şeklindeki bu belgelerin çoğu Asurlu tüccarlara ait alacak ve borçların yazılı olduğu senetlerle yine tüccarların iş mektuplarından oluşan ticari belgelerdi. Bütün bunlar, o dönemlerde bölgede gelişmiş bir ticari hayatın var olduğunun kanıtıydı.⁵ Asur çivi yazısıyla yazılmış olan Kültepe tabletlerinde ticari mektuplar ve senetler dışında mahkeme zabıtları, mukaveleler, hesap listeleri, borç ve faiz meseleleri, emtia ve taşınmazların alım satımı hakkındaki belgeler yer alıyor, bazılarında ise, tüccarların özel hayatlarına dair evlenme, boşanma ve evlat edinme konulu yazılar olduğu görülmüyordu. Ayrıca bu vesikalarda birçok şehir adları, tanrı ve şahıs adları, bazı madeni eşyanın veya toprak ve hayvan ürünlerinin isimleri geçiyordu.

Asurlular'da, ticari hayatın düzenini sağlamak üzere kurulmuş "ticaret odaları" vardı. Tüccarların üye oldukları bu kuruluş aynı zamanda ticari ihtilafların çözümünde de hakem rolü oynuyor ve sorumluluk yükleniyordu.

Bu devirde Asur'da oturan büyük sermayedarların birleşerek şirketler kurduğu ve ajanları vasıtasıyla Anadolu'ya açılarak ticari ortaklıklar tesis ettikleri anlaşılıyordu. Asurlu tüccarlar MÖ. 2000 yıllarının ilk çeyreğinde Anadolu'ya kalay, kumaş, süs eşyaları, bazı mamul maddeler getiriyorlar, Anadolu'nun altın ve gümüşü ile değerli madenlerini Asur'a taşıyorlardı.⁶ Kuzey Mezopotamya'da Asur şehri devletin merkezi ve pazar yeri idi. Bu pazarda Asur'un dört bir tarafından gelen malların mübadelesi ve satışı yapılıyordu. Özellikle Anadolu ve Babil malları buradan alınıp satılıyordu. Asur ülkesi ve Asur şehri pazarı, aynı zamanda çeşitli yerlerden gelen ham ve mamul eşyanın bunlara ihtiyaç duyan başka pazarlara sevkini sağlamak ve dış pazarlarda bulunan kıymetli madenleri Asur'a çekmek için sistemli bir faaliyet içindeydi. Asurlu tüccarlar, Anadolu'dan talep edilen malları kervanlarla Dicle ve Fırat nehirleri boyunca, bu güzergahta kurulmuş ticaret merkezlerine uğrayarak Kültepe'ye ulaştırıyorlardı. Yerli halk ise, kendi aralarında daha çok ev, arsa, koyun, hububat, bal, yağ ve sair alışverişi yapıyordu. Asurlu tüccarlar ile yerli halkın ayrı takvimleri ve ayrı ağırlık ölçüleri vardı.

Asurlular'da, ayrıca, ticari hayatın düzenini sağlamak üzere kurulmuş "ticaret odaları" vardı. Tüccarların üye oldukları bu kuruluş aynı zamanda ticari ihtilafların çözümünde de hakem rolü oynuyor ve sorumluluk yükleniyordu. Mesela tüccarlar kendi aralarında veya yerli halkla

olan borç mukavelelerinde, eğer borçlu olan şahıs borcunu gününde ödeyemezse, alacaklının muhatabı olarak ticaret odası devreye giriyor, eğer borçlu şahıs borcunu ödememekte direniyorsa, bu borcu ticaret odası karşılıyordu. Her tüccarın bağlı olduğu ticaret odasında kredili hesabı bulunur, bundan dolayı odalar, gerektiğinde tüccarlara kefil olurdu.⁷ Anadolu'daki yerli kral-lara bağlılık yemini eden Asurlu tüccarlar, ticaret esnasında uymak zorunda oldukları kuralları belirleyen protokolü yönetimlerle birlikte hazırlarlardı. Asurlu tüccarlar vergilerini verdikleri sürece Asur devleti tarafından da destekleniyor, aynı zamanda Anadolu'da yerli beyler de vergi aldıkları tüccarların kervanlarını yollarda eşkıyadan koruyacak bütün tedbirleri alıyorlardı.⁸

MÖ. 2000 yılları başlarında Orta Anadolu'ya yerleşip zamanla bölgeyi hakimiyetleri altına alarak Anadolu'da ilk defa siyasi birlik kuran Hititler, birçok alanda gelişmiş bir toplum olmanın yanı sıra, tarımda da oldukça ileriydiler. Tarım alanları daha çok şehir surlarının dışındaydı. Arkeolojik kazılarda bulunan yanmış tahıl taneleri, el değirmenleri, tahıl depolamaya yarayan büyük küpler ve taş ambarlar, tarımın Hititler döneminde ileri düzeyde olduğunun açık işaretiydi. Tarımla birlikte hayvancılık ve madencilik de çok gelişmişti. Özellikle unlu gıda maddeleri çeşitlilik gösteriyor, gıda maddeleri arasında süt ve peynir yaygın olarak kullanılıyordu. Keza arıcılık, Hitit ekonomisinin önemli bir koluydu. Bağcılık ve bahçecilik revaçtaydı. Kazılarda, küplerde bol miktarlarda buğday kalıntıları ile badem kabukları, vişne ve üzüm çekirdekleri bulunmuştu. Üzüm bağları çok olduğu için şarapçılık da gelişmişti. Hititler'in besledikleri hayvanlar arasında öküz, inek, domuz, keçi, koyun, manda, at, eşek ve kuşlar ilk sıralarda yer alıyor, bunların yanı sıra aslan, leopar, vaşak, yaban kedisi ve ayı gibi hayvanları da avlıyorlardı. Krallığın gelirleri büyük oranda, ülkenin tarımsal üretimine ve buradan sağlanan vergilere bağlıydı. Saray memurları dışında halkın çoğu tarımla uğraşır.⁹ Hititleri takiben İyonlar, Hurri, Mitanni ve Urartular Anadolu'nun değişik kesimlerinde kısmi hakimiyet kurdular. Mesela Urartular kaleler, saraylar, tapınaklar, barajlar ve kanallar inşa ettiler. Tarım arazilerini kanallar vasıtasıyla suladılar. Hayvancılık ve madencilikte kayda değer gelişme gösterdiler. Keza, Anadolu'nun diğer toplumları, mesela Lidyalılar ve Frikler de ticaret ve tarımda söz sahibiydiler. Ferik elması, ferik buğdayı ve ferik keçisi gibi tabirler Frikler'den geliyordu.¹⁰

4 Erman Seviğ, Aynı eser, s.8.

5 Selçuk Trak, İktisat Tarihi, İstanbul 1973, s.35.

6 Emin Bilgiç, "Çivi Yazılı Hukuki İktisadi Kaynaklar Mahiyet ve Muhtevaları" Bellekten, 1947, s.588.

7 Erman Seviğ, Aynı eser, s.30.

8 Erman Seviğ, Aynı eser, s.49.

9 Erman Seviğ, Aynı eser, s.3, 12, 64, 68..

10 Remzi Oğuz Arık, Türk Sanatı, İstanbul 1975, s. 148; Hamit S. Selen, Ticaret Tarihi, İstanbul 1938, s.54.

Fotoğraf: <http://tr.worldmapz.com>

Anadolu toprakları bir süre İran-Yunan çekişmesine sahne oldu. MÖ.4. yüzyıldan itibaren de Yunanistan'ın kültürel istilası altına girdi. MÖ. 334'de Makedonyalılar, İskender'in liderliğinde Türkistan, Mısır ve Hindistan'a kadar genişlediler. İskender'in ölümünden Romalılar'ın hakimiyetine kadar geçen 300 yıl Yunan ve Doğu medeniyetlerinin karıştığı bir dönem olarak (Helenizm) tarihe geçti ve bütün bir bölgeyi etkiledi. Bu devir ekonomisinde bazı Anadolu şehirleri de büyük önem kazandı. Bergama kâğıtçılıkta, yine Bergama, Efes ve Milet yünlü kumaş imal ve ihracında öne çıktılar. İstanbul, Erdek, Sinop ve Rodos transit ticaret merkezleri haline geldi. Tahıl, deri, kenevir, katran ve köle ticareti gelişti. Göçler İskender İmparatorluğu'nun yayıldığı sahalardaki nüfusun karışmasına sebep oldu. Yeni bitkiler tarım ürünlerinin çeşitlenmesini sağladı. İskender'den sonra Anadolu'da kurulan devletler MÖ.133'ten itibaren Roma egemenliğine girdiler. Batı Anadolu limanları Akdeniz ticaretinde önemli rol oynamaya başladı. Bu dönemde Anadolu Roma'nın buğday ambarı ve dokuma sanayi oldu.

Anadolu'da bu gelişmeler olurken, Roma İmparatorluğu savaşlardan elde edilen ganimetlerle zamanının en büyük ticaret merkezi haline geldi. Büyük ihalelerin gerçekleştiği ve tüccarların bu ihalelere girebilmek için gerekli sermayeyi toplamak üzere senetli şirketler kurduğu bu dönemde şirketler oldukça rağbet görmeye başladı.

Bazı araştırmacılara göre, MÖ. 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde, imparatorluğun krallarından Bosarium'un adını taşıyan bir forum bünyesinde tüccar, toptancı ve aracılardan ticaret yapmak amacıyla bir araya geldikleri "Collegium Marcatorum" isimli müessese borsaların ilk örneklerinden kabul edilmektedir. Buna karşılık, Kütahya, Çavdarhisar'da bulunan ve günümüzden yaklaşık 1750 yıl önce inşa edilen ve gıda pazarı olarak kullanılan Aizanoi Binası'nın dünyadaki ilk borsa binası olduğunu ileri sürenler vardır.¹¹ Bir başka yoruma göre, geçmişte ilk borsa, menkul kıymetler borsası olarak MÖ.180 yılında Roma'da kurulmuştur.¹² Aslında, daha da gerilere giderek, mesela 1200-1500 yılları arasında kurulan ticaret pazarlarını, fuar ve panayırıları da, genel özellikleri itibariyle, "dönemin borsa benzeri organizasyonları" olarak görmek de yanlış değildir. Nitekim Osmanlılar döneminde İstanbul'a getirilen zahire ve hububatın satış fiyatının belirlenerek, bu fiyat üzerinden tüccar tarafından esnafa satışının gerçekleştirildiği kapanlar da, günümüz ticaret borsalarının bütün özelliklerini bire bir taşımamakla birlikte, gördükleri işlevler itibariyle borsa niteliğine sahip kurumlardı.

- 11 Bahar Burtan Doğan, "Ticaret Borsacılığının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış", Ankara Üniversitesi İktisadi İlimler Dergisi, cilt 24, sayı 1, 2010, s.46.
- 12 Olcay Işık, "Hukuki Açından Borsa ve Borsa Türleri" Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2012, s.216-217.

▲ Kütahya, Çavdarhisar'da bulunan ve dünyanın ilk borsa binası olduğu ileri sürülen, yuvarlak mimarili Aizanoi Binası'ndan geriye kalanlar (üstte).

Osmanlılar'da İstanbul'a getirilen zahire ve hububatın satış fiyatının belirlenerek, bu fiyat üzerinden tüccar tarafından esnafa satışının gerçekleştirildiği kapanlar, günümüz ticaret borsalarının bütün özelliklerini bire bir taşımamakla birlikte gördükleri işlevleri itibariyle borsa niteliğine sahip kurumlardı.

İstanbul Ticaret Borsası'nın heykeltraş Tahsin Tokgöz'ün yaptığı Atatürk rölyefleri ile geçmiş dönem yönetici fotoğraflarının bulunduğu bölüm (yanda).

Fotoğraf: Osman Kuvvet

Tarihte dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi, Avrupa'da ortaya çıkan borsaların da kaynağı pazar ve panayır yerleridir.

Günümüzde geçerli borsa tarifinden veya algısından hareketle yapılacak bir karşılaştırma şüphesiz, modern borsalarla geçmişteki "borsa benzeri kurumlar" arasında önemli farklar bulunduğunu gösterecektir. Çünkü bugün borsa denildiğinde anlaşılır; tüccarların veya ticari işlemlerle uğraşanların tatil günleri dışında bir araya gelerek bazen malı görmeden, genelde numunesi üzerinden, malı derhal teslim almadan, parasını ödemedi alım satım işlemine karar verdikleri bir yerdir.¹³ Bu tarife göre eskiçağ veya ortaçağdaki pazar ve panayırlar ile borsalar arasında doğal olarak bazı önemli farklar vardır. Mesela pazar ve panayırlar belli aralıklarla açılırken, borsalar ise, resmi tatiller dışında her gün faaliyet halindedir. Pazar, fuar ve panayırlarda, alışverişe konu olan mallar bütün özellikleriyle sergilenir, alıcılar malı görür, inceler ve eğer beğenirse, alışveriş işlemi o anda tamamlanır. Borsalarda ise, mal genellikle ortada yoktur, alışveriş, alıcı ve satıcı tarafından özellikleri bilinen belli tip ve kalite üzerinden veya nitelikleri belli, kıymetli kâğıtlar üzerinden, çoğunlukla bir aracı yardımıyla yapılır. Borsalardaki işlem hacmi, yoğunluğu ve çeşitliliği de fuarlardan farklıdır. Ekonomik hayattaki gelişmelere paralel olarak, borsalarda yapılan işlem hacimleri sürekli büyüyerek yüksek miktarlara ulaşmıştır.¹⁴ Her ne kadar pazar ve fuarlar ile modern borsalar

arasında sayılan farklılıklar olsa da, günümüz borsalarının kurumsal ve tarihi temelini, geçmişin ticarî mübadele mekanları olan pazar, fuar ve panayırlara dayandığı ve oralardan gelişerek bugünkü şeklini aldığı bir gerçektir.

Tarihte dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi, Avrupa'da ortaya çıkan borsaların da kaynağı pazar ve panayır yerleridir. Ortaçağ'da Avrupa'nın çeşitli yerlerinde kurulan pazar ve panayırlarda, alım-satım işlemlerinde değerli maddelerin mübadele aracı olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte sarraflık mesleği doğmuş, bu panayırların zamanla rağbet görmesi ve ticaretin gelişmesi üzerine de büyük alım satımlarda kredi mektupları türünden ticari senetler devreye girerek 13. yüzyılda ticarete poliçe kullanımını yaygınlaştırmıştı. 15. yüzyılda ise poliçelerin düzenlenmesi ve ticaretiyle uğraşan ve "kurtiye" olarak bilinen bir aracı türü piyasalarda boy göstermeye başladı. Bunlarla birlikte, aynı süreçte, belli meslek erbabının bir araya gelerek kurduğu loncalar ve bu loncaların öngördüğü bir takım kurallar oluştu. Neticede, Avrupa'nın ticari kondisyonu yüksek şehirlerinde zamanla "borsa" adı verilen ticari örgütler ortaya çıktı.

"Borsa" kelimesinin Yunanca kökenli olduğu ve "deri" anlamına geldiği söylenmekle birlikte, üzerinde daha geniş mutabakat sağlanan görüşe göre ise, borsa tabirinin menşei Fransızca'da "kese" manasına gelen "bourse" sözcüğüdür. Kelimenin doğuş hikayesine göre, 13. yüzyılın sonlarından itibaren bir grup tüccar, günümüzde Bel-

¹³ İsmet Alkan, "Borsalar", İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, III, İstanbul 1948, s. 79-80 ve Erkan Serçe, Sabri Yetkin, 120. Yılında İzmir Ticaret Borsası Tarihi, İzmir 2011, s. 2.

¹⁴ Bedri Gürsoy, Borsalar, Ankara 1977, s. 36 ve Erkan Serçe, Sabri Yetkin, Aynı eser, s. 3.

çika sınırları içindeki Bruges kentinde yer alan ve armasında bir arada üç kese bulunan "Van Der Bourse" isimli aileye ait "Hotel Des Bourses" isimli handa düzenli şekilde toplanarak, numuneler üzerinden alışveriş yapıyorlar, gemiler limana gelmeden malları belirli kurallar çerçevesinde satıyorlarmış. Bu çerçevede sistemleştirilen mübadele yöntemine atfen; somut birtakım malların belirli kurallar dahilinde alınıp satılması amacıyla bir araya gelinen mekanlara bir süre sonra "Borsa" denilmeye başlanmış ve bu deyim genel kabul görerek yerleşmiş.¹⁵

Bourse ailesinin hanlarında tüccarları ağırlayarak, ticari işlemlerinde aracılık yapmaları, büyük bir ihtiyacı karşılamış olmalı ki, kısa sürede Avrupa'nın birçok yerinde buna benzer kurumlar tesis edilmeye başlandı. Yeni ticaret yollarının keşfiyle, dünya ticaretinin Atlantik kıyılarında kadar yayılması, Belçika'nın Anvers şehrinin önemini arttırdı. 1487'de kurulan Anvers Borsası, 1531'de gelişmesini tamamlayarak mükemmel bir hale geldi ve uluslararası bir önem kazandı. Bu borsa, Avrupa'da kurulan ilk esham ve tahvilat borsası unvanını aldı. Onu, 1530'da Fransa, Lyon'da tesis edilen diğerleri izledi. Söz konusu borsalar başlangıçta zirai ve sınai ürünlerin, kıymetli madenlerin ve menkul değerlerin alınıp satıldıkları genel nitelikteki borsalar olarak düşünülmüşken, süreç içerisinde tek bir emtianın ticareti üzerinde uzmanlaşan ihtisas borsalarına dönüştü. Vadeli işlem sözleşmelerine benzer akitlerin alım-satımı ise, 18. yüzyılın ilk yarısında Japonya ve Amsterdam'da yapılmaya başlandı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika, Chicago'da faaliyet gösteren Chicago Ticaret Kurulu'nun hizmet vermeye başlamasıyla birlikte modern anlamdaki vadeli işlemlerin temeli atıldı. Teknolojinin sağladığı imkanlar ve yeni ürünlerin geliştirilmesiyle dünya çapında hızla yayılmaya başladı.¹⁶

Borsalar ilk kurulduklarında, ellerindeki menkul kıymetleri değiştirmek isteyen kimselerin belli başlı mekanları yoktu. Alım-satımlar sokak ortalarında gerçekleştirilmekteydi. Daha sonraları işlem hacimleri genişleyince, bazı kahvehaneler ve lokantalar birkaç kişinin komisyon karşılığı olarak işlem yapmak amacı ile hazır bulunduğu yerler durumuna geldiler. Menkul kıymet borsaları, asıl gelişmelerini sanayi devriminden sonra, kapitalin çoğalması ile sağladılar. Sanayi devrimi sonrası, anonim şirketlerin büyü-

mesi, deniz aşırı yatırımların ve deniz ticaretinin genişlemesi, borsaların hacimlerinin de artması-na sebep olup, işlemler gittikçe büyüdü.

Avrupa'da ticaret ve zahire borsalarının gelişmesi tahvilat borsalarına göre biraz daha geç oldu. Bunun en önemli sebeplerinden biri, ticaret borsalarında standardize edilmiş malların işlem görebilmesiydi. Pazarların standart mal, tipleştirilmiş madde satan yerler haline gelebilmesi için sanayinin gelişmesi, standart eşyaya ihtiyaç duyulması gerekiyordu. Batı'da sanayileşme ise, 18. yüzyılda gelişmeye başlamış ve özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük ilerleme göstermişti. Gerçi baharat, bazı balık türleri ve lale soğanı gibi bir kısım mallar, deniz aşırı ticaretin gelişmesinden sonra adeta standartlaştırılarak çeşitli ticari işlemlere konu olmaya başlamıştı, ancak standart tip maddeler üzerinde, bu mallar alışveriş yerinde hazır tutulmadan işlem yapılması için yüzyılın sonlarını beklemek gerekecekti. Zahire ve hububat üzerinden işlem yapan borsalar ise, ticaret odalarına bağlı olarak kurulmaya başlandı. Mesela 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'daki ticaret borsasının zahire ve hububat hakkındaki nizamnameleri II. Abdülhamit (1876-1909) döneminin önemli devlet adamlarından Küçük Said Paşa tarafından İstanbul'a getirtilerek Türkçe'ye çevrildi.¹⁷ Bu nizamnameler, başta İstanbul olmak üzere, ileride Osmanlı topraklarında kurulmak istenen zahire borsaları için örnek teşkil edecekti. Fransa'nın yanı sıra Avrupa'nın ticaret ve sanayide gelişmiş diğer ülkelerinde de özellikle 20. yüzyılda ticaret ve zahire borsaları sayısı artacaktı. Bazı zahire borsaları ise, Almanya'daki Breslav Borsası örneğinde olduğu gibi, hisse senedi ve tahvilat borsaları bünyesinden çıkarak dönemin önemli zahire borsaları haline gelecekti. 1920'li yıllarda Breslav şehrinde kurulan zahire borsası, geniş işlem hacmi ve teşkilat yapısıyla dönemin en önemli borsalarından biriydi:

Breslav Zahire Borsası, Breslav Sanayi ve Ticaret Odası'nın nezareti, daha doğrusu idaresi altında 1821 yılında tüccarlar korporasyonunun kararıyla kuruldu. Borsa, daha ziyade poliçe fiyatlarının tespit ve tayiniyle uğraşıyordu. 1849'da Breslav Sanayi ve Ticaret Odası'nın teşkili sırasında oda tarafından devralınmıştı. Borsa binası 1867'den beri Breslav'daki aynı adresinde bulunuyordu. Borsayı idaresine alan oda öncelikle borsa toplantılarına ait esaslar ve şartları tespit ederek bu hükümlerin uygulanmasını 12 azadan oluşan borsa komisyonuna havale etti. Bu heyetin yetkileri oldukça genişti. Bilhassa borsa

Borsalar ilk kurulduklarında, ellerindeki menkul kıymetleri değiştirmek isteyen kimselerin belli başlı mekanları yoktu. Alım-satımlar sokak ortalarında yapılmaktaydı. Daha sonraları işlem hacimleri genişleyince, bazı kahvehaneler ve lokantalar birkaç kişinin komisyon karşılığı olarak işlem yapmak amacı ile hazır bulunduğu yerler durumuna geldiler.

15 Borsa'nın tarihi hakkında geniş bilgi için bkz. Borsa Rehberi, İstanbul 1928, s.4 vd.

16 Baher Burtan Doğan, Aynı makale, s. 46; Ferda Keskin Önen, Ticaret Borsalarının Türkiye Ekonomisindeki Gelişimi ve Performansı, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2009, s. 5-6; Şeyda İpekoğlu, Şanlıurfa Ticaret borsasının Yapısı ve İşleyişi, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2007, s.8-9.

17 Nizamnamelerin Fransızca orijinal metinleri için bkz. BOA, YA.RES, nr. 117/21.

1920'li yıllarda Breslav şehrinde kurulan zahire borsası, geniş işlem hacmi ve teşkilat yapısıyla dönemin en önemli borsalarından biriydi.

Breslav Borsası'nda tatil günleri haricinde her gün muamele yapılıyor, borsa toplantılarının zamanı borsa heyetlerinin dinlenmesinden sonra oda tarafından belirleniyordu. Borsa idare heyetleri belli sebeplerden dolayı toplantılarını uzatabilir veya borsa işlem vakitlerinde değişiklikler yapabiliirdi.

toplantılarında düzeni sağlamak vazifesiyle mükellef olup toplantıya ait kuralları ihlâl edenleri salondan dışarı çıkartabiliyordu. Bu şekilde ihraç edilenler muayyen bir süre veyahut daimi olarak borsaya sokulmazlardı. Bundan başka borsa fiyatlarını tespit ve tayin etmek de bu komisyonun göreviydi. Ayrıca komisyon hakem heyeti yetkisini de haizdi. Bu yetkiye dayalı olarak verilen kararlara muhalefet, borsa salonuna girmekten yasaklanmayı netice verirdi. Borsanın gelirleri oda varidatından sayıldığından oda kasasına ödeniyor; 1927 yılında da aynı uygulama devam ediyordu.¹⁸

Breslav Borsası'nda önceleri ancak esham ve tahvilat ve kambiyo fiyatları tespit ve tayin ediliyor, borsa hakkında hükümler de resmen oda tarafından tanzim ediliyordu. Fakat daha sonra hükümet, borsayı nezareti altına almaya karar vererek, buna göre yeni bir borsa talimatnamesi hazırlanıp tasdik için bakanlığa gönderilmesini istedi. Bu konuda oda ile hükümet arasında uzun müzakereler ve tartışmalar yapıldı. Oda özellikle hakem heyeti kararlarının mutlaka icra edilmesini ve bunlara karşı çıkanların salona girmelelerinin eskiden olduğu gibi yasaklanmasını talep ediyordu. Oda, bu suretle yalnız borsanın düzenini sağlamak gibi bir amaç peşinde değildi, aksine bir hakem mahkemesi mahiyetinde borsanın bu yetkisini kendi elinde tutmak, kaybetmemek istiyordu. Hükümet ise borsa hakem heyetinin bu kadar geniş bir yargı yetkisine sahip olmasına taraftar değildi. Sonunda oda, borsa için 1859'da bir talimatname hazırladı ve talimatname aynı yıl 15 Aralık'ta hükümet tarafından onaylandı.

Bu talimatnameye göre borsa odanın idare ve nezareti altında bir kurum olarak hükümetçe resmen tanınıyor, borsa hakem heyetlerinin kararlarının her halükârda uygulanması hakkında eski hükümler ise ilga ediliyordu. Özellikle hakem heyetlerinin yetkileriyle ilgili yeni düzenleme oda ve ticaret çevrelerini memnun etmedi. Umumi Alman Ticaret Kanunnamesi'nin neşrinde sonra borsa talimatnamesinin yeniden tetkik ve tadili zarureti ortaya çıktı ve 1867'de yeni borsa talimatnamesi hazırlandı. Yeni talimatnameyle borsadan ihraç cezasının borsa heyetinin oy çokluğuyla verilmesi kararlaştırıldı. Fiyatları belirlenecek maddeler kambiyo, nakit, esham, mahsulat, ispirto ve çinko olmak üzere tayin edildi. 1870'de bu talimatnameye ilave yapılarak, fiyatların tayin ve tespit usulü yeniden tanzim edildi. 1876'da ise, borsa heyetinin yetkileri biraz daha arttırıldı. Bu bağlamda borsa toplantılarına ait inzibat hükümleri güçlendirildiği gibi,

borsa yönetimine ayrıca, borsada icra edilen her türlü muamele hakkında hükümler koyma yetkisi verildi. 1896'da Almanya'da neşredilen borsa kanunuyla borsa sicili, hakem heyeti, vadeli muamele ve borsa meclisine dair yeni hükümler konulduğu gibi zirai ürünlerde vadeli satışlara da sınır getirildi. Buna paralel Breslav Borsası talimatnamesinde de 1897'de tadilat yapıldı. Aynı şekilde 1908 ve 1909'da yeni değişiklikler oldu. 18 Ekim 1909 tarihli yeni borsa talimatnamesi Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yürürlükte kaldı. 1922'de borsa dahilinde ihdas edilen mahsulat borsasıyla ilgili hükümlerin de yer aldığı yeni talimatname ise, 1923'de onaylanarak yürürlüğe girdi.

Breslav mahsulat borsasına tarımsal mahsulatlar ile bunlardan imal ve istihsal olunan maddeler de dahildi. Bu maddeler değirmen mamulâtı, hububat ve bakliyat, hayvan yemleri, yağlı tohumlar, patates ve emsali ürünler ile gübreye alâkalı maddelerdi. Bunların dışında olan diğer madde ve emtia dahi ticaret ve sanayi odası kararıyla borsa muamele beyanına dahil edilip ayrıca hazırlanan özel hükümlere tâbi kılındı. İçkiler, deri ve şekerde olduğu gibi.¹⁹

Breslav Borsası'nda tatil günleri haricinde her gün muamele yapılıyor, borsa toplantılarının zamanı borsa heyetlerinin dinlenmesinden sonra oda tarafından belirleniyordu. Borsa idare heyetleri belli sebeplerden dolayı toplantılarını uzatabilir veya borsa işlem vakitlerinde değişiklikler yapabiliirdi. 1927'de Borsa'da kambiyo, esham ve tahvilat borsası ile mahsulat borsası için ayrı iki idare heyeti vardı. Mahsulat borsası idare heyeti 15 azadan oluşuyordu. Bunlardan beşi mahsulat borsasına dahil olanlar arasından kendilerince; ikisi borsaya dahil değirmenciler teşkilatı tarafından; dördü borsaya dahil azalar arasından oda meclisince; dördü ise, ziraat odası tarafından seçiliyordu. Ayrıca ticaret ve sanayi odası meclisi tarafından oda azası arasından seçilen bir kişi de "istişari rey" hakkıyla idare heyeti toplantılara iştirak ediyordu.

Borsa idare heyetleri her sene başında bir reis ve iki reis vekilini kendi aralarından seçiyorlar, seçimler bitene kadar eskileri görevlerini sürdürüyordu. İdare heyeti toplantılarında kararlar oy çokluğuna göre alınıyor, eşitlik halinde reisin tarafı tercih ediliyordu. Breslav Borsası'nda en mühim nokta fiyatların belirlenmesiydi. Borsa'da, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda olduğu gibi yapılan akitler ve muamelelerin yazılarak bir beyanname ile borsa idaresine bildirilmesi şeklinde bir uygulama yoktu. İşlemler serbest cereyan

18 İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası (İTSOM), sayı 12, Kanunievvel 1927/Aralık 1927.

19 İTSOM, sayı 12, Kanunievvel 1927/Aralık 1927.

Fotoğraf: Osman Kuvvet

İstanbul Ticaret Borsası'nın giriş holünde, sağ taraftaki tarihi çeşme dikkat çekiyor (yanda).

ediyordu. Esasen borsa muamelelerinden harç ve ücret dahi alınmadığından beyanname verilmesine de gerek görülüyordu. Borsa'nın gelirleri borsaya dahil olanlardan alınan paralardan oluşuyordu. Bizdeki uygulamadan farklı olarak, borsaya dahil olan maddeler ve emtia üzerine borsa dışında muamele yapmak da yasak değildi. Bu şekliyle Breslav Borsası, İstanbul Borsası'ndan çok farklıydı. Gerek borsada ve gerek borsa haricinde akitler ve işlemler serbest olarak yapılır, herhangi bir kayda tabi olmazdı. Borsa daha çok arzlar ve taleplerle oluşan fiyatların tayin ve tespiti, alıcılar ile satıcıların birbirleriyle daha muntazam ve güvenli bir biçimde temas etmelerini sağlıyordu.

Mahsulat borsasında fiyatların tayin ve tespiti fiyat komisyonlarınca yapılıyordu. Hangi emtianın fiyatlarının tespit edileceğine ve bu iş için hangi komisyonların teşkil edileceğine borsa idare heyeti karar veriyordu. İdare heyeti önce komisyonlarda yer alacak üye sayılarını belirliyor, ardından da bunların seçimini yapıyordu. Borsa'nın bağlı olduğu Silizya eyaleti ziraat odası da fiyat komisyonlarına üye verebiliyor, ancak bu üyelerin sayısı borsa idaresince seçilenlerin yarısını geçemiyordu.

Fiyat komisyonlarının toplantıları borsaca önceden ilan edilmekteydi. Her fiyat komisyonu aralarından bir reis ve iki reis vekilini seçtikten sonra, en az üç azanın katılımıyla toplanabiliyor ve kararları oy çokluğuyla alıyordu. Eşitlik halinde reisin oyu iki oy sayılıyordu. Fiyatların tayininde son söz komisyonlara aitti. Muamelelere aracılık edenler yani mubayaacılar fiyat tayin olunacağı zaman kendilerine ayrılan özel

mahalde bekliyorlar ve komisyon izin vermedikçe buradan ayrılmıyorlardı. Kendilerinden herhangi bir bilgi ve açıklama istendiğinde hemen cevap veriyorlardı. Komisyonlar fiyat belirleme konusunda tam yetkili olduklarından, istedikleri tetkikat ve tahkikatı yapabiliyorlar, gerek olduklarında mubayaacıların defterlerini de görüyorlardı.

Mahsulat borsası fiyatı, muamelelerin cereyanına en uygun bir fiyat anlamına geldiğinden, ilgili tüccarlar fiyat tayin olunurken fikirlerinin sorulmasını talep edebiliyorlardı. Tespit edilen fiyatlar borsa katibi tarafından kaydedilip imzalanıyor, fiyat tasdiknameleri ise ticaret odasınınca veriliyordu. 1927'de Breslav mahsulat borsasında mahsulat, yağlı tohumlar, hububat ve bakliyat, patates, hayvan yemleri, un, tohumlar, ot ve emsali yemler hakkında toplam 8 fiyat komisyonu görev yapıyordu. Patates fiyat komisyonu 16 azadan, diğerleri ise 15'er azadan ibaretti.²⁰

Dünyada ticaret ve zahire borsalarının ortaya çıkışı ve gelişmesi yukarıda özetlenen çerçevede gerçekleşirken, Türkiye'de ise aynı kurumlar, farklı isimler ve şekilleriyle, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan günümüze kadar değişik aşamalardan ve kalıplardan geçerek gelecek ve bugünkü son şeklini alacaktır. Bu bakımdan İstanbul Ticaret Borsası'nın tarihi, bir yönüyle Cumhuriyet tarihi, diğer yönüyle de Osmanlı tarihi demektir. Şimdi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'ten de günümüze değin bu müstesna kuruluşumuzun tarihi serüvenini birlikte takip edelim.

²⁰ İTSOM, sayı 12, Kanunievvel 1927/Aralık 1927.

Mahsulat borsasında fiyatların tayin ve tespiti fiyat komisyonlarınca yapılıyordu. Hangi emtianın fiyatlarının tespit edileceğine ve bu iş için hangi komisyonların teşkil edileceğine borsa idare heyeti karar veriyordu.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR DÖNEMİNDE İSTANBUL'UN İAŞESİ

A- Osmanlı İktisat Sisteminin Temel Prensipleri

Klasik dönem iktisat yapısı da dahil olmak üzere, Osmanlı sistemini en güzel özetleyen sözcük “kanun-ı kadim” kavramıdır. Bu kavram, bazılarının zannettikleri gibi, aslında “eski kanun” anlamına gelmez. Osmanlılar için kanun-ı kadim, kökü, tarihin tespit edilemeyecek kadar gerilerine kadar giden, halihazırda varlığını sürdüren ve gelecekte de hep var olacak toplumsal sistemin şifresidir. Bu sistem, tarihi süreç içerisinde çeşitli kaynaklardan beslenmiş, yaşanan tecrübelerle olgunlaşmış, başarılarla güçlenmiş ve bilhassa 16. yüzyılda ideal kıvamına ulaşmıştır. Padişahlar, devlet adamları, asker-sivil bürokratlar, memurlar, ulema ve halk nezdinde o çağlarda Osmanlı sisteminin dünyada başka bir benzeri veya alternatifinin olmadığına inanılırdı.

Osmanlı yöneticileri, “kanun-ı kadim” ismini verdikleri bu eşsiz yapının hayranıydılar. Tarihi birikim, tecrübe, akıl, başarı, dini ve geleneksel değerlerle harmanlanmış bu sistemin empoze ettiği yüksek özgüven ve üstünlük duygusundan devlet mekanizmasının zirvesindeki padişahlar ve devlet adamlarından başlayarak toplumun en sıradan insanlarına kadar hemen herkes kendine göre bir pay alır ve bu kaynaktan beslenirdi. Başları dik ve gururluydular. Avrupalılar karşısında kendilerini aşağı görmezler, aksine, onlardan üstün olduklarını her vesileyle belli ederlerdi. Düzenin koruyucu sosyal kurumları ve toplumsal dayanışma kültürü sayesinde hiçbir Osmanlı'nın gelecek kaygısı yoktu. Devleti “baba” gibi görürler, her zaman arkalarında ve yanlarında olduğunu düşünürlerdi. 18. yüzyıla kadar Osmanlı'yı cihan devleti ve Avrupa siyasetinde lider yapan, toplumu büyük ölçüde adalet ve refah içinde yaşatan “sır” bu sistemin dinamiklerinde saklıydı. Sistemin prensiplerine bağlı kalındığı takdirde Osmanlılar, yalnız tarihin belirli bir kesitinde değil, gelecekte de mutluluk içinde yaşayacaklarına inanırlardı. İthal fikirlere ve çözümlere iltifat etmeyip sorunların çarelerini hep kendi sistemleri içinde ararlar; yükselme döneminde “yenilik” kelimesini sistemden sapma olarak telakki ettiklerinden, kurulu düzenin işleyişinde bir arıza gördüklerinde, sistemin dinamikleriyle oynamak yerine, ufak tefek bazı düzenlemeler yapıp mevcut sistemin ayarlarına dönerlerdi. Bundan dolayıdır ki Osmanlılar, 18. yüzyıla

kadar, ekonomik, sosyal veya siyasi sorunlarını hep geleneksel yapı içinde çözmeye çalışmışlar, sistemin dengelerinde değişiklik yapmaktan bilerek kaçınmışlardır. 18. yüzyıldan itibaren ise, yaşanan bazı olumsuz siyasi ve askeri gelişmeler ve yükselen Avrupa medeniyeti sebebiyle yüzlerini Batı'ya çevirerek, Avrupa ile temaslarını sıklaştırmışlardır. Yeni süreçte, Avrupa'dan ilhamla bir çok reformlar yapılmış, bu arada iktisadi ve ticari alanda da yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bütün bunlara rağmen, Osmanlı klasik sisteminden tevarüs eden bazı telakkiler imparatorluğun sonuna kadar varlığını korumuştur.

Şimdi, Osmanlı iktisat ve sosyal sistemine uzun yüzyıllar yön vermiş bazı prensipleri kısaca açıklayalım.

1- Merkezi ve Üniter Yapı

Osmanlı klasik sisteminin merkezinde devlet yer alıyordu. Devlet, düzeninin işleyişini ve istikrarını sağlayan en temel unsurdu. Devlet, ülkenin muhafazası, sosyal dengelerin korunması, toplumun refahı, güvenliği ve mutluluğu ile halkın yeme içme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasından birinci dereceden sorumluydu. Devlet, bu görevleri, kurumları ve memurları vasıtasıyla ya doğrudan kendi yerine getirir, ya da ülkenin değişik şehirlerine yayılmış olan yarı resmi veya özel kuruluş ve organizasyonları kullanarak dolaylı şekilde gerçekleştirirdi.

Devletin siyasi hakimiyetine müdahil ve ortak olabilecek hiçbir oluşuma ister devletin içinde ister dışında olsun kesinlikle izin verilmezdi. Bundan dolayıdır ki, merkez bürokrasinin ekonomik olarak güçlenip ileride bir sınıf haline dönüşmesini engellemek için malları hazinece müsadere edilir, mirasçılarının geçimleri ise devlet tarafından temin edilirdi. Osmanlılar, İslam'ın siyasi birlik anlayışıyla çelişen ve tarih boyunca birçok Türk devletinin parçalanıp yok olmasına neden olan “aşiret zihniyetini” zamanla tasfiye ederek, onun yerine egemenliğin bölünmezliği ilkesini yani merkezi-üniter devlet anlayışını ikame ettiler. Bu yapıyı bozabilecek her türlü girişimi de, kimden gelirse gelsin, mensubiyetine ve konuma bakmadan güçlü oldukları sürece bertaraf ettiler. Devletin bekasını dini bekası, devletin istikrarını toplumun ve kamu düzeninin istikrarı ve olmazsa olmaz şartı olarak gördüler. Kamu düzenini tehlikeye sokacak en küçük olumsuz-

◀ Galata Köprüsü ve Eminönü Yeni Camii (yan sayfada).

Osmanlı yöneticileri, “kanun-ı kadim” ismini verdikleri eşsiz yapının hayranlarıydılar. Başları dik ve gururluydular. Avrupalılar karşısında kendilerini aşağı görmezler, aksine, onlardan üstün olduklarını her vesileyle belli ederlerdi. Düzenin koruyucu sosyal kurumları ve toplumsal dayanışma kültürü sayesinde hiçbir Osmanlı'nın gelecek kaygısı yoktu. Devleti “baba” gibi görür, her zaman arkasında ve yanında olduğunu düşünürlerdi.

Topkapı Sarayı içinde bulunan ve Osmanlı sultanının sonsuz adaletini sembolize eden Adalet Kulesi, uzaktan bakıldığında herkesin görmesi ve sultanın adaletinden emin olması için inşa edilmiştir (altta).

lulara müsaade etmeyen Osmanlılar, devletin bekası ve alemin nizamı söz konusu olduğunda, bazen kardeşlerini bile gözden çıkardılar.

Siyasi birliği ve merkezîyetçiliği bir devlet politikası haline getiren Osmanlılar, kurumlarını ve kanunlarını da buna göre düzenlediler. Anadolu'nun büyük aşiretlerini belli yerlerde toplu iskan etmek yerine, politikaları gereği, birbirlerinden uzak küçük gruplar halinde ülkenin değişik bölgelerine dağıtmak istediler. Osman-

lılar, geniş ekim arazilerini devlet mülkiyetine alarak hem bunların miras yoluyla parçalanmalarını hem de toprak aristokrasisinin oluşumunu önlediler. Sipahi denilen memurlara hizmet karşılığında verilen tımar arazilerini de daraltarak bunların da taşrada birer güç odağı olmasını engellediler. Mesela I. Murad'ın (1360-1389) sipahi tımarlarını küçültmesi, Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) yerli hanedanları ve beyleri kontrol altına almaya çalışması aynı politikanın tezahürleriydi. Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) de bu sisteme nihai şeklini verdi. Yine Fatih eski Türk aşiret aristokrasisini devletten bütünüyle tasfiye ederek yerine iktidar şansı olmayan devşirmeleri getirdi.¹

Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-1566) yapılan tapu tahrirleriyle Türkmen boylarına yeni yükümlülükler getirilip, merkezi yönetimin gereği olarak aşiret yapıları bir kez daha parçalanıp cemaatlara dönüştürüldüler. Yerlerinin, yaylak ve kışlaklarının belirlenip defterlere kaydedilmelerinin, böylece mali ve idari mükellefiyet altına alınmalarının yol açtığı huzursuzluklar, Osmanlı yönetiminin tedbirleriyle kısa sürede giderildi. Sonuçta devletin daha başlarda birkaç parçaya bölünmesini esas alan eski Türk aşiret zihniyetinin yerini tamamen merkezi-üniter bir devlet anlayışı, alemin nizamı için birlik prensibi aldı. Bu sayede merkezin gücü ülke genelinde tesis edilerek, büyük devlet olmanın yolu açıldı.

Siyaset alanına ve devlet yönetimine hakim olan merkezi-üniter anlayış iktisadi ve sosyal kurumlarda da varlığını hissettiriyordu. Osmanlı Devleti'nin, klasik dönemde iktisadi hayata bakışı, ilk bakışta çok kapsamlı ve ayrıntılara kadar uzanan bir müdahalecilikle tam bir ilgisizliğin karışımı olarak karşımıza çıkan paradoksal yani çelişkili bir tavır gibi görünmektedir. Oysa ki bu tavır dikkatle incelendiğinde, çelişki gibi görünen uygulamaların, yüzyıllar içinde oluşmuş ve yerleşmiş birtakım prensiplere bağlı bulunduğu görülür. Uygulamaların tetkikinden çıkan bu prensiplerin temelinde "faktör kontrolü" yer alır. Toprak, emek ve sermaye üzerinde mümkün olduğunca kontrolü elinde tutmaya çalışmak, devletin en çok dikkat ettiği temeldir. Mevcut teknoloji ve iş bölümü seviyesine göre, devlet ekonomisinin toplam fiziki kapitali içinde önemli yeri olan zirai toprakların çıplak mülkiyetini devletin elinde bulundurması bu tutumun en karakteristik ifadesiydi. Devlet, zirai topraklarda olduğu gibi açık ve net kanun hükümlerine bağlamamakla birlikte, fiziki kapital yatırımlarında da daima en büyük paya sahipti. Madenlerle

¹ Ahmet Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, İstanbul 2012, s.190.

metalürjik tesislerin tamamına yakını devlete ait olduğu gibi; bedesten, çarşı, boyahane, basmahane, mumhane ve benzerleri gibi zamanına göre önemli fiziki sermaye gerektiren yatırımları da, ya doğrudan doğruya devlet bizzat yapar ve mülkiyetini elinde bulundurur, ya da vakıflar vasıtasıyla bir çeşit kamu mülkiyeti statüsü içinde tutmaya çalışırdı. Bunların dışında kalanların çoğu da yönetici-bürokrat konumundaki kimse-lerin tasarrufunda idi.²

Klasik dönem boyunca Osmanlı Devleti'nin ekonomi ve piyasaya müdahalesi, sistemin üç ana faktörü olan toprak, emek ve sermayenin mülkiyeti, dağılımı, tedavülü ve fiyatların kontrolüyle sınırlıydı. Mümkün merteye bu sınır aşılmaz, daha ileri gidilerek, bizzat bu faktörleri kombine edip doğrudan üretime girmekten genelde kaçınılır ve bu işin özel şahıslara, halka ve esnafa bırakılması tercih edilirdi. Ancak üretim ve ticaretin hangi esaslar dahilinde cereyan edeceğini ve bunun genel çerçevesini belirleyen yine devletti.³ Devlet, iktisadi ve siyasi politika ve uygulamalarıyla ülkedeki genel üretimin aksama- dan devam etmesine, zirai alanların kesinlikle ekimsiz, başı boş bırakılmamasına özen gösterirdi. Toprağını sebepsiz yere üretim dışı bırakanlar veya terk edenler "çift bozan" resmiyle cezalandırılırdı. Osmanlı yönetimi, sermayenin iktisadi-siyasi bir güç haline gelmemesi için de, kâr marjlarını %10-15, nihayetinde %18 ile sınırlı tutardı. Bundan dolayı, Osmanlı iktisat sistemi içinden Avrupa'daki gibi bir sermaye sınıfı (burjuvazi) çıkmamıştı. Ortalama %15 kâr marjının geçerli olduğu bir sistem içinde sermayeyi büyütme-ye yasal olarak mümkün değildi.

2- Gelenekçilik

Gelenekçilik, klasik dönem Osmanlı zihniyeti- ni belirleyen unsurların başında gelirdi. Osmanlılar için gelenek, atadan dededen intikal eden tecrübeler, yaşanmışlık ve değerler bütünüydü. Geçmişten intikal eden tecrübe ve değerler biriki- minden yani gelenekten istifade etmek ve bu ge- leneklere bağlı hareket etmek Osmanlı Devleti'ni yönetenler kadar, Osmanlı toplumunun geneli için de bir vebce kabul edilir, iktisadi ve sosyal kurumlarda da bu temel prensibe mutlaka uyulurdu. Gelenek bir yönüyle geçmişe, diğer yönüyle ise güne ve geleceğe ışık tutan bir kılavuz olarak algılanır, bundan dolayı geleneğe bağlılık tarihin bir kesitinde sıkışıp kalmak şeklinde anlaşılmazdı. Osmanlılar'da atalara ve dedelere duyulan hayranlık ve saygının en önemli alameti, onlardan intikal eden tecrübe ve değerlere sahip

çıkma ve bu kıymetleri devlet ve toplum haya- tının bütün alanlarında hakim kılmaktı.

Gelenekçiliğin Osmanlı ekonomik hayatın- daki tezahürü, tarihi süreç içinde tecrübe edilip olumlu sonuçlar alınmış yöntem ve uygulamaları iktisadi ilişkilerde de geçerli kılmak, bunları mümkün merteye muhafaza ederek değişme eğilimlerini engellemek, herhangi bir değişme ortaya çıktığı takdirde, tekrar eski dengelere dönmek şeklindeydi. İktisadi hayatın çeşitli ilişki ve kurumlarıyla ilgili çatışma ve ihtilafları çözen kararlarda söylenen şu veciz söz Osmanlı gele- nekçiliğinin tam bir özeti idi: "Örf-i beldeye uyul- ması ve teamül-i kadime aykırı iş yapılmaması." Yani, cari olan örf'e uyulması ve kadim gelenek- lere aykırı iş yapılmaması.⁴

3- Adalet

Adalet kavramı, Osmanlı iktisadi sisteminin ideal hareket noktasını teşkil ederdi. Osmanlılar, devletin varlığını ve istikrarını sürdürebilmesi için gerekli olan gelirlerin ancak adaletle dayalı olarak artırabileceğini savunurlardı. Bu yaklaşım antik İnan'dan beri doğu dünyasında önemli bir kültür unsuru olarak oluşturulan "adalet dairesi" paradigmasına dayanıyordu. Avrupa'da, özellikle aydınlanma çağından itibaren, toplumun ahenkli işleyişine nasıl tabiat model alındıysa, gelenek- sel İslam ve doğu toplumlarında da adalet ilkesi benzer bir konumdaydı. Yüzyıllarca Osmanlı sis- temine temel olan adalet kavramının birbirine bağlı sekiz ilkesi vardı. Bu telâkiye göre:⁵

- 1- Asker olmadan devlet olmaz.
- 2- Mal olmadan asker olmaz.
- 3- Malı üreten reaya yani halktır.
- 4- Reayanın devlete bağlılığını adalet sağlar.
- 5- Dünyada düzeni sağlayan da adalettir.
- 6- Dünya bağının duvarı devlettir.
- 7- Devlete nizam veren şeriatdır (İslam).
- 8- Şeriatın koruyucusu da devlettir.

4- Sosyal Refah ve Arz Yönlü Ekonomi

Osmanlı iktisat sistemi, talep yönlü değil arz yönlü nitelik taşır. Bu durum, ekonomi için olduğu kadar Osmanlı insanı ve toplumu için de böyledir. Bu yönüyle Osmanlı sistemi, talebin sürekli artırılmasına dayalı kapitalizmden tama- men farklıdır. Klasik Osmanlı zihniyetine göre insan alıcı olmaktan önce verici ve paylaşımcı olmalıdır. Bencil ve egoist insan tipleri Osman- lı klasik düzeni ve anlayışı içinde makbul kabul edilmediği gibi, zenginlik de idealize edilmezdi. Toplumda itibar sahibi olmanın esas kriteri mal

▲ Kanuni Sultan Süleyman (üstte) zamanında yapılan tapu tahrirleriyle Türkmen boylarına yeni yükümlülükler getirilip, aşiret yapıları bir kez daha parçalanıp cemaatlere dönüştürüldüler.

Osmanlılar, devletin varlığını ve istikrarını sürdürebilmesi için gerekli gelirlerin ancak adaletle dayalı olarak artırabileceğini savunurlardı.

2 Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2000, s.87-88.

3 Mehmet Genç, Aynı eser, s.88

4 Mehmet Genç, Aynı eser, s.90.

5 Ahmet Tabakoğlu, Aynı eser, s.191.

Osmanlılar'da ekonomi insan için olup, kâr odaklı değildi. Üretimde kalite çok önemlidir. Kapitalist sistemde olduğu gibi insan ekonominin bir parçası olarak görülmezdi.

Başta İstanbul olmak üzere, şehirlerin ihtiyaçlarının düzenli karşılanması bir devlet politikasıydı. Bu konuda resmi ve özel bütün kurumlar işbirliği halinde çalışır, stokçuluk, karaborsacılık ve kaçakçılık yapanlara müsamaha gösterilmeyip ağır cezalar verilirdi.

ve mülk sahibi olmak değil, aksine, diğerkâmlık, fedakârlık ve yardımseverlikti. Dayanımcı ve himayeci bir sosyal düzen söz konusuydu. Bütün toplum, kişinin kendinden başlayarak en yakınlarından en uzak halkalara kadar infak (yardım) zinciriyle birbirine bağlanırdı.⁶

Osmanlılar'da ekonomi insan için olup, kâr odaklı değildi. Üretimde kalite çok önemliydi. Çağdaş kapitalist anlayışta olduğu gibi insan ekonominin bir parçası olarak görülmezdi. Aksine, ekonominin görevi insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve refahlarını artırmak olarak kabul edilir ve bunun için piyasada herkesin kolaylıkla alabileceği miktarda ucuz ve bol mal buldurulmasına özen gösterilirdi. Temel tüketim maddelerinde bir darlık veya pahalılık oluşması düşüncesiyle ithalat genelde kolaylaştırılır, ithalata uygulanan vergiler düşük tutulurdu. Kıtık, geniş halk kitlelerinin tüketim olanaklarını kısıtlayıcı ve yaşamlarını zorlaştıran bir olgu olduğundan Osmanlı yönetimince hiçbir zaman arzulamaz, sosyal huzuru ve dengeleri muhafaza etmek amacıyla, kıtlık durumunda, bütün tedbirler ivedilikle alınarak hemen uygulamaya konulurdu.⁷

Başta İstanbul olmak üzere, şehirlerin ihti-

6 Ahmet Tabakoğlu, Aynı eser, s.192.

7 Osmanlı Devleti'nde kıtlık ve devletin bu konuda gösterdiği hassasiyet hakkında iki örnek çalışma için bkz. Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880), İstanbul 2012, s.193 vd.; Yener Bayar, 1873-1875 Orta Anadolu Kıtığı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013.

yaçlarının düzenli karşılanması bir devlet politikasıydı. Bu konuda resmi ve özel bütün kurumlar işbirliği halinde çalışır, stokçuluk, karaborsacılık ve kaçakçılık yapanlara müsamaha gösterilmeyip ağır cezalar verilirdi. Kuralların dışına çıkanlar, üretime hile karıştıranlar, ekmek gibi temel tüketim maddesinin içerik ve gramajında kasıtlı olarak oynayanlar ya esnafıktan men edilir veya ibret-i alem için ağır müeyyidelere çaptırılırlardı. Ticaret piyasası resmi görevlilerce düzenli denetlenirdi.⁸

Osmanlılar'da iktisadi bakımdan kendi kendine yeterli olması beklenen temel bölgesel birim kaza yani ilçe idi. Kaza, merkezinde, nüfusu 5 ila 20 bin arasında değişen bir yerleşim yeri ile ona bağlı 20 ile 150 arasında değişen köylerden meydana gelen birimdi. Her kazada, öncelikli olarak, üretim ile tüketimin birbirini dengelemesi öngörülür, bölge içinde üretilen mallar, kazanın ihtiyacını karşıladıktan sonra bölge dışına da gönderilebilirdi. Kazanın kendi ihtiyacını karşılayacak kadar üretim gerçekleşmemişse, dışarıya mal sevkine izin verilmezdi. Başta kadı (hakim) olmak üzere mahalli memurlar bu işlerin kanunlara uygun yürütülmesine yardımcı olurlardı. Bölgenin ihtiyacını aşan malların yönelebileceği öncelikli alan, devlet kurumları ve bunların büyük ölçüde toplandığı İstanbul'du. Üretilen mallar, İstanbul dışında, ülkenin diğer bölgelerine de nakledilebiliyordu. Ülke içi ihtiyaçların tümü karşılanmadıkça, üretilen malların yurt dışına ihracına izin verilmiyordu.⁹ Üretim kaza dışına çıkarak iç veya dış pazarlara yönelen kısmı gümrük vergisine tabiydi. Bu verginin miktarı, üretildiği kaza bölgesinden varacağı son noktaya ulaşana kadar uğranılacak iç gümrük sayısına göre değişiyordu.¹⁰

Kısaca tekrarlamak gerekirse, Osmanlılar'da üretim faaliyetinin amacı, ülke içinde mal ve hizmet arzının olabildiğince bol ve ucuz gerçekleşmesini sağlamaktı. Yurtiçi mal arzını mümkün mertebe yüksek düzeyde tutma amacına uygun olarak ihracat, teşvik edilen ve kolaylaştırılan değil, aksine yasaklar, kotalar ve ihraç vergileriyle sınırlandırılan bir faaliyetti. Buna karşılık ithalat, teşvik edilen ve kolaylaştırılan bir faaliyet olarak destek görüyordu. Osmanlı iktisadi politikasında ithalat, mal arzını yüksek tutmaya yardımcı olduğu sürece, onu içeride ikame etmeye çalışılmaz; ancak ithalat bu fonksiyonu göremez ve aksaklık olursa, o zaman bir ikame düşünülürdü.

8 Esnafa verilen cezalar ve İstanbul esnafının denetlenmesi konusunda geniş bilgi bkz. Bayram Nazır, Dersaadet'te Ticaret, İstanbul 2011, Ayrıca bkz. Ahmet Kala, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1, İstanbul 1998.

9 Mehmet Genç, Aynı eser, s.88.

10 Mehmet Genç, "Osmanlı Devleti'nde İç Gümrük Rejimi", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt III, s.786-790.

◀ 16 Mart 1905 tarihinde Serveti Fünun dergisinde yayınlanan yandaki fotoğraf, Osmanlı döneminde Kastamonu civarında bir çiftliği gösteriyor.

Osmanlı iktisadi politikalarına yön veren diğer önemli bir prensip de, hazine gelirlerini sürekli çoğaltarak yüksek düzeylerde tutmaya çalışmaktı. Hazinesinin gelirlerini yükseltmek, üretim kapasitesinin ve parasal mübadele hacminin genişleme oranına bağlı olduğu için bunu başarmak aslında hiç de kolay değildi. Uygulamada gelirleri her zaman arttırmak mümkün olmadığından, Osmanlılar, genelde, gelirleri düşürmeme ve harcamaları kısma yönünde hareket ediyorlardı. Devleti güçlü kılmaya yönelik bu yöntemle Osmanlılar, aynı zamanda, iktisadi ilişkilerden doğan ve yerleşik dengeleri bozabilecek fazlaları hazineye aktararak sistemin kapitalleşmesinin de önünü alıyorlardı.

Devlet harcamalarını kısma yönündeki faaliyetler arasında "miri mubayaa" uygulaması önemliydi. Devlet, bu uygulamayla, ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üreticilerden bir çeşit "aynı gelir vergisi" tarzında, piyasa fiyatının altında, hatta bazen maliyetinden de düşük bir fiyattan satın alarak, hazine harcamalarında önemli tasarruf sağlıyordu. Miri mubayaa, özellikle 18. yüzyılda savaş giderlerindeki artışa paralel daha sık gündeme geldi.¹¹

Fiziki sermaye birikiminin önemli bölümü devlete veya vakıflara ait bulunan klasik Osmanlı ekonomik sisteminde ziraat, esnafılık ve ticaret sektöründe küçük ölçekli işletmeler hakimdi. Büyük çoğunluğu yakın bölge pazarı için üretim yapan bu işletmeler içinde, 15-20 işçi çalıştıracak boyuta varmış olanları nadirdi. İş bölümü ve gelir-servet farklılaşması da son derece düşüktü. Aynı iş kolunda en fakir usta ile en zengin olanı arasındaki farklılaşma, ortalama 1/4 idi. Bu oran 18. yüzyılda bile 1/7' yi geçmedi. Piyasa fiyatla-

rının narh sistemiyle kontrol altında tutulması sonucu, özel ellerde sermaye birikimi oldukça sınırlı tutularak bunların fazla büyümesine olanak verilmedi. Ziraat alanında da miri toprak rejimi sayesinde kapitalist oluşumlar ortaya çıkmadı. Osmanlı iktisat sisteminin diğer önemli bir özelliği ve sonucu da, ülke içinde kapitalizmi, ülke dışı faaliyetlerde ise sömürgecilik ve emperyalizmi doğurmamış olmasıydı.

B- Klasik Dönem Osmanlı Toplumunu

Osmanlı toplumunun dünya algısı ve hayat tarzını şekillendiren zihniyet yapısı, tarihi süreçte, İslami değerler ve gelenekler başta olmak üzere, değişik kaynak ve tecrübelerden beslenerek 15. ve 16. yüzyıllarda ideal sınırlarına ulaşmış; bu zihniyet yapısı bir taraftan devletin iktisadi ve sosyal politikalarına yön verirken, diğer taraftan da ülkedeki resmi-sivil bütün kurum ve kuruluşlarına da asırlar boyunca hakim olmuştur.

Osmanlı sistemi oluşurken çok yönlü ve karmaşık bir etkileşim çerçevesi söz konusudur. Öncelikle, zihniyet ve kurumların oluşmasında geçmiş İslam devletlerinin büyük önemi vardır. Hatta Osmanlı Devleti'nin bu devletlerin kurumsal anlamda olduğu gibi, zihniyet ve hayat telakkisi anlamında da mirasçısı olduğu inkar edilemez. Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular, İlhanlılar, Eyyubiler, Memlukler ve Anadolu Beylikleri bunların en yakınlarıdır. Osmanlılar, bu devletlerle birlikte, Anadolu, Ortadoğu ve Rumeli coğrafyasının farklı kültür ve medeniyetlerinin tecrübelerinden de faydalanarak, bunları kendi bilgi ve birikimleriyle sentezleyip ortaya muazzam bir toplumsal yapı çıkarmışlardır.

Şimdi, 19. yüzyıla kadar temel prensipleri büyük ölçüde muhafaza edilen bu toplumsal yapıyı kısaca görelim.

11 Mehmet Genç, Aynı eser, s.90.

Osmanlı askerleri, bir tören öncesi Dolmabahçe Sarayı önünde görülmüşler (üstte).

1- Sosyal Sınıflar

Klasik dönemde Osmanlılar, sosyal tabakalaşmanın kaynağını ilâhi iradeye dayandırıyorlar, bu kabulden hareketle, toplumu oluşturan bireyler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi farklılıkların da gerçekte yaratılıştan geldiğini düşünüyorlardı. Toplumu büyük bir insan vücuduna benzeten Osmanlılar, vücuttaki her bir organın kendi kabiliyetine göre bir işlevi olduğunu ve organların üzerlerine düşün bu işlevleri yaptıkları süreci bedeninin sağlıklı ve dengeli çalışacağını söylüyorlardı. Bu düşünceden hareketle Osmanlılar, klasik dönemde toplumsal yapılarını insan vücudunu örnek alarak biçimlendirmişler, sosyal dengelerin korunması amacıyla, insan vücudundaki organlar misali her ferdin, toplumsal düzen içinde istidat ve kabiliyetine göre sabit bir görev alanı olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Osmanlı devlet adamlarının süreç içinde sosyal yapıyı oluştururlarken esinlendikleri ikinci önemli kaynak, kainatın işleyişiydi. Aynen insan vücudunda olduğu gibi, kainattaki düzenin de sebebini fitrî işbirliği ve her bir doğa unsurunun kendi işini yapmasıyla açıklayan Osmanlılar, bu düzenin sosyal hayata yansıtılması halinde benzer sonuçların elde edileceği fikrindeydiler. Kısacası, Osmanlı toplumunda yaşayan herkesin yaratılış gereği sosyal düzende farklı yerleri, konumları ve görevleri olacak, devlet de, buna göre düzenlemeler yapacaktı. Farklılıklar, Allah'ın insanları toplumun iyi işlemesi amacıyla farklı yeteneklerde yaratmış olmasından kaynaklandığına göre buna kimsenin itirazı olamazdı. İnsanları zengin veya fakir, şerefli veya hakir, siyaseten güçlü ya da güçsüz kılan Allah'tı. Herkes, bulunduğu sosyal, iktisadi veya siyasi konumu

itibariyle toplum denen bütünü tamamlıyor ve bu bütünlüğün muhafazasına katkı sağlıyordu.¹²

Osmanlılar'daki klasik anlayışa göre dengeli bir sosyal düzende kabaca iki grup insana ihtiyaç vardı. Bunlardan birisi ülkeyi ve sosyal nizamı korumakla vazifeli resmi memurlar yani yöneticiler, diğeri ise, görev ve hizmetlerini yapabilmeleri için birincilere maddi destek sağlayacak olan reaya yani halk. Osmanlı düzeninin hiyerarşik yapısını ve dayandığı toplum ve adalet anlayışını en güzel şekilde özetleyen Osmanlı aydını, Kınalızade Ali Efendi'ye (öl.1571) göre Osmanlı Devleti İslam dinine dayanarak halkı koruyacak, huzur içinde bulunan halk zenginlikler üretecek, bu zenginliklerden hissesi olan devlet daha çok asker toplayacak ve bunun sonucu olarak da halkın tamamı refah ve gelişmişlik içinde yaşayacaktı. Bu klasik anlayış, toplum ve devlet düzeninin sağlıklı işleyebilmesini herkesin bulunduğu alan ve konum içinde kalarak, üstlendiği görevleri hakkıyla yapmasını öngördüğünden, Osmanlı dünyasında iki ana sınıfı ortaya çıkarmıştır: Yönetenler ve yönetilenler. Tarihi deyimiyse askeri sınıf ve halk.¹³

Yönetici ve memur sınıfını meydana getiren resmi grup, tarihi belgelerde "askeri" olarak zikredilirken, bunların dışında kalan halkın tamamı ise 19. yüzyıl öncesi "reaya" şeklinde tanımlanıyordu. Yöneten ve yönetilen sınıfları oluşturan kitleler de kendi aralarında fonksiyonları bakımından çeşitli gruplara ayrılıyordu.

12 Ufuk Gülsoy ve diğerleri, Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar, İstanbul 2012, s.138.

13 Ufuk Gülsoy ve diğerleri, Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar, s.138.

Osmanlı dünyasında iki ana sınıf ortaya çıkmıştı: Yönetenler ve yönetilenler. Yönetenler askeri sınıf, yönetilenler halk.

Osmanlı toplumunda askeri yani yönetici sınıf; padişah ve saray halkı, ordu, bürokrasi ve alimler olmak üzere dört alt gruptan ibaretti. Sosyal statüleşmenin alt kademesinde bulunan halk ise farklı unsurlardan oluşuyordu: Bu insanlar köylerde, şehirlerde ve yaylalarda yaşarlar, çevre şartları ve kabiliyetlerine göre farklı işlerle uğraşırlardı. Köylerde yaşayanlar çiftçilikle, şehirdekiler zanaat ve ticaretle, göçebeler de daha çok hayvancılıkla geçinirlerdi.

Osmanlı askeri (yönetici) sınıfı, günümüz algılamasından farklı olarak, yalnızca askerleri kapsamayıp, padişah tarafından tayin edilen, başta saray memurları, mülki ve askeri erkân ile ulema olmak üzere, merkez ve taşra bürokrasisinin bütününe içine alıyordu. Bugünkü anlamıyla, memur statüsünde olan herkes askeri yani yönetici sınıftan sayılıyordu. Halk ise, devlete vergi veren, ancak yönetime katılmayan, resmi bir sıfatı haiz olmayan, Müslüman ve gayrimüslim uyrukları kapsıyordu.

İlk günlerden itibaren, merkezi iktidar tarafından yavaş yavaş şekillendirilen bu sosyal yapı, tarihte sosyal sınıfları doğuran en önemli faktörlerin başında gelen toprak mülkiyeti esasına dayanıyordu: 1071'den itibaren oluşmaya başlayan Türk toplumunda, fethedilen topraklar ve ülkenin doğal kaynakları şahıslara özel mülk olarak dağıtılmayıp, idaresi devlete ait kamu malı sayılıyor; netice itibarıyla, daha kuruluş aşamasında devlet, toplumun gidişatına göre şekilleneceği yerde, aksine toplum, devlet eliyle biçimlendirilip, çağın anlayışına uygun biçimde fonksiyonel sınıflara veya tabakalara ayrılıyordu.

Diğer deyişle, sosyal organizasyonda herkesin yerini ve görevini devletin kendisi belirliyordu.

İktisat tarihçisi Mustafa Akdağ, klasik dönem Türk toplumunu fonksiyonel olarak üç sınıfa ayırıyor: Askeriler, şehirliler ve köylüler. Askeri sınıfın üyeleri, bugünkü karşılığıyla, memur statüsündekileri tanımlıyordu. Bunlardan bazılarının ücretleri devlet hazinesinden nakit olarak ödeniyor, bir kısmına ise yaptıkları hizmet karşılığında, bazı yerlerin vergilerini toplama hakkı veriliyordu. Şehirliler ve köylüler sivil halk kesimini yani reaya sınıfını oluşturmaktaydı. Şehirliler, kentlerde ticaret, esnaflık ve zanaat işleriyle uğraşırlarken, köylüler ise, çıplak mülkiyeti devlete ait araziler üzerinde tarımla iştigal ediyorlardı.¹⁴

Bu yapı içerisinde, devletin ticaret ve sınai faaliyetleri ve örgütlenmeler üzerinde etkin bir denetimi ve yerine göre bazı müdahaleleri söz konusuydu. Toplumsal ilişkiler ve piyasa üzerinde devlet kontrolünün en önemli sebebi, toplumsal bir grubun diğer toplumsal gruplar aleyhine zenginleşerek veya güçlenerek ileride bir güç odağı ve baskı grubu haline gelip sosyal dengeleri bozma ihtimalini engellemektir. Böyle bir durum devletin egemenlik anlayışı açısından da kabul edilemezdi. Çünkü Osmanlılar, günümüz anlayışlarından farklı olarak, sosyal ve siyasi istikrarın devamının mutlak olarak toplumsal ve ekonomik dengelerin korunmasıyla mümkün olabileceğini düşünüyorlardı. Bu dengenin korunmasında da devlete merkezi bir rol veriyorlar ve bu işi bir devlet politikası olarak kabul ediyorlardı.

Sosyal statüleşmenin alt kademesinde bulunan halk farklı unsurlardan oluşuyordu.

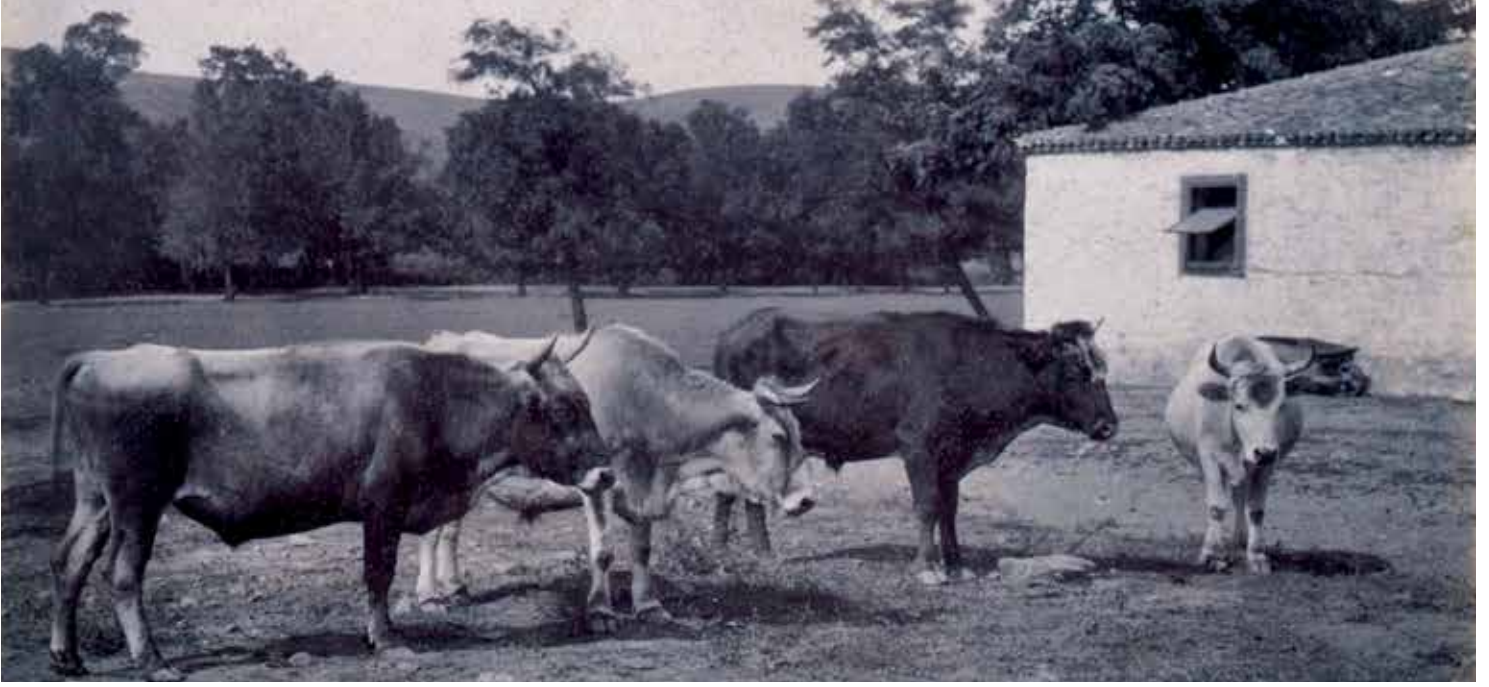
Bu insanlar köylerde, şehirlerde ve yaylalarda yaşar, çevre şartları ve kabiliyetlerine göre farklı işlerle uğraşırlardı.

Köylerde yaşayanlar çiftçilikle, şehirlerdeki zanaat ve ticaretle, göçebeler de daha çok hayvancılıkla geçinirlerdi.

◀ Yandaki fotoğrafta bir mahalle kahvehanesinde halk tabakasından insanlar görünüyor.

14 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi: 1453-1559, cilt 2, İstanbul 1979, s.113 vd.

İstanbul Kağıthane'de ▲
bulunan bu çiftlikte
damızlık hayvanlar
yetiştiriliyordu (üstte).

2- Devlet - Köylü İlişkileri

Osmanlı ekonomisinin ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanması, sistem içerisinde üretim ilişkileri ile köylü-devlet münasebetlerini çok önemli kılıyordu. Kırsal kesimde yaşayanların oranı % 80-90 civarındaydı. Klasik yapı içinde Osmanlı toprakları ülke ihtiyacını karşılayacak nitelikteydi. Genellikle hububat üretimi önemliydi. Mısır, Teselya, Makedonya, Bulgaristan, Trakya ve Romanya başlıca buğday üretim merkezleriydi. Aynı şekilde Anadolu coğrafyasında da önemli miktarda hububat üretimi yapılmıyordu. Ayrıca pirinç ve pamuk ziraati ile bağcılık, bahçecilik, sebzeçilik, büyük ve küçükbaş hayvancılığı da yaygın olarak kırsalda gerçekleşiyordu.

Devlete ait topraklar büyüklüklerine göre has, zeamet ve timar adıyla üçe ayrılıyordu. Timar arazilerinin yıllık hasılatları en çok 20 bin akçe-yi buluyor, diğerlerinde ise bu miktarı aşıyordu. Devlet, klasik dönemde, bu arazi birimlerini savaşlarda yararlılık göstermiş kumandanlar ile, devletin yüksek kademelerinde bulunan memurlara hizmet mukabili veriyor, buna karşılık onlardan, devlet adına bazı vergileri tahsil etmelerini ve bu paranın bir kısmıyla hem kendi geçimlerini sağlayıp hem de asker yetiştirmelerini istiyordu.

Devlet topraklarının mühim bir ekseriyeti timar olup, bunların idaresi için tayin edilen şahsa sipahi deniyordu. Sipahi, sorumluluğuna verilen toprağı kanunlar çerçevesinde köylüye işletmek üzere verir, kendisi işleyemez veya başkasına işlettiremez veya satamazdı. Sipahinin toprakla münasebeti, görevi süresince devam eden maaşlı

bir memuriyetten ibaret olup, köylü üzerinde keyfi ve kanunlara muhalif hiçbir tasarrufta bulunmazdı. Ne kadar kudretli kişiler olurlarsa olsunlar, köylülerin hukuk ve ceza davalarına bakmak veya onlara ceza vermek gibi, Avrupa feodalitesinde görülen birtakım yetkilere sahip değillerdi.

Köylüler de kanuni teminat altına alınmış hakları istikametinde hür olarak topraklarını ekip biçerler ve öldüklerinde o yerler evlatlarına intikal ederdi. Ama o topraklar esas olarak devletindi. Köylü tasarruf etmekle, sipahi de bu tasarrufun yasalar dairesinde yapıp yapılmadığının kontrolü ve vergilerin toplanması ile, devlete asker yetiştirmekle vazifeliydi. Osmanlı toprak sisteminde, köylülerin hukuku ile sipahi-köylü ilişkilerini düzenleyen kanunlar bütünüyle feodal temayüllerden uzak olup, adalet esasına göre düzenlenmişti. Köylüler her türlü insani hakka sahip ve hürriyetleri kanuni teminat altındaydı. Kanunlara uydıkları sürece hiç kimse kendilerine dokunamaz, angarya yükleyemez, mallarını ücretsiz alamazdı. Haksızlığa uğradıklarında haklarını arayabiliyorlar, lüzumu halinde sipahilerle ve diğer taşra memurlarıyla eşit şartlar altında muhakeme olabiliyorlardı. Devletin köylüsünden beklediği en önemli hizmet, üretimi aksatmamak ve vergileri düzenli ödemektir. Aksi-ne hareket edip topraklarını izinsiz terk edenler ile üç yıl üst üste ekmeyenlere ise, kanunlarda belirtilen müeyyideler uygulanıyordu.¹⁵

15 Osmanlı toprak sistemi ve devlet-köylü ilişkileri hakkında bkz. Halil Cin, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Ankara 1978; Ömer Lütfi Barkan, 15. ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, İstanbul 1943.

Osmanlı Devleti'nin tarım ağırlıklı bir ekonomik sisteme sahip olması ve bunun sonucu olarak hazine gelirlerinin büyük ölçüde tarım kesiminden elde edilen gelirlere bağlı bulunması, ister istemez, yönetimin, tarımsal üretimin her aşamasıyla yakından ilgilenmesini zorunlu kılıyordu. Çoğu vergilerin önce aynı (ürün) olarak toplanıp, sonra nakde dönüştürüldüğü bir sistemde, vergi mükellefi üreticilerden hazineye yapılacak kaynak transferinin aksatılmaması hazine açısından büyük önem taşıyordu.

Üretim ilişkilerinin devlet tarafından yakından takip edilmesinin diğer bir sebebi de, mal darlığı ve buna bağlı oluşabilecek fiyat artışlarını önlemektir. Halkın genelini sıkıntıya sokacak bu olumsuzlukların önüne geçebilmek için devlet, temel gıda ürünlerinin piyasada bol miktarda ve ucuz olarak bulundurulması konusunda büyük gayret sarf ediyor, gerekirse, ithalat vergilerini düşürerek, yurt dışından ülkeye gıda maddeleri ithalatını teşvik ediyor, aynı düşünceyle bazı malların ihracatını da yasaklıyordu.¹⁶ Daha fazla para kazanmak amacıyla ellerindeki zahireyi ülke dışına çıkarmak isteyenlere ise, engel olunmaya çalışılıyordu.¹⁷

Osmanlı ziraat sektörünün en başta gelen mahsulünü hububat ve bilhassa buğday ve arpa teşkil etmekteydi. Hububat, ekonomisi tarıma dayalı toplumların ve dolayısıyla Osmanlılar'ın da vazgeçilmez ürünüydü. Bu durum sadece hububatın halkın temel ihtiyaç ve gıda maddesi olmasından kaynaklanmıyor, aynı zamanda hububatın devlet hazinesine mali yönde çok önemli miktarda katkısı bulunuyordu. Hazinesinin en mühim vergi kaynağını teşkil eden öşürün yani ürün vergilerinin yüzde 50'si hububattan sağlanıyor, klasik dönemde ayrıca salarîye, avarız, nüzul ve sürsat ile ticaretten alınan hububatla ilişkili diğer resimler de bütçeye gelir oluşturuyordu.

Hububatın, hem halkın temel geçim ve gıda kaynağı olması hem de hazine açısından düzenli bir gelir kalemi niteliği taşıması yanında askeri açıdan da stratejik bir rolü ve önemi vardı. Başta İstanbul'daki merkezi ordu birlikleri olmak üzere, ülkenin doğusunda ve batısında bulunan askerlerin en iyi şekilde beslenmesi gerekiyordu. Özellikle uzun süren savaş dönemlerinde ordunun iâşesi daha da önemli hale geliyor, bu sebeple devlet Osmanlı topraklarındaki tarımsal faaliyetlerle yakından ilgileniyor, üretim-dağıtım organizasyonunu, barış ve sefer zamanında ordunun ihtiyaçlarını öncelikle karşılayacak şekil-

de düzenliyordu. Bu politikanın bir gereği olarak devlet, ilk dönemlerden itibaren hububat ürünlerinin ihracatını yasaklamış, memleket içinde hububat nakliyatını da sürekli denetim altında tutmuştu.¹⁸

Osmanlılar'da, diğer mahsullerde olduğu gibi, buğday, arpa, çavdar ve benzerleri başakların sararıp tanelerin sertleştiği ve ekinin sarardığı vakitte biçilmeye başlanırdı. Biraz gecikmesi halinde başakların kuruyup ekinin biçilememesi söz konusu olduğundan zamanlamaya çok dikkat edilirdi. Buğday, arpa ve benzeri mahsulün biçilme vaktinin devamı, harman zamanını tayin ediyordu. Mahsulün harman edilme vakitleri kanunnamelerde belirtiliyor, buğday ve arpa biçilip demet haline getirildikten sonra harman yeri hazırlanıyordu. Harman yeri için evlerden, özellikle bahçelerden uzak, rüzgara açık alanlar tercih edilmekteydi. Harman yeri önce dümdüz oluncaya kadar çiğnenir, daha sonra üst üste yığılmış olan demetler yavaş yavaş çözülüp harman yerine atılırdı. Tekerlek yerine üzerlerinde yarım düzine demir levha yerleştirilmiş birçok tahta silindirleri bulunan ve çift öküz tarafından çekilen bir döğen, tahılın üzerinde dönüp samanı keser, başakları tanelerdi. Bu işlem bitirildikten sonra, taneler ambarlara doldurulur ve köylünün hayvanları için çok değerli bir yem olan saman tartılır, samanlıklara yerleştirilirdi. Müteakiben harman olan hububatın ayrılmasına başlanırdı.¹⁹

Mahsullerin harman edilme vakitleri kanunnamelerde belirtiliyor, buğday ve arpa biçilip demet haline getirildikten sonra harman yeri hazırlanıyordu.

Osmanlı ziraat sektörünün en başta gelen mahsulünü buğday ve arpa teşkil etmekteydi.

▼ *Alttaki fotoğrafta modern yöntemlerle yapılan buğday hasadı ve harmanı görülmüyor.*

18 Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s.284.

19 Ömer Lütfi Barkan, XV.ve XVI.Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları: Kanunlar, I, İstanbul 1943, s.208; Mehtap Özdeğer, XV-XVI. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi, İstanbul 2001, s.294; Durmuş Volkan Karaboğa, XV-XVI.Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Hububat ve Bakliyat Üretimi ve Umumi Dağılımları, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, sayı 17, Mart 2011, s.9-11.

16 Mehmet Genç, Aynı eser, s.45-48.

17 Ahmet Refik, "Sultan Süleyman Kanuni'nin Son Senelerinde İstanbul'un Usul-i İâşe ve Ahval-i Tarihiyesi", Tarihî Osmani Encümeni Mecmuası, sayı 37, 1 Nisan 1352, s.34.

*Kıştan evvel
buğdayını
ambarına
yerleştiren
Osmanlı köylüsü
klasik dönemin
en mutlu insanı
demekti. Hatta
kıtlık devirleri
için fazladan bir
miktar hububat
depo edebilmek
herkesin en
büyük arzusuymdu.*

Buğday, halkın vazgeçilmez temel gıda maddesi olan ekmeğin hammaddesi olduğu gibi, onun dışında günlük hayatta en çok tüketilen bulgur, nişasta, erişte, tarhana nevinden gıdaların da ana malzemesiydi. Her türlü iklim şartlarında yetişebilmesi sebebiyle her zaman en çok rağbet edilen üründü. Pazar ekonomisinin fazla gelişmediği, ulaşım vasıtalarının sınırlılığı ve yavaşlığı nedeniyle bölgeler arası ticaretin canlılık kazanmadığı zaman ve mekanlarda halkın en önemli kaygısı kıtlık ihtiyacını karşılayacak kadar buğdaya sahip olabilmektir. Kıştan evvel buğdayını ambarına yerleştiren Osmanlı köylüsü klasik dönemin en mutlu insanı demekti. Hatta kıtlık devirleri için fazladan bir miktar hububat depo edebilmek herkesin en büyük arzusuymdu. Osmanlı Devleti de ordusunun iaşesini ikmal için buğdaya şiddetli ihtiyaç duyuyor, bundan dolayı hububat ziraati ve bilhassa buğday üretimi en yüksek düzeyde teşvik görüyordu.

16. yüzyılın ilk yarısında ülkede en fazla buğday üretilen yerler Akşehir, Çankırı, Çemişgezek, Malatya, Tarsus, Manavgat, Zamantu, Harput, Adıyaman, Trabzon, Adana, Musul, Ordu, Simontornya, Denizli, Sinop, Kefe, Adilcevaz, Kiğı, Ergani, Van, Atak, Honaz ve Ayaş idi. Bunlar arasında buğday üretim miktarı en fazla olan yer Akşehir sancağı idi. 16. yüzyılın ilk yarısında Akşehir'in yıllık üretimi 15.833.757 kiloydu. Çankırı sancağı 14.836.146 kiloluk üretim payıyla ikinci sıradaydı. Ayaş kazası yıllık 463.578 kilo üretim hacmiyle son sırada yer alıyordu.²⁰

Buğdaydan sonra Anadolu'da en fazla üretilen hububat arpaydı. Özellikle atların ve davarların beslenmesinde hayvan yemi olarak kullanılan arpa, buğday kadar makbul olmasa bile, halkın temel gıda maddesi olarak yufka ve keşkeş yapımında da kullanılıyordu. Yiyecek maddelerinde kullanımı çok yaygın değildi. Ancak kıtlık zamanlarında bir ikame maddesi olarak arpaya rağbet artıyor, arpa ekmeği şeklinde tüketiliyordu. 16. yüzyılda Adıyaman, Çankırı, Adana, Harput, Malatya, Manisa, Musul, Zamantu, Tarsus, Denizli, Kefe, Akşehir, Manavgat, Trabzon, Sinop, Uşak, Çemişgezek, Adilcevaz, Ergani, Honaz, Van, Ayaş, Atak, Ordu ve Kiğı arpa ekimi yapılan yerlerdi. Adıyaman arpa üretiminde ilk sırayı alıyor, Çankırı ise ardından geliyordu. Arpa istihsalinin diğerlerine göre en az yapıldığı yer Kiğı sancağıydı.

Taneleri kırma veya ezme halinde hayvan yemi olarak kullanılan, aynı zamanda saman olarak da istifade edilen yulaf, yaygın olmamakla birlikte, insanların besin ihtiyacını da karşılamaktaydı. Özellikle buğdayın pahalı olduğu dönemlerde onun yerine ikame ediliyordu. Yulaf, Osmanlı topraklarında Uşak, Denizli, Manisa gibi sınırlı bir coğrafyada üretiliyordu. 1531'de Manisa'nın yulaf üretimi yıllık 478.800 kiloydu. Çeltik yani pirinç ise, bileşiminde bulunan şeker oranının yüksekliği dolayısıyla insanı tok tutmasından ötürü Osmanlı halkı tarafından tercih edilen bir tahıl maddesiydi. Topkapı Sarayı ve imaretler ile orduda pirinç yoğun olarak tü-

Bozuk veya eksik mal çıkaran esnaf cezalandırılır, bu cezalar yerine göre işten el çekirmek, iş yeri kapatmak, dükkanının önünde falakaya yatırılmak, malına el konulmak veya ikaz edilmek şeklinde olurdu (sağda).

20 Durmuş Volkan Karaboğa, Aynı makale, s.13.

ketiliyor, imaretlerde öğrencilere, fakir ve fukaraya her gün piriç çorbası dağıtılıyordu. Ayrıca bayram ve Cuma geceleri pilavlar pişirilip halka dağıtılıyor, imaretlere gelen misafirlere mutlaka pilav da ikram ediliyordu. Bundan dolayı çeltik (piriç) üretimi devlet tarafından büyük destek görüyordu. Sakarya Nehri'nin suladığı alanlar, Beypazarı, İnegöl, Osmaneli ve Bursa çevresi çeltik üretim merkezleriydi. Aynı şekilde Kestel ve Kaplıca tepeleri, Saruhan, Bilecik, Dalaman Çayı dolayları, Elmalı yöresi, Hamit sancağı çeltik ekiminde ilk akla gelen yerlerdendi. Ayrıca Sinop, Maraş, Ayaş, İzmir, Malatya, Trabzon, Teke, Tarsus, Honaz, Musul'un sulak alanlarında çeltik ekimi yapılıyordu.²¹

15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı coğrafyasında ekimi yapılan diğer hububat maddeleri arasında hem yiyecek hem de hayvan yemi olarak kullanılan darı (erzen); taneleri hayvan yemi olarak kullanılan ve ekimi genellikle ilkbaharda yapılan burçak; bakliyat cinsi olarak ise nohut, fasulye ve mercimek de vardı. Nohut üretimi, Adıyaman ve Teke sancaklarında yoğun olarak yapılırken, mercimek Teke sancağında, Behisni ve Gerger kazalarında ekiliyordu. Fasulye üretimi ise o tarihlerde oldukça sınırlı yapılıyordu.²²

3- Esnaf ve Tüccar Ahlakı

Osmanlı Devleti'nde ticari örgütlenmenin temelleri, ekonomik ve sosyal yapının diğer kurum ve ünitelerinde olduğu gibi, aynı coğrafyada daha önce kurulmuş diğer medeniyet ve devletlerin mirasına dayanıyordu. Osmanlılar, bu mirası, zaman içinde kendine özgü renkleriyle zenginleştirip geliştirmişti. Osmanlı yönetici ve aydınlarının sistemlerine olan hayranlığı onların uzun yüzyıllar farklı alternatifler aramalarına engel oldu. Bundan dolayı, mevcut yapının dengelerini bozmamak düşüncesiyle, anlayış ve politikalarında önemli bir değişikliğe gitmeksizin, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar klasik iktisat telakkilerine bağlı kaldılar. Sermaye gruplarının önünü açacak liberal açılımlara sıcak bakmadılar. Üretici, esnaf ve tüccarın kâr hadlerini ortalama % 10-15 seviyesinde tutarak kapital birikimini bilerek sınırlandırdılar.

Devletin bütün resmi kurumlarına egemen olan bu "sosyal dengeli ve koruyucu" anlayış, medrese çevreleri, camiler, tarikat ve tekkelerce de desteklendiğinden yüzyıllarca varlığını muhafaza etti. Osmanlı meslek örgütleri ve ticari kuruluşlar da bu anlayış doğrultusunda teşkilatlanarak hizmet verdi. Kapitalist dürtüler dışında, temeli İslamiyet'e ve geleneklere dayanan değer

yargılarının belirleyici ve yönlendirici olduğu klasik Osmanlı düzeninde, üretim imkânlarının sınırlılığından dolayı arzı talebe yetiştirme zorunluluğu ve fiyat istikrarı gibi faktörler, piyasanın devlet tarafından yakından takibini gerektirdi. Üretim ve arz faaliyetleri devletçe düzenlenerek, tekelci eğilimlerin önlenmesine çalışıldı. Neticede bütün müdahaleler devletin istikrarı, halkın refah ve mutluluğu için yapıldı. Osmanlı ekonomisinin üretim faktörleri, mesela esnaf teşkilatı, bu gayeyi gerçekleştirmek üzere teşkilatlandırılıp, zihniyet dünyaları buna göre şekillendirildi.

Osmanlı düzeninin ortaya çıkardığı esnaf ve tüccar tipolojisi günümüz kapitalist anlayışlarına göre çok farklı olup, kendine ve sistemine özgüydü: Osmanlılar'da bir esnaf veya zanaatkar iktisadi faaliyette bulunabilmek için, aynı mesleği yapan diğer esnaf veya zanaatkarların da üyesi olduğu lonca denilen meslek örgütüne kayıt yaptırmak zorundaydı. Bunun aksi mümkün değildi. Esnaf örgütleri içinde çeşitli din, mezhep ve etnik kökenden insanları bir arada görmek olağandı. Dini farklılıklar örgüt içi ilişkilerde sorun olmaz, mesleki dayanışmayı engellemezdi.

Osmanlı esnafı bağlı oldukları lonca heyetinin sıkı denetimi altındaydı. Ustaların hammaddelelerini nereden, nasıl ve ne özellikte alacakları loncalar tarafından belirleniyordu. Lonca üyeleri arasında hiyerarşi çok önemliydi. Tüketiciyi korumak her zaman göz önünde tutulurdu. Ustaların kullandıkları bütün alet ve edevat sürekli denetlenirdi. Üretilen malların fiyatları loncalarca kontrol edilir, denetimden geçenler damgalanır ve pazara sürülürdü. Bozuk veya eksik mal çıkaran esnaf cezalandırılır, bu cezalar yerine göre işten el çektirmek, iş yeri kapatmak, dükkanının önünde falakaya yatırılmak, malına el konulmak veya ikaz edilmek şeklinde olurdu. Narha aykırı davranışlarda, mesela ekmeğin gramajında veya kumaşın top büyüklüğünde yüzde beş civarındaki sapmalar, normal insani yanılma sınırları içinde kabul edildiğinden herhangi bir ceza verilmezdi. Sapmalar bu nispeti aştığında, kıtlık ve savaş halleri dışında, genellikle çok sert tedbirlere başvurulmazdı. İkaz etmek, kamu görevlilerinin en çok uyguladıkları yöntemdi. Ancak narhtan sapma yüksek oranlara vardığında ve tekrür ettiğinde, suçlu Müslüman olursa hapse atılır, gayrimüslim ise küreğe konulurdu. Loncalarca üretilen düşük kaliteli mallar piyasaya sürülemediğinden, ücretsiz fakirlere dağıtılırdı.²³

Osmanlı esnafı bağlı oldukları lonca heyetinin sıkı denetimi altındaydı. Ustaların hammaddelelerini nereden, nasıl ve ne özellikte alacakları loncalar tarafından belirleniyordu.

Tüketiciyi korumak her zaman gözönünde tutulurdu. Ustaların kullandıkları alet ve edevat sürekli denetlenirdi.

21 Durmuş Volkan Karaboğa, Aynı makale, s.17-18.

22 Durmuş Volkan Karaboğa, Aynı makale, s.19-25.

23 Osmanlı esnaf teşkilatı hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Kala, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1, s.17 vd.; Bayram Nazır, Dersaadet'te Ticaret, s.23 vd. Genel bir özet için bkz. Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası 1882-1925, s.İstanbul 2009, s.17-20.

Lonca üyeleri arasında dayanışma duygusunu zedeleyeceğinden dolayı rekabete izin verilmez, toplumsal hayatta gözetilen denge politikası esnaf örgütlerinde de aynen tatbik edilirdi. Bundan ötürü, aynı esnaf kolunda çalışan usta, kalfa ve çıraklar arasındaki ücret farklılıkları oldukça dengeliydi. Bu ücret hassasiyeti, esnaf örgütleri çalışanları arasında çıkabilecek ihtilaf ve kıskançlıkları da önlemiş oluyordu. 17. yüzyılda İstanbul'da 109 loncaya bağlı, toplam 126 bin esnaf vardı. Bunlar aileleriyle birlikte düşünüldüğünde toplumun önemli bir kesimini oluşturmaktaydı. Toplum ve ekonomiyi düzen içinde tutmaya yönelik kamusal faaliyetlerin önemli bir bölümünü dolaylı olarak yerine getiren esnaf örgütleri, bu konuda merkezi devletin en büyük yardımcıları durumundaydı. Bu örgütler, iktisadi faaliyetlerin normal seyri içinde akışını sağlayarak, servetin belli ellerde toplanmasını önledikleri gibi, yardımlaşma ve dayanışma duygularını canlı tutarak sosyal bilincin güçlenmesine de önemli katkı sağlıyorlardı.²⁴

17. yüzyılda İstanbul'da 109 loncaya bağlı, toplam 126 bin esnaf vardı. Bunlar aileleriyle birlikte düşünüldüğünde toplumun önemli bir kesimini oluşturmaktaydı.

Osmanlı sistemi ve esnaf geleneği meslekten mesleğe geçişe sıcak bakmadığından, insanlar küçük yaşlarda hangi mesleğe girmişlerse genelde o yolda devam ederler, çocuklarını da o meslekte yetiştirirlerdi.

Osmanlı sistemi ve esnaf geleneği meslekten mesleğe geçişlere sıcak bakmadığından, insanlar küçük yaşlarda hangi mesleğe girmişlerse genelde o yolda devam ederler, çocuklarını da kendi mesleklerinde yetiştirirlerdi. Osmanlı esnafı İslam ahlakına, geleneklere, mesleki örf ve adetlere son derece bağlıydı. Değerlere bağlılık Osmanlı esnafının mesleki itibarı kadar, toplumda kabul görmesi ve yaptığı işin meşruiyeti açısından fevkalade önemliydi. Loncanın kurallarına, meslek ahlakı ve teamüllerine dikkat etmeyenlerin klasik Osmanlı esnaf örgütü içinde barınmaları mümkün değildi. Esnaf, küçük yaşlardan itibaren sosyal ve mesleki geleneklere, inanç ve ahlak prensiplerine göre yetişir, zihniyet dünyası, eşyaya ve insana bakışı da buna göre şekillenirdi. Osmanlı esnaf ve tüccarının karakteri, sınırsız kazanma dürtüsüyle hareket eden, kârı üretimin en büyük hedefi gören modern-kapitalist esnaf ve tüccar karakterine uymuyordu. Kapitalist girişimci tipinin aksine Osmanlı esnafı son derece mütevazı, kanaatkar, titiz, sabırlı ve paylaşımcı idi. Uzak ve uzun vadeli hesaplar yapmak yerine, gününü kurtarmaya odaklı, ailesini geçindirecek kadar kazanmayı kâr telakki eden bir zihniyet yapısına sahipti. Bu alçak gönüllü esnaf tipinin diğer önemli bir özelliği, devlete, örf ve adetlere sadakatle bağlı olmasıydı.

Kuvvetli gelenekçiliğin bir sonucu olarak Osmanlı esnafı, geleneksel üretim tekniklerini uzun yıllar terk etmedi. Kaliteli üretimi kazanma hırsının önüne alarak, bu kaliteyi tutturabilmek pahasına zamanı olabildiğince geniş kullanmak-

tan çekinmedi. Eşyada nicelikten ziyade nitelik üzerinde durarak, imalatın her aşamasında ağır ama titizlikle hareket edip, maddeyi sanatkâr zevkiyle bir nakış gibi işledi. Uzun yıllar bu zihniyet yapısını ve özelliğini büyük ölçüde koruyan Osmanlı esnaf ve tüccarı, değişen zaman ve şartlar sonucunda, bir yandan yabancılar karşısında rekabet edemeyip küçülürken, bir yandan da hissedilir bir imaj kaybı yaşayarak Osmanlı halkı yanındaki eski itibarını giderek kaybetmeye başlayacaktı.²⁵

C- İstanbul'un İaşe Meselesi

1- İstanbul'un Önemi

İstanbul, ticari ve siyasi açıdan taşıdığı stratejik önemi sebebiyle yüzyıllar boyunca çeşitli devletlerin ilgisini çekmiş, tarihin hemen her döneminde müstesna ve gözde bir şehir olma vasfını eksiltmeksizin muhafaza etmiştir. Bundan dolayıdır ki, tarih boyunca, bu önemli şehre sahip olabilmek uğruna büyük mücadeleler verilmiş, şehir değişik tarihlerde Müslümanlar tarafından da kuşatıldığı halde fethedilememiştir. Sonunda, 29 Mayıs 1453'de Fatih Sultan Mehmet'in şehre girmesiyle İstanbul'un fethi Osmanlılar tarafından tamamlanmış ve şehir bu tarihten itibaren bir Osmanlı-İslam şehri niteliği kazanmıştır.

İstanbul'un fethini müteakip Osmanlılar, bu büyük şehri tarihi şöharetiyle mütenasip bir şekilde imar ve iskan etmeye başladılar. Fatih'in cihanşümul bir imparatorluk kurmak üzere sistemli olarak yaptığı büyük savaşları kazanmak için gösterdiği gayret, hüner ve teşkilatçılık yanında ayrı bir bilgi ve kabiliyet gerektiren şehrin imar ve inşası sırasında, daha önce Bursa ve Edirne'de tatbik edilmiş usuller uygulanarak, vakıflar vasıtasıyla kısa sürede ortaya yepyeni ve muazzam bir kent çıkartıldı. Bu amaçla, Osmanlılar, genellikle büyük camiler etrafında toplanan medreseler, yemek pişirilen ve dağıtılan yerler, misafirhaneler, hastaneler, hamamlar, çeşmeler ve kütüphaneler gibi dini, kültürel ve sosyal yardım müesseseleri inşa ettiler. Bunların kalabalık memur ve hizmetli kadroları için yapılan ikametgahlara suyolu ve kanalizasyon misali beledi tesisler ve nihayet bu suretle meydana gelen tesis ve yapılara devamlı bir gelir sağlamak maksadıyla hanlar, çarşılar, fırınlar, değirmenler, mum imalathaneleri, boyahane, salhane, bayram ve pazar yerleri, cendere ve benzerlerini inşa ettiler, mahalleler kurdular.²⁶

25 Osmanlı esnaf ve tüccarının zihin dünyası ve hayat ve eşya telakkisinin tahlili için bkz. Sabri F. Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, İstanbul 2006.

26 Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihi, İstanbul 1970, s.X-XI.

24 Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Aynı eser, s.19.

◀ Osmanlı döneminde bir lokanta (yanda).

Mesela bu tesislerden Fatih imaretine tahsis edilen vakıf gelirlerinin yıllık geliri 1.5 milyon akçeyi geçiyordu. Bu miktarın yarısı kadar Ayasofya vakıflarının geliri vardı. Fatih imaretinin gelirinin %83'ü Çorlu, Tekirdağ bölgelerindeki 57 köyden toplanan vergilerle İstanbul'daki 12 hamamın kiralardan gelirken; Ayasofya vakfının gelirlerinin tamamı ise, İstanbul, Üsküdar ve Galata'daki 2.360 kadar dükkan, 1.300 ev, 2 işhanı, 30 bozahane, 23 başhane ile 2 hamamın kiralardan oluşuyordu. Şehrin imar ve iskanında büyük rolü olan bu kadar çok binanın inşası kadar, sürekli tamir ve muhafazaları da şehir sakinlerine önemli bir iş ve istihdam imkanı sağlıyordu. Fatih Cami ve İmaretinde 1490'da 95'i camide, 36'sı imarette, 30'u darüşşifada, 168'i medreselerde, 60'ı açıktan ve 107'si değişik hizmetlerde olmak üzere, toplam 496 memur ve hizmetli çalışıyordu. Bu imarettten her gün sabah ve akşam öğünlerinde fukaraya dağıtılanlar hariç, 1.117 kişiye muntazaman yemek verilmekteydi. Ayasofya Cami'nde de din ve kültür hizmetlilerinin adedi 457 idi.²⁷

Fatih devrinde İstanbul'un imar ve iskanı için yapılanlara, bir müddet sonra II. Bayezid ve bilhassa Kanuni Süleyman'ın kendisi, oğlu, kızı ve zevcesi için inşa ettirdiği camiler ve imaretler ve Kırkçeşme su yollarıyla ilavelerde bulunmalarıyla şehir bambaşka bir görünüm alarak, gıpta

edilen bir cazibe merkezi haline geldi. Fetihden evvel nüfusu 50-60 bini geçmeyen şehir, giderek kalabalıklaştı. İlk zamanlar şehre göçü teşvik için, kendi arzularıyla gelenlere mülk olarak evler verildiği gibi, fetih esnasında hizmeti geçenlere de geniş ölçüde ihsanlarda bulunuldu. Bu yeterli olmayınca, bilhassa Anadolu'nun tüccar, çarşı ve pazar adamları ile sanatkarlarını şehre getirebilmek için vilayetlere emirler gönderilip her vilayetin fakirinden olduğu gibi, zenginlerinden de belli oranlarda nüfus mecburi göçe tabi tutuldu. Bu sırada, meşhur ticaret erbabından bazıları isimleriyle çağrılıp evler verildi, kendileri için büyük ticarethaneler ve çarşılar inşa edildi. Şehrin ticaret ve iktisadi hayatını canlandıracak bütün meşru araçlar devreye sokularak, Müslüman veya Hıristiyan ayırt etmeksizin, ülkenin her yerinden çok sayıda tüccar ve usta gerektiğinde her birine ev ve dükkan verilerek, çeşitli imtiyaz ve muafiyetler tanınarak İstanbul'a yerleştirildi. Kısa zamanda İstanbul'da sağlanan gelişmeler ve akılcı iskan politikaları sayesinde, Kanuni döneminin ilk yıllarında şehrin nüfusu 400 bini buldu. Yüzyılın sonunda 450 bine yaklaştı. Bu nüfusun yüzde 58.3'ünü Müslümanlar, yüzde 41.7'sini gayrimüslimler meydana getiriyordu.²⁸ 1815'de tüketilen ekmek ve su miktarından hareketle şehrin nüfusu 630 bin olarak tahmin ediliyordu. 1830'da şehirde yaşayan insan

27 Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, Aynı eser, s.XI.

28 Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1953, cilt X, s.12-21.

İstanbul'un özel durumu sebebiyle Osmanlılar, 1453 yılından itibaren şehre iâşe akışını kesintiye uğratmaksızın sürdürmeye çalıştılar.

sayısının en az 450-500 bin civarında olduğu, 1844'de Harbiye Nezareti'nin yaptırdığı bir sayıma göre ise, 800 bini bulduğu görülüyordu. 1885 resmi sayımı sonuçlarına göre İstanbul'un nüfusu yaklaşık 774 bindi.²⁹ Bu rakamların kesinliği tartışılır olmakla birlikte, 18. ve 19. yüzyıllarda başkent nüfusunun 500 binden az olmadığı bir gerçektir.

Türkiye genel nüfusu ise, 1453'ten 16. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık %40 arttı. 1517-1580 arasında belli başlı 13 büyük şehrin nüfusundaki ortalama artış oranı %50'ye yaklaştı. Yapılan tahminlere göre 16. yüzyıl sonu itibarıyla Osmanlı topraklarında yaşayan insan sayısı 30-35 milyonu buluyordu.³⁰ Müteakip yüzyıllarda Avrupa ve Osmanlı ülkesinde bir nüfus duraklaması olmasına rağmen İstanbul, cazibe merkezi olma özelliğini kaybetmeyerek sürekli göç aldı. Nüfusun kontrolsüz ve istem dışı artışı şehrin asayiş ve güvenliği kadar, iâşe meselesini de yakından ilgilendiriyordu: 1763'de yalnızca İstanbul fırınlarında işlenen hububat miktarı yılda 4.788.070 kileyi, yani 122.574 tonu buluyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise, İstanbul şehrinin yıllık hububat ihtiyacı yaklaşık 5 milyon kile, yani 128 bin tondur.³¹

İstanbul, başkent olması dolayısıyla, Topkapı Sarayı, diğer saraylar, devletin bütün resmi kurumları, merkezi ordu birlikleri, vakıfları, sıradan

halkı dışında, medreseleri dolduran talebeleri, imaretlerinde karın doyuran yoksul ve garipleri, çarşı ve hanlardaki yerli ve yabancı tüccarları, esnaflı, bekar odalarında kalan bekarları, barış veya savaş dönemlerinde topraklarından göç ederek gelip yerleşenleri ile, Osmanlı Devleti'nin en büyük ve en renkli şehriydi.³² İstanbul'un, iktisadi anlamda daha çok bir tüketim merkezi olması ve imparatorluğun siyasi olarak aktif unsurlarını bünyesinde barındırması sebebiyle ihtiyaçlarının düzenli karşılanması hayati önem taşıyordu. Bundan dolayı devlet, özellikle İstanbul'un iâşesiyle yakından ilgilenmek, şehrin zahire, hububat ve et ihtiyacını herhangi bir kesintiye meydan vermeksizin mutlaka zamanında karşılamak zorundaydı. Bu konuda ortaya çıkabilecek bir zafiyet veya ciddi bir problem kurulu düzenin hassas dengelerini bozabilir, sosyal ve siyasi krizlere yol açabilir, hatta son aşamada, bir padişah veya iktidar değişikliğine bile neden olabilirdi.

2- İâşe Siyasetinin Çerçevesi

İstanbul'un özel durumu sebebiyle Osmanlılar, 1453 yılından itibaren İstanbul'a iâşe akışını kesintiye uğratmaksızın sürdürmeye çalıştılar. Merkezi yönetimin iâşe siyaseti içinde İstanbul, tüm ülkedeki artı-ürünün öncelikle getirilmesi gereken bir bölgeydi. Devlet, bu hedef doğrultusunda taşradan başkente mal ve erzak naklini aksatmamak için gerekli gördüğü takdirde doğrudan veya dolaylı şekilde müdahalelerde bulunuyordu. Bu müdahalelerin bir kısmı yasaklayıcı, bir kısmı ise teşvik edici nitelikteydi. Osmanlı iâşe siyasetinin çerçevesini oluşturan bu müdahalelerin amacı başkent sakinlerine, saray ve ordu birlikleriyle idareci ve memurlara temel malların arzının muntazaman, yeterli miktarda ve uygun fiyatlarla temin edilmesiydi.³³

Temel tüketim mal arzının makul fiyatla, yeterli şekilde karşılanması anlayışı, yalnızca Osmanlılara özgü bir durum da değildi. Henüz büyük şehirlerin teşekkül etmediği Ortaçağ Avrupa'sında bile, mevcut şehirlerin iâşesinin sağlanmasına yönelik çeşitli kurallar vardı. Şehir yönetimleri piyasa ekonomisi kurallarının ve mal üretiminin yeterince gelişmediği bu dönemde, zahirenin bol ve devamlı bir biçimde şehir pazarlarına naklini kolaylaştırmak, yapay kıtlık ve yokluklara meydan vermemek, malların dağıtımında adil davranılmasını sağlamak için, piyasada alış-verişi düzenleyen kurallar koyuyorlar, resmi fiyatların üzerinde satış yapılmasını ya-

Eminönü Bahçekapı
civarında bir pazar yeri
(altta).

29 Salih Aynural, İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840), İstanbul 2001, s.3-4.

30 Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, s. XII-XV; Ahmet Tabakoğlu, Aynı eser, s.205-209..

31 Salih Aynural, İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840), s.4.

32 Lütfi Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İâşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 11, Ekim-1949-Temmuz 1950, sayı 1-4, s.397-398.

33 Ahmet Uzun, İstanbul'un İâşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması 1785-1857, Ankara 2006, s.1.

saklıyorlardı. Aynı düşünceyle, şehirlere yiyecek getirenlerin yollarının kesilerek, mallarının zorla satın alınmasını da önlemeye çalışıyorlardı.³⁴

Nüfusu kalabalık şehirlerin iâşesinin sağlanmasına matuf düzenlemeler, Roma ve Bizans devirlerinde de başvurulan bir uygulamaydı. Bu amaçla hükümetler, sadece gerekli yiyecek ve hammaddeleri şehirlere getirmekle kalmıyor, aynı zamanda onları hem nüfusun hem de kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde dağıtmak zorunda kalıyordu. Bizans dönemi İstanbul’unda geçerli olan bu uygulamalar, Osmanlı Devleti’nin benimsediği iâşe siyasetinin oluşmasında da etkili oldu. Bizans zamanında, İstanbul’un temel mallar ihtiyacını sağlamayı amaçlayan gelişmiş bir kontrol sistemi vardı. Bizans’tan sonra Osmanlılar, şehrin ihtiyacını karşılamak için kendilerine has bir iâşe politikasını devreye soktular. Bizans’ın son zamanları ile Osmanlı’nın ilk yıllarında İstanbul nüfusunun az olması, temel malların tedarikinde özel çabalara gerek göstermiyordu.

15. ve 16. yüzyıllarda Lehistan (Polonya) ile yapılan anlaşmaların Osmanlılara Karadeniz sahili, Tuna ve Bulgaristan bölgesinde öncelikli mal satın alma hakkını kazandırması ve başkent nüfusunun 16. yüzyılda sürekli artması devleti, iâşe politikasında yenilikler yapmak zorunda bıraktı. İâşe sorunu ve buna bağlı iâşe siyaseti 18. yüzyılın sonlarından itibaren Batı’da giderek önemini kaybederken, Osmanlılar’da bazı yöntem değişiklikleriyle birlikte devletin nihayetine kadar devam etti. Söz konusu siyaset içerisinde muhtemel yokluk ve kıtlık tehlikesine karşı ambarlar inşa ederek zahire stoku yapmak, buğday ve et gibi temel yiyecek maddelerinin temini yanında bunların hem yurt dışına çıkışını hem de ülke içinde, İstanbul dışındaki yerlere gitmesini engellemek ve bu amaçla “madrabaz ve muhtekir” olarak isimlendirilen spekülâtorlerle mücadele etmek ve başkente getirilen malların usulüne uygun dağıtımını sağlamak gibi hedefler, geçerliliğini hep korudu.³⁵

Kaçak ticarete uygulanan müeyyideler bazen ölüm cezasına kadar gidebiliyordu. Boğazlar dahilinde ise, kaçak ticareti engellemek için oldukça sıkı kontroller söz konusuydu. Vilayetler arasında meydana gelen izinsiz ve kaçak hububat ve koyun aktarımı, yetkililerin sürekli takibindeydi. İstanbul’un iâşesinde gösterilen devlet hassasiyeti, bu konuda özellikle iki temel uygulamayı öne çıkardı. Bunlardan biri, ülke içinde

▲ Anadolu’dan gelen zahireler Haydarpaşa Limanı’ndaki silolarda depolanıyordu (üstte).

hububat ticaretinin merkezin iznine bağlanması, diğeri ise yabancı tüccarlara satış yapmanın yasaklanmasıydı. Ege, Marmara ve Karadeniz çevresi dahil, oldukça geniş bir alanda uygulanan bu yasakların hedefi, her ne pahasına olursa olsun İstanbul’u zahiresiz bırakmamaktı. Zahire sıkıntısı, ekmek sıkıntısı anlamına geldiğinden Osmanlılar, bu konu üzerinde hassasiyetle durarak, üretim fazlasını İstanbul’a göndermek zorunda olan bölgelere, zahire mubayaasını düzenlemek ve sevkiyatı gerçekleştirmek üzere memurlar tayin ediyorlar, görevli memurlar nezaretinde gemilere yüklenen zahirenin yollarda başkalarına satılmasını önlemek için, gemi içlerine “hisar erleri”, yani muhafızlar yerleştirilmesini istiyorlar, yolculuk esnasında uğranılan iskelelerde yük bozma ve zahire satışına da kesinlikle izin vermiyorlardı. Gerektiğinde, Osmanlı donanmasına ait gemiler İstanbul’a zahire taşıyan tüccar gemilerine refakat ediyorlardı.³⁶

3- Zahire Tertibi

Osmanlı Devleti’nde zahire işleri belli bir sisteme göre düzenlenir ve önemli bir sebep veya zaruret olmadıkça bu sistemin dışına çıkılmaz, aksayan bir husus söz konusu olduğunda, bunun giderilmesi için sistemin işleyişini kolaylaştıracak bazı önlemler alınır veya yeni düzenlemeler yapılırdı. Hiçbir iş oluruna bırakılmaz, her aşama belli bir plan ve program doğrultusunda usulüne uygun şekilde yürütülürdü. Zahire tertibinde önce, İstanbul’a sevk edilecek zahire miktarının belirlenmesi amacıyla her yıl devletin geçmiş

34 Ömer Lütfi Barkan, İktisat Tarihi Ders Notları, İstanbul 1950, s.161.

35 Sabri F. Ülgener, Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti, Ankara 1984, s.67-68 ve Ahmet Uzun, Aynı eser, s.2.

36 Salih Aynural, Aynı eser, s.2-3.

yıllara ait defter ve kayıtlarından hareketle hangi bölgelerden ne miktarda zahirenin başkente getirildiği tespit edilir, daha sonra bu tespitlere dayanarak bir dahaki yıl için kazalardan ve iskelelerden ne oranda zahire mubayaa edileceği belirlenirdi.

Her kazanın ürünü kanun gereği ancak bağlı olduğu iskeleye getirilir ve buradan gemilere yüklenirdi. Aksine bir davranışa kesinlikle müsaade edilmezdi. Mesela, 18. yüzyılda Rumeli yakasındaki Aydos, Karinabad, Ruskasrı, Yanbolu, İslimiye, Kızılağaç, Hatunili, Ahyolu, Misivri, Zağra-i Atik kazaları Bergos ve Ahyolu iskelelerine bağlıydı ve zikredilen kazaların zahiresi bu iki iskelede toplanıyordu. Her bir kazanın ne miktar zahire vereceği belliydi: 1768 yılında Aydos İstanbul'a beş bin kile arpa, altmış bin kile buğday, Yanbolu on bin kile arpa, kırk bin kile buğday, Ruskasrı ise beş bin kile arpa, seksen bin kile buğday gönderiyordu. Varna iskelesine bağlı bulunan Varna, Pirevadi, Kozlıca, Yenipazar, Şumnu, Hazargrat, Osmanpazarı, Cuma-i Atik ve Umur Fakih kazalarından başkente gelen zahire toplamı ise, arpada yüz bin, buğdayda üç yüz elli bin küsur kileydi.³⁷

Devlet, iskelelere bağlı kazaların o yıl için gönderecekleri miktarları belirleyip yetkililer vasıtasıyla bildirdikten sonra, onlardan, hisselerine düşen zahire miktarını İstanbul'a göndereceklerine dair resmi bir taahhütname alıyor ve bu taahhütnameler zahire mübaşiri denilen memurun elinde toplanıyordu. Akabinde bu belgeler zahire mübaşiri tarafından İstanbul'a gönderilerek defterlere kaydediliyor ve bu işlemden sonra kimse tertip edilen miktardan hiçbir gerekçe ile vazgeçemiyordu. Belirlenen miktarın bir kısmı herhangi bir sebeple İstanbul'a gitmediği takdirde kalan kısmı gelecek sene tahsil edilmek üzere bakiye kalıyor, ancak bunun sebepleri mutlaka yetkililer aracılığıyla yerinde araştırılıyordu. Zahire miktarındaki azalma doğal afetler veya değişim iklim koşullarından kaynaklanmış ise makul karşılanırken, aksine bir durum söz konusu olduğunda bölgenin zahire mübaşiri ve hakimi uyarılıyor, gerekirse kazalara müfettişler gönderilerek araştırma yaptırılıyordu. Önceden tertip edilen zahirenin kazalardan eksik mubayaasına izin verilmediği gibi, ilgili kazada bir zahire sıkıntısına sebep olmamak için, belirlenen miktardan fazla alım yapılmasına da müsaade edilmiyordu. Zahiresini bağlı olduğu iskeleye getiremeyecek kadar uzakta olan kazalara ise, hisselerine düşen miktarı yakın kazalardan satın alarak vermelerine şartlı olarak izin veriliyordu.³⁸

Kazalardan iskelelere gelen zahireler iskele eminleri (memur) tarafından ayrı bir deftere geldiği yer, cins ve miktar olarak kaydediliyor, benzeri bir işlem, zahirenin gemilere yüklendiğinde de yapılıyordu. Bu sayede her kaza zahiresinin, miktar ve cinsiyle hangi gemiyle İstanbul'a sevk edildiği tescil edilmiş oluyordu. Devlet, kaza ve köylerden zahire toplanması sırasında o bölgenin eşraf ve ayanıyla da işbirliği yapıyor ve zahireyi buldukları iskelelere sevk edeceklerine dair onlardan da taahhütname alıyordu. Neticede, bağlı oldukları bölge iskelelerinden gemilere yüklenen zahireler en kısa zamanda İstanbul'a, Unkapanı'na getiriliyor ve burada kapan defterlerine işleniyordu. Bu defterlere bakıldığında hangi iskeleden İstanbul'a ne miktar zahire geldiği, ne miktarının bakiye kaldığı açıkça görülüyor, gönderilmesi gereken miktarın altında bir sevkiyat yapıldığı tespit edilirse, o iskelenin zahire mübaşirine ve diğer görevlilerine hitaben emirler gönderilerek, kalan zahirenin derhal başkente yollanması isteniyordu.³⁹

4- Mubayaa Usulleri

Osmanlı döneminde İstanbul'da bulunan sa-rayların ve sakinlerinin, ordu birliklerinin işe-leri doğrudan devletçe idare edilen Has-kiler ve Kiler-i Amire denilen kurumlardan; imaretlerde ve darüşşifalarda (hastane) barınan ve doyurulan düşkünler ile gariplerin işe-leri ise vakıf müesseselerin taşradaki arazilerinden getirilen zahire ve hububatla temin ediliyordu.

Şehrin günlük zahire ve hububat ihtiyacı ise, genelde özel sermaye, yani tüccar aracılığıyla karşılanıyordu. Bu konuda devlet sermayesinin sahası özel sermayeye göre oldukça sınırlıydı. Devlet, işe- organizasyonunda yer alan faktörlerin görev ve sorumluluklarını belirliyor, uyulması gereken kanun ve kuralları vazediyor, uygulamaları da çeşitli vasıtalarıyla yakından takip ediyordu. İstanbul'un işe- hususunda çerçevesi devlet tarafından belirlenmiş bu alan içerisinde tüccar ise, bir yandan ticari faaliyette bulunurken, diğer yandan da ağır bir sorumluluk altına giriyordu.

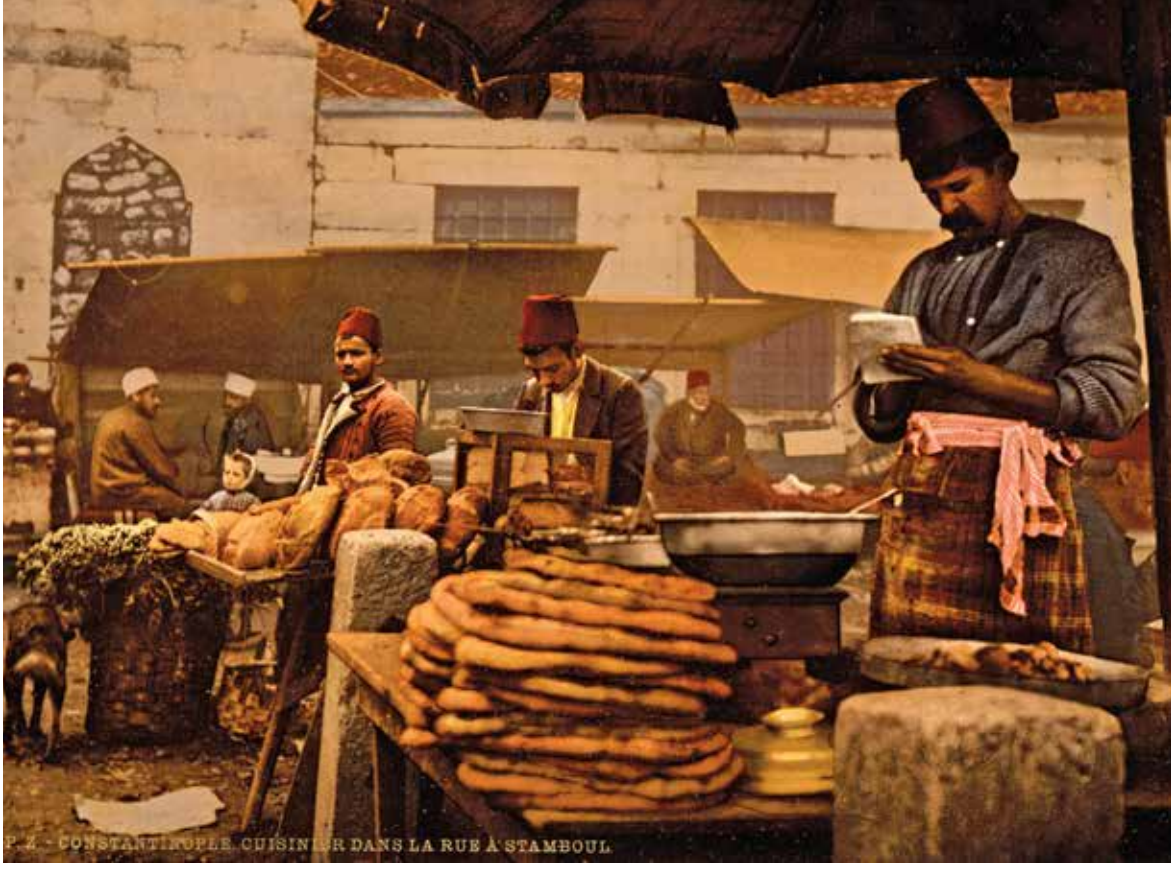
Devlet tarafından mubayaa olunan zahire için iki fiyat uygulanıyordu: Mirî ve Rayiç Fiyat. Mirî fiyat oldukça düşük olup bir nevi vergi niteliğindedeydi. Rayiç fiyat ise normal piyasa fiyatının çok altında olup maktu özellik taşıyor, enflasyona rağmen yıllar önce belirlenen fiyatlar bazen hiç değişmeden aynı şekilde muhafaza ediliyordu. Bu nedenle devlet tarafından yapılan zahire alımları genellikle cazip bulunmuyordu.

Kazalardan iskelelere gelen zahireler iskele eminleri (memur) tarafından ayrı bir deftere geldiği yer, cins ve miktar olarak kaydediliyor, benzeri bir işlem, zahirenin gemilere yüklendiğinde de yapılıyordu. Bu sayede her kaza zahiresinin, miktar ve cinsiyle hangi gemiyle İstanbul'a sevk edildiği tescil edilmiş oluyordu.

37 Salih Aynural, Aynı eser, s.6-12.

38 Salih Aynural, Aynı eser, s.6-7.

39 Salih Aynural, Aynı eser, s.7-8.

Fotoğraf: Library of Congress

İstanbul sokaklarında aşçılar ve ekmeğe satıcıları (yanda).

1793-1794'de Tersane ambarlarında depolanmak üzere tertip olunan 1.5 milyon kile yani 38.400 ton zahirenin 700 bin kilesi (17.920 ton) Akdeniz iskelelerine bağlı kazalardan, gerisi ise Eflak, Boğdan, Tuna sahilleri ve Alçaklar iskelesinden tertip edilmişti.

Devlet eliyle yapılan hububat tertibinde, merkezden gönderilen mubayaacılar, alım yapacakları mahallere gittikleri zaman, hububatı, bazen kendilerine verilmiş emir ve hükümlere göre ve merkezce tespit edilen resmi fiyatlar üzerinden, bazen de o mahallin rayiç fiyatı üzerinden satın alıyorlardı. Merkezce belirlenmiş fiyatlarda, hükümet, her zaman "hazine menfaati" fikriyle hareket etmeyip memleketteki fiyatların genel seyrini dikkate alarak yüksek fiyatlarla mubayaa yapsa da⁴⁰, devlet alımlarında hububat fiyatları genelde düşük tutuluyordu.

Resmi mubayaada Tuna ve Karadeniz bölgesinden çok, hububatının daha dayanıklı olması ve ambarlarda birkaç yıl çürümeden kalabilmesinden ötürü, Akdeniz bölgesi tercih ediliyordu. Tuna ve Alçaklar iskeleleri hububatı fazla dayanıklı olmadığından en çok bir yıl depolanabiliyordu. Devlet, İstanbul'a yakın bölgeleri bilhassa tercih etmekle birlikte, gerektiğinde uzak yerlerden de alımlar yapıyordu. Tertip edilecek zahire miktarı o bölgedeki zahire sahiplerinin durumları araştırıldıktan sonra belirleniyor, bu araştırma için tahrirler yapılarak defterlere geçiriliyordu. Bazen tertip edilen miktar üretimin durumuna göre değişiyor, üretimin fazla olacağı beklentisi varsa tertip miktarı yüksek tutuluyordu. Bu ara-

da, bazı yerlerde zahire sahipleri kaçakçılık yapmak, yani ellerindeki zahireyi daha yüksek fiyattan başkalarına satmak için çeşitli bahanelerle üretimlerini düşük göstermeye çalışıyorlardı. Bu durumda devlet, ilgili bölgelere merkezden müfettişler göndererek teftişler yaptırıyor, zahire sahiplerinin yalan söylediklerini tespit edince, cezalandırıyor: 1801 yılında Terkos'da yalan beyanda bulunan bir gayrimüslime kürek cezası verilmiş, dokuz Müslüman çiftçi ise kaleye hapsedilmişlerdi.⁴¹

1793-1794'de Tersane ambarlarında depolanmak üzere tertip olunan 1.5 milyon kile yani 38.400 ton zahirenin 700 bin kilesi (17.920 ton) Akdeniz iskelelerine bağlı kazalardan, gerisi ise Eflak, Boğdan, Tuna sahilleri ve Alçaklar iskelesinden tertip edilmişti. Devlet, zahire mubayaa edeceği bölgeleri geniş tutmakla birlikte, pratikte üretim ve ihtiyaca göre mubayaa yapmaktaydı. 1810 yılı zahire tertibine göre mirî fiyatla tertip edilen hububat miktarı 25.136 ton buğday, 6.618 ton arpaydı. Rayiç fiyatla tertip edilen hububat miktarı ise 85.385 ton buğday, 24.273 ton arpa, 19.072 ton erzen ve 1.024 ton kokorozdan ibaretti. 1810 yılı için mirî fiyatla tertip edilen zahire miktarı, tertip edilen toplam zahirenin % 19.61'ini, rayiç fiyatla tertip edilen zahire mikta-

40 Lütü Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İşi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", s. 409.

41 Salih Aynural, Aynı eser, s. 13-14.

rı ise %80.39'unu oluşturuyordu. Bölgeler açısından bakıldığında aynı yıl, Akdeniz bölgesinden mirî fiyatla tertip edilen zahire miktarı 31.062,6 ton, rayiç fiyatlarla ise 73.867,6 tondu. Karadeniz bölgesinden mirî fiyatlarla sadece 691,6 ton, rayiç fiyatlarla ise 17.433,6 ton zahire tertibi yapılmıştı. Görüldüğü gibi, İstanbul için devlet eliyle yapılan zahire tertibinin ekserisi Akdeniz bölgesindedi. O yıllarda Akdeniz'den sonra ikinci sırada Arabistan bölgesi geliyor, Karadeniz pek tercih edilmiyordu. Karadeniz'in devlet tarafından tercih edilmemesinin birinci sebebi mahsulünün dayanıksız olması, ikinci sebebi ise buradan daha çok özel sermayenin alımlar yapmasıydı.⁴²

Özel sermayenin yaptığı alımlarda fiyatlar bölge iskelelerinde, hububat sahipleri ile gemi sahipleri veya reislerinin huzurunda merkezden gönderilen zahire mübaşiri, mahalli memurlar ve iskelelerin kadıları marifetiyle belirleniyordu. Bu uygulamada üreticilerin söz hakkı yoktu. Mübaşir ve mahalli memurların geniş yetkilerle temsil edildiği bu nevi komisyonlar tarafından tespit edilen fiyatlar genellikle düşük tutulup, çok defa üreticilerin ve hububat sahiplerinin aleyhine olduğundan, resmi fiyatların dışında bir karaborsa fiyatı teşekkül ediyor, hububatını saklayanlar,

satmaktan imtina edenler çoğalıyordu. Bunu önlemek için devlet, merkezden ilgili yerlere emirler göndererek, hububat fiyatlarının, alıcı ile satıcıların rızalarına uygun tarzda belirlenmesini istese de,⁴³ sorun bütünüyle çözümlenemiyordu.

Bunun üzerine, 1756 senesinden itibaren fiyat tespitinde yeni bir uygulamaya geçildi. Yeni uygulamada mübaşirler, tayin edildikleri bölge dahilinde münasip gördükleri bir iskelede, hububat sahipleri ile gemi sahiplerini, reislerini ve yazıcılarını ve iki taraftan da "dindar kimseleri" mahalli mahkemede bir araya getirterek kadı (hakim) marifeti ve hazır olanların ittifakıyla fiyatları tespit etmeye başladılar. Üretici ve tüccarın rızalarıyla belirlenen bu fiyat, serbest piyasa şartlarına daha yakındı. Ancak, mübaşirlerin ve mahalli memurların fiyat tespit komisyonlarına müdahaleleri yeni uygulamayla bertaraf edilince, bu defa da hububat sahipleri ortalama bir değere razı olmayarak, zahirenin geçen senelerdeki fiyatlarından iki-üç kat fazlasını istemeye başladı. Bu yüzden, bazı yerlerde fiyat tespit işlemleri uzamaya ve iskelelere hububat yüklemeye gelen gemiler boş yere beklemeye başladı. İstanbul'da hububat darlıklarına neden olan bu durum karşısında devletin müdahalesi gecikmedi. Hükümetin bu konuda müdahalesi çok defa mahallinde

Galata Kulesi'nden
Unkapanı ve civarının
görünüşü (altta).

42 Salih Aynural, Aynı eser, s.14-16.

43 Lütfi Güçer, Aynı makale, s.101.

bir türlü karara bağlanamayan veya hububat sahipleri tarafından yeterli görülmeyen fiyatlara küçük zamlar yapmak şeklinde oluyordu. Mesela 1756 yılında Karadeniz bölgesinde, fiyat tespit komisyonunda, bir türlü karara bağlanamayan fiyata 10 akçe, 1757'de Tekirdağ'da 96 akçeye tespit edilen fiyata 10 akçe, Tuna ve Karadeniz bölgelerindeki fiyatlara onar akçe zam yapıldı. 1758'de Tuna'dan gelecek hububatın kilesi İstanbul pazarında 180 akçeye, Karadeniz bölgesinden 150 ve Tekirdağ'dan gelenin de 213 akçeye satılacak şekilde fiyatlarının tespiti için emirler verildi.⁴⁴ Şüphesiz, fiyatları üretici ve tüccarın rızalarıyla belirlenen özel sermaye alımları, devlet eliyle yapılan resmi mubayaaya göre üreticiler açısından daha kârlıydı.

5- Un Kapanı Tüccarları

İstanbul'un işesi için gerekli zahirenin temininde özel sermayeyi, büyük ölçüde kapan tüccarları temsil etmekteydi. Osmanlılar'da büyük şehirlerde özellikle zahire türünden ihtiyaç maddelerinin toptan alınıp satıldığı yerlere kapan adı verilirdi. Sözlük anlamı "büyük terazi veya kantar" olan kapan tabiri, Osmanlılar'da daha ziyade un kapanı (kapan-ı dakik), bal kapanı, yağ kapanı gibi satılan malın adıyla birlikte kullanılmış, böylece büyük tartı aletinin ismi olmaktan çıkıp günümüz toptan hallerine veya zahire borsalarına benzeyen yerlerin adı olmuştu. Un, yağ ve baldan başka tahıl, kahve, tütün, ipek, pamuk, kumaş ve çeşitli dokumalar üreticiden satın alınarak başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerdeki kapanlara getirilir, buralarda kadı naibinin (hakim vekili) nezaretinde esnaf temsilcilerinin de hazır bulunmasıyla mallar tartılır, ağırlık, kalite ve çeşidine göre vergi ve narha tâbi tutulduktan ve fiyatları belirlendikten sonra esnaf vasıtasıyla tüketiciye arz edilirdi.⁴⁵

Kapan tüccarları dışında diğer tüccarın da İstanbul'a zahire getirebilmesine karşılık, öncelikli alım hakkı kapan tüccarınındı. Kapan tüccarının tamamına yakını Müslüman idi. İstanbul zahire ticaretinin merkezi olan kapanların tamamen Müslümanların hakimiyet ve kontrolünde olmasının en önemli sebebi, devletin, stratejik maddelerin ticaretinde gayrimüslim tüccarlara izin vermemesiydi.

Kapan tüccarı, İstanbul'a getirdiği zahirenin cinslerine göre esas itibarıyla ikiye ayrılıyordu: Un Kapanı tüccarı ve Yağ ve Bal Kapanı Tüccarı. Un Kapanı tüccarları İstanbul Un Kapanı'na bağlı tüccarlardı. İstanbul'un hububat ihtiyacının büyük kısmını bu tüccarlar temin ediyorlardı.

Tezkereli tüccarlar olmaları hasebiyle öncelikli satın alma hakları vardı. Üretim bölgelerinin idarecileri kapan tüccarına mahsus zahirelerin başkalarına verilmesine göz yumdukları takdirde hemen İstanbul tarafından fermanlarla uyarılır, İstanbul'a tahsis edilen zahirenin tüccarlar tarafından başka yerlere götürülüp satılmasına normal şartlarda müsaade edilmezdi.

Kapan tüccarları zahire alımlarını genelde kendileri yapmazdı. Mubayaa işini, ellerine sermaye verdikleri yazıcı denilen yardımcıları veya gemi reislerine yaptırırlandı. Bazı gemi reisleri ise aynı zamanda tüccardı. Un Kapanı tüccarları zahire mubayaası için bölgeye gitmeden önce İstanbul'da kapan naibinden bir "tezkere" alır, ayrıca ellerinde devlet tarafından zahire alımına izinli olduğunu gösterir padişah fermanı bulunurdu. Elinde fermanı ve tezkeresi olmayana zahire mubayaası yasaktı. Hatta kapan tüccarına ait gemilere tezkeresi olmadan zahire dahi yüklenemezdi. Dolayısıyla zahire mubayaası yapabilmek için sadece un kapanı tüccarı olmak yetmiyor, ferman ve tezkere şart koşuluyordu. Kapan tezkeresi yalnızca kapan tüccarlarına verilmeyi, ihtiyaç halinde, un kapanına zahire getirmek isteyen diğer tüccar ve reislere de kapandan tezkere verilirdi.⁴⁶

Verilen tezkere veya fermanla tüccarın mubayaa edeceği hububatın cins ve miktarı da belirtilirdi. Söz konusu tezkere ile tüccar, tezkereli tüccar statüsüne kavuşuyor, ancak her seferinde bu tezkerelerin yenilenmesi gerekiyordu. Tezkereli tüccar (veya yerine eline tezkere ve sermaye verilerek gönderilen yardımcıları) üretim bölgesine giderek zahireyi satın aldıktan sonra elindeki tezkereyi zahire mübaşirine vermek zorundaydı. Zahire mübaşirinde toplanan tezkereler yaklaşık bir yıl sonra tekrar İstanbul'a gönderiliyordu. Tezkerelerin İstanbul'a çok geç gönderilmesi yüzünden zahire alımlarının kontrolünün zorlaşması üzerine devlet, zahirenin gelişigüzel yerlere satışını önlemek için, üretim bölgelerine giden tüccarın elindeki tezkereyi mahkeme sicillerine, gümrükçü ve nazır defterlerine kayıt ettirmek zorunluluğu getirdi.

Normal şartlarda tezkereli ve ferman sahibi tüccar üretim bölgesinden istediği kadar zahire satın alamazken, İstanbul'da zahire sıkıntısının had safhaya ulaştığı dönemlerde bu yasağa uyulmaz, daha doğrusu yetkililerce müsamaha gösterilir, kapasitesinin üzerinde zahire taşıyan gemilere engel olunmaz, hatta getirilen zahireden gümrük resmi bile istenmediği olurdu.

Bir geminin zahire taşıma tezkeresi alabil-

İstanbul için devlet eliyle yapılan zahire tertibinin çoğunluğu Akdeniz bölgesindedir. O yıllarda Akdeniz'den sonra ikinci sırada Arabistan bölgesi geliyor, Karadeniz pek tercih edilmiyordu. Karadeniz'in devlet tarafından tercih edilmemesinin birinci sebebi mahsulünün dayanıksız olması, ikinci sebebi ise buradan daha çok özel sermayenin alımlar yapmasıydı.

44 Lütfi Güçer, Aynı makale, s.402.

45 Geniş bilgi için bkz. Salih Aynural, "Kapan", DİA.

46 Salih Aynural, Aynı eser, s.52-53; "Kapan", DİA.

mesi için taşıma kapasitesinin asgari 76.8 ton yani 3 bin kile olması gerekiyordu. Kapan gemisine zahire yüklendikten sonra, zahire mübaşiri tarafından yüklenmiş olan bu zahirenin cinsini, miktarını ve fiyatını gösteren bir tezkere (irsaliye tezkeresi/vusul tezkeresi) veriliyor, gemi reisi de İstanbul'a geldiğinde bu tezkereyi kapan naibine teslim ediyordu. Buna mukabil naip de reise bir tesellüm belgesi (halas tezkeresi/eda tezkeresi) veriyordu.⁴⁷

16. yüzyılda İstanbul'a zahire getirmek isteyen tüccar, bu konuda dönemin yetkili memuru vasıtasıyla Divan-ı Hümayun'a müracaat eder, buradan zahire mubayaası için aldığı fermanla üretim bölgelerine giderdi. Gittiği bölgenin kadı, beylerbeyi ve sair devlet görevlileri tüccarın rayiç fiyattan, ihtiyacı olan zahireyi satın almasına ve gemilere yüklemesine yardımcı olurdu. Zahirenin doğrudan İstanbul'a gönderilmesini temin etmek amacıyla, her gemiye ne miktar ve ne cins zahire yüklendiğini, bu zahirenin kaç paradan ve nereden alındıklarını belirten defterler tutulurdu. Kadıların mühür ve imzalarını taşıyan bu defterlerin bir sureti, zahire kaçakçılığını önlemek masadıyla zahire yüklü gemilere konulan hisar erinin eline verilir. Hisar eri İstanbul'a ulaştığında elindeki defteri yetkililere teslim eder ve bu şekilde gelen zahireler anılan defterlerle karşılaştırılırdı.

18. yüzyılda ise kapan tüccarı olmayan ancak İstanbul'a zahire getirmek isteyen tüccar zahireyi alacağı iskeleyi, nakliyat işinde kullanılacak geminin tonajını, alınacak zahirenin miktarını ve cinsini belirterek zahiresini doğrudan başkente getireceğini kefalete bağlı olarak taahhüt ediyor ve Un Kapanı naibine başvuruyordu. Kapan naibi de kefaleti tescil edip durumu İstanbul kadısına arz ediyordu. İstanbul kadısı da konuyu yazılı olarak devlet divanına bildiriyor ve Divan'dan, müracaat sahibine, zahirenin yükleneceği iskele kadısı veya naibine hitaben yazılmış bir hüküm veriliyordu.

Bu hükümle tüccar üretim bölgesine gidiyor ve oranın kadı veya naibine elindeki hükmü ibraz ederek zahire satın alıyordu. Daha sonra bu hükmün arkasına tüccarın satın aldığı ve gemisine yüklediği zahirenin miktarı ve cinsi yazılıyordu. Gemi İstanbul'a döndüğünde boşalttığı yük hükmün arkasındaki kayıtla kontrol ediliyordu. Divan tarafından verilen mubayaa izinleri bir sefere mahsus olduğundan tüccar, tekrar alım yapmak istediğinde aynı işlemleri yapıp yeniden izin alması gerekiyordu.⁴⁸

Özel sektör ile devlet sektörü arasında zahire konusunda bir rekabet yoktu. Aksine aralarında uyum ve işbirliği vardı. Devlet her konuda kapan tüccarlarına yardımcı oluyor, mesela, iskelelere giden ve orada yeterli zahire bulamayan tüccarların boş dönmemesi için bölgedeki ambarların araştırılması, sahibi olmayan ambarların kilitlerinin kırılarak içindeki zahirenin kapan gemilerine yüklenmesi ve parasının sahibi ortaya çıkınca ödenmesi için emirler yazılıyordu. Üretim bölgelerinde satın alma önceliği kapan tüccarının olmakla birlikte, iskelelerde yeterli sermayeye sahip kapan tüccarı veya vekilleri bulunmadığı takdirde, İstanbul'a götürmek şartıyla başka tüccarlara zahire mubayaa izin veriliyordu. Bazı zamanlar şehirde ciddi zahire sıkıntısı söz konusu olduğunda, halkın çevre illerden kendi imkanlarıyla zahire getirmelerine de müsaade ediliyordu: 1829'da ortaya çıkan zahire sıkıntısı sırasında, mahalle imamları, Ermeni ve Rum patrikleri ve hahambaşı kadı huzuruna çağrılarak, halktan zahire getirmek isteyenlerin rahatlıkla getirebileceği ifade edilmiş ve bu konuda kimseye müdahale edilmeyeceği söylenmişti.

Kapan tüccarları her ne kadar özel sektörü temsil ediyor olsalar da bazı hususlarda devlet memuru gibi hareket etmek durumunda kalıyorlar, kendi isteklerine göre zahire alımı yapamıyorlardı. Mesela, üretim bölgelerine yeterli sermaye ile yazıcılarını göndermedikleri takdirde derhal devlet tarafından uyarılıp, mubayaa için yeterli sermaye temin etmeleri isteniyordu. Bazen kapan tüccarlarını kontrol altına almak amacıyla ellerindeki mevcut hükümlerin iptali yoluna gidilip, yeniden hükümler veriliyordu. İstanbul'un ihtiyacı olan zahirenin büyük bir kısmını tedarik eden kapan tüccarı yeterince denetlenmediğinde şehre zahire sevkiyatı azalıyordu. Bu durumda devlet kapan tüccarına müdahale etmek zorunda kalıyor, mesela yeterli sermayeye sahip olmaksızın üretim bölgelerine yazıcılarını gönderildiği öğrenildiğinde, kapan tüccarları ve reisler mahkemeye çağrılarak sermaye takviyesi yapmaları sağlanıyordu.⁴⁹

Üretim bölgelerinde "iyi, orta, karışık" olmak üzere üç sınıf şeklinde belirlenen fiyatlar bir taraftan merkeze bildiriliyor, diğer taraftan hububatı İstanbul'a nakledilen kazalarda ilan ve mahalli mahkeme sicillerine kaydediliyordu. Tespit edilen fiyatlarla, gemi reisleri veya yazıcıları hububatı iskelelerde ve bazen iskelelerin hinterlandına dahil kazalarda peşin para ile satın alıp gemilerine yüklüyorlardı.⁵⁰ Kapan tüccarları zahire mubayaasının büyük bölümünü, savaş

Kapan tüccarları her ne kadar özel sektörü temsil ediyor olsalar da bazı hususlarda devlet memuru gibi hareket etmek durumunda kalıyorlar, kendi isteklerine göre zahire alımı yapamıyorlardı.

47 Salih Aynural, Aynı eser, s.54-56; "Kapan", DİA.

48 Salih Aynural, Aynı eser, s.56.

49 Salih Aynural, Aynı eser, s.56.

50 Lütfi Güçer, Aynı makale, s.403.

durumu dışında, devlet tarafından kendilerine ayrılan Karadeniz bölgesinden yapıyorlar, savaş zamanında ise Karadeniz zahiresi orduya tahsis edildiği için, başka bölgelerden zahire mubayası yapmak zorunda kalıyorlardı. Kapan tüccarı zahire sahibinden zahireyi satın alırken parasını genellikle yerinde ve peşin olarak öderken, İstanbul'da, aynı zahireyi değirmenci ve fırıncılara taksitle satıyordu. Kapan tüccarına borçlanarak firar eden veya borçlu olarak ölen çok sayıda esnaf vardı.

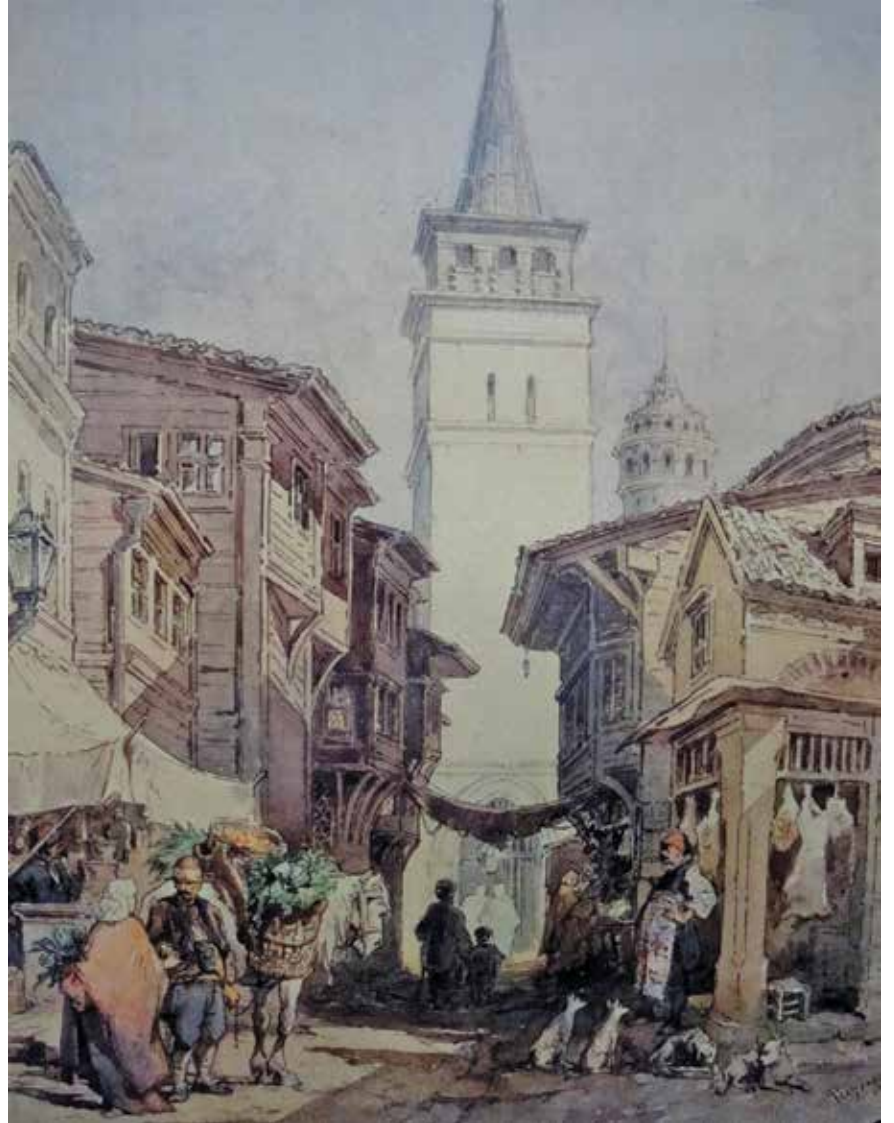
İstanbul'un zahire ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan ticarete iki türlü sermaye kullanılmaktaydı. Birincisi, büyük bir bölümü kapan tüccarlarına ait olan özel sermaye, ikincisi ise devlet sermayesiydi. Hemen her dönemde özel sermayenin zahire ticaretindeki payı devlet sermayesine göre fazlaydı. Söz gelimi 1757'de İstanbul'a getirilen zahirenin %91.4'ü özel, % 8.6'sı devlet sermayesiyle mubayaa edilmişti. Ancak Zahire Nezaretinin kuruluşundan sonra devletin zahire alımlarındaki payı geçmişe kıyasla belirgin biçimde artacaktı.

İstanbul'un iaşesi için gerekli olan zahirenin kaliteli ve temiz olması çok önemli olduğundan devlet, bir kısım zahirenin içerisine saman, çöp ve toprak karıştırılmasını veya kaliteli buğdayın arasına daha kalitesiz buğday, arpa veya çavdar katılmasını önlemek için zaman zaman üretim bölgelerinden satın alınacak zahirelerin numunesini alıyor ve İstanbul'a ulaştırıyordu. İstanbul'a numuneye uygun olmayan zahire sevk edildiğinde gemi reisleri birinci derecede sorumlu tutuluyor, ayrıca iskelelerde görevli memurlardan da bunun hesabı soruluyordu. Zahirenin dışında İstanbul'a un sevkiyatı ise, genelde yasaktı. Ancak şehirde özellikle büyük yangınlar neticesinde birçok değirmenin üretim dışı kalması yüzünden un ve zahire sıkıntısı söz konusu olduğunda geçici olarak bu yasak kaldırılıyor ve bu döneme mahsus olarak birçok iskelede değirmenler kuruluyor, başta Tekirdağ ve Silivri olmak üzere ülkenin değişik yerlerinden başkente un getiriliyordu. Normal şartlarda ise, İstanbul'a un sevkiyatını önlemek hususunda sıkı tedbirler alınır, kaçak un sevkiyatı yapılan iskelelerdeki değirmenlerin taşları kırılıp kapatılması yoluna gidilirdi. 1801'de İstanbul'a gelen kaçak un nedeniyle Silivri'de 14 değirmen taşı kırılmış, ayrıca Tekirdağ'da 10 ve Büyükçekmece'de 2 değirmen kapatılmıştı. Yine Tekirdağ'dan kaçak un geldiği tespit edilince, değirmenlerin ambarlarında bulunan ihtiyaç fazlası zahireye el konularak İstanbul'a yollanmıştı.⁵¹

6- İstanbul'un Et İhtiyacı

İstanbul'un zahire ve hububattan sonra en önemli ihtiyaç maddesi etti. Osmanlıların İstanbul'un et temini için geliştirdikleri yöntemlerden ilki, "celepkeşan sistemi" idi. Bu sistemin ortaya çıkışını teşvik eden sebepler, fetihten sonra İstanbul nüfusunun hızlı artışı ve buna bağlı olarak tayinat tahsis edilen kitlenin genişlemesiydi. Aşırı büyüyen başkent nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için taşra üreticilerini sürece dahil ederek çözmeye karar veren Osmanlı yönetimi, Rumeli bölgesindeki hakimiyetini genişlettikçe, buradaki kaynakları İstanbul tüketicilerinin lehine değerlendirmeye başladı. Bu amaçla, mesela 1538'de Moldovya, Eflak ve Akkerman yörelerine bazı siyasi ve ekonomik yükümlülükler getirilerek ihtiyaç fazlası iaa kaynakları başkente yönlendirildi. 1544'de Akkerman'dan İstanbul'a her yıl 100 bin baş koyun geliyor, bu koyunlar bölge kadısının başında bulunduğu bir komisyon tarafından, periyodik olarak tespit edilen fiyatlarla

▼ Karaköy, Arap Camii önündeki sokağı tasvir eden Amedeo Preziosi'nin eserinde kasap dükkanı dikkati çekiyor (altta).

51 Salih Aynural, Aynı eser, s.34-38.

İstanbul'daki kasap esnafından biri. O zaman etler açık şekilde sergileniyordu (sağda).

satın alınıp sevk ediliyordu. Koyunların temininden voyvoda denilen yönetici sorumluydu. 1545'de Eflak voyvodasının isteği üzerine, İstanbul'a gönderilen koyun miktarında indirime gidilerek sayı, yılda 50 bin baş olarak belirlendi. Bölgeden koyun dışında, hububat, un, bal, donyağı ve benzeri maddeler de talep edilmekteydi.⁵²

amacıyla diğer celepplerden koyun satın alması da yasağı. Celepkeşler daha ziyade, resmi bir görevi ve unvanı olan zenginler ve tefeciler arasından seçiliyordu. Zengin olmak celepkeşlik için aranan öncelikli şarttı. Çünkü bu hizmet, özelliği gereği çok sermaye isteyen tehlikeli bir işti. Zenginliğin yanı sıra belirli sayıda koyun sahibi olmak veya hayvancılıkla iştiğal etmiş olmak da önemliydi. Celepkeşlik görevi bir nevi "cezalandırma" niteliği taşıdığından, bu işte istihdam edileceklerin, özellikle servetini şaibeli yollarla kazanmış olanlar ile devlete yönelik yükümlülüklerinden kaçınanlardan seçilmesine dikkat ediliyordu.

Celepkeşan sistemi, Osmanlı Devleti'nin, İstanbul sakinleri ve tayinat sahiplerine düşük fiyattan et temin etmek için uyguladığı bir yöntemdi. Sistemin özünde, İstanbul kasaplarına satmak için her sene belirli miktarda koyunu sağlamakla yükümlü bir grup bulunuyordu.

Celepkeşan sistemi, Osmanlı Devleti'nin, İstanbul sakinleri ve tayinat sahiplerine düşük fiyattan et temin etmek için uyguladığı bir yöntemdi. Sistemin özünde, İstanbul kasaplarına satmak için her sene belirli miktarda koyunu sağlamakla yükümlü bir grup bulunuyordu. Sistemin merkezinde yer alan devlet, koyunların toplanmasından, başkentteki tüketicilere satışına kadarki sürece nezaret ederek bir yandan et arzının istikrarını, bir yandan da fiyatların genel nüfusun ekonomik gücünü aşmayacak düzeyde kalmasını sağlıyordu. Sistemin işleyişinde görev alan kişiler (celepkeşler) ise, yaptıkları hizmetler karşılığında, bütün olağanüstü vergilerden ve devlete yönelik diğer yükümlülüklerden muaf tutuluyorlardı.

Bu sistemde sırasıyla şunlar yapılıyordu:

- 1- İstenilen miktarda koyunu vilayetlerden İstanbul'a getirecek kimseler (celepkeşan) tayin ediliyor;
- 2- Bunlar vasıtasıyla koyunlar satın alınıp İstanbul'a getiriliyor;
- 3- İstanbul'a getirilen koyunlar kadı ve muhtesip huzurunda kontrol ediliyor;
- 4- Kadı ve muhtesip yardımıyla celepkeşe kesimhane ve kasap dükkanı buldurulup koyunların kesimi ve yasal fiyattan satışı yaptırılıyor;
- 5- Ve celepkeşe istenilen miktarda koyunu getirip sattığına dair bir belge veriliyordu.

Celepkeşler söz konusu miktarı tamamlamakla belge alamıyordu. Sisteme göre yerel yöneticiler, celepkeşin koyunu zamanında temin etmesi için yardımcı olmak zorundaydılar. Sistemin içinde yer alan her bir celepkeş, şehre satmak için koyun getiren öteki celepplerden farklıydı. Celepkeşlerin kendi kotalarını tamamlamak

İstanbul'a her yıl belirli sayıda koyun getirme zorunluluğuna dayanan celepkeşan sistemi, 1580'li yıllarda ortaya çıkan ekonomik ve siyasi gelişmeyle birlikte farklı bir mahiyet kazanmaya başladı. Celepkeşler, 16. yüzyıl içinde ülkede enflasyonun düşük seyretmesi ve eyaletlerdeki denetim mekanizmalarının iyi işlemesi sebebiyle küçük kârlar elde etmeyi başarmışlar veya ufak zararlarını muaf tutuldukları diğer vergilerle bir şekilde telafi edebilmişlerdi. 1580'lerde yükselişe geçen enflasyon, eyaletlerde koyun fiyatlarını hızla yükseltmiş, ancak aynı artış İstanbul piyasalarına yansımamıştı. Ayrıca yaşanan siyasi ve askeri krizler de devletin eyaletlerdeki eski gücünü bir hayli sarsmıştı. Böylece celepkeşanın masrafları dolayısıyla mali yükü artmış ve sonuçta İstanbul'a gelen celepkeşan koyun sayısında ciddi düşüşler olmuştu. 1580-1595 yılları arasında, aynı koyun getirme zorunluluğu nakdi bir ödemeye dönüştü. Bu bedel, kazalara göre tespit ediliyor ve iltizamla (ihale yoluyla) toplanıyordu. Kendisine bedel toplama yetkisi verilen kişi veya kişiler, bunun karşılığında İstanbul'a belirli sayıda koyun getirmekle yükümlüydü.⁵³ Ahmet Refik'in verdiği rakamlara göre 16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen toplam koyun miktarı senede 200 bini aşıyor, bu koyunlar ait oldukları mahallere koyun emini denilen memur vasıtasıyla dağıtılıyordu. Mesela o tarihlerde başkentteki Yahudi cemaatinin günlük koyun istihkakı 80 adetti. Aynı şekilde imaretlere, saraylara ve kasaplara da ihtiyaçlarına göre tevziat yapılıyordu.⁵⁴

52 Ahmet Uzun, İstanbul İşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması 1783-1857, Ankara 2006, s.7-8.

53 Ahmet Uzun, Aynı eser, s.10.

54 Ahmet Refik, "Sultan Süleyman Kanuni'nin Son Senelerinde İstanbul'un Usul-i İşe ve Ahval-i Ticariyesi", Tarih-i Osmani

Celepkeşan sistemindeki bu değişikliğin ardından, 17. ve 18. yüzyıllarda koyun temini için değişik yöntem ve uygulamalar ortaya çıktı. Devlet, koyun temini işini, koyun tüccarlarıyla anlaşarak sağlamaya başladı. 17. yüzyılda İstanbul'un koyun ihtiyacının belli bir sistem içinde yürütülmesi amacıyla Kasapbaşılık İdare-i teşkil edildi. İdarenin başında bulunan kasapbaşı et arzını sağlamak ve yönetmekle görevlendirildi: Kasapbaşıya her sene için bir bütçe tahsis ediliyor, bütçede, bir yıl önceden kasapbaşının toplayacağı gelir kaynakları ve et için yapacağı tahmini giderler yer alıyordu. Bütçedeki gelir kalemleri kasapbaşıya havale yoluyla aktarılıyor, böylece koyun alımı için gerekli sermaye önceden eline ulaşıyordu. Bunun üzerine kasapbaşı, İstanbul'a koyun getirtmek üzere sayıcı veya celep denilen tüccarlarla anlaşmalar yapıyor ve onlara işin başında bir miktar peşinat veriyordu. Celep veya sayıcı denilen tüccarlar da İstanbul'un ihtiyacı olan koyunları Balkanlar'dan getiriyor ve önceden tespit edilen fiyattan teslim ediyordu. Bu fiyat genellikle piyasa rayicinin biraz altında oluyor ve koyunun cinsine göre 120-250 akçe arasında değişiyordu. 18. yüzyılın sonlarında resmi fiyatlarla piyasa fiyatları arasındaki fark en fazla üç kat iken, Osmanlı para değerindeki düşüşler sebebiyle bu fark zamanla daha da büyüdü.

17. ve 18. yüzyıllarda sayıcı ve celepler vasıtasıyla yapılan koyun alımları esas itibarıyla, tayinat verilen kurumların et ihtiyacını karşılamayı hedefliyor, İstanbul halkının et ihtiyacı ise daha çok piyasa unsurlarına bırakılıyordu. Sayıcılar iki şekilde görevlendiriliyordu. Birincisinde, bir devlet görevlisi belirli miktar peşin sermaye ile masrafları hazineden karşılanmak üzere sayıcı olarak atanıyor; ikincisinde, dışarıdan bir kişi belli bir ücret veya aynı koyun ödemesi karşılığında göreve getiriliyordu. Yapılan sözleşmelerde hangi yöreden, ne miktar koyunun, hangi zamanda teslim edileceği önceden belirtiliyordu. 16. yüzyılda eyaletlerde bulunan zengin bir grubun ek bir iş olarak yaptığı koyun getirme görevini, 17. ve 18. yüzyıllarda hayvan ticaretiyle uğraşan nispeten küçük, zengin bir sınıf devralmıştı. Ancak yüzyılın ikinci yarısında artan siyasi ve askeri sorunlar ve savaşlar nedeniyle Balkanlar'dan İstanbul'a zahire, hububat ve canlı hayvan temininde yaşanan zorluklar ve kaybedilen topraklarla birlikte hammadde arzında meydana gelen daralmalar üzerine devlet, başkent'in iâşe işlerine giderek daha fazla müdahil olmaya başlayarak, özellikle ordunun ve resmi kurumların et ihtiyacını düzenli karşılayabilmek

için yeni yöntemler geliştirmek zorunda kaldı. Et konusunda öncelikle askeri birlikler ve resmi kurumların ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanan Osmanlı yönetimi, imkanlar elverdiğinde, başkent sakinlerinin et ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı verse de, İstanbul halkının et ihtiyacı genelde serbest piyasa şartlarına bırakıldı. Ama bu piyasanın başı boş bırakıldığı anlamına gelmiyor, devletin piyasa üzerindeki denetimi yine devam ediyordu.

İstanbul'a koyun getiren celeplerin bunları yollarda satmaları veya başka bölgelere nakletmeleri yasaktı. İstanbul'a getirilen koyun sürülerini devletçe gösterilen mahallerde toplamaları ve buradan da tespit edilen fiyatlarla kasap esnafına satmaları zorunluydu. 18. yüzyılda celep koyunlarının İstanbul'da satıldığı yer, Anadolu'dan getirilenler için Haydarpaşa, Rumeli'den getirilenler için Karaahmetli Çiftliği idi. Bu bölgelerin dışında koyun toplanıp dağıtılması yasaktı. 19. yüzyılda Anadolu koyunu Üsküdar Söğütlüçeşme mahallinde, Rumeli koyunu ise Kadıpınarı'nda dağıtılıyordu. Koyunların kasap esnafına dağıtımını görevliler nezaretinde yapıyor, kasap ustaları, aldıkları koyunları salhanelerinde kestikten sonra dükkanlarına götürerek cari fiyattan (narh) halka satıyorlardı. Salhanelerden başka yerlerde koyun kesmek ve orada burada koyun, kuzu ve sair hayvan alım-satım yapmak yasaktı. Esnaf salhanelerinde kesilen etin satışı esnafa bağlı olarak çalışan dükkanlarda "kanadar" denilen kişilerce yapılıyordu. Bu kişiler, yaptıkları

İstanbul'a koyun getiren celeplerin bunları yollarda satmaları veya başka bölgelere nakletmeleri yasaktı. İstanbul'a getirilen koyun sürülerini devletçe gösterilen mahallerde toplamaları ve buradan da tespit edilen fiyatlarla kasap esnafına satmaları zorunluydu.

▼ Kurban Bayramı'nda Beyazıt Meydanı'nda kurban satışları (altta).

İstanbul Limanı her zaman yoğundu. Limanın Karaköy ciheti (sağda).

18. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu ve Rumeli'den gelen celeplerin getirdiği koyunların %54'ü Yedikule'deki kasap ustalarına dağıtılırdı. Koyunların %18'i Eğrikapı ve Eyüp, diğer %18'i Galata, Kasımpaşa, Tophane ve civarı, kalan %10'u ise Üsküdar ve Kadıköy kasap ustalarına verilir.

hizmete mukabil et satışı için tespit edilen kâr payından belirli bir hisse alıyorlar; mesela 1840 yılında etin kıyyesine tanınan 6 pare kârın 5 pasesi kasap ustalarına, 1 pasesi de ücret olarak kanadarlara veriliyordu.⁵⁵

18. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu ve Rumeli'den gelen celeplerin getirdiği koyunların %54'ü Yedikule'deki kasap ustalarına dağıtılmaktaydı. Koyunların %18'i Eğrikapı ve Eyüp, diğer %18'i Galata, Kasımpaşa, Tophane ve civarı, kalan %10'u ise Üsküdar ve Kadıköy kasap ustalarına verilir. 1835-1836'da celep hayvanlarının %80'ine yakını Yedikule, Üsküdar, Boğaziçi, Tophane ve Kasımpaşa salhanelerinde, %20'den biraz fazlası da Eğrikapı ve civarındaki esnaf salhanelerinde kesiliyordu. 18. yüzyılda İstanbul'da toplam 33 adet kesim yeri vardı. Bunların 10 tanesi özel sermayeye aitti. Kadıların tayin ettikleri narh fiyatına göre et satışı yapan kasaplar, ağırlık ölçüsü olarak 1.280 kiloya eşdeğer olan okka (kıyye) birimini kullanırlardı. 400 dirhem bir kıyye kabul edilirdi. Buna göre 1657'de et, 6 akçe, 1679'da 10 akçe, 1699'da 12 akçe idi. Koyunların deri ve yapağısı, Tersane ve Tophane gibi askeri kuruluşlarda değerlendirilirken, koyun satışları ve kesiminden de hazineye bir miktar vergi geliri sağlanıyordu.⁵⁶

İstanbul'a getirilen celep koyunlarının spekülörlere karşı korunması çok önemliydi. Bu

kişiler, miri (devlet) koyunları olduğu gibi, tüccar koyunlarının da yol esnasında önlerini keserek sahiplerine, İstanbul narhından daha yüksek fiyat önerip satın alıyorlardı. 1833-1834'de Rumeli'den celeplerin getirdikleri koyunlara Çorlu ve Silivri'de spekülörlerin verdikleri fiyat İstanbul narhından 3-4 kuruş fazlaydı. Madrabaz ve muhtekirler celeplerden bu yolla aldıkları koyunları yüksek fiyattan Boğaziçi kasaplarına veya diğer taliplilerine satıyorlardı. Anadolu'dan gelen tüccar koyunları için de benzer durum söz konusu oluyor, mesela sürüleri İzmit'te karşılayan spekülörlere, celeplerden satın aldıkları koyunları Karamürsel ve diğer iskeleler üzerinden İstanbul'a getirip gizlice satıyorlardı. Bazen, koyunları İstanbul yerine Rumeli'de panayır kurulan şehirlere götürüyorlardı. Tüccar koyunlarına yönelik spekülatif hareketlere zaman zaman kasap ustaları ile onlara bağlı çalışan kanadarlardan da karıştıkları oluyor, devlet, bunları önlemek için yoğun bir uğraş veriyordu. Bir taraftan spekülörlere ağır cezalar verilirken, diğer taraftan da İstanbul'a koyun akışının kesilmemesi için teşvikler devreye sokuluyor, söz gelimi Anadolu'dan ve Rumeli'den celepler aracılığıyla başkente sevk edilen koyun sürülerinden, yol boyunca toprak bastı, yaylak ve kışlak resmi ve sair isimle herhangi bir bedel alınması yasaklanıyordu.

18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un et ihtiyacı Anadolu, Rumeli ve İstanbul çevresindeki çiftlik ve mandıralardaki kuzulardan sağlanıyordu. İznik, Geyve, Sapanca, Bolu, Kastamonu,

55 Ahmet Uzun, Aynı eser, s.14.

56 Ahmet Uzun, Aynı eser, s.17-20 ve Yunus Köroğlu, III. Selim Döneminde İstanbul'un İşesi Teminine Kısa Bir Bakış, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, Haziran 2001, s.27-31.

Yenişehir, Beypazarı, Ankara, Ayaş, Erzurum, Karaman, Vize, Silistre, Babayıatik ve Tekirdağ gibi yerler İstanbul'a et temin eden dönemin önemli mahalleriydi.

Zahire ve hububatta olduğu gibi, devlet tarafından İstanbul'un et ihtiyacı konusunda da aynı titizlik gösteriliyor, bu bağlamda ilgili yerlere hükümler yazılarak istenilen miktarda koyunun tedarik ve nakli isteniyordu. Hayvan alımları rayiç fiyat üzerinden devletin tayin ettiği görevlilerce yapılıyordu. Bölgelerinden İstanbul'a getirilmek üzere yola çıkarılan koyunların miktarını belirtmek için hayvan sahiplerine kadılar tarafından mühürlü defterler veriliyor, sürü İstanbul'a gelince defterlere bakılıp karşılaştırma yapılıyordu.⁵⁷ İstanbul halkı için sevk edilen hayvan sürülerinin başka taraflara yönlendirilmesi, yolda satılması ya da görevli memurlar tarafından sürü sahiplerinden kanunsuz harç ve para talep edilmesi yasaktı. Tespit edilmesi halinde ağır müeyyideler uygulanırdı.

7- Sarayın İaşesi

Osmanlılar döneminde yaklaşık 700 bin metre karelik bir alan üzerinde bulunan Topkapı Sarayı'nda yıllar içerisinde sayısı hızla artan çok kalabalık bir nüfus yaşıyordu. Padişah ve hanedan mensuplarının ikametgahı ve yönetim mekanizmasının merkezi olmasından dolayı, İstanbul'un iâşesinde sarayın farklı bir yeri ve özelliği vardı. Mal alımlarında saray memurları her zaman öncelikliydi ve en kaliteli mallar saray için seçilirdi. Gerek İstanbul piyasasından ve gerekse taşradan yapılan gıda maddesi alımlarında, sarayın ihtiyaç duyduğu miktarın satın alınmasından önce başkalarının alım yapması yasaktı.

Sarayın iâşesi için gerekli para, merkezi hazine ve buraya bağlı diğer kaynaklardan finanse edilir, İstanbul ve yakın çevresinden yapılan alımlarda genellikle hazineden sağlanan nakitler kullanılırdı. Taşradan tedarik edilen mallar için dolaylı ödeme kalemleri devreye sokulurdu. 15. yüzyıl sonunda sarayın iâşe giderleri bir milyon akçe dolaylarında iken, 16. yüzyılın ilk yarısında bu rakam 2.5 milyon akçeyi aşmış, yüzyıl sonunda 13 milyon akçeyi bulmuş, 17. yüzyılın ilk yarısında ise 23 ile 31 milyon akçe arasında gerçekleşmişti. Söz konusu dönemlerde sarayın mutfak giderleri nominal olarak 23 kat artmıştı. Bu yüksek artışta 16. yüzyıl son çeyreği ile 17. yüzyıl başlarındaki yüksek devalüasyonun da büyük etkisi vardı.⁵⁸

Sarayın iâşesi için gerekli dayanıksız gıda maddelerinin tamamı, diğer besin maddelerinin ise önemli bir kısmı İstanbul piyasasından karşılanırdı. Bundan dolayı sarayın iâşesi ile İstanbul'un iâşesi arasında yakın bir ilişki bulunuyordu. İstanbul halkının bir sıkıntı yaşamaması için, Sarayın temel gıda maddelerinin büyük bölümü özellikle taşradan sağlanıyordu. Mesela, her biri temel gıda maddesi olan şeker ve pirinç ihtiyacının neredeyse tamamı taşradan tedarik ediliyordu. Mutfak muhasebelerinde İstanbul piyasasından yapılan doğrudan alımlar için "mubayaa", taşradan yapılan mal alımları için ise "havale" terimleri kullanılıyordu. Taşra-

▼ Hünername isimli eserin 1. cildinde Topkapı Sarayı minyatürünün sağ tarafında saray mutfağı yer alıyor. (altta).

57 Yunus Köroğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi 19 Numaralı Zahire Defteri Çerçevesinde İstanbul'a Zahire Sevkiyatı (1794-1795), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s.60-61.

58 Arif Bilgin, Osmanlı Sarayının İaşesi (1489-1650), Doktora tezi, İstanbul 2000, s.285.

dan yapılan işe için kullanılan bir sistem olarak "havale", bir veya birkaç kalem malın temininin yerel yöneticilerin sorumluluğuna bırakılmasını ifade ediyor, bu çerçevede tedarik sürecinde gerekli masraflar için bölgedeki hazineye bağlı gelir kaynakları kullanılıyordu. Havale sistemi içerisinde bir malı temini "irsaliye" ve "ocaklık" denilen yöntemlerle yapılıyordu. İrsaliye yönteminde, mallar yerel yöneticiler tarafından bölgelerinden temin edilip İstanbul'a, Saray'a gönderiliyor ve bu süreçte yapılan bütün masraflar o bölgedeki hazineye ait herhangi bir gelir kaleminden karşılanıyordu.⁵⁹

17. yüzyılın başında, Saray için yapılan alımlarda devreye sokulan ocaklık yönteminin irsaliye usulünden farkı, tedarik birimlerinin ve masrafları karşılamaya yönelik kullanılan gelir kaynaklarının değişmemek şartıyla tahsis edilmesiydi. Yani ocaklık sisteminde her bölge kendisinden istenilen malları bir çeşit vergi yükümlüğü veya vergi muafiyeti karşılığında Saraya yolluyordu. Bu yeni yöntem, işedeki sorunları büyük oranda giderdiğinden, kısa zamanda irsaliye yoluyla mal gönderen yerlerin tamamını kapsayacak biçimde genişlik kazandı.

Sarayın işesi sürecinin ilk aşamasında, ihtiyaç duyulan malların miktarları ve tedarik bölgeleri belirleniyor, yerel yöneticilere hükümler yazılıyor ve alım memurları görevlendiriliyordu. Memurun, alımı gerçekleştireceği bölgeye varmasından itibaren sürecin ikinci aşaması başlıyordu. Elindeki fermanla belli hak ve yetkilerle donatılan memur, bu aşamada yerel yöneticilerin yardımıyla gerekli malları satın alıyor, geçici olarak bir depoda toplayıp sonra İstanbul'a naklediyordu. Sürecin birinci aşamasından öncelikle Sarayın mutfak emini sorumluyken, ikinci aşamasında sorumluluk işe memuru ve yerel yöneticiler tarafından paylaşılıyordu. Ancak merkezi yönetim ikinci aşamada bile, gelişmeleri yakından izliyor, denetleme ve yönlendirme faaliyetini sürdürüyordu.⁶⁰

Daha önce de ifade edildiği gibi, Osmanlı topraklarında yetişen ürünlerin en kalitelipleri Saray için alınmaktaydı. Sarayın buğdayı Güney Marmara ve bugünkü Yunanistan sınırları içindeki ovalardan; koyunu Balkanlar ve özellikle Romanya'dan; pirinci Mısır ve Filibe'den; sadeyağı Kefe'den; şekeri Mısır ve Kıbrıs'tan geliyordu. 15. yüzyıl sonundan 17. yüzyıl ortalarına kadar yaklaşık olarak sarayın un tüketimi 380 tondan 1.500 tona, koyun tüketimi 15 bin adetten 90 bin adete, pirinç tüketimi 190 tondan 1.200 tona, sadeyağ tüketimi 44 tondan 200 tona ve şeker

tüketimi de 5 tondan 67 tona çıkmış, bunlar arasında tüketimi en fazla oranda artan temel gıda maddesi şeker olmuştu. Ancak buna rağmen şeker, balın tüketim miktarını geçememişti.

Temel gıda maddeleri saray halkının tamamının beslenmesinde kullanılırken, bazı mallar yalnızca hanedan mensupları ve üst düzey saray yöneticileri ve bürokratları tarafından tüketiliyordu: Kuzu, ördek, güvercin ve kaz gibi canlı hayvan etleri, bazı taze meyveler, süt ürünlerinden kaymak ve kaşkaval peyniri, deniz ürünlerinden havyar ile meyve veya şifalı bitkilerden yapılan içecekler ve macunlar gibi. Saray halkı, 17. yüzyıl ortalarına kadar sığır ve keçi eti, sebzelere bezelye, bamya, meyvelerden de portakal ve mandalina tüketmemiş, bamya, ancak anılan yüzyılın ortalarından itibaren sarayda yenilmeye başlanmıştı.⁶¹

İstanbul halkının işesinde olduğu gibi, Saray için gıda maddesi alınacak bölgeler, büyük ölçüde deniz taşımacılığına uygun yerlerden seçiliyordu. Mesela Saray'ın sebze ve meyvesi yakın şehirlerden seçilip, kısa süre zarfında iskelelerden gemilere yüklenip İstanbul'a getiriliyordu.⁶² Bununla birlikte, iç bölgelerde üretilen ve kara yoluyla taşınan bazı nitelikli malların talebinden, nakliyat masraflarının yüksekliğine rağmen, vazgeçilmiyordu. Kara yolu taşımacılığı deniz yoluna nispetle daha yavaş ve masraflıydı. Karada yerine göre araba, deve, at ve katırlar; denizde iğrip, şayka, firkale ve kadirga gibi kürekli gemiler ile kalyon ve burtun gibi yelkenli gemiler kullanılıyordu. Taşıma sırasında gerçekleşen mal kayıplarına bakıldığında, deniz yoluna göre kara yolu nakliyatı daha güvenli gözüküyordu. Bazı eşkıyalık hareketlerinin sınırlı etkisi dışında, karada mal kayıplarının esas nedeni yağmur ve çamur iken; deniz taşımacılığında ise fırtına ve korsanlardı.⁶³

8- İşenin İstanbul'da Dağıtımını

İstanbul halkının ihtiyaçları için satın alınan zahire ve hububat un kapalı tüccar gemileriyle getiriliyor, bu gemilerin yanı sıra ordunun boş olan ve üretim bölgelerinden gelen gemilerinden de istifade ediliyordu. Ayrıca yerli ve yabancı gemi sahiplerinin gemileri kiralanarak da zahire nakliyatı yapılmaktaydı. Yabancı ülke tüccarlarının gemilerinin kiralanmasında, mensup oldukları devletlerin elçi veya konsoloslarıyla temasa geçilerek kefil olmaları sağlanıyordu.

61 Arif Bilgin, Aynı tez, s.287.

62 Cafer Çiftçi, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İşesinde Bursa'nın Rolü", OTAM, sayı 16 (2004), s.153-171; Suraiya Faroqhi, "İstanbul'un İşesi ve Tekirdağ ve Rodosçuk Limanı (16.-17. yüzyıllar)", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı, s.139-154.

63 Arif Bilgin, Aynı tez, s.288. Ayrıca bkz. İBBKİ, İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Ticaret Tarihi 1, İstanbul 1997, s.31, 34, 39, 41.

59 Arif Bilgin, Aynı tez, s.286.

60 Arif Bilgin, Aynı tez, s.287.

Sarayın işesi sürecinin ilk aşamasında, ihtiyaç duyulan malların miktarları ve tedarik bölgeleri belirleniyor, yerel yöneticilere hükümler yazılıyor ve alım memurları görevlendiriliyordu.

İstanbul halkının iâşesinde olduğu gibi, saray için gıda maddesi alınacak bölgeler büyük ölçüde deniz taşımacılığına uygun yerlerden seçiliyordu. Mesela, Topkapı Sarayı'nın sade yağı Kefe'den, zahiresi ise Boğdan'dan geliyordu (yanda).

İstanbul'a zahire nakliyatında kolaylık ve hız açısından deniz yolu tercih edilmekteydi. Zahirenin üretim yerlerinden bağlı oldukları iskelelere nakli ise kara yolu üzerinden yapılıyor, taşıma vasıtaları olarak genelde develer ve atlar kullanılıyordu.⁶⁴ 16. yüzyılın ikinci yarısında hububatta Trakya, Rumeli'nin orta ve kuzey kesimleri, Eflak-Boğdan (Romanya); canlı hayvan ve ette Doğu Rumeli, Trakya, Balkanlar ile Orta Anadolu; pirinç, şeker ve baharatta Mısır; yaş meyve ve sebze Marmara ve Trakya; yağda Kırım ve Doğu Karadeniz tercih edilen bölgelerdi. Hububatta Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Marmara bölgesi ile Karadeniz'in Anadolu sahilleri ikinci derecede kalıyordu.⁶⁵

Sevkiyatın İstanbul'a en kısa zamanda ve emniyetle yapılması gerektiğinden, bu konuda herhangi bir aksaklık meydana gelmemesi için azami gayret gösterilir, kiralanan gemilere yapılacak ödemeler taşınan ürünün ağırlığı üzerinden hesaplanırdı. Osmanlı topraklarında zahire ölçümlerinde farklı kileler kullanılıyordu. İstanbul kilesi, Bergos kilesi, Tekirdağ kilesi, Varna kilesi ve İbrail kilesi bunlardan bazılarıydı. Selanik, Silivri, Çorlu ve Çekmece kazaları ve çevresinde zahire İstanbul kilesiyle ölçülüyor, Aydos, Rus-hisarı, Karınabad, Misivri, Ahyolu, Yanbolu, Kırkağaç, İslimye ve Çırpan kazalarında ise Bergos

kilesi tercih ediliyordu.⁶⁶ İstanbul'a sevk edilecek zahireler üretim bölgelerinde mahalli kilelerle ölçülse de, zahirelerin gemiye yüklenmesi sırasında damgalı İstanbul kilesi kullanılıyor ve İstanbul'da resmi kayıtlara da bu şekilde giriyordu. Bir İstanbul kilesi yaklaşık 25.6 kiloya eşdeğerti. İbrail kilesi İstanbul kilesiyle aynıydı. Köstence ve Varna kileleri ise 3 İstanbul kilesiydi. 10 Tekirdağ kilesi 11 İstanbul kilesine eşitti. Mısır kilesi olan "erdeb" de 5 İstanbul kilesi ölçüsündeydi.⁶⁷

İhtiyaç olmadıkça zahirenin yabancılara taşınması yasaktı. Zahire nakliyatında yerli gemilerin yeterli olmadığı dönemlerde yabancılardan kiralama yoluna gidiliyor, bu konuda ilk sırayı genelde Venedikli gemiciler alıyordu. Onları Dubrovnikli, Avusturyalı, Sicilyalı, Prusyalı ve Fransız gemiciler izliyor, nadir olmakla birlikte, Müslüman ülkelere ait gemilerin de kiralandığı oluyordu.⁶⁸ İstanbul'a nakledilmek üzere gemilere yüklenen zahire ve hububatın yolculuk esnasında başkalarına satılmasını önlemek veya farklı bölgelere veya yurt dışına sevkine mani olmak için sıkı bir denetim söz konusuydu. Ancak, bunlara rağmen zahire kaçakçılığını veya karborsacılığı bütünüyle ortadan kaldırmak mümkün olmuyor, resmi-sivil değişik kesimlerden insanların karıştıkları bu tür yasa dışı faaliyetler devletin başını ağrıtmaya devam ediyordu.⁶⁹

İhtiyaç olmadıkça zahirenin yabancılara taşınması yasaktı. Zahire nakliyatında yerli gemilerin yeterli olmadığı dönemlerde yabancılardan kiralama yoluna gidiliyor, bu konuda ilk sırayı genelde Venedikli gemiciler alıyordu.

64 Serdar Genç, XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karesi Sancağında Hububuat Üretimi Ticareti ve İstanbul'un İaşesine Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2005, s. 49-66.

65 Feridun Emecen, "XVI. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İaşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkiyat", Tarih Boyunca İstanbul Semineri, 29 Mayıs-1 Haziran 1988, Bildiriler, İstanbul 1989, s. 198-199.

66 Walthor Hinz, "İslam'da Ölçü Birimleri" Türklük Araştırmaları Dergisi, (Çev. Acar Sevim), sayı 5, İstanbul 1989, s. 51.

67 Salih Aynural, Aynı eser, s. 40.

68 Yunus Köroğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi 19 Numaralı Zahire Defteri Çerçevesinde İstanbul'a Zahire Sevkiyatı (1794-1795), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s.49-50.

69 Salih Aynural, Aynı eser, s. 40-44.

İstanbul'daki zahire sıkıntısını gidermek üzere Tuna ve Karadeniz sahillerindeki zahire ihracının engellenmesi ile ilgili bir belge. Buna göre zahireler ihraç edilmeyecek ve İstanbul'a gönderilecekti (altta).

Saray için İstanbul'a getirilen hububat ve diğer ürünler doğrudan Matbah-ı Amire denilen saray mutfağına gönderiliyordu. Saray mutfağı, Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda bulunuyor ve çeşitli bölümlerden oluşuyordu. Burada çalışanlar, görev yaptıkları birimlere göre farklı hizmet gruplarına ayrılıyor, 17. yüzyılda bu gruplar aşçılar, kilerciler, simitçiler, helvacılar, ekmekçiler, kasaplar, yoğurtçular, tavukçular, sebzeciler, mumcular, kalaycılar, sakalar, buzcular, buğday döğücüler, müteferrikalar ve eytam şeklinde sıralanıyordu. Emin, katip ve aşçıbaşı gibi üst seviyeli idarecilerden başka, her grubun başında bir "baş", bir de kethüdası vardı. Saray mutfağında 15. yüzyılın ikinci yarısında 100 civarında personel varken, bu sayı 1520'de 250 kişiye,

Kanuni'nin son dönemlerinde 400'ün üzerine çıkmış, yüzyılın sonunda ise 1.000 kişiyi aşmıştı. 17. yüzyılda Topkapı Sarayı mutfak personeli sayısı tam 1.300 kişiydi.⁷⁰

İstanbul'a gelen miri zahire ve hububat da aynı şekilde Unkapanı'na uğramadan, Tersane-i Amire veya diğer devlet ambarlarına yollanıp, ambar eminlerine defteriyle teslim ediliyordu. Padişahlar devlet ambarlarında mevcut bulunan hububatla yakından ilgileniyorlar, bu ambarlardan değirmencilere ve fırıncılara verilen hububatın miktarını ve hangi fiyattan piyasaya verildiğini yetkililerden soruyorlardı. Mesela III. Selim, 1790'da kaymakam paşaya yazdığı bir hattında şöyle diyordu:⁷¹

Kaymakam Paşa,

Tersane ambarlarından ekmekçilere ve mütevellilere verilen miri zahiresi nice oluyor. Bu zahireler miri fiyatlıdır ekmekçilere rayici üzere tevzi olundukça faizi (kârı) nerede kalıyor. Geçen Kasımdan şimdiye dek ambarlardan verilen zahire ne miktar ve kaç kiledir ve rayiç üzere akçesi kaç kuruşa balığ olmuştur ve ne miktarı tahsil ve el-an bakaya ne miktardır ve tahsil olunan ne mahallere musarrıf (harcanmış) olmuştur. Sıhhat-i hakikat malum-ı hümayunum olsun. Tarafıma bildiresin.

Zahire ambarlarından sadece fırıncı ve değirmencilere dağıtım yapılmıyor, özellikle ordu sefere çıktığında ihtiyaç anında ambarlardan askeri birlikler için de zahire sevk ediliyordu. Ayrıca Tersane-i Amire zindanında bulunan esirlerin, mahpusların ekmek ihtiyacını karşılayan Tersane fırınına da miri ambarlarından her ay iki bin kile hububat veriliyordu.

Zahirenin İstanbul'a getirilip miri ambarlarda depolanmasında devletin amacı, İstanbul halkının özellikle kış aylarında zahire sıkıntısı çekmesini ve şehirde hububat fiyatlarının aşırı yükselmesini önlemektir. Bundan dolayı devlet ambarlarından değirmenci ve fırıncılara dağıtılan hububat maliyetine veriliyor, hatta bazen fiyatlar birkaç yılın ortalaması hesaplanarak belirleniyordu. Her iki halde de devlet ambarlarından çıkarılan hububatın fiyatları kapan fiyatlarından düşüktü. Devletin miri fiyatlarla aldığı hububatı aynı fiyattan fırıncı ve değirmencilere satması mümkün olmadığından, miri fiyatın üzerindeki küçük fark hazine kârı oluyordu. 1755'de Tersane ambarlarından İstanbul fırıncıları ve değirmencilerine verilen buğday miktarı 207 bin kileydi. 1756'da bu rakam 96.765, 1757'de 230 bin, 1758'de 197.445, 1759'da 496.385, 1760'da 668.819, 1761'de 526.932 ve 1762'de ise 498.490 kileydi.⁷²

70 Arif Bilgin, Aynı tez, s.282-284.

71 Salih Aynural, Aynı eser, s.78.

72 Salih Aynural, Aynı eser, s.78-79.

Ambarlarda depolanan hububatın zamanında ihraç edilememesi sebebiyle oluşan zararlar ile fırıncı ve değirmenci esnafının hazineye olan borçları göz önüne alındığında devletin hububat satışından aslında hiç de kazançlı çıkmadığı bir gerçektir.

Tersane ambarı dışında devlet zahiresinin depolandığı diğer önemli bir ambar da, Üsküdar ile Kuzguncuk arasında bulunan Öküz Limanı Zahire Ambarları idi: 1797-1802 yılları arasında III. Selim tarafından yaptırılan bu ambarlarda arpa, buğday, kokoroz (mısır) ve erzen (darı) depolanmaktaydı. Arşiv belgelerine göre burada depolanan hububat miktarı bazen 800 bin kileyi aşırıyordu. Stok durumları haftalık olarak kayda geçen bu hububatın sirkülasyonu haftada 25 bin kileydi. Ambarlarında depolanan hububat üçer katlı ahşap sandıklar içinde korunuyordu. En üst katta bulunan zahirenin sık sık bozulduğu, bundan yapılan ekmeğin de gramajının düşük olduğu bazen şikayet konusu olmaktaydı. Bir ara mahkemeye müracaat eden fırıncı esnafı eski buğdayın ya hiç verilmemesini ya da daha düşük bir fiyattan verilmesini talep etmişler, bozuk buğdayın ise çürükçülere satılmasını teklif etmişlerdi. Aynı dönem Üsküdar'da Balaban İskeleyi civarında bir başka zahire ambarı daha vardı.⁷³

Un Kapanı tüccarı ile diğer zahire tüccarının gemilerle İstanbul'a getirdikleri hububat Unkapanı iskelesine boşaltılıyordu. Batı Anadolu sahillerinden kuru meyve ve yemiş getiren gemiler ise İhtisap iskelesine veya Yemiş iskelesine

yanaşıyorlar ve burada pazarbaşının kontrolü altında malların satış ve tevzii yapıyordu. Gelen hububatın ve diğer maddelerin alış fiyatı, nakliye, hamaliye gibi masraflar, muhtesip resimleri katılmak suretiyle tespit edilen fiyatlar üzerinden satışına izin veriliyor, bu maddeleri satın alan İstanbul esnafı da genellikle %10-%15 arasında değişen kâr payı ile halka satış yapıyordu. İstanbul'a gelen bütün ipe mallarından 16. yüzyılın ikinci yarısında %4 gümrük resmi alınır, ancak ekmek, koyun-kuzu, tavuk, yumurta bundan muaf tutulurdu. Undan ise, Müslümanlardan %2, gayrimüslimlerden %3 gümrük resmi tahsil ediliyordu.⁷⁴ Un Kapanı'na gelen zahire ve hububat kapan naibinin huzurunda İstanbul fırıncılarına, bakkal ve zahireci esnafına satılıyor, bu aşamadan sonra bu maddelerin ambarlanması ve muhafazasından satın alan esnaf sorumlu oluyordu. İstanbul'un zahire borsası olan Unkapanı'nda satış fiyatları belirlenirken son sözü, şüphesiz, İstanbul piyasasındaki bütün maddelerin adil fiyatlarını takdir eden İstanbul kadısı veya kapan naibi söylüyordu.⁷⁵

Belirlenen fiyat üzerinden tüccardan zahiresini satın alan İstanbul esnafı, yükünü, dönemin taşıma vasıtalarını kullanarak dükkan veya iş yerlerinin buldukları mahallere götürüyordu. İstanbul'da, her esnafın toplandığı farklı semtler ve bölgeler vardı. Mesela, Osmanlı Devleti'nde zahireci esnafının en yoğun olduğu bölgelerden biri olan Bahçekapı, etrafı surlarla çevrili kadim

▲ Öküz Limanı denilen yer günümüzde Üsküdar Paşa Limanı olarak bilinen limandır. Buradaki zahire ambarları daha sonra Tekel binası olarak kullanılmış. Günümüzde burada Devlet Tiyatroları Tekel Sahnesi faaliyette gösteriyor (üstte).

Un Kapanı tüccarı ile diğer zahire tüccarının gemilerle İstanbul'a getirdikleri hububat Unkapanı iskelesine boşaltılıyordu.

⁷³ Öküz Limanı Zahire Ambarı inşaatı hakkında geniş bilgi için bkz. Talip Mert, "Öküz Limanı Zahire Ambarları", Üsküdar Sempozyumu, 12-13 Mart 2004, Bildiriler I, İstanbul 2005, s.78-92.

⁷⁴ Feridun Emecen, XVI. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İpe İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkiyat, Tarih Boyunca İstanbul Semlineri, 29 Mayıs-1 Haziran 1988, İstanbul 1989, s.210-211.

⁷⁵ Lütfi Güçer, Aynı makale, s.403.

Osmanlı döneminde şehre ▲ giren, daha doğrusu esnaf tarafından kapandan satın alınan zahire ve hububat buradan, Hamidiye Medresesi Caddesi üzerinden geçirilerek iş yerlerine götürülür, halk arasında burası "Zahire Sokak" olarak isimlendirilirdi. 1925'de İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası aynı sokakta faaliyete başlayınca buranın ismi Zahire Sokak olarak tescillenmiş oldu.

Un Kapanı'nda hububat sıkıntısı çekildiği takdirde, fırıncılara ve değirmencilere devlet ambarlarından da hububat veriliyordu. Fırıncılara ve değirmencilere verilecek hububat miktarları belli bir sisteme göre belirleniyor ve bunun üzerinde kimseye satış yapılmıyordu.

İstanbul'un önemli bir giriş kapısıydı. Eskiden şehirler surlarla çevrili olduğu için, giriş ve çıkışlar bu surların değişik yerlerinde bulunan kapularından yapılırdı, bu kapılar belli bir vakitte görevliler tarafından kapatılırdı. Kapılar kapatıldığı zaman artık ne dışarıdan içeri kimse girebilir, ne içerden dışarıya kimse çıkabilirdi. Bahçekapı, İstanbul'un en geç kapatılan bir sur kapısı olduğundan, şehrin içine girmekte gecikenler genellikle bu kapıyı kullanırlardı. Kapı ve çevresindeki surlar 1865 büyük Hocaapaşa Yangını'ndan sonra yıktırıldığından, Bahçekapı'dan hiçbir alamet kalmadı.

Osmanlılar zamanında Bahçekapı, Eminönü ile Sirkeci arasını kapsıyordu. 1453 öncesinde Yahudilerin oturduğu bu bölgenin halk arasındaki adı "Çıfıt Kapısı" idi. Piri Reis Haritası'nda bu kapı Yeni Cami'nin civarında gösteriliyordu. 19. yüzyıl öncesinde sadrazamlığa terfi eden vezirler saraya götürülmek üzere Bahçekapı'dan geçirilirdi. Osmanlı döneminde şehre giren, daha doğrusu esnaf tarafından kapandan satın alınan zahire ve hububat buradan, Hamidiye Medresesi Caddesi üzerinden geçirilerek iş yerlerine götürülür, halk arasında burası "Zahire Sokak" olarak isimlendirilirdi. 1925'de İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası aynı sokakta faaliyete başlayınca buranın ismi Zahire Sokak olarak tescillenmiş oldu.⁷⁶

Unkapanı'na gelen hububatın en gözde alıcıları değirmencililer ve fırıncılardı. 1755-1762 yılları arasında Unkapanı'ndan değirmenci ve fırıncılara verilen toplam hububat miktarı 5.009.484,8 kileydi. Bu hububatın %70'i buğ-

day, %24,6'sı arpa, %5,4'ü darıydı. Ortalama un miktarı ise 4.371 çuvaldı. Aynı yıllar arasında Un Kapanı'ndan ve devlet ambarlarından değirmenci ve fırıncılara verilen buğday miktarı ortalama olarak 3.863.979, arpa 1.236.084,5 ve darı 274.650,8 kileydi. Bu sekiz yıl içinde buğday dışında hiçbir hububat devlet ambarlarından fırıncılara ve değirmencilere verilmemişti. Toplam hububat ortalaması ise 5.374.715,6 kileydi. Dağıtılan un dikkate alındığında her yıl ortalama yaklaşık 5,5 milyon kile zahirenin İstanbul değirmenci ve fırıncılarına satıldığı anlaşılıyordu. Dağıtılan toplam hububatın %71,9'u buğday, %23'ü arpa ve %5,1 darıydı. Bu yıllarda devlet ambarlarından ve Un Kapanı'ndan fırıncı ve değirmencilere verilen hububat miktarlarının oranları ise %6,8 ve %93,2 idi. Rakamlar, anılan yıllarda İstanbul'a hububatın büyük ekseriyetinin özel sermaye tarafından getirildiğini gösteriyordu. Bu hububatın %85,8'lik kısmı Karadeniz bölgesinden, geri kalan bölümü de Akdeniz'den mubayaa edilmişti.⁷⁷

Un Kapanı'nda hububat sıkıntısı çekildiği takdirde, fırıncılara ve değirmencilere devlet ambarlarından da hububat veriliyordu. Fırıncılara ve değirmencilere verilecek hububat miktarları belli bir sisteme göre belirleniyor ve bunun üzerinde kimseye satış yapılmıyordu. İstanbul'daki değirmenlerin bir kısmı, ekme fırıncılarına bağlı olan veya onlara un vermekle yükümlü bulunan "ekmekçi değirmenleri", diğerleri ise simitçilere, çörekçilere, börekçilere ve halka, tezgahlarından un satan "uncu değirmenleri" idi. 18. yüzyıl itibarıyla İstanbul'daki değirmenlerin çoğu at değirmeni olup, kapasiteleri sahip oldukları değirmen taşına göre değişiyordu. Değirmenlere Un Kapanı'ndan veya devlet ambarlarından hububat tevziinde taş adedi ölçü alınıyor, bir değirmenin en az altı aylık hububat stok etmesi isteniyordu. İstanbul'da Suriçi, Eyüp, Galata ve Üsküdar'da bulunan ekme fırınlarının çoğunun kendi değirmenleri vardı. Kapandan veya devletten alınan hububat bu değirmenlerde un haline getirilir ve fırınlarda ekme olarak imal edilirdi. Değirmenlerde ihtiyaç halinde ayrıca arpa ve darı da öğütülüyor, elde edilen undan ekme yapıyordu. Ancak bunların kalitesi doğal olarak daha düşüktü. Sefer sırasında ordunun un ihtiyacının bir kısmı bazen İstanbul'dan karşılanıyordu. 1763'de İstanbul'daki ekmeçi değirmenlerinin sayısı 233, uncu değirmenlerinin sayısı ise 116 idi. Bunların toplam taş miktarları 1.500'ü buluyordu.⁷⁸

İstanbul'daki ekme, francala, simit, çörek,

76 Bahçekapı'nın tarihi hakkında bkz. "Bahçekapı", Vikipedi Ansiklopedisi.

77 Salih Aynural, Aynı eser, s.63-65.

78 Salih Aynural, Aynı eser, s.85-110.

börek vs. fırıncıları ayrı bir esnaf birliği olarak kabul ediliyor, kanun gereği herkesin sadece kendi işiyle meşgul olması isteniyordu. 1839'dan sonra bu konuda değişikliğe gidilerek ekmekçi, francalacı ve uncu esnafı birleştirdi. Fırınlarda pişirilen ekmek ve francala üç çeşit olup en kalitelisi "hâsü'l-hâs", diğerleri "hâs" ve "bayağı ekmek" ismiyle anılıyordu. Bu ekmekler için kullanılan buğdaylara "fırın-ı selâse" yani üç fırın buğdayı deniyordu. Fırıncıların Un Kapanı'ndan hububat almaları ve kapanla ilişkileri de bir nizam dahilindeydi. Kural gereği ekmek fırıncılarından 6 kişi Anadolu, 6 kişi Rumeli kolu olmak üzere 12 nizam ustası her gün Un Kapanı'na gelerek kapan naibiyle, fırıncılarla ilgili işleri görüşürdü. Halkın özellikle kış aylarında ekmek sıkıntısı çekmemesi için değirmenciler gibi fırıncıların da en az altı aylık hububatları stoklamaları zorunluydu. Fırıncılar ve değirmencilerin işletmelerini keyfi ve kendi arzularına göre açıp-kapamaları yasak olup, üretim ve satışın her aşaması esnaf nizamlarına ve denetime tabiydi. Fırıncılara kapandan verilen hububat yetersiz kaldığında, kendilerine devlet ambarlarından aktarma yapıyordu. 1768'de İstanbul Suriçi'nde 140, Galata'da 55, Üsküdar'da 31, Eyüp'te 17 ekmek fırını varken; 1787'de bu sayı Suriçi'nde 136, Galata'da 52, Üsküdar'da 28 ve Eyüp'te 17 idi. 1712 yılında ise Üsküdar'da 17 ekmek fırını bulunuyor, bunlardan iki tanesi çörek fırını olduğu halde izinli olarak ekmek de imal ediyordu. O tarihte Üsküdar'daki ekmek fırınlarının isimleri şöyleydi: Çatalfırın, Şatır Ahmet Bey, Balaban, Eskihamam, Doğançı, Çavuşderesi, Hüseyinağa, el-Hac İbrahim, Çavuşbaşı, Yeniçeşme, Nakip, Moralı Mustafa (çörekçi), Kefçe (çörekçi), Küçük-mahkeme, Çinilihamam, Şeyhülislam Efendi ve Ağahamamı.⁷⁹

İstanbul'da ekmek fırınlarının dışında ayrıca francala ile simit ve çörek fırınları mevcuttu. Francala, gayet iyi ve has undan yapılan ve gramajı normal ekmeğin ağırlığına göre belirlenen bir cins ekmektir. 1790'a kadar normal ekmeğin yarı ağırlığında olan francala, 1798'den itibaren 2/3 oranında imal edilmeye başlandı. Francala fırınlarının ekserisi ihtiyaçları olan has unu bağlı oldukları uncu değirmenlerinden alırlarken, diğerleri kendi değirmenlerinden sağlıyordu. 1814'de İstanbul Suriçi, Galata, Eyüp ve Üsküdar'da toplam 69 francala fırını vardı. Aynı yıl yapılan bir denetleme sonucu 37 adedi aranan şartları haiz olmadıkları için kapatıldı. Başkentteki simit ve çörekçi fırıncılarının miktarı ise, 1768'de 156 idi. Bunların 129'u çörek, 27'si simit imal ediyordu. 1787'de toplam simit ve çö-

rek fırını sayısı 155'e çıktı. 1803'de sayıları 186 oldu. İstanbul'daki simit ve çörek fırınlarının sahipleri, ekmek ve francala fırınlarının aksine çoğunlukla Müslümandı. Simit ve çörek fırınlarında ordunun ihtiyacı söz konusu olduğunda peksimet de yapılıyordu. Mesela 1790'da donanma neferlerinin 15 bin kantar peksimeti şehirdeki simitçi ve çörekçi fırınlarından temin edilmişti. Osmanlı ordusu sefere çıktığı zaman, sefer sırasında ihtiyaçların karşılanması amacıyla çeşitli esnaf birliklerinden bir kısım ustalar birlikte götürülür, bunlar arasında ekmekçiler mutlaka yer alır, kurulan fırınlarda askeri birliklere ekmek pişirirlerdi. Seferde kurulan her bir fırının günlük üretim kapasitesi bin ekmeği bulurdu.⁸⁰

Fırıncılar, zahire ticaretinin üreticiler ve mu-bayaacılarından sonra en önemli aktörleriydi. Ekmek imalatı dolayısıyla İstanbul halkının doğrudan muhatapları onlardı. Hava muhalefeti, savaş ve kötü hasatlardan ötürü yaşanan ekmekle ilgili sıkıntılarda İstanbul halkının ilk muhatapları fırıncılar oluyor, sorunlarının çözümünde de yine baş rolü onlar oynuyorlardı. İstanbul'da ekmek yapmak için gerekli hububat sıkıntısı zuhur ettiğinde fırıncı esnafı devlet ambarlarında stoklanmış olan zahirenin serbest bırakılması amacıyla kadıya başvuruyor ve kadı bu isteği hükümete ileterek ambarlardaki stokları serbest bırakıyordu.⁸¹

*İstanbul'un
iaşesi konusunda
yaşanan
sorunlar, 18.
yüzyılın ikinci
yarısından
itibaren giderek
artmaya başladı.*

▼ Unkapanı'ndaki fabrikalar bölgesi (altta).

80 Salih Aynural, Aynı eser, s.126-129.

81 Fatih Yeşil, "İstanbul'un İaşesinde Nizam-ı Cedit: Zahire Nezareti'nin Kuruluşu ve İşleyişi (1793-1839), Türklük Araştırmaları Dergisi, sayı 15, Bahar 2004, s.123.

79 Salih Aynural, Aynı eser, s.111-119.

D- Zahire Nezareti'nin Kuruluşu

İstanbul'un iâşesi konusunda yaşanan sorunlar, çeşitli nedenlerden dolayı, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek artmaya başladı. Zahirenin İstanbul'a nakliyatı sırasında mubayacıların ve gemi kaptanlarının hububata yabancı maddeler karıştırması ya da ıslatması depolama sırasında büyük problemlere yol açıyor ve tonlarca ürünün kısa zamanda bozulmasına neden oluyordu. Devletin bu gibi durumlarda hiç sorumluluk kabul etmeyerek, üstüne üstlük hububatın değirmenlere gönderilmeden önce fırıncılar tarafından temizlenmesini istemesi, tahılı kusurlarıyla birlikte satın almış olan fırıncıların kâr oranlarını düşürüyordu. Bu durum karşısında fırıncılar da bir tepki olarak, hiç olmazsa ekmeğin gramajının biraz düşürülerek kâr oranlarının korunmasını istiyorlardı. Ancak, devletin fırıncılara satacağı hububat miktarıyla, üretilen ekmeğin ağırlığı arasındaki doğru orantılı ilişki bu tür isteklere hükümetin olumsuz bakmasına sebep oluyordu. Çünkü devlet, üretilen ekmeğin ne kadar ağır olursa o kadar fazla zahireyi fırıncılara satabiliyor ve sonuçta satışın hacminin büyüklüğü oranında biraz daha fazla kâr ediyordu. Böyle olunca, fırıncılar da ya tersane ambarlarından aldıkları tahılı temizlemeksizin değirmenlere veriyor ya da ekmeğin gramajıyla oynuyorlardı. Fırıncılar, ilk yolu seçtiklerinde, İstanbul halkının yediği ekmeğin rengi biraz daha kararıyor, ikinci yolu tercih ettiklerinde ise İstanbul sakinleri aynı paraya daha az ekmeğin alabiliyorlardı. İki durumda da, alım gücü sınırlı halkın öfkesinin hedefi, ekmeğin piyahasının en gözle görülür halkası olan fırıncı esnafı oluyordu. Halkın gazabını bir şekilde savuşturular da, bu defa devletin hışmına maruz kalıyorlardı. Nereden bakılırsa bakılsın, 18. yüzyılın son çeyreğinde diğer iâşe sorunları bir kenara, sadece ekmeğe ilgili yaşanan problemler her an önemli bir rejim sorununa dönüşebilir, iktidarın meşruiyetini tartışılır hale getirebilirdi. Zahire Nezareti'nin kuruluşundan çok kısa süre önce zahire işlerinden sorumlu defterdar Hacı İbrahim Efendi, şiddetli rüzgar ve hava muhalefeti sebebiyle İstanbul için gerekli tahılı getiremediğinden dolayı görevinden azle-

dilmiş ve evinde mecburi ikamete memur edilmişti. Bu azille, İstanbul halkında oluşan genel öfkeyi geçici olarak yatıştıran Osmanlı yönetimi, mevcut sıkıntıları çözecek yeni yöntemler geliştiremediği takdirde sorunun boyutlarının padişahı da içine alacak şekilde genişleyeceğini biliyordu.⁸²

Bu gelişmeler üzerine hemen harekete geçilerek, İstanbul'un iâşe işlerini daha düzenli ve etkin şekilde yürütmek ve bu konuda devletin ağırlığını artırmak üzere 25 Ekim 1793 tarihinde Zahire Nezareti kuruldu. Başında müstakil bir nazırın bulunduğu bu önemli kurum, kapanın ve diğer tüccarın zahire işlerini denetleyecek ve onların zahire getirmelerine yardımcı olacak; Eflak, Boğdan, Tuna ve Karadeniz sahillerinden ve gerekirse Akdeniz'den büyük miktarlarda zahire getirerek miri ambarlarda en az iki milyon kilenin depolanmasını sağlayacak; Zahire Nezareti'nin gelir ve giderlerinin hesabını tutucak; tüccarın gerek mahallinde mubayaa fiyatlarını ve gerekse İstanbul'da fırıncılara satış fiyatlarını takip ederek ekmeğin fiyatlarını buna göre belirleyecek; fırıncıların çıkardıkları ekmeğin fiyat ve kalitelerini denetleyecek; tüccarın ve nezaretin fırıncılardan olan alacaklarını takip ederek tahsil edecek; zahire taşıyan gemilerin sayısını arttırıp zahire nakliyle ilgili deniz trafiğini düzenleyecek; her bölgeden zahirenin öncelikle İstanbul'a gönderilmesini sağlayarak, Rumeli'den Anadolu'ya zahire taşınmasını ve yabancılara zahire satışını önleyecekti.⁸³

Bu şartlar dahilinde Zahire Nezareti'nin kuruluşuyla birlikte Osmanlı Devleti ilk defa bir sermayedar olarak, ordunun değil, İstanbul'un iâşesi için yapılan ticari faaliyetlere doğrudan katılıyordu. Dolayısıyla devlet artık klasik Osmanlı iktisadi anlayışının kendisine çizdiği ekonomiyi düzenleme rolüyle yetinmeyerek, kriz dönemlerinin dışında da piyasaya birinci derece aktörler gibi dahil oluyor ve sosyo-ekonomik hayattaki ağırlığını biraz daha arttırıyordu. Bu yönüyle nezaret, siyasi merkezin güçlendirilmesini hedefleyen III. Selim devri reformlarının iktisadi alandaki bir yansımasıydı.⁸⁴ İktisadi bir devlet teşekkülü niteliğinde olan nezaretin ayrıca kendine bağlı ayrı bir hazinesi vardı.

Kurumsal varlığını 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdüren Zahire Nezareti'nin faaliyetlerinin önemli bir bölümü kapan tüccarının işlerini düzenleyici ve daha çok da destekleyici mahiyetliydi. Nezaret, kapan tüccarının gittiği bölgede bol ve ucuz ürün bulabilmesine yardımcı oluyor

İstanbul'un iâşe işlerini daha düzenli ve etkin şekilde yürütmek ve bu konuda devletin ağırlığını artırmak üzere 25 Ekim 1793 tarihinde Zahire Nezareti kuruldu.

Zahirelerin İstanbul'a gelmesinde depolama yapılan yerlerin başında Tersane-i Amire ambarları geliyordu (altta).

82 Fatih Yeşil, Aynı makale, s.124-126.

83 Tefik Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı, İstanbul 1998, s.17-18.

84 Fatih Yeşil, Aynı makale, s.128-129.

ve satın aldığı malları İstanbul'a taşıyabilmesi-ne destek veriyor, zahire kaçakçılığını önlemeye çalışarak mal arzının yüksek olmasını sağlama-ya gayret ediyordu. Nezaret, fiyatların üretici ve tüccar arasında karşılıklı pazarlıkla tespitinde hakem rolü oynuyor, üreticinin aşırı taleplerini önleyip, gerektiğinde tüccara sermaye veriyordu. Nezaret ayrıca, tüccarın, fırıncılardan olan alacaklarını tahsil konusunda da yardımcı olduğu gibi, zahirenin İstanbul'a nakli için gemilerin seferlerini de düzenliyor, hatta bazı devlet gemilerini bu işe tahsis ediyordu. Ancak nezaretin asıl fonksiyonu, doğrudan doğruya mubayaa yaparak İstanbul'da kendisine ait miri depolarda bunları biriktirmesi ve ihtiyaç durumunda fırınlara dağıtmasıydı.

Zahire Nezareti bazen bir kapan tüccarı gibi serbest piyasa fiyatlarıyla kapandan alımlar yapıyor, bu şekildeki mubayaa nazır ile tüccar arasında yapılan pazarlıkla gerçekleşiyordu. 19. yüzyıldan itibaren nezaret, İstanbul'a gelen Rus buğdaylarından da önemli miktarda alımlar yaparak ihtiyaç halinde fırınlara dağıtıyordu. Nezaretin piyasadan yaptığı zahire alımlarının çoğu resmi fiyat üzerinden yapılırken, üreticilerden yapılan alımlarda ise nezaret, geçmişteki uygulamalardan da ders alarak, rayiç mubayaa (serbest piyasa) yöntemini tercih ediyordu. Nezaret, üreticiden yapılan devlet alımlarında miri mubayaa usulünü kaldırdığı gibi, ileride, tüccar alımlarındaki miri fiyat uygulamasını da kaldırıp yerine serbest piyasa esasını getirmeyi planlıyordu.

Zahire Nezareti özel kesimin küçük birimler halinde yürüttüğü bir faaliyetin daha büyük ölçekli olarak düzenlenmesinden daha farklı bir işlev görüyor, normal bir alıcı gibi hareket etmeyip, özellikle fiyat politikası aracılığıyla piyasa mekanizmasına önemli ölçüde müdahalede bulunup geniş kesimlerin gelirlerini etkileyen "yeniden dağıtıcı" bir politika izliyordu. Nezaret tarafından yapılan alımlar uygulanan düşük fiyatlar sebebiyle bir ölçüde vergi niteliği taşıyor ve kırsal kesimden İstanbul halkının ve devletin lehine gelir transferine yol açıyordu. Devlet, bu politikasıyla, bir yandan İstanbul piyasasında zahire fiyatlarındaki artışları bir ölçüde sınırlamaya çalışırken, diğer yandan da memurunu ve askerini daha ucuza besleme ve zaman zaman Zahire Hazinesi'nde biriken sermayeden diğer hazinelere kaynak aktarma şeklinde bir mali fon oluşturma imkanını buluyordu. Devlet açısından olumlu görünen bu tablo, mubayaalardan doğan mali yükü taşıyan üretici kesim açısından hiç de cazip değildi. Düşük fiyatlarla yapılan devlet alımları üretim heveslerini kırıcı etkiler yapıyor, pazarın gelişmesini engelleyip, zirai istihsalı sınırlayıcı bir sonuç oluşturunuyordu. Zahire Nezareti

sayesinde özellikle ilk yıllarda önceki dönemlere göre çok daha fazla ürün İstanbul'a getirilmekle birlikte, hububatın kalitesinde hiçbir değişiklik olmadı. Bunun da en önemli sebebi, mubayaa-cıların ve kaptanların yaptıkları yolsuzluklara kurumsal bir çözüm bulunamamasıydı. Nezaretin kuruluş amaçları arasında en başta sıralanan başkent sakinlerine daha ucuz ekmek yedirebil-mek hususunda kayda değer bir ilerleme sağla-namadığı gibi, üstüne üstlük üretilen ekmek de "gayet acı la-teşbih siyah tuğla" gibiydi.

1807'den sonra, devlet alımlarında tekrar miri mubayaa sistemine dönüldü. Ancak uygulamada miri mubayaa'nın yanında rayiç mubayaa da varlığını 1830'lara kadar sürdürdü. Bu tarihte rayiç usulü yine kaldırıldı. Nihayet 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile, üreticinin aleyhi-ne işleyen miri mubayaa sistemi tamamen ilga edilerek, İstanbul'un iâşesi, bütünüyle serbest piyasa şartlarına bırakıldı. Tanzimat'ın hemen akabinde askere ve devlet memurlarına verilen ekmek tayinatı için gerekli buğday ile askeri kadrolara ait hayvanlar için verilen arpanın resmi fiyatlarla alımına son verilerek bu ihtiyaçla-rın piyasa fiyatlarıyla sağlanması sonucu, daha önce 4.085.768 kuruşluk bir harcama gerekirken, bu mubayaa için bütçeden 10.061.242 kuruş-luk ek bir tahsisata gerek duyuldu.⁸⁵ Tanzimat ve sonrası, İstanbul'un iâşesi konusunda yeni politika, proje ve arayışların tartışıldığı uzun bir süreç olacak ve bu sürecin sonunda, 1924'de, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın kuruluşu gerçekleşecektir.

▲ Zahire Nazırlığı yapmış olan Tekirdağlı Ahmet Ağa'nın Tekirdağ'da inşa ettirdiği cami adıyla anılıyor (üstte).

85 Tevfik Güran, Aynı eser, s.27-28; Fatih Yeşil, Aynı makale, s.141-142.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL TİCARET VE ZAHİRE BORSASI'NIN KURULUŞ SÜRECİ

A- Ticaret Borsası Fikrinin Oluşumu

1- 19. Yüzyıldaki Modernleşme Çabaları

Osmanlı Devleti'nde borsalar ile ticaret odalarının ortaya çıkışı, gelişme ve kurumsallaşma süreçlerini birlikte ele almak ve değerlendirmek gerekir. Çünkü her iki müessesenin de hem tarihi, hem de yapısal olarak birçok ortak yönleri ve ilişkileri olmuştur. Bu anlamda düşünüldüğünde, her iki kurumla ilgili önemli gelişmelerin, Osmanlı modernleşmesinin tartışmasız en önemli belgelerinden biri olan 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Geçmiş yüzyıllarda ticari hayatı düzenleyen Osmanlı esnaf örgütlerinin, dünyada hızla değişen iktisadi ilişkiler ve yöntemler karşısında yetersiz kalması, Osmanlı yönetimini haklı olarak yeni arayışlara sevk etmiş ve neticede, Avrupa'da tüccar ve sanayicilerin devlet denetiminde aynı çatı altında toplandıkları ticari nitelikli modern kurumların Osmanlı topraklarında da gerçekleştirilmesi yönünde ortak bir fikir oluşmuştu. Bu yönde yapılan çalışmalar bir süre sonra olumlu

sonuçlar vermiş ve İstanbul'da önce borsa (tahvilat), daha sonra da ticaret odası açılmıştı. Bu gelişme, ileride, zahire ve ticaret borsalarının kurulması yönündeki beklentileri de doğal olarak arttıracaktı. Şimdi, 1839'dan 1882'ye uzanan bu süreci özetleyelim:

19. yüzyıl, Osmanlı modernleşmesinin en önemli ve en uzun yüzyılı sayılır. Bu yüzyıla kadar, devletin yeniden yapılandırılması konusunda klasik Osmanlı sisteminin ve geleneksel anlayışların dışında çözümlere fazla iltifat etmeyen ve sorunlarını kendi sisteminin esaslarına bağlı kalarak çözümlenmeye önem veren Osmanlılar, 1774 yılında imzalanan ve o tarihe kadar yaptığımız en ağır anlaşmalarından biri olan Küçük Kaynarca'dan sonra yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda devletin içine düştüğü zafiyeti daha net bir şekilde görme imkanı buldular. Askeri ve siyasi olduğu kadar ekonomik ve teknik olarak da sürekli güçlenmekte olan Avrupa karşısında Osmanlılar'ın artık geleneksel kurumlar ve politikalarla ayakta kalabilmesi imkansızdı. Başta ordu olmak üzere devletin bütün müesseselerini

Fotograf: <http://photoinventory.fr/photos/SE3965.png>

- ◀ Osmanlı'nın son zamanlarında Üsküdar (yan sayfada).
- ◀ Koca Sinan Paşa Sebili ve Bileyciler Sokak'taki hareketlilik (yanda).

Tanzimat Fermanı'nın ardından aynı amaçla daha ayrıntılı bir reform paketi öngören 1856 Islahat Fermanı ilan edildi (yanda orijinal fermanın kopyası).

Tanzimat hareketinin fikir mimarlarından biri kabul edilen Sadık Rifat Paşa, Avrupa devletlerinde gıda maddelerinin gayet ucuz olduğunu belirterek bunun sebebini de devletin bu ürünlerden düşük vergi alması olarak açıklıyordu (altta).

Batı'daki yeni gelişmeleri dikkate alarak yeniden yapılandırmak gerekiyordu. Bu konuda en iyi örnek de, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, gelişmiş Avrupa ülkeleriydi. Bu ülkeler, gerçekleştirdikleri reformlarla birkaç yüz yıl içinde büyük ilerlemeler kaydetmişler, dünyaya yayılmışlar, Ortaçağ kurumlarını tasfiye ederek siyaset, hukuk, askeriye, ekonomi ve bilim alanlarında yeni bir çığır açmışlardı. Avrupa'da klasik kurumlarla birlikte klasik anlayışlar da tarih olmuştu.

Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik geleceği, kurumlarında Avrupa'daki örneklerine uygun olarak yapacağı reformların başarısına bağlıydı. Bu düşüncelerle, 1839'da ilk kapsamlı reform projesi olan Tanzimat Fermanı ilan edildi. Fermanla can ve mal güvenliğinin önemi, özel mülkiyetin dokunulmazlığı, masumiyet karinesine atıfla suçsuz ceza verilmemesi, mahkemelerin açık ve aleni olması, adil vergi reformu yapılması, devlet gelirlerinin merkezde toplanması, ticaret ve ekonomik gelişmenin önündeki engellerin kaldırılması gibi birbirinden önemli konular yer alıyordu.¹

18 Şubat 1856'da benzer amaçlarla ilan edilen Islahat Fermanı ise, daha ayrıntılı bir reform paketi öngörüyordu. Devlet, bu fermanla, ülkenin imarı ve iktisaden kalkınması konusunda Avrupa'nın bilgi, teknik ve sermayesinden faydalanılması gerektiğinin altını çiziyor, özellikle ülkede yetişen mahsulatın kolaylıkla nakledilebilmesi için gerekli yolların inşasında Batılı sermaye çevreleriyle işbirliği yapılmasından söz

ediyordu. Bu bağlamda, ayrıca, Osmanlı topraklarında bankalar tesis edilmesi ve şirketler kurulması düşünülüyordu. 1856 reform projesi yüzyıllardır süren bir yasağı ilga ederek, bundan sonra yabancılara da Osmanlı ülkesinde mülk sahibi olabilme hakkını veriyordu.² Osmanlı yönetimi, reform paketinde yer alan siyasi, hukuki, ticari ve iktisadi bütün düzenlemeleri hayata geçirmekte kararlı olduklarını belirterek, bunlarla ilgili yasal değişikliklerin en kısa zamanda yapılacağını söylüyordu. Hukuki alt yapının hazırlanması, Batılı sermaye çevrelerinin imparatorlukta yatırım garantisi için eskiden beri talep ettikleri güven ortamının tesisi açısından son derecede önemliydi.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının iktisadi-mali hedeflerinden biri de, modern bütçeler hazırlayarak devlet kurumlarının bir yıl içinde gerçekleştireceği tahmini gelir ve giderlerini bir tablo üzerinde ayrıntılı olarak görmektir. Giderlerin süratle artıp, gelirlerin ise giderek azaldığı bir vasatta sağlam bütçeler yapmadan ekonomiyi ayağa kaldırmak imkansızdı. Nitekim dönemin önemli devlet adamları ve aydınları da ticaret ve sanayide Avrupa'nın geldiği noktaya işaretlerle, Batı'daki ticari ve sanayi kuruluşlarının benzerlerinin Osmanlı Devleti'nde de tesis edilmesinin önemini vurguluyorlardı. Mesela, Avrupa'ya gönderilen ilk daimi elçilerimizden olan Halet Efendi, Fransız ticaretinin enfiye, kağıt, billur, çuha ve fağfur gibi beş temel ürüne dayandığından bahsederek bu ürünlerin Türkiye'de imali için fabrikalar kurulmasını teklif ediyordu.³

Tanzimat hareketinin fikir mimarlarından biri kabul edilen Sadık Rifat Paşa ise, Avrupa devletlerinin ticaret ve sanayi ilişkilerine dair politikalarından söz ederken, bu ülkelerde halkın tükettiği temel gıda maddelerinin gayet ucuz olduğunu, çünkü devletlerin bu ürünlerden fazla vergi almadıklarını hatırlatıyordu. Paşa, devamla, ekmek gibi günlük zaruri yiyeceklerden yüksek vergi almayan Batılılar'ın, ipek, tütün ve içki gibi temel tüketim maddesi sayılmayan ürünler ile ithal mallardan yüksek vergiler tahsil ettiklerini söylüyor, böylelikle hem halkı hem de yerli sanayi ve üreticiyi koruduklarını belirtiyordu.⁴

Osmanlılar için sanayileşmenin önemine değinen bir başka Osmanlı aydını, Mehmet Şerif Efendi de, yazdığı bir makalede, ülkesini seven herkesi sanayiye teşvik etmeye çağırıyor; Osmanlı insanının ticaret ve sanayi alanında Avrupalılar'ın aksine pasif bir tavır sergilediğini

1 Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul 2013, s.85 vd.

2 Düstur, 1.tertip, cilt I, s.7-14; Ufuk Gülsoy, "1856 Islahat Fermanı", DİA.

3 Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, cilt 6, Ankara 1976, s.252.

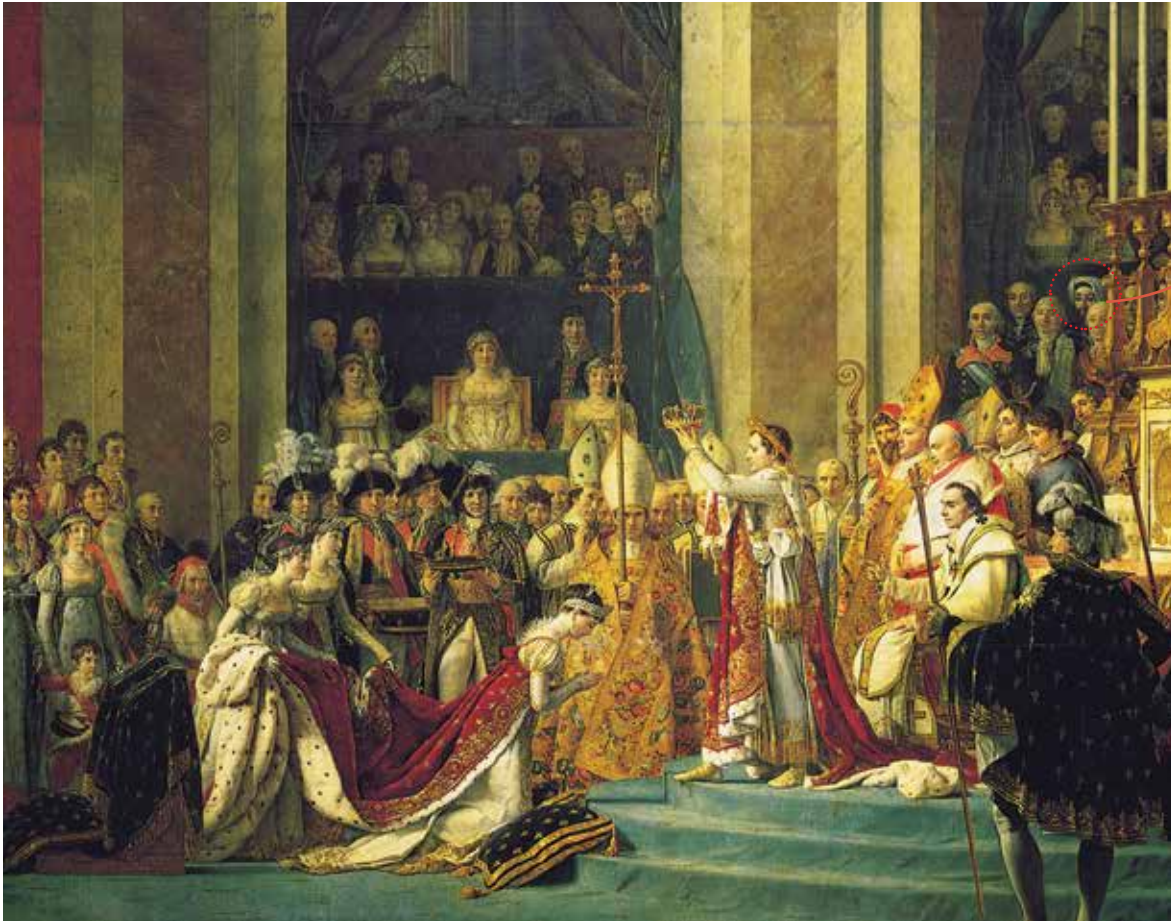
4 Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu: Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923, İstanbul 2009, s.35-36.

ifade ediyordu. Şerif Efendi'ye göre bu pasif tavırın sebebi, insanımıza asırlar öncesinden tevarüs etmiş olan ticaret karşıtı zihniyette aranmalıydı.⁵ Dönemin önemli simalarından Münif Paşa ise, o günlerde toplumdaki genel anlayışa muhalif olarak, iktisat ve ticarete teşebbüs hürriyetini savunuyor, rekabetçi bir ekonomik ortamın girişim özgürlüğü ve iktisadi büyüme açısından gerekliliğini savunarak, iktisadi liberalizm karşısında himayeci politikalara taraf olanları eleştiriyordu. Özgür olmayan insanların ilerleyemeyeceğini ileri süren Münif Paşa, ekonomik hürriyeti, ticaret ve sanayi hürriyeti olarak görüyor, bireylerin iktisadi özgürlüklerini sınırlandıran devletçi ve sosyalist çözümlerin toplumlar için uzun vadede faydadan çok zararlar getireceğini söylüyordu.⁶

Osmanlı Devleti, Batı'daki ekonomik ve teknik gelişmeleri yakından takip etmek ve değişik alanlarda uzmanlaşmak üzere 1828 yılından itibaren Avrupa'ya öğrenciler göndermeye başladı. Düzensiz aralıklarla da olsa, Avrupa başkentlerine öğrenci gönderilmesi müteakip yıllarda da devam etti. Mesela 1850'li yıllarda Londra'daki Türk talebelerinin sayısı başlarına bir nazır tayin edilecek kadar çoğaldı. Modern iktisat düşüncesi

bu öğrenciler vasıtasıyla Osmanlı aydınları arasında zamanla yayılmaya ve taraftar bulmaya başladı. Devlet eliyle gönderilenler dışında, kendi imkanlarıyla Avrupa'ya giden öğrenciler de oldu. Bu sivil kanal daha çok gayrimüslim Osmanlılar tarafından kullanılıyordu. Bu sayede bazı Osmanlı Ermenileri Paris'te bir okul açmayı bile başardılar.⁷

Tanzimat döneminde ülke dışına eğitim amaçlı gönderilmiş olan öğrenciler arasında meşhur Şinasi Efendi de vardı. Şinasi, Fransa'da dil öğrenmenin yanı sıra maliye ve iktisat konularında da tahsil görmüştü. Münif Paşa'nın öncülüğünde kurulan Osmanlı İlmiye Cemiyeti ve benzeri aydın kulüpleri de Osmanlı devlet adamları ve münevverleri arasında modern iktisat öğretileri ve kurumları ile liberal ve çağdaş ekonomi politikalarının öğrenilmesinde birer vasıta oldu. Tanzimat sonrasında modern eğitim kurumlarının sayısındaki artışlar ve müfredat değişiklikleri iktisat eğitiminin önemini daha da arttırdı. Dönemin gazete ve mecmualarında iktisat ve ticaretle ilgili makaleler sıklıkla yer almaya başladı. Bu durum, Osmanlı aydın ve bürokratlarının geleneksel iktisat anlayışlarının

◀ Avrupa'ya gönderilen ilk elçilerimizden Halet Efendi, Fransız ticaretinin enfiye, kağıt, billur, çuha ve fağfur gibi beş temel ürüne dayandığını belirterek bu ürünlerin Türk topraklarında da üretilmesi için fabrikalar kurulmasını teklif ediyordu.

Napolyon Bonapart, 2 Aralık 1804'te Notre Dame Katedrali'nde Papa'ya kendini kutsattırırken. Louvre Müzesi'nde sergilenen Jacques-Louis David'in eseri olan tabloda Halet Efendi de yerini almış (tablonun sağ üst köşesinde).

5 Ahmet Güner Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, İstanbul 2000, s.310-311.

6 Ahmet Güner Sayar, Aynı eser, s.310-311.

7 Ahmet Güner Sayar, Aynı eser, s.294-295.

Tanzimat döneminde ülke dışına eğitim amaçlı çıkan öğrenciler arasında İbrahim Şinasi de vardı (üstte).

Krizli bir dönemde saltanata oturan genç padişah Abdülmecid ülkenin mevcut kaynak ve olanaklarının iyi kullanılması halinde 5-10 sene içinde büyük atılımlar yapılabileceğini söylüyordu.

değişmesi konusunda etkili olduğu gibi, Osmanlı insanının maddeye, servete ve hayata bakış açılarında da rasyonel dönüşümlere sebep oldu. Böylece, 19. yüzyıl Osmanlı aydın ve bürokratlarında, güçlü devlet olmanın öncelikli şartının güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmak olduğu bilinci yerleşti.⁸ Bu bilinç, ticaret ve sanayiye ilişkin belirlenen politikalar konusunda önemli bir motivasyon unsuru oldu. Krizli bir dönemde saltanata oturan genç padişah Abdülmecid (1839-1861), ülkenin mevcut kaynak ve olanaklarının iyi değerlendirilmesi halinde 5-10 sene zarfında büyük atılımlar yapılabileceğini söylüyordu.⁹

2- Bürokratik Düzenlemeler: Ticaret ve Ziraat Meclisleri

Tanzimat Fermanı'nın öngördüğü reformların gerçekleştirilmesi bazı bürokratik mekanizmaların bir an önce devreye sokulmasını gerektirdiğinden, Osmanlı hükümeti, ilk günden itibaren yoğun bir çalışmanın içine girdi. 1838'de ülkenin doğal kaynaklarının değerlendirilmesi, tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi konularında devlete raporlar hazırlamak amacıyla kurulmuş olan Meclis-i Ziraat ve Sanayi (Ziraat ve Sanayi Meclisi) yeni süreçte, bu görevlerine ek olarak, eğitim ve öğretim işlerini de üstlenerek Meclis-i Umur-ı Nafia (Bayındır İşleri Meclisi) adını aldı.¹⁰

Meclis-i Umur-ı Nafia ülkedeki eğitimin genel durumu hakkında önemli bir bildiri yayınladı. Bildiride, eğitimin sanat, ticaret ve sanayinin gelişmesindeki rolüne değiniliyor, devletin yeni ve çağdaş gelişmelere ayak uyduramadığından bahisle, Osmanlı'daki eğitimin dağınık, kontrolsüz ve kalitesiz olduğu ifade ediliyordu. Bildiride, ayrıca, yeni kurulan okulların henüz istenilen seviyede olmadıkları hatırlatılarak, iyi eğitim verilemeyen bir ülkede ticaret, ziraat ve sanayinin gelişemeyeceğinden söz ediliyordu.¹¹

Meclis-i Umur-ı Nafia bir süre sonra, 1839'da, yine tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi için kurulan Umur-ı Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne (Ticaret ve Ziraat İşleri Nezareti) bağlandı. Daha sonra, 1843'de, Maliye Nezareti bünyesinde Ziraat Meclisi olarak faaliyetlerini sürdürdü. 1845'de yapılan yeni düzenlemeyle de ziraat, sanayi ve ticaretin ıslahı ve yaygınlaştırılması maksadıyla tesis edilen Ticaret Nezareti'ne bağlı bir kuruluş haline geldi.

8 Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Aynı eser, s.36-37.

9 Bülent Tanör, Aynı eser, s.86.

10 Murat Koraltürk, Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odaları 1880-1952, İstanbul 2002, s.16.

11 Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Aynı eser, s.37.

3- Osmanlı'da İlk Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası

İstanbul'da gayri resmi borsa piyasasının oluşum sürecini, 1774'de Ruslarla imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'nın, Osmanlı hazinesine yüklediği ağır savaş tazminatını finanse edebilmek amacıyla piyasaya çıkartılan ve akabinde hemen her mali sıkışıklıkta yeniden ihraç edilen iç borçlanma senetleriyle başlatmak mümkün görünüyor. Önceleri "esham" adıyla çıkartılan bu borçlanma senetleri zamanla çeşitlilik kazanarak yaygınlaşmış, kısa sürede Osmanlı hazinesinin vazgeçemediği sıcak para bulma yöntemlerinden biri haline gelmişti.

1854 yılına kadar sadece iç piyasaya borçlanılan hazine, Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılayabilmek amacıyla, aynı tarihten itibaren Avrupa finans çevrelerinden de borç almak zorunda kaldı. Bu gelişmeler sonucunda, zamanla, İstanbul finans piyasasında devletin değişik tarihlerde ihraç etmiş olduğu hisse senetleri ve tahviller boy göstermeye ve elden ele dolaşmaya başladı. Bunlara 19. yüzyılda kurulan Osmanlı anonim şirketlerinin çıkardıkları hisse senetleri ve tahvilat da eklenince, başkentte adı konmamış bir "menkul değerler" borsası oluşmuş oldu. Bu oluşum, hisse senetleri ve tahvilat alım-satımı yapan ve bu işi meslek edinen yeni bir sınıfın da doğuşunu hazırladı. Bu tüccar sınıf, "mubaayacı, dellâl ve oyuncu" gibi isimlerle anılıyor ve tamamen bu işi meslek edinen Rum bankerlerden

meydana geliyordu. Müslümanlar ise yabancı oldukları bu piyasaya o günlerde mesafeli durmayı tercih etmekteydi.¹²

Rum bankerler, 1864'de örgütlenerek, aralarında yaptıkları bir nizamname çerçevesinde borsacılık faaliyetlerini daha düzenli şekilde yapmaya başladılar. Önceleri Galata'da, Havyar Hanı'nda yapılan hisse senedi ve tahvilat ticareti, bir süre sonra Komisyon Hanı'na intikal etti ve bu hanın üst katındaki salon ilgililerce "borsa" olarak isimlendirildi. Alım satım işlemlerinin zamanla çoğalması üzerine, bu defa Komisyon Hanı'nın diğer oda ve bölümleri de borsacılar tarafından kiralandı. Bunlar da yetmeyince hanın yakınlarındaki mağazalar ve civar binalardaki odalar yazıhane haline getirildi. Galata Borsası'ndaki konsolidcilerin arasına giderek Müslümanların da karışması ve bu yeni piyasa katılımcılarının sık sık para kaybetmeleri birçok sosyal ve ailevi sorunların ortaya çıkmasına sebep oldu. Evine dönmeyip, "Konsolid Hanı" adı ile de bilinen Komisyon Hanı'nın koridorlarında sabahlayan insanların sayısı giderek kabardı.

Borsa ticaretinin ortaya çıkardığı sorunlar toplumsal huzuru tehdit ediyordu. Arka arkaya gelen dış borçların tahvilatı yanında Şirket-i Hayriye, Tramvay Şirketi, Telefon ve Telgraf Şirketleri ile bazı maden ve pazarlama şirketlerinin kurulması, Galata'da borsa oyunlarının artmasına neden olunca zamanla halkın şikayetleri de aynı paralelde arttı. Bunun üzerine hükümet hem Galata Borsası'nı devletin kontrolü altına almak, hem de borsanın işletmesinde görev alan her meslekteki insanların faaliyet alanlarını belirlemek üzere 1870'li yıllarda yasal düzenlemelere gitti. 19 Kasım 1871 tarihinde yürürlüğe giren Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi ile borsa, yarı resmi bir kuruluş haline getirilerek, kurumun başına bir hükümet komiseri atandı. Ardından da, 1873 yılında ilk "Menkul Kıymetler Borsası Kanunu" çıkartıldı.¹³

Bundan 13 yıl sonra hazırlanan 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi ise yalnız tahvilat borsasıyla ilgili hükümlere yer vermeyip, ticaret borsaları kurulmasına dair hükümleri de içeriyordu.¹⁴

▼ Rum bankerler, 1864'te örgütlenerek, aralarında yaptıkları bir nizamname çerçevesinde borsacılık faaliyetlerini düzenli bir şekilde yapmaya başladılar. Önceleri Havyar Hanı'nda daha sonra da Komisyon Hanı'nda bu işlerine devam ettiler.

Havyar Han ve Komisyon Han zamanla yıkılmış ve bu hanların yerine yeni binalar yapılmıştır. Havyar Han'ın yerine yapılan Aksu Han Karaköy Meydanı'nda bulunuyor (altta).

12 Borsa Rehberi, İstanbul 1928, s.22 vd.

13 Haydar Kazgan, Tarih Boyunca İstanbul Borsası, İstanbul 1995, s.66-67; Haydar Kazgan vd., Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi, cilt 1, İstanbul 1999, s.376.

14 Ahmed Edib Kuşdemiroğlu, "Borsaların Tarihçesine Toplu Bir Bakış", İstanbul Ticaret Odası Mecmuası (İTOM), Nisan-Haziran 1971, s.51.

Bu denetimin kurulmasında, daha önce borsa oyunları yüzünden çok sayıda insanın mağdur edilmesinin şüphesiz etkisi büyüktü. Çok sayıda Saray mensubu, yüksek dereceli memurlar, tüccar, esnaf ve hatta bazı dul ve yetimler maaşlarını ve tasarruflarını borsa oyunlarında kaybetmişlerdi. 1875'de Osmanlı dış borç ödemelerinin ertelenmesiyle meydana gelen mali kriz borsada büyük düşüşlere neden oldu ve iflaslar yaşandı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus ordularının Yeşilköy'e kadar gelmesi borsada büyük panik oluşturdu. 1895'de Osmanlı Bankası Direktörü Edgar Vincent'in, kurduğu hayali şirketin hisselerini satarak yüzlerce insanı zarara uğratmasıyla, yatırımcılar borsaya hücum etti ve borsa bu olaydan dolayı bir süre kapatıldı.

1896'da patlak veren Ermeni hadiseleri, hisse senetleri ve tahvilatın düşmesine yol açtı. Borsa yine sarsıldı ve dört ay kapalı kaldı. Yaşanan iflaslar yüzünden İstanbul Borsası'nda sekiz mubayaacı dışında kimse ayakta kalamadı. Kriz 1898'e kadar devam etti. 1906'da gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile borsanın adı "Esham ve Tahvilat Borsası" olarak değiştirildi. Konsolid Han 1913'de tamamen yıkılınca, borsa Mehmet Ali Paşa Hanı'na taşındı. I. Dünya Savaşı ve bu arada çok sayıda gayrimüslim borsacının askere çağırılması yüzünden hisse senetleri ve tahvilat yeniden inişe geçti. Bu gelişmeler üzerine hükümet borsayı kapatarak moratoryum ilan etti. Ancak borsanın kapatılmasına rağmen senet alım satımları gayri resmi ve gizli olarak sürdürülüyor,

menkul değerler piyasası artık sokak aralarında, kahvehanelerde ve Havyar Hanı'nda kuruluyordu. 1917'ye kadar değişik yerlerde icra edilen borsa işlemleri sırasında yurt dışına büyük miktarda altın kaçışı oldu. Aynı tarihte İttihat ve Terakki hükümeti, Galata'da Mertabi Sokağı'nda kiraladığı bir binayı borsa haline getirdiyse de, savaşın uzaması ve alınan yenilgi nedeniyle borsa hiçbir zaman istikrarlı çalışamadı. Yaşanan her önemli düşüşte halk, borsaya hücum etti. Türk parasının sürekli değer kaybetmesi ve yüksek enflasyon İstanbul'da yaşayan pek çok Osmanlı memur ve subayını, gayrimenkullerini gayrimüslimlere satmaya mecbur etti.¹⁵

4- Ticaret Borsasına Giden Yol: Meclis-i Ticaret ve Ziraat

1876'da, Osmanlı Devleti'ndeki borsaları da ilgilendiren bir gelişme oldu. Ticaret Nezareti'nde Meclis-i Ticaret ve Ziraat adıyla önemli bir bürokratik kurul oluşturuldu. Ülkenin tarım, ticaret ve sanayi sorunlarını incelemek ve çözümler üretmekle görevlendirilen bu meclisin Osmanlı sanayi ile ilgili hedefleri arasında; mevcut olan sanayi mekteplerinin idaresi ve gereken yerlerde yeniden tesisi, vilayetlerdeki islahhanelerin idaresi, emtia ve kumaş imaline ait kurullarla diğer sınai imalat nazariyelerinin ve makinelerle sair alet ve edevat inşasının ve sınai hendese ilminin öğretilmesi için İstanbul'da bir mektep açılması, dahili ticareti geliştirecek teşvik tedbirlerinin hazırlanması, sanayi sergileri açılması, sanayi istatistikleri tanzim edilmesi, sanayi ve zanaat erbabından seçilmiş ve fahri üyelerden oluşan danışma kurulları teşkil edilmesi, ölçülerin kontrol edilmesi, esnaflık usulünün iç ticaret ve sanayisini olumsuz etkilemeyecek şekilde geliştirilmesi gibi maddeler vardı.¹⁶

Meclisin sanayiye yönelik görevleri arasında yer alan bu son fıkra, yani esnaflık usulünü Osmanlı sanayini olumsuz biçimde etkilemeyecek şekilde geliştirme imkanlarının araştırılması maddesi, ülkede ticari ilişkileri düzenleyecek yeni iktisadi müesseselerin devreye sokulması yolunda bir tasavvurun olduğunu gösteriyor, zaten Meclisin, ziraat ve ticarete dair görevleri arasında bunun ayrıntıları veriliyordu.

Buna göre Meclis-i Ticaret ve Ziraat, Osmanlı ziraat ve ticaretinin geliştirilmesine ilişkin olarak, bir ticaret mektebi tesis etmek, ticari emtia ve eşyanın muhafazası için gerekli ma-

Osmanlı Bankası ▲
Direktörü Edgar Vincent
(üstte).

1886 tarihli Umum ▲
Borsalar Nizamnamesi
yalnız tahvilat borsasıyla
ilgili hükümlere yer
vermeyip ticaret borsaları
kurulmasına dair
hükümleri de içeriyordu
(yanda).

15 Borsa Tarihi, s.22-29. Ayrıca: Azmi Fertekligil, Türkiye'de Borsa'nın Tarihi, İstanbul 1993, s.18-29.

16 Celal Yarman, Samet Ağaoğlu, Türkiye İktisadi Teşkilatında Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları, Ankara 1945, s.24-25.

hallerde dok ve mağazalar açmak, borsalar ve tellallarıyla ilgili yeni düzenlemeler yapmak, İstanbul ve vilayetlerde, kaza merkezlerinde diğer ülkelerde olduğu gibi tüccarlar arasında en muteber kimselerden seçilmiş ticaret cemiyetleri oluşturmak, Ticaret Nezareti ile koordineli olarak ticaret kanunlarının günün ihtiyaçlarına göre değiştirilmesi veya genişletilmesi hakkında Osmanlı hükümetine raporlar sunmak ve bu konularda müzakerelerde bulunmak, yabancı ülkelerin ticari işlemleri hakkında Osmanlı dış temsilcilikleri vasıtasıyla bilgi toplamak, yabancı ülkelerde tatbik edilen kanunlar, anlaşmalar, sözleşmeler ve diğer resmi ve gayri resmi ticari neşriyatı Türkiye'ye getirterek incelemek ve bunları örnek alarak gerektiğinde istifade etmek, ithalat ve ihracata dair istatistikler tanzim etmek, balıkçılık sektörünü kurallara bağlamak, deniz ticaretinin gelişimi için önlemler almak gibi görevleri vardı.¹⁷

Meclis'in depo ve mağazalar açılması gibi tamamen ticari nitelikteki fonksiyonları yanında, ticaret kanunlarının hazırlanmasında görüş bildirmek gibi hukuki boyutlu vazifeleri oldukça önemliydi. Meclisin görevleri arasında zikredilen İstanbul ve taşrada ticaret cemiyetleri kurulmasına dair hüküm ise oldukça dikkat çekiciydi. Meclis-i Ticaret ve Ziraat, yakın gelecekte kurulacak olan ticaret odalarının teşkilat anlamında belki ilk örneği ve öncüsü olması bakımından da mühim bir kuruluştu.

Meclisin, konumuz açısından en önemli özelliği, Osmanlı topraklarında, daha önce İstanbul'da resmen kurulmuş olan tahvilat borsası dışında yeni borsaların, nakit ve ticaret borsalarının açılmasını sağlamak ve buna dair gerekli yasal ve kurumsal alt yapıyı hazırlamaktı. Bu bağlamda Meclis, ilk etapta Avrupa'daki benzerlerine uygun bir borsa tellalları nizamnamesi hazırlayacak ve ileride kuruluşu tamamlanacak ticaret borsalarının da idaresini üstlenecekti. Meclisin idari sorumlulukları arasında borsalarla ilgili patent tarifelerini değiştirmek, sigortalarını ve emniyet fonlarını yönetmek gibi konular da vardı.¹⁸

Meclis-i Ticaret ve Ziraat, İstanbul ve taşrada kendine bağlı ticaret ve ziraat cemiyetlerinin (meclisler) kurulması için harekete geçti. Bu cemiyetler, ülkenin imar ve zenginliğinin artırılmasına hizmet amacıyla kurulacaklarından, bu konuda Ticaret Nezareti ile beraber çalışmaları ve bilgi alış verişinde bulunmaları öngörülmekteydi. Vilayet merkezlerinde tesis edilecek ticaret cemiyetlerinin 12, sancak merkezlerinde kurulacak cemiyetlerin 8 ve kaza merkezlerindeki ise 4 üyesi olacaktı. Bu cemiyetlere seçilecek üyelerin kendi alanlarında tecrübeli çiftçi ve tüccardan olması isteniyordu. İstanbul'da ise ticaret

◀ Sultanahmet Meydanı'nda bulunan ve günümüzde Marmara Üniversitesi Rektörlüğü'nün kullandığı bina, Osmanlı'nın Ticaret ve Ziraat Nezareti binası idi (yanda). Binanın giriş kapısı üzerindeki Ticaret ve Ziraat Nezareti yazısı hâlâ duruyor (üstte).

17 Celal Yarman, Samet Ağaoğlu, Aynı eser, s.26-27.

18 Celal Yarman, Samet Ağaoğlu, Aynı eser, s.27.

Osmanlı ticaret hayatında gayrimüslim tebaanın ne kadar önemli olduğunu Yüksek Kaldırım'daki tabelalar anlatıyor.

Şebahat Tosun

ve ziraat meclislerinin her biri 24 fahri üyeden meydana geliyordu.

Ticaret odaları ve ticaret borsaları kuruluş tarihinde ayrı yerleri olan Meclis-i Ticaret ve Ziraat ile buna bağlı 1880'de İstanbul'da kurulan Cemiyet-i Ticaret'in (Ticaret Cemiyeti) ömürleri uzun olmadı. Meclis-i Ticaret ve Ziraat, 1881 yılında lağvedilerek görevleri sanayi, ticaret ve ziraat müdüriyetlerine dağıtıldı. Cemiyet-i Ticaret ise 1882'de tüzel kişiliğini feshederek Dersaadet Ticaret Odası'na dönüştü.¹⁹ Bu cemiyetin en önemli işlevi, bugünkü İstanbul Ticaret Odası'nın çekirdeğini oluşturması ve birikimlerini odaya aktarması oldu.

5- Dersaadet Ticaret Odası'nın Kuruluşu

Osmanlı Devleti, dünyadaki ekonomik gelişmelere paralel olarak, 19. yüzyılda ticaretin geliştirilmesi ve sanayileşme sorunlarına çareler ararken, Avrupa'da olduğu gibi, bu sektör temsilcilerini birer kuruluş çatısı altında toplamaya, iktisadi ve ticari hayatı bunlar vasıtasıyla düzenlemeye karar verdi. Geçmişte buna benzer görevler icra etmiş olan Osmanlı esnaf teşkilatlarının (loncalar), geleneksel yapıları ve klasik ik-

tisat anlayışları nedeniyle 19. yüzyılın şartlarına adapte edilemeyeceği düşünülüyordu. Bundan dolayı Osmanlı yönetimi, gözünü Batı'ya çevirerek Avrupa'da tüccar ve sanayicilerin aynı iktisadi örgütler içinde bir araya geldikleri ticaret ve sanayi odalarının benzerlerinin Osmanlı topraklarında da açılmasına karar verdi.

II. Abdülhamid döneminin (1876-1909) meşhur devlet adamlarından Sadrazam Küçük Said Paşa, bu projenin sahibi olarak, ticaret, sanayi ve ziraat odalarının tesisi için gereken resmi süreci başlatıp, Türkiye'de odaların perde arkasındaki gerçek kurucusu oldu.²⁰

Said Paşa başkanlığında 18 Ocak 1880'de konuyu görüşmek üzere toplanan Meclis-i Mahsus (Bakanlar Kurulu), Avrupa'daki örnekleri gibi ticaret ve sanayinin gelişmesine hizmet edecek bir odanın kurulmasına onay verdi. Kurulacak odanın ismini "Ticaret Odası" olarak belirleyen Meclis-i Mahsus'un bu kararı, 19 Ocak 1880'de Padişah tarafından da benimsenince Türkiye'de ilk modern ticaret odası "Dersaadet (İstanbul) Ticaret Odası" unvanıyla kağıt üzerinde kurulmuş oldu.²¹

▲ 1882'de kurulan Dersaadet Ticaret Odası'nın faaliyete geçtiği mekan olan Mehmet Ali Paşa Han, Galata Köprüsü'nün hemen Karaköy ucunda solda bulunuyordu (üstte).

▼ Ticaret odaları projesini sahiplenen devlet adamı, dönemin sadrazamı Küçük Said Paşa'ydı (altta).

¹⁹ Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Aynı eser, s.48.

²⁰ Ufuk Gülsoy-Bayram Nazır, Aynı eser, s.40. Küçük Said Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Zekeriya Kurşun, Küçük Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraat ve Fikirleri), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991.

²¹ BOA, İMM, nr. 65/3075.

Meclis-i Mahsus'un ▲
18 Ocak 1880 tarihli
kararını, Sultan II.
Abdulhamid'in 19 Ocak
1880'de benimsemesiyle
"Dersaadet Ticaret Odası"
kağıt üzerinde kurulmuş
oldu.

Padişah İradesi, BOA, ▼
İ.M.M, nr. 65/3075

II. Abdülhamid, Ticaret Odası'nın kurulmasına izin veren iradesiyle, aynı zamanda Oda'nın Ticaret Müdüriyetince hazırlanan 11 maddelik kuruluş nizamnamesini de onaylamış oluyordu.²²

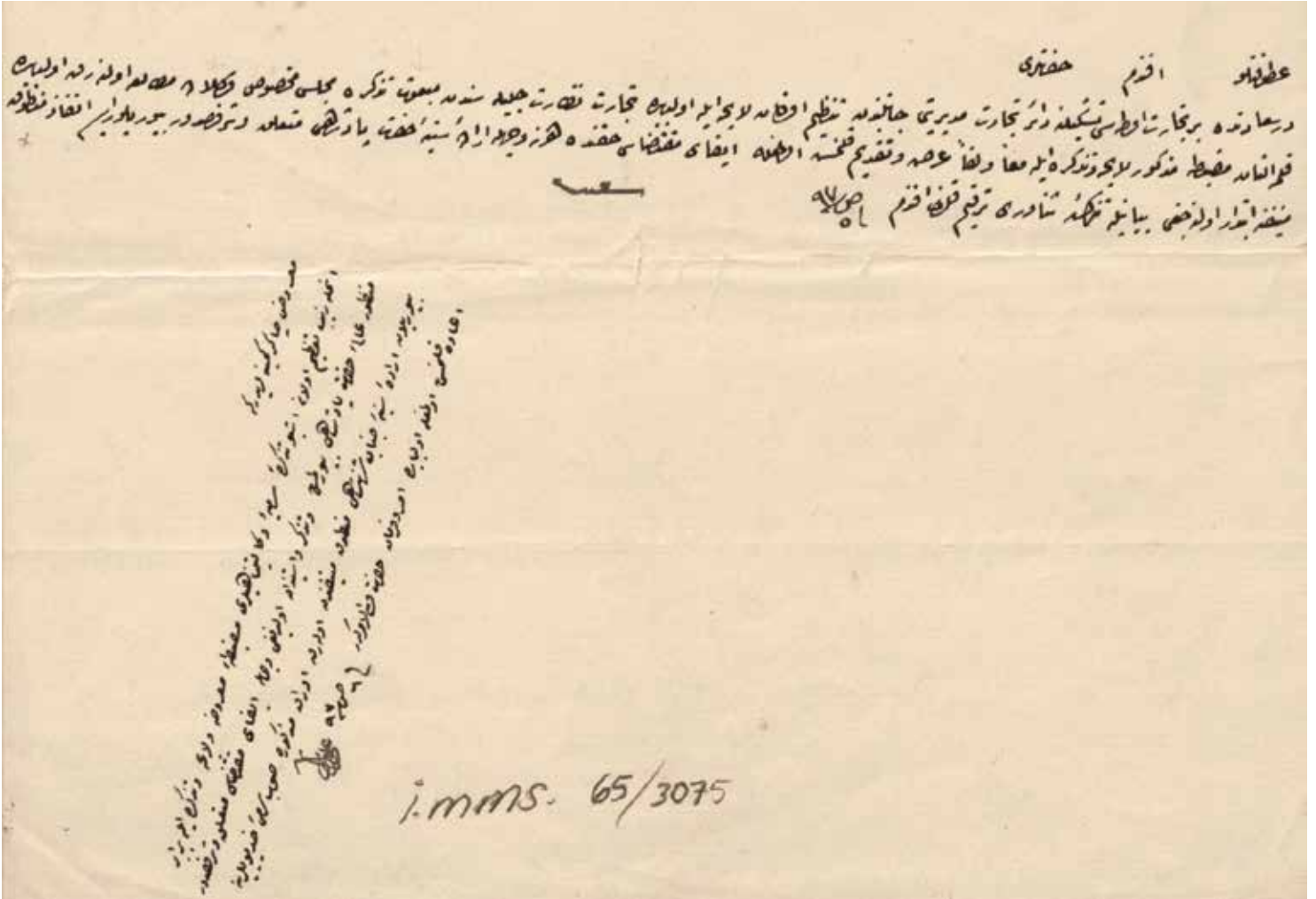
Oda'ya, kuruluş nizamnamesinde sıralanan yetki ve sorumluluklarına ek olarak, ayrıca, Türkiye'de borsalar kurulmasıyla ilgili resen veya talep üzerine Ticaret Nezareti'ne görüş bildirme ya da rapor hazırlama yetkisinin verilmiş olması, zahire ve ticaret borsalarının açılması konusundaki çalışmalarda Oda'nın öncü bir rol üstlenmesine sebep olacaktı. Oda aynı zamanda taşra ticaret odalarının kurulmasına da destek olacaktı.

Kuruluş iradesinin çıktığı günlerde Ticaret Odası'nın henüz belli bir mekanı ve yönetim binası olmadığı gibi, Oda'nın çalışma şartları ve görevlerini gösteren iç tüzüğü de yoktu. Bundan dolayı Dersaadet Ticaret Odası'nın iç tüzüğü hazırlanması ve teşkilatlanma aşamasının tamamlanması yaklaşık iki yılı buldu. 1880 Ni-

san'ında başlayan çalışmalar 14 Ocak 1882'de bitirilerek aynı gün yapılan resmi bir törenle Osmanlı Devleti'ndeki ilk yerli ticaret odası fiilen faaliyete geçmiş oldu.²³

Ticaret Odası, hükümetin Osmanlı ticareti ve tüccarıyla ilgili alacağı bilgilerin kaynağı olacak ve hükümetle tüccar arasında iletişim ve işbirliğini sağlayacaktı. Oda, diğer yandan da, Osmanlı ticaret ve sanayisinin gelişmesi için araştırmalar yapacak, projeler hazırlayacak ve bu konuya ilişkin her türlü düşünce ve önerilerini Ticaret Nezareti vasıtasıyla hükümete sunacaktı. Ticaret Odası yönetimi, Oda'ya kayıtlı birinci ve ikinci sınıf tüccar arasından seçilecek, normal şartlarda haftada bir defa, olağanüstü durumlarda ise daha fazla toplantı yapabilecekti.²⁴

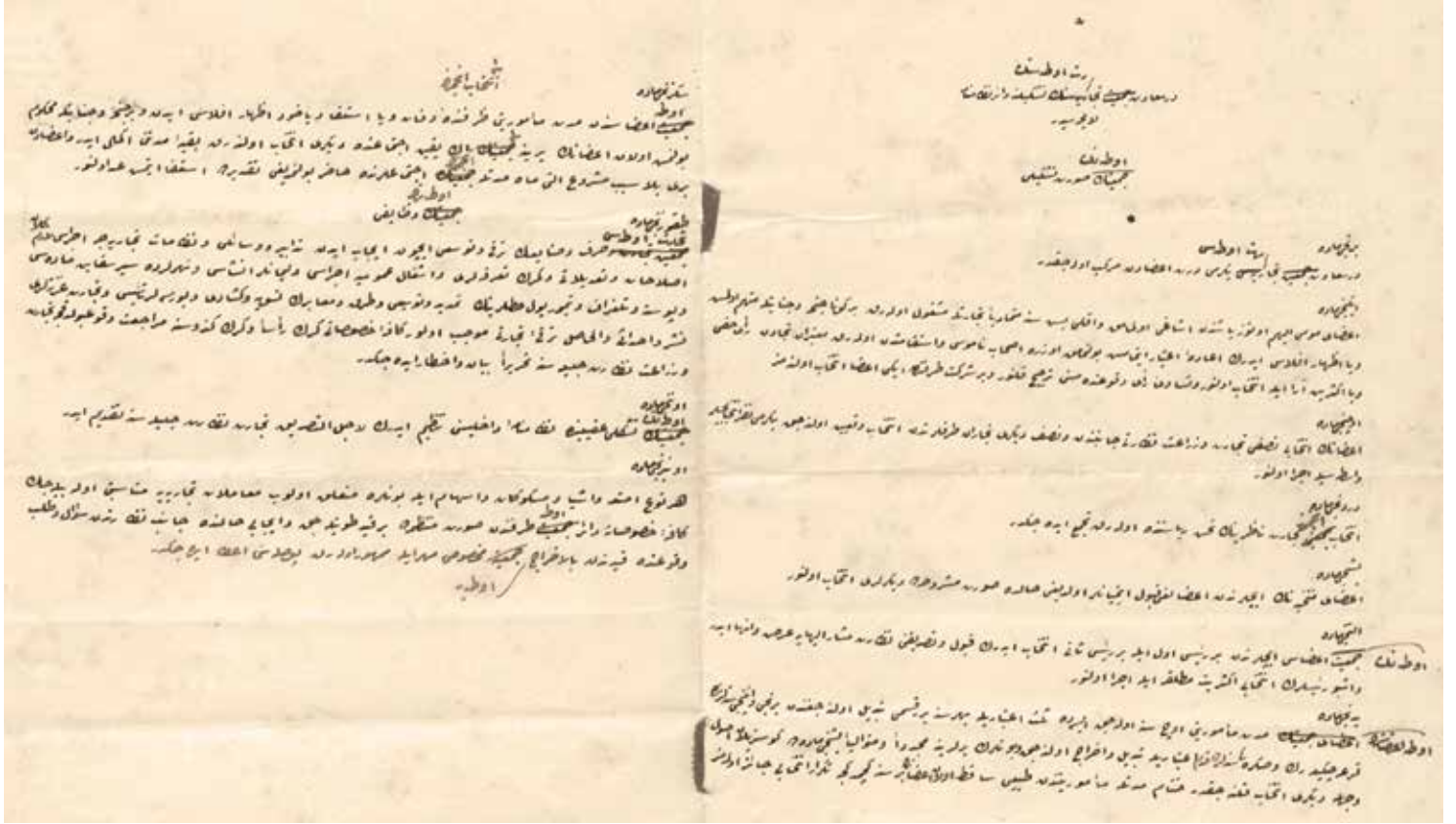
Ticaret Odası, Osmanlı Devleti'nin modernleşme girişim ve deneyimlerinin tipik özelliklerini taşıyordu. Tanzimat döneminde hız kazanan 19. yüzyılın kuvvetli merkezîyetçi eğilimi Oda iç tüzüğünde hemen fark ediliyor, hükümetin, bu

22 Kuruluş nizamnamesinin orijinal sureti ve açıklaması için: Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Aynı eser, s.45-47.

23 "Odamızın 50'nci Senesi (1882-1932)", İTSOM, sayı 1, Kanunisanı/Ocak 1932, s.1; Hakkı Nezihi, 50 Yıllık Oda Hayatı 1882-1932, İstanbul 1932, s.63.

24 BOA, İŞD, Dosya nr. 55/ 3122.

tüzükle Oda üzerinde denetleyici ve yönlendirici bir rol üstlenmek istediği açıkça hissediliyordu. Ancak her ne kadar Ticaret Odası mutlakiyet rejimi zamanında kurulmuş olsa da, bazı liberal motifleri de bünyesinde barındıran bir kurumdu. Oda içi kararların oy çokluğuyla alınması, dahili görevlendirmelerde seçim şartının aranması, yönetim kurulu üyelerinin yarısının yine seçimle tayini, Oda'ya üye olma zorunluluğunun olmaması gibi hususlar bu demokratik unsurlardan ilk göze çarpanlardı.²⁵

1889'da yapılan yeni düzenlemeyle faaliyet alanı sanayi ve ziraat sektörünü de doğrudan kapsayacak şekilde genişletilen Oda'nın yeni ismi "Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası" oldu. Bu değişiklik sadece İstanbul Ticaret Odası için söz konusu değildi. Taşra ticaret odaları da kanun gereği aynı şekilde teşkilat yapılarında değişikliğe gideceklerdi.

1910'da yapılan bir başka yasal değişiklikle ziraat işleri odaların bünyesinden çıkartılarak bu tarihten sonra Ticaret Odası'nın resmi ismi "Dersaadet Ticaret ve Sanayi Odası" olarak tescillendi.²⁶ Oda'nın kuruluş amaçları ve görevleri arasındaki borsalar kurulması konusu yeni düzenlemelerde de zikredildi.²⁷

6- Borsalara İlişkin Yasal Düzenlemeler

Dersaadet Ticaret Odası'nın görev ve yetkilerini düzenleyen kuruluş tüzüğü ve iç tüzüğünde bulunan hükümler arasında, öncelikli olarak İstanbul'da, uygun görülen mahallerde borsalar tesisi için çalışmak ve taşrada da ticaret odaları ve borsaların kurulmasına öncülük etmek gibi maddeler vardı. Oda, gerek bu konuda gerekse iktisadi ve ticari meselelerde olsun Ticaret Nezareti kanalıyla hükümete görüş ve düşüncelerini sunabiliyor, raporlar hazırlıyor, araştırma ve inceleme komisyonları oluşturup nizamname tasakları tertip edebiliyordu.²⁸

Ticaret Odası yönetimi 1882'de borsalarla ilgili bir başka önemli çalışmaya imza atarak "Dellal (Tellal) ve Simsar Nizamnamesi"ni hazırladı. Bu nizamname Oda'nın açıldıktan sonra kaleme

▲ Dersaadet Ticaret Odası'nın kuruluş tüzüğü.

▼ 1889'da yapılan düzenlemeyle Oda'nın ismi "Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası" oldu.

دست‌آوردت ایستادگی از او صیقل

25 Ufuk Gülsoy-Bayram Nazır, Aynı eser, s.53.

26 BOA, İ.Ş.D, nr. 55/3122.

27 BOA, İ.Ş.D, nr. 55/3122.

28 Ufuk Gülsoy-Bayram Nazır, Aynı eser, s.87-88,

İSTANBUL TİCARET BORSASI

Ali Muhiddin Hacı Bekir

KURULUŞ 1777

İSTANBUL TİCARET BORSASI
ISTANBUL COMMODITY EXCHANGE

■ İstanbul Ticaret Borsası, İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden olan Babçekapi semtinde faaliyet gösteriyor.

aldığı ilk tüzük olması açısından ayrı bir değer taşıyordu. Bu metin, borsa tellal ve simsarlarının ticari faaliyetlerini hukuki bir düzen içerisinde yapmalarını sağlamak amacıyla tertip edilmekle birlikte, aynı zamanda, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın kurulması yolunda atılan ilk ciddi adım olacaktı.

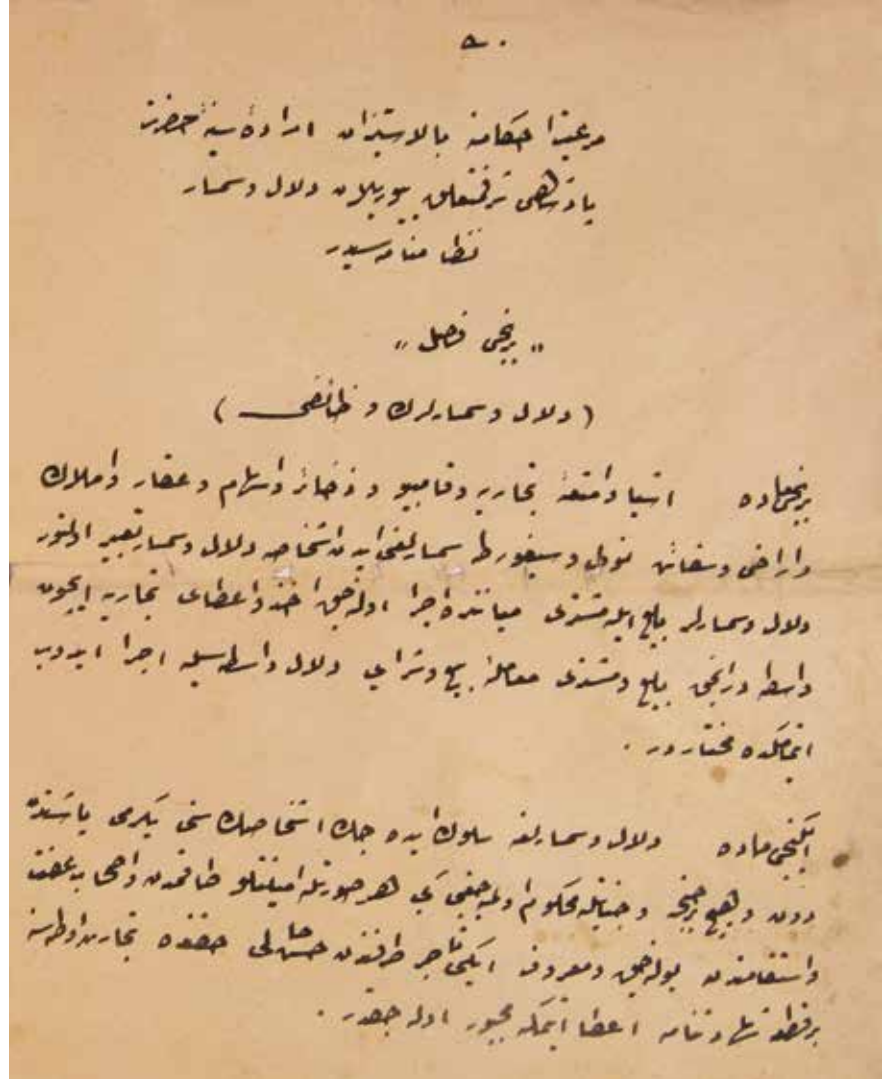
a- Ticaret ve Zahire Borsasına Hazırlık: 1882 Dellal ve Simsar Nizamnamesi

Ticaret Odası'nın resmen açıldıktan sonra resen tanzim ve teklif ettiği ilk nizamname, "Dellal ve Simsar Nizamnamesi" idi. Bu nizamname 1882'de Ticaret Odası İkinci Reisi Süleyman Bey başkanlığındaki üç azadan oluşan bir komisyon tarafından hazırlandı. 1882 Eylül'ünde Ticaret Nezareti'ne gönderilen metin, nezaretin onayından sonra çıkan padişah iradesiyle aynı yıl yürürlüğe girdi.²⁹

Nizamnameye göre dellal ve simsar eşya, mal, kambiyo, zahire, esham, emlak, arazi, gemi taşımacılığı ve sigorta işleriyle uğraşan fakat bunu kendi namı hesabına yapmayan kimseydi. Bunlar, sadece, satıcı ile alıcı arasındaki ticari alış verişe aracılık yapacaklardı. Ancak her isteyen dellal ve simsar olması mümkün değildi. Bunun için en az 21 yaşında olmak ve herhangi bir suçtan veya cinayetten dolayı hüküm giymemiş olmak gerekiyordu. Dürüstlük ve güvenilirliklerini iki muteber tacirin yazılı beyanıyla ticaret odasına ibraz edemeyenler mesleğe kabul edilmiyorlardı,³⁰ ticaret yaparken iflas etmiş olanlar ise kanuni borçlarını zamanında ödedikleri takdirde dellal ve simsar olabiliyorlardı. Herhangi bir mağazada uzun süre ticaretle iştigal ettikleri halde bu konuda ehil olduklarını ispat edemeyenler de dellallık ve simsarlık yapamıyorlardı.³¹

Nizamnamenin yedinci maddesi hazırlanmakta olan yeni borsa nizamnamesi hakkındaydı. Buna göre yakında umum borsalar hakkında yeni bir nizamname tanzim edilecek, dellal ve simsarlar da buna tâbi olacaklardı. Ancak o tarihe kadar 1882 Nizamnamesi geçerliliğini koruyacaktı.³²

Maddenin genel bir borsa nizamnamesinden bahsetmesi Ticaret Nezareti'nin, dolayısıyla da Osmanlı hükümetinin mevcut tahvilat borsasının dışında borsalar açılmasını ciddi olarak düşündüğünü ve bu hususta istekli olduğunu gösteriyordu.

▲ 1882 Dellal ve Simsar Nizamnamesi (üstte).
▼ Osmanlı tebaasından bir tacir (altta).
◀ İstanbul Ticaret Borsası Meclis Salonu (yanda).

29 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s. 86; Erol Zeytinoğlu, Necla Pur, Aynı eser, s.31.
30 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.86-87.
31 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.87; Ufuk Gülsoy-Bayram Nazır, Aynı eser, s.60-61.
32 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.87.

1886 Umum Borsalar
Nizamnamesi (yan
sayfada).

b- Ticaret ve Zahire Borsalarının Yolunu Açan Düzenleme: 1886 Umum Borsalar Nizamnamesi

Ticaret ve zahire borsaları açısından dönem içerisindeki en dikkat çekici gelişme, çağdaş borsalarımızın temelini teşkil eden 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi'nin hazırlanması oldu. Bu nizamname, ülkemizde bir süre sonra peyder pey açılmaya başlanacak olan ilk ticaret ve zahire borsaları ile İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın yasal dayanağı olacaktır.³³ Bu bakımdan, Umum Borsalar Nizamnamesi'nin hükümlerini açıklamakta yarar olacaktır.

14 Nisan 1886 tarihli iradeyle yürürlüğe giren nizamnamenin ilk maddesinde borsanın bir tanımı yapılıyor ve ardından da genel hükümlere geçiliyordu.³⁴ Buna göre borsa: tüccar, komisyoncu, mubayaacı, köşe sarrafları, emtia dellalları, kaptan, sigortacı, gemi sahipleri, gemi işletmeleri şirketlerinin acenteleri ile doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ticaret, bankerlik, tahvilat ve sair sarraflık muameleleri icrasıyla meşgul bulunan kimselerin toplanmalarına mahsus resmi nitelikli bir yer olup, bütünüyle Ticaret Nezareti'ne bağlıydı (madde 1-2).

Borsalar, ticaret odası bulunan şehirlerin ticari yoğunluğu olan mahallerinde açılacaktı. İstanbul Borsası doğrudan doğruya Ticaret Nezareti'nden tayin olunan komiserlerin idare ve nezareti altında bulunacağı gibi vilayet borsaları dahi vâki oldukları mahallin valileri ve mutasarrıfları yani en üst düzey mülki amirleri tarafından seçilen ve Ticaret Nezaretince de tasdik edilen komiserlerin nezareti altında olacaktı (madde 3).

Borsada peşin veya vadeli olarak her çeşit zahire ve emtianın alım satımıyla birlikte, madeni eşya ve paraların alım satımı, gemi sigortası yapılması, gemi navlunları mukavelesi yapılması, kara ve deniz yoluyla eşya ve emtia sözleşmelerinin yapılması, poliçe ve tahvilat devri, devlet umumi tahvilleriyle resmi kurumların çıkardıkları ve alım satımı mümkün olan sergiler ve anonim şirketlerin borsaya kaydedilmiş hisse senetlerinin alım satımı ve hükümetin izniyle borsaya işlenmiş her nevi eshamın alım ve satımı yapılabilecekti (madde 4).

Borsa tatil günleri dışında her gün muayyen saatlerde açık olacak, bu saatlerden evvel veya

sonra borsada umumi esham ya da sair ticarete dair hiçbir muamele yapılmayacaktı. Borsaya ait olan binaların bir şubesi ticari ve sınai emval ve eşyaya ve diğer şubesi de umumi esham ile borsaca alınıp satılmaya uygun olan diğer senetler ve hisselerin muamelelerine tahsis edilecekti. Diğer deyişle borsanın bir şubesi ticaret borsası işlevi görürken, diğer şubesi de değerli kağıtlar borsası şeklinde çalışacaktı (madde 5-6).

Borsada yapılan muamelelerin günlük fiyatları her gün özel bir varakaya kaydedilecek ve cari fiyatları gösterecek olan bu varaka borsa kapanmadan önce ilan edilecekti. Bu varakaya yazılacak fiyatlar borsada cereyan eden işlemlere göre tayin olunacaktı (madde 7).

Borsa işlemlerinin icra edileceği yegâne resmi mekan borsa kurumuydu. Bundan dolayı, dördüncü maddede yazılı muamele türünden olmak üzere ticaret, sarraflık ve umumi esham işlemleri teklif veya icra etmek ya da bu niyetle de olsa hanlarda, çevrede, sokaklarda kısaca borsadan başka mekan ve mahallerde toplanmak kesinlikle yasaktı. Borsa dışında bu nevi işlemler için toplanılmasına göz yuman veya izin verenlerden birinci defada 20 Osmanlı altını ceza alınacak, tekerrürü halinde ise ceza miktarı arttırılacaktı (madde 8-9).

Borsaya, muamele ile meşgul olmak üzere gelen müşteriler dışında halkın girmesi yasaktı. Müşterilerin sayısında bir sınırlama olmayıp muamele, esham ve senetler borsasına müşteri olanların isimlerini kayda mahsus bir defter bulunacağı gibi sınai, ticari eşya ve emval borsası müşterileri için de başka bir defter tutulacaktı. Bir müşteri istediği takdirde iki defterde ismini yazdırabilecekti. Borsa komiserinin ve istihdamı gereken katip ve hademelerin maaşına ve borsanın sair masraflarına karşılık olmak üzere müşterilerin senelik verecekleri para borsa meclisince kararlaştırılıp Ticaret Nezareti'ne bildirilecekti. Borsa müşterileri ise ödemelerini her senenin başında peşin olarak yapacaklardı (madde 10-12).

Hangi millet ve tebaadan olursa olsun fark etmeksizin talepleri halinde borsaya müşteri yazılmaya hakkı olanların başında daimi surette veya geçici olarak borsanın bulunduğu şehirde oturan ya da bunu taahhüt eden tüccar, sarraf, kaptan, sigortacı ve gemi sahipleri, mübayacı ve dellallar geliyordu. Bununla birlikte, sayılan bu sıfatlara sahip olmadıkları halde borsanın bulunduğu şehirde ikamet edip iyi ahlaklı ve namuslu olduklarına dair borsa müşterilerinden iki kişinin imzalı beyanlarını ibraz edenler de müşteri olarak kabul ediliyorlardı. Ancak şehirde daimi veya geçici surette oturmayanlar veya önceleri oturup

33 Bahar Burtan Doğan, "Ticaret Borsacılığının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış", Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt 24, sayı 1, Ankara 2010, s.47; Celal Yarman, Samet Ağaoglu, Aynı eser, s.39-40; Ahmed Edib Kuşdemiroğlu, Aynı makale, s.51.

34 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi hükümleri için bkz. Ticaret Borsaları Hakkında Mevzuat-ı Kanuniye ve Nizamiye, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatı, İstanbul 1927, s.62-67.

Borsa tatil günleri dışında her gün muayyen saatlerde açık olacak, bu saatlerden evvel veya sonra borsada umumi esham ya da sair ticarete dair hiçbir muamele yapılmayacaktı.

عموم بورسہ لر نظام نامہ سی

—:—

[ازادہ سنہ تاریخی : ۱۰ رجب ۳۰۳، نisan ۱۳۰۲]

مادہ ۱

بورسہ : تجار ویا بانکر و قومیسوئی و مبايعه جی و گوشه صرافری و امتعه
ذلاللری و قبودان و سیغورطه جی و سفینه صاحبری و سپر سفائن قومپانیہ لرینک
آجنته لری ایله دوغریدن دوغری به ویا بالواسطه تجارت و بانکرلک و تحویلات
عمومیہ و سایر معاملات صرافیه اجراسیله مشغول بولنان کافه کسانک تجمعلرینه
مخصوص بر محلدرد .

مادہ ۲

بورسہ لر دولته عائددر و کافه سی تجارت نظارتنه مربوطدر و تجارت او طه سی
تشکیل قلنمش اولان شهرلرک مناسب و تجارتکاه اولانلرنده برر بورسہ کشاد
اولنه جقدر .

مادہ ۳

در سعادت بورسہ سی دوغریدن دوغری به تجارت نظارتندن تعیین اولنان
قومیسرلرک تحت اداره و نظارتنده بولنه جنی کبی ولایات بورسہ لری دخی واقع
اولدق لری محل والی ویا متصرف لری طرفندن انتخاب و تجارت نظارتندن تصدیق
اولنه جق قومیسرک نظارتی آلتده بولنه جقدر .

مادہ ۴

بورسده بروجہ پشین ویا وعده ایله جریان ایده جک معاملات اولا - هر
کونا ذخائر و امتعنه ک بیع و شراسی، ثاباً - هر نوع اشیا و مسکوکات معدنیه نک

da sonradan ayrılmış olanlar müşteri statüsünü kaybedeceklerdi. Yüz kızartıcı suçtan dolayı hüküm giymiş olanlarla iflas etmiş bulunanlar veya iflas edip de sonradan iade-i itibar etmemiş olanların da borsaya girmeleri yasaktı (madde 13-14).

Borsa müşterilerinden yalnız mubayaa ve dellaliye muameleleri ile uğraşmak isteyenler isimlerini ilgili deftere kaydettirmeye mecburdu. Bu şekilde isimlerini deftere kaydettirdiklerinde ne çeşit dellallık ile meşgul olacaklarını beyan edip kesinlikle kendi nam ve hesapları için borsa işleri yapmayacaklarını taahhüt edeceklerdi. Bu konuda sözlerinde durmayanların isimleri defterden silinecek ve bu gibilerin tekrar mesleğe kabulleri için en az üç sene geçmesi ve haklarında borsada kayıtlı dellalların üçte birinin de olumlu görüş bildirmesi istenecekti (madde 15).

Nizamnamenin 16. maddesi borsa işlemlerinin bir encümen marifetiyle görüleceğini söylüyordu. Buna göre 11. maddede belirtilen iki şubeden her birinin müşterilerinden oluşan bir meclis teşkil edilecek ve bu meclis oy çokluğuyla aralarından yedi kişiyi encümen üyeliğine seçecekti. Encümen üyeleri asgari 25 yaşında olacak ve görev süreleri bir yılı aşmayacaktı. Ancak yeniden seçilmeleri halinde üyeler tekrar görev yapabileceklerdi.

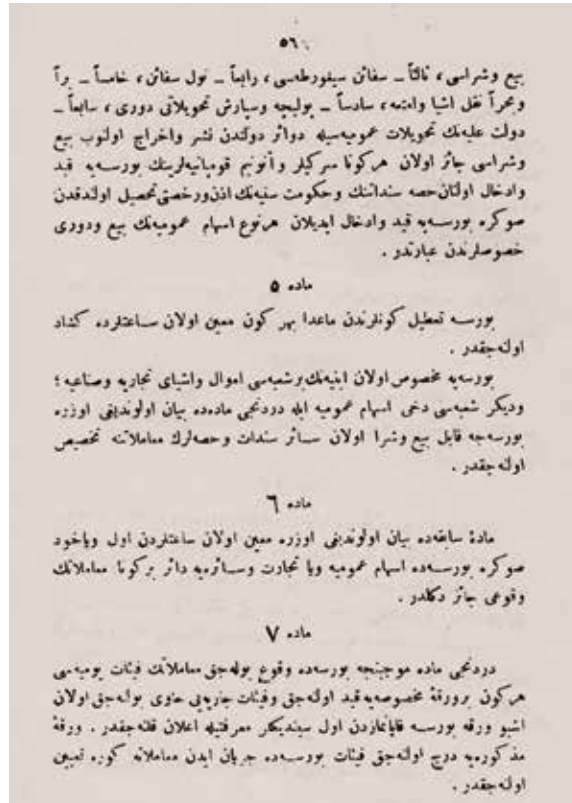
Üye seçimi amacıyla bir araya gelecek olan meclis borsanın kendi binasında toplanacak ve

yapılacak seçim işleri Ticaret Nezareti'nin veya nezaret tarafından tayin edilmiş özel bir memurun riyaseti altında yapılacaktı. Seçimi gerçekleştirmek için oluşturulmuş meclis üyelerinin her biri Umum Borsalar Nizamnamesi hükümlerine bağlı olarak şartları haiz olan müşterilerden yedi kişinin isimlerini gizli rey kaidesinde bir pusulaya yazıp vereceklerdi. Bu suretle en çok oy alacak yedi kişi o borsa şubesinden encümen azalığına tayin olunacaktı.

Daha sonra her encümen kendi üyeleri arasından bir başkan (reis) ile bir de sandıkkâr yani muhasebeci seçecek ve üyelerden en az dördü hazır bulunmadıkça bir madde üzerinde karar veremeyecekti. Müzakere olunan konulara ilişkin kararlar oy çokluğuyla verilecek, oyların eşitliği halinde ise başkanın reyi belirleyici olacaktı (madde 17).

Encümen her bir şubenin dahili düzeni, mubayaa ve dellalların hak ve görevleri ile bunların gerek aralarında gerekse müşterileriyle olan münasebetlerinin tayinine ve borsanın muamelelerinin ne yolda cereyan edeceğine dair bir nizamname tanzim etmeye yetkiliydi. Bu nizamname borsa şubeleri tarafından hazırlanıp hükümetin tasdikine sunulacak ve resmen kabul edildikten sonra borsaya asılacaktı. Müşteriler bu nizamnameye bağlı hareket etmeye mecburdu. Encümen, borsanın maddi ve manevi menfaatlerine özen göstermekle mükellef olup bütün müşterilerinin

Borsa komiserleri borsa ile Ticaret Nezareti veya mahalli yönetim arasında koordinasyonu sağlayan resmi görevlilerdi. Borsadan verilecek pusula ve fiyat varakalarıyla (listeleri) şahadetnameler öncelikle komisere gösterilip kendisinin onayı ve özel mührü ile mühürlenmedikçe geçerli olmayacaktı.

Fotoğraf: Osman Kuwet

makamına kaimdi. Nizamnamelerin eksiksiz icrasına dikkat ederek hükümlere aykırı hareket ve davranışları önlemek ve borsa muamelelerinden dolayı mubayaacı, dellal ve müşteriler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar hakkında nizamnameye bağlı olarak sorunları çözmek için kararlar almak ve bu kararları derhal uygulamak üzere borsa komiserine bildirmek de encümenin görevleri arasındaydı (madde 18).

Borsa komiserleri borsa ile Ticaret Nezareti veya mahalli yönetim arasında koordinasyonu sağlayan resmi görevlilerdi. Bilhassa Osmanlı hükümeti tarafından borsaya ve borsa tarafından hükümete vuku bulacak resmi bildirimler komiser vasıtasıyla icra edileceği gibi borsa şubeleri tarafından neşrolunacak ilanların altı da yine komiserce imzalanacaktı. Borsadan verilecek pusula ve fiyat varakalarıyla (listeleri) şahadetnameler öncelikle komisere gösterilip kendisinin onayı ve özel mührü ile mühürlenmedikçe geçerli olmayacaktı.

Komiser gerek borsa binasında gerekse dışında genel asayiş ve düzenin bozulmamasına dikkat edecek, nizamı bozmaya yönelik harekette bulunanların isimlerini tespit edip, icap ederse

encümen tarafından verilecek kararları icra edecekti (madde 19).

Her sene nizami süresi sona erecek olan encümenin iki şubesi komiserin nezareti altında bir araya gelerek o sene bütçesini tayin edeceklerdi. Bu bütçe İstanbul'da Ticaret Nezareti'ne, vilayetlerde ise vali ve mutasarrıfa verilecekti. Geçmiş senenin gelir ve giderlerinin hesabı yeniden seçilen encümen tarafından incelenerek bir mazbata (rapor) ile komisere bildirilecekti. Bu mazbata Ticaret Nezaretince tasdik edildikten sonra bir sureti borsa içinde asılarak ilan edilecekti (madde 20).

Hükümlerinin icrasından Ticaret Nezareti'nin sorumlu olduğu Umum Borsalar Nizamnamesi, 1873'de çıkarılan borsalar nizamnamesinin bazı maddelerini de yürürlükten kaldırmaktaydı (madde 21-22).

1886 düzenlemesinin en önemli özelliği, tahvilat borsalarının yanı sıra ticaret borsalarının da açılmasını öngörmesi ve bu iki tür borsayı Ticaret Nezareti'ne bağlamasıydı. Bundan sonraki süreçte, Osmanlı topraklarında ticaret ve zahire borsaları kurma girişimleri artacaktı.

▲ İstanbul Ticaret Borsası'nın mermer sütunlarla bezenmiş tarihi koridorları (üstte).

7- Umum Borsalar Nizamnamesi Sonrası Gelişmeler

a- 1886-1902 Dönemi

İstanbul ve vilayetlerde borsalar kurma görevi 1880 ve 1881 yıllarında yapılan düzenlemelerle Ticaret Odası'na verilmiş, Oda'nın bu görevi yerine getirebilmesi için gerekli kanuni dayanak ise 1886 yılındaki padişah iradesiyle yürürlüğe giren Umum Borsalar Nizamnamesi'yle sağlanmıştı. Bundan sonraki süreçte Oda yönetimi, ticaret ve zahire borsaları kurulması hususunda yoğun bir çalışmanın içine girecekti.

Ticaret Odası'nın kurulduğu yıldan beri gerçekleşmesi için büyük uğraş verdiği projelerin başında, şüphesiz, İstanbul'da bir ticaret ve zahire borsasının açılması geliyordu. Bu konuda hemen harekete geçen Oda, kuruluş sürecini müzakere etmek amacıyla 5 Mayıs 1886'da önemli bir toplantı yaparak, aralarında Oda üyelerinin de bulunduğu bir komisyon oluşturdu. Komisyon, ilk etapta ticaret borsalarının nizamnamelerini tetkik ederek bu konuda bir rapor hazırlayacak ve öncelikle Borsa Komiseri Refik Bey'in görüşlerini alacaktı.³⁵

Bir dizi görüşme ve araştırmadan sonra komisyon taslak bir ticaret borsası tüzüğü hazırladı. Tüzük, 30 Eylül 1886 tarihli Ticaret Odası idare heyeti toplantısında üyelere okunarak bilgi verildi.³⁶ Konu, daha sonra, 22 ve 30 Temmuz 1887'deki Oda toplantılarında etraflı şekilde görüşüldü. 29 Ekim 1887'de ise konuyla ilgili olağanüstü bir toplantı daha yapılarak müzakerelere devam edildiyse de somut bir netice çıkmadı.³⁷

Ticaret Odası'nın gayretleri ve Oda gazetesinin de bu konudaki teşvik ve desteklerine rağmen, tasarlanan ticaret borsasının kuruluşu bir türlü gerçekleşmiyor, işler bir noktadan sonra tıkanıyordu. Oysa ki İzmir'de, 1885'de açılan ticaret odasının ardından, Aralık 1891 tarihinde ayrıca bir de ticaret ve zahire borsası kurulmuş³⁸ ve bu borsa, Osmanlı topraklarında açılan ilk ticaret ve zahire borsası unvanına sahip olmuştu.³⁹ Benzeri bir borsanın İstanbul'da 1886'dan beri bir türlü açılmamasını Oda üzüntüyle karşılıyor,⁴⁰ sanki gizli bir güç, bu hayırlı teşebbüsü her defasında sinsice engelliyordu.⁴¹

1896 yılına kadar borsa meselesiyle ilgili ses getirecek bir gelişme görülmedi. 1894'de sadece birkaç müzakere yapılabildi.⁴² 1896'da ise, ülke genelinde tarım ürünlerinin fiyatlarında hissedilir yükselmeler olunca, II. Abdülhamid, aynı yıl İstanbul'da ekmek fiyatlarının artmasını önleyecek tedbirler alınmasını istedi. Bunun üzerine Ticaret ve Nafia Nezareti, kısa ve uzun vadede alınması gereken tedbirleri içeren önerilerini 14 Kasım 1896 ve 26 Ağustos 1897 tarihlerinde sadarete (sadrızamlığa) takdim etti. Nezaretin en dikkat çeken önerisi, tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki geliş güzel oynamalarının kalıcı olarak çözümlenmesi ve ekmek fiyatlarının istikrarı için İstanbul'da kısa zamanda bir zahire borsasının açılmasına dairdi. Nezaret, İstanbul'da zahire fiyatlarını doğru takdir edecek resmi bir piyasa bulunmadığından bahisle, gıda ürünleri fiyatlarının bazı açgözlü tüccarlar tarafından belirlenmekte olduğunu söylüyor ve bu durumun da, başta un ve zahire olmak üzere, gıda maddeleri fiyatlarını keyfi şekilde yükselttiğini hatırlatıyordu. Halbuki, zahire borsası kurulduğu takdirde, muhtekirlerin kendi çıkarları doğrultusunda fiyatları belirleme imkanları ellerinden alınacak ve bu sayede piyasa fiyatları gerçek değerleri üzerinden oluşacaktı.⁴³

◀ İstanbul'un Eminönü tarafında ticaretin en yoğun olduğu bölge Yeni Cami çevresiydi (yan sayfada).

◀ Türkiye'nin ilk ticaret borsası olan İzmir Ticaret Borsası, 1891 yılında kurulmuştu (yanda).

35 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.110.

36 Hakkı Nezihi, 30 Eylül tarihli toplantının yılını sehven 1887 olarak vermiştir; bkz, s.111.

37 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.111.

38 Sabri Yetkin, Erkan Serçe, İzmir Ticaret Borsası Tarihi, İzmir 1998, s.29 vd.

39 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.113; Bahar Burtan Doğan, Aynı makale, s.47; Sabri Yetkin, Erkan Serçe, Aynı eser, s.29 vd.

40 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 669, 18 Teşrinievvel 1313/30 Ekim 1897.

41 Said Paşa, Said Paşa'nın Hatıratı, cilt 2, Dersaadet 1328, s.155.

42 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.140-141.

43 BOA, İ. HUS, nr. 63/21. 10 Aralık 1897 tarihli Ticaret ve Nafia Nazırının yazısı.

▲ Sadaret'te bulunan Halil Rifat Paşa, ticaret borsasının hemen açılmasının isabetli olacağını belirtiyordu.

► 1896'da fiyatlar yükselince, II. Abdülhamid ekme fiyatlarının artmasını önleyecek tedbirler alınmasını istedi.

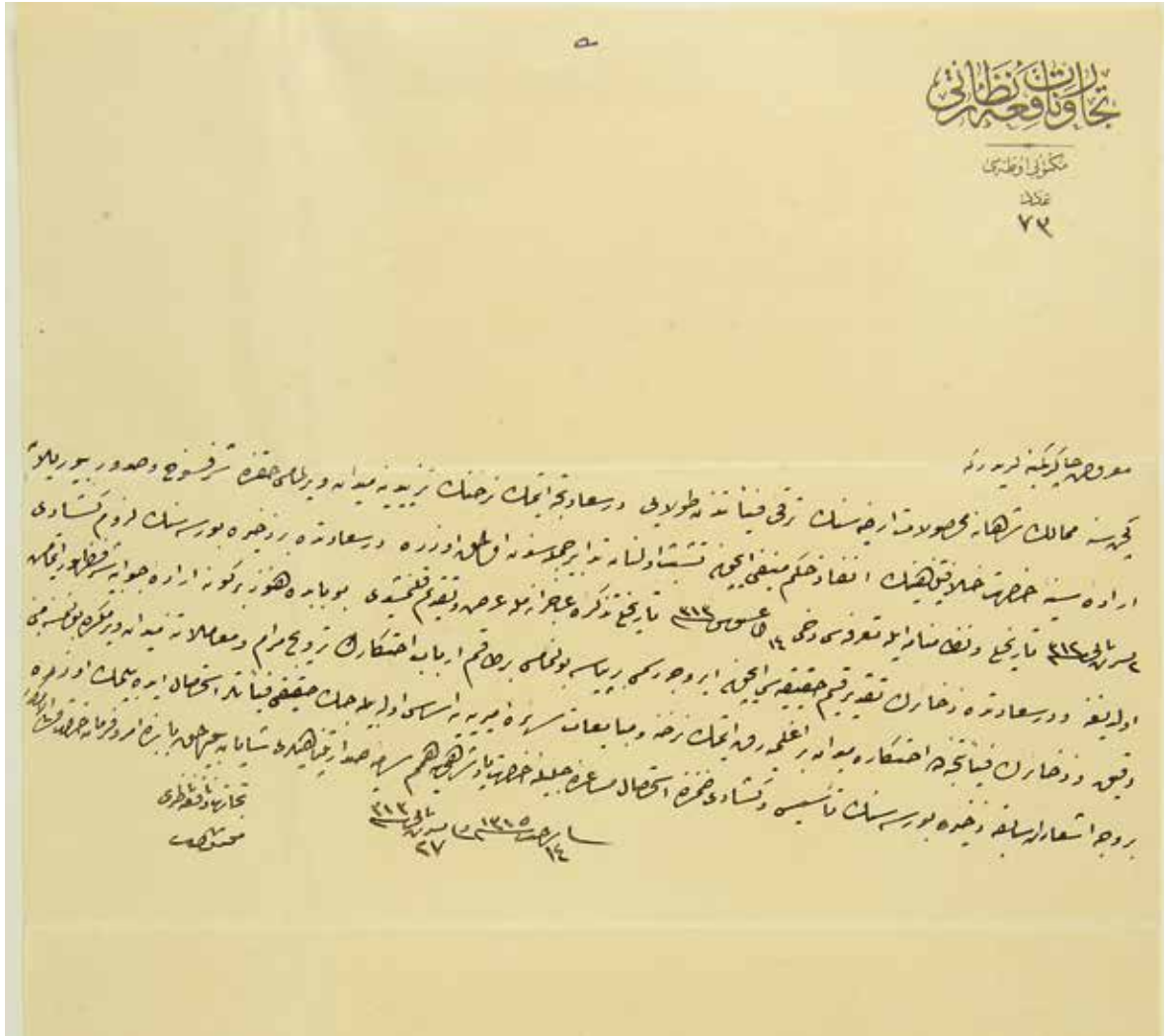
Ticaret ve Nafia Nezareti'nin İstanbul'da ticaret ve zahire borsası açılmasına ilişkin önerisi ile buna bağlı Ticaret Odası'na hazırlanan borsa dahili nizamnamesi önce sadaret makamına sunuldu.⁴⁴ O tarihte sadarete bulunan Halil Rifat Paşa (1805-1901), ticaret ve zahire borsasının lüzumuna ilişkin Ticaret ve Nafia Nezareti ile aynı görüşleri paylaştığından söz ederek, müstakil bir bina bulunana kadar borsanın, Ticaret Odası dairesinde hemen açılmasının isabetli olacağını belirtti.⁴⁵

27 Mart 1898 günü onay için Yıldız Sarayı'na gönderilen sadaret yazısının cevabı üç gün sonra olumsuz olarak geldi: Padişah, 30 Mart 1898 tarihli iradesinde, İstanbul'da zahire ve un fiyatlarının halihazırda Ticaret Odası'nın bilgisi alınarak belirlendiğini hatırlatarak ayrıca borsaya ihtiyaç olmadığını düşünüyor ve bu konuda "kadim usulün" muhafaza edilmesini şöyle emrediyordu:⁴⁶

Ticaret ve Nafia Nezareti'nin İstanbul'da ticaret ve zahire borsası açılmasına ilişkin önerisi onay için Yıldız Sarayı'na gönderildi. Ancak irade, borsaya ihtiyaç olmadığını belirterek, kadim usulün sürdürülmesini istiyordu.

► 10 Aralık 1897 tarihli Ticaret ve Nafia Nazırı'nın yazısı (yanda).

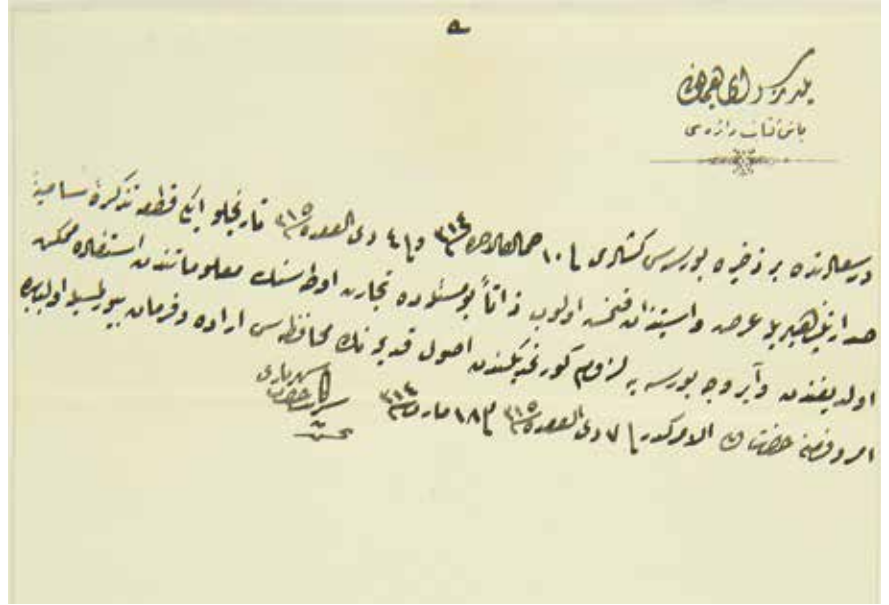
44 BOA, İ. HUS, nr. 63/21. 27 Mart 1898 tarihli sadaret yazısı.
45 BOA, İ. HUS, nr. 63/21. 27 Mart 1898 tarihli sadaret yazısı.
46 BOA, İ. HUS, nr. 63/21. 30 Mart 1898 tarihli irade.

“Dersaadet’de bir zahire borsası küşâdı (açılması) 10 Cemaziyelahire 1314 ve 4 Zilkade 1315 tarihli iki kıta tezkire-i samiye-i sadaret-penahileri (sadaret yazısı) ile arz ve istizan kılınmış olup, zaten bu meselede Ticaret Odası’nın malumatından istifade mümkün olduğundan ve ayrıca borsaya lüzum görünmediğinden usul-i kadimenin muhafazası irade ve ferman buyrulmasıyla ol babda emr ü ferman veliyü’l-emrindir.”

İstanbul’da ticaret ve zahire borsası açılmasının iki önemli sebebi vardı. Bunlardan biri, borsa kelimesinin Osmanlı insanının zihninde oluşturduğu olumsuz algıydı. O günlerde çoğu insan borsayı, tahvilat borsasının sebep olduğu olumsuzlukların da etkisiyle, tehlikeli bir şans oyunu olarak görüyor ve güvenli bulmuyorlardı. Diğeri ise, Avrupa’da cari olan borsa kanunlarının yetersizliğinden dolayı ortaya çıkan bazı spekülâtif olaylar ve suistimaller idi. Oda, bunları bahane ederek ticaret borsasına muhalefet edilmesini inandırıcı bulmuyor, aslında işin arkasında şahsi çıkarlarını kaybetmekten korkanların olduğunu savunuyordu. Oda, yapılacak düzenlemeler ve alınacak tedbirlerle ileri sürülen olumsuzlukların önünün alınabileceğini söylüyordu.⁴⁷

Avrupa’nın birçok şehrinde bulunan ticaret borsalarında ihtikar ve vurgunculuk yapıldığına ilişkin iddialar doğru kabul edilse bile, bu çeşit eylemlerin sadece bu borsalara özgü olmadığı bir gerçektir. Faizcilik hemen her yerde vardır. Bir mal kesin olarak müşteri eline ulaşana kadar çok sayıda aracının elinden geçmekte, bu da fiyatların iyice yükselmesine neden olmaktadır. Aynı durum vadeli satışlar için de geçerliydi. Oysa ki, borsanın kuruluşu sırasında bu gibi tehlikeleri önleyecek yasal tedbirler alındığı takdirde, endişe etmeye gerek kalmazdı. Üstelik Osmanlı yönetimi, bu konuda halkın menfaatlerine uygun ve endişelerini giderecek önlemleri alabilecek kadar da güçlüydü.⁴⁸

Oysa borsa, İstanbul gibi hemen her gün birbirinden önemli binlerce ticari işlemin yapıldığı bir şehirde, alıcı ve satıcıların bir araya gelerek, piyasaların ve fiyatların durumu hakkında istişarelerde bulunacakları bir mekan olacaktı. Bu sayede, müşteriler ile satıcılar arasında çıkan önemsiz ihtilaflar için mahkemelerde dolaşmaya gerek kalmayacak, bu gibi sorunlar borsa çatısı altında mahkemesiz, hakemler marifetiyle çözüme kavuşturulacaktı.⁴⁹

1900 yazında önemli bir gelişme daha oldu. Konya Valiliği, Anadolu mahsulatının Osmanlı toprakları dahilinde revacını arttırmak ve zahire ticaretini geliştirmek için hükümetçe alınması gereken tedbirler konusunda bir öneride bulunarak, buğday üretim merkezi Konya ile devletin ticaret merkezi ve başkenti olan İstanbul’da acilen birer zahire borsası kurulması gerektiğini belirtti. Zahire borsası kurulması fikrine daha önce de destek vermiş olan Halil Rifat Paşa hükümeti, konuyu, Ağustos ayı içinde Meclis-i Vükela’ya (Bakanlar Kurulu) getirdi.⁵⁰

- ▲ 30 Mart 1898 tarihli padişah iradesi.
- ▼ 27 Mart 1898 tarihli sadaretin yazısı (altta).

47 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 669, 18 Teşrinievvel 1313/30 Ekim 1897; Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.153.

48 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 669, 18 Teşrinievvel 1313/30 Ekim 1897.

49 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 669, 18 Teşrinievvel 1313/30 Ekim 1897.

50 BOA, BEO, nr. 1539/115358. Sadaretten Ticaret Nezareti’ne gönderilen 23 Ağustos 1900 tarihli yazı.

23 Ağustos 1900 tarihli, ▲ Sadaret'ten Ticaret Nezareti'ne giden yazı.

1900'de, Halil Rifat Paşa hükümeti, bir zahire borsası açılması önerisini tekrar Saray'a sundu. Bu kez Sultan projesi onayladı.

Meclis-i Vükela zahire borsası önerisini yerinde bularak iradesi için hemen Saray'a gönderdi. Bu kez korkulan olmadı. Padişah da hükümetin görüşüne katılarak İstanbul'da zahire borsası açılmasına ilişkin projeyi onayladı.⁵¹

Padişah iradesinin olumlu çıkması zahire borsasının kurulması önündeki en büyük yasal engelin ortadan kalkmış olması anlamına geliyordu. Ancak her şey bitmiş değildi. Öncelikle diğer kanuni ve idari işlemlerin tamamlanması, zahire borsasının teşkilat yapısı ve görevlerinin bir nizamnameyle belirlenip, bu nizamnamenin devlet şurasında (Şura-yı Devlet) incelenmesi gerekiyordu. Devlet şurası taslak metin üzerinde bazı değişiklikler yapmak veya ilavelerde bulunmak

yetkisine sahipti. Daha sonra nizamname metni son haliyle Meclis-i Vükela'ya gelecek, eğer burada kabul edilirse, son sözü söylemek üzere padişaha gönderilecekti. Süreci hızlandırmak için hemen çalışmalara başlandı. 1900 Eylül ayında Ticaret İdaresi tarafından hazırlanan zahire borsası nizamname taslağı ile borsa işlemleri harç listesi incelenmek üzere devlet şurasına gönderildiyse de,⁵² bir sonuç çıkmadı.

Bunun üzerine hükümet, fikirlerini almak amacıyla, Kasım 1901'de nizamnamenin bir suretini bu defa Maliye Nezareti bünyesinde oluşturulan Mürettebat ve Takip-i Tahsilat Komisyonu'na gönderdi. Komisyon, zahire borsasının Ticaret Odası binasında faaliyete başlayacağına ilişkin birinci maddesinin tadil edilmesini, diğer maddelerinin ise aynen kalmasını tavsiye etti. Komisyon, bu konuda, Oda yetkililerini komisyona çağırarak görüşlerini almış ve birinci maddenin tadiline bu görüşme sonunda karar vermişti. Ticaret Odası yetkilileri, görüşme sırasında, Oda'nın bulunduğu binanın darlığı ve yetersizliğini dile getirerek, zahire borsası için daha uygun ve kapsamlı bir binanın inşa edilmesini istemişlerdi.⁵³

18 Kasım 1901'de göreve Küçük Said Paşa hükümeti getirildi. Küçük Said Paşa, selefi Halil Rifat Paşa gibi, öteden beri İstanbul'da zahire borsası tesisine taraftar olan ve bunun faydalarını takdir eden akıllı bir devlet adamıydı. Kendisi aynı zamanda Türkiye'de ticaret odaları kurulması fikrinin sahibi olup, İstanbul Ticaret Odası'nın da perde arkasındaki gerçek kurucusuydu.⁵⁴

Sadrızam Said Paşa, gerek İstanbul'da gerekse vilayetlerde zahire, hububat ve sair erzak fiyatlarını tayin etmek için borsalar olmaması yüzünden piyasadaki fiyatların muhtekir tüccar ve komisyoncuların görüşleri doğrultusunda belirlenmesi sebebiyle hem halkın, hem de resmi kurumların pek çok zararlara uğratıldığını düşünüyordu. Ordunun ihtiyacı için zahire ve hububat tüccarlarından alınan gıda ürünlerinin fiyatları Avrupa piyasalarındaki benzerlerinin fiyatlarından hep daha yüksek oluyordu. İç piyasada oluşan bu fiyat farkının en önemli sebebi, dış piyasalardaki hububat ve zahire fiyatlarını günü gününe telgrafla takip edecek borsaların henüz Osmanlı Devleti'nde kurulmamasıydı.⁵⁵

Bu durumdan yalnız tüketiciler ve resmi kurumlar değil çiftçiler ve köylüler de zarar görüyorlardı. Büyük masraflar ve sıkıntılara katlanarak

52 BOA, BEO, nr. 139182/9. 8 Eylül 1900 tarihli yazı.

53 BOA, Y.MTV, nr. 222/18. 2 Kasım 1901 tarihli belgeler.

54 Ufuk Gülsoy-Bayram Nazır. Aynı eser, s.39 vd.

55 Said Paşa, Aynı eser, s.154-155.

51 BOA, BEO, nr. 1539/115358. Sadaretten Ticaret Nezareti'ne gönderilen 23 Ağustos 1900 tarihli yazı.

Konya'ya kadar uzatılan demiryolunun üretim ve nakliyata getirdiği kolaylıklar sayesinde hasıl olan kârların öncelikle üreticilere yansımaları beklenirken, çiftçi ve köylülerin bundan istifadeleri çok sınırlı oluyor, bu yolla oluşan kârların neredeyse tamamı demiryolu şirketi ile komisyoncular tarafından paylaşıyordu. Bundan dolayı, zahire fiyatlarının doğru şekilde belirlenmesini sağlayacak borsaların kurulması, komisyoncular ile bazı memurların işine gelmiyordu. Paşa'ya göre İstanbul'da bir zahire borsasının tesisi piyasadaki bütün bu haksızlıkların önlenmesi için şarttı.⁵⁶

26 Kasım 1901 tarihinde Said Paşa devlet şurası riyasetine bir yazı yazarak, bir yılı aşkın bir süredir ellerinde bulunan borsa nizamnamesi üzerindeki incelenmelerini hızlandırmalarını,⁵⁷ ya da yeni bir metin hazırlamalarını istedi. Paşa, aynı konuda, müteakip tarihlerde şura reisiyle de birkaç kere bizzat görüştü.⁵⁸

Bâbüâlî'de bu gelişmeler olurken, Ticaret Odası gazetesinde hükümete destek amacıyla bir yazı neşredildi. Ticaret borsalarının önemine değinilen bu yazıda, İstanbul'da, bir ticaret ve zahire borsasının açılması gerektiği açıkça ifade ediliyordu.⁵⁹

Ticaret borsalarının tesisine ihtiyaç gösteren sebeplerden biri dahi, bir davanın çözülmesi için muayyen bir zamanda ticaret mallarının ticaret mahkemeleri tarafından fiyatını doğru tayin ettirmenin mümkün olmamasıdır. Filhakika ticaret borsası bulunmayan bir memlekette tarım ürünlerinden filan ve filan malın fiyatını doğru olarak tayin ettirmek imkansız değilse de fevkalade zordur. Mesela bir tüccar nakit yokluğundan dolayı bazı defa kendi malını pek düşük bir fiyatla satıp paraya çevirir. Aynı günde, aynı saatte diğer bir tacir aynı cins maldan ve fakat daha adisini aynı satış fiyatından kat kat fahiş bir fiyatla gerek mevcudun yokluğundan ve gerek paraya ihtiyacı bulunmadığından dolayı satın alır. Bu durumda birbirinden farklı fiyatlar ile alım-satım olayı her gün müşahade olunduğu halde, mahkemece fiyatlar hakkında bilgi istenildiği takdirde verilecek cevapta mahkemece haklı olarak bir tereddüt hasıl olmaz mı?

Osmanlı Devleti esasen bir tarım ülkesi olduğundan, ülkemiz mahsullerinden hububat, pamuk, yün, afyon, tiftik, üzüm, incir, meyan kökü, sarı balmumu, palamut, cehri, mısır, fındık ve saire mevcudu üzerine veyahut vade ile satış işlemleri için bir ticaret borsası tesisi lüzumu açık ve aşikardır. İşlemleri ihtikar ve vurgunculuğa meydan vermeyecek surette görevli

56 Said Paşa, Aynı eser, s.155.

57 BOA, BEO, nr. 1751/131320.

58 Said Paşa, Aynı eser, s.155.

59 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, 8 Kanunievvel 1317/21 Aralık 1901.

◀ Said Paşa'nın Hatıratı'nda yer alan Zahire Borsası bölümü.

memurlar tarafından denetlenen bir ticaret borsasının faydaları çoktur. Ticaret borsası bulunmayan memleketlerde görüldüğü gibi, fiyatların arz ve talebe yani satıcı ile müşterinin büsbütün keyiflerine tâbi bırakılmayacağı söylenebilir. Ticaret borsası bulunur ise, mevcudun çokluğu veya azlığından dolayı fiyatların birden bire düşmesi veya aşırı yükselmesi müşahade edilmez.

Ticaret borsalarının faydalarından bir diğeri de, elde mal bulunmadığı zaman ileride teslim olunmak üzere satış muamelesi icrası veyahut mevcudun çok olduğu bir vakitte yine ileride teslim olunmak şartıyla alım-satım işleminin icrası sayesinde fiyatça bazı vukuu muhtemel olumsuzlukların önü alınıp, güzel tesirlere sebep olunabilir. Diğer taraftan, soğukkanlı şekilde ve akıllıca tanzim edilecek koruyucu kanunlar sayesinde borsada icrası mümkün olan vurgunculukların da önü alınarak, bu gibi mahzurlarına dahi mahal bırakılmayacağı aşikardır. Daha önce çıkmış olan Padişahımızın emir ve fermanı gereği İstanbul'da Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası'nın nezareti altında olarak bir zahire borsası tesisi kararlaştırılmış oldu.

Said Paşa'nın devlet şurasına gönderdiği, 1891'de kurulan İzmir Zahire Borsası'nın nizamnamesi.

ğuna ve oda azasından bazıları hazır olduğu halde Ticaret ve Nafia Nazırının riyaseti altında toplanmakta olan bir komisyon, bu meselenin teferruatıyla uğraşmakta olduğuna binaen, mezkur zahire borsasının tesisi, Padişahımız sayesinde İstanbul'da her çeşit ticari emtia üzerine muamele icra edilmek üzere ticaret borsaları kurulmasına dahi bir başlangıç ve ilk adım olacağı şüphesizdir.

1902 yılı başında Ticaret ve Nafia Nezareti, devlet şurasının talebi üzerine, borsa konusunda Ticaret Odası'nın da görüşlerini almak için, 8 Şubat 1902 tarihinde zahire borsası nizamname taslağı ile diğer evrakı Oda'ya gönderdi.⁶⁰ Uzun bir incelemenin ardından oda, İstanbul gibi ticari hareketliliği yüksek bir şehirde hâlâ bir ticaret borsası kurulmamasının büyük bir eksiklik olduğunun altını çizerek, bu eksikliğin giderilmesi hususunda hükümetçe tesisi planlanan zahire borsasının diğer ticaret mallarını da içine alacak şekilde genişletilip en kısa zamanda hayata geçirilmesini önerdi. Oda, konu hakkındaki raporunu da 25 Nisan 1902'de Nezaret'e yolladı.⁶¹

Diğer taraftan Said Paşa da, 1891'de İzmir'de kurulan zahire borsası nizamnamesinin bir nüshasını vilayetten getirterek, faydalı olur mülahazasıyla, devlet şurasına gönderdi.⁶² Bir yandan da Osmanlı Paris Sefiri'ni arayarak, bilgi edinmek amacıyla, Fransa'daki zahire borsaları nizamnamelerinin birer suretini istedi. Bir süre sonra nizamnameler İstanbul'a ulaştırıldı.⁶³

Ticaret Odası, raporunu Ticaret Nezareti'ne gönderdikten sonra, zahire borsasının faydalarına ilişkin fikirlerini gazetesi vasıtasıyla kamuoyuyla paylaşmaya devam etti. Borsa faaliyetlerini birer "hevâ ve heves oyunu" olarak gören muhalif çevrelerin itirazlarını haksız ve yersiz eleştiriler olarak değerlendirdi. Oda'ya göre ticaret borsasına karşı çıkanlar gerekçelerinde samimi değildi. Bunların bir kısmı, borsanın bir ülke ekonomisi için ne denli lüzumlu ve vazgeçilemez bir kurum olduğunu idrak etmekten aciz insanlardı. Diğerleri ise şahsi menfaatlerini korumak için böyle bir borsanın açılmasını istemeyenlerdi. Borsanın aleyhinde yürütülen propagandanın arkasında da bunlar vardı.⁶⁴

İstanbul Zahire Borsası Nizamnamesi'nin ortaya çıkması konusunda Ticaret ve Nafia Nezareti ile uyum içinde çalışan Sadrazam Said Paşa,

devlet şurasının bütün kayıtsızlığına rağmen,⁶⁵ nizamname taslağının Haziran ayı başında sadarete gönderilmesini sağladı.⁶⁶

Taslak metin 21 Haziran 1902'de Meclis-i Vükela toplantısında ele alındı. Meclis-i Vükela, hazırlanan borsa nizamname taslağının önemine dikkat çekerek, İstanbul'da kurulması planlanan bu kurumun ileride hükümet tarafından münasip bir yer gösterilinceye kadar Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası'nın yani İstanbul Ticaret Odası'nın bulunduğu dairede faaliyete başlamasını; Ticaret Nezareti'nden tayin edilecek bir komiser ile Ticaret Odası'nın idare ve nezareti altında bulunmasını; dahili işlerinin yürütülmesinin Ticaret Odası'nca seçilmiş altı üyeye havale edilmesini ittifakla onayladı. Borsanın açılmasıyla birlikte mahsulat ve mamulat alım satımlarının artık gerçek değerleri üzerinden dürüst bir şekilde yapılacağını altını çizen Meclis-i Vükela, zahire borsasında "hevâ oyunları" oynanmayacağını belirterek, borsanın açılışından bütün tüccar, sanayici ve sanat ehlinin haberdar edilmesini istedi. Meclis-i Vükela kararına göre İstanbul borsası yalnız zahire değil, bütün ticari malların muamele gördüğü kapsamlı bir borsa olacaktı.⁶⁷

60 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 908, 18 Mayıs 1318/30 Mayıs 1902; Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.154-155.

61 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 908, 18 Mayıs 1318/30 Mayıs 1902.

62 BOA, BEO, nr. 138794; BEO, nr. 139182/11; Said Paşa, Aynı eser, s.155.

63 BOA, YA.RES, nr. 117/21.

64 Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, nr. 908, 18 Mayıs 1318/30 Mayıs 1902; Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.155.

65 BOA, BEO, nr. 139182/8; BEO, nr. 139182/14.

66 Said Paşa, Aynı eser, s.155.

67 BOA, YA.RES, nr. 117/21.

b- Dersaadet Ticaret ve Zahire Borsası'na Dair İlk Yasal Metin: 1902 Borsa Nizamnamesi

Meclis-i Vükela tarafından kabul edilen 6 Haziran 1902 tarihli nizamname, Dersaadet (İstanbul) Ticaret Borsası için hazırlanmış ilk yasal metin olup toplam 26 maddeden oluşuyordu.⁶⁸ Buna göre Dersaadet Ticaret ve Zahire Borsası, Ticaret Odası'nın nezareti altında olacak ve ihtiyaç halinde Ticaret ve Nafia Nezareti'nden bir komiser borsada görev yapacaktı. Borsada zahire, hububat, un ve sair toprak ürünleri ile mamulat ve mensucatın alım ve satımı gerçekleştirilecekti. Ayrıca kara ve deniz yoluyla yapılacak ticari eşya nakliyatı ve sigorta işlemleri hakkında da sözleşmeler düzenlenecekti.

Dersaadet Ticaret ve Zahire Borsası'na kimlik ve vasıfları Ticaret Odası tarafından tasdik edilen tüccar, banker ve siparişle iş yapanlar ile gemi sahipleri, kaptanları ve acenteleri, yeminli zahire, un, emtia, navlun ve kambiyo dellalları kabul edilecekti. Borsanın yönetim kurulu 8 üyeden meydana gelecek, bunlardan ikisi Ticaret Odası azasından tayin edilirken, diğerleri ise borsada kayıtlı bir tüccar, bir dellal, bir banker, bir fabrikatör ve bir gemi acenteleri temsilcisinden oluşacaktı. Oda azasından olanlar Oda

meclisi tarafından belirlenirken, diğerleri birinci ve ikinci sınıfta kayıtlı bulunanlarca seçilecekti. Yönetim kurulu başkanlığını Oda azasından bulunanlar her sene nöbetleşe yapacaktı. Bunların yokluğunda ise yönetimde bulunan en yaşlı üye kurula riyaset edecekti.

Ticaret ve Zahire Borsası heyeti her yeni sene öncesinde borsanın tahmini gelirleri ile giderlerini gösterir bir bütçe tanzim edecekti. Borsada istihdamı gerekli olan müdür, sandık emini, kaptipler ve hizmetlilerin tayin, azil ve maaşlarının tespiti borsa yönetimine ait olacaktı. Her gün borsa işlerinin bitiminden sonra peşin ve vadeli olarak satılmış olan malların ve eşyanın ayrı ayrı fiyatını gösteren bir cetvel tanzim edilecek ve bir sureti özel deftere kaydolunup, bir nüshası da Ticaret Odası'na gönderildikten sonra borsada ilan edilecekti.

Simsarların kendi nam ve hesaplarına her ne cinsten olursa olsun alım-satım yapmaları yasaktı. Borsaya ait hususlar hakkında hükümet ile yapılacak yazışmalar ve alınacak kararlar Ticaret Odası vasıtasıyla borsaya tebliğ edilecekti. Borsa komiseri, görevine ilişkin tanzim edeceği raporların bir suretini Ticaret Nezareti'ne, bir suretini de Ticaret Odası'na verecekti.

68 BOA, YA.RES, nr. 117/21. Said Paşa'nın söylediğine göre, zahire borsası fikrine önceleri muhalefet eden Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa, daha sonra bu fikrinden vazgeçerek nizamnameye onay verdi. (Said Paşa, Aynı eser, s.155).

◀ 21 Haziran 1902 tarihli Meclis-i Vükela kararına göre İstanbul borsası yalnız zahire değil, bütün ticari malların muamele gördüğü kapsamlı bir borsa olacaktı. Ayrıca bu borsada "heva oyunları" oynanmayacaktı.

Dersaadet Ticaret ve Zahire Borsası Nizamnamesi (yan sayfada).

Yukarıda özetlenen 1902 Nizamnamesi'nin orijinal metni şöyledir:

**Dersaadet Ticaret ve Zahire Borsası
Nizamnamesi
"Lâyiha"**

Birinci madde: Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası tahtında olmak ve ihtiyaç halinde Ticaret ve Nafia Nezareti'nden tayin edilmiş bir komiseri bulunmak üzere Dersaadet'de (İstanbul'da) bir ticaret ve zahire borsası açılmıştır.

İkinci madde: Bu borsada zahire ve hububat ve un ve sair toprak mahsulleri ve bilcümle mamlat ve mensucat ve masnuat alım satımıyla karadan ve denizden ticari malların nakliyatı ve gemi taşımacılığı ve sigorta muameleleri hakkında taahhütler icra olunur.

Üçüncü madde: Dersaadet Ticaret ve Zahire Borsası'na vasıf ve hüviyetleri Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası'nın tasdiki altında bulunan tüccar ve banker ve sigortacı ve seyyar avcılar ile gemi sahip ve kaptanları ve acenteleri ve mezkur oda tarafından tasdikli zahire ve un ve navlun ve kambiyo dellalları kabul olunur.

Dördüncü madde: Borsanın daimi muamelelatıyla dahili inzibat ve intizamı sekiz azadan mürekkep bir heyete havale edilmiş olup bu heyet ikisi Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası azasında ve diğerleri borsada birinci sınıfta kayıtlı olan bir tüccar ve bir dellal ile bir banker ve bir fabrikatör ve bir gemi acentesi ve bir sigorta acentesinden olmak üzere teşkil olunur. Oda azasından olanlar Oda tarafından ve diğerleri borsaca birinci ve ikinci sınıfta kayıtlı olanlar taraflarından seçilir. Bu heyette Oda azasından bulunacaklardan biri beher sene sırayla ve bunların gıyabında heyette bulunanların en yaşlısı riyaset eder.

Beşinci madde: Borsa heyetinin memuriyet süreleri iki seneden ibarettir. Birinci senenin sonunda kura çekilerek ve ondan sonra kudem itibarıyla azanın yarısı beher sene çıkarılarak yerlerine dördüncü madde gereğince çıkarılan sınıftan diğerleri seçilir. Meşru mazereti olmadığı halde üç defa vuku bulan davete icabet etmemiş olan azaya istifa etmiş nazarıyla bakılır. İstifa ve vefat edenlerin yerlerine kalan sürelerini ikmal etmek üzere Oda veya borsa heyeti icap edenleri seçer. Memuriyet süreleri son bulanlar tekrar seçilebilir.

Altıncı madde: Borsa heyeti haftada bir defa toplanır. Reis veya komiserlikten lüzum gösterildiği takdirde fevkalade olarak dahi ictima edile-

bilir. Müzakere edilecek meselelere ittifak veya oy çokluğuyla karar verilir. Oyların eşitliği halinde reisin bulunduğu tarafın reyini tercih edilir. Borsa heyetinin müzakereler ve kararları özel surette zapt olunarak mevcut aza tarafından imza edilir. Toplantıda hazır bulunan azaya her defada borsa sandığından birer lira ikramiye verilir.

Yedinci madde: Ticaret ve Zahire Borsası Heyeti beher mali seneye mahsus olmak üzere senenin başında borsanın o yıl tahmin olunan gelirlerini ve masraflarını gösterir bir bütçe tanzim eder. Bu bütçe heyet tarafından tasvip ve tasdik olunduğu takdirde Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bildirildikten sonra icra mevkiine konulur.

Sekizinci madde: Borsaca istihdamı gereken müdür ve sandık emini ve katipler ve hademenin seçilmesi ve maaşlarının miktarının tayini ve icap ettiğinde azl ve tebdilleri borsa heyetine ait olup, ancak bu konuda Ticaret Nezareti'ne de bilgi verilmesi şarttır.

Dokuzuncu madde: Borsanın dahili işlerinin idaresine ait hususlar borsa heyetinin rey ve tensibi dairesinde ifa olup ancak borsanın kuruluş tarihinden itibaren altı ay içinde o konuda uygulanmak üzere özel bir talimat kaleme alınacak ve bu talimatın içeriği Ticaret Odası'nca da uygun bulunduktan sonra Ticaret ve Nafia Nezareti'nin bilgisi dahilinde icra mevkiine konulacaktır.

Onuncu madde: Ticaret ve Zahire Borsası'na kayıt yaptırmak isteyenler yazı olarak borsa idaresine müracaatla hangi sınıfa kaydolunmak istediklerini beyan eder. Ve idarece gerekli tetkikat icrasıyla talibin hüviyet ve evsafı üçüncü madde hükmüne muvafık olduğu takdirde kayıt ve kabul muamelesi borsa heyetince ifa kılınır.

On birinci madde: Borsa müşterileri aşağıda yazılı senelik abone bedellerini peşinen ödemeye mecburdur. Şöyle ki:

Birinci sınıf tüccar ve banker	2 Osmanlı altını
İkinci sınıf tüccar ve banker	1 Osmanlı altını
Üçüncü sınıf tüccar ve banker	0, 50 Osmanlı altını
Birinci sınıf simsar	3 Osmanlı altını
İkinci sınıf simsar	2 Osmanlı altını
Üçüncü sınıf simsar	1 Osmanlı altını

Sanayi erbabı ve fabrikacılar ve vapur ve sigorta acenteleri:

Birinci sınıf	2 Osmanlı altını
İkinci sınıf	1 Osmanlı altını
Üçüncü sınıf	0, 50 Osmanlı altını

On ikinci madde: Borsaya kaydolacak olanlar senenin hangi ayında müracaat eder ise etsinler bütün bir senenin abone bedelini ödemeye mecburdur.

On üçüncü madde: Borsada mevcut olan masalar yalnız simsarlara tahsis olunup bu da dört sınıftan ibarettir:

Birinci sınıf	5 Osmanlı altını
İkinci sınıf	4 Osmanlı altını
Üçüncü sınıf	3 Osmanlı altını
Dördüncü sınıf	2 Osmanlı altını

On dördüncü madde: Masalar yalnız simsarlara mahsus olduğundan masa tutmak veya simsar aracılığına müracaat etmeksizin alım satım yapmak tüccara yasaktır. Bunun hilafına hareket edenler hakkında yirminci madde ahkâmına bağlı olarak muamele olunur.

On beşinci madde: Borsanın gelirleri borsada cereyan edecek muamelattan tespit edilmiş kaidesi mucibince alınacak dellalliye ücretlerinin yüzde onu ve yazıhanelerle lokanta ve kahvecilik ve masa kira bedelleriyle abone bedellerinden ve borsa dahilinde yapıştırılacak ilanlardan alınacak ücretlerden ve sair gelirlerden ibarettir.

On altıncı madde: Borsanın mevsime göre açılıp kapanacağı vakitler ve saatler borsa heyetince kararlaştırılır ve kararlaştırılan vakitler ve saatin değiştirilmesine lüzum görüldükçe bu en az on beş gün ve resmi ve özel günler sebebiyle borsanın açılacağı günler bir hafta evvel gazetelerle ve borsaya asılacak evrak ile ilan edilir. Borsanın kapalı bulunduğu günler numune sermek yasaktır.

On yedinci madde: Borsada yapılacak muamelat hakkında zuhur eden ihtilaflar öncelikle borsa idaresince zapt ve kaydettirilerek borsa heyetince tetkik ile bir çözüm yolu kararlaştırılır. İki taraftan biri borsa heyeti kararına razı olmaz ise keyfiyeti Ticaret Odası'nca tetkik edilerek karar altına alınacak ve bu karar iki tarafça mecburi kabul olunacaktır.

On sekizinci madde: Her gün borsa muamelesinin bitiminden sonra peşin ve vadeli olarak alınmış olan emval ve eşyanın ayrı ayrı fiyatını gösterir borsa kaleminden bir adet liste tanzim edilerek bir sureti özel deftere kaydedildikten ve bir nüshası da Odaya irsal edildikten sonra borsaya asılır.

On dokuzuncu madde: Simsarların kendi nam ve hesabına olarak her ne cinsten olur ise olsun alım-satım yapmaları yasaktır.

Yirminci madde: Borsada kayıtlı olanlardan ve şerik ve müstahdemlerden biri tarafından biri

tarafından kavlen veya fiilen nizamname ve borsa heyetince verilecek talimat hilafına harekette bulunacak ve huzuru bozacak veya borsanın maddi ve manevi haysiyetine dokunacak her bir muamele borsa kalemi vasıtasıyla borsa heyeti reisine ihbar olunur. Ve reis borsa heyetini toplantıya davetle tahkikat icrasına başlar ve tahkikat sırasında ihbarın hakikat olduğu anlaşılırsa failine lazım gelen ceza tayin olunur.

Yirmi birinci madde: Tayin olunacak cezalar fiilin ve neticesinin ehemmiyeti ve tekerrürü ile münasip olacaktır. Şöyle ki:

- Sözlü tenbihat
- Yazılı tenbihat
- Borsaya girmekten geçici yasaklama
- Borsadan kovulma
- Borsadan kovulma ile kanuni takibat

Yirmi ikinci madde: Kovulma cezası borsa heyetinin en az dört azası mevcut olduğu takdirde oy birliği veya üçte iki ekseriyet ile tasdik olunduktan sonra işra olunur.

Yirmi üçüncü madde: Dersaadet Ticaret ve Zahir Borsası'nın açılmasıyla muameleye başlamasından sonra hasıl olacak tecrübeye göre işbu nizamnamenin tadil ve tebdiline lüzum görülecek olur ise onu gerektirecek maddeler öncelikle borsa ve sonra Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası heyetince müzakere ile kararlaştırılarak meriyeti sebeplerinin tamamlanması hususu Ticaret ve Nafia Nezaretine arz olunur.

Yirmi dördüncü madde: Borsaya ait bilcümle konular hakkında hükümet ile cereyan edecek muhaberat ve alınacak kararlar Ticaret Odası vasıtasıyla borsaya tebliğ edilir.

Yirmi beşinci madde: Borsa komiseri vazifesine müteallik tanzim ile Ticaret ve Nafia Nezaretine takdim edeceği raporun bir suretini dahi Ticaret Odası'na verecektir.

Yirmi altıncı madde: Ticaret ve Nafia Nezaretine bu nizamnamenin icrasına memurdur. 25 Mayıs 1318/6 Haziran 1902.

Meclis-i Vükela'nın olumlu kararından sonra aynı gün tasdik için padişaha gönderilen 1902 tarihli Dersaadet Ticaret ve Zahir Borsası Nizamnamesi, beklenen iradenin çıkmaması nedeniyle kanun vasfı kazanamadı.⁶⁹ Ancak ümitler tükenmeyecek, İstanbul'da ticaret ve zahire borsası kurma çalışmaları Ticaret Odası öncülüğünde sabırla devam edecekti.

⁶⁹ BOA, YA.RES, nr. 117/21. Sadrazam Said Paşa'nın Saray'a gönderdiği 21 Haziran 1902 tarihli yazı ve ekleri. Ayrıca bkz. Said Paşa, Aynı eser, s.155.

Sadrazam Mehmed Ferid Paşa, ticaret nazırının fikrini destekleyip, 24 Haziran 1902'de irade için Saray'a müracaat ettiyse de bir cevap alamadı.

8- 1902-1908 Dönemindeki Gelişmeler

Zahire borsası konusu bir süre devam eden sessizliğin ardından 1904 yılında tekrar gündeme geldi. Bu defa gündeme gelme sebebi, Habbazan (Ekmekçiler) Cemiyeti'nin piyasadaki un fiyatlarının gelişi güzel belirlenmekte olduğunu ileri sürerek, ekmek fiyatlarında dalgalanmalara yol açan bu durumun önlenmesi için yetkililer nezdinde yaptığı itiraz ve girişimler oldu: O tarihlerde İstanbul piyasasında işlem gören yerli veya yabancı menşeli unların fiyatları Ticaret Odası ile Şehremaneti yani belediyenin işbirliğiyle tespit ediliyordu. Ticaret Odası, bu konuda, kanun ve yönetmeliklerin kendisine verdiği yetkiye bağlı olarak her gün un piyasası pusulaları hazırlıyor ve bu pusulalarda gün itibarıyla piyasada mevcut toplam un miktarları ve cinsleri ile asgari ve azami satış fiyatları gösteriyordu.⁷⁰ Oda'nın piyasa tüccarlarından aldığı bilgilere göre tanzim ettiği pusulalar aynı gün imzalı ve mühürlü olarak Şehremaneti'ne yollanıyor ve emanet de bunları ilan ediyordu. İstanbul piyasasındaki un alım-satım işlemleri de ilan edilen bu rakamlar üzerinden cereyan ediyordu.⁷¹ Fiyatların bu şekilde belirlenmesi un tüccarlarını memnun ederken, fırıncılar, ekmekçiler ve İstanbul halkını ise zarara uğratiyordu. Ekmekçiler esnafı, birkaç tüccardan alınan bilgilerle oluşan bu fiyatları güvenilir bulmuyor ve haklı olarak daha sağlıklı fiyat belirleme yöntemleri bulunmasını istiyordu.⁷²

Nakkaş Osman'ın Surnamesi'nden, Padişah huzurunda gösteri yapan Habbazan Cemiyeti mensupları (fırıncı esnafları).

70 Bazı örnekleri için bkz. BOA, YA.RES, nr. 129/38.
71 BOA, YA.RES, nr. 126/64 ve BOA, YA.RES, nr. 129/38.
72 BOA, YA.RES, nr. 126/64.

1904 yılı içerisinde Şehremaneti bir yazıyla durumu Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bildirerek soruna acil çözüm bulunmasını istedi. Emanet, yazısında, Ticaret Odası'ndan kendilerine gönderilmekte olan un piyasa pusulalarının, bazı tüccarların verdikleri bilgilere dayanılarak hazırlanmakta olduğundan ve ekmek fiyat ve gramajlarının da buna göre olduğundan bahisle, halbuki böylesine hassas bir konuda birkaç tacirin malumatı doğrultusunda belirlenen fiyatlara herkesin güvenemeyeceğini ifade ediyor, üretimin azlığı veya çokluğuna bağlı olarak sık sık dalgalanmalara maruz kalan un fiyatlarının "selamet ve emniyet-i kamile altında bihakkın tayin edilmesi" gerektiğini söylüyordu. Emanetin önerisi, şaibeli ve güvenilir olmayan mevcut fiyat belirleme usulünün değiştirilerek bu işin resmi bir merkez tarafından yapılmasıydı.⁷³

Bunun üzerine Ticaret ve Nafia Nazırı Zihni Paşa, konu hakkındaki düşüncelerini 11 Haziran 1904'de sadarete bildirdi. Zihni Paşa da, İstanbul'daki un fiyatlarının belirlenmesi konusunda izlenen mevcut yöntemin sakıncalarını kabul ediyor, sorunun çözümüne ilişkin gerek Ticaret Odası gerekse Nezaret tarafından hangi tedbir alınırsa alınsın itirazların tamamen kesilmeyeceğini ileri sürüyordu. Ona göre bu sorunun çözümü, İstanbul'da öteden beri kurulmak istenen zahire borsasının bir an evvel açılmasına bağlıydı. Bunun için de, daha önce hazırlanmış olan 1902 tarihli borsa nizamnamenin onaylanması gerekiyordu.⁷⁴

O tarihte sadarete bulunan Sadrazam Mehmed Ferid Paşa (1903-1908), ticaret nazırının zahire borsası fikrini destekleyip, 24 Haziran 1902'de irade için Saray'a müracaat ettiyse de bir cevap alamadı.⁷⁵ 24 Aralık 1904 ve 18 Şubat 1905 tarihlerinde tekrar imza için padişahın kapısını çalan sadrazam, bu girişimlerinden de olumlu bir sonuç elde edemedi.⁷⁶

Zahire borsası konusunda yaklaşık üç yıl boyunca ciddi bir gelişme olmadı. 1907 sonbaharında Avrupa'da zahire fiyatlarının yükselmesi İstanbul piyasasında dalgalanmalara yol açıp zahire ve un fiyatlarının anormal şekilde yükselmesine sebep oldu. Kısa sürede un fiyatları 7-8 kuruş derecesinde arttı. Bunun üzerine Şehremaneti, 16 Ekim 1907 tarihinde Ticaret Nezareti'ne bir yazı göndererek, piyasadaki kargaşa ve düzensizliğin şehirde bir zahire borsası olmamasından kaynaklandığını belirtti. İstanbul'da zahire fiyatlarının birkaç zahire tüccarının Avrupa bor-

73 BOA, YA.RES, nr. 126/64.
74 BOA, YA.RES, 126/64.
75 BOA, YA.RES, 126/64.
76 BOA, YA.RES, nr. 129/38.

◀ Zahire Borsası kurulmadan önce zahire alım-satım işlemleri Karaköy'de bulunan Havyar Han'da yapılıyordu.

1907'de zahire fiyatları arttı. İstanbul Belediyesi, 16 Ekim 1907 tarihinde Ticaret Nezareti'ne bir yazı göndererek, piyasadaki kargaşa ve düzensizliğin şehirde bir zahire borsası olmamasından kaynaklandığını belirtti.

salarından aldıkları malumata göre Ticaret Odası tarafından tespit edildiğini ifade eden Şehremaneti, aslında tüccarın verdiği bilgilere göre fiyat belirlemenin yanlış olduğunu söylüyordu. Emanete göre tüccarın bu konuda şahsi menfaatlerini düşünmeden hareket etmesi beklenemezdi.⁷⁷ Şehremaneti, İstanbul piyçasındaki düzensizliklerin önlenmesi için yine eski önerisini tekrarlıyor, zahire borsasının en kısa zamanda açılması gerektiğini hatırlatıyordu.⁷⁸

Ticaret Nezareti konuya ilişkin Ticaret Odası'ndan da görüş istedi. Bunun üzerine toplanan Oda heyeti konuyu müzakere ederek, hazırladığı raporu Kasım ayının başında nezarete yolladı. Ticaret Odası heyeti, raporunda, o günlerde

İstanbul'daki zahire ticaretinin ne şekilde icra edilmekte olduğuna dair önemli ayrıntılar veriyordu. Buna göre, başkentteki zahire alım-satım işlemlerinin yapıldığı yer Havyar Han idi. Bu handa bir araya gelen satıcı ve alıcılar her türlü teftiş ve intizamdan uzak, gayri resmi şekilde ticaret yapıyorlardı. Bu ticaret devlet tarafından doğru dürüst denetlenemediğinden vergilendirilemiyor, dolayısıyla da Osmanlı maliyesi bundan önemli miktarda zarar görüyordu. Gayri resmi olarak çalışan bu piyasada zahire fiyatlarının birkaç tüccarın çıkarına göre belirlenmekte olması sebebiyle İstanbul'da temel tüketim ürünlerinin fiyatları sürekli artıyor, bundan da başta fakir fukara olmak üzere halkın geneli olumsuz yönde etkileniyordu.⁷⁹

77 BOA, Y.PRK.ŞH, nr. 14/31.

78 BOA, Y.PRK.ŞH, nr. 14/31.

79 BOA, YA:RES, nr. 151/13. Ticaret Nezaretinin yazısı.

Ticaret Odası da, Şehremaneti gibi, zahire piyasasındaki bu sıkıntıların çözümünü İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın bir an önce açılmasında görüyordu. Zahire alım-satım işlemlerini düzene sokacak olan borsa sayesinde devletin ve halkın hukuku muhafaza edilecek, spekülasyonlara izin verilmeyecek, buğday ve un gibi bütün zahire ve hububat fiyatları aynı merkezden resmi olarak belirlenecekti. Ticaret Odası'nın zahire borsası için önerdiği mekan Havyar Han'ın bitişiğindeki handı. Bu hanın muhtelif mahalleri tasarlanan zahire borsası için düzenlenebilirdi.⁸⁰

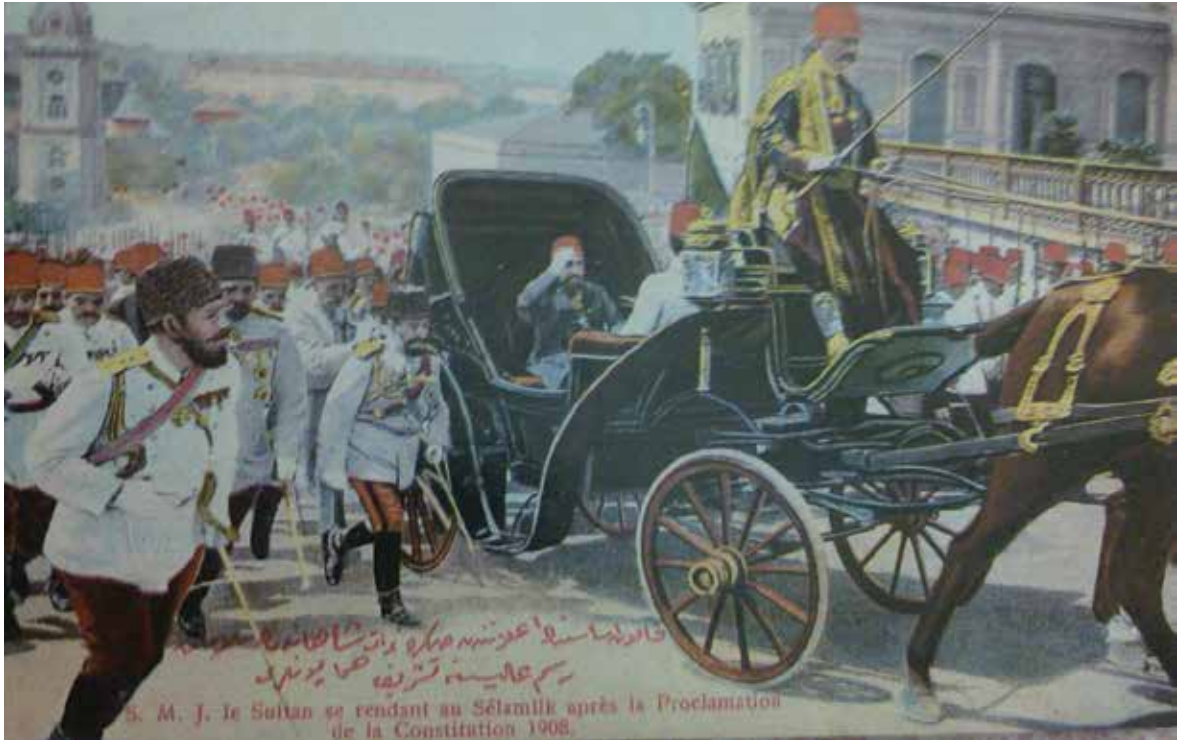
Ticaret Nezareti de Şehremaneti ve Ticaret Odası'nın görüşlerine aynen katıldı. Nezaret, 4 Kasım 1907 tarihinde sadarete gönderdiği yazısında, İstanbul'da açılacak olan zahire borsasının piyasalarda yaşanan karışıklığın ortadan kaldırılması, devletin, çiftçi fukarasının ve halkın menfaatlerinin korunması açısından gerekli bir kurum olduğunu savunuyor ve ülke ticaretinin geliştirilmesi noktasından borsaların önemine işaret ediyordu.⁸¹

Sadaret, 22 Kasım 1907'de durumu padişaha arz edip, ekte takdim edilen zahire borsası nizamname taslağının onaylanmasını istedi. Sadaretin, yazısında, bir süre önce Konya, Ankara ve Eskişehir'de zahire borsaları kurulduğunu hatırlatıp, özellikle Ticaret Odası'nın İstanbul'da zahire borsası açılması hakkındaki raporuna atıf yapması dikkat çekiciydi.⁸² Buna rağmen padişaktan yine olumlu bir ses çıkmadı.

9- II. Meşrutiyet Sonrası Gelişmeler a- Dönemin Genel Karakteri

II. Meşrutiyet (1908) Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 1876'da askıya alınan Osmanlı Anayasası (Kanun-i Esasi) tekrar yürürlüğe kondu. Özgürlükler göreceli genişletildi. Mebusan Meclisi yeniden açıldı. Basın ve sivil örgütler üzerindeki sıkı denetime son verildi. Basından sansürün kaldırılmasıyla 30 senedir suskun kalan basın-yayın organları birden bire hürriyet sarhoşluğu ve coşkusuyla geçmişin devlet politikalarını eleştirmeye başladı. Ülkede tam bir özgürlük kaosu yaşanıyor. Ülkenin her yerinden Saray'a tebrik telgrafları geliyor, kardeşlik, eşitlik, adalet ve hürriyet sloganları atılıyor.⁸³ Göğüslerinde kırmızı beyaz kokardalar ve ellerinde bayraklarla sokak sokak dolaşan göstericiler Yıldız Sarayı önlerine gelerek "Padişahım Çok Yaşa" diye bağıryorlardı.⁸⁴

23 Temmuz 1908 öncesi devir, "devr-i sâbık" ismiyle anılıyor, ancak bu dönemin kusurları jurnalcilere isnat edilip padişahın şahsı bundan ayrı tutuluyordu. Meşrutiyetin ilk zamanlarında halk arasında II. Abdülhamid düşmanlığı ve aleyhtarlığı yoktu. Padişah meşrutiyet ve hürriyetin ilan sebebi olarak görülüp takdir ediliyordu: Padişahı sevgili tebaasına göstermeyenler, padişah ile milleti yani baba ile evladı arasına tefrika koyanlar, bunca fenalıkları, zulümleri yapanlar hep hafiyeler ve jurnalcilerdi.

Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girdiği 1908'de, II. Abdülhamid Cuma Selamlığı için Yıldız Hamidiye Camii'ne giderken.

80 BOA, YA.RES, nr. 151/13. Ticaret Nezaretinin yazısı.

81 BOA, YA.RES, nr. 151/13. Ticaret Nezaretinin yazısı.

82 BOA, YA.RES, nr. 151/13. Sadaretin yazısı.

83 Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Aynı eser, s.205.

84 Abdurrahman Şeref Efendi, Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, Hazırlayan Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, Ankara 1996, s.12-13.

Meşrutiyetin ilk Cuma günü namaz için Hamidiye Camii meydanında toplanan binlerce insan saltanat arabasının etrafını kuşatıp II. Abdülhamid'e sevgi gösterisinde bulundu. Sevinçlerinden ağlayanlar, caminin duvarlarını öpenler, avlunun topraklarına yüzlerini gözlerini sürenler arasında sadece Müslümanlar değil, gayrimüslimler de yer alıyordu. Meşrutiyetin ilanı, Tanzimat'tan beri uygulanmaya çalışılan, Osmanlı topraklarında yaşayan farklı dini ve etnik grupların birbirleriyle kaynaştıkları "Osmanlılık" politikalarına yeni bir ivme ve canlılık getirdi. Bu konuda dönemin etkin isimleri ve siyasi partilerinden de destek geldi.⁸⁵

Meşrutiyetin ilanı Ticaret Odası'nca da sevinçle karşılandı. Ticaret ve sanayiciler daha özgür bir dönemin başladığına inanıyorlardı. Toplumun her kesiminde Meşrutiyet'le birlikte bütün problemlerin çözüleceğine dair aşırı bir iyimserlik hali vardı. Oda gazetesi, eskinin yanlış uygulamalarını yeren, hürriyet ve meşrutiyeti ise göklere çıkararak yazılar neşrediyordu. 27 Temmuz 1908'de olağanüstü gündemle toplanan Oda yönetimi, Anayasa'nın yeniden yürürlüğe sokulması ve Mebusan Meclisi'nin açılmasından dolayı II. Abdülhamid'e bir teşekkür mektubu gönderme kararı aldı. Birlikte hazırlanan bu mektup, Bâbü'âlî'ye Oda İdare Heyeti tarafından elden teslim edildi. Heyetin içerisinde yer alan bazı gayrimüslim azaların, o günün anısına bir jest yaparak serpuş yerine başlarına fes giymeleri olaya ayrı bir anlam katacaktı.⁸⁶

Ticaret Odası yönetimi, yeni dönemde Osmanlı halkının temel haklarına kavuşacağını; hükümetin adalet, eşitlik ve hukukun üstünlüğünü tesis ederek ülke ekonomisinin gelişmesine hız kazandırabileceğini ileri sürüyor, Osmanlı ticaretinin ise geçmiş dönemin tutarsızlıkları nedeniyle yeterince gelişemediğini söylüyordu: Kurulan yeni meşrutiyet hükümeti, Osmanlı ticaretinde beklenen canlanmayı sağlayabilirdi. Ülkenin önü artık açıktı. 1908 öncesinde Oda'nın çalışmalarından arzu edilen başarı elde edilememiş ise, bunun sorumlusu geçmiş hükümetlerde aranmalıydı. Ticaret Odası'nın Meşrutiyet öncesi hazırladığı bir çok ticari proje, doğal olarak bunlardan biri olan İstanbul Zahire Borsası projesi de dahil olmak üzere, ya ihmal ve göz ardı edilmiş ya da birileri tarafından engellenmişti. Yeni dönemde odalar, Osmanlı ticaret ve ekonomisinin gelişmesi için hükümetlerle uyum içinde ülkenin kalkınmasına katkı yapmaya çalışacaklardı.⁸⁷

II. Meşrutiyet'in meydana getirdiği hürriyet ve kardeşlik ortamı sosyal ve siyasal alanda li-

beral anlayışları güçlendirdiği gibi, ekonomide de liberal politikaların sürmesini sağladı. Ekonomi politikalarına 1830'lu yıllardan itibaren hakim olmaya başlayan bu liberal eğilim, 1911 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları ve arkasından patlak verecek olan I. Dünya Savaşı (1914-1918) yüzünden etkisini kaybetmeye başlayacak ve bu süreçte ortaya çıkan bütün ekonomik, sosyal ve siyasi krizlerin faturası liberalizme çıkarılacaktı. Yaşanan acı olaylar aydınlar ve halk arasında liberal politikalara karşı şiddetli tepkilere yol açıp, ekonomi başta olmak üzere, devlet kurumlarında ulusalcı-devletçi görüşler hızla güç kazanacaktı. Aynı dönemde Avrupa'da gelişmekte olan ulusalcı öğretilerle beslenen milli iktisat modeli Osmanlılık ideolojisini tasfiye edip, kısa sürede Osmanlı yönetim zihniyetine egemen olacaktı. Cumhuriyet'in kurucuları da ekonomi ve siyasette bu modele bağlı hareket edeceklerdi.

b- Borsa'ya Yer Aranıyor

İstanbul Ticaret Odası, 1908 öncesinde olduğu gibi, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da ticaret ve zahire borsasının bir an evvel açılması yolunda çalışmalarını yılmadan sürdürdü. Birçok defa resmi kurumlar nezdinde girişimlerde bulunuldu. 1910 yılında Oda Heyeti Reisi Abud Efendi başkanlığında bir heyet, Maliye Nazırı Cavid Bey ile zahire borsası konusunu görüşmek üzere bir araya geldi. Maliye Nezareti'nde gerçekleşen bu görüşme esnasında heyet, Cavid Bey'den, odanın 25 yıldır İstanbul'da açılmasına uğraştığı ticaret ve zahire borsası için destek ve uygun bir bina talebinde bulundu. Ticaret Odası Reisi, kendi güçleriyle bir borsa binası inşa edebilme imkanlarının olmadığından bahisle hükümetten bu konuda anlayış ve yardım beklediklerini açıkça ifade etti. Abud Efendi, zahire borsası için Yeni Camii'deki Eski Postane binasının uygun olduğunu düşünüyordu.⁸⁸

▲ Ticaret Odası İdare Heyeti, Başkan Mehmed Abud başkanlığında 27 Temmuz 1908'de olağanüstü toplanarak, Mebusan Meclisi'nin açılmasından dolayı II. Abdülhamid'e bir teşekkür mektubu gönderme kararı aldı.

▼ Abud Efendi, zahire borsası için Yeni Camii'deki Eski Postane binasını (yıkıldıktan sonra yerine yapılan bina günümüzde İş Bankası Müzesi olarak kullanılıyor) uygun görmüştü (altta).

85 Ufuk Gülsoy, Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni, İstanbul 2000, s.129.

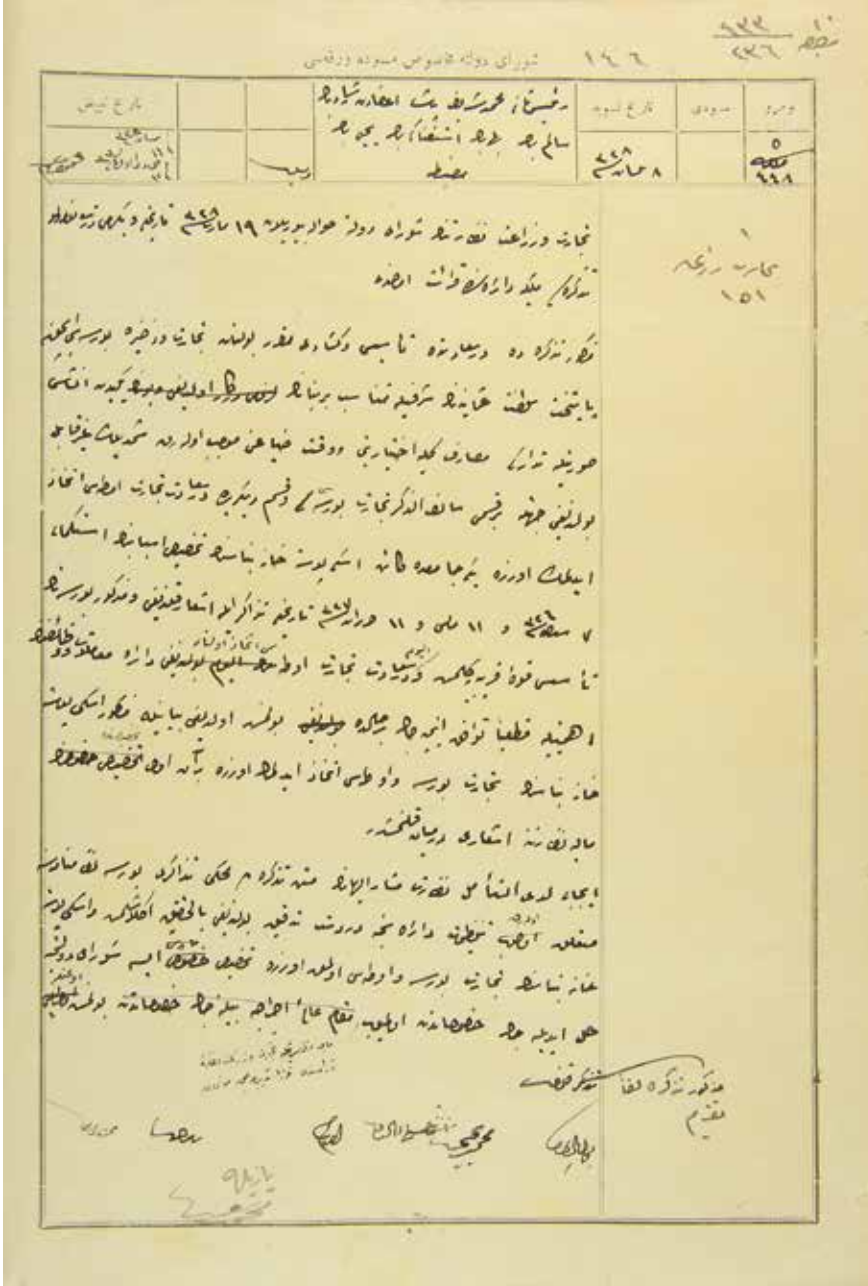
86 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.144.

87 Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Aynı eser, s.206.

88 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.196-197.

Ticaret ve Nafia Nazırı, Eski Postane binasını borsa binası olarak Ticaret Odası'na tahsis ettirebileceğini bildirmişti.

Ticaret Odası ve Zahire Borsası'nın Eski Postane binasında birlikte faaliyet gösterebileceğini belirten belge.

Maliye Nazırı Cavid Bey, İstanbul'da bir ticaret ve zahire borsası kurulmasının gerekliliğini hükümet olarak takdir ettiklerini belirterek, maliyeye ait binalardan birinin borsa olarak tahsis edilebileceğini söyledi. Konunun araştırılması için de emlak müdüriyetine bir talimat verdi.⁸⁹ Fakat ne yazık ki bundan da bir netice çıkmadı.

1911'de Ticaret Odası'ndan bir heyet aynı mesele hakkında Ticaret ve Nafia Nazırı ile görüştü. Bu görüşme sırasında da Oda'ya, nazır tarafından, yardımcı olunacağına dair söz verildiyse de uzun müddet bir gelişme olmadı. Oda yönetimi, Ticaret Nazırı'na resmi bir yazıyla müracaat ederek hali hazırda devlet şurasında bulunan zahire borsası nizamnamesinin bir an önce çıkarılmasını ve borsa için kendilerine uygun bir yer gösterilmesini istedi. Bunun üzerine Ticaret ve Nafia Nazırı, Eski Postane binasını borsa mahallesi olarak Ticaret Odası'na tahsis ettirebileceğini bildirdi.⁹⁰

Bu devir gerçekleştiğinde, İstanbul Ticaret Odası ile Zahire Borsası Eski Postane binasında birlikte faaliyet göstereceklerdi.⁹¹ Aksi takdirde Oda yönetimi, Galata, Çinili Hanlar arasındaki dört tarafı açık, 1800 metrekare genişliğindeki arsa üzerinde "Ticaret ve Sanayi Odası ve Ticaret ve Tahvilat Borsaları" unvanıyla büyük bir bina inşa etmeyi düşünüyordu. Eğer hükümet izin verirse inşaat, İstanbul Rıhtım Şirketi'nden borç olarak alınacak 170 bin lirayla finanse edilecekti.⁹² Kulaklar hükümetten gelecek haberlere çevrildi.

89 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.197.

90 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.198.

91 BOA, ŞD, nr. 1238/31.

92 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s. 199-200. 1913 yılında Ticaret Nezaretine bir yazıyla yeniden başvuracak olan Ticaret Odası, Rıhtım Şirketi ile 170 bin liralık bir borç akdi yapabilmek için izin isteyecek, ancak nezaret buna izin vermeyecektir.

Aslında Osmanlı hükümetleri de zahire borsası açılması konusunda istekli görünüyordular. Sadaret ile Ticaret Nezareti arasında bu konudaki işbirliği II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da devam etti. Özellikle Said Paşa, göreve her gelişinde, zahire ticaretine düzen getirecek İstanbul borsasının açılmasına büyük destek verdi. İstanbul zahire piyasasıyla ilişkili Anadolu vilayetleri ile taşra ticaret odaları da bu yönde isteklerde bulunuyordu. 1911 yılı başında, Eskişehir Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası'ndan Osmanlı hükümetine gelen bir yazı, İstanbul zahire borsasının neden açılması gerektiğini özetler gibiydi:⁹³

Yazıda, zahirenin başlıca sarf mahalli olan İstanbul piyasasının Havyar Hanı'ndaki bir takım simsar, komisyoncu ve değirmencinin tekelinde olduğuna işaret edilerek, bunlar yüzünden Anadolu'dan gelen zahirenin ölçümü ve alımı sırasında büyük sıkıntılar çekildiği ifade ediliyordu. Oda'ya göre bu durum dahili ticaretimizin gerilemesine neden olurken, yabancı malların değer kazanmasına yol açıyordu. Bunun önlenmesi için yapılacak olan tek şey, İstanbul'da bir an evvel bir zahire borsası kurmak ve alım-satım işlemlerini Havyar Hanı'nda değil, hükümetin kontrolü altında borsada gerçekleştirmekti.⁹⁴

Eskişehir Ticaret Odası'nın yazısı hükümeti yeniden harekete geçirdi. İstanbul Ticaret Odası'nın borsa binası girişimleri ile Eskişehir Ticaret Odası'nın borsa hakkındaki teklifi birleşince, sadaret konuyu yeniden ele aldı. İlgili resmi kurumlarla temasa geçildi. 27 Mart 1911 'de Ticaret Nezareti'ne bir yazı gönderilerek Eskişehir Ticaret Odası'nın teklifi üzerinde çalışılması istendi.⁹⁵ Bu arada, devlet şurası da, İstanbul Ticaret Odası'nın borsa binası talebini değerlendirecekti.⁹⁶

21 Nisan 1912'de devlet şurasından gelen haber borsanın açılma umutlarını yine öteledi. Şura, borsa için müstakil bina inşası fikrini, maliyetinin yüksekliği ve uzun zaman alacağı gerekçesiyle "şimdilik" kaydıyla uygun bulmamış, Postahane binasının Ticaret Odası'na tahsisi hakkında da karar vermesi gereken kurumun kendileri olmadığını belirtmişti.⁹⁷

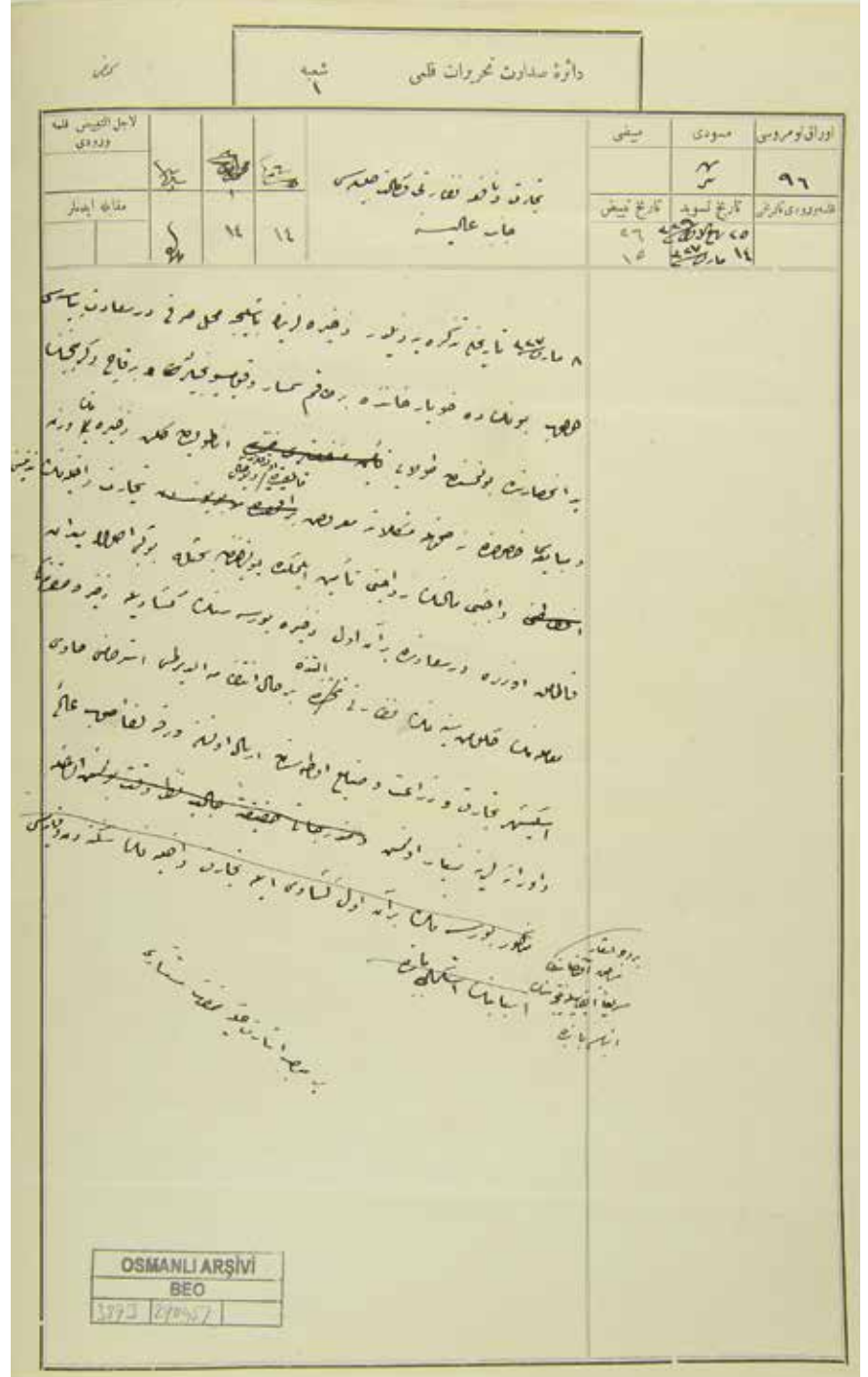
c- 1912 Ticaret ve Zahire Borsaları Teşkilatı Kanun Taslağı

Meşrutiyet'le birlikte artan zahire borsası taleplerine, özellikle Oda gazetesinin bu konuda eskiden beri yayınlamakta olduğu yazılar ve ha-

berlerle⁹⁸ oluşan kamuoyunun desteği de eklenince, Osmanlı hükümeti, 1912 yılı içinde önemli bir adım daha atarak, Osmanlı topraklarında tesis edilecek ticaret ve zahire borsaları hakkında geçerli olmak üzere yeni bir kanun taslağı hazırladı.⁹⁹

Ticaret ve Ziraat Nezareti'nce kaleme alınan bu taslak, 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi'nden sonra ticaret ve zahire borsa-

▼ Sadaret, 27 Mart 1911 tarihinde Ticaret Nezareti'ne bir yazı göndererek Eskişehir Ticaret Odası'nın teklifinin değerlendirilmesini istiyordu.

93 BOA, BEO, nr 3873/290452.

94 BOA, BEO, nr 3873/290452.

95 BOA, BEO, nr 3873/290452.

96 BOA, ŞD, nr. 1238/31.

97 BOA, ŞD, nr. 1238/31; Hakkı Nezihi, Aynı eser, s. 200.

98 Bu konuda Ticaret Odası gazetesinde neşredilen bazı yazılar için bkz. Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, 11 Nisan 1314, 25 Nisan 1314, 13 Haziran 1314, 27 Teşrinievvel 1317, 29 Teşrinievvel 1317, 6 Haziran 1324.

99 BOA, MV, nr. 166/10.

Ticaret ve Zahire
Borsaları Teşkilatını
Mübeyyin Kanun taslağı
(yan sayfada).

ları teşkilatıyla ilgili hazırlanan en kapsamlı yasal metindi. 16 Haziran 1912'de Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) tarafından kabul edilen metin, daha sonra Osmanlı Mebusan Meclisi Riyaseti'ne gönderildi.¹⁰⁰ Kanun taslağının yasalaşabilmesi için Osmanlı Mebusan ve Ayan meclislerinden geçmesi gerekiyordu.

1912 tarihli 23 maddelik ticaret ve zahire borsalarına ilişkin kanun taslağı şöyleydi:

Ticaret ve Zahire Borsaları Teşkilatını Mübeyyin Kanun

“Lâyiha”

Birinci madde:

Umum borsalar hakkındaki 10 Recep 1303 ve 3 Nisan 1302/1886 tarihli nizamname mucibince ticaret merkezi olan mahallerde görülecek lüzum üzerine ticaret ve zahire borsası namıyla birer borsa tesis olunacaktır.

İkinci madde:

Ticaret ve zahire borsası her nevi ticari emtia ve zahire ve hububat ve dakik (un) ve sair toprak ve sanayi ürünleri alım satımıyla bu kısım ticarete müteallik bilcümle muamelata mahsus mahaldir.

Üçüncü madde:

Borsaca vuku bulacak muamelat ve ticari akitlerden dolayı ilgililer arasında zuhur edebilecek ihtilafların tetkik ve halli ve icabında mübeyyizler tayini ve üçüncü bir mübeyyiz tayinine ihtiyaç görüldüğünde bunun alacağı ücretin tayini ve işbu kanun mucibince ceza tertibi borsa encümenine aittir. Ancak verilecek karar razı olmayanların Ticaret Odası Heyetine müracaatla keyfiyetin katiyen hallini talep ve istidaya sala-hiyeti olabilecektir.

Dördüncü madde:

Borsanın varidatı yazıhaneler ve kahve ocağı ve masalar kirasıyla özel tarifesi mucibince abone bedellerinden ve borsa dahilinde bastırılacak ilanlar ücretlerinden ibarettir.

Beşinci madde:

Borsanın giderleri borsa binasının kira bedeliyle borsa komiseri ve katip ve hademe maaşlarından ve gazetelerin abone bedelleriyle encümen tarafından tayin ve tahsis olunacak her nevi masraflardan ibarettir.

Altıncı madde:

Borsaya kaydolunacaklardan aşağıda gösterildiği gibi senelik ücret alınır.

Birinci sınıf tüccardan	2 altın
İkinci sınıf tüccardan	1 altın
Üçüncü sınıf tüccardan	½ altın
Birinci sınıf simsarlardan	2 altın
İkinci sınıf simsarlardan	1 altın
Üçüncü sınıf simsarlardan	½ altın
Birinci sınıf sanayi erbabı ve fabrikacılardan	2 altın
İkinci sınıf sanayi erbabı ve fabrikacılardan	1 altın
Üçüncü sınıf sanayi erbabı ve fabrikacılardan	½ altın

Yedinci madde:

Borsaya kaydolunacaklar senenin ilk altı ayında her ne vakit olur ise olsun borsaya dahil olduklarında kamilen bir senelik ve fakat ilk altı ayın geçmesinden sonra duhul edenler altı aylık abone bedelini tediye edeceklerdir. Yazıhane ve masa kiralayanlardan ayrıca duhuliye ücreti alınmaz.

Sekizinci madde:

Masalar yalnız simsarlara mahsus olup beş sınıftan ibarettir. Senelik kira bedelleri aşağıda gösterildiği gibidir:

Birinci sınıf	6 altın
İkinci sınıf	4, 5 altın
Üçüncü sınıf	3,5 altın
Dördüncü sınıf	2,5 altın
Beşinci sınıf	1 altın

Dokuzuncu madde:

Borsa encümeninin tayin edeceği cezalar derece itibarıyla sözlü uyarılar ve yazılı uyarılar ve borsaya girmekten geçici men ve borsadan atılma ve atılma ile beraber adli takibattır.

Onuncu madde:

Atılma cezası mevcut azanın üçte iki oy çokluğuyla kararlaştırılacaktır.

On birinci madde:

Borsa encümen azasına beher toplantı için yarım altın ücret verilir.

On ikinci madde:

Tahkikat ve uzmanlar vasıtasıyla keşif ve

100 BOA, ŞD, nr. 1238/51.

tahlil icrası ve navlun ve hasarat miktarı ve malın evsafı ve saire hakkında belge (şahadetname) verilmesi borsa encümenine aittir. Ancak bu işlemleri özel kalem vasıtasıyla yerine getirir.

On üçüncü madde:

Simsarların kendi delaletleriyle akdedilen muameleler için dellaliye istifasına hakları vardır. İşbu dellaliye yarısı mubayaa yarısı müşteriye ait olmak üzere hububat için yüzde bir ve emtia için yüzde iki ve nehir ve deniz sigortalarında sigortacıya ait olmak üzere yüzde iki ve deniz ve nehir vasıtaları kiralardan kiraya veren taraftan ödenmek üzere yüzde ikidir.

On dördüncü madde:

Simsar ücreti akdin yapılmasını müteakip hemen tahakkuk etmiş olur ve hesabın gösterilmesinde ücret tediye olunur. Akdin bilahire feshi ya da muamelenin icra edilmemesi dellaliyenin istifasına mani olamaz.

On beşinci madde:

Simsarlar borsa encümeni tarafından tasdik edilmeyen yardımcıları istihdam edemezler.

On altıncı madde:

Hakkında muamele icra olunmamış eşyayı olunmuş gibi gösteren yahut fiyat ve sair evsafı itibarıyla doğru muamele yapmayan simsarlar borsaya ait olmak üzere iki altın nakit ceza alınmakla beraber bunlar borsaya girmekten üç ay men edilecekler ve tekrar aynı suçu işlerlerse kovulacaklardır.

On yedinci madde:

Deniz ve nehir nakliyatı için borsa dahilinde gemi kiralama mukavelesi akdi o borsada kayıtlı gemi simsarlarına aittir. Muamele gemi sahiplerinin vekilleri tarafından yapıldığı halde vekilin gerek ayrı ayrı her bir muamele için gerek bir senelik muamelelerine mahsus olmak üzere vekaletname ibraz etmesi şarttır.

On sekizinci madde:

Tahliller ve uzmanlar tarafından yapılacak muayeneler için her defasında aşağıdaki şekilde ücret alınır:

Tahlil veya muayene olunacak eşya borsa dahilinde olduğu takdirde yirmi kuruş, borsa haricinde olup da yalnız bir vagonunda bulunduğu halde yarım altın, değişik vagonlarda ve mağazalarda ve ambarlarda bulunduğu halde bir altın, deniz vasıtaları içinde bulunduğu halde yarım altın alınır.

On dokuzuncu madde:

Borsa muamelelerine dair her nevi tasdiknameler için yirmi kuruş ödenecektir.

Yirminci madde:

Altıncı ve sekizinci ve on birinci maddelerde yazılı olan ücretler azami olarak tayin edilmiş olup her borsa encümeni bu miktarların altında mahallin ihtiyaçlarına, servet ve tüccarının tahammül derecesine göre mezkur ücretleri her sene başında bir seneye mahsus olmak üzere ayrıca takdir ve tayin eder.

Yirmi birinci madde:

Borsanın cari muamelelerine ait hususlar özel bir nizamname ve talimatname ile tayin edilecektir.

Yirmi ikinci madde:

10 Recep 1303 ve 3 Nisan 1302/1886 tarihli umumî borsalar nizamnamesi ile 1 Safer 1306 ve 26 Eylül 1304/1888 tarihli dellal ve simsarlar nizamnamesinin işbu kanun ile feshedilmeyen hükümleri bakidir.

Yirmi üçüncü madde:

İşbu kanunun icrasına Ticaret Nezareti memurdur.

11 Cumadelaire 1330/16 Mayıs 1328/1912.

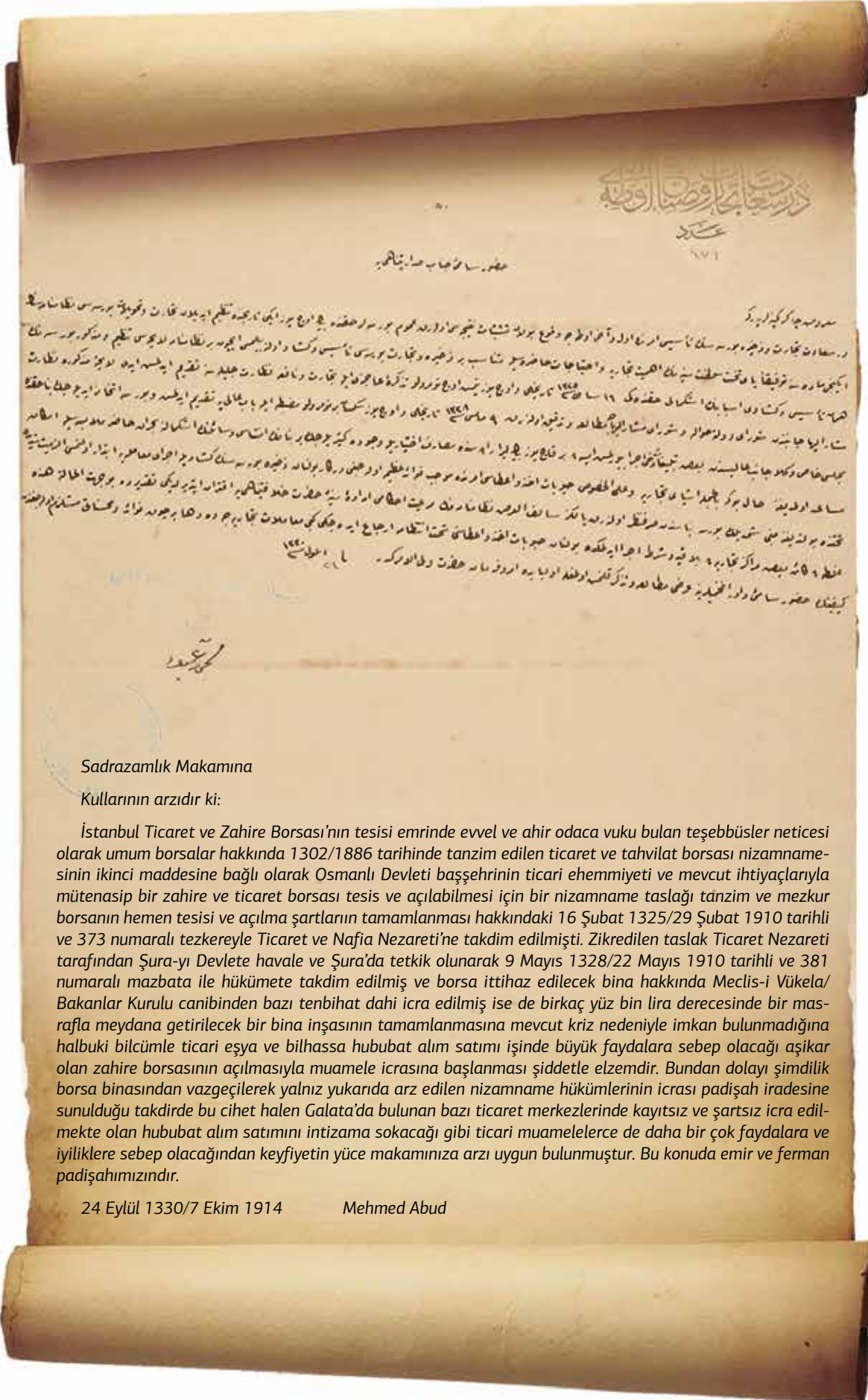
1 Temmuz 1912 tarihinde Sadrazam Said Paşa hükümeti tarafından meclise gönderilen kanun taslağı aradan iki yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen müzakere gündemine alınmadı. 7 Ekim 1914'de İstanbul Ticaret Odası hükümete bir yazı gönderip, İstanbul'da ticaret ve zahire borsasının kurulabilmesinin mecliste beklemekte olan kanun taslağının yürürlüğe girmesiyle mümkün olabileceğini uygun bir dille hatırlatmak zorunda kaldı. Bu yazı, Oda'nın, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın kurulması konusundaki samimiyet ve kararlılığını göstermesi bakımından da ayrı bir değer taşıyordu.¹⁰¹

(Oda İdare Heyeti Reisi Mehmed Abud imzasıyla sadaret makamına gönderilen yazının orijinali ve günümüz tükçesine çevrilmiş hali yan sayfadadır.) Ancak hükümetin yaptığı araştırma, anılan kanun taslağının meclis riyasetine intikal ettiği günden beri tetkik edilmemiş olduğunu ortaya çıkardı.¹⁰²

101 BOA, BEO, nr. 4317/523726.

102 BOA, BEO, nr. 4317/523726.

◀ Mehmed Abud imzasıyla hükümete gönderilen yazının orijinali ve hemen altında günümüz Türkçesine çevrilmiş hali yer alıyor (yanda).

Sadrazamlık Makamına

Kullarının arzıdır ki:

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın tesisi emrinde evvel ve ahir odaca vuku bulan teşebbüsler neticesi olarak umum borsalar hakkında 1302/1886 tarihinde tanzim edilen ticaret ve tahvilat borsası nizamnamesinin ikinci maddesine bağlı olarak Osmanlı Devleti başşehirinin ticari ehemmiyeti ve mevcut ihtiyaçlarıyla mütenasip bir zahire ve ticaret borsası tesis ve açılabilmesi için bir nizamname taslağı tanzim ve mezkur borsanın hemen tesisi ve açılma şartlarının tamamlanması hakkındaki 16 Şubat 1325/29 Şubat 1910 tarihli ve 373 numaralı tezkereyle Ticaret ve Nafia Nezareti'ne takdim edilmişti. Zikredilen taslak Ticaret Nezareti tarafından Şura-yı Devlete havale ve Şura'da tetkik olunarak 9 Mayıs 1328/22 Mayıs 1910 tarihli ve 381 numaralı mazbata ile hükümete takdim edilmiş ve borsa ittihaz edilecek bina hakkında Meclis-i Vükela/Bakanlar Kurulu canibinden bazı tenbihat dahi icra edilmiş ise de birkaç yüz bin lira derecesinde bir masrafla meydana getirilecek bir bina inşasının tamamlanmasına mevcut kriz nedeniyle imkan bulunmadığına halbuki bilcümle ticari eşya ve bilhassa hububat alım satımı işinde büyük faydalara sebep olacağı aşikar olan zahire borsasının açılmasıyla muamele icrasına başlanması şiddetle elzemdir. Bundan dolayı şimdilik borsa binasından vazgeçilerek yalnız yukarıda arz edilen nizamname hükümlerinin icrası padişah iradesine sunulduğu takdirde bu cihet halen Galata'da bulunan bazı ticaret merkezlerinde kayıtsız ve şartsız icra edilmekte olan hububat alım satımını intizama sokacağı gibi ticari muamelelerce de daha bir çok faydalara ve iyiliklere sebep olacağından keyfiyetin yüce makamınıza arzı uygun bulunmuştur. Bu konuda emir ve ferman padişahımızdır.

24 Eylül 1330/7 Ekim 1914

Mehmed Abud

10- 1914-1923 Dönemi: Zor Yıllar

1914'de Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle başlayan yeni dönem, Türkiye için olduğu kadar İstanbul ticaret alemini açısından da en zor yıllar olacaktı. 1911'de Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları, ardından I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, bu hengamede yaşanan acılar ve müteakiben gelen işgal ve mücadele yılları, ülkedeki bütün ekonomik ve sosyal dengeleri, sanayi ve ticarete yönelik projeleri derinden etkiledi. Söz gelimi 1914'den sonra Ticaret Odası yönetimi düzenli toplanamadığı gibi, zahire borsası ve diğer konularda önemli bir faaliyette de bulunamadı. Ülkenin genel sıkıntıları ticarî çalışmaları sekteye uğrattı.¹⁰⁵

Savaş ve işgal yıllarının Türkiye'ye ve İstanbul'a faturası çok ağırdı. Cumhuriyet öncesinde ülke siyasi, ekonomik, mali ve toplumsal anlamda büyük problemlerle baş başaydı. Bu süreçte doğru dürüst bir iktisadi faaliyet söz konusu olmadığı gibi, hiçbir alt yapı yatırımı da yapılamadı. Aynı şekilde 1914 öncesi başlanmış olan elektrik kullanımını yaygınlaştırmaya yönelik bazı önemli projeler de tamamlanamadı. Hayat şartları halk için her geçen gün biraz daha kötüleşerek dayanılmaz boyutlara ulaştı. Savaş öncesi ticari kondisyonu en yüksek Osmanlı şehirlerinin başında gelen İstanbul'da 1914-1920 yılları arasında enflasyon rekor seviyelere çıkarak, dört haneli rakamlara fırladı. 1921 istatistiklerine göre bu dönemde, İstanbul'da genel zaruri harcamalardaki enflasyon oranı % 1.127 idi. Gıda ürünlerinde ise bu oran % 1.255'i buluyordu. Resmi veriler, 1914 yılı başında 225 kuruş olan bir ailenin gıda masraflarının 1920 senesinde 3.049 kuruşa yükseldiğini gösteriyordu. Aynı sü-

Her türlü sıkıntının çekildiği yıllarda, Ortaköy'de ilginç bir firn. 1922'de Ortaköy'de faaliyet gösteren bu firnın adı Amerikan Firni.

105 Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Aynı eser, s.206-207.

reçte ısınma ve aydınlatma kalemlerindeki enflasyon % 1.073, ev kiralarda % 1.767, giyimde % 847 idi. 1920 yılının ikinci yarısından itibaren mali tablolarla görece bir iyileşme emaresi görülmekle beraber, enflasyon rakamları hâlâ binler civarındaydı.¹⁰⁴

Özellikle savaş dönemindeki enflasyonun ticaret piyasasının merkezi olan İstanbul üzerindeki etkisi çok yıkıcı oldu. En hayati gıda maddesi konumundaki ekmeğin okkası (1.283 gr) 1.25 kuruştan 16 kuruşa fırladı. Bu zam, daha önce ekmekteki beş paralık artışa tahammül edemeyen geniş halk kitlelerinin alım gücünü ve beslenme kalitesini iyice düşürdü. Ekmeğin yanı sıra halkın kullandığı diğer zaruri gıda ürünlerinin fiyatlarının da tavan yapması beraberinde birçok sosyal sorunların doğmasına yol açtı. Ahlaki çözümler ve toplumsal dejenerasyon bu sorunların belki en önemlilerindendi. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden tasfiye sürecine girdiği bu zor günlerde halk, süpürge tohumundan yapılan ekmeği arar haldeydi. Fırnlarda francala ekme bulmak neredeyse imkansızdı.¹⁰⁵

1923 öncesinde hükümet resmi kurumların elektrik faturalarını ödeyemez durumdaydı.¹⁰⁶ Yüzyılın başlarında elektrikle tanışan İstanbul'da havagazı ve elektrik üretiminin yetersizliği yüzünden resmi binalara bile düzenli enerji verilemiyor, tramvaylar da bazı hatlar dışında sürekli işletilemiyordu. I. Dünya Savaşı ve arkasından başlayan Kurtuluş Savaşı (1919-1923), Türk milletinin elinde kalan son iktisadi imkanları da tüketti. Dünya Savaşı ile birlikte yaklaşık 8 yıl süren büyük mücadele sırasında ülke bitkin düşmüş ve yoksullaşmıştı. Ülkenin doğal hayatı yalnız sınırlarda değil, iç kesimlerde de perişandı.¹⁰⁷

İstanbul iş piyasası büyük ölçüde yabancı şirketler ile gayrimüslim tüccar ve sanayicilerin elindeydi. İthalat ve ihracat işleriyle uğraşanlar arasında Müslüman Türkler'in oranı yüzde 4, komisyoncular içinde yüzde 3'tü. Liman işleri bütünüyle gayrimüslimlerin tekelindeydi. Limanlarda iş tutabilmek için Rumca, İtalyanca veya Fransızca bilmek gerekiyordu. Esham ve kambiyo borsasında mubayaacı ve simsarların yüzde 95'i yine gayrimüslimdi. İtibarı Millî ve Adapazarı Ticaret Bankası gibi iki küçük banka dışında Türkler'in elinde bulunan bir banka yoktu. Sigorta şirketlerinin ise hepsi yabancılar ile yerli gayrimüslim ortaklarına aitti.¹⁰⁸

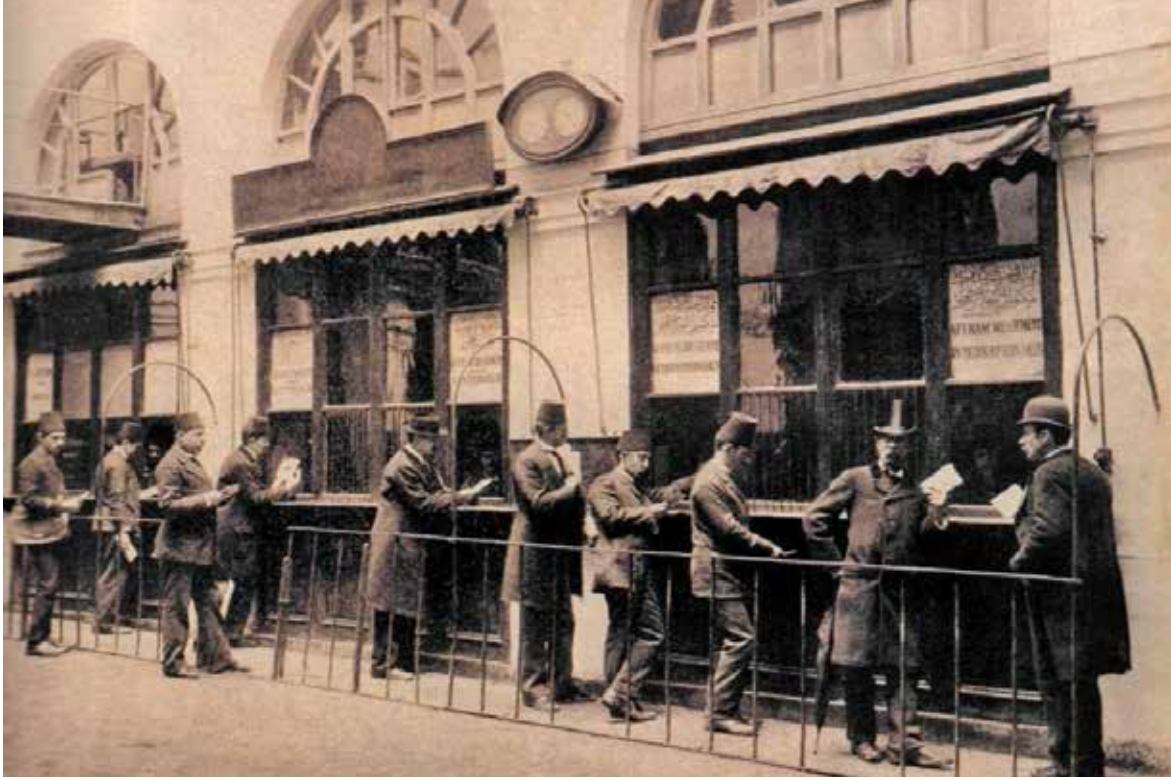
104 Vahdettin Engin, "Son Dönem Osmanlı'da Enflasyon", Tarih ve Medeniyet, sayı 33, Aralık 1996, s.34-36.

105 Vahdettin Engin, "Son Dönem Osmanlı'da Enflasyon", s.34-36.

106 BCA, nr. 230/26.18.8.

107 İsmet İnönü, Cumhuriyetin İlk Yılları, İstanbul 1999, s.20.

108 Murat Koraltürk, Aynı eser, s.66-67.

- ◀ Osmanlı'nın en zor yıllarında esham ve kambiyo borsalarının mubayaacı ve simsarın yüzde 95'i gayrimüslimlerin elindeydi.
- ▼ Türkler'in elinde Eski Postane binasında (üstte) faaliyet gösteren İtibar-ı Milli Bankası ile Adapazarı İslam Ticaret Bankası (Adapazarı Ticaret Bankası'na ait evrak altta) gibi iki küçük banka bulunuyordu.

Toptancılar içinde iç piyasaya dönük çalışanların yüzde 15'i, yarı toptancı ve perakendecilerin yüzde 25'i Türk olup, bunların sayısı, yaptıkları işler göz önüne alındığında yüzde 10'u bulmuyordu. Su, havagazı, elektrik, telefon, tramvay ve tünel gibi şehri hizmetler, demiryolları, madenler ve tütün tekeli gibi işler imtiyazlı yabancı şirketlerin elindeydi. Bu şirketlerin yönetim kadroları ile önemli görevlerinde, şirketlerin hükümetle iyi ilişkiler kurmak için çalıştırdıkları birkaç ayrıcalıklı kimse dışında Müslüman Türk unsuruna yer verilmiyordu.¹⁰⁹ Aynı dönemde İstanbul'da mevcut toplam 4.267 ticari işletmenin 1.202'si Türkler'in, geriye kalan 3.065'i gayrimüslimlerindi.¹¹⁰

Savaşlı yıllar ülke ekonomisinin belkemiği olan tarım sektörünü de sarsmıştı. Toprakların ancak yüzde 5'i ekilebiliyor, traktör sayısı 200'ü geçmiyordu. Tarımda kullanılan hayvan sayısı da çok düşüktü. Anadolu'da I. Dünya Savaşı öncesinde 7 milyona yakın sığır ve 1 milyon 100 bin at varken Kurtuluş Savaşı sonunda köylerde sığır sayısı 400 bine, at sayısı ise 600 bine kadar düştü. Yüzyıl başında artış gösteren pamuk, tütün, üzüm ve incir üretimi bir taraftan savaş boyunca ihracat olanaklarının ortadan kalkması, diğer taraftan da yabancıların ve azınlıkların ülkeden ayrılmaya başlamasıyla büyük darbeler yedi. Aynı şekilde buğday üretimi de geriledi. 1920, 1921 ve 1922 tarihleri ülke genelinde ta-

rımsal üretimin en düşük seviyede gerçekleştiği yıllardı.¹¹¹

Türkiye tarihinin bu zor yıllarında İstanbul zahire borsası ile ilgili tek gelişme 1922'de oldu. Mayıs ayı içinde Oda yönetimi borsa binası inşa etmek için Rıhtım Şirketi'nin malı olan arsaya yeniden talip oldu. Çıkarılan hesaplara göre Oda'nın, bu arsayı satın alabilmesi için 167.200 liraya ihtiyacı vardı. Bu paranın o günün şartlarında hükümetin desteği olmadan temin edilmesi mümkün değildi. Oda yönetimi, bu parayı elde edebilmek için 20 ya da 25 sene vadeli ve yüzde 5 faizli tahvilat ihraç etmeyi düşünüyordu. Bununla ilgili hükümet ve Rıhtım Şirketi nezdinde de girişimlerde bulunan Oda yönetimi, bütün çabasına rağmen, düşündüklerini gerçekleştiremedi. Bütün bunlara rağmen Ticaret Odası, 1880'li yıllardan beri kurulması için büyük uğraş verdiği İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın lüzum ve zaruretini her fırsatta anlatmaya devam edecek ve sonunda muradına erecekti.

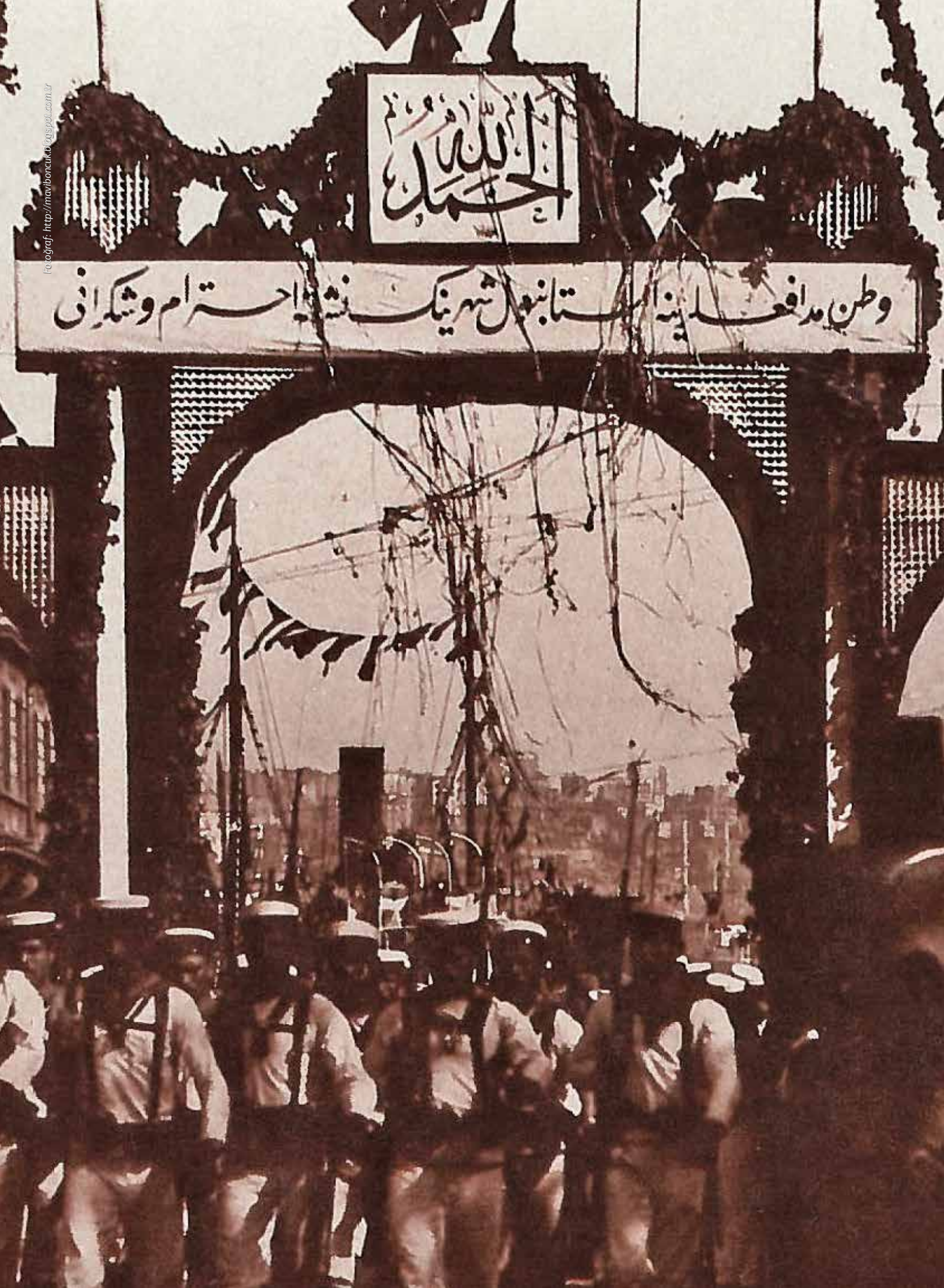
109 Ahmet Hamdi Başar, "Zaferden Sonra İstanbul'da Başlayan İktisadi Savaş", Barış Dünyası, sayı 54 (1966), s.53-54.

110 İTSOM, sayı 3, Kanunisani 1340/Ocak 1925.

111 Oktay Yenal, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, İstanbul 2010, s.11.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَلِكِ

وطن مدافع ملت تانبول شهر نیک نشی استام و شهکدانی

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL TİCARET VE ZAHİRE BORSASI'NIN AÇILIŞI

A- Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye

1- Ekonomik ve Sosyal Durum

Kurtuluş Savaşı (1919-1923) Türk milletinin elinde kalan son iktisadi imkanları da tüketmiş, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yaklaşık 8 yıl süren büyük mücadele sonrasında 1923'de tesis edilen Türkiye Cumhuriyeti, geçmişten her bakımdan bitkin düşmüş ve yoksullaşmış bir ülke devralmıştı. Ülkenin doğal hayatı yalnız sınır boylarında değil, iç kesimlerinde de savaşlar sebebiyle çok kötüydü. Birçok şehir ve kasaba ya tümüyle ya da kısmen yıkıldı. Çeşitli ticaret ve meslek kollarında ciddi boşluklar vardı.¹

1923'lerde ülke içinde ekonomik gelişmeye öncülük edecek güçlü bir özel sermaye veya yatırımları finanse edecek sermaye birikimi yoktu. Cumhuriyet'in hemen öncesinde özellikle İstanbul iş piyasası büyük ölçüde yabancı şirketler ile gayrimüslim tüccar ve sanayicilerin elindeydi. 1922-1923 yıllarında, İstanbul'daki tüccar sayısı ve ticari müesseselerin belirlenmesi amacıyla kısmen gizli olarak yürütülen piyasa araştırmaları, o günlerde şehirde faaliyet gösteren tüccarların büyük ölçüde gayrimüslim yerli ve yabancı unsurlardan meydana geldiğini net olarak gösteriyordu. Buna göre, iktisadi ve ticari hayatın bütün önemli faaliyet alanları Türk ve Müslüman kesimlerin kontrolü veya ilgi sahaları dışındaydı. İthalat ve ihracat şirketleri ile esham ve kambiyo borsasında faaliyet gösteren mubayaacı ve simsarlar arasında neredeyse hiç Türk ve Müslüman yoktu. Mevcut olanlar da göstermelik bir takım görevlerde istihdam ediliyor veya piyasada etkin bir konumda bulunmuyorlardı. Sigorta şirketlerinin ise tamamı yabancılar ve yerli gayrimüslim ortaklarına aitti.² 1923'de İstanbul'daki ticari işletmelerin sahipleri de yine ağırlık olarak gayrimüslimlerdi.³

Ülkede ne doğru dürüst karayolu, ne de motorlu araç vardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulan telgraf hatlarına rağmen şehirlerarası haberleşme yetersizdi. Yabancıların elindeki demiryolları dışında, bölgeleri birbirine bağlayan hızlı ulaşım vasıtaları yoktu. Sanayide üretilen

gelir milli gelirin yüzde 10'unu geçmiyordu. Şehirlerdeki geleneksel zanaatların birçoğu rekabet koşullarına dayanamayarak ortadan kalktı. Pamuklu dokuma tezgahlarında çalışanların sayısı, yüzde 2'lerden yüzde 1'in altına kadar düştü. 1915 Sanayi Sayımı'na göre gerçek kişilere ait işyerlerinden yüzde 20'si, maden işletmelerinden ise yüzde 16'sı Türk ya da Müslümanlara ait olup, gerisi yabancılar ve yerli gayrimüslimler tarafından işletiliyordu.⁴

◀ 5 yıl süren işgalin ardından 6 Ekim 1923'te Türk askerleri İstanbul'a giriyor. Geçiş güzergahındaki takda "Elhamdülillah, Vatan müdafilerine İstanbul şehrinin nişan-ı ihtiram ve şükranı" ifadesi yer alıyor (yan sayfada).

▼ Bayezid - Maçka elektrikli tramvayı (altta).

1 İsmet İnönü, Cumhuriyetin İlk Yılları, İstanbul 1999, s.20.

2 Murat Koraltürk, Aynı eser, s.66-67.

3 "Milli Türk Ticaret Birliği Kongresi. 18 Kanunisanı 340 Tarihinde İctima Eden Heyet-i Umumiye'de Kuraat Edilen Meclis-i İdare Raporu", İTSOM, sayı 3, (Kanunisanı 1340/Ocak 1924), s.172 ve Murat Koraltürk, Aynı eser, s.68.

4 Oktay Yenal, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, İstanbul 2010, s.12-13.

1924 yılında resmi traktör sayısı 494 iken, şahıslara ait yalnızca 15 traktör bulunuyordu. ▲

Cumhuriyet ilan edildiği tarihlerde elektrik üretimi ve kullanımı açısından oldukça geri durumda olan ülkede, İstanbul dışında, sadece Adapazarı, İzmit ve Tarsus'da sınırlı miktarda elektrik üretimi olup, kişi başına yıllık elektrik üretimi 5 kWh'in altındaydı.⁵ 1920'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında kalan 389 belediyeden ancak 4'ünde elektrik tesisatı bulunuyor ve bunlar da imtiyazlı yabancı şirketler tarafından işletiliyordu. Bu yıllarda İstanbul'da, elektrikleştirilen şanslı devlet kurumları şunlardı: Milli Müdafaa Vekaleti, Dahiliye Vekaleti, Maarif Vekaleti, Hariciye Vekaleti, Bahriye Vekaleti, Ticaret Vekaleti, Ziraat Vekaleti, Sıhhiye Vekaleti, Maliye Vekaleti ve Adliye Vekaleti, Divan-ı Eshamiyat, Evkaf Umum Müdürlüğü, İstanbul Şehremaneti, Diyanet İşleri Riyaseti⁶ ve Tersane fabrikaları.⁷

İstanbul sokaklarının elektrikle aydınlatılmasına ise ilk defa 1920'de başlanabilmiş, devletin başkentinde 1914 yılında elektrik kullanan abone sayısı 2.055'i ancak bulmuştu. 1918'de 12.894 olan abone sayısı 1920'de 17.207 idi. Aynı yıl, elektrik tüketimi ise 20,5 milyon kWh gibi çok düşük bir seviyede idi.⁸ 1913'de 13,7 MW olan

kurulu güç kapasitesi de 1923'de 32,8 MW olarak görünüyordu.⁹

Müslüman Türk nüfusu genelde eğitimsiz, ticaret ve zanaatte ise deneyimsizdi. Topraklar hâlâ ucu sivriltilmiş bir odun parçasıyla sürülmemekte ve harman, yüzyıllarca önce olduğu şekliyle, basit bir aletle dövülmekteydi. 1923 yılında ülkedeki toplam nüfus tahminen 13 milyondur. Nüfusun yaklaşık yüzde 77'si köylerde yaşıyordu. Kadın sayısının erkeklere oranla daha fazla olduğu bu küçük nüfus, iktisadi verimliliği düşük, yorgun ve yıpranmış insanlardan oluşuyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun erkek oranındaki düşüklük, yıllarca süren savaşların bir sonucuydu. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda verilen şehit sayısı yaklaşık 2 milyondur.¹⁰ Sadece bir meydan muharebesinde, Anafartalar'da, binlerce yüksek öğrenim görmüş yedek subay hayatını kaybetmişti.¹¹

Osmanlı ekonomisinin belkemiğini oluşturan tarımın çok geri durumda olması sebebiyle, Cumhuriyet kurulduğunda toprakların ancak yüzde 5'i işlenebiliyor, traktör sayısı 200'ü zor buluyordu. 1924'de traktör sayısında biraz artış görülmeyle birlikte, ülkenin genişliği düşünülür-

5 Elektrik Enerjisi Alanında Mevcut Durum ve Sürdürülen Politikalar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İzmir 2004, s.5.

6 BCA, nr. 230/29.28.12.

7 BCA, nr. 230/28.22.8, s.1.

8 İETT, İstanbul Belediyesi, İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, 1940 Senesi Bilançosu ve İşletme Neticeleri, İstanbul 1940, s.6-7.

9 TEAŞ, Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri, Ankara 1998, s.1.

10 Oktay Yenal, Aynı eser, s. 5-8; Haydar Kazgan vd., Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi, cilt 2, İstanbul 1999, s.30.

11 Beşir Hamitoğulları, Çağdaş İktisadi Sistemler, Ankara 1985, s.774.

ğünde, rakamlar çok yetersizdi. Türkiye’de o tarihte resmi traktör sayısı 494; şahıslara ait olanlar ise Çorum’da bir, Eskişehir’de dört, Kütahya’da iki, Konya’da altı, Ankara’da bir, Aksaray’da bir traktör olmak üzere toplam 15 idi.¹²

Makinelik tarım Çukurova ve Ege’deki çoğu yabancılara ait çiftlikler dışında bilinmiyordu.¹³

Cumhuriyet’in devraldığı ekonominin üretim yapısı zayıf ve istikrarsız olduğu kadar, aynı zamanda da dışa bağımlıydı. Tarım milli gelirin yaklaşık yüzde 50’sini, sanayi yüzde 8-9’unun, hizmetler de kalan kısmını oluşturuyordu. 1923-1926 arasında, aşar yani ürün vergisinin kaldırılması ve göreceli ürün fiyatlarının etkisiyle tarımsal üretim hızla artmış olsa da, göstergelere göre 1910’daki düzeye henüz ulaşamamıştı. Gerek ithalat gerek ihracat yönünden, bu kesim dış dünyaya bağılıydı. Patates, limon, çay, şeker, un gibi gıda maddeleri ve tarım makineleri ithal ediliyordu. Doğal şartlar, bitki ve hayvan hastalıkları hububat üretiminde büyük sıkıntılara yol açtığı için, sık sık hububat ithali gerekiyordu. Hububat üretiminde ise yıldan yıla değişen önemli dalgalanmalar yaşanıyor. İhracatta da belli maddeler üzerinde aşırı yoğunlaşmalar söz konusuydu. Tütün toplam tarımsal ihracatın yüzde 35-36’sını, kuru meyveler yüzde 32’sini oluşturuyordu.¹⁴

Ticaret Odası’nın 1923 yılına ilişkin Türkiye raporunda geçmişten tevarüs eden o zor şartlar şöyle anlatılıyordu: Türkiye, senelerce süren harplerden dolayı bitkin bir haldeydi. Bir ziraat memleketi olduğu halde ülkedeki tarımsal üretim kendi ihtiyaçlarına bile yetmiyordu. Birinci Dünya Harbi’nde, harp ziraatını teşvik amaçlı alınan tedbirlerin hiç birisi uzun vadeli ve kalıcı olmamış, üstelik bu tedbirler üreticiler üzerindeki baskıları arttırmıştı. Türkiye’nin en önemli iktisadi inkişaf aracı olan ziraat hızla gerilemişti. Çiftçi ve köylünün üretim tekniklerinin geliştirilmesi noktasında hiçbir şey yapılamamıştı. Sanayi hemen yok denilecek derecede basit ve ilkel. Memleketin her sahasındaki üretim pek cılız, iktisadi kıymeti çok zayıf idi. Birinci Dünya Harbi’ni çok bitkin bir halde bitiren Türk milleti, elindeki son gücü Yunan istilasına karşı sarf etmişti. Mevcut kaynaklar vatan savunması için kullanılıyordu.¹⁵

İstiklal Harbi esnasında, gümrükler birçok lüks ve lüzumsuz eşyaya kapatılmış, bazı eşya

için gümrük vergileri yükseltilerek ithalat akımının kısmen önüne geçilmeye çalışılmıştı. Fakat elde fakir bir bütçe, yanmış yıkılmış bir vatan, her şeyi yeniden yapılmak mecburiyetinde olan bir memleket olarak harpten çıkmıştı. Cumhuriyetin ilk günlerindeki genel durumu bir tek cümle ile ifade etmek gerekirse, Türkiye, yalnız Yunan işgalinden kurtulan yerleri itibariyle değil, aksine her sahada harap ve imara muhtaç bir vaziyet gösteriyordu.¹⁶

▼ Cumhuriyet’in ilk yıllarında İstanbul’da ulaşımı geliştirme çabaları kapsamında tramvay rayları döşeniyor.

12 "Türkiye’de Mevcut Traktör", İTSOM, sayı 12, Teşrinisani-Kanunisanı 1340/1924, s.608.

13 Oktay Yenal, Aynı eser, s.11.

14 Gülten Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme, İstanbul 2005, s.51-52.

15 "1923 Hadisat-ı İktisadiyesine Umumi Bir Nazar", İTSOM, Kanunievvel 339/1923, sayı 2, s.158.

16 "1923 Hadisat-ı İktisadiyesine Umumi Bir Nazar", İTSOM, Kanunievvel 339/1923, sayı 2, s.158.

2- Cumhuriyet'in Ekonomik Hedefleri

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük hedefi, fakirleşmiş bulunan ülkenin ekonomik potansiyelini en kısa sürede harekete geçirmek ve akılcı politikalarla devleti siyasi olduğu kadar iktisaden de güçlendirmektir. İktisadi bağımsızlığa ulaşmadan siyasi bağımsızlığın korunamayacağı görüşünden hareketle yeni yönetim, 1923'den itibaren yoğun bir çabanın içine girdi. Ancak, o günlerde, devletin elinde, ekonomik politikasına bilimsel verilerin ve yapısal gereklerin ışığı ve doğrultusunda yön verecek yeterli sayıda yetişmiş ekonomik ve teknik bir bürokrat kadrosu yoktu. Yukarıda da anlatıldığı gibi, savaşlar, ülkenin iktisadi kaynakları kadar, zaten az olan aydın kadrosunu da büyük ölçüde tüketmişti.¹⁷ Bunun yanı sıra, içeride ekonomik gelişmeye öncülük edecek güçlü bir özel sektör veya altyapı yatırımları ile iktisadi kalkınma projelerini finanse edebilecek sermaye birikimi veya güçlü finans kuruluşları da yoktu. Başta İstanbul olmak üzere, Türkiye'nin iktisadi ve ticari kabiliyet ve potansiyeli yüksek şehirlerinde yabancı şirketler ve bunların gayrimüslim yerli ortaklarının bariz bir üstünlüğü söz konusuydu. Balkan Savaşları'ndan itibaren ortaya çıkan ve Birinci Dünya Savaşı ile hız kazanan olumsuz gelişmeler ve bu hengâmede patlak veren ekonomik, mali, sosyal ve siyasi krizler, aydınlar ve geniş

halk kitleleri arasında liberal iktisat politikalarına karşı kuvvetli bir toplumsal reaksiyonun doğmasına sebep oldu. Cumhuriyet arifesinde iyice güç kazanan, Avrupa'daki ulusalcı-devletçi fikir akımlarından etkilenmiş olan liberalizm ve gayri milli sermaye karşıtı bu ulusalcı harekete rağmen, Cumhuriyet hükümetleri, 1930'lara kadar, ekonomide katı devletçi ve himayeci uygulamalar yerine, mevcut şartların da zorlamasıyla, liberal kapitalizm ilkelerine temelde bağlı kaldılar.¹⁸ Boratav'ın, "açık ekonomi koşullarında yeniden inşa" dönemi olarak nitelendirdiği bu süreçte, milli iktisat okulunun korumacı ve sanayileşmeci eğilimi bir süreliğine arka planda kaldı. Yabancı şirketlere yönelik devletleştirme uygulamaları ise demiryolları, kabotaj ve tütün rejisiyle sınırlı tutuldu. Ancak, aynı okulun, devlet desteğiyle bir yerli burjuvazi yetiştirilmesini kalkınma ve modernleşmenin esas mekanizması olarak gören yaklaşımı, 1923 sonrasının ekonomi siyasetine bütünüyle egemen oldu.¹⁹

Bundan dolayı, 1923-1930 döneminde Türkiye'de iktisadi faaliyetler genelde özel teşebbüse bırakılarak, devletin ekonomik işlere katılması daha çok dolaylı yollardan gerçekleşti. Devlet, milli sermaye sınıfı oluşturma çabaları çerçevesinde özel kesimi, hatta devlet katından önemli kişileri şirketlerde ortak ve hissedar olarak ekonomik alanda etkin rol alması yönünde açıkça destekleyip, yatırımlar noktasında sürekli teşvik etti.²⁰ 1930'lara kadar takip edilen özel sektör eksenli iktisat politikalarının esas sebebi, yeni kurulan Türk devletinin, ekonomik faaliyetlere etkin bir aktör olarak doğrudan katılmasını sağlayacak ne iktisadi bilgilere, ne hazırlıklı ve yetişmiş bir uzman kadroya ne de dinamik bir kamusal ekonomik sektöre henüz o yıllarda sahip olmamasıydı. Yeni yönetim, aynı düşüncelerle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı sermayeye karşı da olumsuz bir tavır takınmayarak, Osmanlı döneminden beri ülkede faaliyette bulunan imtiyazlı şirketlerin sözleşmelerini iptal etmediği gibi, bunların çalışmalarını sürdürmelerine ve yeni yabancı şirketler kurulmasına da izin verdi. İstanbul'daki imtiyazlı şirketlerin direktörleri sırasıyla Ankara'ya çağırılarak, şirketlerinin yeniden tasdik ve tescili yapıldı.²¹ Bu arada, 23 Temmuz 1923'de çıkarılan bir kanunla, 16 Mart 1923 tarihinden önce kurulmuş olan anonim şirketlerin sözleşme ve nizamnamelelerinde Osmanlı dönemine ait ve Teşkilat-ı Esasiye

1930'lu yıllarda devlet ziraat alanında yeni adımlar atmaya başladı. Bunlardan biri de Ziraat Enstitüleri'ydi.

Aşağıda Ankara Keçiören'de faaliyet gösteren Ziraat Enstitüsü ve ders dinleyen öğrencileri görülüyor.

Fotoğraflar: Resimli Uyanış, 17 Kasım 1932.

17 Beşir Hamitoğulları, Aynı eser, s.774.

18 Beşir Hamitoğulları, Aynı eser, s.776; Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 2010, s.173-174.

19 Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009, İstanbul 2011, s.39-40.

20 Beşir Hamitoğulları, Aynı eser, s.776; Korkut Boratav, Aynı eser, s.40 vd.

21 Süreyya İlmen, Teşebbüslerim ve Reisliklerim, İstanbul 1949, s.35.

Kanunu'na aykırı sözcük ve ifadelerin ayıklanıp bunların mevcut Türkiye Cumhuriyeti yasalarına uygun hale getirilmesine karar verildi. İmtiyazlı şirket isimlerindeki "Osmanlı" kelimesi kaldırılarak, yerine "Türk" sözcüğü getirildi.²² Böylece, "Osmanlı Anonim Şirketi" adıyla kurulmuş olan bütün şirketler, 1923'den itibaren "Türk Anonim Şirketi" olarak tescil edildi.²³ Aynı yıldan itibaren, Osmanlı döneminde kurulan şirket ve kurum unvanlarındaki "Dersaadet" kelimesi de kaldırılarak, yerine, yeni dönemin simgesi "İstanbul" konulmaya başlandı.²⁴ Bu değişiklik, 1923'de Ticaret ve Sanayi Odası isminde de yapıldı.²⁵

Cumhuriyet yönetimi, şirket unvanlarına yönelik bahsi geçen uygulamalar dışında, 1923 sonrasında şirketler üzerinde daha etkili bir denetim kurabilmek düşüncesiyle, gerekli gördüğünde, imtiyaz sözleşmeleri ile şirket nizamnamelerinin bazı maddelerinde tadilat yapmaktan dahi çekinmiyordu.²⁶ Bu tür madde değişikliklerinin resmîyet kazanabilmesi için Bakanlar Kurulu kararı gerekiyordu.²⁷ Milli devlet siyasetinin bir gereği olarak Cumhuriyet hükümetleri, imtiyazlı şirketlerin, resmi kurum ve halkla olan işlemlerinde Türkçe'yi kullanmaları konusunda da çok hassas davranıyordu. Bu yönde bir ihmal veya şikâyet söz konusu olduğunda ilgili şirketler hemen uyarılmaktaydı.²⁸

1923-1929 yılları, alınan akılcı önlemler sayesinde tarımsal üretimin hızla büyüdüğü yıllar olacak, savaş öncesi üretim hacmine Cumhuriyet'in ilk yılları içinde tekrar ulaşılacaktı. Bu olumlu gelişmede, Anadolu'nun erkek nüfusunun yeniden toprağına dönmesine imkan veren barış şartları en önemli rolü oynamakla birlikte, tarıma dönük olumlu politikaların fiyat ve vergi değişkenleri yoluyla çiftçiler lehine kaynak oluşturan sonuçları da belirleyici olacaktı. Buğday üretimi dönemin ilk senelerinde 1 milyon tonun altındayken, 1928 ve 1929'da ortalama 2 milyon tona ulaşacaktı. Özellikle Batı Anadolu'da nüfus mübadelesinin meydana getirdiği değişimler bazı ticari tarım ürünleri üzerinde olumsuz tesirler icra etmiş olsa da, 1924-1929 yılları arasında tarımsal hasıla yıllık büyüme hızlarının ortalamasını aşacaktı. Savaş ve yıkım yıllarından sonra Türkiye ekonomisinin yeniden inşası, aynı dönemde, milli gelirin en büyük kesimini oluşturan tarımın dinamizmi sayesinde gerçekleşecekti.²⁹

22 Düstur, Üçüncü Tertip, c. V, s.1187.

23 BCA, nr. 230.27.21.13.

24 BCA, nr. 30.18.01.01.010.33.15.

25 İTSOM, sayı 1, Teşrinisani 339/1923, s.1.

26 BCA, nr. 30.18.01.01.010.42.6.

27 BCA, nr. 230/29.27.4. s.12.

28 BCA, nr. 34E/229 ve nr. Vakit, 11 Ekim 1925.

29 Korkut Boratav, Aynı eser, s.51.

3- Odaların Yeniden Şekillendirilmesi a- Odaları Millileştirme Süreci

II. Meşrutiyet'ten itibaren milli iktisat düşüncesi etrafında birleşen Osmanlı aydınları, savaş yıllarında fikirlerini basın yoluyla daha çok insana duyurmaya ve kamuoyu üzerinde etkinliklerini artırmaya çalıştılar. Müslüman-Türk unsurunun iktisadi faaliyete aktif olarak katılması dönemin aydın ve yazarlarının birleştikleri ortak noktaydı. Osmanlı Devleti için kurtuluş yolu bu unsurun girişimci olması, ticaret, bankacılık ve sanayi ile uğraşmasıydı. Mesela Yusuf Akçura, Osmanlı Türkü'nün ortaçağ'a özgü esnaf ve tüccar örgütünün, Tanzimat sonrasında Avrupa sermayesi ve sanayinin istilasına uğrayarak zamanla çöktüğünü, Müslüman-Türk toplumunun eşraf, memur ve köylüden oluşan kusurlu ve sakat bir uzviyete dönüştüğünü; Osmanlı burjuvazisinin de Batı kapitalizminin komisyonculuk ve acen teciliğini üstlenen Yahudi, Rum ve Ermeni gibi "yerli gayri Türkler" ile levantenlerden oluştuğunu söylüyordu. Türkler kendi içlerinden, Avrupa sermayesinden de faydalanarak, bir sermayedar burjuva sınıfı çıkaramayacak olursa, yalnız asker, memur ve köylüden güç alan Müslüman-Türk unsuru hiçbir zaman modern bir devlet olamazdı. Osmanlı Devleti'nin geleceği Türk burjuvazisinin doğuşuna bağlıydı.³⁰

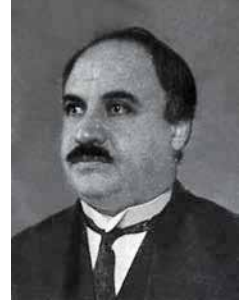
Ziya Gökalp de benzer görüşleri savunuyordu. Müslüman-Türk unsuru maddi yaşamdaki her çeşit uğraşı bizzat kendisi üstlenmeli, bundan böyle askerlik ve memuriyetin yanı sıra tüccarlık ve sanayicilik de yapmalıydı. Türkler'in ekonomi ve ticarete insiyatif alması ve milli iktisadi kurması şarttı. Milli iktisadın olmayışı, Türkler'in iktisadi sınıflardan mahrumiyeti, Osmanlı ülkesini güçlü yönetimlerden mahrum bırakıyor, çünkü güçlü yönetimler arkalarındaki iktisadi sınıfların gücü oranında başarı gösterebiliyorlardı. Sadece memurlar sınıfından güç alan iktidarların muktedir olmaları beklenemezdi. Tüccar, zanaatkar ve işadamı sırf kendi menfaati için hükümetin kuvvetli olmasını isterken, işten uzaklaştırılmış bir memur işbaşına geçmek için, görevdeki memur ise daha üst bir makama yükselmek için mevcut hükümeti düşürmeye çalışırdı.³¹

30 Zafer Toprak, Aynı eser, s.150-151.

31 Zafer Toprak, Aynı eser, s.150.

▲ 23 Temmuz 1923'te çıkarılan kanunla Osmanlı dönemine ait bazı ifadeler değiştirilmiştir. Bu kapsamda Dersaadet Ticaret ve Sanayi Odası ismi de İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası olarak değişti (üstte oda mecmuasının Kasım 1923 sayısı yeni ismiyle yer alıyor).

▼ Ziya Gökalp, Müslüman-Türk unsurun artık hayatın bütün alanlarında faal olması gerektiğini düşünenlerdendi (altta).

Müslüman Türk tüccarını bünyesinde toplayan Milli Türk Ticaret Birliği hükümetin desteğiyle 1 Aralık 1922'de kuruldu. Birliğin başkanlığına İbrahimpaşazade Hüseyin Hüsnü Bey seçildi.

II. Meşrutiyet'in ilk döneminde liberal düşünce ve uygulamalardan beklenen olumlu sonuçların görülememesi, aksine liberal politikaların ülkede ayrılıkçı akımları kuvvetlendirip, ekonomide yabancı ve yerli gayrimüslimleri daha da güçlendirmesi, Müslüman-Türk unsurunun Birinci Dünya Savaşı ile birlikte milli iktisat anlayışına yönelişini hızlandırdı. Savaş şartlarının meydana getirdiği belirsizlik ve kriz ortamında milli iktisat yegane çözüm yolu olarak görüldü. Almanya örneğinde, milli iktisat anlayışı ve ulus devlet modelini, yükselmenin ve ilerlemenin kaynağı olarak gösteren bu anlayışın ilkelerini göklere çıkaran yayınlar yapıyordu: Türkler'in siyaset alanında Bismarck'ları, kahramanları vardı, ancak milli iktisatçıları yoktu. Bir an önce milli iktisat oluşturulmalı, bu iktisatçıları yetiştirilmeliydi. Bu yolda Türkler yarım yüzyıldan kısa sürede sanayileşen ve bağımsız bir ekonomik sistem kuran Almanları örnek almalıydı. Milli iktisadı onlar bulmuş ve bu iktisat anlayışının merkezine de "milliyet" ilkesini koymuşlardı. Yükselmek için "milliyet"ten başka bir ilke aramaya gerek yoktu. Milli iktisat anlayışının ilkeleri milli ve bize özgü iken, liberalizmin prensipleri ise soyut ve gayri milli idi.³²

Bu düşünceler doğrultusunda bir araya gelen bazı Osmanlı aydınları, Müslüman-Türk tüccarı yetiştirilmesi yolunda önemli bir girişimde bulunarak, İktisadi Tedkikat, Neşriyat ve Muamelat Anonim Şirketi'ni kurdular. Aynı yıl, bu şirket vasıtasıyla, görünüşte bir Türk ticaret yıllığı hazırlamak, gerçekte ise İstanbul piyasasında faaliyet gösteren tüccarların ne kadarının Müslüman-Türk, ne kadarının da yabancı ve yerli

gayrimüslimlerden oluştuğunu belirlemek için, üç ay iktisadi bir istihbarat çalışması yaptılar.³³ Yaklaşık üç ay süren araştırma sonucunda ortaya çıkan tablo, İmparatorluk merkezinde bulunan tüccar ve ticari işletme sayısının bariz bir nicelik ve nitelik farkıyla Müslüman-Türk unsuru aleyhinde olduğunu gözler önüne serdi. Bu tablo, Müslüman-Türk müteşebbis grubunun ekonomide egemen olma yönündeki düşüncesini eyleme geçirmek için bir gerekçe oldu. İstanbul'un milli kuvvetlerin denetimine geçmesini müteakip, Müslüman-Türk tüccarını bünyesinde toplayacak bir dernek kurulması

noktasında Ankara hükümetinin desteğini alan bir grup müteşebbis, 1 Aralık 1922'de Milli Türk Ticaret Birliği'ni kurdu.³⁴ Müslüman-Türk tüccarını, milli iktisat anlayışı etrafında organize edip bir güç odağı haline getirmeyi amaçlayan Milli Türk Ticaret Birliği'nden sonra, bu birliğin kontrol ve yörengesinde olmak üzere, İstanbul'da esnaf ve işçi kesimine yönelik örgütler de kurulmaya başladı. Ortak hedef, henüz o tarihlerde işçisiyle, tüccarıyla sosyal sınıfları teşekkül etmemiş Türk toplumunda, bu sınıfların oluşumuna yardımcı olmak, elbirliği ederek dünyaya karşı iktisat meydan muharebesini kazanmaya çalışmaktı.³⁵

Milli Türk Ticaret Birliği kuruluşundan kısa bir süre sonra İstanbul'da iş hayatı ve ticaret alanında ortaya çıkan boşluğu Türk tüccarının doldurması, Avrupa ve Amerika ticaret çevreleriyle bağlantı kurulmasının yollarının araştırılması amacıyla 1922 sonu ile 1923 yılı başlarında İstanbul'daki Türk girişimciler, ihracat ve ithalatçılar, şirket ve banka yöneticileri ve müdürleri, çeşitli firma temsilcilerinin katıldığı büyük bir kongre tertip etmek istediysede, İktisat Vekaleti'nin şubat ayında İzmir'de bir iktisat kongresi toplayacağını öğrenilmesi üzerine, İstanbul'daki kongre ertelendi.³⁶ Bunun üzerine Milli Türk Ticaret Birliği'nin çalışmaları İzmir'de gerçekleştirilecek olan iktisat kongresine yöneldi. Bu amaçla, İstanbul'daki ilgili kurum ve kişilere çağrıda bulunarak, ülkenin iktisadi meselelerine ilişkin görüşlerini rapor etmelerini istedi. Bu arada, Milli Türk Ticaret Birliği de,

Dönemin İktisat Vekili ▲ Mahmut Esat Bozkurt (üstte).

Anadolu'dan gelen ▼ zahireler, Haydarpaşa İstasyonu'ndaki zahire ambarlarında depolanıyordu (altta).

32 Zafer Toprak, Aynı eser, s.146-147.

33 Ahmet Hamdi Başar, Aynı makale, s.53-54.

34 Ahmet Hamdi Başar, Aynı makale, s.54-56.

35 Ahmet Hamdi Başar, Aynı makale, s.57-58. Oda'nın millileşme süreci hakkında ayrıca bkz. Ahmet Hamdi Başar, "İstanbul Ticaret Odası Nasıl Millileşti", Barış Dünyası, sayı 57, Şubat 1967, s.55 vd.

36 A. Gündüz Ökçün, Türkiye'de İktisat Kongresi 1923-İzmir-Haberler-Belgeler-Yorumlar, Ankara 1968, s.85-86.

İktisat Vekaleti'nin talebi üzerine, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası hakkında bir rapor hazırladı. Raporların okunması ve İzmir İktisat Kongresi'ne gönderilecek nihai raporun hazırlanması için 21 ve 23 Ocak 1923'de tarihlerinde İstanbul'da toplantılar yapıldı.³⁷

İzmir İktisat Kongresi öncesi Milli Türk Ticaret Birliği çatısı altında yapılan görüşmeler sonunda, Oda yönetiminin fesih ile Türkleştirilmesinin, beklenenin aksine gayrimüslim unsurları daha da etkin hale getirebileceği ifade edilerek, bunun yerine, İktisat Vekaleti'nden, Oda'nın fesihinin talep edilmesine karar verildi. İstanbul Türk tüccarının oybirliği ile aldığı bu karar, 21 Ocak 1923 tarihli bir telgrafla hemen Ankara'ya bildirildi.³⁸

b-İzmir İktisat Kongresi

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılan İzmir İktisat Kongresi'ne,³⁹ İktisat Vekili Mahmut Esat'ın mesleki temsil ilkesine göre davet edilen toplam 1.135 kişi katıldı. Açılış konuşmasını Mustafa Kemal'in, başkanlığını ise Kazım Karabekir'in yaptığı bu milli iktisat kongresi, yeni rejimin karşılaşılabileceği tüm iktisat politikası sorunlarının tartışıldığı çiftçi, tüccar, sanayici ve amele blok oylarıyla kararların alındığı bir forum oldu. Kongredeki işçi ve sanayici kesime mensup katılımcıların çoğu resmi zevattan, yüksek bürokrasi ve mebuslardan oluşuyor, İstanbul işçilerini o günlerde hiçbir etkinliği olmayan Amele Birliği temsil ediyordu.⁴⁰ Tüccar ve çiftçi temsilcileri ise ticaret sermayesi ve büyük

▼ I. Abdülhamid Medresesi iç avlusu, İstanbul Ticaret Borsası tarafından devraldıktan sonra üst kısmı kapatılarak borsa hizmet binası olarak kullanılmaya başlanmıştı (altta).

Fotoğraf: Osman Kuvvet

37 A. Gündüz Ökçün, Aynı eser, s.86 vd.

38 A. Gündüz Ökçün, Aynı eser, s.121-122.

39 "Birinci İzmir İktisat Kongresi", İTSOM, Cumhuriyetin 10. Yılı Özel Sayısı, 1933, s.41.

40 "İktisat Kongresi ve Bunun Netayıcı", İTSOM, sayı 1, Teşrinisani 339/1923, s.158-162; Korkut Boratav, Aynı eser, s.45; Murat Koral Türk, Aynı eser, s.74.

toprak unsurlarındandı. İzmir İktisat Kongresi, özellikle, Milli Mücadele yıllarında Ankara ile sağlıklı ilişkiler kuramayan İstanbul ve İzmir'in Müslüman-Türk sermaye çevrelerinin yeni yönetimle kaynaşmaları açısından önemli bir başlangıç olacaktı.⁴¹

Gazi Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, kongrenin önemi ve Türkiye'nin iktisaden gelişmesine mani olan sebepler üzerinde güzel bir değerlendirme yaptıktan sonra aynen şunları söyledi:⁴²

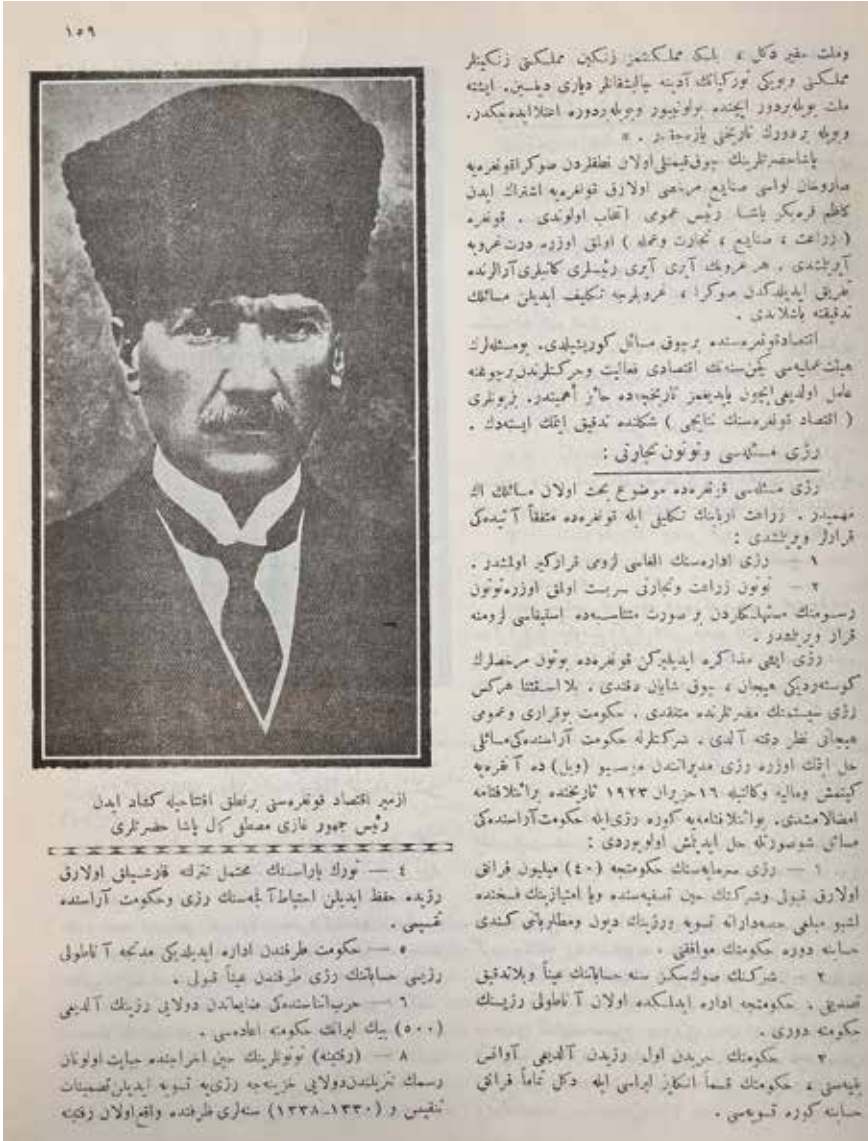
“Bu vatan evlâd ve ahfâdı için cennet yapılmaya lâayık bir vatandır. İşte bu memleketi böyle mamûre haline, cennet haline getirecek olan esbâb ve avâmil, esbâb-ı iktisadiye ve faaliyet-i iktisadiyedir. Binaenaleyh öyle bir iktisad devri

lazımdır ki memleketimiz insanca yaşamasını bilsin. İnsanca yaşamak neye mütevakıf olduğunu öğrensin ve esbâba tevessül etsin. Cümlemizin arzumuz şudur ki, bu memleketin efrâdı ellerinde numuneleriyle ziraatın, ticaretin, sanayiinin, say'ın, hayatın bir misli olsun ve artık bu memleket böyle fakir ve millet hakir değil, belki memleketimiz zengin memleketi, zenginler memleketi ve bu yeni Türkiye'nin adına çalışanlar diyarı densin. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor ve böyle bir devre itilâ edecektir ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır.”

İzmir İktisat Kongresi'nin kabul edilen iktisadi prensipler, ana çizgileriyle temennilerden ibaret olmasına rağmen, Cumhuriyet'in başlangıcında hakim olan iktisadi felsefeyi ve anlayışı temsil etmesi bakımından çok önemliydi. İktisadi prensipler ve kongrenin genel havası, “milli iktisat” görüşünün ana unsurlarının alınan kararlara büyük ölçüde tesir ettiğini gösteriyordu. Kongrede, genel olarak kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiyi özendirici, ekonomik hayatın dizginlerinin “milli” unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve teşvik edici, aynı zamanda ılımlı bir korumacılığı öngören tezler öne çıktı. İstanbul'daki Müslüman-Türk ticaret kesiminin temsilcisi konumunda olan Milli Türk Ticaret Birliği,⁴³ kongre süresince görüşlerini daha çok insana duyurma imkanı buldu. Türkiye'nin iktisadi geleceğini şekillendirecek kararların alınmasında etkili oldu. Kongrede alınan bu kararlar, gümrük politikalarındaki zorunlu sınırlamalar nevinde bazı istisnalar dışında, 1930'a kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat politikalarına yön verecekti.⁴⁴

Milli Türk Ticaret Birliği'nin İzmir İktisat Kongresi'ne sunulmak üzere hazırlanmış olduğu raporun bir maddesi ticaret ve sanayi odalarının yeniden düzenlenmesi ve zahire borsalarının kurulması hakkındaydı. Birlik, İzmir İktisat Kongresi'nde öneride bulunarak, Batılı devletlere ait emsallerine göre acınacak bir halde bulunan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ile taşradaki diğer odaların “asri ve milli” bir şekilde hemen ıslah edilmesini istiyor, mevcut yapısıyla Ticaret Odası'nın zahire borsasını tesis edemeyeceğini ileri sürüyordu.⁴⁵ Birlik, ayrıca, dış ticari ilişkilerinin geliştirilmesi, önemli yabancı ticaret merkezlerinde Türk ticaret odalarının kurulması ve yeniden düzenlenecek odalar ile yabancı iktisadi kurumlarla doğrudan doğruya irtibat kurulması, tüccara ve ticarete ait usuller ve vergiler hakkında ticaret ve sanayi odalarının ve iktisatçıların

Ticaret Odası Mecmuası, Gazi Mustafa Kemal'in İktisat Kongresi açılış konuşmasını 1 Kasım 1923 tarihli nüshasında yayınlamıştı.

41 Korkut Boratav, Aynı eser, s.45.
42 “İktisad Kongresi ve Bunun Netayıcı”, İTSOM, sayı 1, Teşrisani 339/1923, s.159-160.

43 Ahmet Hamdi Başar, “İstanbul Ticaret Odası Nasıl Millileşti”, s.59.
44 Korkut Boratav, Aynı eser, s.46 vd.
45 A. Gündüz Ökçün, Aynı eser, s.95, 152-153.

oluşan heyetlerin görüşünün alınması teklifinde bulunuyordu.⁴⁶ Keza Esnaf Cemiyetleri Birliği de, ticaret ve sanayi odaları teşkilatının çağdaş hale getirilmesinden yanaydı.⁴⁷

İzmir İktisat Kongresi sonunda ticaret ve sanayi odaları ile zahire borsalarını ilgilendiren tavsiye kararları şöyleydi:⁴⁸

1- Ticaret odalarının memleketin her tarafında kurulması ve bu hususta daha önce hazırlanmış halde henüz kanunlaşmamış olan karar-namenin tetkiki ve bütün ticaret odalarınca bu konudaki görüşlerinin alınması suretiyle en kısa zamanda bir odalar kanunu yapılması.

2- Ticaret odaları idare meclislerine seçilecek üyeleri belirleyen seçim heyetinin doğrudan doğruya tüccar tarafından seçilmesi.

3- Ticaret odalarının zahire, hububat ve saire borsaları kuracak ve iktisadi neşriyat yapabilecek mali kaynaklara sahip olmaları.

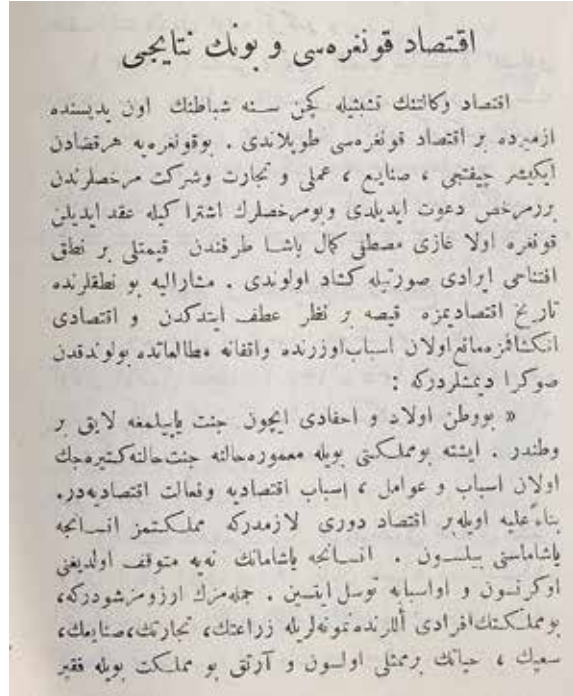
4- Ticaret odalarının mahallerindeki ticaret mektepleri tesisine çalışmaları şartının her halde kabulü.

5- Her sene bütün odaların temsilcilerinden oluşan bir kongre tertibi.

6- Ticaret odaları tarafından umumi ve daimi sergiler açılması.

c- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nda Yönetim Değişikliği

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın millileştirilmesi ve Oda yönetiminde Müslüman-Türk unsurunun etkinleştirilmesi yolunda uzun süredir devam eden çalışmalar, İzmir İktisat Kongresi'nden sonra hız kazandı. Bu konuda, İstanbul Türk ticaret sermayesinin örgütü olan Milli Türk Ticaret Birliği'nin önünde bulunan son engel, görevde bulunan idare meclisini yenilemek suretiyle Müslüman-Türk unsuru Oda yönetiminde etkin ve üstün kılmaktı. Oda idare meclisinin 16 Mart 1921'de dolan görev süresi, olağanüstü durum gereği, Osmanlı Devleti zamanında çıkarılan bir kararname ile barış ortamına kadar uzatılmıştı.⁴⁹ Ankara hükümeti, henüz o tarihte Lozan Anlaşması imzalanmadığından dolayı, Oda yönetimini yenileme yönündeki girişimleri siyaset gereği engelliyordu. Milli Türk Ticaret Birliği, buna karşın, 1910 tarihli nizamnameye göre hükümet merkezi olan İstanbul'da Oda meclisinin 24 üyeden, vilayetlerde ise 12

▲ İzmir İktisat Kongresi Reisi Katibi Kazım Kara Bekir Paşa Hazretleri (üstte).

◀ Oda mecmuasının "İktisat Kongresi ve Bunun Netayıcı" başlıklı yazısından bir bölüm (yanda).

üyeden oluştuğunu, ancak Ankara'nın başşehir olması ile İstanbul'un eski konumunu kaybettiğini söylüyordu. Bu durumda yapılması gereken en doğru uygulama, daha önce 24 üyeden oluşan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası meclis üye sayısının 12'ye düşürülmesi ve bu 12 kişinin belirlenmesi için yeni bir seçim yapılmasıydı.⁵⁰

Milli Türk Ticaret Birliği'nin bu konudaki girişimleri bir süre sonra olumlu netice verdi. İstanbul'un Ankara hükümeti idaresine geçmesini müteakip, İktisat Vekaleti'nin talimatı üzerine 6 Eylül 1923 tarihinde yapılan seçimle İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın yeni idare meclisi belirlendi. Seçim sonunda Oda yönetim kurulu başkanlığına aynı zamanda Milli Türk Ticaret Birliği Başkanı da olan İbrahim Paşazade Hüseyin Hüsnü Bey seçildi. Milli Türk Ticaret Birliği üyelerinin aktif görevler üstlendikleri İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası yönetimi, 8 Eylül 1923 günü Hüseyin Hüsnü Bey riyasetinde ilk toplantısını yaparak çalışmalara başladı. Milli iktisat döneminin bu ilk Oda yönetim kurulu 18 Mayıs 1926'ya kadar görevde kaldı.⁵¹ Böylece Milli Türk Ticaret Birliği liderliğinde yürütülen İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nı millileştirme faaliyetleri tamamlandı.⁵²

Milli Türk Ticaret Birliği, İzmir İktisat Kongresi'ne genç Cumhuriyet'te zahire borsaları kurulması hakkında bir rapor sundu.

46 A. Gündüz Ökçün, Aynı eser, s.153 vd.

47 A. Gündüz Ökçün, Aynı eser, s.159.

48 "İktisat Kongresi ve Bunun Netayıcı", İTSOM, sayı 1, Teşrinisani 339/1923, s.161.

49 BOA, DÜİT, nr. 15/2-20.

50 Ahmet Hamdi Başar, "İstanbul Ticaret Odası Nasıl Millileşti", s.56-57.

51 İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Eylül 1923- Mayıs 1926 Faaliyet ve Muamelatına Dair Umumi Rapor, İstanbul 1926, s.1; Hakkı Nezih, Aynı eser, s.263-264. Koraltürk, başka bir kaynağa atfen, Ticaret ve Sanayi Odası meclisi için yapılan seçim tarihini 1-2 Ağustos 1923 olarak veriyor. (s.80). 1923 yılına kadar görev yapan Oda yönetimi için bkz. Ufuk Gülsoy- Bayram Nazır, Aynı eser, s.209-215..

52 Hakkı Nezih, Aynı eser, s.263-264; Ahmet Hamdi Başar, "İstanbul Ticaret Odası Nasıl Millileşti", s.56-57.

Fethi Okyar, İstanbul için bir iktisat raporu hazırlanmasını istedi.

Yeni dönemde Oda'nın öncelikli hedefi, 1880'li yıllardan beri gerçekleşmesi için büyük uğraş verdiği İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın açılması olacaktı.

Oda yönetimindeki bu değişim, simgesel olarak, yeni dönemde, ticaret hayatında Müslüman-Türk unsurunun etkin ve hakim kılınmak istendiği anlamına geliyordu.⁵³ Ticaret Odası, 1923'de kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte yeniden şekillendirilerek, bu yeni süreçte de, farklı bir iktisadi anlayış ve zihniyetle, ticaret ve sanayinin gelişmesi için çalışmalarını sürdürecekti. Yeni dönemde Oda'nın öncelikli hedefi, 1880'li yıllardan beri gerçekleşmesi için büyük uğraş verdiği İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın açılması olacaktı.

4- 1924 İktisat Raporu'nda İstanbul

Büyük Millet Meclisi ve İstanbul Mebusları Heyeti Başkanı Fethi Bey, 17 Ocak 1924 tarihinde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na bir mektup yazarak, savaş sonrasında ekonomisi gerileyen İstanbul'un iktisadi meselelerinin tetkik edilip çözüm yollarının gösterilmesini ve Türkler'in şehrin ekonomik hayatında o tarihe kadar neden önemli bir yer tutamadığının araştırılmasını istedi. Araştırmanın sonuçları daha sonra geniş bir rapor haline getirilerek yayınlanacaktı.⁵⁴

Mektubun intikalinin ardından Ticaret ve Sanayi Odası toplanarak, 27 Ocak 1924 tarihinde istenilen çalışmayı yapmak üzere uzmanlardan oluşan bir araştırma komisyonu kurdu. Başkanlığına İttihat ve Terakki döneminin ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey'in seçildiği komisyonda Osmanlı Bankası İdare Meclisi Üyesi Hamit Bey, ekonomipolitik hocası Münir Bey, Vatan gazetesi ekonomi yazarı ve maliye hocası İbrahim Fazıl Bey, İktisat gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Cevdet Bey, Seyr-i Sefain Müdürü Sadullah Bey, Sanayi Umum Müdürü Nizamettin Ali Bey, Ticaret ve Sanayi Odası İkinci Başkanı Kibar Sârim Bey, Ticaret ve Sanayi Odası İkinci Muavini Macit Mehmet Karakaş Bey, Ticaret ve Sanayi Odası üyeleri Sofu-zade Südi, Rifat Kamil, Nemli-zade Mithat, Ekrem Bey, Ticaret ve Sanayi Odası İstihbarat Şefi Mehmet Vehbi Bey ile Asım-zade Nuri Bey yer alıyordu.⁵⁵ Asım-zade Nuri Bey, komisyon çalışmaları sırasında kuruluşu resmen gerçekle-

şecek olan İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın heyette bulunan azası olacaktı.

Komisyon kurulduğunda duyurulan isimler bunlar olmasına karşın araştırma bittikten sonra yayınlanan raporda Münir, Sadullah, Rifat Kamil ve Mithat Beylerin adları yoktu. Bunlar, büyük bir ihtimalle, seçilmiş oldukları halde çalışmalara katılmamıştı. Bu isimlerin eksikliğinin yanı sıra, nihai raporda, çalışmaya sonradan katılan iki kişi daha vardı. Bunlardan biri eski Maliye Nazırlarından Faik Nüzhet Bey, diğeri ise eski Maliye Teftiş Heyeti Umum Müdürü Kazım Bey idi.⁵⁶

Cumhuriyet'in ilk yılında İstanbul'un iktisadi meselelerini tespit ve çözüm yollarını müzakeretmek için oluşturulan komisyon, yapılacak araştırmanın çok önemli ve kapsamlı olması nedeniyle 1924 yılı Şubat ayı başında geçici kadro talebinde bulundu. Bunun üzerine Oda, komisyonun genel kâtipliğini yapan Nizamettin Bey'e günde iki lira, zabıt ve yazım işleriyle meşgul olacak iki kâtime birer buçuk lira, dağıtım işleriyle uğraşacak diğer bir memura da birer lira verilmesine; komisyon emrine ayrıca günde bir lira tahsisine karar verdi.⁵⁷

Oda tarafından oluşturulan İstanbul İktisat Komisyonu 10 ay süren bir çalışma sonunda işini başarıyla tamamladı. Komisyonun yayınladığı çalışma raporu, basında, o güne kadar İstanbul'un ekonomik ve ticari sorunları hakkında yapılmış en iyi çalışma olarak nitelenerek, araştırmanın, Türkiye'nin ekonomik meselelere akıl veren uzmanlarından meydana gelen bir heyet tarafından, birçok ilgili şahıs ve kurumun tek tek bilgileri ve görüşleri alınarak yapıldığı ifade edildi.⁵⁸

İstanbul İktisat Raporu'nun orijinali 200'ü aşkın büyük sahifeden ibaretti.⁵⁹ Raporun nihayetinde İstanbul için yapılması teklif edilen hususlar 240 madde ile özetleniyordu. Bunlar arasında makul ve yapılabilir olanların sayısı bir hayli fazlaydı. Raporda eleştirilebilecek iki husustan biri, İstanbul'un iktisadi sorunlarının sadece dahili sebeplerle ilişkilendirilmesi, ikincisi ise, teklifler kısmında sıralanan maddelerden bazılarının çok önemli olmaması veya gerçekleştirilme şansının bulunmamasıydı. Bütün eksikliklerine

53 Oda'nın millileştirilmesi sürecinde öncü rol oynayan Milli Türk Ticaret Birliği, 1920'li yılların sonlarında misyonunu tamamlamış olarak tarih sahnesinden çekildi. Zaten tek parti yönetiminin ortaya çıktığı ve ekonomide devletçilik rüzgarının kuvvetle esmeye başladığı bir dönemde sivil insiyatifin temsilcisi konumundaki Ticaret Birliği'nin varlığını koruyabilmesi çok zordu. (Murat Koraltürk, Aynı eser, s.81-82).

54 "İstanbul'a Ait İktisadi Mesail", İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, sayı 5, Mart 1340/1924, s.210. Hakkı Nezihi mektubun tarihini 11 Ocak 1924 olarak vermektedir. Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.283.

55 "İstanbul'a Ait İktisadi Mesail", İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, sayı 5, Mart 1340/1924, s.210; İlhan Tekeli-Selim İlkin, "1923 Yılında İstanbul'un İktisadi Durumu ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası İktisat Komisyonu Raporu", Tarih Boyunca İstanbul Semineri, 29 Mayıs-1 Haziran 1988, Bildiriler, İstanbul 1989, s.263-264.

56 İlhan Tekeli, Selim İlkin, Aynı makale, s.264-265.

57 "İstanbul'a Ait İktisadi Mesail", İTSOM, sayı 5, Mart 1340/1924, s.211.

58 "İstanbul Komisyonunun Raporu Münasebetiyle", İTSOM, sayı 7, Temmuz 1341/1925, s.1005.

59 Raporun Osmanlıca metni için bkz. Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisat Komisyonu Tarafından Tanzim Olunan Rapor, İstanbul 1341. Aynı raporun günümüz Türkçesi aktarılmış metni için bkz. Aynur Karayılmazlar-Ekrem Karayılmazlar, Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisat Raporu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2006.

◀ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Taksim. En sağda hareket halindeki tramvay görülürken caddede yalnızca iki otomobil bulunuyor.

1924'te hazırlanan İstanbul İktisat Raporu'nun en çarpıcı sonuçlarından biri de, İstanbul'da bir zahire borsası açılmasını tavsiye etmesiydi.

rağmen rapor, her cümlesi merak ve dikkatle okumaya değer bir araştırma ürünü⁶⁰ olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı 1923-1924 İstanbul'unu daha yakından tanımamız açısından çok önemli bilgiler veriyordu.⁶¹ Konumuz açısından ise **raporun belki en çarpıcı yönü, Ankara hükümetine, İstanbul'da bir zahire borsası açılması konusunda öneride bulunulmasıydı.**⁶²

Rapor üç ana bölümden oluşuyordu. İlk bölümde Cumhuriyet'in başlangıcında İstanbul'un ekonomik durumu hakkında tafsilatlı bilgiler veriliyor, savaş yıllarının şehrin iktisadiyatı üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler üzerinde duruluyor ve bu arada başkent değişikliğinin İstanbul ekonomisi açısından ne gibi sonuçlar doğurabileceğinin kısa bir değerlendirmesi yapılıyordu. Rapora göre İstanbul, II. Abdülhamit devrinde büyük bir imparatorluğun başkenti olduğu için, İskodra'dan Basra'ya kadar memleketin her bir yerinden buraya ikamet etmek üzere pek çok kimse geliyordu. Onların yanı sıra devletin kanun ve nizamları haricinde yaşayan ecnebler ile kısmen bu sınıfa dahil olan gayrimüslimler ve çoğu gayri meşru yollarla servet edinen saray erkanı ve mensupları her yıl şehrin gerek

piyasa yerlerinde gerekse sayfiye mahallerinde apartmanlar, mağazalar, hanlar, köşkler ve yalılar inşa ettiriyorlardı. Bu dönemlerde şehirde bir hareketlilik meydana geliyor, evvelce meskun olmayan tepeler en zengin binalarla süsleniyor, böylece İstanbul nüfusunda belirgin bir yoğunluk oluşuyordu. İki ayda bir ödenen memur maaşları İstanbul tüketim piyasasına bereketli bir hareket getiriyordu.

Kapitülasyonlar dolayısıyla gümrük resimlerinin düşük olması, tüketim vergilerinin neredeyse hiç alınmaması, diğer vergilerin de doğru dürüst tahsil edilememesi nedeniyle İstanbul halkı, II. Meşrutiyet öncesinde kamu hizmetleri giderlerine önemli oranda iştirak etmiyordu. İstanbul'da hayat siyasi açıdan ne kadar zor ise de, iktisadi açıdan da o derece kolay ve kârlı idi. Bir milyonu aşkın olan İstanbul nüfusu devlete adam başına doğrudan doğruya vergi olarak senede 10-12 kuruş, belediyeye de 15-20 kuruş para veriyordu.⁶³

Ancak başkentlik statüsü İstanbul için bürokrasiye ödenen ücretlerin ötesinde bir işleve sahipti. Başkent olmanın özellikle şehirde yaşayanlara sağladığı ayrıcalıklar şehrin ekonomisi açısından çok önemliydi. II. Meşrutiyet döneminde bu ayrıcalıkların giderek yok olmasıyla İstanbul sakinleri, eskiye kıyasla, devlete doğrudan vergi olarak 6-7 misli, belediyeye de iki mislinden fazla vergi

60 "İstanbul Komisyonunun Raporu Münasebetiyle", İTSOM, sayı 7, Temmuz 1341/1925, s.1003.

61 İlhan Tekeli- Selim İlkin, Aynı makale, s.304-307.

62 Aynur, Ekrem Karayılmazlar, Aynı eser, s. 222; İlhan Tekeli- Selim İlkin, Aynı makale, s.298.

63 İlhan Tekeli- Selim İlkin, Aynı makale, s.271-272.

vermeye başlamıştı. Saltanat devrindeki ihtişam ve bunun getirdiği yüksek harcamalar kesilmiş, artık eskiden olduğu gibi saraylar, konaklar ve yalılar inşa edilemez olmuştu. Meşrutiyet döneminde maliyeden yapılan maaş ödemelerinin zamanla düzene girmesi ve maaşlardaki nispi iyileştirmeler sayesinde şehirdeki iktisadi hareketlilik tekrar arttı. Bu sefer kentte saray yerine hanlar ve apartmanlar çoğalmaya başladı. 1911 öncesi maliyeden İstanbul'a dağıtılan maaş ve tahsisatlar toplamı yılda 4 milyon altını buluyordu.

Ankara'nın başkent olması İstanbul'un ekonomik durumunu doğal olarak etkileyecek, hazine her yıl şehre düzenli olarak gönderilen maaş ve diğer tahsisatlarda önemli miktarda azalmalar söz konusu olacaktı. İstanbul sermayesini temsil eden İktisat Komisyonu üyelerinin rapordaki bu ifadelerinden, 13 Ekim 1923'de Ankara'nın başkent olmasına dair alınan karardan ekonomik açıdan pek de memnun olmadıkları hissediliyordu.⁶⁴

Rapora göre İstanbul'da savaş sonrası yaşanan ticari daralma ve ekonomik küçülmenin üç temel sebebi vardı. Bunlardan birincisi şehri besleyen bölgelerdeki daralma, ikincisi bu bölgelerdeki (hinterland) üretim ve tüketim miktarlarındaki gerileme, üçüncüsü ise ticarete etkili uluslararası ilişkilere sahip gayrimüslimlerden bir kısmının İstanbul'u terk etmeleriydi. Bu üç faktörün ticaretin değişik kesimlerinde nasıl etkili olduğu raporun ilerleyen sayfalarında bütün ayrıntılarıyla şöyle açıklanıyordu:

1920'lerde İstanbul, 7 sektör açısından önemli bir ithalat merkeziydi. Bunlardan birincisi at-tariye ve tıbbi eczacılık, ikincisi petrol, ham petrol ve benzin, üçüncüsü manifatura, dördüncüsü

tuhafiye, beşincisi cam, ayna ve şişe, altıncısı hırdavat ve demir inşaat malzemesi, yedinci ise şeker ve pirinçti. Bu sektörlerde savaştan bu yana büyük gerileme söz konusuydu. Mesela cam, ayna ve şişede ithalat 60 bin sandıktan 35 bin sandığa kadar düşmüştü. İstanbul'dan Bulgaristan ve Romanya'ya cam gönderilemiyordu. Savaş yüzünden nüfusu azalan İstanbul'da inşaat faaliyetleri durmuştu. Tuhafiye ithalatında manifaturada olduğu gibi bir düşüş yaşanıyor. Rusya'ya yapılan transit satışlar kesilmiş, eskiden Hicaz'a ve Bağdat'a kadar yapılan satışlar ülkenin sınırlarındaki küçülme sebebiyle ortadan kalkmıştı.

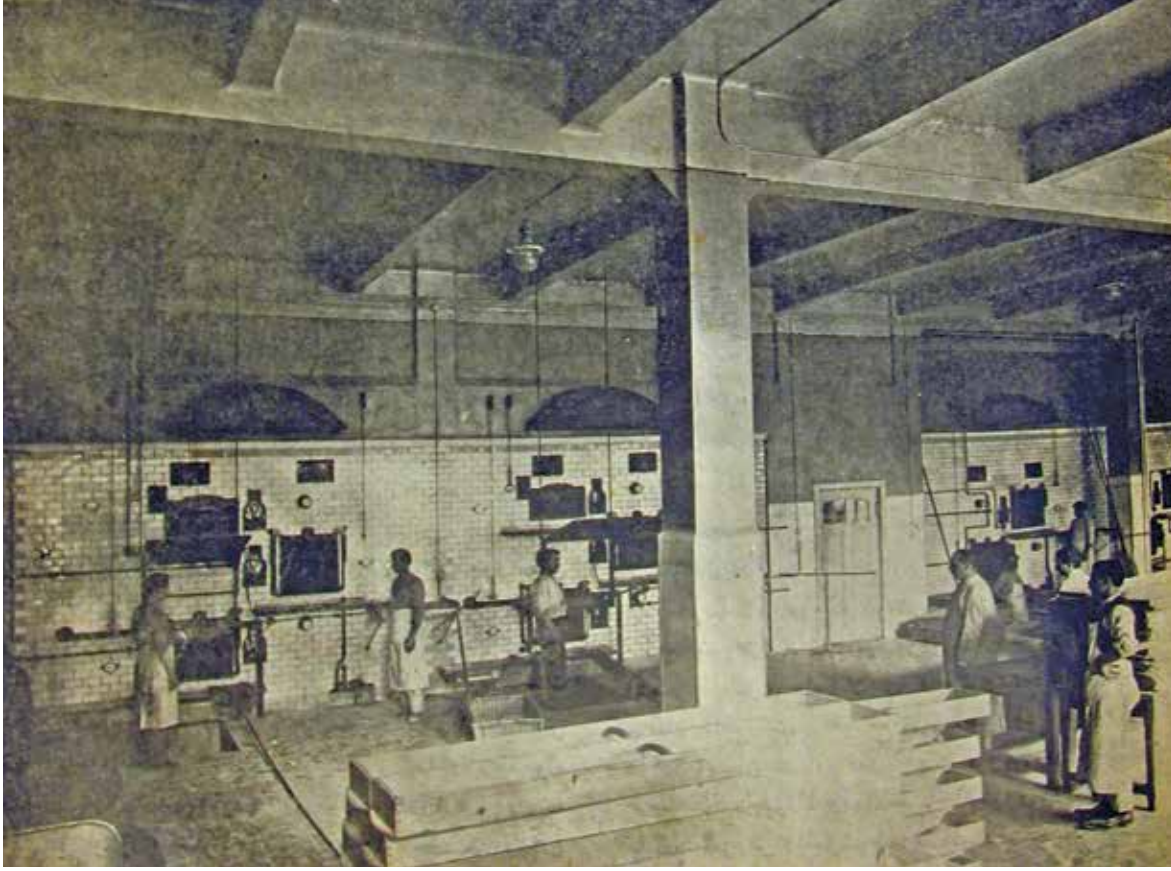
İstanbul, ithalat ve ihracat açısından bir toplama ve dağıtma merkezi olma konumunu 1920'lerde kaybetti. Ancak tütün bu genellemenin dışındaydı. Diğer kalemlerde bariz bir gerileme gözlenirken, savaş sonrası dönemde kadın ve çocuk emeğinin bol olduğu Üsküdar ve Beşiktaş'ta açılan imalathanelerde tütün işleme si gelişti. Türkiye üretiminin altıda biri buralarda işleniyordu. Fındıkta ise aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Dünya fındık üretiminin yüzde 60'ı Türkiye'de gerçekleşmesine rağmen İstanbul, bu konudaki merkezi konumunu Marsilya ve Trieste'ye kaptırdı. Bunun sebebi, İstanbul limanındaki eksikliklerle, başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'ya doğrudan posta seferlerinin bulunmamasıydı. Mütarekeden sonra İstanbul'u terk eden gayrimüslimler de Marsilya ticaretini takviye ediyorlardı.

Raporda, ayrıca, bağirsak, halı, tiftik, ipek, kömür, kereste, zeytinyağı, ispirto, hazır elbise, kundura, konserve, mobilya, saraçlık, değirmencilik, unculuk, fırıncılık, çimento, karışık yağlar, sabun, sigara kağıdı, iplik, mensucat, balıkçılık, deniz taşımacılığı, liman ve iskeleler ile bankacılık, turizm, konaklama ve eğlence hizmetleri gibi kentin temel ekonomik aktivite ve sektörleri hakkında da çok ayrıntılı değerlendirmeler yapılıyordu: Mesela Birinci Dünya Savaşı öncesinde İstanbul'un unu önemli ölçüde Amerika, Marsilya, Rusya, Romanya ve Bulgaristan'dan gelmekteydi. Konya ve Ankara gibi demiryolu güzergahındaki üretim alanlarında buğdaydan çok bira arpaşı yetiştirilerek ihraç ediliyordu. Savaş sırasında ilk kez İstanbul'un unu tamamıyla Anadolu'dan karşılanmaya çalışıldı. Mütareke döneminde ise İstanbul'un unu daha çok Amerika'dan getirildi. Kurtuluş Savaşı sonrasında gümrük tarifelerinin buğday için 5, un için 12 misline çıkartılması sonucu, şayet Anadolu'dan yeterli buğday sağlanabilirse ithal unlar İstanbul'da yerli üretimle yarışamayacaktı. İstanbul'un tüketimi ile Ankara ve Bağdat demiryolu çevresindeki üretim arasında çok hassas bir

Cumhuriyet'in ilk yıllarında fındık ihracatı. Çuvallanan fındıklar yurtdışına gönderilmek üzere hazırlanıyor.

64 İlhan Tekeli-Selim İlkin, Aynı makale, s.272.

İstanbul'un el değmeden ekmek üreten ilk fırınlarından birisi Feriköy'de faaliyet gösteriyordu.

denge vardı. Üretim kurak yıllarda yetersiz kalıyordu. Sivas yaylası da demiryolu ile başkente bağlanırsa bu sorun çözülecek, kurak senelerde de İstanbul'un unu bütünüyle Anadolu'dan temin edilecekti. Yerli un tüketiminin İstanbul'da giderek yaygınlaşması şehirdeki değirmencilik sanayini geliştirmiş, 1923'de un fabrikalarının sayısı 19'u bulmuştu. Bu fabrikalar İstanbul'un ihtiyacının üzerinde unu öğütecek kapasiteye sahipti. Oysa Anadolu'da yeterli miktarda modern değirmen yoktu. Bundan dolayı, Anadolu'nun tükettiği unun bir kısmı da İstanbul'da üretiliyordu.⁶⁵ 1913'de İstanbul'da günde 5 bin çuval un tüketilirken, nüfustaki azalma sebebiyle bu miktar, 1924'de 3 bin 500 çuvala kadar düştü.⁶⁶

Aynı tarihte İstanbul'un beslenme ihtiyacını karşılayan fırınların sayısı 320 idi.⁶⁷ Fırın sayısı şehrin ihtiyacından fazla olduğundan, aralarında sıkı bir rekabet söz konusuydu. Fırınlar tam kapasitede çalışmadıklarından genel giderlerden her bir ekmeğe isabet eden hisse artıyor ve bu durum da ekmek fiyatlarına yansiyordu. İstanbul'daki fırınlar hamurun insan gücüyle yoğrulduğu mahalle fırınlarıydı.⁶⁸

1924'de İstanbul, sebzesini, pek azı dışında kendisi ürettiyordu. Bunların büyük bir kısmı Maltepe ve civarından, Kemerburgaz'dan, Göksu'dan ve Paşabahçe'den geliyordu. Bostanların mahsulü sahipleri tarafından Eminönü'ne indirilip kabızımla teslim edilirdi. Sebzecilerin ne servetleri ne de sermayeleri vardı. Kışın, geçimlerini temin etmek ve yaza karşı da kendi malları olan veya kira ile tuttıkları bostanların gübresini ve mahsul yetiştirinceye kadar işçi ücretlerini tedarik etmek için, Eminönü'ndeki kabızımallardan genelde faizle borç alırlardı. Kabızımallar, bostancılara parayı, yetiştirdikleri mahsulün derecesine göre faizli veya faizsiz olarak verirler, bunun karşılığında ise, Eminönü'ne inen sebzenin satışında aracılık yaparlardı. Bu hizmetine karşılık bir kabızımal, küfe başına 30-40 kuruş alırdı. Böylece hem hizmetinin hem de borç vermiş olduğu paranın faizini fazlasıyla çıkarırdı.⁶⁹

Eminönü'ne inen sebzenin günlük miktarı 5 bin kap kadardı. Bazen Bursa, Karamürsel ve İzmir'den de İstanbul'a az miktarda mevsimlik sebze gelirdi. Sebzeçi esnaftan bir kısmının mübadeleyle Türkiye'den ayrılması, zaten sınırlı olan şehrin sebze üretimini olumsuz yönde etkileyip fiyatları arttırabilirdi.⁷⁰

65 İlhan Tekeli-Selim İlkin, Aynı makale, s.273-288.

66 İlhan Tekeli-Selim İlkin, Aynı makale, s.288.

67 Aynur, Ekrem Karayılmazlar, Aynı eser, s.79.

68 Aynur, Ekrem Karayılmazlar, Aynı eser, s.79-80.

69 Aynur, Ekrem Karayılmazlar, Aynı eser, s.103.

70 Aynur, Ekrem Karayılmazlar, Aynı eser, s.104.

Savaş yıllarının İstanbul'a hizmet veren sektörler üzerindeki etkileri de ayrı bir başlık altında inceleniyordu. Rapora göre savaş öncesine kıyasla bu sektörde belirgin bir gerileme vardı. Bunun birinci nedeni nüfustaki azalmaydı. Raporunda bu azalmanın miktarı hakkında doğrudan bilgi verilmiyordu. Ancak Birinci Dünya Savaşı arifesinde 1 milyon 200 bin olarak tahmin edilen şehrin nüfusunun, 1927 nüfus sayımı rakamlarına bakarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında en az yüzde 50 oranında azaldığı söylenebilir.⁷¹

İkinci sebep, şehir nüfusunun alım gücündeki düşüştü. Bir yandan kentin temel faaliyetlerindeki gerilemeler, diğer yandan gayrimüslimlerin şehri terk eden kesiminin genellikle alım gücü yüksek kesim olması ve İstanbul'un artan gümrük vergileri, okruva vergisi ve benzerleriyle Şehremaneti ile merkezi yönetime daha yüksek vergiler ödenmesi gibi faktörlerdi. Böyle küçülen ama fiyat seviyesi yükselen bir şehirde, en çok kaybeden ya da alış gücü düşenler rantiyeler oluyor, genel fiyatlar artarken gayrimenkul gelirleri düşüyordu.

Raporda İstanbul ekonomisinin temel sektörler ve yerel sektörler açısından genel tasviri yapıldıktan sonra sıra çözüm önerilerine geliyordu. Bu önerilerin bir kısmı doğrudan İstanbul'u, bir kısmı ise doğrudan veya dolaylı şekilde ülke ekonomisini ilgilendiriyor ve hepsi 240 maddede sıralanıyordu. Buna göre, yapılması gereken ilk önemli iş, uzun yıllardır ticaret ve ekonomik faaliyetlerden uzak kalmış, ticaret yapmak yerine yöneticilik, askerlik ve memurluk gibi daha

rahat, emin ve itibar sağlayan mesleklere yönelmiş bulunan Müslüman Türk insanının davranış kodlarını ve anlayışını değiştirmekti. Bunun da yolu eğitimden geçiyordu. Hükümet bundan böyle memur kadrolarını mümkün mertebe sınırlı tutmalı, sanayi ve ticaret mektepleri açarak, ekonomiden, sanattan ve ticaretten anlayan bilgili gençler yetiştirmeliydi.⁷²

Rapordaki diğer öneriler arasında Türk parasının yabancı paralar karşısında değerinin korunması, ihracat ve ithalat dengelerinin sağlanması, sermaye birikimi ve kredi sorunlarının çözümlenmesi, ticaret, sanayi ve küçük üreticilerin mali olarak desteklenmesi, ticaret ve sanayi bankacılığın geliştirilmesi, Türk yatırımcıya kredi tahsislerinin kolaylaştırılması, kredi olanaklarının artırılması, İstanbul'un imarı için emlak kredilerinin devreye sokulması, inşaat sektörünün desteklenmesi, İstanbul limanı yönetiminin tek elde toplanması, vergi ve resimlerle ilgili yeni düzenlemeler yapılması, İstanbul'a turist celbinin sağlanması, kentin yönetiminin merkezi idareye karşı daha otonom olması, İstanbul için bir nüfus sayımı yapılarak, bundan çıkacak sonuca göre şehrin sınırlarının küçültülmesi, belediyelerin güçlendirilerek halkın genel ihtiyaçlarının daha etkin giderilmesi, imar planları yapılması, rıhtımlar ve bulvarlar inşa edilmesi, şehrin alt yapısının geliştirilmesi ve ıslah edilmesi, genel ve özel tüketimin denetlenmesi, toptan ve perakende fiyat listeleri hazırlanması, hal ve mezbaha yapılması, sosyal yardımların çeşitlendirilmesi ve güçlendirilmesi, turizme önem verilmesi, kö-

İstanbul'un sebze ihtiyacının büyük bölümü Maltepe, Kemerburgaz, Göksu ve Paşabahçe'den karşılanıyordu. Sebze esnaftan bir kısmının mübadeleyle Türkiye'den ayrılması, zaten sınırlı olan şehrin sebze üretimini olumsuz yönde etkileyip fiyatları arttırabilirdi.

► Eminönü iskelesine gelen gıda maddeleri mavnalarla İstanbul'un diğer semtlerine taşınyordu.

71 İlhan Tekeli-Selim İlkin, Aynı makale, s.288.

72 İlhan Tekeli-Selim İlkin, Aynı makale, s.292-295.

◀ 1927 yılı Tophanesi'nden bir görünüm (solda).

▼ Galata (İstanbul) Limanı. Ön tarafta yolcu sandalları ve köprü, arka tarafta ise Şirket-i Hayriye vapurları görülüyor (altta).

mür depolarının uygun yerlerde bulundurulması, nakliye vasıtalarına taksimetre konulması, şehrin belirli yerlerine plajlar tesis edilmesi, sene de bir kere İstanbul panayırı açılması, İstanbul-Bursa arasında hızlı vapurlar işletilmesi, oteller ve gazino inşa edilmesi, anonim şirket kurulmasının kolaylaştırılması, İstanbul'da bir emlak ve kredi bankası kurulması, dahili seyahatte, nüfus tezkerelerine polisçe damga vurulmaması, dahil ticaret ve seyahatlere ait engellerin kaldırılması, limanın elektrikle aydınlatılması, liman zabıta teşkilatı kurulması, Tophane'de serbest bölge kurulması, İstanbul Sanayi Mektebi'nin genişletilmesi ve okula Avrupa'dan uzmanlar getirilmesi, Ticaret Mektebi mezunlarına ticarethanelerde staj imkanları sağlanması, pratik sanat okulları açılması, akşam ticaret mektepleri açılması, memlekette iktisat ilmine alakanın artırılması için konferanslar düzenlenmesi, yerli halılar için Avrupa'da tanıtım yapılması, pamuklarda kodekse uygunluk aranması, serum ithalinin kolaylaştırılması, petrol tüketim ve gümrük resimlerinin düşürülmesi, motorinden alınan belediye payının azaltılması, bazı maddelerin gümrük ve tüketim vergilerinde tenzilatla gidilmesi, çimento resminin düşürülmesi, alınacak vapurların birinci sınıf olması, posta haberleşmesinin modernize edilmesi, gümrük hamalları için yardımlaşma sandığı kurulması, kamyonla nakliyata izin verilmesi, manda ve öküz arabalarıyla şehir içinde ticari nakliyata bir an önce son verilmesi, kooperatiflere ait kanunun hızlandırılması, İstanbul'un muhtelif semtlerinde dispanserler açılması, kaza istasyonları tesis edilmesi, şehrin su sorununa

çözüm bulunması, Cuma günleri turistler için çarşı, müze ve diğer turistik mahallerin açık tutulması, hayat pahalılığını gösterecek indeksler hazırlanması ve benzeri pek çok konu başlığı bulunuyordu.⁷³

Raporda yer alan, İstanbul'un ticari ve ekonomik hayatına yönelik iki kurumsal öneri çok önemliydi. Bunlardan biri İstanbul'a bir liman inşasına ilişkin olup, diğeri ise şehirde bir zahire borsası açılmasına dairdi. Avrupa borsaları ile haberleşerek fiyat hareketlerini izleyecek olan bu borsa, hem piyasaya sunulan malların standartlaşmasını sağlayacak, hem de borsada oluşacak fiyatlar sayesinde üreticilerle tüketicileri koruyacaktı.⁷⁴

73 Rapordaki 240 teklifin tam listesi için bkz. Aynur Karayılmazlar-Ekrem Karayılmazlar, Aynı eser, s.218-228. Rapordaki önerilerin genel bir değerlendirmesi için bkz. İlhan Tekeli-Selim İlkin, Aynı makale, s.304-307.

74 İlhan Tekeli-Selim İlkin, Aynı makale, s.298.

Raporda, İstanbul'a bir zahire borsası açılması öneriliyordu. Avrupa borsaları ile haberleşerek fiyat hareketlerini izleyecek olan bu borsa, oluşacak fiyatlar sayesinde üreticilerle tüketicileri koruyacaktı.

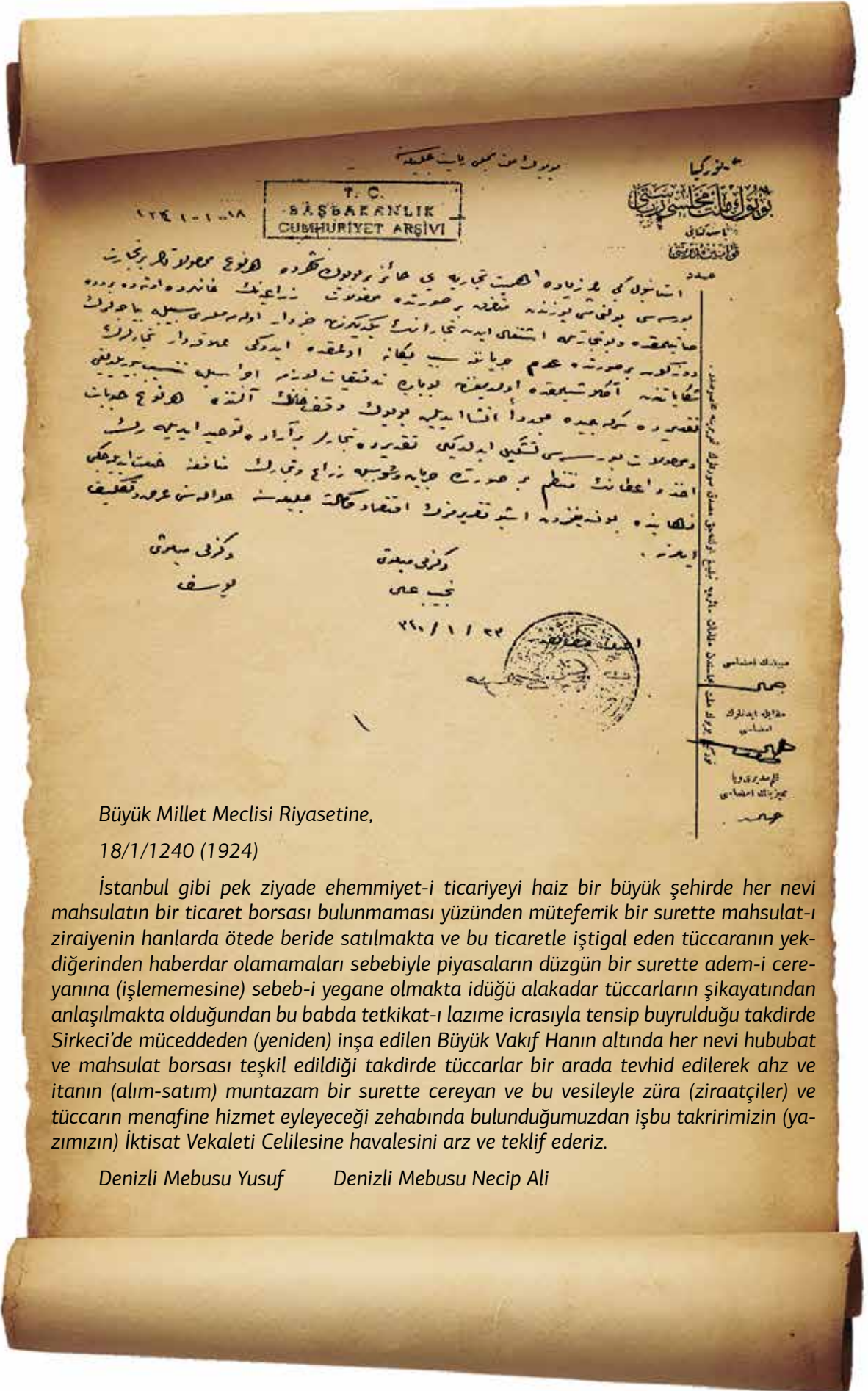

Denizli Mebusu Necip Ali Bey

Denizli Mebusu Yusuf Başkaya Bey

İstanbul'da zahire ve hububat borsası kurulması teklifini iki Denizli milletvekili verdi.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine,
18/1/1240 (1924)

İstanbul gibi pek ziyade ehemmiyet-i ticariyeyi haiz bir büyük şehirde her nevi mahsulatın bir ticaret borsası bulunmaması yüzünden müteferrik bir surette mahsulat-ı ziraiyenin hanlarda ötede beride satılmakta ve bu ticaretle iştilgal eden tüccarın yekdiğerinden haberdar olamamaları sebebiyle piyasaların düzgün bir surette adem-i cereyanına (işlememesine) sebep-i yegane olmakta idüğü alakadar tüccarların şikayatından anlaşılmakta olduğundan bu babda tetkikat-ı lazime icrasıyla tensip buyrulduğu takdirde Sirkeci'de müceddeden (yeniden) inşa edilen Büyük Vakıf Hanın altında her nevi hububat ve mahsulat borsası teşkil edildiği takdirde tüccarlar bir arada tevhid edilerek ahz ve itanın (alım-satım) muntazam bir surette cereyan ve bu vesileyle züra (ziraatçiler) ve tüccarın menafine hizmet eyleyeceği zehabında bulunduğumuzdan işbu takririmizin (yazımızın) İktisat Vekaleti Celilesine havalesini arz ve teklif ederiz.

Denizli Mebusu Yusuf Denizli Mebusu Necip Ali

Denizli mebusları Necip Ali ve Yusuf Beylerin Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na yazdıkları yazı (yanda).

B- İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın Kuruluşu

1- Kuruluş Teklifi

İktisat Komisyonu'nun İstanbul'da ticaret borsası kurulmasına dair teklifi İktisat Nezareti'ne ulaşmadan önce, 1924 yılı başında Ankara'da çok önemli bir gelişme oldu.⁷⁵ 18 Ocak 1924 tarihinde Denizli mebusları Necip Ali ile Yusuf Beyler, Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne ortak bir takrir vererek, İstanbul'da bir zahire ve hububat borsası açılmasını teklif ettiler.⁷⁶

Necip Ali ve Yusuf Beyler, takrirlerinde, ticari kapasitesi çok yüksek olan İstanbul'da ticaret borsası bulunmaması yüzünden çekilen sıkıntılar ve tüccarın bu konudaki şikayetlerinden bahsediyorlardı. Buna göre, şehre getirilen tarım ürünleri dağınık şekilde, hanlarda ve ötede beride satılmakta, zahire ve hububat tüccarları birbirlerinden habersiz olarak geliş güzel iş yapmaktaydılar. Bu durumdan şikayetçi olanlar yetkililerden artık çözüm bekliyorlardı.⁷⁷

Denizli mebusları Necip ve Yusuf Beylere göre bu sorun, Sirkeci'de yeniden inşa edilen Büyük

Vakıf Han'ın altında açılacak bir borsayla çözülebilirdi. Her nevi hububat ve mahsulatın işlem göreceği bu borsa kurulduğu takdirde tüccarlar aynı çatı altında toplanacak, bütün alım-satımlar burada muntazam bir surette yapılacak, bu sayede, hem üreticilerin hem de tüccarın menfaatleri korunmuş olacaktı. Mebuslar, takrirlerinin sonunda, İstanbul zahire borsasına ilişkin tekliflerinin meclis riyaseti tarafından gereğinin yapılması için İktisat Vekaleti'ne havale edilmesini arz ediyorlardı.⁷⁸

İstanbul'da bir hububat ve mahsulat borsası açılması hakkında iki Denizli mebusu tarafından yapılan teklif, Büyük Millet Meclisi'nin 23 Ocak 1924 tarihli toplantısında görüşülerek olumlu karşılandı. Bunun üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, 24 Ocak 1924'de Başvekalete (Başbakanlık) bir yazı göndererek konunun tetkik edilmesini istedi.⁷⁹

Meclis Riyaseti'nin borsaya ilişkin gönderdiği yazı Başvekalet'e ulaştıktan sonra, Başvekil İsmet İnönü, 26 Ocak 1924'de konuyu, gereğinin yapılması ricasıyla İktisat Vekaleti'ne havale etti.⁸⁰

Ticaret Borsası kurulması teklifi, TBMM Reisi Mustafa Kemal tarafından gereğinin yapılması için Başbakanlığa gönderildi.

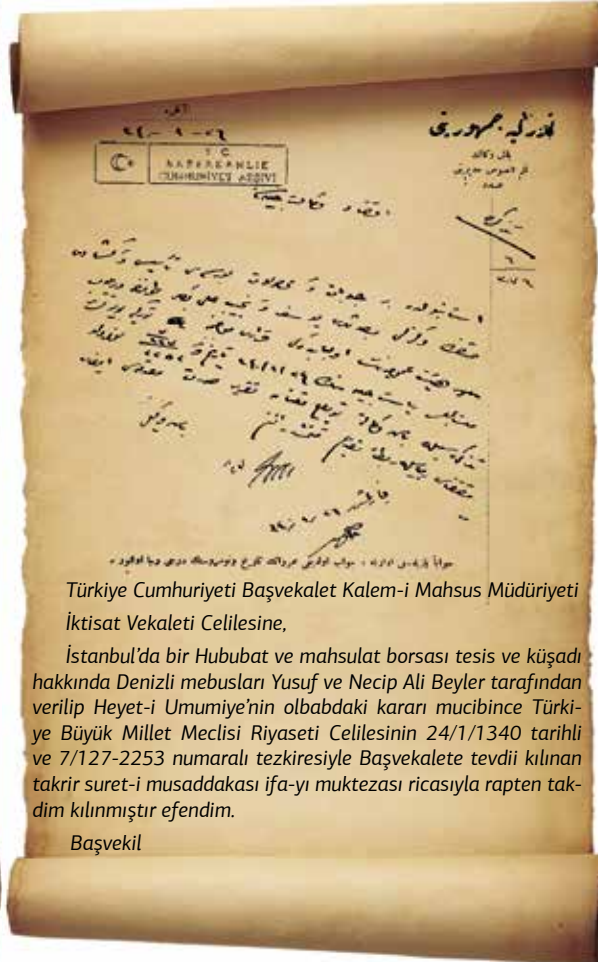

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Baş Kitabeti

Başvekalet-i Celiliyeye,

İstanbul'da bir hububat ve mahsulat borsası tesis ve küşadı hakkında Denizli mebusları Yusuf ve Necip Ali Beyler tarafından verilip Heyet-i Umumiye'nin (meclisin) 23/1/1240 (1924) tarihli içtimasında Makam-ı Samilerine (Başbakanlığa) tevdiî tensip edilen temenni takririnin suret-i musaddakası (tasdikli sureti) leffen takdim kılını efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Kalem-i Mahsus Müdüriyeti İktisat Vekaleti Celilesine,

İstanbul'da bir Hububat ve mahsulat borsası tesis ve küşadı hakkında Denizli mebusları Yusuf ve Necip Ali Beyler tarafından verilip Heyet-i Umumiye'nin olbabdaki kararı mucibince Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesinin 24/1/1340 tarihli ve 7/127-2253 numaralı tezkiresiyle Başvekalete tevdiî kılınan takrir suret-i musaddakası ifa-yı muktezası ricasıyla rapten takdim kılınıştır efendim.

Başvekil

Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in Başvekalet'e gönderdiği yazı (solda).

Başvekil'in İktisat Vekaleti'ne gönderdiği yazı (sağda).

75 İlhan Tekeli-Selim İlkin, Aynı makale, s.305.

76 BCA, nr. 30/10/6/35/34.

77 BCA, nr. 30/10/6/35/34.

78 BCA, nr. 30/10/6/35/34.

79 BCA, nr. 30/10/6/35/34.

80 BCA, nr. 30/10/6/35/34. Başvekaletin yazısı.

Ticaret ve Sanayi Odası
Reisi Hüseyin Hüsnü Bey

2- Hükümet Teklifi Onaylanıyor

İktisat Vekaleti, İstanbul borsasına ilişkin evrakı bir süre sonra Ticaret Vekaleti'ne yolladı. Ticaret Vekaleti, Temmuz başında İstanbul Ticaret Odası'na bir yazı yazarak, İstanbul'da açılması teklif edilen ticaret ve zahire borsası için bir talimatname taslağı hazırlanmasını istedi.⁸¹

Bunun üzerine, 9 Temmuz 1924'de Oda bünyesinde bir Ticaret ve Zahire Borsası Komisyonu kuruldu. Ticaret Odası Reisi İbrahim Paşazade Hüseyin Bey'in riyaseti altında Aziz, Ziya, Asım Nuri ve Umumi Katip Mehmet Vehbi beylerden oluşan bu komisyon, Ticaret Birliği üeleriyle bir araya gelerek, İstanbul Ticaret Borsası Talimatnamesi'ni yazacaktı.⁸²

Müslüman-Türk tüccarını milli iktisat anlayışı etrafında organize edip bir güç odağı haline getirmek amacıyla kurulmuş olan Milli Türk Ticaret Birliği, zahire borsasının gerekliliği hususunda Ticaret Odası'yla hem fikirdi. O tarihte Ticaret Birliği'ne bağlı bulunan "zahireciler zümresi" borsanın Galata'da, Mehmet Ali Paşa Hanı'nda açılmasını uygun bulmaktaydı.⁸³

İstanbul Ticaret Odası, Milli Türk Ticaret Birliği ve İstanbul'un önemli zahire tüccarlarının katkıları ve işbirliğiyle yazılan Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi 1924 Ekim ayı ortalarında tamamlanıp, matbu nüshaları incelenmek üzere Ticaret Vekaleti'ne gönderildi.⁸⁴

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Reisi Hüseyin Hüsnü, Ticaret Vekaleti'ne gönderilen Borsa Talimatnamesi'yle ilgili sunumunda, İstanbul'da bir ticaret ve zahire borsası kurulması ve açılması yolunda uzun senelerdir devam eden teşebbüsleri neticeye ulaştırmak için, 9 Temmuz 1924'de İstanbul Ticaret Odası Heyeti tarafından alınan karar gereği Milli Türk Ticaret Birliği ve zahire tüccarlarıyla bir komisyon oluşturup istenen Borsa Talimatnamesi'ni hazırladıklarını ve talimatnamenin çok sayıda matbu nüshasını Ticaret Vekaleti'ne ekte gönderdiklerini söylüyordu. Hüseyin Hüsnü Bey, yazısının devamında, yakın tarihte Edirne ve Bursa'da tesis edilen zahire borsalarının hükümetçe kabul edildiğini, daha önce de önemli ticari merkezlerimizden olan İzmir ve Konya'da da zahire borsaları açılmış olduğunu hatırlatarak, İstanbul'da Ticaret Odası tarafın-

dan bir zahire borsasının bir an evvel tesisine ve faaliyete geçirilmesine de izin verilmesi ve hükümet nezdinde bunun için kendilerine destek ve yardımcı olunmasını Ticaret Vekili'nden aynen şu şekilde istirham ediyordu.⁸⁵

Ticaret Vekalet-i Celilesine,

İstanbul'da bir ticaret ve zahire borsası tesis ve küşadı hususunda pek uzun senelerden beri devam eden tasavvurat ve teşebbüsati nihayet bir netice-i fiiliyeye isal eylemek üzere İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Heyeti tarafından 9 Temmuz 1340/1924 tarihinde müttehaz karara tevfikan Oda azasıyla Milli Türk Ticaret Birliği ve İstanbul'un bilhassa zahire tüccarlarından mürekkep bir heyet-i mahsusa marifetiyle tanzim olunan talimatnamenin matbu müsveddelerinden nusus-ı müteaddidesi makam-ı âlî-i Vekaletpenahilerine takdim kılınmıştır. Ticaret ve zahire borsalarının bir an evvel küşat ve tesisini terviç ve himaye buyuran Vekalet-i Celilelerince Edirne'de Edirne Ticaret ve Sanayi Odası tarafından bir borsanın tesisine müteallik olan talimatname Vekalet-i Celilelerinin 1425-340 numaralı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyet-i Celilesince 557 numaralı ve 1/6/1340 (1924) tarihli kararname ile tasdik kılınmış ve ahiren Bursa'da da tesis edilmiş ve esasen İzmir ve Konya gibi merakiz-i mühimme-i ticariyemizde ticaret ve zahire borsaları öteden beri mevcut bulunmuş olmağ- la İstanbul'da Odamız tarafından bir ticaret ve zahire borsasının bir an evvel tesisine ve faaliyete geçmesine muvaffakiyet hasıl olmak üzere takdim olunan talimatname müsveddesinin Vekalet-i Celilelerince kabulü ile İcra Vekilleri Heyet-i Celilesince da tasdikine delalet buyrularak bir nusha-i musaddakasının Odamıza lütfen gönderilmesini istirham ve takdim-i ihtiramat olunur efendim.

*Ticaret ve Sanayi Odası Reisi
Hüseyin Hüsnü*

Hüseyin Hüsnü Bey'in yazısı Ankara'da olumlu yankı buldu. Ticaret Vekaleti tarafından uygun bulunan borsa talimatnamesi 19 Ekim 1924'de Vekiller Heyeti'ne (Bakanlar Kurulu) yollandı. Aynı gün, Türkiye Reis-i Cumhuriyeti yani Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal başkanlığında toplanan Vekiller Heyeti, Ticaret Odası tarafından İstanbul'da açılacak Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi'ni üzerinde bazı değişiklik ve ilaveler yaparak kabul etti.⁸⁶

Böylece, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 19 Ekim 1924 tarihli Vekiller Heyeti kararnamesiyle resmen kurulmuş oldu.⁸⁷

81 BCA, nr. 030/18/01/01/1149/8. Ayrıca bkz. Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.277-278.

82 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.278.

83 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.278. Ticaret Birliği hakkında bkz. Ahmet Hamdi Başer, "İstanbul Ticaret Odası Nasıl Millileşti", Barış Dünyası, sayı 57 (1967), s.55-64; Aynı müellif, "Zaferden Sonra İstanbul'da Başlayan İktisadi Savaş", Barış Dünyası, sayı 54 (1966), s.53-60.

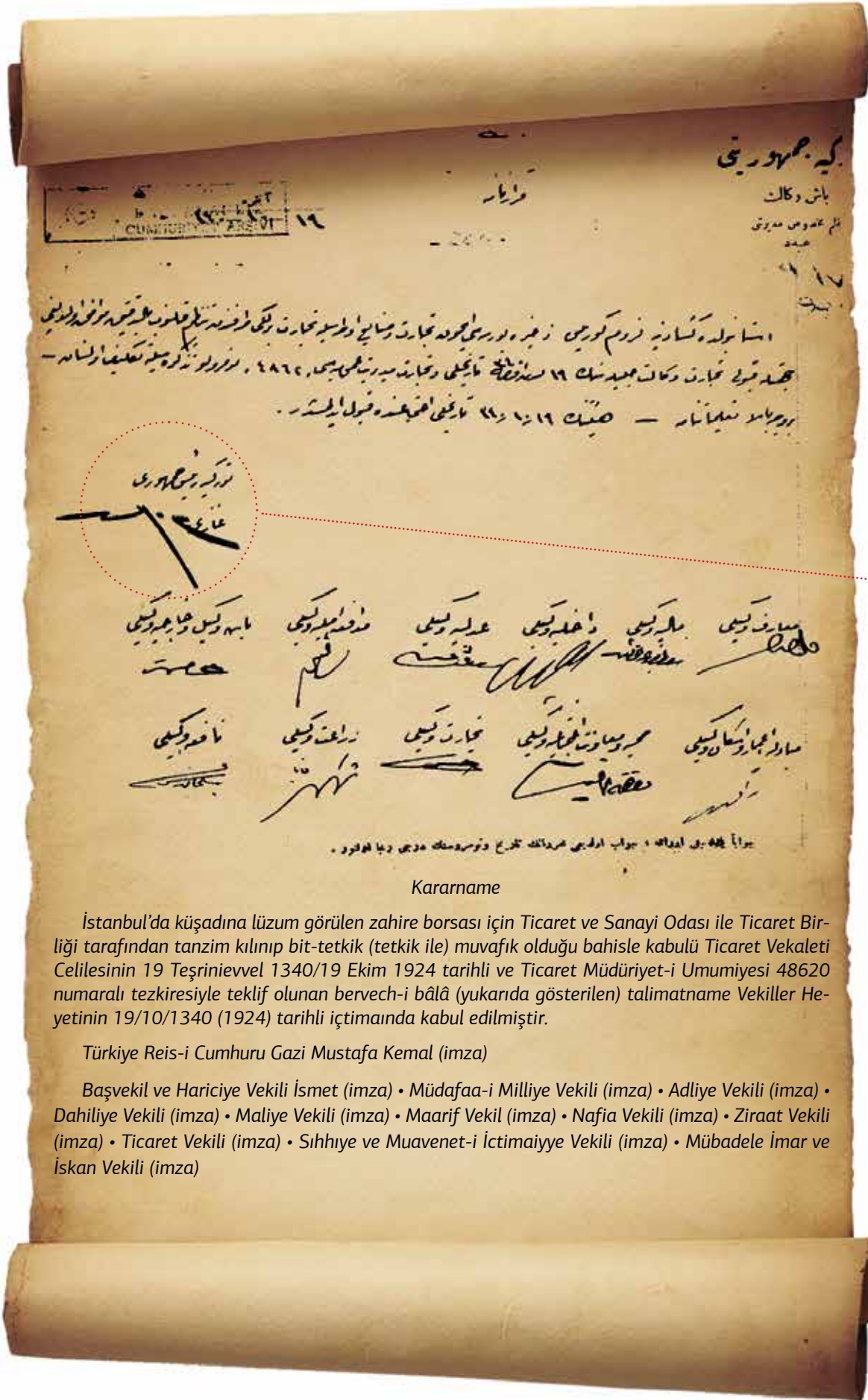
84 İTSOM, sayı 2, Teşrinisani-Kanunievvel 1340/1924, s.590.

85 İTSOM, sayı 2, Teşrinisani-Kanunievvel 1340/1924, s.589-590.

86 Bu konuda bkz. BCA, nr. 30/18/01/01/11/49/8 ve İTSOM, sayı 2, Teşrinisani-Kanunievvel 1340/1924, s. 586-589.

87 BCA, nr. 30/18/01/01/11/49/8.

*Ticaret ve Sanayi
Odası Reisi
Hüseyin Hüsnü
Bey, Ticaret
Vekaleti'ne
yaptığı sunumda,
yakın zamanda
Edirne ve
Bursa'da tesis
edilen zahire
borsalarından
bahsediyordu.*

Zahire Borsası'nın kurulması anlamına gelen 19 Ekim 1924 tarihli kararname, Gazi Mustafa Kemal imzası taşıyordu.

Kararname

İstanbul'da küşadına lüzum görülen zahire borsası için Ticaret ve Sanayi Odası ile Ticaret Birliği tarafından tanzim kılınıp bit-tetik (tetkik ile) muvafık olduğu bahisle kabulü Ticaret Vekaleti Celilesinin 19 Teşrinievvel 1340/19 Ekim 1924 tarihli ve Ticaret Müdüriyet-i Umumiyesi 48620 numaralı tezkiresiyle teklif olunan bervech-i bâlâ (yukarıda gösterilen) talimatname Vekiller Heyetinin 19/10/1340 (1924) tarihli içtimaında kabul edilmiştir.

Türkiye Reis-i Cumhuri Gazi Mustafa Kemal (imza)

Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet (imza) • Müdafaa-i Milliye Vekili (imza) • Adliye Vekili (imza) • Dahiliye Vekili (imza) • Maliye Vekili (imza) • Maarif Vekil (imza) • Nafia Vekili (imza) • Ziraat Vekili (imza) • Ticaret Vekili (imza) • Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekili (imza) • Mübadele İmar ve İskan Vekili (imza)

◀ 19 Ekim 1924 tarihli Vekiller Heyeti Kararnamesi'yle İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası resmen kurulmuş oldu (yanda).

3- İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi

“Ticaret Vekaletinin müsaadesiyle İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından İstanbul’da tesis edilecek ticaret ve zahire borsası talimatnamesi müsveddesi” başlığı altında 19 Ekim 1924’de Cumhuriyet hükümetince resmen kabul edilen İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi beş fasıl ve toplam 40 maddeden ibaretti.⁸⁸

Birinci fasılda Ticaret ve Zahire Borsası’nın kuruluş amaçları, ikinci fasılda borsanın teşkilat ve idaresi, üçüncü fasılda borsa kayıt ücretleri, dördüncü fasılda borsa işlemlerinin yürütülmesine ilişkin genel hükümler, beşinci fasılda ise borsanın gelirleri ve hesaplarının beyanı konularına yer veriliyordu. Özetlemek gerekirse, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın idaresi altında İstanbul’da kurulacak olan ticaret ve zahire borsası 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi hükümlerine tabi olmakla birlikte, dahili idaresinde 1924 tarihli talimatnameye göre hareket edecekti. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası’nda öncelikli olarak zahire, hububat ve un üzerinde muamele yapılacak, zamanla borsa teşkilatı genişledikçe, işlem hacmi ve çeşitliliği arttırılacaktı.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası’na istenilen nitelikleri haiz olmak şartıyla “abone, mubayaacı ve simsar” adı altında üç çeşit üye kaydı yapılacak ve bu üç grup dışında kimse üyeliğe kabul edilmeyecekti. Üye olmayanların borsaya girmeleri kesinlikle yasaktı. Borsaya abone, mubayaacı ve simsar olarak kayıt yaptırmak isteyenlerin talimatnamede açıklanan medeni ve ticari niteliklere sahip olmaları lazımdı. Bununla birlikte, mubayaacı ve simsarlar için Türk tebasından olma şartı aranıyordu. Dönemin siyasi atmosferi ve karakteristiğinin bir yansıması olan Türk olma şartı borsa idare heyeti azalığı için de geçerliydi. Bu şartı taşımayanların borsa yönetimine dahil olmaları mümkün değildi.⁸⁹

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası’nın ilk idare heyeti Ticaret Odası tarafından seçilecek, daha sonraki seçimler her yılın Ağustos ayında borsa bünyesinde gerçekleşecekti. Toplam 9 azadan oluşacak olan idare heyetinin iki üyesi Ticaret Odası’nca belirlenecek, İstanbul ticaret müdürü veya vekili de heyetin tabii azası olacaktı. Borsada ayrıca bir komiser ile borsa komiseri umum katibi vazife yapacak, umumi katip heyet toplantılarına katılıp isterse fikrini de beyan edebilecekti. Borsa idare heyeti, normalde haftada bir gün, olağanüstü hallerde daha fazla toplanabilecek, toplantılarda alınan kararlar ittifak veya ek-

seriyetle kabul edilecekti. Borsanın mevsimlere göre açılış ve kapanış vakitleri heyet tarafından belirlenip ilan edilecekti.

Simsarların borsa içinde yüksek sesle bağırmaları ve kendilerine tahsis edilen parmaklıklı alanın dışına çıkmaları yasaktı. Borsa mubayaacılarına ve abonelerine borsa dahilinde belli bir bedel karşılığında masalar ve yazıhaneler kiraya verilecek, kiracılar isterlerse bu masalarda emtia örneklerini sergileyebileceklerdi. Borsa işlemleri sırasında çıkabilecek ihtilaflar müştekinin müracaatı üzerine borsa heyetince tayin edilecek üç kişilik hakem heyetince halledilecekti. Tarafların hakem heyetinin kararını kabul etmemeleri durumunda ihtilafı mahkemeye götürmeye hakları vardı.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası’nın gelirleri ise, abonelerden, mubayaacı ve simsarlardan alınacak senelik ücretler, aboneler ve mubayaacıların istihdam edecekleri görevliler için alınacak ücretler, borsa içinde kiraya verilecek masa ve yazıhane ücretleri, borsada satılan emtia üzerinden alınacak binde iki oranında ücretleri, hakem ve sulh heyetleri ücretleri ile ilan ve fiyat cetvelleri ücretlerinden oluşuyordu. Bunlar dışında “diğer gelirler” adı altında tasrih edilmeyen bir başka gelir grubu vardı. Borsanın maaşlar ve diğer masrafları çıktıktan sonra geriye kalan bir yıllık safi hasılatı İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası geliri olarak kaydedilecek ve zamanı geldiğinde Oda’ya ödenecekti. Buna mukabil Ticaret Odası da İstanbul’da bir ticaret ve zahire borsası binasının inşasını üstleniyordu.

Borsada işlem yapanlar yaptıkları akitlere uymak zorundaydı. Kararlaştırılan son fiyat ve pey üzerinden muamele ve mubayaayı kabul ettiği halde sonradan malı teslim etmeyip taahhüdünü yerine getirmeyenler önce belli oranlarda para cezasına çaptırılacak, ancak buna rağmen malı teslim etmemekte direnenlere borsa heyeti kararıyla tespit edilecek diğer ceza hükümleri uygulanacaktı.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası’na kaydolacak abone, mubayaacı ve simsarlar başvuruları esnasında dilekçeleriyle birlikte borsa talimatnamesi hükümlerine uygun hareket edeceklerine dair yazılı beyanname vereceklerdi. Borsa talimatnamesi maddelerinin değiştirilmesine borsa heyeti ve Ticaret Odası’nın ortak talebi ve Ticaret Vekaleti’nin tasvibi üzerine Vekiller Heyeti yani Bakanlar Kurulu karar verecek; talimatnamenin tatbikinden ise İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Heyeti sorumlu olacaktı.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası için ayrı bir değeri ve anlamı olan 19 Ekim 1924 tarihli talimatnamenin tamamı şöyleydi.⁹⁰

▲ 1932 tarihinde Zahire Borsası Mubayaacılar Meclisi Reisi görevini ifa eden Hancızade Nurettin Bey (üstte).

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası’na kaydolacak abone, mubayaacı ve simsarlar, başvuruları esnasında dilekçeleriyle birlikte borsa talimatnamesi hükümlerine uygun hareket edeceklerine dair yazılı beyanname vereceklerdi.

88 BCA, nr. 30/18/01/01/11/49/8. Borsa Talimatnamesi sureti. Ayrıca bkz. İTSOM, sayı 2, Teşrinisani-Kanunievvel 1340/1924, s. 586-589.

89 Talimatnamenin özellikle 14 ve 15. maddeleri.

90 Yukarıda çevirisini verdiğimiz “1924 tarihli İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi” birkaç istisna dışında, Osmanlıca

**İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası
Talimatnamesi**

**Fasıl: 1
Ticaret ve Zahire Borsası'nın
Tesis Maksadı**

Madde 1: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın idaresi altında olmak üzere İstanbul'da tesis olunacak bir ticaret ve zahire borsası esas itibarıyla umum borsalar hakkında 10 Recep 1303 ve 2 Nisan 1302/1886 tarihli nizamnameye tabi olup yalnız dahili idarelerince işbu talimatname ahkamı cereyan eder.

Madde 2: İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda: birinci olarak zahire ve hububat ve un; ikinci olarak diğer zirai ve hayvani mahsulat; üçüncü olarak mamulat ve masnuat ve mensucat gibi ticari emtianın alım-satım ve mukavele ve taahhüt muameleleri; dördüncü olarak kara ve deniz yoluyla ticari eşya ve emval nakliyat ve navlunları ve nakliyat sigorta mukaveleleri ve taahhütleri; beşinci olarak kambiyo muameleleri icra olunur.

Madde 3: İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda öncelikle ikinci maddede yazılı olan muamelattan zahire ve hububat ve un üzerinde muamele ifa olunup borsanın teşkilatı genişletildikçe diğer muameleler dahi borsa heyetinin kararı ve Ticaret Vekaleti'nin tensibi ile ifa olunmaya başlanacaktır. Bu takdirde borsada muamele görmesine karar verilen her emtia için borsa dahilinde özel bir teşkilat yapılacaktır.

Madde 4: İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası heyeti kambiyo muamelelerinin dahi borsa dahilinde icrasına karar verdiği ve bu karar Ticaret Odası'na tasvip ve Ticaret Vekaletince tasdik edildiği takdirde esham ve tahvilat borsası nizamnamesinin birinci maddesi özel fıkrası veçhile kambiyo muameleleri dahi münhasıran Ticaret ve Zahire Borsası'nda yapılacaktır.

Madde 5: Ticaret ve Zahire Borsası'nda alım ve satım ve taahhüt ve mukavele edilmesine üçüncü madde veçhile karar verilmiş olan bir malın borsa haricinde ve mubayaa ve muamele ve taahhüdü yasaktır. İşbu yasaklama hilafında borsa haricinde muamele yapanlar hakkında borsa heyetinin müracaatı üzerine İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu'nun yetmiş dördüncü maddesi veçhile vilayetçe ceza hükümleri tatbik olunur ve hüküm olunacak nakdi cezaların yarısı Ticaret ve Zahire Borsası'na ve diğer yarısı muhbirine (ihbar edene) ait olur.

metnine sadık kalınarak çevrilmiştir. Osmanlıca metin için bkz. İTSOM, sayı 2, Teşrinisani-Kanunievvel 1340/1924, s.586-589.

**Fasıl: 2
Borsanın Teşkilat ve Suret-i İdaresi
Hakkındadır**

Madde 6: İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'na üç türlü aza kaydolunur.

Madde 7: Aboneler:

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olan her nevi sanayi ve ticaret erbabı ile muamele ve mubayaaı kendine izafet ile icra eden ticari muamele komisyoncuları yazılı olarak müracaat ettikleri ve borsa heyetince kabul olundukları takdirde Ticaret ve Zahire Borsası'na aza kaydolunurlar. Aboneler borsada kendi nam ve hesaplarına muamele yaparlar.

Madde 8: Bir ticaret şirketi borsaya abone kaydedilince seçmek ve seçilmek hususunda ancak bir rey haizdir. Şirketin müdür ve mümessili şirket namına rey verir ve rey alır.

Madde 9: Mubayaacılar:

Ticaret ve Zahire Borsası'nda kendi nam ve hesabına muamele yapmamak ve ancak müşterileri hesabına muamele yapabilmek ve borsa muamelelerinden başka hariçte diğer bir ticari muamele ve herhangi başka bir muamele ile meşgul olmamak ve Ticaret ve Zahire Borsası mubayaacılığını daimi sanatı ittihaz eylemek üzere kayıtlarını talep edenler kezalik Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olmak şartıyla borsa heyeti tarafından kabulleri halinde kaydolunurlar.

Madde 10: Mubayaacılar borsa meclisi namına tescilli ve Türk tabiyetinde bir bankaya iki bin liralık nakit tevdi veya bu miktarda itibar istihsali suretiyle teminat göstereceklerdir. Mubayaacıların adedi borsa heyetinin kararıyla tahdit olunur.

Madde 11: Mubayaacılar aralarında şirket (ortaklık) akdedemezler. Ancak bir mubayaacı kendi memur ve müstahdemi ile beraber şirket halinde muamele ifa edebilir. Bu takdirde asıl mubayaacı tayin olunmak icap eder.

Madde 12: Simsarlar:

Ancak müşteri ile mubayaacılar arasında vasita olmak ve doğrudan doğruya gerek kendi namına ve gerek başka şahıs nam ve hesabına muamele icra edememek üzere kayıtlarını talep edenler kezalik Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olmak şartıyla borsa heyeti tarafından kaydolunurlar. Simsarların adedi dahi borsa heyeti kararıyla tahdit olunur.

Madde 13: Borsaya abone, mubayaacı ve mubayaacıların memurları ve simsarlardan başkasının girmesi caiz değildir. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda "Coyer sınıfı" yoktur.

تجارت و مالتك مساعده سید استانبول تجارت و صنایع اوطسی
طرفندره استانبولده تأسسی ابریدجك تجارت و ذخیره
بورسی تعلیماتنه مسوده سی

فصل : ۱

تجارت و ذخیره بورس سنك مقصد تأسسی

تأسسی مقصد

ماده ۱ — استانبول تجارت و صنایع اوطه سنك اداره سی آلتنده اولوق
اوزره استانبولده بر تجارت و ذخیره بورس سی تأسس اینكند .

ماده ۲ — استانبول تجارت و ذخیره بورس سنده :

اولاً ذخیره و حبوبات و اون ، ثانیاً دیگر محصولات ارضیه و حیوانیه ،
ثالثاً معصولات و مصنوعات و منسوجات مثلو امتعه تجاریه نك بیع و شرا و مقاوله
و تعهد معاملاتی ، رابعاً برأ و غیراً اشیا و اموال تجاریه نقلیات و ناولونتری
و نقلیات سیغورطه مقاولات و تعهداتی ، خامساً قامیو معاملاتی اجرا اولونور .

ماده ۳ — استانبول تجارت و ذخیره بورس سنده اول امرده ایکنجی
مادهده محرر اولان معاملاتدن ذخیره و حبوبات و اون اوزرنده ایفای معامله
اولنوب بورس نك تشکیلاتی توسیع اولندجه دیگر معامله لر دخی بورس هیئتك
قراری و تجارت اوطه سنك تنسبی ایله ایفا اولنجه باشلانجه قدر . بو تقدیرده
بورسده معامله کورمنه قرار ویریلن هرامتعه ایچون بورس داخلنده
تشکیلات مخصوصه یاپیله جقدر .

ماده ۴ — استانبول تجارت و ذخیره بورس سی هیئت قامیو معاملاتك
دخی بو بورس داخلنده اجراسنه قرار ویردیکی بو قرار تجارت اوطه سنجه
تصویب و تجارت و کالتنجه تصدیق ایلدیکی تقدیرده اسهام و تحویلات بورس سی
نظامنامه سنك برنجی ماده سنك فقرة مخصوصه سی وجهله قامیو معاملاتی دخی
منحصراً تجارت و ذخیره بورس سنده یاپیله جقدر .

ماده ۵ — تجارت و ذخیره بورس سنده آلم و صنایع و تعهد و مقاوله

030	18	01	01
-----	----	----	----

Madde 14: İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'na abone, mubayaacı ve simsar olarak kaydolunmak için ticari ve medeni vasıflara haiz olmak lazımdır. Mubayaacı ve simsarların Türk tebaasından olması da şarttır. Ecnebi tabiiyetinde olan aboneler borsada rey hakkını haiz değildir. İflas etmiş olanlar ancak borçlarını eda ve iade-i itibar halinde borsaya dahil olabirler.

Madde 15: Borsa Heyeti:

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası borsada kayıtlı olan Türk tabiiyetinde birinci ve ikinci sınıf abonelerle mubayaacılar tarafından gizli rey ile yine Türk tabiiyetinde ancak birinci sınıf abone ve mubayaacılar arasında seçilmiş olan yedi ve Ticaret Odası'nca seçilmiş diğer iki aza ki ceman dokuz azadan mürekkep bir borsa heyeti marifetiyle idare olunur. İlk borsa heyeti Ticaret ve Sanayi Odası'nca seçilir ve Ticaret Vekaletince memuriyetleri tasdik olunur.

Madde 16: Borsa heyetinin müddeti bir sene olup her sene Ağustosun birinci gününden başlar. Eski heyete dahil olan azanın yeniden seçilmesi caizdir.

Madde 17: İstanbul muntıkası ticaret müdürü veya vekili borsa heyeti nezdinde tabii azadandır. Borsa'da Ticaret Odası'nca seçilen ve Ticaret Vekaletince tayin edilecek muvazzaf bir borsa komiseri mevcuttur. Borsa komiseri umum katibi de heyet müzakerelerine istişari reyi haiz olarak iştirak eder.

Madde 18: Borsa heyeti gizli rey ile içlerinden birini reis ve bir diğerini reis vekili seçerler. Borsa heyeti azasına borsa bütçesi dahilinde toplantılar için "huzur hakkı" verilmesi de caizdir.

Madde 19: Borsanın dahili teşkilatı ve hesap muvazenesi heyet kararıyla tayin ve tanzim olunarak Ticaret Odası'nın tasvibi ile muteber olur. Umumi katibin dışında memurların ve müstahdemlerin tayin ve azli heyetin kararıyla icra olunur. Umumi katibin tayin ve azlinda Ticaret Odası'nın tasdiki şarttır.

Madde 20: Borsa heyeti haftada bir defa normal olarak ve lüzum görüldüğü takdirde reisin davetiyle fevkalade olarak içtima eyler. Ve yarısından bir fazla aza hazır olduğu takdirde celse açılır ve müzakerat icra olunarak ittifak veya oy çokluğu ile kararlar kabul edilir. Borsa heyetinin içtimaları ve müzakeratının cereyan sureti esham ve tahvilat borsası nizamnamesinin hususi hükümleri esas ittihaz edilmek üzere borsa heyetince ittihaz olunacak dahili kararlara bağlı olarak bu konudaki teamüller dahilinde vaki olur.

Fasıl: 3

Borsa Kayıt Ücretleri Hakkındadır

Madde 21: Borsaya kayıtlı olan aboneler ve mubayaacılarla simsarlar tayin edilecek sınıflarına göre aşağıdaki senelik ücretleri defaten ve peşinen tediye edeceklerdir.

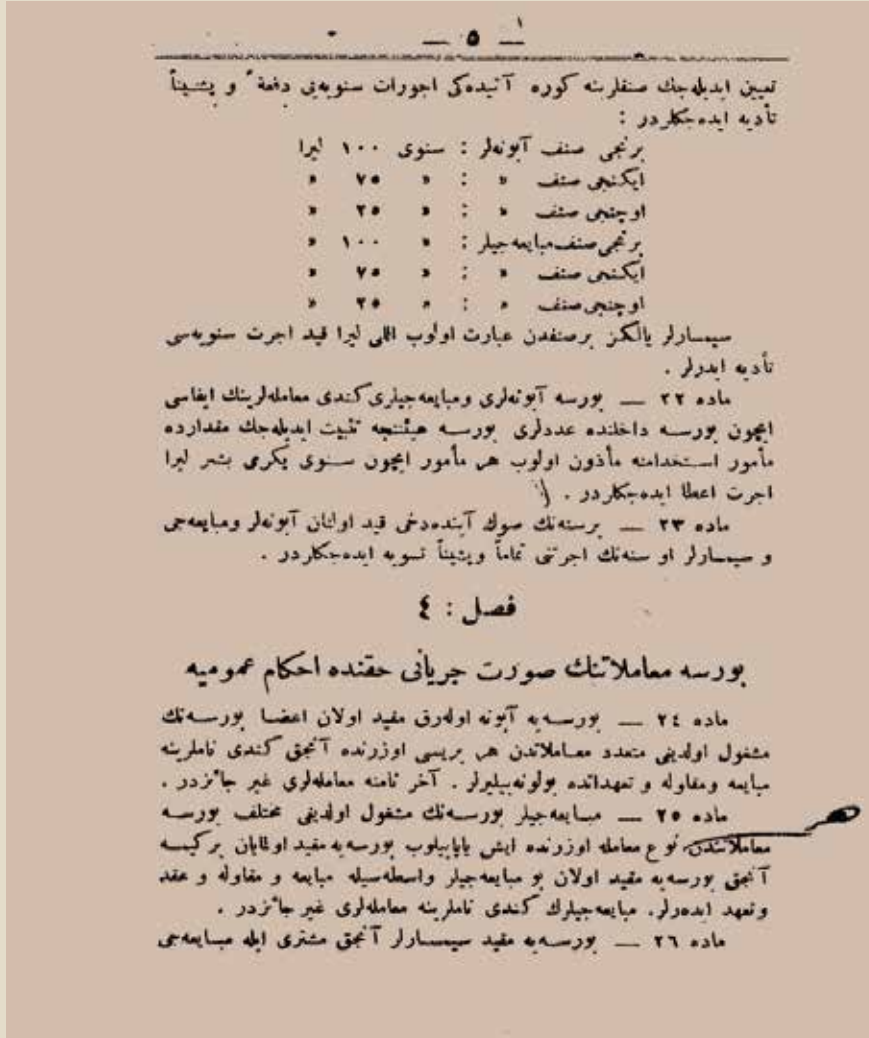
Birinci sınıf aboneler	: senelik 100 lira
İkinci sınıf aboneler	: senelik 75 lira
Üçüncü sınıf aboneler	: senelik 35 lira
Birinci sınıf mubayaacılar	: senelik 100 lira
İkinci sınıf mubayaacılar	: senelik 75 lira
Üçüncü sınıf mubayaacılar	: senelik 35 lira

Simsarlar yalnız bir sınıftan ibaret olup elli lira senelik kayıt ücreti tediye ederler.

Madde 22: Borsa aboneleri ve mubayaacıları kendi muamelelerinin ifası için borsa dahilinde adetleri borsa heyetince tespit edilecek miktarda memur istihdamına mezun olup her memur için senelik yirmi beşer lira ücret vereceklerdir.

Madde 23: Bir senenin son ayında dahi kaydolunan aboneler ve mubayaacı ve simsarlar o senenin ücretini tamamen ve peşinen ödeyeceklerdir.

Talimatnamenin 3. Faslı'nda senelik ödenecek ücretler belirtiliyordu (altta).

Fasıl: 4

Borsa Muamelelerinin Suret-i Cereyanı Hakkında Umumi Hükümler

Madde 24: Borsaya abone olarak kaydolana aza borsanın meşgul olduğu müteaddit muamelelerden her birisi üzerinde ancak kendi namlarına mubayaa ve mukavele ve taahhütlerde bulunabilirler. Başkası namına muameleleri caiz değildir.

Madde 25: Mubayaacılar borsanın meşgul olduğu muhtelif borsa muamelelerinden her nevi muamele üzerinde iş yapabilir borsaya kayıtlı olmayan bir kimse ancak borsaya kayıtlı olan mubayaacılar vasıtasıyla mubayaa ve mukavele ve akit ve taahhüt ederler.

Madde 26: Borsaya kayıtlı simsarlar ancak müşteri ile mubayaacı arasında vasita olup gerek kendi namına ve başka şahıs nam ve hesabına muamele icra edemezler. Borsa mahallinde simsarların yüksek sesle bağırmaları yasak olup kendilerine parmaklık ile ayrılan özel bir mahal gösterilecektir.

Madde 27: Borsa mubayaacılarına ve abonelerine borsa dahilinde masalar ve yazıhaneler tahsis ve borsa heyetinin tayin edeceği bedeller mukabilinde kiraya verilir. Bu masalarda emtia numunelerinin konulması ve teşhiri ancak kiracılarına ait olup başkasının teşhir ve koyma hakkı yoktur.

Madde 28: Borsa muamelelerinin ifa şekli ve borsa heyetinin memurlar ve müstahdemlerinin vazifeleri ve abonelerle mubayaacı ve simsarların tabi olacağı özel hükümler borsa heyetince tespit olunarak Ticaret Odasınınca tasdik olunan dahili kararlar veçhile cereyan edecek ve bu hususta esham ve tahvilat borsasında yürürlükte olan 24 Temmuz 1322/6 Ağustos 1906 tarihli Dersaadet Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi ile kezalik 24 Temmuz 1322 tarihli Borsa Muameleleri Nizamnamesi ve 23 Ağustos 1339/4 Ağustos 1923 tarihli kararname muhteviyatındaki esaslar ve borsada yürürlükte olan teamüller nazarı itibara alınacaktır.

Madde 29: Borsanın mevsimlere ve aylara nazaran her gün açılması ve kapanması zamanları borsa heyetinin kararıyla tayin ve ilan olunur. Ve her gün borsa muamelelerinin kapanmasından sonra üzerinde muamele ve mukavele ve taahhütler cereyan etmiş olan eşya ve emtianın fiyatlarını gösteren bir cetvel tanzim olunarak borsada asılıp ve birer sureti özel deftere kaydolunarak yeterli sayıda nüshaları her gün muntazaman Ticaret ve Sanayi Odası'na irsal olunur.

Madde 30: Borsa muamelelerinden dolayı ihtilaflar şikayetçinin müracaatı ve şikayetini

kayıt ve zapt ettirmesi üzerine borsa heyetince heyet arasından seçilen üç kişilik sulh ve hakem heyetince hüküm verilerek halledilir. Heyetin bu hususta ehl-i vukuf ve uzman tayinine salahiyeti vardır. Mamafih iki tarafın heyet kararını kabul etmeyerek ilgili mahkemeye müracaata da hakkı vardır. Sulh ve hakem heyetinin alacağı ücretler hakkında borsa heyeti tarafından özel bir tarife tanzim olunacaktır.

▲ 5. Fasıl'da ise borsanın varidatları ve hesapları konusu yer alıyordu (üstte).

Fasıl: 5

Borsanın Varidatı ve Hesapları Beyanındadır

Madde 31: Borsanın geliri aşağıdaki meblağlardan meydana gelir.

Evvelen: Abonelerden alınacak senelik ücretler.

Saniyen: Mubayaacı ve simsar senelik ücretleri.

Salisen: Abonelerin ve mubayaacıların istihdam edecekleri memurların ücretleri.

Rabian: Borsa dahilinde masa ve yazıhane kiralaları.

Hamisen: Borsada satılan emtianın gerçek değeri üzerinden satıcıdan alınan binde iki ücret.

Sadisen: Borsada yapıştırılacak ilanlar ve borsa fiyat cetvellerinin taliplerine satış bedelleri ve sulh ve hakem ücretleri ve diğer gelirler.

Oda yönetimi, süreci hızlandırmak düşüncesiyle, borsaya abone, mubayaacı ve simsar kayıtlarına 4. Vakıf Han'daki Ticaret Odası binasında başlanabileceğini düşünüyordu (altta).

Madde 32: Borsada kararlaştırılan son fiyat ve pey üzerinden muamele ve mubayaayı kabul ettiği halde sonradan malı teslim ve taahhüdünü ifa etmeyen akit sahibinden yukarıdaki madde-deki binde ikiden başka tekrar binde iki ve teker-rürü halinde ikinci defa binde on alınır ve yine teslim etmediği halde hakkında borsa heyeti ka-rarıyla ceza hükümleri tatbik olunur.

Madde 33: Borsa hesap muvazenesi:

Borsanın umum varidat ve masraflarını muh-tevi hesap muvazenesi (bilançosu) borsa heyeti tarafından tanzim ve Ticaret Odasınca borsa he-yetinin huzuru ve oylamaya iştirakiyle kabul ve tasdik olunur.

Madde 34: Borsanın maaşlar ve masrafla-rından geriye kalan bir senelik safi hasılat İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası gelirleri arasına kayıt ve nakil ve tesviye olunur. Ve Oda İstanbul'da bir ticaret ve zahire borsası binasının inşasını de-ruhte eder.

Fasıl: 6 Ceza Hükümleri

Madde 35: İşbu talimatnameye ve bu ta-limatname dahilindeki borsa heyeti kararlarına sözlü ve fiili olarak muhalefet etmek ve borsa-nın maddi ve manevi menfaatlerine dokunan muamelatta bulunmak aşağıdaki asayiş cezala-rını icap eder. Asayişle ilgili cezalar şunlardır:

- Şifahi tenbih.
- Yazılı tenbih.
- Borsaya girmekten geçici men.
- Borsadan tamamıyla ihraç.
- Borsadan tamamıyla ihraçla beraber ka-nuni ve adli takibat.

Madde 36: Asayişle ilgili cezalar borsanın dahili işleri ait olup özel kanunları veçhile hu-kuki, ticari ve cezai davalara mani teşkil etmez.

Madde 37: Asayiş cezalarından borsadan tamamen atılma ve ihraç cezası, borsa heyetinin üçte iki oy çokluğuyla caiz olup diğer cezalar sa-dece ekseriyet ile kabul olunur. Heyetçe verilen ceza kararları komiser tarafından icra ve yerine getirilir.

Madde 38: İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'na kaydolunacak abone ve mubayaacı ve simsarlar müracaatları sırasında talepnamele-riyle beraber işbu talimatname hükümlerini ka-bul ve tamamen riayet edeceklerine dair yazılı bir beyanname vereceklerdir.

Madde 39: İşbu talimatname hükümlerinin tadiline borsa heyeti ve Ticaret Odasınca karar verildiği takdirde değiştirilen maddeler Ticaret Vekaleti'ne arz olunarak İcra Vekilleri Heyet-i Celilesi (Bakanlar Kurulu) kararıyla muteber olur.

Madde 40 : İşbu talimatnamenin tatbiki İs-tanbul Ticaret ve Sanayi Odası heyetine bırakıl-mıştır.

Hükümet, 3 Mayıs 1925 tarihli bir kararna-meyle, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası dahili talimatnamesi hükümlerinin kuruluşu çok daha eski olan İzmir Ticaret ve Zahire Borsası'nda da aynen tatbik edilmesini tasvip ve kabul etti:⁹¹

⁹¹ BCA, nr. 30/18/01/01/13/29/06; İTSOM, Cumhuriyetin 10. Yılı Fevkalade Sayısı, 29 Teşrinievvel 1933, s.63. Borsa talimatname-sinin bazı maddeleri ihtiyaca binaen sonradan tadil edilecektir.

Nazmi Duhani Bey ▲

23 Kasım 1924 günü yapılan Borsa heyeti azaları seçimine katılan adaylardan 8'inin aldıkları oylar, 6 Aralık 1924 tarihli Borsa Zabıt Defteri'nin iç kapağına işlenmiştir (altta).

4- İlk Borsa Heyeti

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi'nin hükümet tarafından kabul ve tasdik edildiği haberi aynı gün telgrafla Ticaret Odası'na ulaştı. Yılların özlemini gerçeğe dönüştürecek olan bu önemli haber Oda'da büyük bir memnuniyet ve sevinçle karşılandı.⁹² Bu kararla, İstanbul'da zahire borsası kurulması yolundaki en büyük yasal engel aşılmış oluyordu. Bundan sonraki süreçte en kısa zamanda teşkilatlanmanın tamamlanıp faaliyete başlanması çok önemliydi. Bunun için, öncelikle borsa idare heyetinin seçilmesi, bina sorununun çözümlenmesi, kabul ve kayıt muamelelerinin başlaması gerekiyordu.

Ankara'dan gelen müjdeli haber üzerine 19 Ekim 1924'de toplanan Ticaret Odası yönetimi, tasdikli talimatname metni Ankara'dan Oda'ya gelene kadar borsayla ilgili teşkilatlanma işlerinin ertelenmesine ve bu süre içinde üye kaydı yapılmamasına, evvela borsa için İstanbul'un Avrupa yakasında uygun bir yer ve bina bulunmasına karar verdi. Bunun üzerine Ticaret Odası'ndan Kır-zade Şevki, Ziya Molla, Habip-zade Ziya ve Nazmi Duhani beylerden oluşan bir bina araştırma komisyonu kuruldu.⁹³

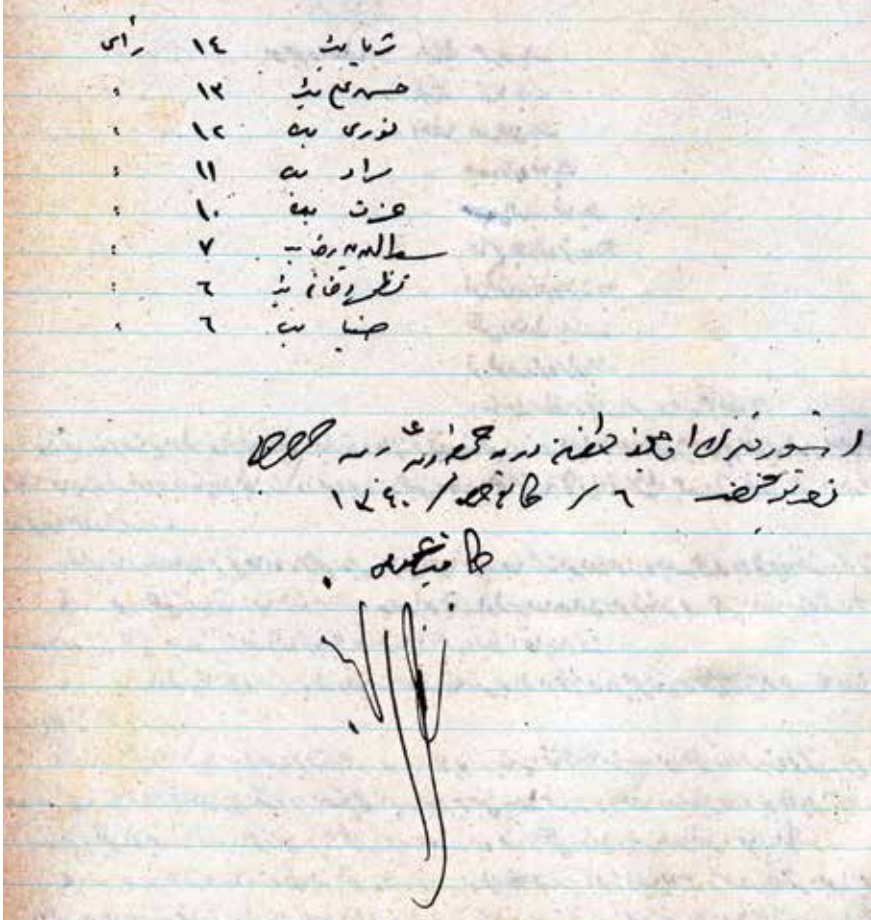
Bina komisyonu araştırmalara başladıktan bir süre sonra, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası tasdikli talimatnamesi Ankara'dan İstanbul'a geldi. Talimatnamenin 15'inci maddesi gereği dokuz kişilik ilk borsa idare heyetinin Ticaret Odası tarafından seçilmesi gerekiyordu. Borsa idare heyetinde görev yapacaklardan yedisi borsa azası olarak, diğer ikisi ise Ticaret Odası'nın temsilcisi olarak seçilecekti. Bu amaçla, 23 Kasım 1924 tarihinde, İstanbul Ticaret Odası yönetimi toplanarak borsa idare heyetinde görev almak isteyen adayların isimlerini belirledi. Aday listesinde 22 kişi bulunuyordu.⁹⁴

Bu adaylar arasından önce idare heyetindeki yedi kişilik "borsa azaları" seçildi. Gizli oyla yapılan seçimde Şerif-zade Süreyya Bey 14 oy, Hasan Ali Bey 13 oy, Asım-zade Nuri Bey 12 oy, Furtun-zade Murat Bey 11 oy, Ak Osman-zade İzzet Bey 10 oy, Mustafa Arif Bey 7 oy, Sadettin Rıza Bey 7 oy olarak Borsa kontenjanından yönetime girdiler.

Bunu müteakip heyete Ticaret Odası kontenjanından iki kişinin oylamasına geçildi. Yapılan gizli oylama sonucunda Ticaret Odası Muavin-i Evveli yani birinci yardımcısı Hamdi Bey 13, oda azasından Habip-zade Ziya Bey 6 oyla borsa idare heyetine katıldılar.⁹⁵

Dokuz kişilik bu kadro İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın kurucu idare heyeti olarak tarihe geçti. Mustafa Arif Bey'in istifa etmesi üzerine yerine heyet azalığına Akağa-zade Abdullah Bey seçildi. Ancak bir süre sonra Akağa-zade Abdullah Bey sağlık sebebiyle istifa edince 30 Kasım 1924'te yapılan seçimle yerine Nazmi Duhani Bey getirildi.⁹⁶

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası idare heyeti seçim sonuçları telgraf ve resmi bir yazıyla Ankara'ya bildirildi. Ticaret Vekaleti'nden gelen olumlu cevap üzerine Oda yönetimi, borsa heyetinin Ticaret Odası'nda toplantıya çağrılmasına ve borsa binasının Avrupa yakasında açılması hakkındaki Oda kararının kendilerine tebliğine karar verdi. Oda yönetimi, süreci hızlandırmak düşüncesiyle, borsaya abone, mubayaacı ve simsar kayıtlarına 4. Vakıf Han'daki Ticaret Odası binasında başlanabileceğini düşünüyor ve borsa idaresinden en kısa zamanda teşkilat ve bütçesini tanzim edip onay için Oda'ya göndermesini istiyordu. Ancak, öncelikle borsa idare heyetinin toplanması ve kayıt işlemlerine başlanması yolunda karar alması gerekiyordu.⁹⁷

92 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.278.

93 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.278.

94 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.278-279.

95 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.279.

96 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.280.

97 Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.280.

5- İlk Heyet Toplantısı

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Heyeti, Ticaret Odası'nın 23 Kasım 1924'de yaptığı çağrıya uyarak, 6 Aralık 1924 Cumartesi, saat 15.00'de Oda'nın salonunda ilk toplantısını yaptı.⁹⁸ Bu tarihi toplantıda, heyet azalarının yanında Ticaret Vekaleti'ni temsilen İstanbul Mıntıkası Ticaret Müdürü Hüseyin Akif Bey de hazır bulundu. Toplantıda önce, borsa talimatnamesinin 18'inci maddesi gereği borsa idare heyeti reis ve reis vekili seçimi yapıldı.⁹⁹ Seçim sonucunda yedi oy alan, Ticaret Odası Muavin-i Evveli ve Oda namına borsa heyeti azasından Hamdi Bey İstanbul Ticaret ve Zahire Borsa Heyeti Reisi oldu. Şerif-zade Süreyya Bey de sekiz oyla reis vekilliğine seçildi.¹⁰⁰

İstanbul Komisyonu Mazbata Muharri Nizameddin Ali Bey borsa umum katipliğine, İstanbul Ticaret Müdürü Akif Bey de borsa komiserliğine getiriliyordu.¹⁰³ Aynı gün Oda'nın gelir ve giderlerinin tespiti için bir bütçe encümeni oluşturuldu. İdare heyeti, son olarak, bundan sonraki toplantıların her Pazar, öğleden önce saat 10.00'da yapılması kararıyla oturuma son verdi. Alınan bütün kararlar zabıt defterine yazılarak heyet azalarınca imzalandı.¹⁰⁴

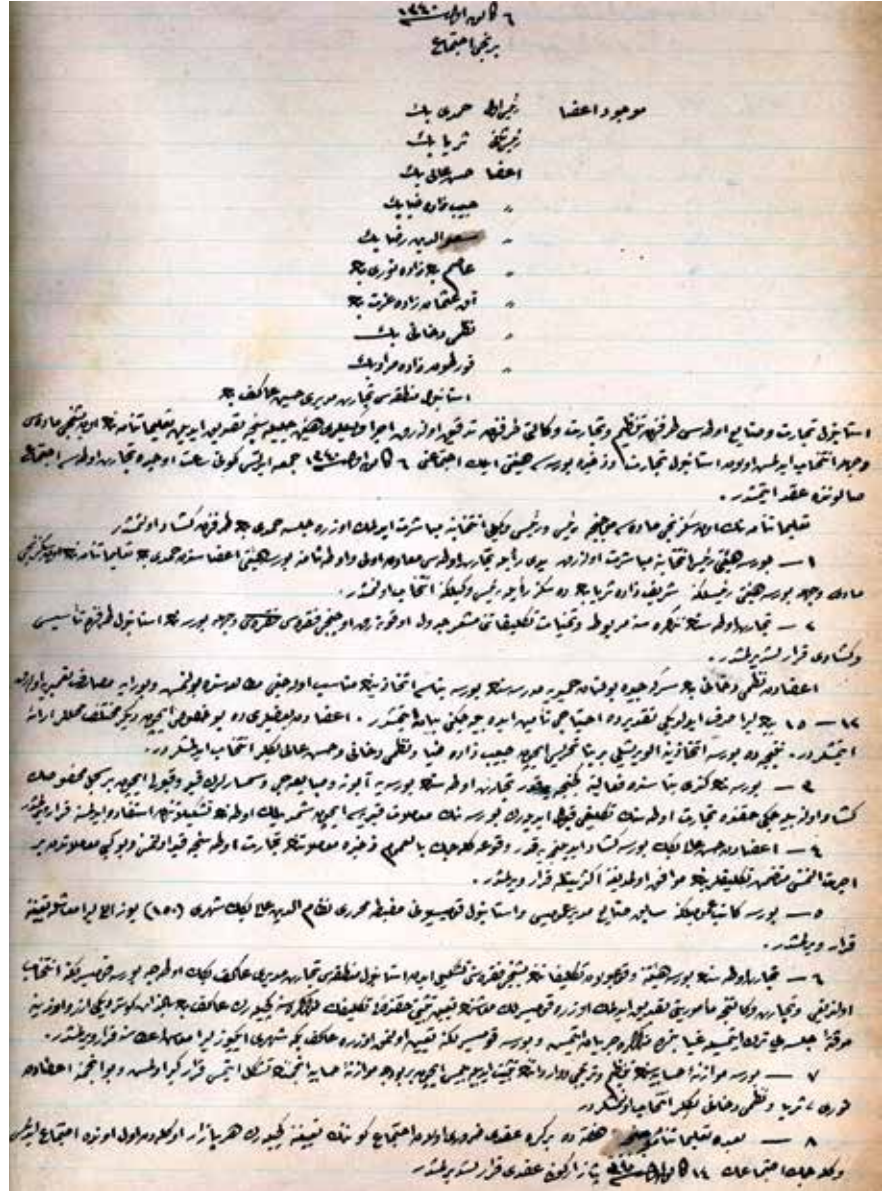

▲ 23 Kasım 1924'teki oylamada 14 oy alan Süreyya Bey (üstte).
◀ Borsanın ilk reisi Hamdi Bey (solda).

Gündemin diğer önemli başlığı borsa binası meselesiydi. Bu konuda daha önce Ticaret Odası'nca alınmış olan tavsiye kararı benimsenerek, ticaret ve zahire borsasının İstanbul Eminönü tarafında tesis ve açılması fikri kabul edildi. Azadan Nazmi Duhanı Bey Sirkeci'de bulunan Hamidiye Medresesi'nin borsa binasına uygun bir mekan olduğunu söyleyerek, 15 bin lira kadar bir harcama yapıldığı takdirde buranın ihtiyacı karşılayabileceğini belirtti. Azadan bazıları da borsa yeri olarak başka mahaller önerdiler. Neticede idare heyeti, Habib-zade Ziya, Nazmi Duhanı ve Hasan Ali beyleri borsa olmaya uygun bina aramakla görevlendirdi.¹⁰¹

Toplantıda, kendi binasında faaliyete geçinceye kadar borsaya abone, mubayaacı ve simsarların kayıt ve kabulü için Ticaret Odası'nda özel bir sicil defterinin açılabilmesine ilişkin öneri de kabul edilerek, borsanın kayıt işlemleri için bir süreliğine Oda'nın teşkilatından istifade edilmesine karar verildi. Azadan Hasan Ali Bey borsa açılana kadar vukua gelecek bütün zahire muamelatının Ticaret Odası'na kaydolunması ve bu gibi işlemlerden ücret alınmamasına dair bir öneride bulunduysa da, teklif ekseriyetin oylarıyla reddedildi.¹⁰²

İdare heyeti ilk toplantısında borsa idari kadrosu için iki de atama kararı aldı. Buna göre

98 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.1 ve Hakkı Nezihî, Aynı eser, s.280.
99 Madde 18: Borsa heyeti gizil rey ile içlerinden birini reis ve bir diğerini reis vekili seçerler. Borsa heyeti azasına borsa bütçesi dahilinde toplantılar için "huzur hakkı" verilmesi de caizdir.
100 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.1.
101 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.1.
102 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.1.

103 Borsa umum katipliği tayini Ticaret Odası'na, borsa komiserliği tayini ise Ticaret Vekaletince onaylandıktan sonra kesleşmiştir. Hakkı Nezihî, Aynı eser, s.280.
104 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1926, s.1.

▲ Boşanlık seçimi sonrası yapılan birinci ictimanın kaydedildiği Borsa Zabıt Defteri (üstte).

Habibzade Ziya Bey (üstte) ve Nazmi Duhani beyler, Hamidiye Medresesi'nin kiralanması için görevlendirildiler.

Ticaret Borsası'nın faaliyette bulunduğu Hamidiye Medresesi, Hamidiye Caddesi üzerinde bulunuyor (altta).

6- Borsa'nın Kuruluş İlanı

İdare Heyeti, borsa yönetim kadrosunun belirlenip borsa komiseri ve umum müdürü tayinlerinin de tasdik edilmesinden sonra gazetelere ilan vererek, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın pek yakında faaliyete başlayacağını kamuoyuna duyurmaya başladı.¹⁰⁵ İlanda, İcra Vekilleri Heyeti'nin 19 Ekim 1924 tarihli kararnameyle tasdik olunan borsa talimatnamesi hükümleri gereği İstanbul'da ticaret ve zahire borsası kurulmasına karar verildiği ve bu borsanın öncelikle zahire, hububat ve un üzerine faaliyette bulunmasının tasarlandığı; borsa işlerini yönetecek heyetin de seçilerek vazifeye başladığı ve bir an evvel açılışı gerçekleştirmek için çalışmalara devam ettiği söyleniyordu. İlanın devamında ise, borsaya aza kayıt ve kabul şartları sıralanıyordu.¹⁰⁶

Buna göre, İstanbul Ticaret Odası'na kayıtlı olan her nevi ticaret ve sanayi erbabı ile muamele ve mubayaayı kendi adına icra eden ticari muamelat komisyoncuları yazılı olarak müracaatlarını yapacaklar, borsa heyeti tarafından kabulleri halinde borsaya "abone" olarak kayıt olabilecekler ve sınıflarına göre senelik belli bir ücret ödeyeceklerdi.

Borsada kendi nam ve hesabına muamele yapmamak ve ancak müşterileri hesabına muamele yapabilmek ve borsa işlemlerinden başka bir ticari muamele ve herhangi bir muamele ile meşgul olmamak ve borsa mubayaacılığını sanat (meslek) ittihaz etmek üzere kaydını talep edenler yani "mubayaacılar" aynı şekilde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olmak şartıyla yazılı başvuruları ve borsa heyeti tarafından kabulleri halinde kayıt olacaklar ve sınıflarına göre senelik belli bir aidat ödeyeceklerdi.

Müşteri ile mubayaacılar arasında vasıta olmak ve doğrudan doğruya gerek kendi adına gerek başka şahıs nam ve hesabına muamele icra edememek üzere kayıtlarını talep edenler yani "simsarlar" aynı surette İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olmak şartıyla yazılı müracaatları ve borsa heyetinin onayı halinde kayıt yaptıracaklardı. Simsarlar tek sınıf üzerinden yılda 50 lira aidat ödeyeceklerdi.

Mubayaacı ve simsarların sayısının duruma veya ihtiyaca göre sınırlandırılması borsa heyetinin yetkisi dahilindeydi. Borsada muameleye tâbi olan bir malın borsa haricinde mubayaa, muamele ve taahhüdü yasak olduğundan ilgililerin borsaya hangi kayıtlarını istediklerini yazılı olarak en kısa zamanda bildirmeleri gerekiyordu.¹⁰⁷

Fotoğraf: Osman Kuvvet

105 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.2.

106 Dersaadet Ticaret Odası Mecmuası, sayı 12, Teşrinisani-Kanunievvel 1340/1924, s.630.

107 21 Aralık 1924 tarihli bir borsa ilanı için bkz. Dersaadet Ticaret Odası Mecmuası, sayı 12, Teşrinisani-Kanunievvel 1340/1924, s.630.

7- Borsa'ya Yer Arayışları a- Bina Araştırma Komisyonu Çalışmaları

19 Ekim 1924'deki Ticaret Odası toplantısında açılacak ticaret ve zahire borsası için uygun bir bina aranmasına karar verilip bu amaçla dört kişilik bir komisyon kurulmuştu. 6 Aralık 1924'de yapılan İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası İdare Heyeti'nin ilk toplantısında ise yeni bir komisyon oluşturularak araştırmalara devam edilmesi istenmişti. İlk komisyonda dört olan üye sayısı, yeni komisyonda üç kişiden ibaretti.¹⁰⁸

14 Aralık 1924 tarihinde borsa idare heyeti bina konusunda gelinen aşamayı müzakere etti. Birinci toplantıda tayin edilen bina komisyonundan Nazmi Duhani Bey bina meselesi hakkında son durumu açıklayarak, bakılan binalar arasında Sirkeci'de, Vakıf Han karşısındaki Hamidiye Medresesi'nin borsa için en uygun bina olduğunu söyledi. Yapılan tahkikata göre medresenin 200 liraya kiralanabileceğinden bahisle, gerekirse, Asım-zade Nuri Bey'in de daha önce teklif ettiği gibi, buranın kiralandıktan sonra satın da alınabileceğini belirtti. Asım-zade Nuri Bey de geçici ve daimi olmak üzere iki ayrı binaya ihtiyaçları olduğunu, çünkü medrese alınsa bile tamir ve düzenlemesinin en az 6 ay süreceğini söylüyordu. Medrese kullanıma müsait hale getirilene kadar borsa belli bir müddet başka bir binada çalışmak zorundaydı.¹⁰⁹

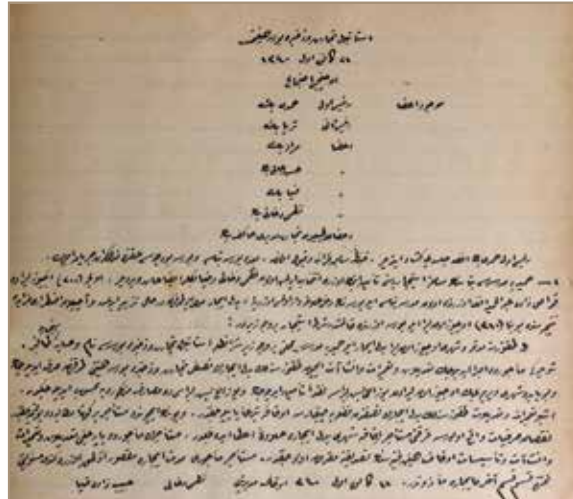
Azadan bazıları da bu hususta görüşlerini açıkladıktan sonra Heyet Reisi Hamdi Bey müzakereleri özetleyip, medrese binasının 200 lira aylık ile kiralanmasını ve heyetten iki azanın seçilerek kira mukavelesinin yapılmasını oya sundu. Teklif ittifakla kabul edilerek, Habib-zade Ziya ve Nazmi Duhani Beyler kira mukavelesi akdi için görevlendirildi.

Daimi borsa binası meselesini bu şekilde karara bağlayan heyet, daha sonra geçici borsa binası yeriyile ilgili görüş ve önerileri dinledi. Habib-zade Ziya Bey Sanasaryan Hanı'nın mahkemelik olduğundan, Köprülü Hanı'nın ise münasip olmadığından bahsetti. Furtun-zade Murat Bey, İstanbul tarafındaki rıhtımda bulunan Marsen anbarlarını teklif etti. Nazmi Duhani Bey bu öneriyi destekledi. Hasan Ali Bey eski borsa mahallini teklif etti. Görüşmeler sonunda, idare heyetinin, celseyi müteakip değişik mahallere giderek mevcut binalara bakmasına karar verildi.¹¹⁰

Aynı gün, Galata'daki Abid Han sahibinin vekilinden idare heyetine borsa yeri hakkında bir yazı geldi. Yazıda, Abid Han'ın 17, 18 ve 19 nu-

maralı yazıhanelerinin borsa heyeti azasına bir sene müddetle bedelsiz olarak terk ve tahsis edilebileceği ifade ediliyordu. Borsa heyeti, yazıya cevap vermek için acele etmeyip bir süre bekleme kararı aldı.¹¹¹

Hamidiye Medresesi'ni kiralamakla görevlendirilen Nazmi ve Ziya Beyler, Aralık 1924'de Vakıflar Müdürlüğü'ne başvurarak, daha önce ayda 200 lira kirayla Kavas-zade Abdülhamid Efendi üzerinde olan bu tarihi binayı borsa adına kiralamak istediklerini bildirdiler. Borsa'nın medreseyle ilgilendiğini öğrenen Kavas-zade binayı kaptırmamak için fiyat yükseltip yeniden kiralamaya talebinde bulundu. Bunun üzerine Vakıflar Müdürlüğü medrese binası için iki taraf arasında açık arttırmaya gitmek zorunda kaldı. Sonuçta kazanan taraf İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası oldu: 18 Aralık 1924 tarihinde Borsa temsilcileriyle Vakıflar Müdürlüğü arasında şöyle bir protokol yapıldı:¹¹²

Dokuz sene müddetle ve aylık üç yüz on lira kirayla Hamidiye Medresesi mahallini aşağıdaki şartlarla İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası nam ve hesabına kiralamaya talibiz. Şöyle ki: Kiralanan yerde icra edilecek tadilat ve tamirat ve inşaat için dokuz senelik kira bedelinin yarısı Ticaret ve Zahire Borsası Heyeti tarafından sarf edilecek ve bu hususta aylık olarak verilecek üç yüz on liradan yüz elli beş lirası nakden temin edilecek ve yüz elli beş lirası da medrese için yapılacak masraflara mahsup edilecektir. İşbu tamirat ve tadilat dokuz senelik kira bedelinin yarısından fazlaya çıkarsa Evkafa (Vakıflara) teberru (bağış) olarak yapılacaktır. Bunun için de kiracı her hangi bir talepte bulunmayacaktır. Noksan sarfiyat vaki olur ise farkını kiracı Evkafa aylık kira bedelini ilaveten verecektir. Kiracının kiralanan binada yapacağı tadilat ve tamirat ve inşaat ve tesisat Evkaf Fen Heyetinin tasdikine bağlı olacaktır. Kiracı kiralanan binayı kira müddetiyle sınırlı olmak üzere kendi mesuliyeti altında kısım kısım başkalarına kiraya vermeye iznildir. 18 Kanun-i Evvel/18 Aralık 1924.

Evkaf Müdürü - Nazmi Duhani - Habib-zade Ziya

▼ Borsa ile Vakıflar Müdürlüğü arasında yapılan protokol (altta).

Komisyon, ticaret borsası için en uygun binanın Vakıf Han karşısındaki Hamidiye Medresesi olduğunu bildirdi. Sonunda Medrese, Vakıflar'dan 310 lira aylık kira bedeliyle kiralandı.

108 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.1.

109 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.2.

110 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.2.

111 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.2.

112 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.3.

Hamidiye Medresesi kira protokolü dokuz yıllık bir süre için yapılmıştı. Ancak, yürürlükteki evkaf hükümlerine göre vakıf bir binanın üç yıldan fazla bir süre için kiralanması mümkün değildi. 21 Aralık 1924 günü toplanan borsa heyeti, bir azanın Ankara'ya giderek kira müdetinin üç yıla sınırlandırılmaması için temaslarda bulunmasına karar verdi. Borsa Heyeti Reisi Hamdi Bey, ayrıca Ticaret Vekaleti ve Evkaf Müdüriyeti'ne iki yazı yazılarak bu konuda kendilerine yardımcı olunmasını isteyeceklerini söyledi. Başkanın teklifi oybirliğiyle kabul edildi. Aynı konu hakkında Nazmi Duhani ve Nuri beyler İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi Paşa'yı, Süreyya Bey de İzmir Mebusu Celal Bey'i arayarak ricada bulunacaklardı.¹¹³

Geçici borsa binası konusunda düşüncelerini açıklamak için söz alan Furtun-zade Murat Bey, binanın sağlam ve hemen içine girilecek nitelikte bir yer olması gerektiğini hatırlattı. Azaların tamamı bu görüşü destekledi. Bu arada, daha önce Ticaret Müdürü Akif Bey'in borsa için teklif etmiş olduğu Naum Efendi binasından halen boşaltılmış olmaması nedeniyle vazgeçildi. Daha sonra, Galata'da Balıkçılar Pazarı'nda 70 odalı Kurşunlu Han'ın borsa binasına uygun görüldüğü takdirde kiraya verilebileceğine dair han hissedarlarından Hasan Bey'in borsa heyetine yaptığı öneri oylandı. Bazı azalar burasının borsa için elverişli olmadığını ileri sürmelerine rağmen, Reis

Hamdi Bey'in teklifiyle, binanın borsa umum katibi tarafından görülmesine karar verildi.

Bakılacak yerler listesinde Osmanlı Bankası karşısında bulunan Nurcan Efendi'ye ait bina da vardı. Bu bina diğerlerine göre borsa için daha uygun ve avantajlı görünüyordu. Bundan dolayı, Borsa Heyeti İkinci Reisi Süreyya Bey'e bina sahibiyile kira konusunu görüşmesi, keza Nazmi Duhani Bey'e de bina projesini hazırlatılması için yetki verilmişti.

Süreyya Bey'in temaslari henüz neticelenmediğinden, 21 Aralık 1924 günkü toplantı sırasında Nazmi Bey binanın projesi hakkında heyete bilgi vererek, borsa binası projelerinin hazırlanabilmesi için 4 ila 6 ay arasında bir süreye ihtiyaç olduğunu söyledi. Bunun üzerine, binanın kiralanma süresi ve kira ücreti konusuna geçildi. Sonuçta, Murat Bey'in Osmanlı Bankası karşısında yer alan Mahmudiye Han'ın (Mahmud Bey Binası)¹¹⁴ bir yıllığına kiralanmasına ilişkin teklifi kabul edildi. Kira miktarı meselesi ise gelecek toplantıya bırakıldı. Binanın tefrişatı için de firmalardan fiyat alınmak üzere üç kişi görevlendirildi.¹¹⁵

b- Borsa'nın İlk Mekanı: Mahmudiye Han

Osmanlı Bankası karşısındaki binanın kira işlemlerini halletmek için görevlendirilmiş olan Süreyya Bey, 27 Aralık 1924'deki borsa heyeti toplantısında sevindirici bir haber vererek, bina sahibiyile yıllık 5 bin 500 lira kira bedeli karşılığında prensip olarak anlaşabildiklerini söyledi. Yapılan oylama sonucunda binanın giriş katının bir yıllığına kiralanması ittifakla kabul edildi. Sözleşme akdi için Süreyya Bey'e yetki verildi. Bir yıllık kira bedelinin ise yarısının peşin, kalan yarısının üçüncü ve altıncı aylarda iki eşit taksitte ödenmesi, bunun için de İstanbul Ticaret Odası'ndan avans alınması kararlaştırıldı. Bu arada binanın teşrifatıyla ilgili çalışmalara da devam ediliyordu.¹¹⁶

6 Aralık 1924'den 25 Ocak 1925 tarihine kadar çalışmalarını İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası binasında sürdüren İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası yönetimi, 25 Ocak 1925 günkü son toplantısını müteakip Osmanlı Bankası karşısındaki yeni adresine, Mahmudiye Han'a (Mahmud Bey Han) taşındı. Borsa idaresi hanın giriş katında hizmet veriyordu.¹¹⁷ Kuruluşundan itibaren Ticaret Odası binasında toplam 10 defa toplanan borsa heyeti, 11'inci toplantısını 1 Şubat 1925

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, açılış günü hizmet vermeye başlayarak ilk mübayaa işlemini yaptı.

Maliye Vekaleti, Ticaret Umum Müdürü Vahit Bey'i 21 Şubat 1925 tarihinde borsa açılışındaki konuşmasından dolayı Başvekalet'e şikayet etti. Vahit Bey, borsadan ziyade siyasi içerikli bir konuşma yapmıştı (yanda).

113 Bursa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.3.

114 Bursa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.6. Mahmudiye Han, 1925 yılında Şark Sigorta tarafından satın alınacak ve o tarihten sonra binanın ismi Şark Han olarak değişecektir.

115 Bursa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.3-4. Tefrişat işi için görevlendirilen Murat ve Nazmi Beyler ile borsa umum katibi idi.

116 Bursa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.4.

117 İTSM, Cumhuriyetin 10. Yılı Fevkalade Sayısı, 29 Teşrinievvel 1933, s.63.

Fotoğraf: Osman Kuvvet

◀ Borsanın ilk mekanı Mahmudiye Han. Bu han Karaköy Bankalar Caddesi'nde Osmanlı Bankası'nın karşısında bulunuyordu. Borsa bu hanın alt katını kiraladıktan bir süre sonra binanın sahibi Şark Sigorta oldu. Böylece hanın ismi de Şark Han olarak değişti. İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası, Hamidiye Medresesi restore edilene kadar 1,5 yıl Şark Han'da faaliyet gösterdi.

günü Mahmudiye Han'da gerçekleştirdi.¹¹⁸ Heyet azalarının eksiksiz iştirak ettiği bu önemli toplantıya İstanbul Ticaret Müdürü Tahsin Bey ile Borsa Komiseri Akif Bey de katıldılar. Müzakere konuları şu başlıklardan oluşuyordu:¹¹⁹

- 1- Geçen görüşmenin okunması.
- 2- Borsa'nın muamelatı, dahili talimatnamesi ve basılması.
- 3- Dellaliye miktarı.
- 4- Mubayaacıların ücretleri.
- 5- Buğday muamelatında çavdar muhteviyatının azami miktarı ve bu miktardan sonraki muhteviyat için cetvel.
- 6- Libre işlemlerinde ne kadar hata caiz olabilir?
- 7- Analiz işlemlerinde ne kadar hata caiz olabilir?
- 8- Yabani tohum ne kadar bulunabilir?
- 9- Mubayaacı ve simsarların asgari yaşı nedir?
- 10- Borsaya verilecek dilekçelere pul mecburiyeti konulmalı mıdır?
- 11- Yeni müracaat edenlerin dilekçeleriyle geçen celsede okunmuş olan dilekçelerin tetkiki.
- 12- Müracaatlar hakkındaki tahkikat neticeleri.
- 13- Gelen mektuplar.
- 14- Sergiler lüzumu.
- 15- Borsada muamele yapan abone, mubayaacı ve simsarlara borsa dahilinde buldukları müddetçe yakalarına asmak üzere alamet-i farika.
- 16- Gelecek toplantının kararlaştırılması.

Mimar G. P. Pappa'nın ▲ kartviziti (üstte).

İstanbul Ticaret Borsası'nın ilk mekanı olan Şark Han, Mimar G. P. Pappa tarafından yenileniyor. Pappa'nın Şark Sigorta'ya sunduğu proje (altta).

118 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.1-11; Dersaadet Ticaret Odası Mecmuası, sayı 9, Eylül 1341/1925, Ekler kısmı; Ayrıca: BOA, HR. İM, nr. 178/49.

119 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.11.

C- İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın Açılışı ve İlk Faaliyetleri

1- Borsa'nın Açılışı: 21 Şubat 1925

6 Aralık 1924'de başladığı teşkilatlanma çalışmalarını yaklaşık 2 ay içinde büyük ölçüde tamamlayan İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, 5 Şubat 1925 tarihli toplantısında borsanın açılış tarihini önce 16 Şubat 1925 olarak belirledi.¹²⁰ Ancak üç gün sonra bu tarihte değişiklik yapılarak, açılışın 21 Şubat 1925 Cumartesi icra edilmesi kararlaştırıldı.¹²¹ Açılış töreni hazırlanacak programa uygun olarak sade bir şekilde yapılacak, açılıştan önce gazetelere de ilan verilecekti. Borsa Heyeti Reisi Hamdi Bey ile borsa umumi katibi duyuru metnini birlikte hazırlayacaklardı.¹²²

21 Şubat 1925 tarihi, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası açısından çok önemli ve farklı bir gündü. Yılların özlemi artık sona eriyor, bir rüya bugün gerçek oluyordu. Türkiye'nin alanında en büyük borsası olmaya aday bir kurum fiilen hayat bulmaktaydı: Açılışa borsa idare heyeti reis ve azaları, kayıtlı üyeler ile İstanbul ticaret piyasasından çok sayıda tüccar ve esnaf katıldı. Ticaret Vekaleti adına açılıştan hazır bulunan Ticaret Umum Müdürü Vahid Bey, törene katılan tüccar ve iktisat erbabına hitaben bir konuşma yaparak, günün anlam ve öneminden ziyade, gümrüklerdeki düzensizlik ve yanlış uygulamalara değinen siyasi içerikli ve eleştirel mesajlar verdi. Gümrüklerin medeni devletlerde olduğu gibi Ticaret Vekaleti'ne bağlanmaması halinde tanzim ve ıslahlarının mümkün olamayacağını ileri süren ticaret müdürü, Türkiye'nin iktisat sahasında arzu edilen rolü oynayabilmesi için gümrük ve antrepolar meselesini bir varidat meselesi olmaktan çok iktisadi ve ticari birer amil olarak görmesi gerektiğini söyledi.¹²³ Hükümet nezdinde ileri günlerde tepkilere neden olacak bu konuşmadan sonra resmi açılışı yapılan İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası aynı gün hizmet vermeye başlayarak bu arada tarihinin ilk mubayaa işlemlerini de gerçekleştirdi.¹²⁴

Borsa Heyeti resmi açılıştan sonraki ilk toplantısını üç gün sonra, 24 Şubat 1925 Salı günü saat 15.00'te yaptı. Gündemdeki konu başlıkları sırasıyla, geçen toplantıda alınan kararların okunması; borsa haricinde yapılan alımların ön-

120 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.14. Bu toplantı Perşembe günü saat 15.00 de yapılmıştır.

121 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.16. 8 Şubat 1925'deki bu toplantı Pazar günü saat 10.00 da yapılmıştır.

122 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.17.

123 BCA, nr. 30/10167/161/1. Ticaret müdürü, borsa açılışı sırasında sarf ettiği bu sözler sebebiyle 1 Mart 1925'de Maliye Vekaleti tarafından hükümeti tenkit suçlamasıyla Başvekalet'e şikayet edilmiş, bunun üzerine Başvekalet de konuyu gereğinin yapılması talebiyle Ticaret Vekaleti'ne havale etmiştir.

124 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.18

lenmesi hususunda hazırlanan tahkikat raporu ve buna dair neşredilecek duyuruların okunması; abone, mubayaacı ve simsar kaydı için bir mühlet tayin edilip edilmeyeceği; başka yerlerdeki ticaret odalarına kayıtlı olanların İstanbul borsasına kabulleri ve borsada alım-satım yapabilmeleri; haşhaş tohumu ve burçağın borsaya dahil edilmesi için vaki olan müracaat; borsanın muamele yapacağı bankanın tayini, teslimat ve mevduatın hangi imzalarla vuku bulacağı; Sirkeci ve Haydarpaşa istasyonlarıyla Galata ve İstanbul gümrüklerinde istihdam edilmek üzere şimdilik 60 lira maaşla iki tahkik memuru tayini; idare meclisi huzur haklarının, vaziyetin uygun olmamasına binaen gelecek ay sonunda ödenmesi; gelen üç dilekçenin okunması; borsaya kabul ve kayıt müracaatlarının okunması ve tahkikat neticeleri ve gelecek toplantının tayininden ibaretti.¹²⁵

Hamdi Bey'in başkanlık ettiği borsa heyeti toplantısına Süreyya Bey, Sadeddin Rıza, Murat, Nazmi Duhani, Ziya, Hasan Ali ve İzzet beyler ile Ticaret Müdürü Muhsin Bey ve Borsa Komiseri Akif Bey katıldılar. Hamdi Bey celseyi açtıktan sonra önce geçen görüşmenin zabtı okunup kabul edildi. Ardından borsa haricinde alım olduğuna dair müzakere cereyan etti. Bu hususta varit olan bir tahkikat raporu kıraat olunarak, bu raporun etraflı şekilde tahkikine karar verildi. Hariçte yapılan muamelata engel olmak için alınacak tedbirler konusunda Sadeddin Rıza Bey, borsaya kayıtlı olmadıkları halde satış yapan değirmenci ve fırıncılara birer yazı gönderilmesinin münasip olacağını söyledi. Süreyya Bey borsaya dahil olmayan fırıncılara değirmencilerin resen mal satmamaları ve bu gibi durumlarda mubayaacı vasıtasına müracaat edilmesi lüzumunun kendilerine anlatılmasını teklif etti. Her iki öneri de heyetçe kabul edildi.

Daha sonra abone, mubayaacı ve simsar kaydı için süre tayininin uygun olup olmayacağı tartışılarak şimdilik bundan vazgeçilmesi kararlaştırıldı. Başka ticaret odalarına kayıtlı olan ticaret erbabının İstanbul borsasında alım yapabilmelerine talimatnamenin cevaz vermediği belirtildi. Haşhaş, kimyon, burçak, hardal ve anason gibi maddelerin borsaya dahil edilmesi hususunun sonradan görüşülmek üzere şimdilik bunların bir listesinin tanzimi uygun bulundu. Borsanın gelirleri dikkate alınarak Ticaret Odası'ndan akdedilmiş olan borcun parça parça tediyesiyle tediye eden sonra vaki olacak hasılatın üç bin liraya kadar borsa umumi katibi, muhasebeci ve veznedarın imzalarıyla bankaya yatırılması karar altına alındı. Fazlası için ayrıca karar verilecekti. Hangi banka ile muamele yapılacağı bankalar ile

görüşüldükten sonra belirlenecekti. Makbuzlara yalnız veznedarın imzasının yeterli olmadığı ve muhasebecinin dahi imzası gerektiği ve şayet muhasebeci hasta ise umumi katibin dahi imzasına lüzum olduğu kararlaştırıldı.

İstasyonlarda ve gümrüklerde istihdam edilmek üzere tahkikat şubesine aylık 75 lira ücretle iki memurun ilavesine karar verildi. Hacı Arif Bey memur olarak kabul edildi. Borsa idare meclisi azasına verilecek huzur haklarının borsanın açılışından sonra hesap edilmesi kararlaştırıldı. Değirmencilerden, mubayaacıdan ve simsarlardan gelen üç dilekçe kıraat olundu. Değirmencilere borsaya müteallik meseleler için umumi katibe müracaat edebileceklerinin anlatılmasına, bordroların borsada hazırlanmasının usul kabul edilmesine, simsarların dilekçelerinde talep ettikleri bordro tanzimi hakkının talimatname hükümlerine aykırılığından reddine karar verildi.¹²⁶

Bu kararlardan sonra borsaya yapılan kayıt başvuruları okundu. Neticede dokuz abone, bir mubayaacı ve bir simsar borsaya kayıt ve kabul edildi. Beş kişinin kayıt ve kabul müracaatları tahkik edilmek üzere heyet azalarına havale edilirken, iki adayın müracaatları yapılan oylama sonucunda reddedildi. Sonunda, gelecek celsenin 28 Şubat 1925 Cumartesi günü saat 15.00'te yapılmasına karar verilerek oturuma son verildi.¹²⁷

2- Borsa'nın İlk Yılı

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın ilk yılı daha çok teşkilatlanma çalışmalarının tamamlanması, borsanın kalıcı bir binaya, Hamidiye Medresesi'ne bir an evvel taşınması, medresenin tamir ve düzenlenmesine yönelik projeler hazırlanıp bunların tetkik ve kabulü, borsa salonunun asılacak ilan ve levhalar için ücret alınması, zamanla artan ihtiyaçlara göre borsa personelinin çeşitlendirilip sayılarının artırılması, kayıt ve kabul işlemlerinin yapılması, aidatlarını düzenli ödemeyenlerin takip ve uyarılması, talimatnameye aykırı hareket eden tüccarların cezalandırılması, çalışma gün ve saatlerinin aylara göre tayin ve tadili, yeni bir dahili talimatname hazırlanması, borsanın işleyişine ve düzenine ilişkin kararlar alınması, fiyat cetvelleri tanzimi, borsa heyetinin süresi sonunda yenilenmesi gibi faaliyetlerle geçti.¹²⁸ Bir yılın sonunda borsaya 175 abone, 21 mubayaacı ve 21 simsarın kayıt ve kabulleri yapıldı. Aynı dönemde borsada istihdam edilen memur sayısı ise 38 idi.¹²⁹

¹²⁶ Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.20.

¹²⁷ Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.21.

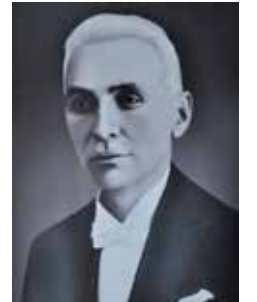
¹²⁸ Daha geniş bilgi ve ayrıntılar için bkz. Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.1-95.

¹²⁹ İTSOM, Cumhuriyetin 10. Yılı Fevkalade Sayısı, 29 Teşrinievvel 1933, s.69.

▲ 24 Şubat 1925 tarihli toplantıya katılanlardan Ak Osmanzade İzzet Bey (üstte).

İlk yılın sonunda borsaya 175 abone, 21 mubayaacı ve 21 simsarın kayıt ve kabulleri yapıldı.

▲ 24 Şubat 1925 tarihindeki ilk toplantıya katılanlardan Furtunzade Murat, daha sonra borsa reisliği de yapacaktır (üstte).

¹²⁵ Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.19-20.

▲ Dönemin Başvekili Ali Fethi Okyar (üstte).

► İstanbul Ticaret Odası, Başkatip Mehmet Vehbi Bey'i yeni odalar kanununun görüşüldüğü 1925'te Ankara'ya gönderdi (yanda).

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası piyasaya bir düzen ve istikrar getirmişti. Daha önce sorumsuz ve tarafsız ellerdeyken istenildiği gibi satılan bir mal, borsaya dahil edildikten sonra gerçek değeri üzerinden satışı yapılan bir mal haline geldi.

Borsanın asıl uğraş alanı olan alım-satım muamelelerinde ise, işlem hacmi ve ürün çeşitliliği giderek yükselen bir seyir takip etti. 1925 yılında borsada buğday, un, irmik, bulgur, kepek, arpa, mısır, çavdar, kaplıca, burçak, kuş yemi, keten tohumu, kenevir, darı, susam, bakla, mercimek, fasulye, nohut, bezelye, börülce, yulaf, mısır unu, razmul, paspal muamele görmekteydi. 1926 yılında bunlara yapağı, afyon, tiftik, fındık ve pamuk ilave edilecekti.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası piyasaya bir düzen ve istikrar getirmişti. Daha önce sorumsuz ve tarafsız ellerdeyken istenildiği gibi satılan bir mal, borsaya dahil edildikten sonra muayyen şartlara göre işlem gören ve gerçek değeri üzerinden satılan bir mal haline geldi. Dünya borsalarından günü gününe alınan haberler ticaret erbabına bildiriliyordu. Resmi kurumların, özellikle askeriyenin piyasadan yaptığı alımlarda borsaya verilen bilgiler muamelede esas teşkil ediyordu. İstanbul Belediyesi'nin narh tespiti de, her haftada borsadan alınan fiyatlara göre yapıyordu. İstanbul Borsası'nın belediyeye diğer önemli bir hizmeti de ürün tiplerinin tespiti ve vasıflarını tayin etmesiydi.¹³⁰

D- Odalarla İlgili Yasal Düzenlemeler ve Borsa

1- 1925 Tarihli Odalar Kanunu

1925 yılında Türkiye'deki ticaret ve sanayi odaları ile ilgili iki önemli düzenleme yapıldı. Bunlardan biri Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu, diğeri ise bu kanuna dayalı olarak hazırlanan Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi idi. Her iki yasal metin öncelikli olarak ticaret ve sanayi odalarının teşkilat yapıları ve çalışma sistemlerini dönemin şartlarına uygun olarak tanzim etmekle birlikte, o tarihte ticaret odalarına bağlı ve onların taht-ı nezaretlerinde bulunan borsalar ile İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nı da yakından ilgilendiriyordu.

1925'de Cumhuriyet hükümeti, ticaret ve sanayi odalarının ülke genelinde örgütlenmesi ve yaygınlaşması amacıyla kanuni bir düzenleme yapmaya karar verdi. Aslında böyle bir düzenleme yapma düşüncesi, Cumhuriyet'in ilanı önce-

sine dayanıyordu. 14 Ağustos-24 Ekim 1923 tarihleri arasında görev yapan Fethi Okyar hükümetinin programında, ülkedeki ticaret, ziraat ve sanayi odalarının daha faal ve düzgün bir hale getirilip ticaret hayatında etkin olmalarının sağlanacağı, bunun için de öncelikle odaların nizamnamelerinde bazı değişiklikler yapılacağı ifade ediliyordu.¹³¹

Odalara dair yeni kanun taslağı üzerindeki çalışmalar müteakip günlerde de devam etti. İktisat Vekaleti, bu konuda, İstanbul ve İzmir ticaret ve sanayi odalarından düşüncelerini öğrenmek istedi. Bunun üzerine, her iki oda, yapılacak yeni yasal düzenlemeye ilişkin görüş ve önerilerini içeren raporlarını Vekalete gönderdi.¹³² 1924 Mart'ında taslak hükümet tarafından Millet Meclisi Riyaseti'ne teslim edildi. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, ticaret odalarını günün ihtiyaçlarına göre şekillendirecek olan yasa çalışmalarını yerinde bir girişim olarak görüp ilk günden itibaren destekledi. Aslında, İstanbul Ticaret Odası'nın odaların yeniden yapılandırılmasına ilişkin Ankara'ya gönderdiği kanun taslağı ile İktisat Vekaletince tanzim edilen taslak arasında bazı farklılıklar vardı. Bunun sebebi, Oda yönetiminde kanunda yer alması teklif edilen maddelerin bazılarında İktisat Vekaletince değişiklik yapılmasıydı. İktisat Vekaleti'nin son şeklini verdiği kanun taslağında en dikkat çekici nokta, ticaret odalarının, bu kanunla "devlet kurumları" haline sokulmak istenmesiydi.

İstanbul Ticaret Odası da aynı şeyi düşünüyor, odalar üzerinde sıkı bir devlet denetimi kurulmasına sıcak bakmıyordu. Odaların bağımsızlığının mutlaka korunması gerektiğini savunan Oda, yönetim kadrolarının bütünüyle tüccarlara terk edilmesinden yanaydı. Odaları siyasi nüfuzdan uzak tutmak, buraları bütünüyle denetimsiz bırakmak anlamına gelmiyordu. Devlet, ülkedeki bütün kurumlar üzerindeki nüfuzunu burada da kullanabilirdi, ancak bu nüfuz odaların memur kadrolarının tayinine dahi karışacak boyutta olmamalıydı. Ankara'nın müdahalesi ancak odaların daha aktif hale getirilmesi için kabul edilebilirdi. Kanun taslağında yer alan, oda memurlarının İktisat Vekaleti'nce tayin edileceğine dair fıkra mutlaka değiştirilmeliydi.¹³³

¹³⁰ İTSOM, sayı 11, Teşrinisani 1926, s.958; İTSOM, Cumhuriyetin 10. Yılı Fevkalade Sayısı, 29 Teşrinievvel 1933, s.64-65. İTSOM, Cumhuriyetin 10. Yılı Fevkalade Sayısı, 29 Teşrinievvel 1933, s.68.

¹³¹ Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, İstanbul 1968, s.46.

¹³² "Ticaret Odaları ve Hükümet Nüfuzu", İTSOM, sayı 5, Mart 1340/1924, s.195.

¹³³ "Ticaret Odaları ve Hükümet Nüfuzu", İTSOM, sayı 5, Mart

Yeni odalar kanun taslağı Mart 1925'de önce ticaret encümeninde görüşülmeye başlandı. Ticaret encümeni, hükümetin 63 maddelik kanun taslağı ile İstanbul ve İzmir ticaret odalarının hazırladıkları taslakları birlikte değerlendirdi. Konuya ilişkin oda temsilcilerini dinledi. Neticede encümen, 21 Nisan 1925'de, ticaret ve sanayi odaları kanun taslağını bazı maddelerini tadil ederek kabul etti. Encümen, kanun taslaklarındaki madde ve hükümlerin çoğunun nizamname olarak çıkarılabileceğini belirtti. Kanun şeklinde çıkarılması gereken hükümlerin ise içerikleri itibarıyla fevkalade önemli olduğunu, Türkiye'de odaların ancak bu kanunlarla kuruluş maksatlarını gerçekleştirebileceklerini söyledi.¹³⁴

Ticaret encümeninden geçen kanun taslağının birinci maddesinde ticaret odalarının tüzel kişiliği kabul ve tasdik ediliyordu. O tarihe kadar tüzel kişilik statüsünden mahrum bırakılmış olan odalar, bu maddeyle hususi bir mevcudiyet kazanıyorlardı. İkinci ve üçüncü maddeler ile ticaret odaları muamelelerinin ve çalışma şeklinin birleştirilmesi ve muayyen hedefler doğrultusunda mesainin düzenlenmesi sağlanıyordu. Dördüncü madde ticaret sicili hakkındaki hükümlerden ibaretti. Ticaret sicili sayesinde Türkiye'deki bütün esnaf ve sanayicilerin sayısı, uğraş alanları ve üretimleri hakkında istatistiki bilgiler elde edilecek ve bunlar iktisadi gelişmişliğimiz için önemli bir rehber olacaktı.¹³⁵

Beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu maddeler odaların yıllarca bir varlık göstere-meme sebeplerini çözmeye yönelikti. Encümen raporuna göre, kanun taslağının en mühim ve mutlaka korunması gereken bölümü burasıydı. Diğer maddeler ise usule ilişkin hükümlerdi.¹³⁶

Encümen onayından geçen Ticaret ve Sanayi Odaları Kanun Taslağı, 22 Nisan 1925'te Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda kabul edildi. 2 Mayıs 1925'te Resmi Ceride'de yayınlandıktan sonra da yürürlüğe girdi. 12 maddeden oluşan kanun,¹³⁷ odaların Türkiye'deki gelişimi açısından iki önemli yenilik getiriyordu. Bunlardan biri, ticaret ve sanayi odalarına tüzel kişilik hakkının verilmesi, diğeri ise odalara üye olma mecburiyetinin getirilmesiydi.

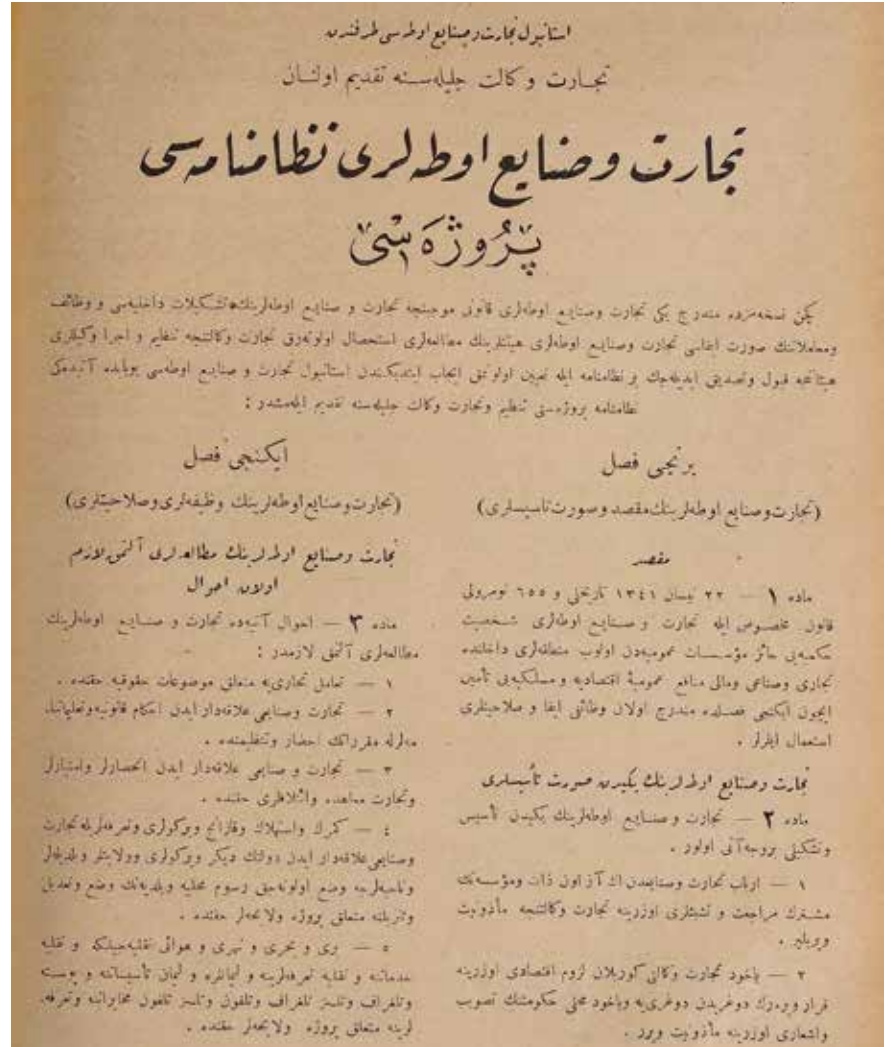
2- 1925 Tarihli Odalar Nizamnamesi

Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi, 27 Eylül 1925'te Meclis'te kabul edildi. 21 Kasım 1925'te Resmi Ceride'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.¹³⁸ Toplam 129 maddeden ibaret olan nizamnamenin bazı maddeleri borsaları yakından ilgilendiriyordu. Buna göre, ticaret ve sanayi odaları borsa ve piyasaların faaliyet ve muamelelerini takip ve tespit edeceklerdi. Borsalarca neşredilmiş olan fiyat cetvellerini muhafaza edecekleri gibi borsalar haricinde kalan eşya ile ticari ve sınai malların fiyatlarını piyasalardan takip ve tespit ederek özel defterine kaydedeceklerdi (Madde 11). Ticaret ve sanayi odaları eskiden olduğu gibi borsalar açacaklar, ayrıca sergi ve panayurlar, pazarlar, antrepolar, emtia depo ve ambarları gibi umumi mağazalar, müzayede salonları ve ilgili madde-de sayılan diğer müesseseleri yaptırabileceklerdi (Madde 12). Halen mevcut olan ticaret, zahire ve sınai borsaları ticaret ve sanayi odalarına devredi-

▲ Ticaret Vekili Ali Cenani Bey (üstte).

▼ "Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi Projesi" başlıklı Ticaret Odası Mecmuası yazısı (altta).

1340/1924, s.195.

134 "Ticaret ve Sanayi Odaları-Kanun-ı Cedid", İTSOM, sayı 4, Nisan 1341/1925, s.846-850.

135 "Ticaret ve Sanayi Odaları-Kanun-ı Cedid", İTSOM, sayı 4, Nisan 1341/1925, s.849.

136 "Ticaret ve Sanayi Odaları-Kanun-ı Cedid", İTSOM, sayı 4, Nisan 1341/1925, s.849.

137 Kanun metni için bkz. Karakoç Sarkis, Türkiye Cumhuriyeti Sicill-i Kavanini, cilt. 1, s.879-882. Zeyilleri için bkz. Aynı eser, cilt.3, s.367. Ayrıca bkz. "Ticaret ve Sanayi Odaları Kanun-ı Cedid", İTSOM, sayı 4, Nisan 1341/1925, s.849-850.

138 Nizamnamenin Resmi Ceride'de yayınlanan tam metni için bkz. Karakoç Sarkis, Aynı eser, cilt. 12, s.227-278. Zeyilleri için: Aynı eser, cilt. 18, s.44; cilt. 19, s.796-797; cilt. 21, s.168. Ayrıca bkz. İTSOM, sayı 6, Haziran 1341/1925, s.970-986.

Ticaret Vekili Mustafa ▲
Rahmi Köken (üstte).

Yeni
nizamnameye
göre odalara
kayıtlı olmaksızın
dellallık ve
simsarlık yapmak
yasaktı.

lecek (Madde 13); odalarca tesis olunacak iktisadi ve ticari müesseseler tarafından kanun gereği alınacak gelirlerin neveleri ve azami miktarını beyan eden hususi hükümler ve tarifeler işbu müesseselere ait olan talimatnameleriyle birlikte uygulanacak ve bu gelirlerin ahzına ve tahsiline odalar ve bu müesseseler yetkili olacaktı (Madde 14).

Kanun ve nizamnamede odalara getirilen kayıt mecburiyeti kapsamında her çeşit borsa mübayaacıları, resmi ve hususi simsarlar ve tüccar sıfatını haiz olanlar da vardı. Nizamnamenin ilgili hükümleri bunların niteliklerini ve çeşitlerini sayıyor ve istisnasız bu sıfatları taşıyanların odalara kayıt zorunluluğu olduğu söylüyordu (Madde 72-80). Resmi simsar ve dellallar muamele yaptıkları daireler ve kurumlarca ayrıca özel hükümlere tabi tutulabilecekti. Odalara kayıtlı olmaksızın dellallık ve simsarlık yapmak yasaktı. Bu suretle hüviyet belgesi olmadan simsarlık ve dellallık edenlerin simsarlık ve dellallık ücretinden dolayı tüccar ve diğer kimselerle aralarında vukua gelen davaları mahkemelerde dinlenmeyecekti (Madde 82). Tacirlerin ticari işletmelerine ait alım ve satımlarda istihdam ettikleri dellal ve simsarlar da dellallık ve simsarlık şartlarını haiz olacaklar ve odalara kaydedileceklerdi. Bu gibi dellal ve simsarların hüviyet belgelerine mensup oldukları tacirin isim ve şöhreti de yazılacaktı (Madde 83).

Odalarda kayıtlı olan hususi simsarlar ve dellallar odalarca sahife numaraları tasdik edilmiş bir defter tutmaya ve her günkü muamelelerini kaydetmeğe ve bu defterleri 10 sene müddetle saklamaya ve kaybı halinde odaya haber vermeye mecburdu. Defter tutmayan ve kaybını odalara haber vermeyen simsar ve dellalların hüviyet belgeleri oda kararıyla geri alınacaktı. Resmi dellallar dahi muamele yaptıkları daire ve kurumda kabul edilen usul üzere tutacaklardı (Madde 84). Muamelelerde istikamet ve emniyeti ihlal ve suistimal ederek akit yapanlardan birisine zarar verdiği oda kararıyla ortaya çıkan simsar ve dellalların kimlikleri geriye alınacak ve isimleri ilan edilecekti (Madde 85).

Resmi ve hususi bütün simsar ve dellallar istikamet ve hüsnühal sahibi olduklarına dair ve kayıt mecburiyeti beyannamelerinin özel kısmında bulunan şahadetnameyi iki tacire imza ettireceklerdi (Madde 93). Borsa mübayaacılarıyla resmi simsar ve dellallar muamele yaptıkları borsa ve kurumlarca verilen vesikaları ekleyeceklerdi (Madde 94). Resmi simsar ve dellallar üç sınıfa ayrılacak, bunların sınıfları kayıt beyannamelerine bakarak umumi katipler veya baş katipler tarafından tayin ve takdir edilecekti. İhtilaflar oda meclislerince ve idare heyeti olan odalarda idare heyetlerince hal olunup karar verilecekti. Yukarıdaki maddeler gereğince verdikleri beyanname-

ler tetkik ve kabul ve sınıfları tayin ve takdir edilene odalarca hüviyet belgeleri verilecek, bu belgeler her sene yenilecekti (Madde 100-101).

Odalar Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmeyle birlikte 1910 tarihli ticaret ve sanayi odaları nizamnamesi ile 1888 tarihli simsar ve dellallar nizamnamesi hükümleri ilga edildi. Dönemin karakterine uygun olarak ulusalcı ve merkezizetçi özellikler taşıyan bu nizamnameyle İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası da yeniden şekillenmiş oldu. 1925 Nizamnamesi'nin odalara getirdiği ve sonuçları itibarıyla borsaları da etkileyecek olan üç önemli özelliği, "tüzel kişilik", "kayıt zorunluluğu" ve "idare meclislerinin millileştirilmesi" prensipleriydi. Nizamname yayın tarihinden itibaren Türkiye'deki bütün ticaret ve sanayi odaları ile bağlı kurumlarda uygulanmaya başladı. Hükümet, odalar üzerinden ticaret piyasası ve sermayesini denetleme imkanı buldu. Bu değişiklik yabancı odaların Türkiye'deki etkilerini de büyük ölçüde kırdı. Odaların sayısında nispi bir artış kaydedildi.¹³⁹

3- Yeni Borsa Heyeti Seçimi

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Heyeti, Vekiller Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu) 19 Ekim 1924'te bazı maddelerini değiştirerek kabul ettiği borsa talimatnamesi gereği İstanbul Ticaret Odası tarafından 23 Kasım 1924 tarihinde seçilmiş ve Ticaret Vekaletince de görevleri tasdik olunarak 30 Kasım 1924'de odaya tebliğ edilmişti. Borsa heyeti ilk toplantısını 6 Aralık 1924 tarihinde Ticaret Odası meclis içtima salonunda yapmış ve borsanın bir an evvel tesis ve küşadı hakkında özel karar almış ve 21 Şubat'ta da borsa açılmıştı.

Borsa talimatnamesinde "Borsa heyetinin müddeti bir sene olup her sene Ağustosunun birinci gününden başlar" hükmü gereği, borsayı kurma görevini yerine getiren ilk borsa heyetinin süresi 1925 yılı Ağustosundan başlamış gibi kabul edilmişti. Bundan dolayı, bu süre 1926 Ağustosunda bitmiş olacağından heyet seçimlerinin yenilenmesi borsa heyeti ve Oda meclisince uygun görülüp, durum 8 Temmuz 1925'de Ticaret Vekaleti'ne bildirilmişti. Vekalet ise, 10 Temmuz 1925 tarihinde Oda'ya gönderdiği yazıyla mevcut borsa heyetinin 1926 yılı Ağustosuna kadar vazifede kalmasını istemişti.¹⁴⁰

Her ne kadar Ticaret Vekaleti mevcut borsa heyetinin anılan tarihe kadar göreve devam etmesini uygun görmüş ve bunu 21 Şubat 1926 tarihinde bir kez daha tebliğ etmiş ise de, daha

139 Murat Koraltürk, Aynı eser, s.90-94.

140 İTSOM, sayı 3, Mart 1926, s.170.

sonra, görülen idari lüzuma binaen fikir değişikliği yaparak heyet seçimlerinin yenilenmesini istedi. Ticaret Odası yönetimi 24 Şubat 1926 günkü toplantısında borsanın açıldığı 21 Şubat 1925 tarihine göre bir sene süresini doldurmuş olan mevcut heyetin 1 Ağustos 1926 tarihine kadar süresinin uzatılması hakkında evvelce alınmış olan karardan Ticaret Vekaletince vazgeçildiğini hesaba katarak, seçimlerin 1926 yılı Mart ayında yenilenmesine karar verdi.

Bunun üzerine, 1 Mart 1926 tarihinde borsa heyeti seçimini idare etmek üzere Hüseyin, Hamdi, Habib-zade Ziya beyler ile Ticaret Müntika Müdürü Muhsin Naim ve Borsa Komiseri Akif ile Borsa Umumi Katibi Nizameddin beylerden oluşan bir seçim komisyonu tayin edildi. 18 Mart 1926 günü gerçekleştirilen borsa heyeti seçiminde talimatname gereği seçme hakkına sahip olan birinci ve ikinci sınıf abonelerle mubayaacılar 54 kişi oylamaya katıldı. Oylama sonucunda İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası bünyesinden Şerif-zade Süreyya, Abbas-zade Abdullah, Habib-zade Ziya, Kazım Hüsnü ortaklarından Rifat, Sadeddin Rıza, Ak Osman-zade İzzet beyler 54'er, Asım-zade Nuri Bey 50 rey ile borsa heyeti azalığına seçildiler. Ticaret Odası kontenjanından ise heyete, Hamdi Bey ve Refik İsmail Bey tayin edildiler. Yeni heyetin görev süresi 30 Temmuz 1926 tarihinde sona erecek ve Ağustos 1926'da yeni yönetim kurulu için tekrar seçim yapılacaktır.¹⁴¹

Azaları bu şekilde yenilenen borsa heyeti 23 Mart 1926 günü ilk toplantısını yaptı. Yeni heyetin başkanı henüz belirlenmediğinden bu toplantıya geçici olarak Ticaret Müdürü Muhsin Bey başkanlık etti. Muhsin Bey, toplantıda, önceki heyetin ifa ettiği vazifeleri güzel sözlerle ifade ederek yeni seçilen heyete başarılar diledi. Daha sonra borsa heyeti reisi seçimine geçildi. Birinci Reis seçimi neticesinde 8 rey alan Hamdi Bey tekrar heyet riyasetine seçildi. İkinci Reis seçimi için yapılan oylama sonucunda ise 8 oy alan Süreyya Bey bu göreve getirildi. Buna göre İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası heyeti şu isimlerden oluştu: Birinci Reis Hamdi Bey, İkinci Reis Süreyya Bey, azalar Nuri, Sadeddin Rıza, Ziya, Rifat, Abdullah Beyler ile tabi azalar Ticaret Müdürü Muhsin Bey, Komiser Akif Bey.¹⁴²

Yeni seçilen borsa heyeti ilk toplantısında geçen görüşmenin zabtını onayladıktan sonra borsa umumi katibinin açıklamalarını dinledi. Ardından gündemdeki diğer konu başlıklarını sırasıyla müzakere ettikten sonra gelecek hafta toplanmak üzere oturuma son verdi.¹⁴³

4- Borsa'nın Hamidiye Medresesi'ne Taşınışı

a- Hamidiye Medresesi

Hamidiye Medresesi, Osmanlı tahtının 27. hükümdarı I. Abdülhamid (1774-1789) tarafından vakıf olarak yaptırılan külliye'nin bir parçasıdır. Külliye'nin diğer binaları imaret, sıbyan mektebi, sebil, çeşme, arasta (sıralı dükkanlar), kütüphane, mescid, türbe ve hazireden oluşmaktadır. 18. yüzyıl Osmanlı mimarisinin son örneklerinden olan bu eserler, her ne kadar Fatih, II. Bayezid ve Kanuni'nin tesis ettikleri muhteşem külliyeler yanında oldukça mütevazı kalmaktaysa da, dönemin şartlarına göre önemli yapılardandır.

Hamidiye Vakfı'nın gelir kaynakları arasında, Büyük Langa'daki saray arsası ile üzerindeki binalar, Molla Gürani mahallesinde iki halvetli hamam, bahçesi ve suyu olan bir menzil, Mimar Ayas mahallesindeki bir menzil, Bezzaz-ı Cedid mahallesinde bir menzil, bir ev, 30 kadar dükkan ve iki kolluk, İmaret köşesindeki arsa üzerine yaptırılacak bina ve dükkanlar, kütüphane karşısında bina edilecek dükkan ve mahzenler, Fazlı Paşa Sarayı'ndaki 12 odalı iş yeri, Yedikule Kapısı dışındaki 10 koyun ve bir devlet salhanesi (kesim yeri) ile bunlara bağlı 265 kasap gediği, Mora'da 10 çiftlik, Tırhala'da 6 çiftlik, Serez'de 2 çiftlik, Beylerbeyi ve Kuzguncuk taraflarında 8 dönümlük arazi üzerinde bir bina, bir hamam, bir değirmen, bir yalı, Emirgan'da bir koruluk, bağ,

18 Mart 1926 tarihinde yapılan Borsa seçimlerine 54 üye katıldı. 9 kişilik icra kurulu 23 Mart'taki ilk toplantısında Hamdi Bey'i ikinci kez başkan seçti.

◀ Hamidiye Medresesi'nin banisi Sultan I. Abdülhamid Han (yanda).

141 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.117 ve İTSOM, sayı 3, Mart 1926, s.170.

142 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.117.

143 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.117-118.

Sultan I. Abdülhamid
Türbesi ve giriş kapısı
(sağda).

Türbenin içinde Sultan I.
Abdülhamid ve Sultan IV.
Mustafa ile çocuklarına
ait sandukalar yer alıyor
(altta ve yan sayfada).

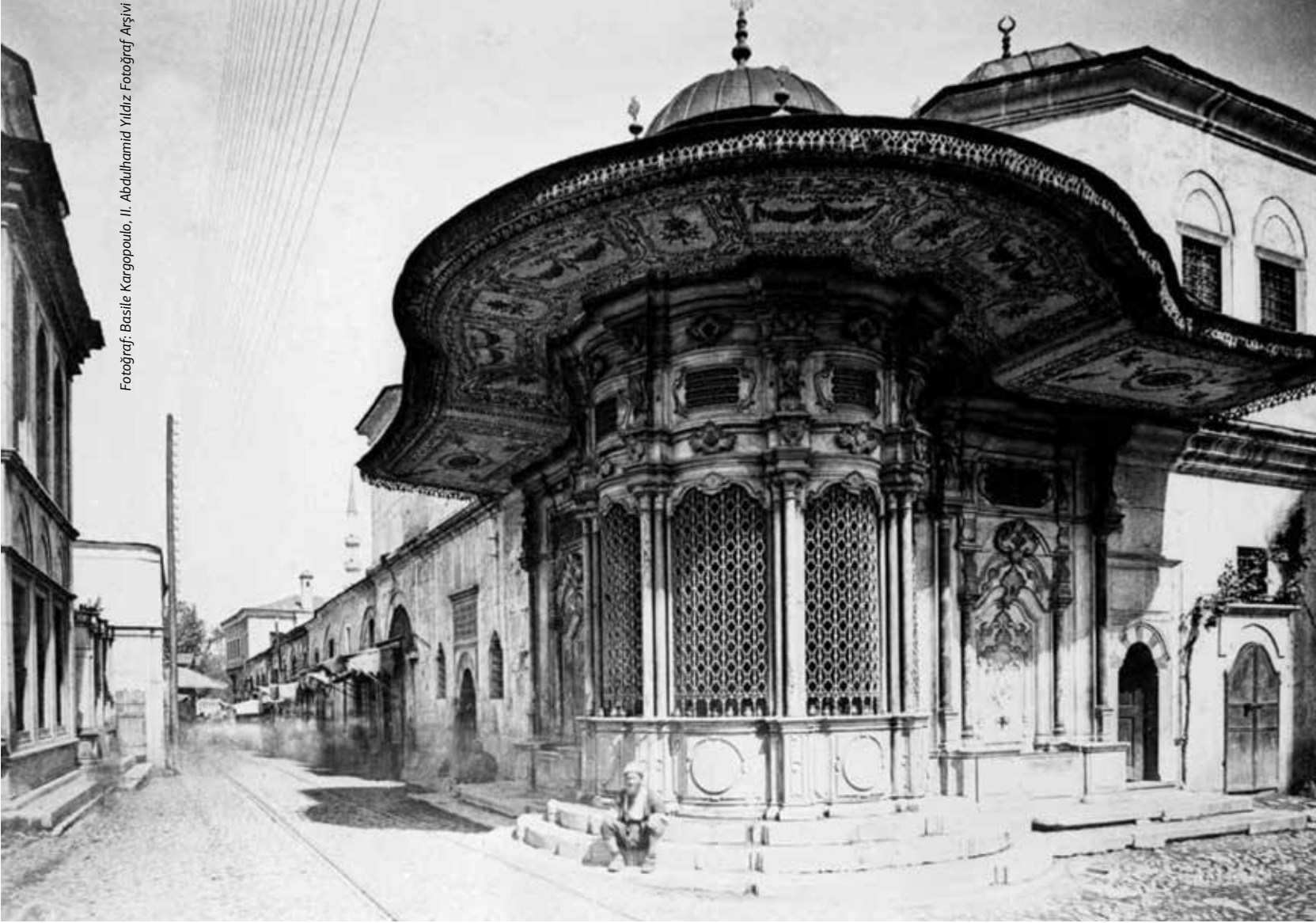

Fotoğraf: Osman Kuşvet

Fotoğraf: Osman Kuşvet

Fotoğraf: Basile Kargopoulo, II. Abdülhamid Yıldız Fotoğraf Arşivi

Fotoğraf: Osman Kuvvet

- ▲ Hamidiye Sebil-i Hümayun ve Çeşmesi ile imaret ve sıbyan mektebinin 4. Vakıf Han yapılmadan önceki hali (üstte).
- ▲ Sebilin ve imaretin orijinal yerinde bugün 4. Vakıf Han bulunuyor (yanda).

bahçe, bostan, mera, yalı, iki dalyan, hamam, fırın, değirmen ve kayıkhaneler, bir gümrük, Tire ve çevresinin yıllık mahsulât vergisinin bir kısmı, Beypazarı, Avlonya, Delvine ve Aydın'ın bazı vergi gelirleri, İstanbul, Bursa ve sair yerlerin ipek kapını vergileri, Mora peynir vergisi, Selanik gümrük vergisi gibi önemli kalemler bulunuyordu.¹⁴⁴ Bu gelirlerin bir kısmı, külliyei oluşturan binaların bakımı, tamiri ve diğer ihtiyaçlarıyla çalışanlarının maaşları için harcanırken, kalan kısmı ise vakfiyede açıklandığı üzere kullanılacaktı.

I. Abdülhamid vakfın mütevelliliğini kendi hayatta oldukça emin bir şahsa bırakmış, ölümünden sonra erkek evlâdının en büyüğüne ve onun nesline, bu nesil kesildikten sonra da kız evlâdının en büyüğü ve onun soyundan gelenlere şart koşmuştu. Müteveli kaymakamı ise saray memurlarından Darü's-saade ağaları kâtibi idi. Vakfın gelirlerinden şehzadelere ayda 1.500'er, sultanlara yani kız çocuklarına evleninceye kadar ayda 500'er, padişah kadınlarına keza evleninceye kadar ayda 500'er kuruş tahsis edilmişti. Vakfın idaresi müteveliye, denetim ve kontrolü sarayın üst düzey bürokratlarından olan Darü's-saade ağasına verilmişti. Ayrıca vakıf bünyesinde beş kâtip, iki tahsildar ve bir kurşuncu görev yapıyordu. Vakıf tesislerde istihdam edilecek şahısların dürüst ve ehil olması, verilen görevleri layıkıyla yerine getirmeleri çok önemliydi.¹⁴⁵

Külliyeinin imaret, sıbyan mektebi, sebil ve çeşmeden meydana gelen bölümü bugün 4. Vakıf Hanı'nın bulunduğu alan üzerideydi. Med-

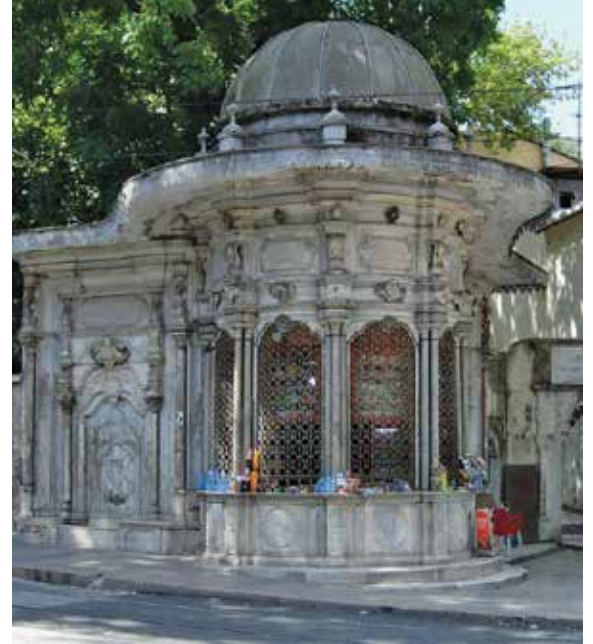
resenin olduğu bölümde sıralı dükkanlar kuzey sınırı teşkil ediyor, doğuda ise türbe ve haziresi yer alıyordu. Hazirenin güneyinde başlayan yüksek yapılar İstanbul'un en önemli iş merkezlerinin bulunduğu bölgeye, Sultan Hamamı ve Aşirefendi'ye çıkıyordu. Medrese dükkanların güneyinde, türbe ve hazirenin batısında idi. Mescid, medresenin güneyinde kalmaktaydı. Mescidin batısında kalan avlunun dış duvarları Yıldız Hamamı ve Yıldız Baba Türbesi'ne bitişikti.¹⁴⁶

Hamidiye Caddesi'nin kuzey bölümünde kalan imaret ve sıbyan mektebi, 1913 yılında yerlerine 4. Vakıf Han yapılmak amacıyla yıkıldı. Bu yapıların güney kenarı caddeye paralel olup, diğer kenarlarıyla pek düzgün olmayan 2.500 metrekarelik bir dikdörtgen şekliyeydi. Sıbyan mektebinin Hocapaşa veya bugün Sirkeci denilen cihetine bakan köşesine 1774-1778 yılları arasında barok uslubunda yapılmış olan çeşmeler ve sebil yine 4. Vakıf Han'ın inşası sırasında Zeynep Sultan Camii'nin kuzeyindeki köşeye nakledildi.¹⁴⁷

Hamidiye Medresesi imaretin karşı tarafında inşa edilmişti. Medrese, 21 kargir oda, bir ders-hane, ortada bir şadırvan, iki katlı kütüphane ile bitişğinde bir odadan ibaretti. Yıldız Hamam Sokağı'na açılan cümle kapısının üzerindeki kitabesinde yer alan tarihten medresenin, kütüphane ve mescid ile birlikte 1780'de yapıldığı anlaşılıyor. Medrese giriş kapısı üzerindeki kitabe Seyyid Yahya Tevfik Efendi tarafından hazırlanmıştır.¹⁴⁸

4. Vakıf Han'ın yerinde bulunan imaret ve sıbyan mektebinin yıkılmadan önce, Mısır Çarşısı tarafından çekilmiş eski bir fotoğrafı (altta).

Sebil ve çeşme, 4. Vakıf Han'ın inşası sırasında yerinden sökülerek Cülhane Parkı'nın karşısındaki Zeynep Sultan Camii köşesine monte edilmiştir (altta sağda).

144 Müjgan Cumbur, "Hamidiye Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 1964, s.25.

145 Müjgan Cumbur, Aynı makale, s.25.

146 İ. Birol Alpay, I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Yıllığı, cilt VIII, s.1-2.

147 İ. Birol Alpay, Aynı eser, s.6.

148 Müjgan Cumbur, Aynı makale, s.21.

◀ Hamidiye Medresesi cümle kapısı ve üzerindeki kitabe ve kitabenin transkribi (yanda).

Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabenin Transkribi

"Pâdişâh-ı Âl-i Osman sâye-i Rabb-i mecid / *Yüce Rabb'in gölgesi Osmanlı padişahı*
 Hazret-i Abdül-Hamid Han, sâhib-i re'y-i sedid / *İsabetli görüş sahibi Hz.[I.] Abdülhamid Han*
 Matla'-i divân-ı şevketdir fûrûg-i devleti / *Onun devletinin ışığı güç ve kudreti anlatan bir divanın [en güzel]ilk beytidir.*
 Ferd-i zâtı gûyiyâ Şeh-nâme'de Beytül-kasid / *Sanki o şahsıyla Şehname'de hikaye edilen kasidelerin en güzeli.*

Medrese, mekteb, imaret hem kütüb-hâne, sebil / *Medrese, mekteb, imaret [yemek dağıtılan yer] hem kütüphâne, sebil*
 Yapdırup aldı du'â-yi hayr-ı ahrâr u abid / *Yaptırıp [Allah'ın]sevdiği hayırlı ve hür kullarının duasını aldı.*
 Medrese sûretde amma hey'et-i matbû'ası / *Medrese görünüşlü bu bina genel hatlarıyla*
 Muhtasar mecmû'a-i nâ-didedir gayet müfid / *Kısaca burası çok faydalı [işlerin] yapılacağı eşsiz bir binalar topluluğudur.*

Bârek'allâh bir mu'allâ medrese yaptırdı kim / *Allah mübarek etsin[öyle] büyük bir medrese yaptırdı ki*
 Vaz'-ı erkânı müesses tâk-ı vâlâsı meşid / *[Bu bina] sağlam bir temel üzerinde kurulmuştur ve yüksek tâki da çok sağlamdır.*
 Mesken ü me'kel, kütüb amadedir övr itmeyüb / *Orada oturmak, yemek yemek ve kitap almak için övür ileri sürülemez.*
 Tâlîban tahsil-i ilme eylesün sa'y-i mezid / *Talebeler ilim tahsili için çok gayret etsinler.*

Hasbeten illâh idüb ilm-i şerife i'tibâr / *Sırf Allah rızası için şerefli olan ilim yoluna itibar edip*
 Enbiyâ vârislerine itdi ikrâm-ı ekid / *[I. Abdülhamid Han] bu eseriyile peygamberlerin vârisi olan alimlere büyük ikramda bulundu.*
 Binde bir ancak düşer Tevfik ana târih-i tâm / *[Ey Şair]Tevfik bu esere tarih ancak binde bir düşer*
 Ehl-i ilme medrese yaptırdı şah Abdül-hamid / *İlim erbabına medrese yaptırdı padişah Abdülhamid.*
 1194 H. (1780).

Medresenin öğretim kadrosunda bir muhad-dis, bir müderris, bir şeyhül-kurra ve iki dersiam bulunuyor ve 40 talebe ders görüyordu. Her talebenin vakıftan gündelik tahsisatı vardı. Bunun dışında, her gün "Sahih-i Buhari" ile "Sahih-i Müslim" isimli hadis kitaplarını okuyan 20 talebeye 20'şer akçe para veriliyor, diğer talebeler ile 3 türbedar, bir muid (asistan) ve dışarıdan getirilen 6 okuyucuya da günde birer cüz kıraat edip hatim indirmeleri mukabilinde yevmi 3'er akçe ikram ediliyordu.¹⁴⁹

Üzerinde medresenin kitabesinin bulunduğu cümle kapısı batı sınırını teşkil eden Yıldız Hamamı Sokağı'na açılır. Bu kapıdan medreseye girildiğinde önce kare şeklinde üstü kapalı bir avluya varılır. İçten içe 5.50 ye 5.50 metre ölçülerinde olan mekanın üstü içten tepe noktası 5.20 metre gelen bir aynalı tonozla kaplıdır. Tonozun iki kenarı duvar üstüne oturmakta, diğer ikisi ise bir mermer sütun tarafından taşınmaktadır. Avluda tam karşımıza gelen ikinci bir kapıdan medrese iç avlusuna girilir. Medrese iç avlusu içten içe 16 metreye 31 metre 30 cm ölçülerindedir. Etrafı volütlü başlıklı mermer sütunlarla çevrilidir.

1960'lı yıllarda avlunun üstü medreseyi kulla-

nan İstanbul Ticaret Borsası tarafından betonarme kolonlar üzerine oturtulmuş uzun kenarlarında aydınlık fenerleri olan bir çatı ile kapatılmış ve içerisine revakların önüne borsanın acente odaları yaptırılmıştır. Aslında tek katlı planlanan medresede avlu giriş katında bırakılmış, çevrenin yüksek yapılarla çevrili olduğu göz önüne alınarak, revak kotu yüksek tutulmuş ve kazanılan yükseklikten faydalanılarak da medresenin altını kaplayan bir bodrum katı ilave edilmiştir. Avluyu çeviren revaklara cümle kapısından sonra gelen ikinci kapının ve karşısında bir aks, güneyinde türbe ve hazire ile irtibatı sağlayan geçidin revakla birleştiği yerin iki yanında yer alan sekiz rıhtlı merdivenlerle çıkılıyordu, aynı dönemde merdivenlerin bulunduğu platformların üstleri diğerlerine göre daha geniş tutulup çapraz tonozlarla kapatılmıştır.¹⁵⁰

Hamidiye Külliyesi'nin banisi I. Abdülhamid 1789'daki vefatını müteakip medresenin bitişiğindeki türbeye defnedilmiş, kendisinden sonra gelen Osmanlı padişahlarından IV. Mustafa da aynı yere gömülmüştür. Mimar Mehmed Tahir Ağa tarafından barok usulünde yapılan türbenin planı köşeli yuvarlatılmış bir karedir.

149 Müjgan Cumbur, Aynı makale, s.22.

150 İ. Birol Alpay, Aynı eser, s.7.

■ İstanbul Ticaret Borsası'nın faaliyette bulunduğu Hamidiye Medresesi

İSTANBUL TİCARET BORSASI

İSTANBUL TİCARET BORSASI
ISTANBUL COMMODITY EXCHANGE

Ali Muhiddin Haçı Bekir
KODLUĞU 177

N

İzmir Mebusu Mahmut
Celalattin Bey (Celal
Bayar)

İstanbul Mebusu Hakkı
Şinasi Paşa

b- Hamidiye Medresesi'ne Geçiş

18 Aralık 1924'de İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası ile Evkaf Müdürlüğü arasında Hamidiye Medresesi için akdedilen dokuz yıllık kira protokolünün resmiyet kazanabilmesi için öncelikle hükümet tarafından onaylanması, daha sonra iki kurum arasında nihai bir mukavele yapılması gerekiyordu. Borsa heyetinin bu konudaki endişesi protokoldeki dokuz yıllık kira süresinin hükümet tarafından reddedilme ihtimaliydi. Çünkü o tarihte cari olan evkaf usullerine göre vakıf binaları en çok üç yıl için kiralanabiliyor, üç yılın sonunda tekrar masaya oturulup yeniden mukavele imzalanıyordu. Borsa yönetimi her üç yılda bir yeni şartlarla kira sözleşmesi yapmak yerine kesintisiz dokuz yıllık tek bir sözleşmeyle medreseyi elinde tutmak istiyor, hatta burasını mümkün olursa mülk olarak satın almayı planlıyordu. Bundan dolayı, Vakıflar'la yapılan protokolden hemen sonra borsa heyetinden bir aza, kira süresini dokuz yıl olarak onaylatılabilmek için kulis yapmak üzere Ankara'ya gitmiş, bu arada Ticaret Vekaleti ve Evkaf Müdüriyeti'nden de destek istenilmişti. Borsa heyeti ayrıca İzmir Mebusu Celal Bey ve İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi Paşa ile de temasa geçilip, Vakıflarla yapılan protokolün bir an evvel hükümetçe onaylanması hususunda kendileriyle görüşülmesine karar vermişti.

Bunun üzerine borsa heyeti azasından Nazmi Duhani Bey, Aralık ayı içinde İstanbul Mebusu Hakkı Paşa ile görüşerek medrese işinin çözümlenmesi noktasında yardım ricasında bulundu. Hakkı Paşa, Vakıflar'daki dosyanın tarih ve numarasının gönderilmesini isteyerek, Ankara'da konunun takipçisi olacağını, en geç 20-25 gün içerisinde işi halledeceğini vaat etti.¹⁵¹

Borsa heyetinin 11 Ocak 1925 tarihli toplantısında medreseyle ilgili son durum müzakere edilerek, Ankara Evkaf Umum Müdürlüğüne zorluk çıkarıldığından bahisle, sorunun halledilmesi için Ankara'ya hemen bir heyet gönderilmesine karar verildi. Komiser Akif Bey ile Hasan Ali Bey bu maksatla görevlendirilip, ellerine Ankara'da bulunan Ticaret Odası Reisi Hüseyin Bey'e iletmek üzere bir de mektup verildi.¹⁵² Öte yandan 25 Ocak 1925'de alınan bir karar gereği, Hamidiye Medresesi'nin kira bedeli teminatı olmak üzere yatırılmış olan 1.310 lira Evkaf'tan geri alınarak yerine Milli İktisat Bankası'ndan temin edilen bir kefalet senedi verildi.¹⁵³

Hamidiye Medresesi'nin kiralık olarak borsa-ya devrine ilişkin sevindirici haber, 3 Mart 1925 günü borsaya ulaştı. İstanbul Evkaf Müdüriye-

tinden gelen tezkerede, Bahçekapı'daki Hamidiye Medresesi mahallinin ayda 310 lira bedelle ve vergisinin yarısı borsaya ait olmak şartıyla İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'na kiralanmasının Vekiller Heyetince uygun bulunup keyfiyetin Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından da onaylandığı bildiriliyordu.¹⁵⁴ 7 Mart 1925'de toplanan borsa heyeti, Vakıflar ile akdedilecek dokuz yıllık kira mukavenesini borsa namına imzalamak üzere Nazmi Duhani ve Habib-zade Ziya beyleri görevlendirdi. Heyet, aynı toplantıda, Hamidiye Medresesi'nin proje, tamir ve inşaa işini takip etmek üzere bir de komisyon teşkiline karar verdi. Ancak komisyon üyelerinin seçiminden önce topluca medrese mahalli ziyaret edilecek, daha sonra yapılması gerekenler hakkında herkes görüş ve düşüncelerini söyleyecekti.¹⁵⁵

Borsa heyeti 14 Mart öncesinde Hamidiye Medresesi'ne giderek yerinde incelemelerde bulundu. Ziyaret sırasında kendilerine mimar tarafından proje ve resimler gösterilerek medrese hakkında bilgiler verildi.¹⁵⁶

Hükümetin onayına rağmen medreseyle ilgili işler istenildiği gibi gitmiyordu. 17 Mart 1925 günü heyet toplantısında Nazmi ve Ziya Beyler konu hakkında açıklamada bulunarak, kira sözleşmesi için Divan-ı Muhasebat'ın (Sayıştay) vereceği olurun beklenildiğini belirtti. Ziya Bey'e göre Divan-ı Muhasebat, medresenin borsaya kiralanabilmesi için Vekiller Heyeti kararını tek başına yeterli bulmuyor, bu konuda bir mahkeme kararına hatta yeni bir kanuna ihtiyaç olduğunu düşünüyordu. Ziya Bey'in söylediklerini teyit eden Nazmi Bey de, konunun hallini Millet Meclisi'nde görüyordu. Borsa Heyeti Reisi Hamdi Bey ise, Divan-ı Muhasebat'tan çıkacak kararın beklenilip sonuca göre bir hareket tarzı belirlenmesinin daha doğru olacağını savunuyordu. Neticede, Hamdi Bey'in görüşü benimsenip Divan-ı Muhasebat'tan çıkacak kararın beklenmesine karar verildi.¹⁵⁷ Ardından da alınan yeni bir karar gereği Borsa Heyeti Reisi Hamdi Bey Ankara'ya gönderildi. Yaklaşık bir hafta Ankara'da kalacak olan Hamdi Bey, bu sırada medrese binası muamelesinin tamamlanması için de temaslarda bulunacaktı. O esnada borsa heyetine ise Süreyya Bey riyaset edecekti.¹⁵⁸ İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası yönetiminin Hamidiye Medresesi'nin borsaya kiralanması için değişik kanalları devreye sokarak sürdürdüğü mücadele nihayetinde bütün pürüzler halledilerek, mutlu sona ulaşıldı: İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) 24 Mayıs

Borsa heyeti, ayrıca İzmir Mebusu Celal Bey ve İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi Paşa ile de temasa geçip, Vakıflar'la yapılan protokolün bir an evvel hükümetçe onaylanması hususunda yardım istedi.

154 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.24.

155 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.25.

156 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.28.

157 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.30.

158 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.42.

151 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.5.

152 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.8.

153 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.9.

1925'de aldığı bir kararla medresenin aylık 310 lira bedelle, dokuz yıllığına Borsa'ya kiraya verilmesini şartlı olarak onayladı.¹⁵⁹

Kararname

18/1/1341(1925) tarih ve 1407 numaralı kararnameye zeyildir.

Ticaret Vekalet-i Celilesinden mevrud 22 Mayıs 1341(1925) tarih ve Ticaret Müdüriyeti 108/2448 numaralı tezkerede, şehri bedel-i icânın (aylık kira bedelinin) nısfını me'cûrun (kiralanan mahallin) tamir ve inşasına sarf olunacak mebaliğe mahsup edilmek ve müddet-i icânın (kira süresinin) hitamında mesarif-i inşaiye bedel-i icârla itfâ edilemediği takdirde mütebaki mesarif-i inşaiye Vakfa teberru edilerek tahliye olunmak ve beş sene nihayetinde Evkaf İdaresi fesh-i akde mütehayyir bulunmak ve fesh halinde mesarif-i inşaiye ve tamiriyeden henüz itfâ edilemeyen kısmını Evkaf İdaresi tediye mecbur olmak ve mebaliğ-i mezkure tediye edilmedikçe tahliye icbar edilememek ve me'cure (Vakfa) ait müsekkefat vergisi Evkaf İdaresiyle münasakaten (yarı yarıya) tediye olunmak şartıyla İstanbul'da Bağçekapı'da Dördüncü Vakıf Hanı karşısında kâin Hamidiye Medrese'si mahallin dokuz sene müddet ve şehri üç yüz on lira bedel ile İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası'na icânı (kiralaması) hususunun bir karara rabtı teklif olunmuştur.

Keyfiyet, İcra Vekilleri Heyeti'nin 24/5/1341(1925) tarihli içtimasında ledet-tezekkür mezkur Hamidiye Medresesi mahallin dokuz sene müddet ve şehri üç yüz on lira bedel ile ve dermiyan (açıklanan) olunan şerait dairesinde, ber-mucib-i teklif, İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası'na icânı tasvib edilmiştir. 24/5/1341(1925).

Türkiye Reis-i Cumhuri
Gazi Mustafa Kemal

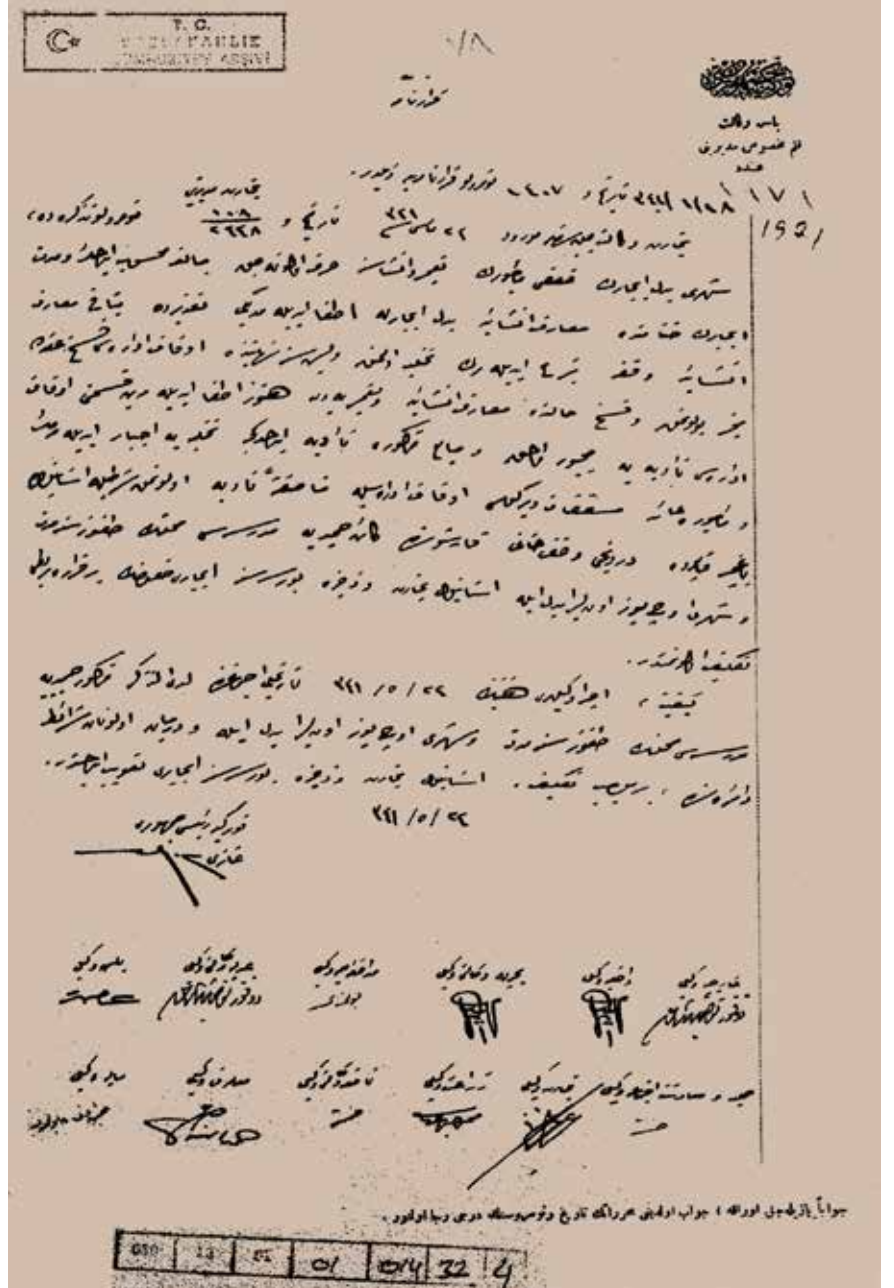
Vekiller Heyeti

(imza)

(imzalar)

Kararnameye göre, aylık kiranın yarısı borsa idaresi tarafından kiralanan mahallin tamir ve inşa masraflarına mahsup edilecekti. Kira süresinin sonunda inşa masrafları kira bedelini aştığı takdirde, geriye kalan miktarı borsa Vakfa teberru (bağışlamak) edip kira mahallini boşaltacaktı. Beş sene sonunda Evkaf İdaresi isterse kira mukavelesini feshedebilecekti. Feshedilmesi durumunda inşaat ve tamir masraflarından henüz ödenemeyen kısmını Evkaf İdaresi borsaya tediye mecbur olacak, bu para ödenmedikçe borsa idaresi tahliye mecbur edilemeyecekti. Vakfa ait müsekkefat vergisini (vakfın gelir vergisi) ise Evkaf İdaresi ile Borsa yarı yarıya ödeyeceklerdi.

Ankara'da bu gelişmeler olurken, İstanbul'da medresenin tamiriyle ilgili hazırlıklar devam et-

mekteydi. İcra Vekilleri Heyeti'nin borsanın kiralanmasına izin vermesiyle birlikte çalışmalar hız kazandı. Bu bağlamda 9 Haziran 1925 tarihinde medrese binasının tanzimi hakkında mimarlar tarafından daha önce borsa heyetine sunulmuş üç proje değerlendirilerek, bunlardan mimar Monjeri'nin projesi uygun bulundu.¹⁶⁰ 16 Haziran 1925'de medrese binasının tamir ve inşa işlerini yürütmek ve bu konuda gerekli işlemleri gerçekleştirmek üzere azadan Ziya Bey ile Borsa Komiseri Akif Bey yetkili kılındılar. Ziya ve Akif beyler planları fen heyetine tevdi edip tasdik ettirmek ve harcamalar konusunda müstakil ve serbest kalmak esasları dahilinde sözleşme de yapabileceklerdi.¹⁶¹

▲ Kararnamede, Reis-i Cumhuri Gazi Mustafa Kemal ile Bakanlar Kurulu üyelerinin imzaları vardı. 24 Mayıs 1925 tarihli kararnameyle medrese 9 yıllığına Borsa'ya kiralandı.

159 BCA, nr. 30/13/01/01/14/32/4.

160 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.46.

161 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.47.

Mimar Monjeri (sağda) ►

Borsa yönetimine Hamidiye Medresesi'nin tanzimi için 3 proje sunuldu. Yönetim, bu projeler için Monjeri'nin çalışmasını beğendi; tamir ve inşaa işleri için Monjeri ile anlaştı. Ancak Monjeri'nin öngördüğü masraflar yüksek bulundu.

Borsa binası projesinin mimarı Monjeri, 7 Temmuz 1925 tarihinde muhtemel inşaa masraflarını borsa yönetimine verdi. Mimarın öngördüğü masrafları fazla bulan heyet, kendisinden, harcamalarda kısıntı yapmasını istedi.¹⁶² Bu talep, medrese tamiratının biraz daha gecikeceği anlamına geliyordu. Hesapların yeniden gözden geçirilip hangi kalemlerde ne oranda tasarrufta bulunabileceğini tayin etmek şüphesiz biraz vakit alacaktı. Nitekim, medrese tamirinin bu şekilde uzaması azalar arasında alternatif bina arayışlarını gündeme getirdi. Eski Postahane binası ile Ömer Abid Hanı bir ara borsa olarak teklif edildiye de, daha sonra her ikisinden de vazgeçildi. 28 Temmuz 1925 tarihli toplantıda Hamdi ve Akif beyler, farklı arayışlara iltifat etmeyip, tamir edilir edilmez medreseye taşınma konusunda kararlı olduklarını ifade ettiler.¹⁶³

Mimar Monjeri, medrese tamiratına dair hazırladığı yeni hesap cetvelini üç ayı aşkın bir süre sonra, 1925 Ekim ayı ortalarında borsa heyetine teslim etti. Konu, 20 Ekim 1925 günkü heyet toplantısında ele alındı. Neticede, mimar tarafından verilen hesaplardan tahminen 29 bin liralık masrafa tekabül eden inşaatın kabul edilmesine karar verildi. İnşaatla ilave olunacak odaların tabliye, orta hol ve kenar koridorlarının çimento

sathı üzerine yapılacak döşemelerle ilgili farklı tercihlerde bulunan heyet, bunların, mimara hazırlanacak ihale şartnamesinde yer almasını istedi. Medrese tamiratı için açılacak ihale kapalı zarf usulünde icra edilecek ve gazeteler yoluyla da ilan edilecekti. Tekliflerin değerlendirilmesi ve karar yetkisi bütünüyle borsa heyetine ait olacak ve taliplerden teminat akçesi de istenmeyecekti. İhaleyi kazanan kişi ya da firma sadece kefalet gösterecekti.¹⁶⁴

Hamidiye Medresesi binasının tamiratı için toplam dört teklif verildi. Teklif zarfları 10 Kasım 1925 tarihli borsa heyeti toplantısında açıldı. Teklifnamelerin azadan İzzet Bey ile Komiser Akif Bey'den müteşekkil bir komisyon tarafından tetkiki ve komisyona Reis Hamdi Bey'in de katılması uygun bulundu.¹⁶⁵ Bir hafta boyunca teklifleri inceleyen komisyon 17 Kasım 1925 günü sonuçları açıkladı. Buna göre: Osman Fitri ve Papagurun'un teklifi 33.850 lira ve 150 gün; Haydar ve ortaklarının teklifi 46.000 lira ve 120 gün; Mimar Semneyani'nin teklifi 48.000 lira ve 155 gün; Müteahhit Boşinelli'nin teklifi 59.650 liraydı. Bunlardan Osman Fitri ve ortaklarının teklifleri sonradan 33.000 lira ve 120 güne indirildi. Haydar ve ortaklarının teklifi 43.000 liraya ve Semneyani'nin teklifi 44.000 liraya düşürüldü. Diğer müteahhit Boşinelli ile temasa geçilemediğinden yeni teklifi alınamamıştı.

Bu konuda cereyan eden müzakereler neticesinde tamiratın en ucuz teklifte bulunmuş olan Osman Fitri ve Papagurun'a 33.000 lira bedel ve 120 iş günü esası dahilinde verilmesine karar verildi. Yapılacak mukaveleyi imza için de Heyet Reisi Hamdi Bey tam yetkili kılındı. Murat ve Akif beyler ile mimar Monjeri'den oluşan bir başka heyet ise, inşaatın geçici ve kesin kabullerini yapmakla görevlendirildi.¹⁶⁶ İstanbul Ticaret Odası da yapılan anlaşmayı tasvip ederek, borsa yönetimine, tamirat için 33.000 liralık harcama izni verdi.¹⁶⁷

Medresenin tamirine Aralık ayında başlandıysa da, yağmurlar nedeniyle çatıda hasar olduğundan çalışmalara bir müddet ara verildi. 15 Aralık 1925'de borsa mimarı Monjeri'ye yağmurlardan dolayı binada oluşan hasarın tetkik ve ilave tamirat için yapılacak sarfiyatı hesaplaması söylendi.¹⁶⁸ Hemen harekete geçen mimar, müteahhitlerle çatıdaki problem hakkında görüştü. Müteahhitler, medrese binasındaki çatı makaslarının betonarmeye çevrilmesini öneriyorlardı. Monjeri de makasların daha sağlam ve dayanıklı

162 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.51.

163 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.54 ve 56.

164 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.70.

165 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.56.

166 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.81.

167 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.85.

168 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.90.

olması açısından tercih edilebileceğini, ancak bunun fiyatlara ek masraf olarak yansıtılmaması gerektiğini söylüyordu. 26 Ocak 1926'da konuyu tartışan borsa heyeti mimar Monjeri'nin görüşü doğrultusunda hareket etme kararı aldı.¹⁶⁹ 16 Şubat 1926'da ise, medrese binasına bir köşe odası yapılması için daha önce hazırlanan projenin uygulanmasına karar verildi. Bu oda yaklaşık 610 liraya mal olacaktı.¹⁷⁰ 2 Mart 1926'da medresenin kurşun tamiratı için Ticaret Odası'ndan 2.500 lira talep edildi.¹⁷¹ 16 Mart 1926'da borsa heyeti, medresede bazı tamirat ve ilaveler yaptırılmasına karar verdi. Keşif raporunda yer almayı ayrıca yapılacak işler şunlardı:¹⁷²

- 1-Kabristana açılacak bir tuğla kalınlığında kapı.
- 2-Çatı üstündeki bacaların sıvası.
- 3-Toplantı odasının üstündeki bacanın kapanması.
- 4-Camiye giden tolozun çatısı.
- 5-Revak etrafında ve sütunların aralarında yarı camdan tahta perde.

Bu işlerin borsaya yaklaşık maliyeti 7 bin liraydı. 6 Nisan 1926 alınan karar gereği bu para borsa bütçesindeki demirbaş ve tesisat fonundan karşılanacaktı. Medresenin tamirat ve ilave inşaatının bir an önce bitirilebilmesi için belirlenen tatil günleri dışında mesaiye ara verilmeyecek, hatta gerekirse Şehremaneti'nden izin alınarak Cuma günleri bile çalışılacaktı.¹⁷³

Nisan ayında medreseye kalorifer tesisatı döşenmesi ve 134 metrekaare yüzeydeki kurşunların tamiratı için ihale açıldı. Kalorifer tesisatı için verilen teklifler Şehremaneti fen heyetine tetkik ettirilerek bu konuda bir rapor hazırlanması istendi. Kurşunların tamiratı işi, 20 Nisan 1926 tarihli heyet kararıyla, 1.200 lira bedelle Bekir Efendi'ye verildi. Medrese binasındaki ahşap inşaatı için ise değişik firmalardan fiyat alınması ve işin asgari fiyata yaptırılması kararlaştırıldı.¹⁷⁴ 27 Nisan 1926'da binanın ahşap aksamı için Şehremaneti fen heyetine hazırlanan keşif raporunun ilanı ile ihaleye çıkılması kabul edildi.¹⁷⁵ İhaleye katılan sekiz kişiden doğramacı Hacı Ahmet Efendi'nin verdiği teklif heyetçe uygun görülerek nihayet 1,5 ay zarfında bitirmek şartıyla 4 Mayıs 1926 tarihi itibarıyla inşaatın kendisine ihalesine karar verildi.¹⁷⁶

Mayıs ayı başında medreseyi tamir ve inşa etmekte olan müteahhitlerden borsa heyetine bir yazı gönderilerek, binanın tesellümünün yapılabileceği bildirildi. Bunun üzerine borsa heyeti, teslim işleminden önce, yapılan işleri yerinde görmek ve müteahhitlerden bilgi almak üzere 9 Mayıs 1926'da medrese mahalline gitti. Neticede, mimarın bu konuda bir rapor hazırlamasına karar verilerek aynı gün borsaya dönüldü.¹⁷⁷

11 Mayıs 1926'da, kalorifer tesisatı hakkında ilgili firma tarafından hazırlanıp daha sonra Şehremaneti fen heyetince de onaylanmış olan proje kabul edildi. Ayrıca medrese yanındaki caminin de müteahhit firmaya yaptırılacak ek bir projeye kaloriferle ısıtılması kararlaştırıldı. Aynı toplantıda Reis Hamdi Bey'in cami binasının iki kat olarak inşa ettirilmesi hakkında yaptığı teklif de oybirliğiyle kabul edildi.¹⁷⁸

Mimar Monjeri yeni borsa binası, Hamidiye Medresesi inşaatı hakkındaki raporunu 11 Mayıs 1926 tarihinde tamamladı. Mimar raporunda, inşaatla ilgili bazı eksikler olduğunu, ancak müteahhitlerin bu eksiklikleri hemen gidereceklerini ifade ettiklerini söylüyordu. Bu rapor üzerine heyet, belirtilen eksikliklerin tamamlandığına dair mimar Monjeri'den gelecek ikinci raporun beklenmesine karar verdi. Dolayısıyla inşaatın geçici kabul işlemi yapılamadı.¹⁷⁹

Ancak yeni borsa binasının pek yakında hazır olacağını anlaşılması üzerine borsa heyeti, medrese içinde mubayaacılara tahsis edilecek odaların kira ücretlerini belirlemeye başladı. 25 Mayıs 1926'da borsa yönetimi, 18, 19, 20 ve 21 numaralı odaların 500'er liraya kiraya verilmesine ve bu meblağın içinde elektrik ve şofaj masraflarının da olmasına karar verdi.

Aynı toplantıda ayrıca medrese yanındaki dershane binasının iki kat laboratuvar olarak inşasına dair mimar Sarafyan Efendi'nin proje ve şartnamesi tetkik olunarak, bu projenin pazarlık yoluyla Sarafyan Efendi'ye doğrudan ihalesi veya ilan olunarak ihaleye çıkılması konusu müzakere edildi. Sonuçta, Reis Hamdi Bey ile azadan Ziya ve Akif beylerin Sarafyan Efendi ile temasa geçerek bu hususta bir mukavele hazırlamaları kararlaştırıldı.¹⁸⁰

Bir yandan da heyet, açılış öncesinde borsa binasının lamba, masa, merdiven korulukları ile diğer eksikliklerinin tamamlanması ve toplantı odasının tefrişatıyla meşgul oluyordu.¹⁸¹

▲ Borsa yönetimi, medresenin yanındaki dershane binasının iki katlı laboratuvara çevrilmesi işini Mimar Avedis Sarafyan'a verdi.

169 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.105.

170 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.110.

171 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.113.

172 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.116.

173 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.120.

174 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.123-124

175 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.125.

176 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.127.

177 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.128.

178 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.129.

179 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.131.

180 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.132.

181 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.135.

27 Haziran 1926 tarihli toplantı İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası açısından ayrı bir anlam taşıyordu: Yeni borsa binasının tamir ve inşasının tamamlandığı haberi ilk kez bu toplantıda açıklandı. Borsa heyeti Hamidiye Medresesi'ne nakil gününü de belirlemek üzere müzakereye başladı. Müzakere sonunda, celseyi müteakip yeni binanın geçici kabulü için heyetçe inşa mahalline gidilmesine ve kabul işlemi olursa müteahhitlerin inşaat bedelinden son alacakları kısmın tediyeğine karar verildi. 10 Temmuz 1926 Cumartesi gününden itibaren borsa işlemleri artık Hamidiye Medresesi'nde icra edilecek ve yeni binadaki heyet toplantıları da haftada iki gün olacaktı.¹⁸²

Mahmudiye Han'daki (Şark Han) son heyet toplantısını 6 Temmuz 1926 günü yapan İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, 10 Temmuz 1926 tarihinden itibaren faaliyet ve hizmetlerine Hamidiye Medresesi'nde devam etmeye başladı. Yeni borsa binasındaki ilk heyet toplantısı da 12 Temmuz 1926'da gerçekleşti. Bu tarihi toplantıya Borsa Heyeti İkinci Reisi Süreyya Bey başkanlık ederken Nuri, İzzet, Rifat, Refik İsmail Beyler aza olarak katıldılar. Ayrıca Ticaret Müdürü Muhsin Bey ile Komiser Akif Bey de celseye tabii üye sıfatıyla iştirak ettiler.¹⁸³

c- Hamidiye Medresesi Satın Alınıyor

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın kiracılığı çok sürmedi. Borsa'nın Hamidiye Medresesi'nde kalıcı olmasını isteyen İstanbul Ticaret Odası, tarihi binanın Oda'ya satışını sağlamak için Ticaret ve Maliye Vekaletleri ile hükümet nezdinde girişimlere başladı. Bu amaçla, 1926 Ekim'i'nde Ticaret Odası Reisi Hüseyin Hüsnü Bey, Ankara'ya giderek yetkililerle görüştü. İcra Vekilleri Heyeti, 17 Ekim 1926'da aldığı bir kararla, daha önce dokuz yıllığına borsaya kiralanmış olan Hamidiye Medresesi bina ve arsasının 95 bin liraya İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na satılmasına izin verdi.¹⁸⁴ Haber, İstanbul'da sevinçle karşılandı. 20 Ekim 1926 günü toplanan İstanbul Ticaret Odası yönetimi, Heyet-i Vekile Riyaseti ile Ticaret ve Maliye Vekaletleri'ne birer telgraf çekerek şükranlarını bildirdi.¹⁸⁵

Hamidiye Medresesi ve müştemilatı bir süre sonra "asri vesait ve tertibatı haiz bir zahire borsası binası inşa edilmek kayıt ve şartıyla" Evkaf İdaresi'nce İstanbul Ticaret Odası'na satıldı.¹⁸⁶

Oda yönetimi de mülkiyeti kendisinde ol-

mak üzere, medreseyi İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın kullanımına tahsis etti. Medrese borsa idaresi tarafından yıktırılmak yerine, bazı tadilat ve ilavelerle takviye edildi. Avlusunun üstü betonarme kolonlar ve medresenin bir kısım duvarları tarafından taşınan, aydınlık feneri olan bir çatı ile örtüldü. Ayrıca kütüphanesindeki kitaplar 1924'de vakıf kütüphanelerinin, Milli Eğitim Bakanlığı'na devri sırasında Çarşamba'daki Murat Molla Kütüphanesi'ne, oradan da 1954'de Süleymaniye Kütüphanesi'ne devredildi.¹⁸⁷

1950 yılına kadar İstanbul Ticaret Odası'nın mülkiyetinde kalan medrese, 4355 sayılı kanunla borsalara gayrimenkul edinme yetkisi verildikten sonra, 11 Ağustos 1950'de İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası tarafından 133.750 lira ödenerek Ticaret Odası'ndan satın alındı.¹⁸⁸

5- Borsa'da İlk Başkan Değişikliği

23 Mart 1926'da seçilen borsa heyetinin görev süresi 30 Temmuz 1926'da sona erdi. Ticaret ve Zahire Borsası yeni idare heyetinin 1926 Ağustosunun ilk haftasında belirlenmesi gerekiyordu. Bu amaçla, Ağustos başında heyette yer alacak üyelerin seçimleri yapıldı. Yedi üye borsa tarafından seçimle, iki üye ise Ticaret Odası'na tayin yoluyla belirlenecekti. Neticede Süreyya, Murat, Ahmet Nuri, İsmail Hakkı, Ziya, Hasan Rıza, İzzet, Mustafa, Haşim Beyler asli aza olarak, Ticaret Müdürü Muhsin ve Komiser Akif Beyler de hükümet adına yeni borsa yönetimine dahil oldular.¹⁸⁹

Yeni heyet ilk toplantısını 10 Ağustos 1926 tarihinde Ticaret Müdürü Muhsin Bey'in geçici başkanlığı altında yaptı. Muhsin Bey önceki heyetin hizmetlerinden bahsederek kendilerine teşekkür ettikten sonra birinci ve ikinci reislerin seçimine geçildi. Neticede 8 oy alan Süreyya Bey oda heyeti birinci reisliğine seçildi. Arkasından icra edilen ikinci reis seçiminde ise 9 rey alan Murat Bey ikinci reislik görevine getirildi. Bu seçimler sonucunda aynı zamanda borsa heyeti tarihinin ilk reis değişikliği de gerçekleşmiş oldu: Kurucu Başkan Hamdi Bey, görevini, bir süredir yardımcılığını yapmakta olan Süreyya Bey'e devretti.¹⁹⁰

Süreyya Bey riyasetindeki heyetin aynı gün gerçekleştirdiği ilk toplantıda, ağırlıklı olarak borsa kayıt ve kabul işlemleri müzakere edilerek, şartları uygun bulunan abone, simsar ve muba-yaacı adaylarının başvuruları onaylandı.¹⁹¹

◀ Hamidiye Medresesi 17 Ekim 1926'da İcra Vekilleri Heyeti'nin aldığı bir kararla 95 bin liraya İstanbul Ticaret Odası'na satıldı. 1950 yılına kadar Ticaret Odası'nın mülkiyetinde kalan medrese, 4355 sayılı kanunla borsalara gayrimenkul edinme hakkı tanındıktan sonra 11 Ağustos 1950 tarihinde İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası tarafından 133 bin 750 lira ödenerek İstanbul Ticaret Odası'ndan satın alındı.

182 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.128. Borsa, Mahmudiye Han'da tam 1,5 yıl hizmet vermiştir.

183 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.141.

184 BCA, nr. 30/10/190/304/12. Türbe satış kapsamı dışındaydı. Bkz. İTSOM, sayı 11, Teşrinisani 1926, s.937.

185 İTSOM, sayı 11, Teşrinisani 1926, s.937.

186 BCA, nr. 30/10/190/304/12.

187 İ. Birol Alpay, Aynı eser, s.7-8.

188 İstanbul Ticaret Borsası 2009 Yılı, s.2.

189 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.148-149

190 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.148-151

191 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.149-150

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1926-1951 YILLARI ARASINDA İSTANBUL TİCARET BORSASI

A- 1926-1929 Dönemi

1- Borsa Yönetimi

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nı yönetecek dokuz kişilik ilk idare heyetinin seçimi talimatname gereği İstanbul Ticaret Odası'na verilmiş ve oda bünyesinde yapılan seçimler neticesinde Şerif-zade Süreyya, Hasan Ali, Asım-zade Nuri, Furtun-zade Murat, Ak Osman-zade İzzet, Sadettin Rıza, Ak Ağa-zade Mustafa Arif beyler borsa adına yönetime giren ilk üyeler olmuşlardı. Ticaret Odası kontenjanından ise iki isim, Hamdi Bey ile Habip-zade Ziya borsa yönetimindeydi. Dokuz kişilik bu kadro İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın "ilk idare heyeti" olarak tarihe geçti. Kısa süra sonra Akağa-zade Abdullah Bey sağlık sebebiyle heyetten ayrılmak zorunda kalınca yerine Nazmi Duhani Bey getirildi.

Borsa heyeti 6 Aralık 1924 tarihinde ilk toplantısını yaparak, başkan ve başkan yardımcısını belirledi.¹ Seçim sonucunda Hamdi Bey İstanbul Ticaret ve Zahire Borsa Heyeti Reisi olurken, Şerif-zade Süreyya Bey de reis vekilliğine (ikinci reis) seçildi. Ticaret Odası öncülüğünde oluşturulan ilk borsa heyeti 18 Mart 1926'ya kadar görevini sürdürdü. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası aynı gün idare heyetini yeniden seçmek üzere toplandı. Bu seçim aynı zamanda borsanın bizzat gerçekleştirdiği ilk idare heyeti seçimi oldu. Oylama sonucunda Şerif-zade Süreyya, Abbas-zade Abdullah, Habip-zade Ziya, Kazım Hüsni ortaklarından Rifat, Sadeddin Rıza, Ak Osman-zade İzzet, Asım-zade Nuri Beyler borsa heyeti azalığına seçildiler. Ticaret Odası'nı temsilen önceki heyette görev alan Reis Hamdi Bey ile azadan Ziya Bey bu yönetimde de yerlerini korudular. Yeni borsa heyetinin görev süresi 30 Temmuz 1926 tarihinde sona erecekti.

İstanbul Ticaret Odası Mecmuası'nın 1926 yılı Nisan sayısına göre o tarihte "Ticaret ve Sanayi Odasına bağlı İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Heyeti" şu isimlerden oluşuyordu:²

Reis	: Hamdi Bey
Reis Vekili	: Süreyya Bey
Azalar	
Tüccardan	: Rifat Bey
Tüccardan	: Sadettin Rıza Bey
Tüccardan	: Ziya Bey "Habib-zade"
Tüccardan	: Abdullah Bey "Abbas-zade"
Tüccardan	: İzzet Bey "Ak Osman-zade"
Tüccardan	: Nuri Bey "Asım-zade"
Tabii Aza	: Mıntika Ticaret Müdürü Muhsin Naim Bey
Ticaret ve Zahire Borsası Komiseri	: Hüseyin Akif Bey
Ticaret ve Zahire Borsası Katib-i Umumisi	: Nizamettin Âlî Bey

1926 Mayıs ayı itibariyle borsa yönetiminde Reis Hamdi ve İkinci Reis Süreyya beyler ile Rifat, Refik İsmail, Sadettin Rıza, Ziya, Abdullah, İzzet ve Nuri beyler bulunuyordu. Muhsin Naim Bey tabii üye, Hüseyin Akif Bey borsa komiseri, Nizamettin Bey de umumi katip görevindeydi.³

Ağustos başında yapılan seçimde yedi üye yine borsa tarafından, iki üye de Ticaret Odası'na belirlendi. Süreyya, Murat, Ahmet Nuri, İsmail Hakkı, Ziya, Hasan Rıza, İzzet, Mustafa Haşim beyler asli aza olarak, Ticaret Müdürü Muhsin ve Komiser Akif beyler de hükümet adına yeni borsa yönetimine dahil oldular.⁴ 10 Ağustos 1926 günü Ticaret Müdürü Muhsin Bey'in geçici başkanlığı altında yapılan başkanlık seçiminde Süreyya Bey oda heyeti birinci reisi olurken, Furtun-zade Murat Bey de ikinci reis seçildi. Bu seçim sonucunda İstanbul Ticaret ve Zahire

- ▲ Ticaret Müdürü Muhsin Naim Bey (üstte).
- ◀ 10 Ağustos 1926'da yapılan seçimde yeni reis Şerifzade Süreyya Bey oldu (solda ortada).
- ◀ Ticaret Borsası'nın 1930'lu yıllardaki görünümü (yan sayfada).

1 Madde 18: Borsa heyeti gizli rey ile içlerinden birini reis ve bir diğerini reis vekili seçerler. Borsa heyeti azasına borsa bütçesi dahilinde toplantılar için "huzur hakkı" verilmesi de caizdir.

2 Bkz. İTSOM, sayı 4 Nisan 1926, Ekler kısmı.

3 İTSOM, sayı 6, Haziran 1926, Ekler kısmı.

4 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.148-149.

1927 yılında yapılan seçimlerde Borsa reisliğine Furtun-zade Murat Bey seçildi (sağda ortada).

Şehremaneti İktisat Müdürü Kemal Ömer Bey ise tabii azalardan idi (altta).

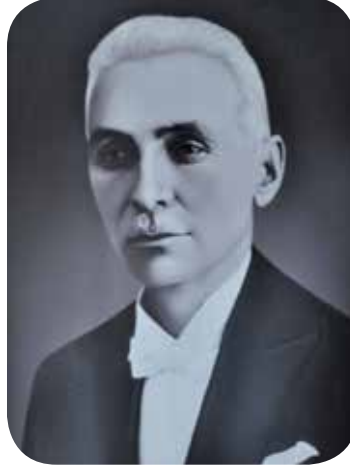
1926 - 1929 yılları yönetim kurulu üyelerine bakıldığında, heyetin idarede belli bir istikrar çizgisini yakalayıp giderek uzmanlaştığı anlaşıyordu.

Borsası'nın aynı zamanda kurucu başkanı olan Hamdi Bey, o tarihe kadar yürüttüğü heyet reisliği görevini Süreyya Bey'e devretti.⁵ Buna göre yeni borsa heyeti şöyleydi:⁶

Reis	: Şerif-zade Süreyya Bey
Reis Vekili	: Furtun-zade Murat Bey
Müfettiş	: Habib-zade Ziya Bey
Aza	: Ak Osman-zade İzzet Bey
Aza	: İslam-zade İsmail Hakkı Bey
Aza	: Asım-zade Nuri Bey
Aza	: Hasan Rıza Bey
Aza	: Haşim Bey
Aza	: Mustafa Bey
Tabii Aza	: Mıntıka Ticaret Müdürü Muhsin Naim Bey
Komiser	: Hüseyin Akif Bey
Katip-i Umumi	: Nizamettin Âlî Bey

1927 yılında İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Heyeti Reisliğine Furtun-zade Murat Bey, Reis Vekilliğine ise Hasan Rıza Bey seçildi. Aynı yönetimde yer alan Habib-zade Ziya Bey hesap müfettişi, İslam-zade İsmail Hakkı Bey muamelat müfettişi olarak görev yapıyordu. Heyette aza olarak Mustafa Nuri-zade Kardeşler Şirketi'nden Burhanettin Bey, Asım-zade Nuri Bey, Kır-zade Şevki ve Şürekası Şirketinden Şevki Bey ve Hacı Münir-zade Ali Sait Bey'in isimleri geçiyordu. Tabii azalar ise Mıntıka Ticaret Müdürü Muhsin Naim Bey, Şehremaneti İktisat Müdürü Kemal Ömer Bey, Ticaret ve Zahire Borsası Komiseri Hüseyin Akif Bey ve Umumi Katip Nizamettin Âlî Bey idi.⁷

1928'de Borsa Heyeti'nde yer alan isimler şöyle sıralanıyordu: Reis Furtun-zade Murat, Reis Vekili Hasan Rıza, Hesap Müfettişi Habib-zade Ziya, Muamelat Müfettişi İslam-zade İsmail Hakkı, azalar Burhanettin, Asım-zade Nuri, Şevki ve Sekban-zade İsmail, Serattar-zade Abdülkerim; tabii azalar da Muhsin Naim, Kemal Ömer, Hüseyin Akif ve Nizamettin Âlî idi.⁸ 1929'daki borsa yönetiminde yer alan isimler bir önceki yılın aynıydı.⁹ Son üç yılın yönetim tablosuna bakıldığında, heyetin idarede belli bir istikrar çizgisini yakalayıp giderek uzmanlaştığı anlaşıyordu.

5 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.148-151.
6 İTSOM, sayı 8, Ağustos 1926, Ekler kısmı.
7 İTSOM, sayı 10, Teşrinievvel 1927, Ekler kısmı.
8 İTSOM, 1928 yılı sayıları, Ekler Kısmı.
9 İTSOM, 1929 yılı sayıları, Ekler Kısmı.

2- Borsa Kadrosu

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası bünyesinde çalışanların sayısı 1925-1928 yılları arasında artan işlem hacmi ve faaliyet alanının genişlemesine paralel olarak arttı. Mütevazı bir kadroyla işe başlayan Ticaret Borsası birkaç yıl içinde hızla büyüdü. 1928 yılında borsanın işlerini yürüten beş bölüm vardı. Bunlar, muamelat şubesi, muhasebe şubesi, laboratuvar, umumi katiplik bürosu, istihbarat ve istatistik şubesi olarak isimlendirilmekteydi. Her bölüm kendi içinde farklı uzmanlık ve ehliyetle görevliler istihdam ediyordu. Muamelat şubesinde bir müdür, bir katip, bir tescil ve ratisman bürosu memuru, beş fiyat bürosu memuru, bir bülten bürosu memuru, dört tahakkuk ve murakabe memuru vardı. Muamelat şubesi müdürünün maaşı 170 liraydı.¹⁰

Muhasebe şubesinde bir şef, üç muhasebe katibi, bir veznedar ve üç tahsildar olmak üzere toplam sekiz memur çalışıyordu. Şube şefinin maaşı 150 liraydı. Laboratuvar da bir borsa laboratuvar müdürü, bir laboratuvar mütehassısı, bir laboratuvar asistanı, dört analiz memuru, iki laboratuvar hademesi, bir laboratuvar katibi ve bir de laboratuvar daktilosu memuru mevcuttu. Laboratuvar müdürünün maaşı 300 liraydı. Umumi katiplik (genel sekreterlik) bürosunda da bir meclis zabıt katibi, bir merkez dosya memuru, bir daktilograf, iki tevzi memuru, bir tercüme memuru, bir telefon memuru, bir dahiliye levazım memuru, bir baş hademe, bir kapıcı, üç şube hademesi, bir hol hademesi, bir kaloriferci, bir bekçi ve bir gardıropçu vazife yapıyorlardı. Bu büronun başında umumi katip vardı ve aylığı 300 liraydı. İstihbarat ve istatistik şubesinde bir şube şefi, bir istatistik memuru, bir vilayet ticareti istihbarat memuru, bir harici memleketler istihbarat memuru ve bir de İstanbul ticareti istihbarat memuru bulunuyordu. Bu tabloya göre 1928 yılı başında İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın memur ve hizmetli kadrosu toplam 55 kişiden ibaretti. Bunlardan 18'i umumi katiplik bürosunda, 13'ü muamelat şubesinde, 11'i laboratuvar da, 8'i muhasebede ve 5'i de istihbarat şubesinde görevliydi.¹¹ 1929 öncesinde Borsa'da çalışanların sayı 74'e kadar çıkacaktı.¹² Borsa idare heyeti azaları, borsa komiseri, İstanbul mıntıkası ticaret müdürü ile borsa avukatı

10 İTSOM, sayı 2, Şubat 1928, s.188.
11 İTSOM, sayı 2, Şubat 1928, s.188.
12 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Mecmuası, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.69.

farklı statü ve konumda olmaları hasebiyle aşağıdaki borsa memur ve hizmetli kadrosu içinde yer almıyorlardı.

1928 yılına girerken borsa personelinin maaşları şöyleydi:

Muamelat Şubesi

Muamelat Şubesi Müdürü	175 lira
Muamelat Şubesi Katibi	75 lira

Tescil ve Vartisman Bürosu

Memuru	100 lira
Fiyat Bürosu Memuru	130 lira
"	100 lira
"	100 lira
"	100 lira
"	90 lira
Bülten Bürosu Memuru	75 lira
Tahakkuk ve Murakabe Memuru	135 lira
"	110 lira
"	110 lira
"	90 lira

Muhasebe Şubesi

Muhasebe Şubesi Şefi	150 lira
Muhasebe Katibi	120 lira
"	100 lira
"	75 lira
Vezenedar	125 lira
Tahsildar	100 lira
"	100 lira
"	100 lira

Laboratuvar

Borsa Laboratuvarı Müdürü	300 lira
Laboratuvar Mühendisi	200 lira
Laboratuvar Asistanı	100 lira
Analiz Memuru	100 lira

"	75 lira
"	75 lira
"	75 lira
Laboratuvar Hademesi	55 lira
"	55 lira
Laboratuvar Katibi	90 lira
Laboratuvar Daktilosu	50 lira
Umumi Katiplik Bürosu	
Umumi Katip	300 lira
Meclis Zabıt Katibi	100 lira
Merkez Dosya Memuru	130 lira
Daktilograf	50 lira
Tevzi Memuru	75 lira
"	65 lira
Tercüme Memuru	75 lira
Telefon Memuru	50 lira
Dahiliye Levazım Memuru	90 lira
Ser Hademe	65 lira
Kapıcı	65 lira
Şube Hademesi	55 lira
"	55 lira
"	50 lira
Hol Hademesi	50 lira
Kaloriferci	50 lira
Bekçi	50 lira
Gardıropçu	45 lira
İstihbarat ve İstatistik Şubesi	
İstihbarat ve İstatistik Şubesi Şefi	130 lira
İstatistik Memuru	125 lira
Vilayet Ticareti İstihbarat Memuru	125 lira
Harici Memleketler Ticareti İstihbarat Memuru	110 lira
İstanbul Ticareti İstihbarat Memuru	90 lira

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

İstanbul Ticaret Borsası Laboratuvarı'nda bir analiz işlemi yapılırken (solda).

1928 yılında, Borsa Laboratuvarı Müdürü, en yüksek maaş alan Umumi Katip (Genel Sekreter) ile aynı maaşı alıyordu.

1924-1934 yılları arasında Borsa Komiserliği yapan Mehmet Akif Arel, 1934-1944 yılları arasında ise Genel Sekreterlik yaptı (üstte).

3- Borsa'nın Gelir ve Giderleri

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın gelirleri senelik kayıt ücretleri, masa ve yazıhane kiralari, borsa ücretleri ve muhtelif varidat olarak dört kalemden oluşuyordu. Senelik kayıt ücretleri abone, mubayaacı ve simsarlar ile abone ve mubayaacıların istihdam ettikleri yardımcılardan borsaca alınan aidatlardı. Abone ve mubayaacı ücretleri buldukları sınıfa göre farklılık gösterirken, diğerleri için standarttı. Borsa ücretleri ise, işlem gören her bir ürün için borsaca alınan muamele bedeliydi.

1928 yılı bütçe rakamlarına göre İstanbul Ticaret Borsası'nın yıllık geliri 175.472 liraydı. Bu miktarın 136.250 lirası borsa ücretleri, 10.242 lirası senelik kayıt ücretleri, 6.980 lirası masa ve yazıhane kiralari, 4.000 lirası da muhtelif gelirlerdi.¹³

Borsa Ücretleri

Un	37.500 lira
Buğday	46.500 lira
Zahire ve Hububat	14.000 lira
Afyon	7.000 lira
Yapağı	3.600 lira
Tiftik	12.000 lira
Fındık	9.000 lira
Pamuk	500 lira
Koza	100 lira
Badem	1.000 lira
Ceviz	3.000 lira
İpek	50 lira
Av Derisi	2.000 lira

Senelik Kayıt Ücretleri

Birinci Sınıf Abone	2.500 lira
İkinci Sınıf Abone	2.100 lira
Üçüncü Sınıf Abone	3.000 lira
Dördüncü Sınıf Abone	632 lira
Birinci Sınıf Mubayaacı	350 lira
İkinci Sınıf Mubayaacı	390 lira
Üçüncü Sınıf Mubayaacı	120 lira
Simsarlar	750 lira

Abone ve Mubayaacıların

Memurları	400 lira
Masa ve Yazıhane Kiralari	
Masalar	2.070 lira
Yazıhaneler	4.900 lira

Muhtelif Gelirler

Fiyat Cetvelleri ve Neşriyat	200 lira
Ehli Hibre (Bilirkişi) Harçları	
Hakem ve Analiz Ücretleri	3.000 lira
Faiz	500 lira
Telefon Hasılatı	200 lira
Sair Varidat	100 lira

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın 1928 bütçesine göre giderleri ise, maaşlar, daimi harcamalar, fevkalade masraflar, neşriyat, iadesi gereken harç ödemeleri, demirbaş eşya ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na ödenmesi gereken Borsa'nın gelir fazlası olarak toplam 154.472 liraydı. Giderler arasında en yüksek oran 78.820 lira ile maaş ödemeleriydi. Bunun içinde borsa komiserine ödenen 3.600 lira maaş, ikramiye (5.000) ve 5.000 liralık kazanç vergisi de bulunuyordu.¹⁴

Borsa'nın daimi masrafları ise şunlardan oluşuyordu:

Huzur hakkı yani idare heyeti üyelerine her katıldıkları toplantı için yapılan ödemeler; hakem, analiz ve bilirkişi ücretleri; eşya sigortası, aydınlatma ve ısıtma giderleri; kırtasiye, posta ve damga pulları harcamaları; ilan, harici telgraf ve istihbarat servisi, dahili telgraf servisi, telefon, harcırah ve diğer zaruri giderler; kütüphane, mecmua, gazete ve kitaplara yapılan ödemeler; elbise ve müteferrik harcamalar; bazı ücretler; laboratuvarın daimi giderleri ile laboratuvar tesisatı giderleri; avukat ücreti, kira ve tamirat bedeli. Müsekkafat vergisi (vakıf vergisi) ise Ticaret Odası bütçesinden ödeniyordu. Borsa'nın daimi masraflar toplamı 30.700 liraydı.

Borsa'nın fevkalade masrafları, heyet seçimleri sırasında yapılan harcamalar ile tören giderleriydi. Bu masraflar 1928 bütçesinde 1.000 lira olarak görünüyordu. Neşriyat giderleri olarak Borsa'nın çıkardığı günlük bülten, beyanname ve sair matbu evrak, kitap ve broşürler vardı. Bunların toplam miktarı 9.000 liraydı. Tahsil edilip de 1928 yılında iadesi gereken harç miktarı 250 lira, demirbaş gideri de 2.000 liraydı. 1925 tarihli yasa gereği İstanbul Ticaret Borsası gelirlerinin önemli bir kısmı "gelir fazlası" olarak İstanbul Ticaret Odası'na veriliyordu. 1928'de Ticaret Odası'na aktarılması gereken "gelir fazlası" miktarı 35.702 liraydı. Bu miktar, borsanın aynı yıldaki giderleri arasında maaşlardan sonra ikinci sırada geliyordu.

1928 yılı bütçe rakamlarına göre İstanbul Ticaret Borsası'nın yıllık geliri 175 bin 472 liraydı. Gelirleri senelik kayıt ücretleri, masa ve yazıhane kiralari, borsa ücretleri ve muhtelif varidat olarak dört kalemden oluşuyordu.

İstanbul Ticaret Borsası'nda muameleciler (sağda).

13 İTSOM, sayı 2, Şubat 1928, s.185-186.

14 İTSOM, sayı 2, Şubat 1928, s.186-187.

4- 1926 Seyyar Türk Sergisi ve Borsa

1925 yılında Ticaret Vekaleti, Türk topraklarına ait mahsulat ve maden çeşitleri ile sanat eserlerini yabancı ülke limanlarında teşhir etmek ve dış ticaret piyasalarının dikkatini bu vesile ile Türk ürünleri ve Türkiye üzerine çekmek amacıyla bir seyyar sergi düzenlemeye karar verdi. Deniz İşletmeleri'nin en büyük vapuru Karadeniz¹⁵ sergi için tahsis edildi.¹⁶ Ticaret Vekaleti, serginin sanat ve sanayi kısımlarıyla meşgul olmak üzere Ticaret Vekaleti müsteşarı ile birlikte Ticaret ve Deniz İşletmeleri umum müdürlerinden oluşan bir heyeti projenin başına getirdi. Bu heyet, sergiyle ilgili olarak resmi kurumlar veya uzmanların görüşlerinden yararlanacak, lüzumu halinde bunları ayrıca görevlendirebilecekti.¹⁷

Seyyar Türk Sergisi'nde Türk mahsulatından pamuk, tütün, meyan kökü, bal, zeytin, meyve, yumurta, tiftik, fındık, üzüm, incir, gül yağı, ipek, kuru yemiş, susam, afyon, yapağı, palamut, Şam fıstığı gibi ürünlerle maden ve orman zenginliklerine ait numuneler, halı, keçe, kendir tohumu, kendir, çini, nakış ve el işleri, muhtelif madeni örnekler ve süsleme işlerine mahsus bölümler olacaktı.

Ticaret Vekaleti 30 Nisan 1925 tarihinde İstanbul Mintıkası Ticaret Müdüriyeti'ne resmi bir tebligatta bulunarak, sorumluluk alanı dahilindeki Ticaret Odası ile İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın seyyar sergi konusunda harekete geçirilmesini istedi. Haber resmi kurumlara, odaya ve borsaya da ayrıca iletildi. Sergi için belirlenen eşya ve emtia örnekleri İstanbul Ticaret Mintıkası'na bağlı Sergi Komiserliği'ne gönderilip burada en kısa zamanda tasnif edilecekti.¹⁸

Karadeniz Gemisi'nin 1925 yılı Temmuz ayı içinde hareket etmesi planlandığından Ticaret Vekaleti, her türlü hazırlıkların en geç 30 Haziran tarihine kadar bitirilmesini istiyordu.¹⁹ Ancak kalkış tarihi birkaç kez ertelendi. Neticede, Şubat 1926'da "Karadeniz Vapuru Sergi ve Seyahat Programı" ilan edildi. Buna göre, İstanbul'dan Mayıs ayına doğru yola çıkacak olan sergi gemisi Barselona, Liverpool, Havre, Londra, Hamburg, Stockholm, Helsinki, Leningrad, Danzing, Kopenhag, Amsterdam, Anvers, Marsilya, Cenova, Napoli, Venedik, Triste, Batum, Odesa, Köstence ve Varna limanlarına uğrayacak, bu limanların her birinde birkaç gün kaldıktan sonra, en geç üç ayın nihayetinde Türkiye'ye geri dönecekti.²⁰

Sergiye katılacak ticari ve sanayi müesseselerinin kendilerine gönderilecek iştirak pusulalarını doldurarak Nisan ayının 15'ine kadar teşhir edecekleri veya satacakları eşyaları İstanbul'daki "Seyyar Sergi Komisyonu"na göndermeleri gerekiyordu. Bu tarihten sonra yapılacak müracaatlar ancak sergide yer kaldığı takdirde kabul edilecekti. Sergide teşhir olunacak eşyanın yerleştirme, teşhir ve süsleme işleriyle ilgili masraflar komisyona ait olduğundan seyahat süresi boyunca tüccar işgaliye yeri veya süsleme parası ödemeyecekti. Eşyanın sırasıyla ve muntazam biçimde tasnif, teşhir ve süslenmesinden sergi komisyonu sorumluydu.²¹

Milli mahsulat, mamulat ve sanat ürünlerinden olmak üzere ufak zarif kutu ve paketler içinde incir, üzüm, kuru yemiş, şekerleme, şeker ve her nevi tatlılar, konserveler, sigara, tütün, ipekli mensucat ve el işleri gibi eşya etiketlenerek ve etiketler üzerinde ilgili eşyanın ismi, şöhreti, adresi ve yapıldığı yer belirtilecekti. Teşhir etmek veya satmak için sergiye üç bin liralık eşya koyan tüccara vapurda ücretsiz kamara da verilecek, yemek masrafı ise tüccara ait olacaktı. İki bin liralık eşya teşhiri halinde yüzde 20 oranında tenzilat yapılacaktı. Sergiye beş bin liralık eşya getiren tüccar işçisi kendine ait olmak ve icap eden hizmetlerde kullanmak için yanına bir yardımcı görevli alabiliyordu. Gerçi ilan edilen seyahat programında Mayıs sonunda sergi gemisinin yola çıkacağı söyleniyordu ama, Haziran ayı geldiğinde hazırlıklar hâlâ sürüyordu.

Seyyar Sergi Komisyonu, İstanbul Ticaret ve

▲ İstanbul Ticaret Borsası'nın katkıda bulunduğu 1926 Seyyar Türk Sergisi'ne ev sahipliği yapan Karadeniz Vapuru Karaköy'den hareket etti (üstte).

Ticaret Müdürlüğü'nün resmi yazısı üzerine İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, Seyyar Sergi düzenlenmesine katkıda bulunmak için harekete geçti.

15 Eser Tutel, "Karadeniz, Sergi Seferi'nde" Popüler Tarih, Ağustos 2006, s.36-41.

16 "Karadeniz Vapuru Sergisi", İTSOM, sayı 6, Haziran 1341/1925, s.966-967.

17 "Seyyar Türk Sergisi", İTSOM, sayı 5, Mayıs 1341/1925, s.884.

18 "Seyyar Türk Sergisi", İTSOM, sayı 5, Mayıs 1341/1925, s.884.

19 "Seyyar Türk Sergisi", İTSOM, sayı 5, Mayıs 1341/1925, s.884.

20 "Ticaret Vekaleti Tarafından Tertip Edilip Seyyar Sergiye Tahsis

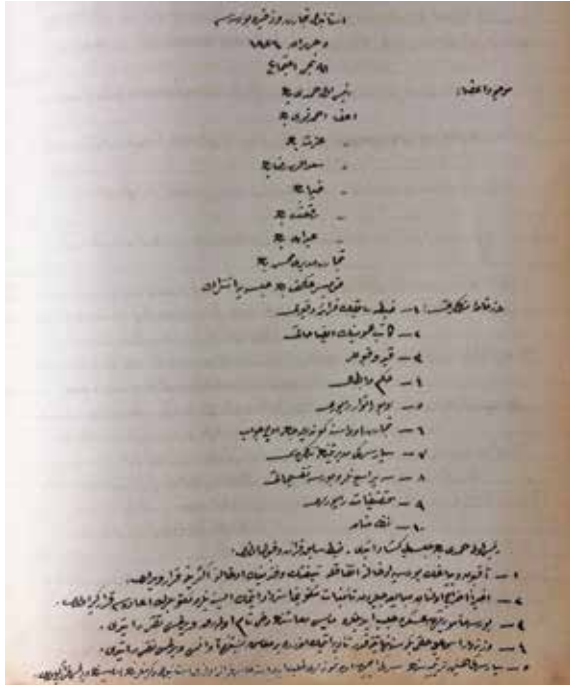
Edilen Karadeniz Vapuru Sergi ve Seyahat Programı", İTSOM, sayı 2, Şubat 1926, s.128.

21 "Ticaret Vekaleti Tarafından Tertip Edilip Seyyar Sergiye Tahsis Edilen Karadeniz Vapuru Sergi ve Seyahat Programı", İTSOM, sayı 2, Şubat 1926, s.127.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, Seyyar Sergi için un numuneleri verebilecek değirmenlerin listesini gönderdi.

Zahire Borsası'na bir yazı göndererek sergi için "un numuneleri" istedi: 5 Haziran 1926 tarihinde Reis Hamdi Bey, azalar Ahmet Nuri, İzzet, Sadetin Rıza, Ziya, Rifat, Abdullah beyler ile Ticaret Müdürü Muhsin ve Borsa Komiseri Akif beylerden oluşan borsa heyeti, sergi heyetinin talebini görüşerek, İstanbul değirmenlerinin isimlerinin heyete gönderilmesine karar verdi.²² Bu mütevazı katkı, İstanbul Ticaret Borsası'nın uluslararası nitelikli bir devlet organizasyonuna ilk desteği idi. İleri yıllarda da borsa bazı iktisadi organizasyonlara katkı vermeye devam edecekti. Bu örnek, devlet nezdinde borsanın kurumsal varlığı ve uzmanlığına atfedilen öneminin de bir işareti sayılırdı.

Seyyar Türk Sergisi, 12 Haziran 1926 günü Karaköy İskelesi'nden hareket etti. Karadeniz'in ilk durağı Mudanya oldu. 13 Haziran sabahı, Mustafa Kemal Paşa burada sergi gemisini ziyaret etti,²³ teşhir pavyonları ve geminin satış kısmını gezdi. Gazi, özellikle fındık, pamuk ve madenlerle ilgilendi. Sergiye katkı sağlayanları takdir ve tebrik ettikten sonra Bandırma'da gemiden indi.²⁴ Sergi gemisi önce kömür almak için Cezayir'in Bona (Annaba) Limanı'na, oradan da İspanya'nın Barcelona Limanı'na geldi.²⁵ Ardından Fransa, İngiltere, Hollanda, Almanya, Finlandiya limanlarına uğrayarak Leningrad (St. Petersburg) Limanı'na ulaşıldı. Daha sonra Almanya'nın Danzig (Gdansk) ve Polonya'nın Gdynia limanları ziyaret edildi. En son İtalya'nın Cenova ve Napoli limanlarına uğrayıp 5 Eylül 1926'da İstanbul'a geri döndü.²⁶

22 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1924-1927, s.133-134.
23 Eser Tutel, Aynı makale s.38-39; Lale Uçan, Aynı makale, s.45.
24 Eser Tutel, Aynı makale, s.39.
25 Eser Tutel, Aynı makale, s.40.
26 Eser Tutel, Aynı makale, s.40-41.

5- İstanbul İktisat Kongreleri ve Borsa

İstanbul'da 1926'dan itibaren iki önemli iktisat kongresi düzenlendi. Bunlardan birincisi mahalli, ikincisi ise genel mahiyetteydi. Oda'nın kendi bünyesinde gerçekleştirdiği mahalli kongre İstanbul'da yapılıyor ve bu kongrede bölgenin ticaret ve sanayi erbabıyla yüz yüze temasa geçilip fikir alışverişinde bulunuluyordu.²⁷ En az üç gün süren mahalli kongre toplantıları İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın bulunduğu Hamidiye Medresesi salonu ile İstanbul Ticaret Odası meclisinde yapılıyordu.²⁸

Kongreyle ilgili giderler Oda tarafından karşılanıyordu. Kongreye İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nda kayıtlı tüccar ve sanayiciler, şirket ve müesseseler ile iktisadi cemiyetler katılıyor, kimlerin hangi iktisadi meselelerle ilgili raporlar sunacakları önceden belirlenip, resmi açılışın ardından "kongre programı" olarak katılımcılara ilan ediliyordu.²⁹

Kongrenin açılışını İstanbul Ticaret Odası başkanı yapıyordu. Daha sonra kongre başkanı, başkan vekili ve iki mazbata katibi seçiliyor, kongre programında yer alan konuların sunumu ilgili konuşmacılar tarafından yapılıyordu. Görüşülen iktisadi konular hakkında fikir beyan etmek isteyenler olursa isimlerini kongre başkanına bildiriyor, başkan da konuşma hakkını önce aleyhte olanlara sonra da lehte fikir açıklayacaklara veriyordu. Söz arasında tartışmak ve konuşmacının sözünü kesmek yasaktı. Lehte ve aleyhte konuşmaların bitmesini müteakip son söz yine konu sahibine bırakılıyordu. Bütün görüşler daha sonra başkan tarafından katılımcıların reyine sunulurken oylanıyordu. Görüşülen konulara ilişkin lehte veya aleyhte bir görüş ortaya çıkmaz ise başkan, konuyu özetleyip yine oya sunuyordu. Müzakereler tamamlandıktan sonra eğer kongre heyeti lüzum görürse inceleme encümenleri kuruluyordu. Bu takdirde, kongreye verilmek üzere ilgili encümen raporunu yazıyor ve nihayetinde bu rapor da oylanıyordu.³⁰

Ticaret Odası'nın tertip ettiği genel nitelikli iktisat kongresinde ise, Türkiye'deki ticaret ve sanayi odaları "odalar birliği" mahiyetinde bir araya gelerek ticaret ve sanayiye ilişkin gündemdeki konuları müzakere ediyordu.³¹

27 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 1, Kanunisani 1926, s.717; "1928 Senesine Girerken Odamızın Faaliyetine Bir Nazar", İTSOM, sayı 1, Kanunisani 1928, s.4.
28 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 1, Kanunisani 1926, s.717.
29 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 1, Kanunisani 1926, s.717.
30 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 1, Kanunisani 1926, s.717.
31 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası" İTSOM, sayı 2, Şubat 1928, s.61.

Seyyar Sergi Komisyonu, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'na bir yazı göndererek, sergi için un numuneleri istedi. Bunun üzerine 5 Haziran 1926 günü toplanan Borsa heyeti, un numunelerini gönderecek değirmenlerin isimlerinin heyete gönderilmesine karar verdi (kararın orijinali yanda).

تجارت و صنایع اوطان نظامنامه‌سک ۶۶ نجی ماده‌سک برنجی قفره‌سی وجهه تنظیم اولان

استانبول تجارت و صنایع اوطان ۱۹۲۶ سنی قونفره‌سی

تعلیماتنامه

۴ — قونفره اوطان رئیس طرفندن آجیلدقدن سوکرا برفونفره رئیس و بر رئیس و کبلی ایله ایکی مضبوطه محرری انتخاب ایدیلر قونفره دستلری اوطان مأمورلری طرفندن طوبولر. کشادی متعاقب قونفره اشبو تعلیماتنامهده محرر اولان روزنامه‌یه مطلع اولور .

روزنامه‌یه داخل اولان هر موضوع حقتده اوموضوع ایضاحی درعهده ایتمش اولان ذات تحریری ایضاحنامه‌سی اوقور و شفاهاً تفصیلات و برر . بونی متعاقب بوموضوع اطرافده سوز سونک ایسته‌نلر اسملری قونفره رئیس قید ایتدی لر . اولاً موضوعک و ایضاحاتک عهتده اولانلر سوز سویلرلر . بونی متعاقب ضررله لهده اولانلر سویلرلر . سوز آراسنده مناقشه یاتیق و سوزنی کسک و ایضاحاته قارشمق جائز دکادر . سوزلرک ختامی متعاقب ایضاح صاحبی صوک سوزلری سویلر . ایضاحات و مطالعاتک حرایته نظرأ معین بر [بجه] تیرا بدرسه بوخصوصدهکی تحریری تقریرلردن اولاً عهتدهکی تقریرلر و بونی متعاقب لهدهکی تقریرلر رئیس طرفندن رأیه قونور .

اگر بویله هیچ تقریر و بر رئیس رئیس مذاکره‌نی خلاصه ایدرک رأیه قویاز . رأیه وضع ایدیلوب قرار و برینلر برمشله حقتده تکرار مناقشه و مذاکره آجیلماز .

ماده ۵ — روزنامه‌دهکی موضوعلر حقتده ایضاحات و مذاکره‌نی متعاقب قونفره‌جه لزوم کوریلورسه بوموضوعلر عائد تدقیق

ماده ۱ — استانبول تجارت و صنایع اوطان ۱۹۲۶ سنه‌سی قونفره‌سی بوسنه تأخرله ایلولک طقوزنجی برشده کونی استانبول تجارت و ذخیره بوزسه‌سی آلوستنده انقاد ایده‌جکدر . قونفره‌ک مدت دوای اصغری اوج کونور .

ماده ۲ — قونفره‌یه استانبول تجارت و صنایع اوطان سنده مقید و سچل اولان ارباب تجارت و صنایع و شرکتر و مؤسسکلر و اقتصادی جمعیتلر اشتراک ایده بیلورلر .

ماده ۳ — قونفره‌ک روزنامه‌سنده شو مسئلهلر داخلدر .

۱ — استانبول لیمانک اقتصادی وضعی و استقبالی آووندیق زاده عزیز بک

۲ — مملکتده سرمایه و فره‌دی مسئله‌سی حسین حسنی

۳ — پایله‌تی بکی کومروک تعرفه‌سک اقتصادی اساسلری آق عثمان زاده عزت

۴ — بکی و برکولرک تأثیرات اقتصادی‌سی حقتده تدقیقات حسین حسنی

۵ — صنایع ملیه‌ک حمایتی صنایع و معادن باغعی‌سی چاره‌لری حقتده تدقیقات مدیر معاونی حیرالدین بک

۶ — کمرک معاملانک تسهیلی : قیززاده شوق بک

۷ — رئیس و کبلی طرفندن واقع اولان تکلیف اوزربه اخراجات مالزک پروپاگانداسی و بحاری تشکیلات .

Istanbul'un ilk bölgesel iktisat kongresi, bölgenin ticaret ve sanayicilerinin katılımıyla 9 Eylül 1926 tarihinde İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda yapıldı. Kongrenin Borsa'da yapılacağını duyuran haber, Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası'nda yayınlandı.

*İstanbul Ticaret Borsası
muamele salonunun
1939 tarihindeki hali. O
tarihte yandaki koridorlar
ana salondan henüz
ayrılmamış.*

a- 1926 İktisat Kongresi

İstanbul Ticaret Odası'nın 1926 yılı mahalli kongresinin Haziran'da yapılması düşünülürken, daha sonra bu tarihte değişikliğe gidilerek, kongrenin Eylül ayı içinde yapılması kararlaştırıldı. Kongre, 9 Eylül Perşembe günü saat 15.30'da İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası salonunda 48 üyenin katılımıyla başladı. Açılışı Ticaret Odası reis vekillerinden Sadullah Bey yaptı. Yapılan gizli oylama neticesinde kongre başkanlığına Avunduk-zade Aziz Bey seçildi. Ardından başkan vekili ve diğer görevlilerin seçimi yapıldı. Başkan vekilliğine Oda reis vekillerinden Hamdi Bey, mazbata yazıcılıklarına ise Ticaret Borsası azası Ak Osman-zade İzzet Bey ile Selahattin Nevzat Bey getirildiler.³²

1928 yılı kongresi 31 Ocak Salı günü 4. Vakıf Han'daki Oda meclis salonunda başladı. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası üyeleri kurulan komisyonlarda yer alarak kongreye aktif destekte bulundular (altta kongrenin gerçekleştiği 4. Vakıf Han).

Kongre münasebetiyle Reis-i Cumhuriyet Mustafa Kemal Paşa ile Başvekalet ve Ticaret vekaletlerine ve İzmir halkına telgraf çekilmesi yönünde ortak bir karar alındıktan sonra müzakerelere geçildi. Kongre talimatnamesinde yazılı beş konudan ikinci sırada yer alan Türkiye'de sermaye ve kredi meselesi hakkında Oda Birinci Reisi Hüseyin Hüsnü Bey tarafından gönderilen rapor okunarak bu hususta yapılan görüşmeler neticesinde bu raporun sekiz kişilik bir komisyonda tetkik edilmesine karar verildi. 9 Eylül günü toplantı 17.20'de sona erdi. Kongrenin ikinci toplantısı 15 Eylül 1926 günü saat 16.00'da farklı bir mekanda, İstanbul Ticaret Odası meclis salonunda yapıldı. Toplantıda önce bir önceki celsenin zabıt özeti okundu. Ardından Gazi Paşa Hazretleri ile Başvekalet'den ve İzmir Ticaret Odası'ndan gelen cevaplar okunarak alkışlarla karşılandı. Kongrenin üçüncü toplantısı 21 Eylül Salı günü saat 15.00'de Ticaret Odası'nda yapıldı. Bu toplantıda da önce bir önceki celsenin zabıt hülasası okunarak kabul edildi. Daha sonra Ticaret Vekaleti'nden gelen tezkere okunup, gösterdikleri ilgiden dolayı Ticaret Vekiline teşekkür edildi. Kongreye 25 Eylül Cumartesi saat 15.00'de aynı yerde devam edildi.

Kongre boyunca İstanbul limanının iktisadi vaziyeti ve geleceği, ülkede sermaye ve kredi meselesi, yapılacak yeni gümrük tarifelerinin iktisadi esasları, yeni vergilerin iktisadi etkileri, milli sanayinin himayesi, sanayi ve maden bankası, gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması, ihracat mallarımızın propagandası ve ticari teşkilatı gibi birbirinden önemli konular tartışıldı.³³ 1926 Kongresi İstanbul Ticaret Borsası açısından da ayrı bir gurur kaynağı oldu. Borsa, yeni mekanına geçtikten kısa süre sonra böylesine önemli bir toplantıya ilk gün başarıyla ev sahipliği yaptığı gibi kongre boyunca da Ticaret Odası'na destek verip toplantılara iştirak etti. Ticaret Borsası azası Ak Osman-zade İzzet Bey kongre heyetindeki görevinin yanı sıra, hazırlamış olduğu "Yapılacak Yeni Gümrük Tarifelerinin İktisadi Esasları Hakkında Tedkikat" başlıklı kapsamlı bir raporuyla da takdir ve beğeni topladı.³⁴

b- 1928 İktisat Kongresi

1928 yılı kongresi ise 31 Ocak Salı günü 4. Vakıf Han'daki oda meclis salonunda başladı. 15 gün devam eden kongrenin organizasyonu yine oda öncülüğünde yapıldı. İstanbul Ticaret ve Za-

32 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 1, Kanunisanı 1926, s.718.

33 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 1, Kanunisanı 1926, s.718-719. Kongreye sunulan bazı raporlar için bkz. Aynı Mecmua, s.720-731.

34 Aynı zamanda İstanbul Ticaret Odası Meclis Üyesi de olan Ak Osman-zade İzzet Bey'in mezkur raporu için bkz. İTSOM, sayı 1, Kanunisanı 1926, s.727-731.

hire Borsası ise üyeleriyle kongre boyunca aktif destek sağladı. Bazı borsa üyeleri rapor hazırlamak veya kurulan komisyonlarda görev almak suretiyle hizmette bulundular.

Kongreye yine Ticaret Odası'nda kayıtlı ve tescilli ticaret ve sanayi erbabı ile şirketler, firmalar ve iktisadi cemiyetler iştirak edebildi. Kongre boyunca Türk parasının kıymeti, İstanbul'da milletlerarası bir sergi ve panayır açılması, beynelmilel ticaret odalarına katılım, Türk deniz ticaretin himayesi, İstanbul limanı inşası, milli sanayinin korunması, borsaların birleştirilmesi ve emtiamızın standardizesi konuları tartışıldı. Türkiye'deki borsaların tek bir çatı altında birleştirilmesi ve Türk mallarının standartlaştırılması konuları Ticaret Borsası'nı doğrudan ilgilendiriyordu.

Türk mallarının standardizesi meselesi dört ayrı başlık altında ele alınarak, her biri için ayrı rapörtörler seçildi. Afyon, tiftik, yapağı, pamuk, av derisi ve emsali maddelerin rapörtörlüğünü İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Heyeti azasından Habib-zade Ziya Bey yaparken, ceviz, fındık, badem ve benzerlerinde Kır-zade Mustafa, zeytin yağında da Sezai Ömer Beyler rapörtör oldular.³⁵ 31 Ocak 1928 tarihli ilk toplantının mazbata katiplerinden biri yine Ticaret Borsası'ndan Habib-zade Ziya Bey idi. Aynı toplantıda Türk parasının kıymeti meselesine dair teşkil edilen 8 kişilik komisyonda Ticaret Odası Umumi Katibi Nizamettin Bey,³⁶ borsaların birleştirilmesi meselesi için oluşturulan komisyonda ise o tarihte Ticaret Borsası Başkanı olan Furtun-zade Murat Bey bulunuyordu.³⁷

6- Borsa'nın Üç Yıllık Performansı

Açılışının ilk yılında bir taraftan teşkilatlanma, borsaya üye kayıt ve kabul işlemleri ile yeni borsa binası olarak seçilen Hamidiye Medresesi'nin tamir, inşa ve tanzimi çalışmalarına ağırlık veren İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, diğer yandan da esas faaliyet alanı olan borsa muameleleriyle meşgul oldu. 21 Şubat 1925 tarihi itibarıyla borsada işlem gören ürün adedi toplam 25'ti. 1926'da bu sayı 29'a çıkarken, 1927'de 35 oldu. 1927-1929 yılları arasında ise borsaya yeni bir ürün kabul edilmedi.³⁸

Borsada işlem gören ürün sayısı ve hacminde 1925 yılına göre kaydedilen tedrici artış İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın ticaret piyasasında giderek ağırlığını ve önemini artırmakta olduğunun bir göstergesiydi. Gelinek nokta, borsanın İstanbul ticaret piyasasında bir istikrar unsuru olarak kendini kabul ettirdiğine, her geçen yıl biraz daha büyüyerek kurumsallaştığına işaret ediyordu. Nitekim, bunun bir başka kanıtı da borsaya kayıt yaptıran ticaret erbabı miktarındaki artışı. 1925'de 175 olan abone sayısı 1929'da 340'a, 21 olan mubayaacı miktarı

28'e, 21 olan simsar adedi de 33'e ulaştı. İşlemlerin çoğalmasına paralel borsada çalışan memur sayısında da önemli oranda artış oldu. 1925'de İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası bünyesinde toplam 38 memur istihdam edilirken, bu sayı 1926'da 43, 1927'de 52, 1928 senesi sonunda 74, 1929 yılında ise 67 oldu. Rakamlar, İstanbul Ticaret Borsası'nın birkaç yıl içinde ne denli büyüdüğünü ve bu büyümenin 1929 Dünya İktisat Krizi'ne kadar belirgin şekilde devam ettiğini kanıtlıyordu.³⁹

1929 yılı sonu itibarıyla İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda işlem gören maddelerin tamamı şunlardan ibaretti: Buğday, un, irmik, bulgur, kepek, arpa, mısır, çavdar, kaplıca, burçak, kuş yemi, keten tohumu, kenevir, darı, susam, bakla, mercimek, fasulye, nohut, bezelye, börülce, yulaf, mısır unu, razmol, paspal, yapağı, afyon, tiftik, fındık, pamuk, pamuk tohumu, ceviz, badem, av derisi, koza ve ipek. Bu maddelerden ceviz, badem, av derisi ve ipek 14 Mayıs 1927'de, pamuk tohumu 22 Şubat 1927'de, pamuk 19 Ekim 1926'da, tiftik ve fındık 10 Ağustos 1926'da, yapağı ve afyon 27 Temmuz 1926'da borsaya kabul edilmişti. Bunların dışında kalan ürünler 21 Şubat 1925'den beri borsada işlem görmekteydi.⁴⁰

Açıldığı tarihten itibaren İstanbul'un iktisadi ve ticari hayatının istikrarı açısından önemli bir misyon üstlenen Ticaret ve Zahire Borsası, kısa zamanda büyük bir performans göstererek, ilk birkaç yıl içinde pek çok ürünün güvenilir şekilde alım ve satım muamelelerini düzenledi. Daha önce iptidai usullerle satılan ürün çeşitlerinin cins ve nevelerine göre analizleri yapıp bunların içindeki tohumlar ve yabancı maddeler tespit edildi. Ayrıca, bu konuda, uyulması zorunlu genel hükümler belirlendi. Mahsulatımızın daha ziyade temizliğini temin için de borsaca bazı karar ve tedbirler alınmaya başlandı.

◀ 1928 kongresinde İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Heyeti azasından Habibzade Ziya Bey, Kırzade Mustafa Bey ve Sezai Ömer Bey rapörtörlük yaptı. Kongrede "Türk Parasının Kıymeti" meselesine dair teşkil edilen 8 kişilik komisyonda yer alan Nizamettin Âli Bey (solda).

21 Şubat 1925 tarihi itibarıyla borsada işlem gören ürün adedi toplam 25'ti. 1926'da bu sayı 29'a çıkarken, 1927'de 35 oldu.

35 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1928 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 2, Şubat 1928, s.62.

36 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1928 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 2, Şubat 1928, s.63.

37 "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1928 Senesi Kongresi", İTSOM, sayı 2, Şubat 1928, s.64.

38 İTSOM, 1925-1929 yılı sayıları, Ekler Kısımları.

39 İTSOM, Cumhuriyetin 10. Yılı Fevkalade Sayısı, 29 Teşrinievvel 1933, s.69.

40 İTSOM, 1927, 1928 ve 1929 yılı sayıları, Ekler Kısımları.

Borsada işlem gören her bir ürün için ayrı ayrı hükümler konuldu. Bu hükümlerin tatbikini kontrol etmek üzere 1925’de bir de laboratuvar tesis edildi. Laboratuvarda kimyevi tahliller, un analizleri, unlarda yabancı maddeler, haşerat ve zararlı nebatat muayeneleri, yapağı ve pamuklarda karışıklık, incelik ve kalınlık ve yabancı maddeler ile diğer muayene ve tahliller yapıyordu. Eskiden Ömer Abid Hanı’nda sorumsuz kişilerce özensiz ve iptidai usullerle yapılan muayenelerin borsa laboratuvarında fennin imkanlarıyla itinalı ve adil bir şekilde yapılmaya başlaması üretici ve tüccara rahat bir nefes aldırdı. Artık her şey borsa çatısı altında cereyan ediyor, günlük zahire ve un fiyatları da burada ilan ediliyordu. Neşredilen fiyat bülteni Türkiye’nin en uzak yerlerine kadar gönderiliyor, radyo ile de üreticiler ve ticaret erbabının dünya piyasalarındaki değişikliklerden haberdar olmaları sağlanıyordu.⁴¹

Borsaya dahil bütün maddelerin değişik nevelerini ihtiva etmek ve bu nevelerin kimyevi ve sair vasıflarını belirlemek üzere bir de müze teşkil edildi. Bu müzede gıda maddelerinin cins ve vasıfları, kimyasal ve diğer tahlilleri ve ürünlerin içinde bulunan yabancı maddeleri, ticari maddelerin vasıf ve kaliteleri ve her muntıkanın diğer muntıka mahsulleri ile mukayesesi temin ediliyordu. Ayrıca, günlük borsa haberleri radyo ile düzenli yayınlandığı gibi, borsada satılan maddelerin kıymet, miktar ve menşeleri hakkında istatistikler hazırlanıyordu. Bir süre sonra, ayrıca, Türkiye’nin ekim sahaları, üretim rakamları ve

rekolteleri ile ithalat, ihracat ve stok miktarları tespit edilerek, bu bilgiler hem tahtada hem de borsa neşriyatıyla tüccar ve iktisatçılara bildirilmeye başlandı. Sene sonlarında önemli istihşal ve ihracat maddelerimiz hakkında broşürler ile bu mahsullerin diğer ülkeler ürünleriyle mukayeseleri yapılıyor; satış miktarları ve değerleri rakam ve grafiklerle gösteriliyordu.⁴²

Borsa işlemleri sırasında ortaya çıkan ticari ihtilafların çözümü için hakem heyetleri teşkil ediliyordu. İlk seneler istişari mahiyette görev yapan hakem heyetleri tetkik ettikleri meseleler hakkında aldıkları kararlarla sorunları çözmeye çalışıyorlardı. Ancak verdikleri kararların bağlayıcılığı yoktu. İhtiyaç oldukça kurulan bu heyetlerle borsadaki ticari ihtilafların süratle halledilememesi üzerine, 1929’da, alım ve satım ihtilaflarının Borsaca seçilecek hakemler tarafından incelenmesine karar verildi. Artık borsada zuhur eden ihtilaflar hemen Borsa’ya bildiriliyor ve Borsaca seçilmiş olan hakemler tarafından hallediyorlardı. Hakemlerin verdikleri kararlar temyiz yoluna gidilmediği takdirde bağlayıcı nitelik taşıyor, mahkeme ilam ve hükümleri gibi muamele görüyordu.⁴³

1930’da Ticaret ve Zahire Borsası hakem heyetinde 10’u Ticaret Odası, 20’si borsaca seçilmiş toplam 30 kişinin isimleri şöyleydi: Rifat Kamil, Gani, Vehbi, Tahir, Cevdet, Methi Sait, Ekrem, Raif Necdet, Baban-zade Hikmet ve Hulusi Beyler idi. Borsaca seçilenler ise Seraktar-zade Abdülkerim, Abbas-zade Abdullah, Ali Vafi, Asım-zade Ahmet Nuri, Burhanettin, Eşref, Hasan Ali, Hüseyin, Haşim, İslam-zade İsmail Hakkı, Furtun-zade Murat, Mehmet Rifat, Ak Ağa-zadelerden Mustafa Arif, Balcı-zade Mehmet, Mehmet Hüsnü, Hamamcı-zade Nuri, Osman Nuri, Şerif-zade Süreyya, Alemdar-zade Şerafettin ve Habib-zade Ziya.⁴⁴

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası’nın faaliyete geçmesiyle birlikte piyasadaki zahire ve hububat fiyatları daha sağlıklı belirlenmeye başladı. İstanbul Belediyesi’nin geçmişte Ticaret Odası kanalıyla piyasa tüccarlarından aldığı bilgilerle yaptığı narh tespiti güvenilir bulunmuyor, esnaf ve tüketicilerin mağduriyetine ve şikayetlerine sebep oluyordu. Borsa devreye girdikten sonra belediyenin narh tespitini borsadan aldığı verilere göre yapmaya başlamasıyla birlikte piyasaya bir düzen geldi.⁴⁵

42 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Fevkalade Nushası, 29 Teşrievvel 1933, s.66-67.

43 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Fevkalade Nushası, 29 Teşrievvel 1933, s.67.

44 İTSOM, sayı 2, Şubat 1930, s. 127 ve sayı 7, Temmuz 1930, s.104/ Ekler Kısmı.

45 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Fevkalade Nushası, 29 Teşrievvel 1933, s.68.

1925’te tesis edilen laboratuvarda kimyevi tahliller, un analizleri, unlarda yabancı maddeler, haşerat ve zararlı nebatat muayenesi, yapağı ve pamuklarda karışıklık, incelik ve kalınlıkla ilgili muayene ve tahliller yapıyordu.

41 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Fevkalade Nushası, 29 Teşrievvel 1933, s.64-65.

B- 1929-1939 Dönemi

1929 senesi sonuna kadar istikrarlı bir şekilde büyümeye devam eden İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, aynı yıl patlak veren dünya ekonomik krizinin etkisiyle zor bir döneme girecek ve Türkiye'deki diğer kurum ve kuruluşlar gibi küresel buhranın olumsuz sonuçlarını hissedecektir. Ülke ekonomisi ve ticareti üzerinde etkilerini uzun yıllar devam ettiren 1929 krizinden çıkmak üzere olan Türkiye, 1939'da, bu defa daha büyük bir sıkıntıyla, II. Dünya Savaşı'yla karşı karşıya kalacak, fiilen harbe girmediği halde, bu savaşın sıkıntılarını fazlasıyla yaşayacaktır. Bu gelişmelerden doğal olarak İstanbul Ticaret Borsası da payını alacaktır.

1- Dönemin Başında Türkiye Ekonomisi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1929 yılına kadar gelen süreç, Türkiye'de ekonomik kalkınmanın büyük ölçüde özel girişimcilige bırakıldığı bir dönemdi. Bu dönemde devlet, iktisadi faaliyetlere doğrudan müdahale etmek yerine, sınırlı ve dolaylı bir şekilde katılmayı tercih etti. Bunun sebebi ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke şartlarının devletin ekonomiye doğrudan müdahalesine imkan verecek nitelikte olmamasıydı.⁴⁶

Açık ekonomi şartlarının hâkim olduğu Cumhuriyet'in bu ilk inşa yıllarında Türk müteşebbisleri, ticaret sermayesine düşen kârdan belli oranda pay almakla birlikte, dış ticarete o tarihte hakim olan ve ticareti örgütleyen yine yabancı sermaye idi. Türk tacirleri ise, genelde, savaştan önce Osmanlı Devleti'nde yabancı sermayenin aracılığını yapan Rumların yerini almaktaydı.⁴⁷

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin karşı karşıya kaldığı bütün olumsuz şartlara rağmen 1923-1929 dönemi, ekonomik anlamda bazı önemli gelişmelere sahne oldu.⁴⁸

Gayri safi milli hasılanın gerek toplamı ve gerekse kişi başına düşen miktarı bu yıllarda bir hayli yükseldi. 1923 ila 1930 arasında yedi yılda 1928 sabit fiyatları ile ilki yüzde 87, ikincisi yüzde 61 arttı. Ortalama yıllık artış, bileşik faiz hesabıyla, sırasıyla yüzde 9.3 ve yüzde 7.1 idi. Büyüme oranının bu derece yüksek bir seviyede çıkmasında 1923'de savaşın yeni bitmiş ve ekonominin henüz toparlanamamış olmasının da etkisi düşünülmeyle birlikte, bu gelişme daha ziyade tarımdan kaynaklanıyordu.⁴⁹

1923-1929 döneminde ithalatın gayri safi milli hasılaya oranı ortalama yüzde 14, ihracatın payı ise yüzde 10.6 idi. Osmanlı Devleti'nde bu oranlar, 1907'de yüzde 17 ve yüzde 14, 1913'de yüzde 19 ve yüzde 15 olarak hesaplanmıştı. Buna göre dış ticaret bakımından ekonominin açıklık derecesinde Cumhuriyetin ilk yıllarında görece bir azalma söz konusuydu. Ancak, 1923-1929 senelerinde ithalat ve ihracatın milli gelir içindeki payları, sonraki 50 yıl boyunca aşılamadı ve bu anlamda bu dönem Cumhuriyet tarihinin "dışa açık" bir dönemi olma özelliğini kazandı.⁵⁰

▲ İstanbul Ticaret Borsası hollerindeki dolaplarda ürün örnekleri bulunuyordu. Bu ürünler Türkiye'nin ilk özgün tohumları olarak bugüne dek ulaştılar.

46 Beşir Hamitoğulları, Aynı eser, s.782, 784.

47 Çağlar Keyder, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Tüccarının Millileşmesi", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı, s.251.

48 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yılı Fevkalade Nushası, 1933, s.73 vd.

49 Çağlar Keyder, Aynı makale, s.80.

50 Korkut Boratav, Aynı eser, s.49-50.

1929 yılı Türkiye ekonomisi için bir revizyon yılıydı. Bu revizyonun dahili nedenlerinden birincisi, Lozan Antlaşması'nın gümrük tarifeleri için koyduğu sınırlamaların 1928'de kalkması ve 1929'dan itibaren yeni ve daha korumacı bir gümrük tarifesinin gündeme gelmesiydi. İkinci neden de Osmanlı borçlarının ödenmesine Lozan'a göre bu yıl başlanacak olmasıydı.

Aynı dönemde buğday ve un ithalatı hemen hemen sıfırlanırken, tarımsal üretimdeki artışta yeni demiryollarının Anadolu'da yetişen ürünlerin tüketim merkezlerine taşınmasında sağladığı kolaylık ve hızın büyük etkisi oldu. Savaş şartlarında yüzde 50 dolaylarında üretim düşüşü gözlenen başlıca ürünlerde savaş öncesi üretim hacmine birkaç yıl içinde ulaşıldı. Bu olumlu tabloda,⁵¹ Anadolu'nun erkek nüfusunun yeniden toprağa dönmesini sağlayan barış ortamı ile birlikte, tarıma dönük olumlu politikaların fiyat ve vergi değişkenleri yoluyla çiftçiler lehine kaynak oluşturan sonuçlarının da etkisi büyüktü. Buğday üretimi bir milyon tonun altındayken, 1929'da ortalama iki milyon tona ulaştı. Özellikle Batı Anadolu'da nüfus mübadelesinin meydana getirdiği değişimler bazı ticari tarım ürünleri üzerinde olumsuz etkiler yapmasına rağmen, 1924-1929 yılları arasında tarımsal hasılanın yıllık büyüme hızlarının ortalaması yüzde 9.9'u bularak dönemin milli gelir büyüme hızını aştı.⁵²

Aynı dönemde kömür ve krom gibi madenlerin üretiminde de önemli artışlar görülürken, sanayide ise göreceli bir gelişme olmakla birlikte,⁵³ genelde kayda değer bir ilerleme sağlanamadı. Birçok sanayi müessesesi kurulmuşsa da bunlar, şeker fabrikaları gibi bazı istisnalar dışında, çoğunlukla geri bir teknoloji uygulayan küçük ünitelerin bileşiğinden oluşuyor, bu alanda ihracat yapmak şöyle dursun, zaruretler sebebiyle, en sıradan sanayi mamulleri bile dışarıdan getirtiliyordu. Keza pamuklu, cam, kağıt gibi maddelerde de durum aynıydı. Hatta bir kısmının ithalatı dönemin başındaki seviyenin üstündeydi.⁵⁴

Birçok mamulün ithal zorunluluğu devam ederken, başlıca ihracat ürünlerinin fiyatları, dünyada tarımın makineleşmesinden doğan fazla üretim dolayısıyla, 1920'lerin ikinci yarısından itibaren düşmeye başladı. Bunun anlamı, Türkiye'de ticaret dengesinin her yıl vermekte olduğu açığın biraz daha büyümekte olmasıydı. 1929'da yeni tarife yürürlüğe girmeden yapılan aşırı ithalat yüzünden açık 101 milyon liraya, diğer deyişle aynı yıldaki ihracatın yüzde 65'ine vardı. Dış ticaret açığının ve dış borçlar için ödemesi gereken taksitlerin döviz talebini arttırması sonucunda da Türk lirasının dış değeri yavaş yavaş geriledi. 1930'a kadar genel fiyat seviyesi de yıldan yıla biraz yükseldi. Ancak yeni gümrük tarifesinin koyduğu yüksek vergiler, ithalat kısıt-

lamaları ve ihracatın miktarca artması sayesinde dış ticaret açığı 1930'ların başında kapatıldı ve ufak bir ihracat fazlası elde edildi.⁵⁵

Devlet teşkilatındaki bozukluklar, tasarrufların azlığı, sınırlı tasarrufları üretime aktaracak bir banka sisteminin henüz oluşmamış olması, sanayileşmeyi gerçekleştirecek özel sektörün yeterli sermaye birikimi yapamaması, tecrübe ve bilgi eksikliği, ürününü uzunca bir zamanda veren her türlü yatırımdan kaçınıp çabuk kâr getiren işleri tercih etme eğilimi, 1923-1929 döneminde ülke sanayinin gelişmesini engelleyen önemli faktörlerdi. Sanayinin o dönemde gümrük himayesinden yoksun olduğu gerçeği de dikkate alındığında Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayide neden arzu edilen gelişmenin sağlanmadığı daha iyi anlaşılacaktır.⁵⁶

1929 yılı, dönemin iktisat politikalarının bir anlamda ciddi bir sarsıntı geçirdiği ve birkaç yıl içinde başlayacak köklü bir revizyonun ilk belirtilerinin gözlemlendiği bir yıl oldu. Bu revizyonun dahili nedenlerinden birincisi Lozan Antlaşması'nın gümrük tarifeleri için koyduğu sınırlamaların 1928'de kalkması ve 1929'dan itibaren yeni ve daha korumacı bir gümrük tarifesinin gündeme gelmesi; ikincisi de Osmanlı borçlarının ödenmesine Lozan'a göre bu yıl başlanacak olmasıydı. Türkiye'nin iktisat politikalarını temelden etkileyecek dış gelişme ise dünya kapitalizminin merkezlerinde 1929'da patlak veren dünya ekonomik krizi olacaktı.⁵⁷

2- 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Etkileri

1929 dünya ekonomik krizinin görünürde üç temel sebebi vardı. Bunlardan ilki, Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren ABD ve Japonya gibi savaşa iştirak etmemiş ekonomilerdeki yüksek üretim artışlarının giderek "fazla üretim sıkıntısı"na dönüşmesi; ikincisi, savaş sırasında harap olan sermaye ihtiyacını karşılamak üzere kredi imkanlarının genişletilmesi; üçüncüsü de New York Borsası'nda işlem gören hisse senetlerinin değerlerinde görülen büyük düşüşlerdi.⁵⁸

1929 öncesinde ABD'de isteyen herkese hatta bazen teminat dahi istenmeden kolaylıkla kredi verildi. Üstelik bunların çoğu üretime yönelik olmayan kredilerdi. Sınırsız kredi dağıtımı, özel borçları son derecede şişirdi. Bu borçlar, milli gelirin yüzde 184'üne tekabül ediyordu. Kredi miktarlarındaki rekor artışlar sonucu ABD, dünyanın

51 Çağlar Keyder, Aynı makale, s.80.

52 İTSOM, Cumhuriyetin 10. Yıl Özel Sayısı, 1933, s.73 vd; Korkut Boratav, Aynı eser, s.51.

53 Cumhuriyetin ilk yedi yılında içinde sanayideki gelişme hızının yıllık ortalamasının %10.2 olmasına rağmen, 1920'li yıllarda sanayi, milli gelirin öncü bir sektörü olabilecek boyutlarda değildi. Bkz. Korkut Boratav, Aynı eser, s.51.

54 Çağlar Keyder, Aynı makale, s.81.

55 Çağlar Keyder, Aynı makale, s.81.

56 Çağlar Keyder, Aynı makale, s.82.

57 Korkut Boratav, Aynı eser, s.48, 63.

58 Beşir Hamitoğulları, Aynı eser, s.254-255; İlhan Tekili-Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Ankara 1983, s.3-29.

merkez bankası konumuna geldi. Savaş sırasında verdikleri borçların ödenmesiyle Amerikan bankalarının para kaynakları büyük ölçüde arttı. 1921-1928 yılları arasında ABD'nin dış yatırımları 8.5 milyar doları buldu. Borç alan ülkeler, bu borçlarını ödeyebilmek için ABD'ye yeniden borçlanıyorlardı.

19 Ekim 1929'da ABD'de, nakit paraya ihtiyacı olan kimseler, artık değerlerini büyük ölçüde yitirmiş bulunan hisse senetlerini düşük fiyatlarla satışa çıkarmaya başladılar. 24 Ekim 1929 Perşembe günü New York Borsası'nda satışa çıkarılan milyonlarca hisse senedinden hiçbirine alıcı çıkmamasıyla başlayan kriz neticesinde iflaslar birbirini izledi. Fiyatlar çöktü. Bankerler, bu korkunç düşüşü önlemek için bazı girişimlerde bulundularsa da bir sonuç elde edemediler. 28 Ekim 1929 Pazartesi günü yeniden 9 milyon 500 bin adet aksiyon satışa çıkarıldığı halde alıcı bulunamadı. 29 Ekim 1929 Salı günü ise, New York borsası tarihinin en kötü gününü yaşadı: 33 milyon hisse senedi satışa arz edildi ve satış kuru, bir önceki gibi ağır düşüşler kaydetti. 29 Ekim 1929 ila Temmuz 1933 yılları arasında borsada kaydı olan toplam sermayenin değeri 47 milyar dolar civarında azaldı. Borsanın çöküşünü bankaların çöküşü izledi. ABD'de başlayan bu ekonomik çöküntü ve iflaslar ülkede 1932 yılına kadar devam etti. Sadece ABD ile sınırlı kalmayan 1929 ekonomik krizi etkilerini genişleterek Avrupa'ya ve dünyaya yayılacaktı.⁵⁹

ABD'deki etkileri, ekonomik faaliyetleri büyük ölçüde yavaşlatmak şeklinde görülen 1929 krizi, Batı Avrupa ülkelerinde ve özellikle iktisaden geri kalmış memleketlerde, düşen hammadde fiyatları dolayısıyla çok daha fazla oranda olumsuz sonuçlar doğuracak, Macaristan, Arjantin, Paraguay ve Brezilya 1929'da, Avustralya, Yeni Zelanda, Venezuela ve Bolivya ise 1930'larda paralarını devalüe edeceklerdi. Amerikan sermaye ihracının kriz nedeniyle durması ve ithalatın azalmasıyla uluslararası ticaret hacmi daralacaktı.

Batı Avrupa'da krizden en çok etkilenen ülkelerin başında Almanya geliyordu. Kredilerin kesilmesi yüzünden Almanya'da üretim durma noktasına geldi. 1932'de ülkedeki işsizlerin sayısı 5.5 milyonu buldu. İngiltere'de de 1929-1930 arasında, işsizlerin sayısı 400 bin kişi daha yükseldi. Fransa ise diğer gelişmiş ekonomilere nispetle daha az sanayileşmiş olması dolayısıyla daha az kredi ihtiyacı bulunduğu için ekonomik bunalımdan ABD, Almanya ve İngiltere kadar etkilenmedi.

1929 krizi ülkelerin ekonomileri kadar ekonomi politikaları üzerinde de önemli tesirler icra etti. Bunalımın getirdiği ekonomik çöküntüyü atlatabilmek ve bozulan dengeleri yeniden yerine oturtabilmek için hükümetler, liberalizmi reddeden, korumacı iktisadi politikalar uygulamak zorunda kalarak, devlete, ekonomik hayatta giderek daha merkezi ve aktif bir rol vermeye başladılar.

1929 iktisadi buhranının altüst ettiği ekonomik ve toplumsal yapılar karşısında özel sektör kadar, işçi kesimi ve halk da, kendilerini saran fakirlik içinde, her türlü kurtarıcı çözümü, hatta otoriter yöntemleri bile bir umut olarak kabul etmeye hazır hale geldiler. Hitler, Leon Blum ve Roosevelt gibi bir döneme damgasını vuran siyasi liderlerin arkasındaki kalabalık halk desteğinin en büyük sebebi buydu. Bu yönetim ve iktisadi politikaların hepsi, liberalizmi sınırlayacak ve güdümlü ekonomi ilkelerini geliştirerek ülkelerini düze çıkarmaya çalışacaklardı.⁶⁰

ABD'den dünyaya yayılan ekonomik buhran, böylesi büyük bir krizin etkilerine açık olan Türkiye ekonomisini de sarsmakta gecikmedi. 1920'li yıllarda Türk lirası sterline bağlı serbest dalgalanan bir sistemdeydi. O tarihte henüz bir merkez bankası bulunmadığı için, ekonomi büyümesine rağmen emisyon hacmi dahi genişlemiyordu. Dolayısıyla Türkiye, yerleşik yabancı bankaların getirdiği kısa vadeli kredilerle ekonomisini genişletmek durumundaydı. Serbest

▲ 24 Ekim 1929'da New York Borsası'nda satışa çıkarılan milyonlarca hisse senedinden hiçbirine alıcı çıkmamasıyla başlayan buhran sonucunda iflaslar birbirini izledi (New York Borsası, üstte).

ABD'den dünyaya yayılan ekonomik buhran, böylesi büyük bir krizin etkilerine açık olan Türkiye ekonomisini de sarsmakta gecikmedi.

⁵⁹ Beşir Hamitoğulları, Aynı eser, s.256.

⁶⁰ Beşir Hamitoğulları, Aynı eser, s.258-268; İlhan Tekili-Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, s.7 vd.

Buhranlı yıllarda hükümet önlemler almaya çalışıyordu. Bu önlemlerden biri de ekme fiyatlarının düzenlenmesiydi. 4 Mart 1932'de ekme fiyatları 6 kuruştan 12 kuruşa çıkarılmıştı. İstanbul Zahire Borsası da konuyla ilgili fikirlerini beyan ediyordu.

1930-1932 yılları 1929 bunalımının Türkiye'de en çok hissedilen zaman dilimi oldu. Bunun üzerine Hükümet, dünyadaki benzerleri gibi, 1930'dan itibaren ekonomide devletçi ve korumacı politikalara yöneldi.

dalgalı döviz kuru gibi, kredi faizleri de serbest dalgalıydı. Faiz haddini düzenlemek içinse devlet senyoraj hakkını kullanıp para basma imkanından da yoksundu. Kısacası, Türk ekonomisi bu yıllarda, dışarıdan yansıyan etkilere, mali piyasaların serbestliğinden ve devletçe yönetilmesinden ötürü tamamen açık bir durumdaydı. Bu arada, 1929'a kadar, Lozan Antlaşması kararları çerçevesinde gümrük vergisi koyma olanağı da yoktu.⁶¹

1929 krizi, ilk etapta, Türkiye Cumhuriyeti'nin yabancılara olan borçlarını ödeme imkanlarını ortadan kaldırdı. Hazinesinin 1929'da ek döviz ihtiyacı 90 milyon liraya ulaştı. İhracat azaldı. Türk lirası sterlin ve diğer yabancı paralar karşısında büyük değer kaybına uğradı. İthalat baskısı altında, dış ticaret açığı 101 milyon lira oldu. Bu, daha önceki yılların açığının iki katı demekti. Keza sterlin üzerinden açık artışı da bu orana yakın gerçekleşti. 1930'da hazine kısa vadeli dış borçlanmaya gitti. 1929-1933 arasında ekonomide tüketim göstergeleri şiddetli bir gerileme sürecine girdi. Türkiye'nin ihracatçısı olduğu tarımsal ürünlerin ve diğer hammaddelerin fiyatı 1925'deki seviyesinin 1932-1933'de üçte biri kadar düştü. Ekme fiyatları ise yükseldi.⁶² 1929'da yapılan spekülatif ithalat, dünya fiyatla-

rının düşmesini izleyerek iflaslara yol açtı. Buna, ithal malları satan kurumların, ithalat kısıtlarınca satacak mal bulamaması da eklendi. Ürün fiyatlarının düşmesiyle köyde azalan satın alma gücü stokların erimesine imkan vermedi. Dış ticarete açık kesimler, mesela tarım, madencilik, ticaret ve yabancı bankalar bu krizden özellikle etkilendi. İthalata zorunlu kısıtlama getirildi. 1930-1932'yi kapsayan üç yıl 1929 bunalımının Türkiye'de en çok hissedilen yılları oldu.⁶³

Sonuç olarak 1929 dünya ekonomik krizi, ihracatı kuru yemiş, tütün, pamuk gibi birkaç tarım ürününden oluşan, buna karşılık, kaput bezi ve şekere varıncaya kadar sanayi ürünü tüketim mallarını ve hemen bütün sermaye mallarını ithal etmek zorunda olan Türkiye ekonomisinde büyük bir sarsıntı meydana getirdi. Tarım ürünleri fiyatlarının hızla düşmesi, buna mukabil, sanayi ürünlerinin başlangıçta krize direnç gösterip, sonraları koruyucu gümrüklerin de etkisi ile daha düşük oranda azalma göstermesi, dışarıda ticaret hadlerinin ülkemiz aleyhine dönmesine yol açtı. İçeride ise fiyat makasının oluşmasına sebep oldu. Çiftçiler kendilerini ve ailelerini geçindirmeye yetecek asgari bir gelir sağlayamaz oldular. Bazı işletmeler yüzüstü bırakıldı, bazı ailelerin erkekleri demiryolu inşaatlarında veya şehir ve kazalara giderek, buralarda bulabildikleri işlerde çalışarak, aile bütçesine katkı yapmak zorunda kaldılar. Ziraat Bankası ve çarşı esnafına borçlarını ödeyemez duruma gelen çiftçiler yeni kredi alma imkanlarını kaybettiler. Bu durum piyasada gayri resmi surette faaliyet gösteren tefeciler faiz oranlarını yükselttiler. Ekonomide uzun süre durgunluk ve daralma oldu.⁶⁴

1929 yılından sonra Cumhuriyet yönetimi, liberal iktisat politikaların mevcut iç ve dış sorunları çözmede yetersiz kaldığını görünce, dünyadaki benzerleri gibi, 1930'dan itibaren ekonomide devletçi ve korumacı politikalara yöneldi. Bundan sonra özel girişim ve kişisel faaliyetlere prensip olarak saygı göstermekle birlikte, ülkenin yüksek çıkarları söz konusu olduğunda devlet ekonomiyeye müdahale edebilecek, üretici olarak da piyasada bizzat faaliyette bulunabilecekti.⁶⁵ 1939'a kadar sürecek olan yeni dönemde dünya ekonomisi büyük buhran içinde sürüklenirken Türkiye ekonomisi dışa kapanacak, devlet eliyle "milli sanayileşme" denemesi içine girecekti.⁶⁶

63 Gülten Kazgan, Aynı eser, s.45-46; 57-65.

64 Avni Zarakolu, "1929/1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle İlgili Mücadele Tedbirleri", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara 1982, s.89-103.

65 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, (haz. Mehmed Yaşa), İstanbul 1980, s.82 vd.

66 Korkut Boratav, Aynı eser, s.59 vd.; Uğur Korum, "1923-1929 Dö-

61 Gülten Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme, İstanbul 2005, s.44-45; İlhan Tekili-Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, s.78 vd.

62 Cumhuriyet, 4 Ocak 1932; 4 Mart 1932.

3- 1929 Krizi Sonrası Borsa

1929 ekonomik krizinin etkileri 1930 yılından itibaren Türkiye’de kendini ağırlıklı olarak hissettirmeye başladı. Özellikle dünya piyasalarında tarımsal mallara olan talebin düşmesi ülkenin döviz gelirlerini önemli oranda azalttı. Tarım ürünleri fiyatlarında 1930’da rekor düşüşler yaşandı. Türk parası değer kaybına uğradığı gibi bütçe kaynakları da büyük oranda daraldı. Bunun üzerine hükümet Türk toplumu ve ekonomi üzerindeki bu baskıları hafifletebilmek için bir dizi tedbirler almaya başladı. Türk ekonomisinin dışa bağımlılığını azaltmak, döviz harcamalarını asgariye indirmek, yerli sanayiye korumak ve güçlendirmek amaçlı bu tedbirlerden biri de kamu harcamalarında belli oranda yerli malı kullanılmasını zorunlu kılan kanundu.⁶⁷ Kanun öncesinde hükümete birbirinden ilginç önerilerde bulunularak, mesela şimendifer yollarına paralel olan şoselerde otomobil işletilmesinin yasaklanması; yerli malı kullanmak için kanun taslağındaki mecburiyetlerin arttırılması; yerli malı aleyhinde konuşanların mağazaları önünde asılmaları bile istendi.⁶⁸

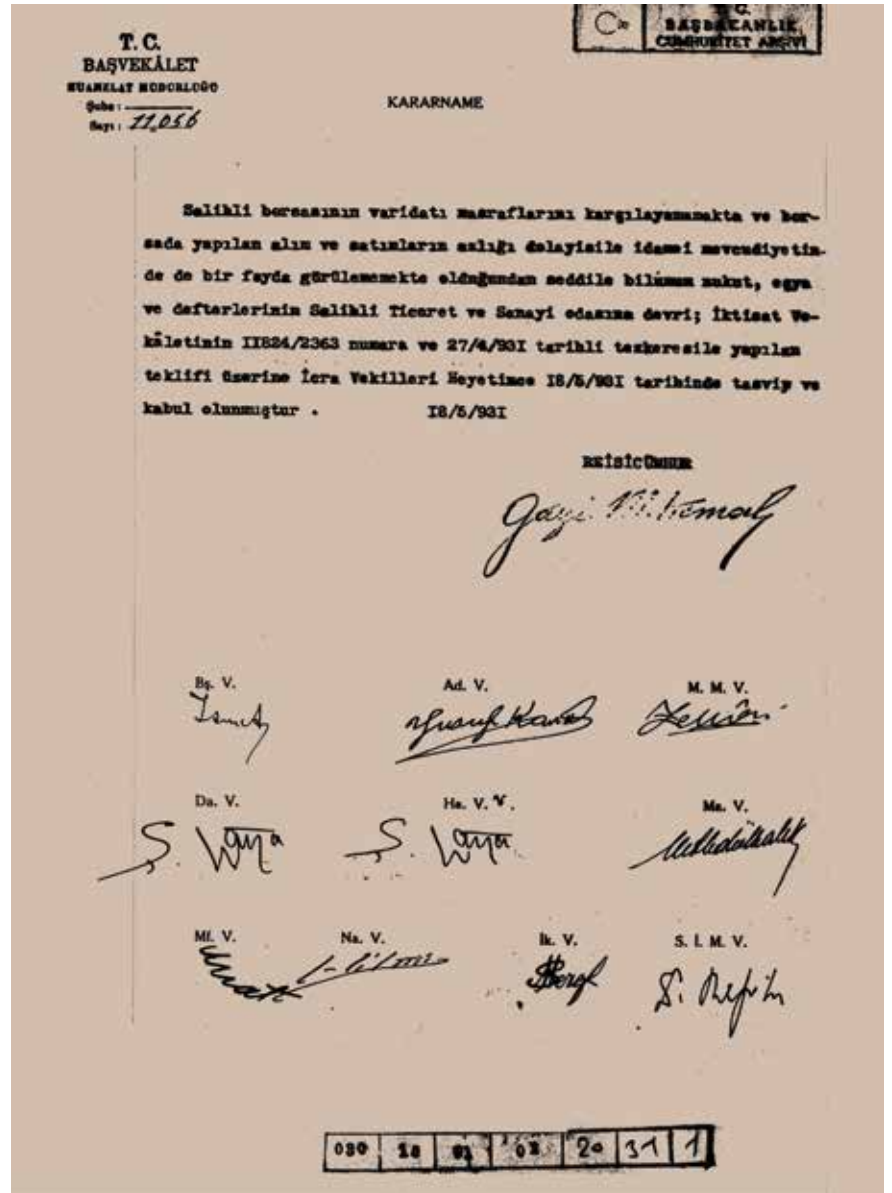
Yerli malı kullanımıyla ilgili kanunun kabulünden hemen sonra Milli Tasarruf ve İktisat Cemiyeti kuruldu. İstanbul Ticaret Odası’na göre, Milli Tasarruf ve İktisat Cemiyeti servetin tüketimi sahasında şahsi ve milli servetlerimizden en faydalı şekilde yararlanma yollarını bize gösterecek, servetlerimizin ziyade ve israfından bizi koruyacak ve bize rehberlik yapacak olan hayırlı ve milli bir teşekküldü. Bu cemiyet Büyük Millet Meclisi’nin ruhundan ve heyecanından hayat alıyordu.⁶⁹ Hükümetin aldığı yerli malı kullanma kararını canı gönülden destekleyen Oda yönetimi, kamuoyuna yaptığı açıklamada, bundan böyle sadece yerli malı kullanacaklarını beyan ederek, her Türk vatandaşını kendileriyle beraber yerli malı kullanmaya çağırdı.⁷⁰ Türk milletinin cihan önünde vereceği yeni vatan vazifesi, yerli mallarımızı yükseltmek, ihtiyaçlarımızı tedarik ve tatminde yerli malı kullanmaktı. Bu görev, Kurtuluş Savaşı gibi kanlı, yangınlı ve facialı da değildi. Bunda Karadeniz’in, Marmara’nın dalgaları üzerinden karanlık gecelerde, düşman torpidoları, zırhlıları arasında kaçırdığımız silahlara, toplara ve kadınlarımızın çelik sırtlarında

taşıdıkları ağır güllerle, cephane sandıklarına ihtiyaç yoktu. Bu çok hayırlı mücadele ve zafer için yalnız iki şey, azim ve sebat lazımdı. Azim ve sebat da bu asil milletin bitmez tükenmez hazinesi idi.⁷¹

1929 krizinin dalgalar halinde gelen etkileri 1930’dan itibaren Türkiye ekonomisi ve toplumuyla beraber ülkedeki ticaret borsaları üzerinde hissedilmeye ve giderek şiddetini arttırmaya başladı. O günlerde ülkenin değişik yerlerinde mevcut olan ticaret ve zahire borsaları “muameleat azlığı” veya “gelirlerinin giderlerini karşılayamadığı” gerekçesiyle veya “faydasız bulunarak”⁷² hükümet kararıyla ya tamamen kapatıldı ya da bir süreliğine tatil edildi. Mesela 18 Mayıs 1931’de Salihli Borsası,⁷³ 27 Temmuz 1931’de

▼ 1929 krizi borsaları da etkilemiş, bazı borsa ve odaların kapanması gündeme gelmişti.

Salihli Borsası’nın gelirlerinin giderlerini karşılayamadığı için kapanmasına karar verilmişti (altta).

neminde Türkiye’de İmalat Sanayii ve Sanayi Politikaları”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişme Semineri, Ankara 1982, s.63-78; İlhan Tekeli-Selim İlkin, 1929 Dünya Buhuranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları, s.91 vd.
67 Oktay Yenal, Aynı eser, s.80.
68 Oktay Yenal, Aynı eser, s.82.
69 “Milli Tasarruf ve İktisat Cemiyeti”, İTSOM, sayı 1, Kanunisanı/Ocak 1930, s.2.
70 “Yerli Mallarımızı Kullanacağız”, İTSOM, sayı 1, Kanunisanı/Ocak 1930, s.4-6.

71 “Yerli Mallarımızı Kullanacağız”, İTSOM, sayı 1, Kanunisanı/Ocak 1930, s.4.
72 Cumhuriyet, 25 Aralık 1930.
73 BCA, nr. 30.18.01.02.20.31.01.

Sivas demiryolunun işletmeye açılmasından sonra buradan gönderilen ilk buğday mahsulatı 7 Eylül 1930'da İstanbul'a gelmişti. Bunun üzerine İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası İdare Heyeti Reisi Furtunzade Murat Bey İsmet Paşa'ya bir teşekkür telgrafı çekmişti (altta).

Menemen Borsası,⁷⁴ 4 Ekim 1931'de Amasya Borsası,⁷⁵ 2 Mart 1932'de Kütahya Borsası,⁷⁶ 24 Nisan 1932'de Afyon Karahisar Borsası⁷⁷ ve Uzunköprü Borsası,⁷⁸ 9 Haziran 1932'de Balıkesir Borsası,⁷⁹ 1 Haziran 1933'de Çorlu Borsası,⁸⁰ 5 Ağustos 1933 Biga Borsası⁸¹ kapatıldı. Aynı yıl Polatlı'da açılması kararlaştırılmış olan ticaret ve zahire borsasının ise, açılmasında bir fayda olmayacağı ve gelirlerinin masrafını karşılamaya-çağının anlaşılması üzerine lağvedilmesi kararlaştırıldı.⁸² 1935 yılından sonra ise ekonomik krizin hafiflemeye başlamasıyla birlikte daha önce kapatılmış veya bir süreliğine faaliyetleri durdurulmuş ticaret ve zahire borsalarından bazıları yeniden açılmaya başlandı: Bunlardan Uzunköprü Borsası 30 Mart 1936'da, Çorlu Borsası ise 7 Ocak 1938'de hükümet kararıyla, iktisadi vaziyetin düzelmiş olduğu ifade edilerek, tekrar faaliyete geçirildi.⁸³ Bazı borsalar ise açıldıktan bir müddet sonra varlık göstere-medikleri veya muhitlerine hizmette bulunmadıklarından dolayı yine kapatılacaklardı.⁸⁴

1929 krizinin tetiklediği sıkıntılar Türkiye'deki diğer borsalarla birlikte İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nı da zor duruma düşürdü. Anadolu'dan İstanbul'a buğday akışında yaşanan azalma ve gecikmeler borsayı zor durumda bırakıyordu. Bundan dolayıdır ki, Sivas demiryolunun işletmeye açılmasından sonra buradan gönderilen ilk buğday mahsulatı 7 Eylül 1930'da İstanbul'a ulaştığında Ticaret ve Zahire Borsası'nda tören düzenlenmiş, İdare Heyeti Reisi Furtun-zade Murat Bey Başvekil İsmet Paşa'ya şu telgrafı çekmişti:⁸⁵

Şimendiferin zaferi
Sivas'tan ilk buğ-
day mahsulü geldi
Dün bu münasebetle Borsada
merasim yapılmış İsmet
Paşa Hazretlerine teşekkür
telgrafı gönderilmiştir
İstanbul 7 (A. A.) — İstanbul Ticaret borsası reisi Fortun zade Murat Bey tarafından Muhterem Başvekil İsmet Pş. Hazretlerine bugünkü tarihle atideki telgraf gönderilmiştir:
Muhterem Başvekil İsmet Paşa
Hazretlerine
Siyaseti İktisadiyelerinin Âsarı bahirei filiyesini ifade eyliyen Sivas hattının ilk müjdecisi olarak Sivas'tan yüklenen on beş tonluk buğday vagonunun bugün İstanbul'a muvasalat ve borsamızda merasimi mahsusa ile satılmasının ticaret ve İktisat Alemimizde husule getirdiği ve zati cillelerine karşı memleketin beslediği hürmet ve itimadı bir kat daha tezyide vesile olduğunu bütün borsa ailesi namına tazimatıma terdifen arza müsaraat eylerim efendim.

“Muhterem Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine.

Siyaset-i İktisadiyelerinin âsâr-ı bâhire-i filiyesini (görünen açık eserlerini) ifade eyleyen Sivas hattının ilk müjdecisi olarak Sivas'tan yüklenen on beş tonluk buğday vagonunun bugün İstanbul'a muvasalat ve borsamızda merasim-i mahsusa ile satılmasının ticaret ve İktisat alemimizde husule getirdiği ve Zat-ı Celilelerine karşı memleketin beslediği hürmet ve itimadı bir kat daha tezyide vesile olduğunu bütün borsa ailesi namına tazimatıma terdifen arza müsaraat eylerim efendim.”

Bir önceki döneme göre işlem hacmindeki belirgin daralma Ticaret Borsası gelirlerini hızla azalttı. Sürekli kâr eden kurum 1930'dan itibaren açık vermeye başlayınca Ticaret Borsası yönetimi bütçe gelirlerinin beşte birini ihtiyat akçesi olarak ayırmanın yollarını aramaya başladı.⁸⁶ 1931 yılı içinde İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın mali sıkıntı nedeniyle kapanacağına dair söylentiler çıktı. 10 Mayıs 1931 tarihli Cumhuriyet, borsanın mali durumu itibariyle kapanmak tehlikesine maruz bulunduğu şeklinde yayılan haberlerin doğru olmadığını, yaptıkları tahkikata göre gerçi borsadaki mali vaziyetin iyi olmadığını, ancak, en azından şimdilik, kurumun kapanmasını gerektirecek kadar vahim bir vaziyetin görülmediğini yazdı.⁸⁷ Ancak işlerin iyi gitmediği de bir gerçektir: Borsa, kâra geçemediğinden dolayı yasa gereği “varidat fazlası” olarak Ticaret Odası'na ödemesi gereken miktarı teslim edemeyerek ertelemeye başladı. Ticaret Borsası'nın 1930 yılı için öngördüğü gelirleri 158.290 lira, giderler 159.290 liraydı.⁸⁸

1929-1933 yılları arasında borsadaki memur sayısı giderek azaldı. 1928'de 74 olan memur sayısı 1929'da 67, 1930'da 42, 1931'de 41, 1932'de 50 ve 1933'de 41'e kadar indi. Benzer bir düşüş borsaya kayıtlı abone, mubayaacı ve simsar miktarlarında da yaşandı.⁸⁹ 1933'de borsa yönetimi memurlarına bayram ikramiyelerini zamanında ödeyebilmek için İstanbul Ticaret Odası'ndan üç bin lira avans istemeye karar verdi. Kararın gerekçesi, ürün fiyatlarının düşüklüğü, olumsuz mevsim şartları ve İktisadi buhran sebebiyle borsa muamelelerindeki durgunluk dolayısıyla gelirlerde meydana gelen azalmaydı. 28 Mart 1933 tarihi itibariyle borsa kasasında 650 lira para vardı ve eğer ek bir kaynak bulunmazsa bu parayla yaklaşmakta olan bayram ikramiyelerini ödemek imkansızdı.⁹⁰ Ancak bütün olumsuz koşullara rağmen borsa idaresi o zor yıllarda bile memurlarının maaş ve ikramiyelerini ödemeyi başardı.

74 BCA, nr. 30.18.01.02.22.54.02.
75 BCA, nr. 30.18.01.02.23.69.06.
76 BCA, nr. 30.18.01.02.26.13.06.
77 BCA, nr.30.18.01.02.27.28.09. Afyon Karahiser Borsası bir süre önce de tatil edilmişti.
78 BCA, nr. 30.18.01.02.27.29.07.
79 BCA, nr. 30.18.01.02.29.45.02.
80 BCA, nr. 30.18.01.02.37.47.17.
81 BCA, nr. 30.18.01.02.38.55.19.
82 BCA, nr. 30.18.01.02.41.86.06.
83 BCA, nr. 30.18.01.02.63.23.20 ve BCA, nr. 30.18.01.02.82.03.03.
84 Mesela Lüleburgaz Borsası 1938'de, Çorlu Borsası ise 1941'de kapatıldı: BCA, nr. 30.18.01.02.85.32.18 ve BCA, nr. 30.18.01.02.95.47.02.
85 Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.

86 Cumhuriyet, 11 ve 20 Mart 1931.
87 Cumhuriyet, 10 Mayıs 1931.
88 İTSOM, sayı 2, Şubat 1930, s.124.
89 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.69.
90 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1933, s.514/5.

1939 yılında İstanbul Ticaret Borsası'nda çalışan memur ve müstahdemlerin isimleri ile aldıkları maaş ve ikramiyeler şöyledir:⁹¹

Memurlar:

Vazifesi	İsmi	Maaşı (TL)	İkramiyesi (TL)
Komiser	Mehmet Pekin	300	180
Umumi Katip	Akif Arel	366	215
Büro Şefi	Fazıl Atak	160	160
Tesellüm	Eşref Özkul	112	50
Evrak	Memduh Benson	100	75
Muhasebe Müdürü			
	Şevki Sayışman	160	160
Veznedar	Hakkı Şenöz	140	50
Muhasebe Me.	İsmail Karan	70	50
Muhasip	Salim Zeki Türel	50	30
Fiyat ve Tetkik Müdürü			
	Tevfik Cihanoglu	240	240
Fiyat ve İs. Şefi			
	Arif Yalman	120	100
Fiyat ve İs. Memurları			
	Hakkı Or	125	70
	Talat Atak	118	70
	Nefi Köktekin	107	50
	Suphi Hekimoğlu	70	50
Kontrol ve İs. Memurları			
	Bedri Tümay	125	70
	Süreyya Ülker	107	50
	Zülbahar Belir	107	50
	Hakkı Olgaç	96	50
	Yahya Karagözoğlu	85	50
Laboratuvar Md.	Rüştü Çobanlı	160	160
Analiz Şefi	Suphi Gürtan	140	70
Analiz Memurları			
	Kemal İnceoğlu	107	50
	Hamdi Canko	96	50
	Orhan Akdoğ	50	20
Müstahdemler			
Tahsildar	Süleyman Yalçın	85	35
Tahsildar	Nuri Dağlıoğlu	70	30
Daktilo	Bihbude Alev	60	35
Daktilo	Fatma Kabaloğlu	60	35
Telefon	Rabia Karaevli	60	30
Tevzi	Cemil Severcan	60	30
Hademe	Aziz Enez	59	25
Kaloriferci	Yaşar Kınaytürk	54	25
Gardropçu	Osman Dilek	54	25
Bekçi	Halit Börü	54	25
Hademe	Ahmet Südütemiz	44	20
Hademe	Hacer Can	25	10

91 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1939, s.304.

▼ 22 Haziran 1935 tarihinde İstanbul Ticaret Borsası'nda yapılan bir muamele (solda).

İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası İdare Heyeti, 2 Ocak 1937'de aldığı bir kararla memur ve müstahdemlerinin çalışma saatlerini yeniden düzenledi. O tarihe kadar diğer devlet daireleri memurlarından fazla maaş aldıkları halde daha az çalıştıkları iddia edilen Ticaret Odası ve Ticaret Borsası çalışanları yeni ayarlamadan sonra sabah 09.00'da işe başlayacaklar ve akşam 18.00'a kadar mesai yapacaklardı.⁹²

Bu dönem borsaya dahil madde fiyatları tedricen düşüşe geçip, 1933 yılında buğday ve hububat ihracatının durmasıyla beraber eskiden dahile un sevk eden değirmenlerin bu yıl bilakis dahilden gelen un yoğunluğu karşısında alımlarını azaltması borsa işlemlerini derinden etkiledi. Borsa muameleleri bir yıl öncesine nispetle bir hayli azaldı.⁹³ 1934 bütçesinde borsa gelirleri ile giderleri 72.766 lira olarak aynıydı. Ancak hesaplar tutmadığından sene ortasında bazı harcamalar için ek tahsisat istenmesine karar verildi.⁹⁴ Aynı borsa yönetimi Ticaret Odası vasıtasıyla İktisat Vekaleti'ne müracaat ederek, gelirlerini biraz olsun arttırmak düşüncesiyle, muamele üzerinden borsaca alınmakta olan yüzde 2 resmin yüzde 3'e çıkarılmasını istemeye karar verdi.⁹⁵ Aynı sene borsa memurlarına ikramiyelerini ödeyebilmek için Ticaret Odası'ndan avans almak zorunda kaldı.⁹⁶

1935 ve 1936'da borsa yönetimi yine kâr beklemiyordu. Her iki yıl için en iyimser tahminlerle gelirlerin giderlere denk olacağı hesaplanıyordu. Tahmini gelir-gider miktarı 1935 için 72.766 lira, 1936 için 70.816 lira idi.⁹⁷ 1935'de buğday

92 Cumhuriyet, 3 Ocak 1937.

93 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1933, s.531/32.

94 İTSOM, sayı 2, Şubat 1934, s.96 ve Aynı Mecmua, sayı 1, İkinci Kanun/Ocak 1935, s.31.

95 Cumhuriyet, 8 Temmuz 1934.

96 Cumhuriyet, 13 Temmuz 1934.

97 İTSOM, sayı 1, İkinci Kanun/Ocak 1935, s.30 Aynı Mecmua, sayı 1, İkinci Kanun/Ocak 1936, s.31.

İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası İdare Heyeti, 2 Ocak 1937'de aldığı bir kararla memur ve müstahdemlerinin çalışma saatlerini yeniden düzenledi. Borsa çalışanları yeni ayarlamadan sonra sabah 09.00'da işe başlayacaklar ve akşam 18.00'a kadar mesai yapacaklardı.

fiyatlarındaki sert ve ani yükseliş akıllara “buğday fiyatlarında parmak mı oynuyor” sorusunu getiriyordu.⁹⁸ İstanbul’a normalde günde 300 ton buğday gelmesi gerekirken, 1935 yılı Temmuz itibarıyla günde ancak 140-150 ton arasında buğday giriyordu. Stoklar azalmış, bu yüzden değirmenciler ve fırıncılar da unsuzluktan şikayet eder hale gelmişti.⁹⁹ Ziraat Bakanı ekmeğin pahalılaşması için hiçbir sebep olmadığını, hükümetin gerekli tedbirleri aldığını söylüyor, son günlerde hızla artan ekmeğin fiyatlarından değirmencileri sorumlu tutuyordu.¹⁰⁰ Mütemediyen yükselen fiyatlar sebebiyle 1935 Kasım’ında İstanbul fırınlarında daha ucuz olan ikinci nevi ekmeğin satışıydı.¹⁰¹ Aylardır devam eden buğday ve un piyasasındaki anormal hareketlilik üzerine İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, 28 Kasım 1935 tarihinde İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası’na bizzat giderek satışları durdurup, tüccarlarla buğdayın azami 7,5 kuruştan satılması konusunda anlaşmıştı. Cumhuriyet gazetesi valinin borsa baskınına şöyle anlatıyordu.¹⁰²

“Dün borsa her günkü gibi saat onda açılmıştı. Herkes numuneliri tetkik ediyor ve büyük tacirlerin

ortaya atılmasını bekliyordu. O sırada Vali Muhittin Üstündağ’ın borsaya girdiği görüldü ve biraz sonra borsa genel sekreteri Akif Bey validen aldığı emir üzerine borsa salonunda buğday ve un üzerine muameleyi muvakkaten tatil ettiğini ve numunelerin ortadan kaldırılmasını bildirdi. Bu vaziyet borsada ümit edilmedik bir hadise gibi karşılandı. Ticaret Borsası tesis edilemeden beri memleketin buğday piyasasını ve ekmeğini ellerinde tutanlar hükümetin bu şekilde şiddetli bir müdahalesini ilk defa görüyorlardı.

Pek az sonra genel sekreter birinci sınıf un ve buğday tacirlerini valinin davet ettiğini söyledi ve meclis salonunda bir toplantı yapıldı. Borsa genel sekreteriyle Ziraat Bankası direktör muavini Mehmet Ali’nin ve sonradan borsa komiserinin iştirak ettikleri bu toplantı saat 2.30’a kadar devam etti. Vali İstanbul’da birinci nevi ekmeğin devamlı olarak 12 kuruşa satılmasının mümkün olduğu tetkikat neticesinde anlaşıldığından hükümetin direktifiyle kendileriyle temasa karar verildiğini bildirmiş ve buğdaycılardan bu fiyatı koruyacak şekilde piyasaya arz yapmalarının imkanı olup olmadığını sormuştur. Uzun hesaplardan sonra Ziraat Bankası’nın elindeki stoktan azami 7 kuruş 25 paradan sert buğday çıkarması takarrür etmiştir. Banka müessili Mehmet Ali bankanın elindeki stoklara göre her gün üçte bir sert buğday ve üçte iki yumuşak mal çıkarabileceklerini söylemiştir. Şu vaziyete göre İstanbul ekmeğinin şimdi yüzde 90 yumuşak ve yüzde on sert undan mürekkep olan birinci ekmeğin çeşidi bu esas dahilinde tadel edilmiş olacaktır...”

Bu toplantıdan sonra gazetecilere açıklama yapan İstanbul Valisi şunları söyledi:

“Ankara seyahatimin mevzuunun ekmeğin meselesi olduğunu dün söylemiştim. Gördüğüm lüzum üzerine bugün saat 11.30’da borsada muameleyi durdurdum. Borsa’da bugün saat 14.30’dan itibaren buğday azami 7,5 kuruş üzerinden satılacaktır. Bu buğdayın yarın Haydarpaşa’dan alınıp Cumartesi günü değirmenlerde bulunmasını temin edeceğiz. Ekmeğin Pazartesi günü yeni narhla 12 kuruştan satılmasını temine çalışacağım.”

Bu olay sonrası İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 14.20’de verilen ikinci emirle tekrar açıldı ve Ziraat Bankası’ndan borsaya 300 ton buğday arz edildi. İlk anda borsa salonunda çok az tüccar kaldığından dolayı alıcısı pek çıkmayan Ziraat Bankası buğdaylarının bir süre sonra, yumuşağı bir partisi 7 kuruş 24 paradan, sert 7 kuruş 12 paradan satıldı.¹⁰³

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, 1936 yılında işlem hacminin artmasına paralel yeniden yükselişe geçerek, tahminlerin üstünde bir gelir elde etti. Yapılan kesin hesaplara göre Ticaret Borsası’nın 1936 yılı gelirler toplamı 96.541 lira 50 kuruş olup, giderleri ise 70.391 lira 53 kuruştur. 1929 iktisadi

28 Kasım 1935 günü ►
İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, İstanbul Ticaret Borsası’na gelerek buğday fiyatlarına bizzat müdahale etti. Önce buğday satışlarını durduran Üstündağ daha sonra Borsa’da buğday fiyatlarının azami 7,5 kuruştan satılmasını istedi (yanda Vali Üstündağ Borsa kapısında bir mübayaacı ile konuşurken).

98 Cumhuriyet, 23 Haziran 1935.

99 Cumhuriyet, 17 Temmuz 1935.

100 Cumhuriyet, 17, 24 Temmuz 1935.

101 Cumhuriyet, 7 Kasım 1935.

102 Cumhuriyet, 29 Kasım 1935.

103 Cumhuriyet, 29 Kasım 1935.

krizinden bu yana borsa ilk defa kâra geçti ve elde ettiği "gelir fazlasını" uzun bir aradan sonra Ticaret Odası'na tediye etti.¹⁰⁴ Borsa'nın 1938 yılı için hedeflediği gelir 106.543 liraydı. Bu rakam, borsanın geleceğe dönük beklentilerinde hedef büyüttüğünün açık bir işaretiydi.¹⁰⁵ 1938'i de başarıyla kapatan İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, 1939 yılı için en az 17 bin lira kâr etmeyi planlıyordu.¹⁰⁶

Bu dönemde borsada işlem gören maddelerin adedinde artışa gidildi. 28 Aralık 1931'de alınan bir kararla kaşar peyniri, beyaz peynir, haşhaş tohumu, pamuk yağı, ayçiçek yağı, araşit yağı, haşhaş yağı, susam yağı, ketek yağı ve zeytin yağı borsaya kabul edilen ürünler arasına katıldı.¹⁰⁷ Bu karardan yaklaşık bir yıl önce Ticaret Borsası Umumi Katibi Nizamettin Ali Bey borsada muamele gören madde sayısının 40'ın üzerinde olduğunu söylüyordu.¹⁰⁸ 1939'da İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda muamele gören maddeler şunlardı: Buğday, çavdar, un, bulgur, arpa, yulaf, burçak, kaplıca, mısır, darı, kuş yemi, bakla, börülce, bezelye, nohut, fasulye, mercimek, susam, haşhaş tohumu, keten tohumu, kendir, fındık, ceviz, badem, afyon, av derileri, yapak, tiftik, keçi kılı, pamuk, ipek, koza, beyaz peynir, kaşar peyniri, zeytinyağı, nebati yağlar yani araşit yağı, ayçiçeği yağı, keten yağı, pamuk yağı, susam yağı.¹⁰⁹

1939'da İstanbul Ticaret Borsası'nda 56.739.457 kilo yumuşak, 38.243.398 kilo sert, 22.551.741 kilo kızılca, 15.000 kilo sünter satılırken, sadece dönme buğday üzerinde muamele olmadı. İşlem gören buğday fiyatları, 1938'de olduğu gibi, senenin ikinci ayından itibaren Ağustos'a kadar tedricen yükseldi, sonra tekrar düşerek senenin sonunda eski halini aldı. Toprak Mahsulatları Ofisi piyasaya hakim olduğu için buğday fiyatlarında Ofis'in kuruluşundan evvel meydana gelen önemli düşüş ve yükselişler olmadı.

1939'da İstanbul'a 135.417 ton buğday geldi. Bunlar yılın ilk üç ayında şehrin ihtiyacı oranında gerçekleşip, yalnız Mayıs ayında biraz azaldıysa da Haziran'da yeni gelenlerle açık kapatıldı. Şehre en fazla buğday gelişi 20 bin tonla Ağustos ayında oldu. O tarihte İstanbul şehrinin senelik ekmeklik un ihtiyacı 110 bin tondur. 1939'da İstanbul'a gelen 134 bin ton buğdayın bin tonu yılın ilk ayında yabancı ülkelere ve 2.800 tonu da Temmuz'dan başlayarak Türkiye'nin dahiline sevk edildi. Türkiye'nin yabancı memleketlere olan ihracatı 1939'da 23.418 ton, 1938'de ise 101.502 tondur. 1939 başında Ofis de dahil olduğu halde İstanbul'da 11.546

◀ 7 Kasım 1935 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bu fotoğrafta sokaklarda satılan ikinci sınıf ekmekler görülüyor.

ton buğday ile değirmenlerde un ve buğday olarak 11.006 ton stok vardı. 1940 yılına devredilen stok ise 17.418 ton buğday ile değirmenlerde 6.159 ton buğday ve un idi. Bütün Türkiye'nin 1939'da buğday rekoltesi toplam 4.204.170 ton, 1938'de ise 4.278.815 tondur. 1938 ve 1939'un ortalama buğday fiyatları yumuşak, sert ve kızılca olarak 5 ila 6 kuruş arasında değişiyordu. 1939'un ortalaması her üç çeşitte de biraz daha düşüktü.¹¹⁰

Aynı yıl borsada muamele gören ekstra un 98.430, ekstra un 90.327, birinci ekmeklik un 163.721, birinci yumuşak 766.032, birinci sert 206.307, ikinci sert 41.133, üçüncü sert 47.452, mısır unu 486, mikst 305.061, razmol 71.397, ırmık 17.685 çuvaldı. 5.274.658 kilo da kepek işlemi görmüştü. İstanbul'a un Eskişehir, Karaköy, Bozöyük ile az miktarda Trakya ve Bandırma'daki değirmenlerden geliyordu. 1939'da 23.581 küsur ton un, 91 ton mısır unu, 324 ton razmol ve 5.659 ton kepek geldi. Buna mukabil İstanbul'dan Türkiye dahiline 12.703 küsur ton un, 43 küsur ton mısır unu, 53 küsur ton paspal, 334 ton kepek gönderildi. Yabancı ülkelere ise 458 küsur ton un, 4.566 ton mikst ve 13.472 ton da kepek ihraç edildi. 1939 başında değirmenlerde buğday ve un stoku 11.006, 1940'a devredilen stok da 6.159 tondur. Un fiyatları ortalaması ise kalitesine göre 742,48 kuruş ile 238,76 kuruş arasında değişiyordu. Kepek ortalama 3,37 kuruştur.¹¹¹

1939'da borsada muamele gören diğer maddelerden fasulye çeşitlerinden ekstra çalı 121.100 kilo, çalı 1.980.667 kilo, barbunya 1.123.150 kilo, horoz 115.700 kilo, ufak fasulye ise 4.018.069 kiloydu. Fiyatları bir önceki seneye göre 1939'da biraz yüksekti. Nohut fiyatları da aynı durumdaydı. Borsada en çok muamele gören nohut "natürel nohut" idi. İspanya tohumu olarak anılan nohut türüne ise pek rağbet edilmediği anlaşıyordu.¹¹²

104 İTSOM, sayı 3, Mart 1937, s.293.

105 İTSOM, sayı 11, Kasım 1937, s.97.

106 İTSOM, sayı 2, Şubat 1939, s.170-171.

107 İTSOM, 1932 yılı sayıları, ekleri.

108 Cumhuriyet, 26 Ocak 1931.

109 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1939 Yılı, İstanbul 1940.

110 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1939 Yılı, İstanbul 1940, s.5.

111 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1939 Yılı, İstanbul 1940, s.8-9.

112 1939'da İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda işlem gören maddeler hakkında tafsilat için bkz. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1939 Yılı, İstanbul 1940.

Mıntika Ticaret Müdürü
ve Borsa Tabii Azası
Muhsin Bey

4- İktisat Vekili Celal Bayar İstanbul'da

Dönemin İktisat Vekili Mahmut Celal (Bayar) Bey, 15 Şubat 1933'de şehirdeki iktisadi kurumları tetkik ve teftiş etmek üzere İstanbul'a geldi. Bu amaçla, 16 Eylül'de İstanbul Ticaret Odası'na da uğrayan Celal Bayar, Oda'da bulunduğu sırada meclis müzakerelerine katıldı. Meclisin çalışmasını sonuna kadar takip eden İktisat Vekili'nin bu jesti Oda ve Borsa mensuplarınca sevinçle karşılandı. Meclise riyaset eden ve aynı zamanda borsa azası olan Habib-zade Ziya Bey bu münasebetle bir konuşma yaparak, Celal Bayar'ın aralarında bulunmasından duydukları memnuniyeti dile getirdi. Azaların alkışlarla destekledikleri konuşmada Habib-zade şunları söyledi:¹¹³

"Kıymetli Vekilimiz Mahmut Celal Beyefendi aramızda bulunuyorlar. Bir Vekilin, Oda meclisi içtimainda bulunması, Odamızın tesisinden beri ilk defa vaki olmuş bir hadisedir. Bundan dolayı kendilerine meclis namına arz-ı şükran ederim."

İktisat Vekili Celal Bayar, iki ay süren Avrupa'daki temaslarından sonra 7 Eylül 1933 tarihinde bir kez daha İstanbul'a uğradı. Bayar Londra'da toplanan iktisat konferansına katılmış, müteakiben Fransızlarla ve Almanlarla iktisadi görüşmeler ve bazı ticari anlaşmalar yaptıktan sonra önce Vişî'ye uğrayıp, oradan da trenle İstanbul'a gelmişti. İktisat Vekili 7 Eylül sabahı Sirkeci Garı'nda Reis-i Cumhur namına yaver Naşit Beyle Gaziantep Mebusu Kılıç Ali, Siirt Mebusu Alâettin Cemil, Sivas Mebusu Rahmi, Zongul-

dak Mebusu Ragıp, Sinop Mebusu Recep Zühtü, İş Bankası Umumi Müdür Vekili Muammer, bankanın Ankara Müdürü Fazıl, İstanbul Müdürü Yusuf Ziya, Liman Şirketi Müdürü Hamdi, Sümerbank Müdürü Nurullah Esat, Deniz İşleri Müdürü Sadettin, İstanbul Ticaret Odası Reisi Nemli-zade Mithat, Ticaret Ofisi müdürü Cemal beyler ve diğer birçok zevat tarafından karşılandı. Bayar'ı karşılayanlar arasında İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'ndan Muhsin Bey de bulunuyordu.¹¹⁴

Bayar, İstanbul'da çeşitli görüşmeler yaptıktan ve bir müddet evinde istirahat ettikten sonra evvela Sümerbank'a oradan da Dolmabahçe Sarayı'na gitti. Sarayda Gazi Mustafa Kemal tarafından kabul edilip, Avrupa'daki tetkikat ve müzakerelerinin neticeleri hakkında bilgi verdi. Geceyi İstanbul'da geçiren Bayar, 8 Eylül akşamı trenle Ankara'ya doğru hareket etti.¹¹⁵

5- Anımlı Bir Karar: Borsa'ya Gazi Köşesi

1934 Mayıs'ında İstanbul Ticaret Müdüriyeti kendi mıntıkasında bulunan borsalar ile Ticaret Odası'nda bir Gazi Köşesi yapılmasına karar verdi. Alınan karara göre İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası ve Ticaret Odası'na Gazi Mustafa Kemal'in büstü konulacaktı.¹¹⁶

6- Borsa'nın Katıldığı Kurullar ve Organizasyonlar

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası faaliyete geçtikten sonra üyeleriyle çeşitli tetkik komisyonları içinde yer aldığı gibi,¹¹⁷ bölgesel, ulusal veya uluslararası nitelikteki iktisadi kurul ve organizasyonlarda da aktif görevler üstlenerek önemli hizmetlerde bulundu. İstanbul Odalar Kongresi, Ankara Sanayi Kongresi, Âlî İktisat Meclisi, Beynelmîlel Ticaret Odası'na bağlı olarak kurulan Türkiye Milli Komitesi, Arsiulusal Tecim Odası, Türkiye Milli Komitesi Kongresi, Tecim-Endüstri Odaları Kongresi ve İzmir Arsiulusal Fuarı; Ticaret Borsası'nın kriz döneminde dahil olduğu önemli organizasyonlardan bazılarıydı.

a- 1930 İstanbul Odalar Kongresi

1926'dan beri her yıl İstanbul Ticaret Odası'nca düzenlenmekte olan Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi'nin dördüncüsünün resmi açılışı, 30 Ocak 1930 tarihinde İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda oldu.¹¹⁸ Öncekilerde olduğu gibi, 1930 kongresinde de Ticaret Odası'nın en büyük yardım-

Dönemin İktisat Vekili
Celal Bayar, 7 Eylül
1933'te İstanbul'a geldi.
Bayar'ı karşılayanlar
arasında İstanbul Ticaret
ve Zahire Borsası'ndan
Muhsin Bey de yer
alıyordu.

113 Cumhuriyet, 16 Şubat 1933.

114 Cumhuriyet, 8 Eylül 1933.

115 Cumhuriyet, 8 Eylül 1933.

116 Cumhuriyet, 7 Mayıs 1934.

117 Örnekler için bkz. İTSOM Ekleri'ne bakılabilir. Ayrıca: İTSOM, sayı, 11, Kasım 1934, s.464.

118 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1930, s. 28 Kanunisani 1930 tarihli celse.

cısı İstanbul Ticaret Borsası idi. Açılıştan iki gün önce gerekli hazırlıklara başlayan borsa yönetimi, 30 Ocak Perşembe günü saat 15.00'de Hamidiye Medresesi'ne gelen kongre heyetini kapıda karşılayarak tören boyunca iyi bir ev sahipliği yaptı.

Kongre süresince ele alınan konular sanayi teşvik kanunu ve muamele vergisi, Türk mallarının standardizasyonu, dışarıdan satın alınacak vapurların gümrük ve muamele vergisi hakkındaydı.¹¹⁹

b- 1930 Ankara Sanayi Kongresi

1930'da Ankara'da toplanan bu kongre, o tarihe kadar ülke sanayi hakkında tertip edilen en kapsamlı organizasyondur. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin öncülüğünde toplanan kongre gündemindeki müzakere başlıkları hammadde, sermaye ve kredi, vergiler ve harçlar, sanayi teşvik kanunu ve tatbikatı, standart meseleleri, rasyonalizasyon meseleleri, ticaret ve sanayi odalarında sanayicilerin temsili, sınai tedrisat ve nakliyat tarifeleri idi.¹²⁰ Bunlar dışında kongrede, ayrıca, mensucat, gıda, deri, orman, taş-toprak, kimya, maden ihracı ve maden mamulâtı sanayi gibi genel konular etrafında da raporlar hazırlanarak, Türk sanayisinin halihazır durumu ve inkişafı için alınması gereken tedbirler tartışıldı.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası adına Borsa Umumi Katibi Nizamettin ve Kimyager Nurettin beylerin de iştirak ettiği kongre sonunda Milli İktisat Cemiyeti tarafından yayınlanan ortak bildiri de, kongrenin verimli geçtiği ifade edilerek, yerli mallarımızın miktarını çoğaltmak, cinslerini metanet, zarafet ve diğer nitelikleri itibarıyla yabancı mallar derecesine getirip fiyatlarını ucuzlatmak gerektiği vurgulandı.¹²¹

c- Beynelmilel Roma Buğday Kongresi

1931 yılında İtalya'nın başkenti Roma'da uluslararası bir buğday kongresi yapılacaktı. 1929 krizinin dünyayı sardığı bir hengamede yapılmasına karar verilen bu ilmi kongreye Ocak ayı başında Türkiye de davet edildi. Fakat o günlerde Türkiye'de buğday işleriyle meşgul olan bilimsel bir enstitü bulunmadığından, alınan karar gereği kongreye, bu vazifeyi kısmen ifa etmekte olan İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın katılması uygun görüldü. Cumhuriyet gazetesinin verdiği habere göre İktisat Vekaleti onay verdiği takdirde buğday kongresinde Türkiye'yi borsa temsil edecekti.¹²²

d- Âli İktisat Meclisi

Türkiye Cumhuriyeti tarafından kurulan en mühim devlet iktisat müesseselerinden biri olan Âli İktisat Meclisi, 25 Haziran 1927'de Ankara'da kuruldu. 1928 Mart başında Başbakan İsmet İnönü'nün katıldığı resmi törenle Millet Meclisi eski binasında faaliyete geçen bu yüksek istişare meclisi, senede en az iki defa toplanıyor ve her toplantı normalde 15 gün sürüyordu. İlk içtimaları 1-19 Mart tarihleri arasında yapan Meclis, ikinci devre toplantılarını 1-15 Aralık'ta gerçekleştirdi. İlk devre toplantıları sırasında hayat pahalılığı, piyasalardaki dalgalanmaların sebep ve çareleri, yeni gümrük tarifelerinde kabul ve takip edilecek esaslar görüşüldü.¹²³ İkinci devre toplantılarında yine hayat pahalılığı ve gümrük siyasetimiz üzerinde duruldu. 1929-1933 yılları arasında da toplantılarına devam eden Âli İktisat Meclisi, dönemin birçok iktisadi meselelerine ilişkin müzakerelerde bulunarak raporlar hazırladı.¹²⁴

Meclisin birinci fahri reisi Başvekil İsmet İnönü idi. İktisat Vekili Celal Bayar meclisin önce azası iken daha sonra ikinci fahri reisi oldu. Aynı şekilde Mustafa Şefik, Şakir ve Rahmi Beyler İktisat Vekili olduklarında meclisin ikinci fahri reisini yaptılar. Meclis açıldığı ilk yıl Rahmi Bey aynı zamanda İktisat Vekili'ydü.

Âli İktisat Meclisi'nin 24 azası ve azalık sıfatını haiz bir umumi katibi bulunuyor, meclis azası arasından seçilen biri reis, diğeri de reis vekilliği görevini yürütüyordu. Umumi katibin üç yardımcısı ve ayrıca lüzumu kadar da memurları vardı. Meclisin

◀ 1933 yılında gerçekleşen Âli İktisat Meclisi'nin açılışını İktisat Vekili Celal Bayar yapmıştı.

119 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.44-45.

120 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.43.

121 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.43 ve Borsa Zabıt Defteri yıl 1930, 31 Kanunisanı 1930 tarihli celse.

122 Cumhuriyet, 5 Ocak 1931.

123 İTSOM, sayı 9, Ağustos 1928, s.453 vd.

124 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.39-40.

▲ **Âli İktisat Meclisi'nin ilk Umumi Katibi Nurullah Esat Bey (üstte).**

▼ **Âli İktisat Meclisi'ne aza seçilenlerden İstanbul Ticaret Borsası'ndan Şerifzade Süreyya Bey (altta).**

ilk umumi katipliğini yapmış olan Nurullah Esat Bey, 1933'de Sümerbank Umum Müdürü idi. Meclis azasının 12'si biri ordu erkanından olmak üzere iktisat konularında uzman kişilerden oluşuyor ve bu kişileri İcra Vekilleri yani Bakanlar Kurulu seçiyordu. Diğer 12 aza ise farklı iktisadi sektörlerden seçilen isimlerden meydana geliyor ve bunların içinde ticaret ve zahire borsalarından seçilen bir aza da yer alıyordu.¹²⁵

İhracat, ithalat tacirleri, vapurcu ve fabrikacı olan dört aza Ticaret ve Sanayi Odaları umum kongresi tarafından; kongre toplanmayan zamanlar ihracat taciri İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, ithalat taciri ile vapurcu ve fabrikacı aza da İstanbul Ticaret Odası tarafından seçiliyordu. Kalan 8 aza ise kendi mesleklerinin iktisadi teşekkülleri ve kurumlarınca Meclis Talimatnamesi'ndeki usullere göre seçiliyordu. Azalık süresi 4 sene olup, ilk iki seneden sonra 12 aza kura ile ayrılıyordu. Bundan sonra her iki yılda nöbetleşe sırayla diğer 12 aza yerine yeni atamalar yapılıyordu. Müddetini dolduran azaların tekrar seçilmesi mümkündü. Meclis müzakerelerine gerekli görüldüğü takdirde bakanlıklardan uzmanlar katılabilirdi.¹²⁶

Âlî İktisat Meclisi'nin görevi, ülke ekonomisiyle ilgili hükümet tarafından hazırlanacak kanun ve nizamname tasarımları ve hükümetten tevdi olunacak iktisadi meseleler hakkında görüş bildirmek; iktisatla alakadar kanun ve nizamnamelerin ülke ihtiyaçlarına uygunluğunu ve bunlar arasındaki ahenk ve irtibatı tetkik edip gerekli görülecek değişiklikleri bir raporla hükümete teklif etmek; ekonomik ihtiyaçlarımızın icap ettirdiği usul ve sistemler hakkında tetkikat yapmak; genel iktisat akımlarını takip ve ülkenin iktisadiyatına tesir ve ilgi derecelerini inceleyerek hükümete rapor etmekte.¹²⁷

Devletin iktisat politikalarına yön veren en yüksek istişare meclisi niteliğinde olan Âlî İktisat Meclisi'nde 1934 öncesinde İstanbul Ticaret ve Zahire Odası azasından Furtun-zade Murat Bey ticaret borsaları temsilcisi olarak görev yaparken, 1934'de ise bu görevi yine İstanbul Ticaret Borsası azasından bir başka isim, Habip-zade Ziya Bey yerine getirdi. Böylesine önemli bir iktisadi üst kurul içinde yer almak Murat ve Ziya beyler kadar borsa için de iftihar edilecek bir durumdu.¹²⁸ İstanbul Ticaret Borsası'nın kurumsal itibarı devlet ve iktisat çevrelerinde giderek yükseliyordu.

e- 1931 Beynelmîlel Ticaret Odası Türkiye Milli Komitesi

1931'de Ankara'da toplanan Üçüncü Türk Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi'nde, Beynelmîlel Ticaret Odası'nun dünya iktisadiyat ve ticaretindeki önemli konumu itibarıyla bu iktisadi kuruma hakiki ve tüzel şahıslar ve müesseselerimizin faal ve ferdi üye olarak katılmaları yönünde bir karar alınmış, ancak bu katılımın hayata geçirilebilmesi için gerekli görülen milli komite bir türlü kurulamamıştı. Türk Milli Komitesi'nin kurulmaması sebebiyle Beynelmîlel Ticaret Odası'nın merkezi Paris'te olan meclisinde Türkiye temsil edilememekteydi. Bu komitenin teşkili halinde uluslararası önemli bir kuruluşta Türkiye'nin de üyesi bulunacak ve Avrupa'nın iktisadi ve ticari geleceğine ilişkin kararlarda söz sahibi olacaktı.

Bu prensip kararından uzun süre sonra Türkiye Milli Komitesi'nin teşkilini gerçekleştirmek üzere bir nizamname taslağı hazırlanarak İktisat Vekaleti'ne gönderildi. İktisat Vekaleti, 1934'de, bu nizamname dahilinde Beynelmîlel Ticaret Odası'na bağlı olarak çalışacak olan Türkiye Milli Komitesi'nin tesis edilmesi görevini İstanbul Ticaret Odası'na havale etti. Bunun üzerine Ticaret Odası başkanının riyaseti altında üç kişiden oluşan bir heyet teşkil edilerek kuruluş çalışmalarına başlandı. İktisat Vekaleti'nin direktifleri doğrultusunda Türkiye Milli Komitesi'nin statüsü belirlenip, taslak metinde bazı küçük tadilatlar da yapılarak düzenleme tamamlandı.¹²⁹

Kurucu heyet, milli komiteyi kurmak üzere, nizamnamenin 9. maddesi gereği, İhracat Ofisi, İstanbul Ticaret Odası, Sanayi Birliği, Kambiyo ve Esham Borsası ile İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası üyelerinden müteşekkil 11 kişilik bir komisyon oluşturdu. 25 Ocak 1934 günü İstanbul Ticaret Odası'nda toplanan bu komisyon Türkiye Milli Komitesi kurarak önemli bir başarıya imza attı. Komisyon ayrıca Milli Komite'nin işlerini yürütecek bir de büronun tesisini gerçekleştirdi. Uluslararası iktisadi bir topluluğun üyesi olarak Türkiye ekonomisinde önemli bir misyon üstlenecek olan Beynelmîlel Ticaret Odası Türkiye Milli Komitesi'nin nizamnamesi toplam 22 maddeden meydana geliyordu. Buna göre Milli Komite'nin merkezi İstanbul'du. Amacı ise, en yetkili teşekkülleri vasıtasıyla memleketin iktisadi kudret ve kuvvetlerini bir araya toplamaktı. 3. maddede Milli Komite'nin faal ve ferdi olmak üzere iki çeşit azası olduğunu, bunlar arasında ticaret borsalarının da bulunduğunu belirtiyordu. 9. maddeye göre komitenin idare meclisi azalarından bir veya iki kişi borsalar tarafından seçiliyordu.¹³⁰ Bunlardan en az biri şüphesiz İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası azasından olacaktı

125 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yılı Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.37-38.

126 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yılı Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.38.

127 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yılı Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.39.

128 İTSOM, Cumhuriyetin Onuncu Yılı Dönümü Fevkalade Nushası, 1933, s.39.

129 İTSOM, sayı, 2, Şubat 1934, s.60.

130 İTSOM, sayı, 2, Şubat 1934, s.60, 62.

f- 1934 Arsulusal Tecim Odası Türkiye Milli Komitesi Kongresi

25 Ocak 1934 tarihinde kuruluşu gerçekleşen Beynelmül Ticaret Odası Türkiye Milli Komitesi ilk kongresini 1935'de İstanbul'da yaptı. Komitenin ismindeki farklılık, o yıl revaçta olan "öz Türkçe" sözcük kullanma modasından dolayıydı. Arsulusal beynelmül, tecim de ticaretin karşılığı olarak seçilmişti.

1935 kongresine, Türkiye Milli Komitesi'nin üyeleri olan Türkiye ticaret odaları ve borsaları ile ticari, sanayi ve finansal kurumların temsilcileri iştirak etti. Kongrenin başkanlığını İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ve Türkiye Milli Komitesi Başkanı Mithat Nemli yaptı. Mithat Nemli açılış konuşmasında, Tecim Odası'nın ekonomi alanındaki faaliyetlerinden bahsettikten sonra Türkiye Milli Komitesi'nin amaçlarını ve görevlerini dile getirip, bu meyanda bilhassa ulusal ekonomiyi teşkilatlandırmak ve Türk milletinin menfaatine en uygun bir surette programlaştırmak gerektiği üzerinde durdu. Mithat Nemli'den sonra da Komite Sekreteri Galip Bahtiyar Göker kürsüye gelerek yıllık raporu okudu. Ardından gündem maddeleri müzakere edilerek seçim yapıldı. Yapılan seçim sonucunda Arsulusal Tecim Odası (Beynelmül Ticaret Odası) Türkiye Komitesi'nin 11 kişilik üyeleri belirlendi. Üyeler arasında İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nı temsilen tanıdık bir isim, Murat Furtun Bey de yer alıyordu.¹³¹

Kongre münasebetiyle Reis-i Cumhuriyet Atatürk'e, Millet Meclisi Riyasetine, Başbakan İsmet İnönü ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlılık ve teşekkür telgrafı çekildi. Türkiye ticaret, sanayi ve finans çevrelerinden çok sayıda insanın katıldığı 1935 kongresi, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası için de yeni bir gurur vesilesi oldu.

g- 1935 Türkiye Tecim-Endüstri Odaları Kongresi

Cumhuriyet hükümetinin sorumluluğunda birkaç yıldır düzenli yapılmakta olan ticaret ve sanayi odaları genel kongrelerinin dördüncüsü, "Türkiye Tecim ve Endüstri Odaları Kongresi" adıyla 21-26 Mayıs 1935 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleşti. Bu önemli kongreye İstanbul vilayetini temsilen Ticaret ve Zahire Borsası'ndan Furtun-zade Murat Bey katıldı.¹³²

Kongrenin açılış konuşmasını İktisat Bakanı Celal Bayar yaptı. Bayar, konuşmasında, özellikle rasyonel çalışmanın lüzumuna işaret ettikten sonra ihracat mallarımızın standart hale getirilmesinin önemi üzerinde durup bu konuda kongre

rede alınacak nihai kararların hükümet tarafından tatbik edileceğini açıkladı. Kongrede iktisadi ve ticari hayatı ilgilendiren birçok önemli konu hakkında müzakerelerde bulunulup tavsiye kararları alındı. Bu bağlamda ticaret odaları nizamnamesi ile borsalar hakkında da bazı eleştirilerek getirilerek önerilerde bulunuldu:

Kongrede odalar nizamnamesi için yapılması istenen değişikliklere dair alınan kararlar ikiye ayrılıyordu. Bunlardan biri esasa müteallik hususlar, diğeri ise uygulamayla alakalıydı. Esasa ilişkin olanlardan en önemlisi, "mıntıka odaları" teşkili hakkındaydı. Kongre kararına göre ticaret odaları kurulacak yerlerin büyük istihsal mıntıkaları, ithalat ve ihracat merkezleri veya sanayi merkezleri olup olmadıkları önceden araştırılmalı ve ihracat iskeleleri ile ekonomik kondisyonu yüksek yerlerde "mıntıka ticaret odaları" kurulmalıydı. Mıntıka ticaret odaları memleketin dinamik ekonomik gidişini tetkik ederek ana ve esaslı dokümanları toplamak, gerekli etütleri yapmak, kuvvetli ve sıhhatli enformasyon faaliyeti tesis etmek gibi vazifeleri yerine getirebilirdi.

1935 kongresinde borsalar hakkında alınan kararlarda, mevcut borsaların, günün ihtiyaç ve şartlarına uymayan 1886 tarihli nizamnameye dayandığı ifade edilerek, yeni bir kanun ve nizamname ile ticaret borsalarının günün icaplarına ve ekonomik yapısına uyumlu hale getiril-

İktisat politikalarına yön veren en yüksek istişare meclisi niteliğinde olan Âlî İktisat Meclisi'nde 1934 öncesinde İstanbul Ticaret ve Zahire Odası azasından Furtun-zade Murat Bey ticaret borsaları temsilcisi olarak görev yaptı.

▼ Yeni Ekonomi Bakanlığı binası ve 1935 kongresinin yapıldığı salon (altta).

131 İTSOM, sayı, 12, Birinci Kanun/Aralık 1935, s.305.

132 İTSOM, sayı,6, Haziran 1935, s.155, 158.

mesi istendi. Buna göre ticaret borsaları eskiden olduğu gibi yine ticaret odalarına bağlı kalmalı, fakat tüzel kişilik ile kendi işleri için menkul ve gayrimenkul temellük ve tasarruf hakkını haiz olmalıydı. Borsa idare heyetlerinde mutlaka çiftçi ve genel olarak üreticilerin ve belediyelerin de temsilcileri bulunmalıydı. Borsalarda mamul maddeler de muamele görecekti olursa bu takdirde bu müesseselerde sanayi erbabının da temsilcilerinin olması gerekecekti.¹³³

Ticaret borsaları iç ticaret ve dış ticarete ait mallar üzerine toplu olarak alış veriş yapılan ekonomik merkezlerde ve bu merkezler ticaret odalarının gösterecekleri yerlerde İktisat Bakanlığı'nın kararı ile açılmalıydı.

Ticaret borsalarında alış veriş gören mallar üzerine iş yapan tüccarların borsaya abone olmasının mecburi veya ihtiyari olması kongredeki odalar ve borsalar komisyonunu ikiye bölmüş ve borsaların ödevlerini hakkıyla yapmalarının mecburiyet kaydı ile çok kolaylaşacağı iddiasında bulunan ve burada gelir değil, tüccarın ve ticari işlerin borsada toplanmasının istenildiğini söyleyen üyelerin fikirleri azınlıkta kalmış ve ekseriyet borsaya abone olarak yazılmanın isteğe bağlı bırakılması ve abonelere temin edilecek menfaatlerin tüccarları fiilen borsaya kendi kendilerine abone olmaya sevk edeceği görüşünde bulunmuştur. Bundan dolayı aboneler ile abone olmayanlar arasında borsa hizmetlerinden istifade hususunda fark gözetilmesi gerekecektir.¹³⁴

Ticaret borsaları hakkındaki diğer kararlar ise; borsa resminin (harcının) malın satış kıymeti üzerinden yüzde 1 ila yüzde 3 nispetinde alınması ve her borsanın alacağı resim miktarının borsa

idaresi ile bağlı olduğu ticaret odasının teklifiyle bakanlıkça tayin edilmesi; borsa resmi kıymet üzerinden alınmayıp ağırlık üzerinden alınması gereken borsalar için gerek esas, gerek miktar kararı borsa ve oda teklifi ile bakanlık tarafından verilmesi; borsaya dahil mallar üzerine borsa dışında alış verişin kesinlikle yasaklanması; ticaret borsalarına hakemlik yetkisi verilmesi ve ayrıca teslim olunan malın numuneye uygunsuzluğu, tartı ve analiz yüzünden çıkan ihtilaflarda borsa ekspertizinin mecburi tutulması; her borsa için yapılacak hususi talimatnamede, kanun ve nizamname çerçevesi içinde, mahallin şart ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması; borsalar için konacak hüküm ve usullerin hakkıyla uygulanmasını temin için kuvvetli müeyyidelerin kabul edilmesi. Bu müeyyidelerin tüccarlara yazılmış para ve inzibat cezalarından ibaret olması ve cezalara çarpıldıktan sonra dahi cezayı gerektiren hareketleri tekrarda ısrar edenlerin borsada muameleden men edilmesi; bazı piyasalarda alış verişe aracılık edenlerin adedi birden fazla olması, maliyet fiyatlarının lüzumsuz olarak artırmakta olduğu nazarı itibara alınarak borsalarda işlemin tek aracı ile yapılması; borsa olmayan yerlerde gereği halinde, doğrudan doğruya çiftçi ve üreticinin getireceği malların satışını kolaylaştırıcı pazarlar kurulması idi.¹³⁵

h- 1936 İzmir Arsiulusal Fuarı

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1929 dünya krizi döneminde gerçekleştirdiği iktisadi organizasyonlardan biri de, 1 Eylül 1936'da Başbakan İsmet İnönü tarafından gösterişli bir törenle açılan Arsiulusal/Beynelmilel İzmir Fuarı idi.¹³⁶ Hükümet, bu fuarın Cumhuriyet devrinde Türkiye'de kaydedilen gelişmelerin güzel bir göstergesi olacağını düşünüyordu. İzmir Fuarı aynı zamanda, Türkler'in, Batı alemiyle birlikte çalışma isteğinin de mesajını verecekti.¹³⁷

Toplam 263 pavyon bulunduğu fuara, Türkiye'nin değişik yerlerinden gelen 20 ticaret odası katılıyordu. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası da fuara, o tarihte borsada işlem gören ürünlerin metodik bir serisiyle katkı veriyordu. Sadece İstanbul pavyonunda 39 firmanın eşyası teşhir edilmekteydi. Bazı pavyonlar iktisadi ve ticari birer müze şeklindeydi. Kimi vilayetler numune sunumları yapmakla yetinmişler, Sovyet Rusya, Mısır, Yunanistan da zengin pavyonları ile fuara iştirak etmişlerdi.¹³⁸

Ülkenin her mıntikasının, vilayetler ve ticaret odalarının katılımları fuara ayrı bir renk vermiş,

1936 Arsiulusal İzmir Fuarı'nda Trakya Pavyonu (altta).

133 İTSOM, sayı, 6, Haziran 1935, s.156.

134 İTSOM, sayı, 6, Haziran 1935, s.161.

135 İTSOM, sayı, 6, Haziran 1935, s.162.

136 "İzmir Arsiulusal Fuarı", İTSOM, sayı 8-9, Ağustos-Eylül 1936, s.285-287.

137 "İzmir Arsiulusal Fuarı", İTSOM, sayı 8-9, Ağustos-Eylül 1936, s.286.

138 "İzmir Arsiulusal Fuarı", İTSOM, sayı 8-9, Ağustos-Eylül 1936, s.286.

◀ 1936 Arslusal İzmir Fuarı Lozan Kapısı (yanda).

organizasyonu sıradan bir pazar mahiyetinden çıkartıp beynelmilel bir boyut kazandırmıştı. Fuar yeri 10 bin metrekarelik genişlikteydi. Fuarın yanında Kültür Parkı vardı. Türkiye'nin kültürel gelişmelerini, eserlerini meydana koyacak şekilde tasarlanan bu parkın gelecek yıl tamamlanması, 1937 İzmir Fuarı'nın daha kapsamlı ve görkemli bir şekilde yapılması planlanıyordu.

İzmir Fuarı'nın önemini iyi kavrayan vilayet makamı, belediye ve fuar komitesi enerjik çalışmalarıyla şehrin metruk bir yerinden bir yıl içinde mamur bir eser ortaya çıkarmışlardı. Türk mühendis, mimar ve dekoratörlerinin fuarın genel plan ve amenajmanı ile sergiye modern ve orijinal bir çehre kazandıran pavyonlar ve dekorasyonların hazırlanmasında gösterdikleri başarı övgüye değerdi.¹³⁹

1936 Arslusal İzmir Fuarı'na İstanbul'dan yoğun bir katılım oldu. Tanınmış İstanbul sanayi firmaları ürünlerini kendilerine mahsus ayrı bir pavyonda sergilerlerken, fabrikasyon üretim yapan diğer İstanbul işletmeleri ise İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından kurulan pavyonda numuneleri teşhir ediyorlardı. İstanbul pavyonunda dericilik, dokumacılık ve son zamanlarda gelişme gösteren emaye, alüminyum, çelik boru, galvanizli fiçılardan oluşan madeni eşyalar ile tuğlalar için de ayrı bölümler bulunuyor, Türk milli sanayinin önemli unsurlarından lastik ve

kauçuk kablolar da yer veriliyordu. İstanbul'a ayrılan 140 metrekarelik alan içinde ayrıca güzel koku, eczacılık ve kurşun kalem işiyle uğraşan firmalar vardı. İstanbul pavyonu ürün çeşitliliği ve zenginliği yanında mimarisi ve dekorasyonu itibarıyla de ziyaretçilerin dikkati çekiyor, o günlerde İzmir'de çıkan Yeni Asır gazetesi bu pavyon hakkında şunları yazıyordu:¹⁴⁰

“Pavyonda ayrıca İstanbul Ticaret Odası standı tertip olunmuştu. Şehrimizin iktisadi faaliyetini gösteren istatistik cetvelleri, Oda neşriyatı konulduğu gibi İstanbul borsasında muamele gören ürünlerimizin metodik bir serisi de teşhir olunmaktaydı. İstanbul Belediyesi tarafından gönderilen İstanbul itfaiye tablosu pek büyük alaka ve merakı çekmiştir.

Pavyonda turizm noktasını da tebarüz (göstermek) ettirmek maksadıyla İstanbul'un güzel manzaralarını gösteren fotoğraflar ve bilhassa bez üzerine renkli olarak yaptırılıp geceleri elektrik projeksiyonu ile aydınlatılan manzaralar pavyonun en sevimli köşelerinden birini teşkil etmiş ve ziyaretçileri uzun müddet durdurmuştur.

İstanbul pavyonunda bu yıl 39 firma eşyası teşhir olunmuştu. 1937 yılında pavyonun daha mühim surette genişlettilererek İstanbul'un iştirakini daha vâsi (geniş) mikyasta temin edeceği şüphesizdir.”

139 “İzmir Arslusal Fuarı”, İTSOM, sayı 8-9, Ağustos-Eylül 1936, s.287.

140 “İzmir Arslusal Fuarı”, İTSOM, sayı 8-9, Ağustos-Eylül 1936, s.287.

Borsa Komiseri
Feridun Manyas

İstanbul Ticaret ve Zaire
Borsası Başkan Vekili
Nuri Kozikoğlu

7- Atatürk'ün Ölümü ve Borsa

10 Kasım 1938'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Cumhurreisi Atatürk'ün ölümü bütün Türkiye'de olduğu gibi İstanbul Ticaret ve Zaire Borsası'nda da derin bir teessüre neden oldu. Borsa Komiseri Feridun Manyas, 17 Kasım 1938 günkü toplantının başında söz alarak idare heyeti üyelerine hitaben duygusal bir konuşma yaptı. Atatürk'ün vefatından duyduğu üzüntüyü dile getiren Feridun Manyas şunları söyledi:¹⁴¹

"Muhterem Arkadaşlar,

Heyetimizin akd eylediği son celse ile bugünkü toplantımız arasında geçen günler milletimiz için çok elemli, gözlerimizi mütemadiyen ağlatan, göğüslerimizi mütemadiyen hıçkırıklarla sarsan büyük bir matem kaydetmiş bulunuyor. Halaskârimiz, mürşidimiz, başbuğumuz, ulu atamız ebediyete intikal etti. O bize öğrettiği birçok şeyler arasında vazifenin her şeyden mukaddes olduğunu da fiilen göstermiş olduğu için kalplerimiz kan ağılayarak da olsa uhdemize düşen vazifeyi yaparak eserine tevfik-i hareket etmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh bu günkü mesaimize başlarken o büyük ve azim ölümün manevi huzurunda hürmetle eğilerek ve eser-i tevkir (saygı eseri) olarak iki dakika ayakta sükutu muhafaza etmemizi dilerim."

Komiser Feridun Bey'in konuşmasının ardından hemen ayağa kalkan borsa idare heyeti üyeleri iki dakika hiç konuşmadan saygı duruşunda beklediler. Saygı duruşu tamamlandıktan sonra oturarak gündemdeki diğer konuları müzakere ettiler.

Bu tarihi toplantıya katılan İstanbul Ticaret ve Zaire Borsası yönetimi şu isimlerden oluşuyordu:¹⁴²

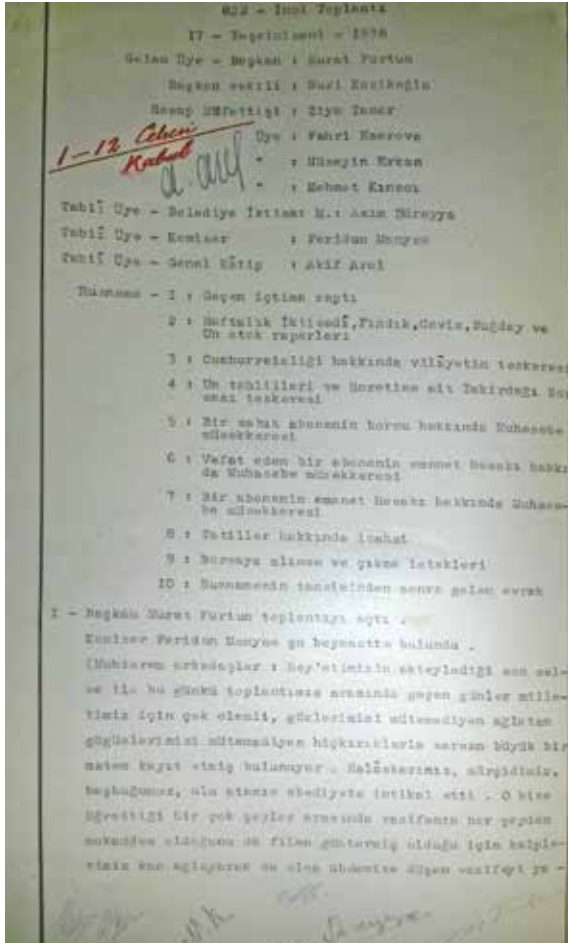
Başkan	: Murat Furtun
Başkan Vekili	: Nuri Kozikoğlu
Hesap Müfettişi	: Ziya Taner
Üye	: Fahri Eserova
Üye	: Hüseyin Erkan
Üye	: Mehmet Kınacı
Tabii üyeler	:
Belediye İktisat Müdürü	Asım Süreyya
Komiser Feridun Manyas	
Genel Katip	Akif Arel

22 Kasım 1938 tarihli toplantıda ise, Atatürk'ün ölümü üzerine hükümet tarafından alınan kararlar okunup gereğince hareket edileceği ifade edildi. Buna göre, Atatürk'ün ölümü münasebetiyle, 21 Kasım 1938 tarihinde resmi ve yarı resmi dairelerle mektepler kapatılacak, 10 Kasım 1938 tarihinden itibaren bir ay boyunca hükümet memurları törenlere ve akşam yemeklerine icabet etmeyecekler ve kendileri de vermeyeceklerdi. Ayrıca, cenaze merasiminin ertesi gününe kadar bütün ülkede bayraklar yarıya indirilecekti.¹⁴³

C- İkinci Dünya Savaşı Yılları ve Borsa

Türkiye 1929 krizinin etkilerinden kurtuldu derken, 1939'da çok daha büyük küresel bir felaketle karşı karşıya kaldı: İkinci Dünya Savaşı. Türkiye Cumhuriyeti savaşa girmeyip tarafsız kaldığı halde, özellikle 1939-1945 yılları arasında artarak devam eden çok önemli iktisadi ve sosyal sıkıntılarla karşılaştı. Aynı şekilde İstanbul Ticaret ve Zaire Borsası da bu sıkıntıları fazlasıyla yaşadı. 1929 krizinin olumsuzluklarını üzerinden henüz atmış olan borsa, İkinci Dünya Savaşı dalgasıyla yeniden sarsıldı.

Bu dönemde İstanbul Ticaret Borsası'nı yarıktan ilgilendiren en önemli gelişme, borsaların teşkilat yapısı, yönetimi ve işleyişlerini yeniden düzenleyen 1943 tarihli Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu ve Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi oldu.

17 Kasım 1938'de toplanan Borsa İdare Heyetinde, Atatürk'ün ölümü gündeme alınmış, saygı duruşundan sonra diğer konulara geçilmişti (zabıt defterinin orijinal sayfası).

141 Bursa Zabıt Defteri, yıl 1938, s.272.

142 Bursa Zabıt Defteri, yıl 1938, s.272.

143 Bursa Zabıt Defteri, yıl 1938, s.278.

1- Savaşın Türk Ekonomisine Etkileri

1939-1945 yılları arasında Türkiye’de tam anlamıyla savaş ekonomisi şartları hakimdi. 1930’lu yılların politikaları sonucu esasen bir hayli daralan ithalat iki sene içinde yarı yarıya düştü. Yetişkin nüfusun büyük bir kısmının askere alınması üretimde ve vergi gelirlerinde büyük düşümlere yol açtı ve mesela buğday üretiminde yüzde 50’ye yakın bir gerileme oldu.¹⁴⁴ 1937-1939 ve 1943-1945 dönemlerinde ortalama yıllık tahıl ekimi yapılan alan miktarı azaldı. Her gün savaşa girme ihtimali karşısında uygulanan seferberlik, devlet için ağır masraflar oluşturduğu gibi, aktif nüfusun ülke savunmasına kaydırılması sonucu çeşitli sektörlerde önemli iş gücü kayıpları meydana geldi. Türkiye ekonomisinde son yıllarda kaydedilen olumlu gelişmeler kısa sürede tersine dönmeye başladı.¹⁴⁵

Bu arada, savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi yatırım programları da, savunma harcamalarının bütçeyi adeta kaplaması nedeniyle askıya alındı.¹⁴⁶

Devlet artan masraflarını vergiler yerine Merkez Bankası’na başvurarak, yani para bastırarak karşılayabildiğinden piyasada para tedavülü çok genişledi. Tedavüldeki banknotlar 1938’de 194 milyon lira iken 1944’de 940.8 milyon liraya kadar yükseldi. İthalat hacmi indeksi 1938’de 100’den 1940’da 36’ya, 1941’de 29’a indikten sonra, 1944’de 40 olarak gerçekleşti. Buna karşılık ihracat miktarında daha az bir gerileme oldu. Bütün savaş boyunca ihracatın değerce ithalatı aşması ve ihracat fazlasının bazı yıllarda yüksek bir seviyeye çıkması, Türkiye’nin elinde büyük miktarda altın ve döviz birikimine yol açtı. Bu birikime rağmen milli gelir büyük oranda azaldığı gibi, tarım ve sanayinin gayri safi milli hasıladaki payları da düştü.¹⁴⁷

İthalatın güçleştiği, üretimin önemli ölçüde gerilediği bir sırada para tedavülünün genişlemesi ülkede şiddetli bir enflasyona sebep oldu. Toplam eşya fiyatları indeksi 1939’da 100 iken 1944’de 454’e çıktı. İthalat zorlukları, özellikle dışarıdan makine ve teçhizat sağlanamaması yatırımları bütünüyle engelledi. Kısaca, İkinci Dünya Savaşı yılları Türkiye’de, hissedilir bir iktisadi gerileme sürecinin yaşandığı zor ve sıkıntılı dönem olacaktır.¹⁴⁸

◀ II. Dünya Savaşı yıllarında Ticaret Vekili olan Dr. Behçet Uz, ekonominin o sıkıntılı günlerinde aldıkları önlemleri anlatıyor (solda).

İkinci Dünya Savaşı Türkiye’de o tarihe kadar uygulanmakta olan iktisat politikalarında da bazı önemli değişikliklere sebep oldu. Bu şartlar altında iktisat politikası büyümeyi ve gelişmeyi hızlandırmak hedefinden ziyade, mal darlığını hafifletmek, fiyat artışlarını durdurmak, oluşmuş olan karaborsa ile mücadele etmek, halk sıkıntısı çekerken bazı kimselerin aşırı kazançlar elde etmeleri şeklindeki sosyal adaletsizlikleri düzeltmek gibi hedeflere yöneldi. Bu bağlamda devlet birtakım sert ve katı savaş ekonomisi tedbirlerine başvurdu. Bu tedbirlerin büyük kısmı 1940’da çıkan ve 1942’de değiştirilen Milli Korunma Kanunu’na dayandırıldı. Buna göre hükümet, sanayi tesislerinin hangi malları ne miktarda üreteceğini belirliyor, yatırımları izin alma şartına bağlıyor, gerekli gördüğünde sanayi tesislerine el koyabiliyordu. Tarımda ne ekileceğini yine hükümet tespit ediyor, 500 hektardan büyük araziye bedeli ödemek suretiyle, kamulaştırabiliyordu. Aynı şekilde ihtiyaç maddelerine de bedelleri ödenerek hükümet tarafından el konulabiliyordu. Milli Korunma Kanunu ve 1942’de konan “varlık vergisi” gibi uygulamalarla Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, savaş boyunca ekonomik, ticari ve mali hayatın bütün sektörleri üzerinde sıkı bir denetim mekanizması kurarak piyasanın kontrolünü tamamen eline geçirmişti.¹⁴⁹

Dönemin Ticaret Vekili Behçet Uz, her ne kadar “İaşe vaziyetimizde telaş ve endişeye mucip bir sebep yoktur. Aldığımız tedbirlerin müspet neticelerinden eminiz. Bunları zaafa uğratmaya çalışacak sinsi menfaat hareketleri belirirse, akıbetleri ağır olacaktır”¹⁵⁰ dese de, gerçekte ülkede durum hiç de iç açıcı değildi.

144 Korkut Boratav, Aynı eser, s.81.

145 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, s.86-88.

146 Korkut Boratav, Aynı eser, 81.

147 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, s.87.

148 Korkut Boratav, Aynı eser, s.81 vd; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, s.88 vd; Murat Metinsoy, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, s.52 vd; İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, sayı 9, İstanbul 2006, s.1-51; Edward Weisband, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul 2002, s.74 vd.

149 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, s.88-89.

150 Cumhuriyet, 22 Ağustos 1942.

2- İstanbul'da Hayat Pahalılığı

İkinci Dünya Savaşı'nın İstanbul'a ilk etkisi başta gıda ürünleri olmak üzere, halkın genelini kullandığı temel ihtiyaç maddeleri üzerinde oldu. 1939'da Türkiye'de iktisadi hayat normal seyrinde sürerken, sene sonunda savaşın psikolojik etkisiyle bazı ürünlerin fiyatları yükselmeye başladı. Bir önceki yılın rakamlarına göre 1939 yılı sonu itibarıyla İstanbul'da fiyat artışı ortalama yüzde 1 idi. Bu oran gıda maddelerinde yüzde 5 civarındaydı. Yakma, aydınlatma ve temizlik maddelerinde ise, tüketicinin azalmasıyla, yüzde yüzde 6 nispetinde bir düşüş oldu.¹⁵¹

1939'u problemsiz atlatan İstanbul, savaşın tesirlerini 1940'dan itibaren yavaş yavaş hissetmeye başladı. 1914 yılına göre 1938'de 971 olan umumi geçim endeksi 1.082'ye çıktı. Bu durum, şehirde yüzde 10 oranında bir fiyat artışı olduğunu gösteriyordu. Bilhassa gıda maddeleri hızlı bir artış eğilimine girmişti. 1914'de 100 kabul edilen gıda maddeleri endeksi 1938'de 921 iken, 1940'da 1.133'e fırladı. Buna göre gıda maddeleri 1938 yılındaki fiyatlarından ortalama yüzde 23 oranında fazlaydı. Keza, yakma, aydınlatma ve temizleme maddeleri ile giyecek eşyada da fiyatlar yükselişe geçmiş ve yakma maddelerinde 1938'e göre yüzde 5, giyim eşyasında ise yüzde 15 artış olmuştur.¹⁵²

1941 yılında savaş şartları iktisadi sisteme giderek hâkim oldu. Bazı mallar piyasadan çekildi ve bulunmaz oldu. Resmi fiyatlar dışında karaborsa fiyatları oluştu. İstanbul'da geçim endeksi rakamları daha da yükseldi. Birinci Dünya Harbi'ne göre resmi fiyatlar yüzde 13, 1938'e göre ise yüzde yüzde 32,5 arttı. 1941 yılının zam şampiyonu yine

gıda ürünleriydi. Birinci Dünya Savaşı'na göre 15 misli artan fiyatlar üç yıl öncesine göre de yüzde 60 yükselmişti. Giyecek eşya fiyatları 1938'e göre yüzde 45, yakma, aydınlatma ve temizleme maddeleri yüzde 25 oranında zamlandı.¹⁵³

1942 yılında İstanbul'da hayat şartları iyice zorlaştı. Fiyatlar sürekli yükseliyordu. Resmi fiyat uygulamasının ilgasından sonra bu durum daha belirgin hale geldi. 1942 fiyatlarındaki genel yükseliş, 1914 esasına göre 2.054, 1938 yılına göre de 211,5 idi. Birinci planda bulunan gıda ürünlerinin yükselişi 1914'e göre 28, 1938'e göre üç mislini aştı. Yakma, aydınlatma ve temizleme maddelerinin 1938'e göre artış oranı yüzde 93, giyim eşyasının ise yaklaşık yüzde 144 oldu. Fiyat artışları hız kesmiyordu. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın yayınladığı geçim endekslerine göre 1938'den itibaren şehirde geçim masrafları mütemadiyen artmış, 1943 yılı son zamanların en pahalı senesi olmuştu. En hızlı yükseliş 1942'de olmakla birlikte 1943 senesi 1942'ye göre yüzde 48'e yakın pahalıydı.¹⁵⁴

1914 yılı umumi geçim endeksi 100 olarak alındığında, İstanbul'da 1943'de geçim endeksi 2.806 olarak gözüküyor ve bu rakam, şehirde, yüksek oranda bir fiyat artışının olduğunu gösteriyordu. 1943'te 1938'e göre fiyatlar üç misli artmıştı. 1943'te gıda maddeleri fiyatları tavan yaptı. Diğer tüketim maddeleri fiyatları da yükselişini sürdürdü.¹⁵⁵ 1944'de İstanbul'da gıda fiyatları bir önceki seviyesini korudu. 5 sene zarfında gıda ürünleri endeksinde ilk defa göreceli bir gerileme söz konusuken, diğer kalemlerde artış eğilimi devam ediyordu.¹⁵⁶ Bilhassa zahire ve hububat fiyatlarındaki artış 1938'e göre 11 misliydi. Diğer toptan eşya fiyatlarındaki artış oranları ise genelde 3 ile 6 misli arasında değişiyordu.¹⁵⁷

3- Savaş Yıllarında Borsa Muameleti

Savaş süresince borsada işlem gören maddelerin miktarında 1931 yılından sonra bir artış olmadı, aksine bazı yasaklar sebebiyle azaldı. 1939'da İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda 56.739.457 kilo yumuşak buğday, 38.243.398 kilo sert buğday, 22.551.741 kilo kırmızı, 15.000 kilo sünter muamele gördü. 1940'da yumuşak buğday miktarı 101.979.391 kilo, sert buğday 36.030.712 kilo, kırmızı 10.841.769 kilo, sünter 16.320 kilo idi.¹⁵⁸ 1939 başında yumuşak buğdayın ortalama fiyatı 5.49 kuruş iken sene sonun-

1939'da İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda 56.739.457 kilo yumuşak buğday, 38.243.398 kilo sert buğday, 22.551.741 kilo kırmızı, 15.000 kilo sünter muamele gördü.

1940'lı yıllarda İstanbul (altta).

151 "İstanbul'da Geçim", İTSOM, sayı 1, Kanunisanı/Ocak 1944, s. 8-15; "İstanbul'da Geçim", İTSOM, sayı 2, Şubat 1946, s.37-41.

152 "İstanbul'da Geçim", İTSOM, sayı 1, Kanunisanı/Ocak 1944, s.16-19; "İstanbul'da Geçim", İTSOM, sayı 2, Şubat 1946, s.38.

153 "İstanbul'da Geçim", İTSOM, sayı 2, Şubat 1946, s.38.

154 "İstanbul'da Geçim", İTSOM, sayı 1, Kanunisanı/Ocak 1944, s.18-19.

155 "İstanbul'da Geçim", İTSOM, sayı 2, Şubat 1946, s.38-39.

156 "İstanbul'da Geçim", İTSOM, sayı 2, Şubat 1946, s.40-41.

157 "Toptan Eşya Fiyatları", İTSOM, sayı 7, Temmuz 1944, s.162-169.

158 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Yılığ 1940, İstanbul 1942, s.5.

da 5.69 kuruştı. 1940'da ise 5.80 kuruştan 8.88 kuruşa çıktı. Buna göre yumuşak buğdayın ortalama fiyatı 1939 başından 1940 sonuna kadar 3.39 kuruş artmıştı. Fiyat artışları sert buğdayda 3.49 kuruştı. 1940'ın yumuşak buğday fiyatlarının asgarisi ile azamisi arasında 4.45, sertlerinki arasında 4.63, kızılcalar arasında da 3.75 kuruş bir fark vardı. Diğer deyişle 1940 buğday fiyatları 1939'a göre yüksekti.¹⁵⁹

1943 yılının ilk 6 ayı zarfında 2.101.759 kilo yumuşak, 443.667 kilo sert ve 7.430 kilo kızılca buğday borsada işlem görürken, sünter ve dönme üzerine o sürede muamele olmadı.¹⁶⁰ Yumuşak 63-122, sert 73.50-130 kuruş arasında, kızılca 95 kuruştan muamele gördü. 1943'de Türkiye için İstanbul'a gelen buğday miktarı 99.684 tondur. İstanbul'dan dahile sevk edilen ise 867 ton olarak gerçekleşti. Aynı yılın buğday rekoltesi bir önceki yıla göre azalarak 3.509.507 ton oldu. 1942 rekoltesi 4.263.282 tondur.¹⁶¹

İstanbul'a Türkiye için 1939'da 135.417 ton, 1940'da 185.729.75 ton buğday gelmişti. O tarihte İstanbul'un aylık buğday ihtiyacı azami 10 bin tondur. 1940'da İstanbul'dan Türkiye dahiline 21.424.25 ton buğday gönderildi. 1938 ve 1939'da bu sevkiyat 2.500-3.000 ton arasındaydı. 1940 yılı verilerine göre İstanbul vilayetinde üretilen buğday miktarları Çatalca 13.187, Silivri 13.000, Beykoz 3.000, Yalova 1.771, Şile 1.300, Bakırköy 1.064, Kartal 871, Üsküdar 860, Eyüp 250, Sarıyer 205, Beyoğlu 30 tondur. Toplam olarak on bir kazada 35.538 tonu buluyordu.¹⁶²

Savaşın ekonomi üzerindeki baskılarının giderek artması üzerine hükümet, yeni düzenlemelere gidip, 7 Ocak 1943'de hububat ve zahire maddeleri hakkında yeni bir kararname daha yayınladı. Buna göre buğday, çavdar, mahlut/karışık, mısır, arpa, yulaf ve ak darı ürünlerinden 1942 yılında çıkarılan kararname mucibince hükümete borçlandıkları miktarı teslim edenler, kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçları karşılığını ayırdıktan sonra kalan mahsullerini ve izin verilen mamullerini her yerde satışa arz edebileceklerdi. Ancak hububat, bakliyat, patates ve pirinçten un, irmik, makarna, şehriye, nişasta ve bulgurdan başka pasta, çörek, simit, peksimet, bisküvi, börek, baklava benzeri hamur işi maddelerinin ticaret maksadıyla yapılmaları ve satılmaları yasaktı. Bu yasak lokantalar, resmi daire ve kurumlar, hakiki ve tüzel kişiler tarafından işlettilen aş evlerini de kapsıyordu. Memleket ihtiyat stoku olarak hükümetçe yaptırılması-

Buğday mubayaa işine pazartesiye başlanıyor

Anadoludaki silolarımızdan bir...

İstanbulda bir heyet faaliyete geçti; ekmek narkının 15 kuruşa çıkacağı söyleniyor

na lüzum görülecek peksimet imali bu hükmün dışındaydı. 1942'de kendilerine verilen yetkiye dayanarak valiler, ekmek ve ekmekli hububat tüketimini sınırlandırmak için bazı tedbirler alabiliyorlar ve bu bağlamda, gerekli gördükleri takdirde, halka belirli miktarlarda ekmek yerine un verdirebiliyorlardı. Belediyeler de çocuklar için mama unu, hastalar için ise francala ve glüten ekmeği imal ettirip bunları ihtiyaç sahiplerine dağıtmakta yetkili kılınmıştı.¹⁶³

Mayıs 1943'de çıkarılan bir yasayla buğday, arpa, yulaf, çavdar, mahlut, mısır, çeltik, ak darı ve bunların mamullerine devletçe el konuldu. Daha sonra el koyma kararı kaldırılarak, İstanbul vilayetinde bu maddelerin 25 Haziran 1943'den itibaren alım-satımı Toprak Ofisi'ne bırakıldı. Kaynamış bulgur hariç, bu maddelerin İstanbul'a sokulması ve satılması yasak edildiğinden İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda bunlar üzerine 25 Haziran 1943'den itibaren serbest muamele yapılamadı. 1943 yılına ait borsa istatistiklerindeki buğday işlem rakamları senenin ilk 6 ayına aitti. 1943'ün ilk 6 ayı itibariye yumuşak buğdayın ortalama fiyatı 90,15 kuruş, sert buğdayın 94,22 kuruş, kızılcanın ise 95 kuruştur.¹⁶⁴

◀ 7 Aralık 1940 tarihli Cumhuriyet gazetesi içlerinde Zahire Borsası'ndan üyelerin de olduğu bir heyetin teşkil edildiğini ve bu heyetin zahire tüccarlarına beyannameler vererek ellerindeki stokları vilayete vermelerini tebliğ ettiğini okurlarına aktarıyordu.

Savaş yıllarında hükümetin yayınladığı kararname gereğince pasta, çörek, simit, peksimet, bisküvi, börek, baklava benzeri hamur işi maddelerinin ticaret maksadıyla yapılmaları ve satılmaları yasaktı.

159 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Yıllığı 1940, İstanbul 1942, s.5.

160 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Yıllığı 1943, İstanbul 1945, s.7.

161 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Yıllığı 1943, İstanbul 1945, s.7.

162 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Yıllığı 1940, İstanbul 1942, s.5.

163 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Yıllığı 1943, İstanbul 1945, s.7-8.

164 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Yıllığı 1943, İstanbul 1945, s.8-9.

Borsa talimatnamesine rağmen borsa maddelerini hariçte satanlar hakkında çeşitli cezalar uygulanıyordu (üstte).

İstanbul Ticaret Borsası'nda ilk serbest satışlar 15 Ekim 1946'da yapılabildi (altta).

Buğday gibi 1943 yılı başında serbest bırakılıp 25 Haziran 1943 tarihine kadar muamele gören unlar ile aynı yılın sonuna kadar Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satılan unlardan borsada 218.182 çuval ekstra ekstra, 7.215 çuval ekstra, 41.888 çuval birinci yumuşak, 1.094.056 çuval ekmeklik, 5.217 çuval ikinci un, 261 çuval ırmık, 104.959 kio mısır unu, 833 çuval mikst, 835 çuval razmol, 11.964.315 kilo kepek muamele gördü. 1943'de gerek borsaca gerek serbest gerekse Ofis tarafından satılan unlardan ekstra ekstra unların 72 kiloluk çuvalı 5.000 ile 12.000, ekstra 2.860 ile 10.700, birinci yumuşak 7.950 ile 12.480, ekmeklik 2.420 ile 4.150, ikinci 5.760 ile 11.225, ırmık 9360 ile 11.500, mikst 2.160 ile 3.600, razmol 2.520 ile 4.320, mısır unu kilosu 53 ile 114 ve keza kepek kilosu 8 ile 40 kuruş arasında işlem gördü. Aynı yıl Türkiye içinden İstanbul'a 6.865 ton un, 72 ton mısır unu, 457 ton kepek geldi. İstanbul'dan ise 16.980 ton un, 436 ton mısır unu ve 723 ton sevk edildi.¹⁶⁵ Bu arada borsada muamele gören maddelerin dışarıda satışlarını önlemek için de tedbirler ve denetimler arttırıldı. Borsa talimatnamesi ve idare heyeti kararlarına rağmen borsa maddelerini hariçte sattıkları tespit edilenler çeşitli cezalara çarptırıldılar.¹⁶⁶

Savaş şartları nedeniyle alınan kararlarla her sene İstanbul'a sokulması ve satılması Toprak Mahsulleri Ofisi dışında gerçek ve tüzel kişilere yasaklanan maddelerden bazıları 1945'de serbest bırakılırken, buğday, çavdar, arpa ve yulaf yasağı ise devam etti. Bundan dolayı bu dört madde üzerine İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası'nda serbest alım satım yapılamadığından, fiyatları da oluşamadı. Diğer maddelerin rekolteleri, İstanbul'a gelen miktarları ile fiyatları harpten

evvel ve harp içindeki yıllara mahsus olmak üzere borsa istatistiklerinde ayrıca gösterilerek yayınlandı. Buna göre 1945'de, İstanbul'un buğday ihtiyacını yine Toprak Mahsulleri Ofisi sağlıyordu. 29 Haziran 1945 tarihli Resmi Gazete'de çıkan 590 sayılı koordinasyon kararıyla Ofis'in dışında gerçek ve tüzel kişiler namına İstanbul'a buğday, çavdar, arpa ve yulaf ile bunların her türlü mamullerinin, kaynamış bulgur müstesna, şehre sokulması ve satılması yasağı halen sürüyordu. Bu kararın birinci maddesinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Seyhan, İçel, Hatay illeri ile Antalya'nın Serik, Finike, Manavgat, Alâiye, Kaş ve merkez ilçelerinde buğdayı 25 kuruş; karışık buğdayı 24, çavdarı 18, beyaz arpayı 17, çakır arpayı 16, yulafı 17'den ve memleketin diğer yerlerinde buğdayı 27, karışık buğdayı 26, çavdarı 20, beyaz arpayı 19, çakır arpayı 18, yulafı 19 kuruştan alacağı yazılıydı. Kararın ikinci maddesinde Ofis'in Ticaret Bakanlığı tarafından tayin edilecek fiyatlarla üreticiden çeltik ve bakliyat alacağı, üçüncü maddesinde ise satın alınacak buğday, çavdar, arpa ve yulafın vasıfları belirtiliyordu.¹⁶⁷

İstanbul Ticaret Borsası 1940'dan itibaren tarihinin belki en kötü günlerini yaşıyordu. Yukarıda da söylendiği gibi, 1945'de borsada buğday, çavdar, arpa ve yulaf üzerinde serbest işlem yapılamadığı için fiyatlar da serbestçe belirlenemedi. Türkiye içinden İstanbul'a Toprak Mahsulleri Ofisi adına 164.241 ton buğday gelip, şehir dışına da yine Ofis tarafından 277 ton buğday gönderildi. Türkiye'nin buğday rekoltesi 1945'de 2.189.318 tondur. Buğday ile çavdar yalnız Toprak Mahsulleri Ofisi'ne geliyor ve bunların mamulleri olan un ile türevleri de Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satılıyordu. Borsa'da ise bunların sadece

İstanbul Ticaret Borsası'nın kütüphane ve hatıra köşesi. Burada tarihi fotoğraflar, kitaplar ve Borsa'da kullanılan eski ve değerli eşyalar sergileniyor (yanda).

Fotoğraf: Osman Kuvvet

165 İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası Yılığ 1943, İstanbul 1945, s.10.
166 Bazı örnekleri için: Cumhuriyet, 9 Eylül 1937, 6 Ekim 1938, 29 Ağustos 1942, 9 Temmuz 1943, 27 Eylül 1943.

167 İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası 1945 Yılığ, İstanbul 1947, s.5-6.

kayıt ve tescilleri yapıyordu: 1945'de borsada Ofisin tescilli un satışından 757.918 çuval ekstra, 540.552 çuval ekmeçlik, 675.404 çuval razmol ile 18.472.205 kilo kepek muamele gördü.¹⁶⁸

Ofisin satışlarından ekstra unun 72 kioluk çuvalı 3.200 ile 3.290, ekmeçlik unun çuvalı 2.750, kepeğın kilosu 8 ile 10 kuruş arasında işlem gördü. Razmol eski satış olduğundan fiyatı tespit edilemedi. 1945'de Türkiye içinden İstanbul'a Ofis namına buğday ve çavdardan başka 3.301 ton un, 17 ton mısır unu, 381 ton kepek geldi. Ofis tarafından ise Türkiye içine 19.373 ton un, 17 ton mısır unu, 441 ton kepek gönderildi. 1944 ve 1945 yıllarında İstanbul Ticaret Borsası'nda muamele gören un türlerinin 72 kiloluk çuvallarının ortalama fiyatları ekstra 3.002 ve 3.203 kûsur kuruş, ekmeçlik 2.617,65 ve 2.750 kuruş, kepek 8 ve 9.03 kuruş idi.¹⁶⁹ Buğdayın İstanbul'a sokulması ve satılması yasaklandığı halde kaynamış bulgurun getirilmesi ve satışı serbest olduğundan 1945'de borsada 869.362 kilo bulgur işlem gördü. Borsada kayıtlı 1945 yılı bulgur fiyatları en aşağı 30 kuruş, en yukarı 57 kuruştı. O yıl burçak üzerine borsada işlem olmadığı gibi İstanbul'a da hiç burçak gelmedi. İstanbul'dan Türkiye dahiline ise 40 ton burçak gönderildi. Aynı şekilde pamuk tohumu ve koza da 1945'de hiç muamele görmeyen maddelerdendi.¹⁷⁰ İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda ilk serbest buğday satışı ancak 15 Ekim 1946 tarihinde yapılabildi ve Kırklareli mahsulü buğday 24 kuruştan satıldı. Aynı tarihlerde uzun süredir Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bağlı çalışmak zorunda kalan değirmenler de bu mecburiyetten kurtuldular.¹⁷¹

4- 1940 Yılı Borsa Bütçesi

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın İdare Heyeti tarafından kabul edilen 1940 yılı bütçesi gelirleri senelik kayıt ücretleri 3.507 lira, masa ve yazıhane kiralari 1.170 lira, borsa ücretleri 82.500 lira, muhtelif varidat 1.800 lira olmak üzere toplamda 88.977 liraydı.¹⁷²

O tarihte borsada un, buğday, zahire ve hububat, afyon, yapak, tiftik, fındık, pamuk, koza ve ipek, badem, ceviz, av derisi, yağlar ve peynirlerden lor muamele görüyor ve bunlardan en çok gelir getiren ürünlerin ilk sırasında 18.000 lirayla un geliyor, onu buğday, zahire, hububat ve tiftikten alınan ücretler izliyordu. Koza ve ipek ücretleri 50'şer lirayla son sıradaydı. Analiz ücretlerinden o yıl için 700 liralık gelir bekleniyordu. 1940 yılı giderleri ise, ücretler 55.572

İSTANBUL TİCARET VE ZAHİRE BORSASI 940					
GELİR BÜTÇESİ					
Faahıl Madde	Gelirin nev'i	939 Bütçe içindeki miktar	Usulî Kâ- tibi miktar	Komisyona- nun tes- bit etti- ettigi	Heyetin kabul ettiği
1	<u>Senelik kayıt No.</u>				
1	Birinci sınıf abe.	1850	925	Aynen	925
2	İkinci " "	1590	825	"	825
3	Üçüncü " "	1880	960	"	960
4	Dördüncü " "	104	32	"	32
5	Birinci " Mubaynası	300	150	"	150
6	İkinci " "	180	90	"	90
7	Üçüncü " "	100	50	"	50
8	Simsarlar	360	165	"	165
9	Memurlar	340	310	"	310
		6704	2907	"	2907
2	<u>Kaza ve yazıhane kira.</u>				
1	Hassalar	450	450	"	450
2	Yazıhaneler	630	720	"	720
		1080	1170	"	1170
3	<u>Borsa ücretleri</u>				
1	Un	20500	18000	"	18000
2	Buğday	20000	14000	12500	12500
3	Zahire ve hububat	12500	12500	Aynen	12500
4	Afyon	500	500	"	500
5	Yapak	10500	11000	12500	12500
6	Tiftik	10000	11000	Aynen	11000
7	Fındık	2500	2500	3000	3000
8	Pamuk	500	1000	Aynen	1000
9	Koza ve ipek	50	50	"	50
10	Badem	400	250	"	250
11	Ceviz	1000	700	"	700
12	Av derisi	1500	1500	"	1500
13	Yağlar	5500	6000	"	6000
14	Peynirler	3500	3000	"	3000
		88750	82000	82500	82500
4	<u>Muhtelif varidat</u>				
1	Beysanmalar	500	400	Aynen	400
2	Analiz	550	700	"	700
3	Faiz	500	150	"	150
4	Telefon hasılatı	70	50	"	50
5	Varidatı saire	250	500	"	500
		1870	1800	"	1800
		90404	83800	84300	84300

lira, daimi masraflar 17.898, fevkalade masraflar 2.500 lira, neşriyat ve saire 74.870 liraydı. Eğer hesaplar tutarsa yıl sonunda varidat fazlası olarak Ticaret Odası'na devredilecek miktar 14.107 liraydı. Buna göre 1940 bütçesi gelirleri ile giderleri 88.977 lirayla eşitleniyordu.¹⁷³

Bütçe verilerine göre 1939-1940 yılında İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası büro şubesinde 11, muhasebe şubesinde 7, muamele ve tetkikat şubesinde 13 ve laboratuvar şubesinde 6 kişi olmak üzere toplam 37 memur ve müstahdem çalışıyordu. Bunlardan meclis, hakemler ve büro şefinin memuriyet derecesi 7 olup maaşı 160 lira; sicil ve levazım memurunun derecesi 9 ve aylığı 112 lira; evrak ve kütüphane memurunun derecesi 10 ve aylığı 100 lira; müstahdem derecesindeki iki daktilo görevlisinin 60'ar lira; evrak mümeyyizi ve telefoncunun 60'ar lira; kaloriferci, kapıcı ve bekçinin 54'er lira; hademenin ise 44 liraydı. Muamele ve tetkikat müdürü beşinci dereceden olup 240 lira maaş alıyordu. Aynı derecesi aynı olan muhasebe müdürünün aylığı 160 liraydı. Laboratuvar müdürü yedinci derecenin 160 lira ücret alıyordu.¹⁷⁴

▲ 1940 yılı gelir bütçesini gösteren Borsa Zabıt defteri (üstte).

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın İdare Heyeti tarafından kabul edilen 1940 yılı bütçesi gelirleri 88.977 liraydı. O tarihte borsada işlem görüp de en fazla gelir getiren ürün 18 bin lirayla undu.

168 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1945 Yıllığı, İstanbul 1947, s.6.

169 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1945 Yıllığı, İstanbul 1947, s.6-7.

170 1945 yılında borsada muamele gören bütün maddeler hakkında bkz. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1945 Yıllığı, İstanbul 1947.

171 Cumhuriyet, 16 Ekim 1946.

172 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1939, s.327.

173 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1939, s.327-328.

174 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1939, s.328-329.

D- Odalar ve Borsalarda Yapılan Yasal Düzenlemeler

1- 1943 Tarihli Kanun

1939 yılı sonbaharında patlak veren İkinci Dünya Savaşı'nın sınırlarımıza kadar dayanmasına rağmen Türkiye, soğukkanlı hareket ederek savaş ateşinin dışında kalmayı başardı. Ancak bu durum Türkiye'nin savaştan olumsuz şekilde etkilenmesini önlemedi. Ankara, sınırlı bütçe imkanlarıyla olağanüstü savunma giderlerini karşılamak ve piyasayı tümüyle kontrol altına alabilmek için radikal önlemler aldı. Ekonomi ve toplum üzerindeki denetim arttırılarak, devletçi politikalara ağırlık verildi. Ticaret ve sanayi odaları ile ticaret borsaları da bu gelişmelerden payını aldı.

11 Ocak 1943'de TBMM'de kabul edilen 4355 sayılı "Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsası Kanunu" ile diğer teşekküllerle birlikte ticaret borsalarının yapısında da önemli değişiklikler yapıldı. 4355 sayılı kanun umumi hükümler ve beş bölümden ibaretti.¹⁷⁵

Umumi Hükümler:

Kuruluş, Teftiş ve Murakabe, Kayıt Mecburiyeti

Umumi hükümler odalar ve borsalarının kuruluş, teftiş ve murakabe ve kayıtları hakkındaydı. Buna göre ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları ve ticaret borsaları bu kanunda yazılı esaslar dairesinde meslek hizmetlerini görmek ve hükmi şahsiyeti haiz olmak üzere iktisadi ihtiyaçların lüzumlu kıldığı yerlerde Ticaret Vekilliği tarafından kurulacak, çalışma esasları ve tatbikata ait hükümler Ticaret Vekilliğince nizamname ile tayin olunacaktı.

Bu kanunda "teşekkül" kelimesiyle ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları ve ticaret borsaları; "esnaf" tabiriyle ister seyyar olsun, ister bir dükkanda veya bir sokağın muayyen mahallerinde sabit bulunsunlar, ticareti nakdi sermayesinden ziyade bedeni mesaisine dayanan ve kazancı geçimini temine yeterli olacak derecede az olan sanat ve ticaret sahipleri kastediliyordu (Madde 1).

Kanunda yazılı teşekküller Ticaret Vekilliğinin teftiş ve murakabesine bağlıydı (Madde 2). Kanuna göre tacir sıfatını taşıyan bütün hakiki ve hükmi şahıslar ile devletin, hususi idarelerin ve belediyelerin sermayesiyle kurulmuş veya bunların iştirakleri olan hükmi şahsiyeti haiz müesseseler ve şubeleri buldukları yerin tica-

ret ve sanayi odalarına; esnaf buldukları yerin esnaf odalarına; ticaret borsalarına dahil maddelerin alım ve satımı ile uğraşanlar da ayrıca buldukları yerin ticaret borsalarına kayıt yaptırmaya mecburdu (Madde 3).

Birinci Bölüm:

Ticaret ve Sanayi Odalarıyla Esnaf Odalarının ve Ticaret Borsalarının Teşkilatı

1943 tarihli kanun beş bölüme ayrılıyordu. Birinci bölüm ticaret ve sanayi odalarıyla esnaf odalarının ve ticaret borsalarının teşkilatı hakkındaydı. Buna göre sanayi ve ticaret odaları ve diğer teşekküller üç temel organdan meydana gelmekteydi: Meslek Heyetleri, Oda ve Borsa Meclisleri ve İdare Heyetleri (Madde 4).

Meslek heyetleri nizamnamede yazılı esaslara göre belirtilen meslek mensuplarınca seçilecek 5 veya 7 kişiden (Madde 5); odalar veya borsalar meclisleri meslek heyetlerinin her biri tarafından kendi aralarında seçilen ikişer kişiden (Madde 6); idare heyetleri ise, her meclisin kendi azası arasından seçeceği 5-7 kişiden meydana geliyordu (Madde 7). İdare heyetlerinin reisleri heyetler azası arasından Ticaret Vekilliğince seçilecekti (Madde 8). Kanunda yazılı teşekküllerin her birinin nezdinde Ticaret Vekilliğince tayin edilen bir umumi katip ve icabında bir umumi katip muavini bulunacak ve Ticaret Vekilliğini temsil edecekti. Umumi katip bu teşekküller tarafından verilen kararlar aleyhine kendisine tevdi tarihinden itibaren beş gün içinde Ticaret Vekilliğine itiraz edebilecek ve bu itiraz kararın tatbikini durduracaktı.

Ticaret Vekilliği dosyanın gelmesinden itibaren bir hafta içinde itirazı tetkik ederek verilen kararı bozacak, değiştirecek veya tasdik edecekti. Vekilliğin vereceği karar kesin ve değiştirilemezdi (Madde 9).

İkinci Bölüm:

Ticaret ve Sanayi Odaları ile Esnaf Odalarının Vazifeleri

Kanunun ikinci bölümü mesleki ahlak ve dayanışmayı, halkın ihtiyaç ve menfaatleriyle ahenkli olarak muhafaza ve inkişaf ettirmek maksadıyla kurulmuş olan ticaret ve sanayi odaları ile esnaf odalarının vazifelerini (Madde 10) şöyle sıralıyordu:

- a- Meslek faaliyetlerine ait konular hakkında vekilliklere (bakanlıklar), vilayet ve belediyelere teklif ve temennilerde bulunmak.
- b- İşleriyle ilgili her türlü tetkikleri yapmak, resmi makamlarca istenilen malumatı

¹⁷⁵ Kanun metni için bkz. "Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları, Ticaret Borsaları Kanunu", İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, sayı 2, Şubat 1943, s.34-41; Karakoç Sarkis, aynı eser, c.24, s.41-51.

- vermek, vekilliklerin kanunlara müsteniden verecekleri vazifeleri görmek.
- c- Vasıfların ve tiplerin kontrolüne müteallik mevzuatın tatbiki için Ticaret ve İktisat Vekilliklerinden verilen talimatı yerine getirmek.
- d- Ticaret eşyasının vasıf, nitelik ve niceliklerinin tayin ve tespiti için laboratuvar ve bürolar tesis ve idare etmek veya bunlara iştirak etmek.
- e- Bölgelerindeki iktisadi ve ticari faaliyetlere ait her nevi endeks ve istatistikleri ve fiyat rayiçlerini kaydetmek.
- f- Dış memleketlerdeki konsolosluklar, ticaret mümessillikleri ve mesleki teşekküllerle haberleşme ve münasebette bulunarak gereken bilgileri alıp vermek ve Ticaret Vekilliğinin onayıyla milli ve milletlerarası mesleki kuruluşlara üye olmak veya bu kabil teşekkülleri kurmak.
- g- Mahalli veya bölge sergileri, panayurlar, fuarlar, umumi mağazalar, depolar, mevzuları dahilinde kulüpler, müzeler ve kütüphaneler açmak, milli ve milletlerarası sergi ve panayurlara katılmak ve bunların vekalet, mümessillik ve muhabirliğini üstlenmek.
- h- Ticaret ve sanat kursları açmak, mevzuları dahilinde memleket içinde ve dışında talebe okutmak, memleket ticaretini ilgilendiren neşriyat yapmak.

Ticaret ve sanayi odaları ile esnaf odaları meslek heyetlerinin vazifeleri şunlardı (Madde 11):

- a- Oda meclisini teşkil edecek üyeleri seçmek.
- b- Kendi mevzuları dahilinde faydalı ve lüzumlu gördükleri tedbirleri oda meclisine ve idare heyetine teklif etmek.
- c- Oda meclisi ve idare heyeti tarafından kendi meslekleri dahilinde bu kanun hükümlerine göre verilecek görevleri yapmak.

Ticaret ve sanayi odalarıyla esnaf odaları meclislerinin vazifeleri şu şekildeydi (Madde 12):

- a- İdare heyeti üyelerini seçmek.
- b- Mesleki heyetleri tarafından yapılacak teklifleri tetkik ve müzakere etmek.
- c- Mevzuatın verdiği yetkiler dahilinde meslek mensupları için riayet edilmesi mecburi kararları vermek.
- d- Buldukları yerin ticaret örf ve teamülle-

- rini tespit etmek.
- e- İdare heyetlerince verilecek bütçe, aylık muvazene ve kesin hesabı ve münakale taleplerini tetkik ve tasdik etmek.
- f- İdare heyetleri tarafından verilecek mevzuları tetkik ve müzakere etmek.
- g- İlgili vekillikler tarafından verilecek mevzuları tetkik ve müzakere etmek.
- h- İdare heyetleri tarafından hazırlanacak hakem listelerini tasdik etmek.
- i- Oda azası hakkında ilgili madde gereğince disiplin cezalarını vermek.
- j- Bölgeleri dahilinde lüzum görülecek yerlerde ajanlık (irtibat bürosu) tesisine karar vermek.

Ticaret ve sanayi odalarıyla esnaf odaları idare heyetlerinin vazifeleri ise şöyleydi (Madde 13):

- a- Ticaret ve iktisat vekilliklerinin ve oda meclisinin mevzuata göre verecekleri karar ve direktifleri yerine getirmek.
- b- Bütçeyi, aylık bilanço, kesin hesabı ve münakale tekliflerini ve bunlara ait raporu hazırlamak ve tasdik edilmek üzere oda meclisine vermek.
- c- Hakem listelerini hazırlamak ve tasdik edilmek üzere oda meclisine vermek ve ilgililerin istediği üzerine hakem olmak.
- d- Gerektiğinde ihtar ve azarlama cezaları vermek ve disiplin takibatı yapmak.
- e- Oda memur ve müstahdemlerinin tayin ve azlını, terfi ve disiplin cezalarını icra etmek.
- f- Nizamnamede gösterilecek vesikaları tanzim ve tasdik etmek.

Üçüncü Bölüm:

Ticaret Borsalarının Vazifeleri

Buna göre ticaret borsaları 14. maddede yazılı şu görevleri ifa edeceklerdi:

- a- Borsaya dahil maddelerin alım ve satımını tanzim ve tescil etmek.
- b- Alıcı ve satıcının teslim, tesellüm ve tekiye bakımından vecibelerini, her tipin asgari vasıflarını ve muamelelerin tasfiye şartlarıyla, mal fiyatları üzerine etkili şartları, ihtilaf halinde ihtiyari tahkim usullerini gösteren ve Ticaret Vekili'nin tasdiğiyle tamamlanan örnek mukaveleler oluşturmak.
- c- Milli ve milletlerarası piyasaları takip ederek bir fiyat istihbarat hizmeti kurmak.

- d- Laboratuvar ve teknik bürolar kurmak.
- e- Mevzuat dahilinde Ticaret Vekilliğince ve-rilecek diğer vazifeleri görmek.

Borsaya dahil olacak maddeler, borsa kurulan yerlerde hangi malların borsalarda alım satımının mecburi olduğu borsanın teklifi üzerine Ticaret Vekilliğince tayin ve ilan edilecek; ticaret borsalarına kaydolunacak maddelere ve bunların borsada muamele göreceğ en az miktarlarına ait esaslar nizamnamede gösterilecekti (Madde 14). Borsanın kurulduğu belediye hududu içinde bu maddelerin borsa dışında alım ve satımı yasaktı (Madde 15).

Kanun, borsa tellallarının Türk olmasını şart koşuyordu. Borsa tellalları kendi nam ve hesabına muamele yapmayarak yalnız alım ve satımda aracılık yapacaklar; onların dışında hiç kimse borsaya dahil maddeler üzerinde aracılık yapamayacaktı (Madde 16). Borsa organlarının görevleri 11, 12 ve 13. maddelerde açıklandığı gibiydi (Madde 17).

Dördüncü Bölüm:

Ortak ve Ayrı Hükümler

Kanunun bu bölümünde ticaret odaları ve esnaf odalarının tâbi olacakları ortak ve münferit hükümler sayılıyordu. Buna göre ticaret odaları ve esnaf odaları idare heyetleri reisi veya reisin vekil tayin edeceği azadan birisi tarafından temsil edilecekti. Odaların yaptıkları işlemlerin hukuken bağlayıcı olması için resmi belgelerde iki imza gerekiyordu. Bu imzalardan biri idare heyeti reisinin, diğeri ise heyetin kendi azası arasından seçeceği kişinin olacaktı (Madde 18).

Odaların gelirlerinin başında, azanın nizamnamede gösterilen esaslara göre derecelendirilmesi suretiyle tespit edilen kayıt ücretleri ve senelik aidat bulunuyordu. Bu ücret ve aidat ticaret ve sanayi odalarıyla esnaf odaları ve ticaret borsaları mensupları için sermayelerinin binde birini geçemezdi. Bu miktarlar ilgili teşekkül meclisinin kararı ve Ticaret Vekilliğinin tasdikiy-le bir misline kadar arttırılabılırdi.

Kayıt ücretleri ve senelik aidat, ticaret ve sanayi odalarıyla ticaret borsaları mensupları için fevkalade kabul edilen derecelerde sermaye kaydına bakılmaksızın Ticaret Vekilliğinin tasdikiy-le beş liraya kadar çıkartılabılıyordu. Esnaf odaları meclislerinin kararıyla fevkalade derecede adde-dilecek oda üyelerinin kayıt ücreti ve yıllık aidatları ise en çok 100 liraya kadar çıkartılabılı-mekteydi.

Bunun dışında odaların diğere önemli gelir kaynakları arasında, yapacakları hizmetler kar-

şılığında almaya mezun kıldıkları muamele ücretleri, tasdik edecekleri veya verecekleri belgelerden nizamnamede açıklandığı üzere alacakları ücretler, odalar tarafından kurulacak müesseselerden alınacak gelirler, ilan ve neşriyat bedelleri, teberru ve bağışlar vardı (Madde 19).

Odalara kayıtlı olanlardan miktarı kazanç vergisi aslının yüzde 2'sini geçmemek üzere her yıl ayrıca munzam (ilave) bir aidat tahsil edilecek, munzam aidat oranı odalar meclislerinin teklif ve Ticaret Vekilliğinin tasdikiy-le tesbit olunacaktı. Kazanç vergisine tâbi olmayanların munzam aidatı yıllık aidatın yüzde 10'u olacaktı. Muhtelif şubeleri bulunan müesseseler için her şubenin bulunduğu yerdeki odalara o şubenin kazanç vergisi nisbetinde ödenecekti. Müessesenin genel bilançosunda zarar tahakkuk etse bile kazanç temin eden şubenin bu munzam aidatı vermesi mecburiydi (Madde 20).

Bu bölümde ayrıca odaların bütçeleri, fonları, umumi katip ve yardımcılarının ücretleri, odaların lağv ve tasfiyesi, irtibat büroları, odaların organlarından birinin feshi, kongreler, odalar seçimleri, odaların gayrimenkul edinmeleri ve borçlanmaları, milletlerarası kongre, fuar ve teşekküllere katılmaları hakkında hükümler yer alıyordu (Madde 21-31). Mesela 31. madde kanunda adları yazılı teşekküllere kayıtlı olan veya olmayan hakiki ve hükmi şahısların milletlerarası ticari mahiyette sergi ve fuarlara katılmasını Ticaret Vekilliğinin iznine bağlıyor; 23. madde odaların umumi katip ve yardımcılarının maaşlarının Ticaret Vekilliğince belirlenip, mensup oldukları oda bütçesinden ödeneceğini söylüyordu.

Beşinci Bölüm:

Ceza Hükümleri, Kanunun Tatbiki ve Geçici Maddeler

1943 tarihli kanunun beşinci ve son bölümü ceza hükümleri ağırlıklıydı. Bunlar disiplin cezaları, kararlara riayet etmeyenlerin cezaları, Ticaret Vekilliğinin isteğine bağlı cezalar şeklinde sıralanıyordu. Bu bölümün diğere maddeleri kanunun tatbiki, eski mevzuatın ilgası ve muvakkat hükümler başlıklarıyla veriliyordu (Madde 32-40).

Kanuna göre ticaret odaları, esnaf odaları ve ticaret borsalarının mensuplarına verebilecekleri disiplin cezaları ihtar, tevbih (kınama), ihraç olarak üçe ayrılıyordu. İhraç yani odadan veya borsadan çıkarma cezasının alt sınırı 15 gün, üst sınırı ise bir yıldır. İhtar ve kınama cezaları idare heyetleri, çıkarma cezası her teşekkülün meclisi tarafından verilirdi. İhtar ve kınama cezaları kesin iken, çıkarma cezası kararı Ticaret Vekilli-

ğinin tasdiğiyle katileşirdi. Bu ceza kararı Ticaret Vekilliğine gönderilmeden önce ilgiliye tebliğ olunur ve 10 gün içinde yazılı savunması istenirdi. 10 günün sonunda çıkarma cezasına ait dosya ile birlikte Ticaret Vekilliğine gönderilirdi.

Çıkarma cezası verildiği süreyle sınırlıydı. Bu cezaya çaptırılanlar süresi içerisinde ticaret veya sanatını doğrudan veya dolaylı şekilde icradan men edilirdi. Buna riayet etmeyerek ticaret veya sanatı yapmakta devam edenler 35. maddede belirtilen daha ağır cezalarla cezalandırılırdı. İhtar veya kınama cezalarına karşı idari ve adli mercilere başvurulamazdı.

Kanun gereğince oda veya borsaya kaydolma mükellefiyetine tâbi olanlar işlerine başladıkları tarihten itibaren 15 gün içinde bağlı oldukları oda veya borsaya kayıt yaptırmazlar veya senelik aidatı üç ay zarfında ödemezlerse vermeye mecbur oldukları kayıt ücretinin veya aidatın üç misli kendilerinden alınırdu.

Ticaret ve sanayi odalarıyla esnaf odaları ve ticaret borsaları idare heyetleri verdikleri kararlara riayet etmeyenlere 25 liradan 200 liraya kadar ve alışkanlık halinde 200 liradan 1.000 liraya kadar para cezası verebilirdi. 100 liraya kadar verilen para cezaları kesin olup, bu miktarın

üzerinde verilen para cezalarına 15 gün içinde Ticaret Mahkemesi nezdinde itiraz edilebilirdi. Ticaret Mahkemesinin kararı kesindi. Haklarında 100 liradan fazla para cezası verilen ticaret ve sanayi erbabıyla esnafın ticaret ve sanat yerlerinin 10 günden bir aya kadar kapatma cezası verilebilirdi. Verilecek para cezaları icra dairelerince yerine getirilirdi.

Kayıt müddetinin geçmesinden sonra kaydolmadıkları halde ticaret ve sanayle işigal eden veya borsaya tâbi muameleler yaptıkları tespit edilenler hakkında Ticaret Vekilliği, Cumhuriyet Savcılığı vasıtasıyla, Asliye Ceza Mahkemesinde kamu davası açabilirdi. Bu kabil davalarda mahkemenin vereceği ceza 10 günden üç aya kadar hapis ve 200 liradan 5 bin liraya kadar ağır para cezasıydı (Madde 35).

1943 tarihli kanunun neşrinden itibaren dört ay içinde İstanbul, Ankara ve İzmir ticaret ve sanayi odaları ile ticaret borsaları kendi teşkilatlarını bu kanun hükümlerine uyduracaklardı. Diğer ticaret ve sanayi odaları ile ticaret borsalarının bu kanuna göre yeniden örgütlenmesi ve esnaf odalarının teşkili zamanı Ticaret Vekilliği tarafından dört aydan az olmamak üzere bir mühlet verilerek tayin edilecekti.

▼ İstanbul Ticaret Borsası Muamele Salonu (altta).

Fotoğraf: Osman Kuşvet

Bu kanunun uygulandığı yerlerde 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile bu kanunun sekizci maddesinin beşinci fıkrasının muadeli 916 numaralı kanun ve 3 Nisan 1302/1886 tarihli Umumi Borsalar Nizamnamesi'nin ticaret ve zahire borsalarına ait hükümleri tatbik edilmeyecekti. Neşri gününden itibaren geçerli olacak olan yeni kanunun tatbikine ait nizamname Ticaret Vekilliğince hazırlanacak, kanunun icrasından ise Ticaret, Adliye ve İktisat Vekilleri sorumlu olacaktı.

1943 tarihli odalar ve borsalar kanunu, iktisadiki hükümetin özel girişime ve serbest piyasaya yönelik bakış açısını yansıtıyordu. Buna göre özel girişimin kendi iradesi doğrultusunda örgütlenmesi ve iktisadi sistem içerisinde etkin bir rol alması mümkün değildi. Hükümet, özel teşebbüsün ancak kendisine gösterilen yer ve sınırlar dahilinde faaliyet göstermesine izin veriyor, yeni düzenlemeyle özel girişimin bir anlamda sesi olan ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları ve ticaret borsaları üzerinde bürokratik bir vesayet ağı kuruyordu. Odaların ve borsaların üyeleri içinden başkanları Ticaret Vekilliğinin tayin etmesinin ötesinde, doğrudan Ankara'ya bağlı, Vekaletin temsilcisi ve sözcüsü konumundaki genel sekreterlerin atanması bunun somut bir göstergesiydi.¹⁷⁶

Devletçi iktisat ve yönetim anlayışı 1943 düzenlemesine bütünüyle yansımıştı. Dönemin Ticaret Vekili Behçet Uzun, kanun tasarısını TBMM'ye takdimi dolayısıyla yaptığı konuşmada, bu kanunun sınırsız kazanç hürsünün milli bünyeyi nasıl tahrip edebileceğini göremeyenlerin gözlerini açacağını, meşru kazançtan daha devamlı ve tatlı bir kâr olamayacağını herkese göstereceğini söylüyordu. Bundan böyle ticaret erbabı, hükümetin bilgili ve müşfik rehberliğinde, genel dengeleri bozmadan ve devlete yük olmadan işlerin nasıl yürütülebileceğini öğrenecek ve bu vatana çok lüzumlu olan mesleklerini yükselecekti.¹⁷⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de devletçiliğin vardığı boyutları ve devletçi bakış açısından odaların konumunu ortaya koymas bakımından önemli bir kıstas olan 1943 kanunu, her ne kadar dönemin Ticaret Vekilince övgülerle takdim edilmiş olsa bile, aslında bu yasa, savaşın neden olduğu olağanüstü şartlar altında iyice küçülen özel sektörün sözcüsü olması gereken ticaret odaları ve ticaret borsalarını kısa zamanda birer "resmi kurum" haline getirdi.

1943 tarih ve 4355 sayılı "Ticaret Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu" İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda da önemli

1943 tarihli kanun, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de devletçiliğin vardığı boyutları ve devletçi bakış açısından odaların konumunu ortaya koymas bakımından önemliydi.

İstanbul Ticaret Borsası ► ve 4. Vakıf Han'ın da üzerinde bulunduğu Hamidiye Caddesi (yanda).

176 Cemil Koçak, Türkiye'nin Milli Şef Dönemi (1938-1945), İstanbul 1996, s.527-529.

177 Murat Koraltürk, Aynı eser, s.98.

değişiklere neden oldu. Borsa'nın 1925 yılından beri 1302/1886 tarihli Umumi Borsalar Nizamnamesi ile İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi'ne dayalı kurumsal kimliği sona erdi. Borsa, 1943'den itibaren hükmi şahsiyeti/tüzel kişiliği haiz bir amme müessesesi olarak, yeni kurumsal hüviyetiyle çalışmaya ve hizmet vermeye başladı.

4355 sayılı kanunun İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda meydana getirdiği en önemli değişiklikler şunlardı:¹⁷⁸

- 1- Borsa'nın unvanı "İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası" iken, 1943'den itibaren "İstanbul Ticaret Borsası" oldu.
- 2- Borsa bu kanun ile tüzel kişiliği haiz bir kurum oldu. Bu sayede, Borsa'nın İstanbul Ticaret Odası'na olan mali bağımlılığı sona erdi.
- 3- Önceden Borsa'ya dahil maddeler üzerinde muamele yapanların İstanbul Ticaret Borsası'na abone olarak kayıtları isteğe bağlıydı. Kanunun üçüncü maddesinin üçüncü fıkrasıyla bu gibi hakiki ve hükmi şahıslar ile devletin, hususi idarelerin ve belediyelerin sermayesiyle kurulmuş veya bunların iştirakleri olan müesseselerin ve şubelerinin ticaret borsalarına kayıtları mecburiyet altına konuldu.
- 4- Evvelce Borsa yedi kişilik seçilmiş ve üç kişilik tabii azadan oluşan bir idare heyeti tarafından yönetilmekteyken kanunun dördüncü maddesi ile Borsa'nın uzuvları Meslek Heyetleri, Borsa Meclisi ve İdare Heyeti olarak tespit edildi.
- 5- Evvelce Borsa'da Ticaret Vekaleti namına muamelatı kontrol etmek üzere bir komiser ve muamelatı idare etmek üzere de bir umumi katip bulunur ve bunları Ticaret Vekaleti seçerdi. 1943 kanunu ile komiserlik kaldırılarak veto hakkını haiz bir umumi katip ile bir de muavinlik ihdas edildi.
- 6- Eskiden Borsa'da sayıları mahdut bir mubayaacı sınıfı ile bir de simsar sınıfı mevcut iken ve aracılık bunlar tarafından yapılırken yeni kanunla yalnız bir tellal sınıfı kabul edildi. Diğerleri ise kaldırıldı.
- 7- Borsa'ya dahil maddelerin Borsa dışında alım satımının yapılması durumunda borsa ücretinin beş misli olarak alınması yeni kanunla başladı.
- 8- Önceleri "İstanbul Hayvan Borsası" unvanı altında kasaplık hayvan alış verişini tanzim etmek üzere Karaağaç'ta faaliyette

bulunan borsa kaldırılarak muamelatı bir şube halinde İstanbul Ticaret Borsası'na ilave edildi.

- 9- Alım ve satımlarda alınan borsa ücreti binde ikiden binde bire indirildi.
- 10- Önceden Borsa haricinde cereyanına izin verilen perakende miktarlar savaş ekonomisi şartları bakımından hububat ve bakliyatda bir çuvala, yağ ve peynir gibi teneke kede satılmakta olanlar da bir tenekeye indirildi.

2- 1943 Tarihli Nizamname

1943 tarihli kanunun ardından hazırlanan "Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Nizamnamesi" 10 Mayıs 1943'de İcra Vekilleri Heyetince kabul edilerek yürürlüğe girdi. Sekiz bölümden oluşan nizamnamede toplam 77 madde bulunuyordu.¹⁷⁹

Nizamnamenin "ticaret borsaları" hakkındaki maddeleri özetle şöyleydi:

a- Genel Hükümler

Ticaret borsaları 4355 sayılı kanun ve nizamnamede yazılı esaslar dairesinde meslek hizmetlerini görmek ve mesleki ahlak ve dayanışmayı halkın ihtiyaç ve menfaatleriyle ahenkli olarak muhafaza ve inkişaf ettirmek ve hükmi şahsiyeti/tüzel kişiliği haiz olmak üzere iktisadi ihtiyaçların lüzumlu kıldığı yerlerde Ticaret Vekilliği/Bakanlık tarafından kurulan amme müesseseleri olup, Ticaret Vekilliğinin teftiş ve denetimine bağlı teşekküllerdi.

Tacir sıfatını haiz bilcümle hakiki ve hükmi şahıslar ile devletin, hususi idarelerin ve belediyelerin sermayesiyle kurulmuş veya bunların iştirakleri olan hükmi şahsiyeti haiz müesseseler ve şubeleri buldukları yerin ticaret ve sanayi odalarına; esnaf buldukları yerin esnaf odalarına; ticaret borsalarına dahil maddelerin alım ve satımı ile iştigal edenler ayrıca buldukları yerin ticaret borsalarına kaydolmaya mecburdu.

b- Ticaret Borsalarının Teşkilatı

Ticaret borsalarının organları:

- Meslek Heyetleri
- Borsa Meclisleri
- İdare Heyetleri

olarak üçe ayrılıyordu. Meslek Heyetleri, en büyük mülki amirin reisliğinde ve onun tarafından ticaret borsasının kurulacağı yerde mevcut

1943 tarih ve 4355 sayılı "Ticaret Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu" İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda da önemli değişikliklere neden oldu. Borsa, 1943'den itibaren hükmi şahsiyeti/tüzel kişiliği haiz bir amme müessesesi olarak, yeni kurumsal hüviyetiyle çalışmaya ve hizmet vermeye başladı.

178 İstanbul Ticaret Borsası 1943 Yılı, İstanbul 1945, s.3-5.

179 Nizamname metni için bkz. İTSOM, sayı 6, Haziran 1943, s.130-142.

Yeni yasaya göre borsa idare heyetlerinin reislerini heyetler azası arasından Ticaret Vekaleti tayin ediyordu. Ticaret borsalarının faaliyet alanı da buldukları yerin belediye hududuydu.

Mazeretsiz olarak veya mensup olduğu heyet veya meclis tarafından kabul edilmeyen bir sebeple birbiri ardından üç defa toplantıya gelmeyen veya bir sene içinde yapılan toplantıların yarısına katılmayan meslek heyeti, borsa meclisi ve borsa idare heyeti reis ve azaları istifa etmiş sayılıyordu.

meslekler mensuplarından ayrılacak birer kişiden oluşan bir heyet tarafından aşağıdaki esaslara göre gruplandırılmış meslek mensuplarınınca seçiliyordu. Bu heyete belediye reisi ve varsa muntika ticaret ve iktisat müdürleri de dahildi. Heyetin tespit ettiği gruplar uygun vasıtalarla ilan ediliyordu. İlan tarihinden itibaren üç gün içinde meslek mensupları tarafından kendi mesleğinin tespit olunan grubuna itiraz etmek mümkündü. Bu takdirde heyet üç gün içinde bir karar vererek itiraz edene bildirimde bulunacaktı. Bu karara razı olmayanlar üç gün içinde Ticaret Vekilliğine itiraz edebilir. İtiraz dilekçeleri heyet riyasetine veriliyor ve tasdik için Ticaret Vekaletine gönderilen dosyaya konuluyordu. Bu heyet tarafından yapılacak gruplandırmaya itiraz olunsun veya olunmasın her halükarda son sözü Ticaret Vekilliği söylüyordu.

Ayrılmış gruplardan 100 ve daha fazla meslek mensubunu kapsayanlar yedi kişilik ve 100'den aşağı meslek mensubunu kapsayanlar beş kişilik meslek heyeti seçiyorlardı.

Borsa meclisleri meslek heyetlerinin her biri tarafından ve kendi aralarından gizli reyile seçilen iki azadan meydana geliyordu. Borsa İdare Heyetleri ise her borsa meclisinin kendi azası arasından ve gizli reyile seçeceği 5-7 kişiden oluşuyordu. Azası 20 veya daha fazla olan meclisler 7 kişilik, 20'den az olan meclisler 5 kişilik idare heyeti seçiyordu.

Meslek heyetleri ve meclisler ilk seçimde seçimi müteakip ve sonra her sene Nisan ayında, kendi içlerinden birini reisliğe ve birini de reis vekilliğine seçiyorlardı. Eski reislerin vazifesi Nisan sonuna kadar devam ediyordu. Yeni yasaya göre borsa idare heyetlerinin reislerini heyetler azası arasından Ticaret Vekaleti tayin ediyordu. Ticaret borsalarının faaliyet alanı buldukları yerin belediye hududuydu.

Ticaret borsaları meslek heyetleri ile meclisleri en az ayda bir defa kendiliğinden ve lüzumu halinde idare heyeti reisinin daveti üzerine her zaman; idare heyetleri ise en az haftada bir defa kendiliğinden, ihtiyaç halinde de idare heyeti reisinin davetiyle her zaman toplanabiliyordu. Mazeretsiz olarak veya mensup olduğu heyet veya meclis tarafından kabul edilmeyen bir sebeple birbiri ardından üç defa toplantıya gelmeyen veya bir sene içinde yapılan toplantıların yarısına katılmayan meslek heyeti, borsa meclisi ve borsa idare heyeti reis ve azaları istifa etmiş sayılıyordu. Meslek heyetleri, borsa meclisi ve idare heyeti azalığı sıfatı ya istifa ile ya da seçilmek için gereken vasıflardan herhangi birinin kaybedilmesiyle düşmekteydi.

c- Ticaret Borsalarının Vazifeleri

Ticaret borsalarının vazifeleri şunlardı:

- Borsaya dahil maddelerin alım ve satımını tanzim ve tescil etmek.

- Alıcı ve satıcının teslim ve tesellüm ve te-diye bakımından vecibelerini, her tipin asgari vasıflarını ve muamelelerin tasfiye şartlarıyla mal fiyatları üzerine müessir şartları, ihtilaf durumunda ihtiyari yani isteğe bağlı tahkim usullerine gösteren ve Ticaret Vekilliğinin tasdiğiyle tamamlanan örnek mukaveleler yapmak.

- Milli ve milletlerarası piyasaları takip ederek bir fiyat istihbarat hizmeti kurmak ve fiyat kayıtları tutmak ve icabında neşretmek.

- Laboratuvar ve teknik bürolar kurmak.

- Mevzuat dahilinde Ticaret Vekilliğince verilecek diğer görevleri yerine getirmek.

Ticaret borsaları meslek heyetleri, meclisleri ve idare heyetleri nizamnamenin 18, 19 ve 20. maddelerinde yazılı vazifeleri göreceklerdi.

Ticaret borsaları idare heyetleri aşağıda yazılı vesikaları resmi makamlarca veya ilgililerce talebi halinde vermek veya tasdik etmekle mükellefti:

- Eksper raporları.

- Tip mukaveleler.

- Analiz raporları.

- Fiyat hareketleri raporları ve cetvelleri.

- Teamüller hakkında icap eden her nevi vesikalar.

- Fatura tasdikleri.

- Her çeşit mal ve eşya fiyatlarına ait şahadetnameler/belgeler.

- Borsada muamele gören eşyanın numune tasdiklerine ait şahadetnameler.

- Borsaya kayıtlı olanların tatbik imzalarının tasdikleri.

- Borsaya kayıtlı olanlara ait kayıt ve sicil suretleri.

Nizamnamenin bu bölümünde borsa tellallarıyla ilgili maddeler de vardı. Buna göre kendi nam ve hesabına muamele yapmayarak yalnız alım ve satımda aracılığı meslek edinen ve başka bir işle uğraşmayan borsa aracılara "borsa tellalı" deniyordu. Borsaya dahil maddeler üzerinde tellallardan başka kimse aracılık edemeyecekti.

Borsa tellalları yaptıkları muameleden dolayı borsaya ve müşterilerine ait olarak doğabilecek borçlarına karşı teminat göstermeye mecburdu. Bu teminatın şekli, nevi ve miktarları Borsa İdare Heyeti tarafından tespit ve Ticaret Vekilliğince tasdik edilecekti.

Borsa tellalı olabilmek için aşağıdaki vasıfları taşımak gerekiyordu:

- Türk olmak.
- Türkçe iyi okur-yazar ve konuşur olmak.
- Tellallığı ile iştigal edeceği mevzu üzerinde asgari iki sene müddetle piyasada fiilen ticaret ve komisyonculukla uğraşmış veya borsaya dahil maddelerin alım ve satımını yapan tellallar yanında meşgul veya ticarethanede hizmet görmüş olmak. Yüksek iktisat ve ticaret tahsili yapmış olanlar için bu süre altı aydır.
- İyi ahlâk sahibi olmak.
- Ağır hapis cezasıyla veya hırsızlık, sahtekarlık, dolandırıcılık, emniyeti suistimal, yalan yere yemin, yalan yere şahitlik ve tellallık vazifesinden dolayı mükerreren ve hileli iflas suçlarından birisiyle mahkum olmamış olmak ve iflas etmiş ise iade-i itibar etmiş bulunmak.

- Ticaret Vekilliğince hazırlanacak talimatname dahilinde yapılacak imtihanlarda muvaffak olmak.

1302/1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi'ne bağlı olarak borsa kurulmuş olan yerlerde borsa tellallığı yapanlar bu nizamnamenin yürürlüğe konulduğu tarihten itibaren bir sene sonra yukarıda yazılı ikinci ve altıncı fıkralardaki şartlara göre muameleye tâbi tutulacaklardı.

Borsa tellalları tarafından yapılacak aracılık işlerinde alınacak ücret yüzde 1,5'i geçmemek üzere her borsanın idare heyeti tarafından hazırlanacak ve Ticaret Vekilliğince tasdik edilecek bir tarife ile tespit edilecekti.

Borsa tellalları aracılık ettikleri mukaveleleri ve aldıkları ücretleri kayda mahsus borsa idare heyetince tasdikli günlük muamele defteri tutmaya ve talep durumunda bu defteri borsa umumi katibine ibraz etmeye mecburdular.

Ticaret borsalarına bağlı maddeler üzerinde yapılan alım ve satımların şart ve fiyatları akit yapanlar ve tellallar tarafından alım satımın yapıldığı günde bir beyanname ile borsa idare heyetine bildirilecek ve kayıt ve tescil ettirilecekti. Gündelik fiyatlar icabı halinde neşir ve ilan edilecekti.

Nizamnameye göre borsa kurulan yerlerde hangi malların borsalarda alım ve satımının mecburi olduğu borsa meclisinin teklifi üzerine Ticaret Vekilliğince tayin ve ilan olunacaktı. Borsanın kurulduğu mahallin belediye sınırları içinde bu maddelerin borsa dışında alım ve satımı yasaktı.

Ticaret ve Zahire Borsası				
Dünkü Zahire fiyatları				
Cinsi	Aşağı		Yukarı	
	Ku	Pa	Ku	Pa
Buğday				
Yumuşak	14	17,5	15	—
Kızılca	—	—	—	—
Süster	—	—	—	—
Sert	—	—	—	—
Bulgaristan				
Zahireler				
Çavdar	11	10	—	—
Arpa	8	20	9	5
Mısır	9	20	—	—
Afyon Urgan	40	0	—	—
Tiftik Nigde	—	—	—	—
Yapağı	—	—	—	—
Fındık	—	—	—	—

Ticaret borsalarına kaydolunacak maddelerin muayyen vasıfları gösteren tiplere uygun olması şarttı. Bu maddelerin tayin ve tespitinde aşağıdaki hususlar da ayrıca göz önünde tutulacaktı:

- Bu maddelerin ticaret borsalarının bulunduğu mahalde önemli miktarda istihsal edilmesi.
- Bu maddelerin ticaret borsasının bulunduğu yer dışında istihsal edilmekle beraber borsa hududu içinde ehemmiyetli miktarda tüketilmesi.
- Ticaret borsalarının bulunduğu mahallin bu maddelerin önemli miktarda ihraç veya dağıtım merkezi olması.

Ticaret borsasına kayıt olunacak maddelerin borsada muamele göreceği en az miktarları borsa meclisi tarafından malın mahiyetine göre piyasa teamüllerince toptan sayılan miktar esas tutularak yapılacak teklif üzerine Vekilliğin tasdiğiyle tayin ve tespit olunacaktı. Borsaya kayıtlı maddelerin veya borsada muamele göreceği en az miktarların değiştirilmesi de aynı suretle borsa meclisinin teklifi ve Ticaret Vekilliğinin tasdiğiyle mümkündü.

Borsaya dahil maddelerin borsa içinde alım ve satımlarının icrası için gereken tesisat ve vesait yapılacak, bunların tamamlanmasına kadar borsa idare heyetince kabul olunacak mahallerde de muamele yapılabilecekti.

Ticaret borsası umumi katibi borsada yapılan alım satımları memleket iktisadi menfaatlerini bozacak mahiyette gördüğü takdirde bunun sebeplerini tetkik ederek keyfiyeti Ticaret Vekilliğine bildirecekti.

◀ Ticaret ve Zahire Borsası'nda işlem gören ürünlerin fiyatları her gün gazetelerde yayınlanıyordu. Yan tarafta 2 Ocak 1930 tarihinde yayınlanan fiyatlar görülüyor.

Borsada tellal olabilmek için imtihanları kazanmanın yanı sıra "iyi ahlak sahibi olmak" da şarttı.

d- Ticaret Borsası Seçimleri

Ticaret borsaları organlarının seçilme devreleri kanunda üç sene olarak belirlenmişti. Bu süre Nisan ayını takip eden ay başından hesaplanıyor; borsaların ilk defa kurulması veya fesih sebebiyle yapılacak seçimlerde noksan kalan seneler yine bir sene itibar ediliyordu.

Ticaret borsaları organlarının seçimi Mart başında başlayacak ve Nisan ayında bitecekti. Fesih ve istifa veya azalık sıfatlarının kalkmış olması suretiyle borsa organları vaktinden evvel dağılırsa yeni uzuvların seçimi 15 gün zarfında başlayacak ve keyfiyet ilan olunacaktı. Seçim işlemleri aşağıda yazılı hükümlere tâbi idi:

Mart ayı girince meslek heyetleri seçim işinin yapılmasına bakmak üzere mahallin en büyük mülkiye amiri tarafından meslek gruplarından meslek heyetine seçilebilmek hakkını haiz olan ikişer kişi ayrılıp bunların arasından kura ile ayrılacak 10 kişiden en az 5 ve seçim şubelerine ayrılması zaruri olan yerlerde de her seçim şubesi için bu şekilde kura ile ayrılan 10 kişiden yine en az 5 kişilik seçim heyetleri teşkil edilecekti.

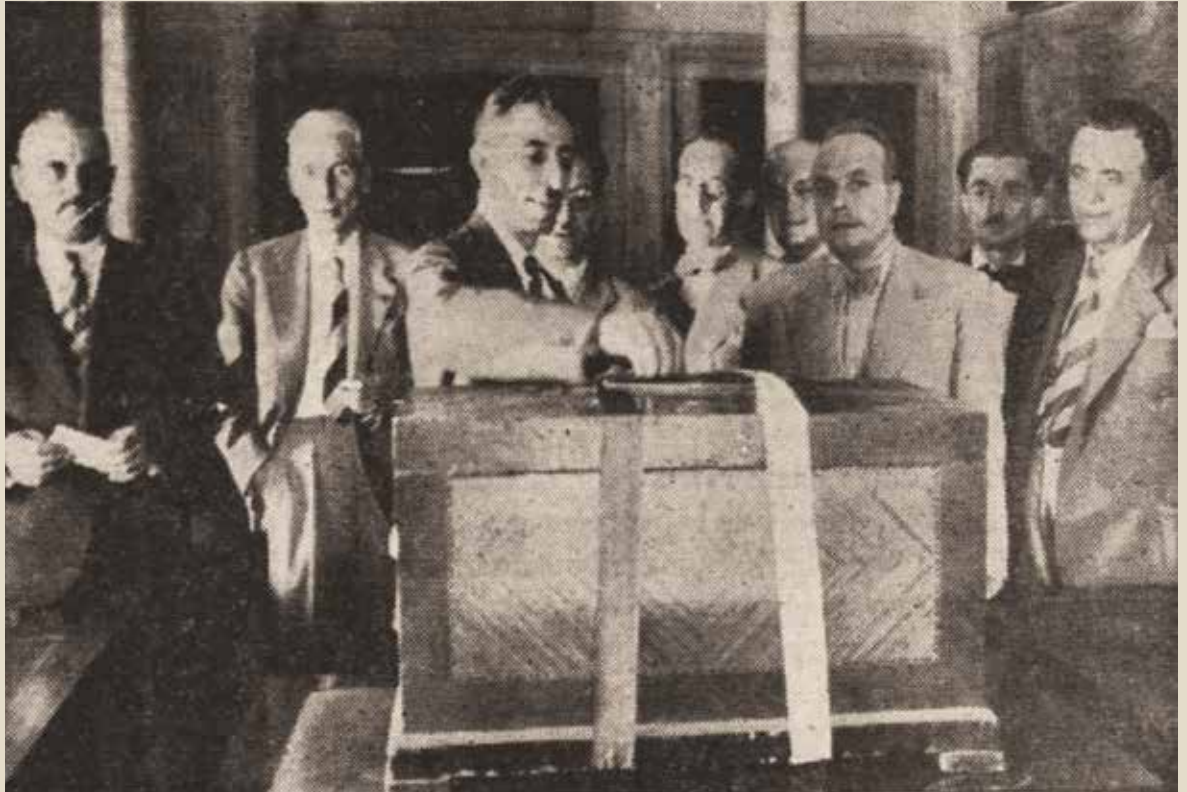
Seçim heyetleri azalığı için ayrılanlardan istifa eden veya istifasız heyete gelmemiş bulunursa onun yerine kura sırasıyla diğerleri davet olunacaktı. Seçim heyetinde bir zabıt defteri bulunacak, muamelelerle kararların zabıtları bu deftere yazılıp heyet tarafından imza edilecekti.

Meslek heyetleri seçimine katılabilmek için aşağıdaki vasıfları haiz olmak şarttı:

- Türk olmak.
- 25 yaşını doldurmuş olmak.
- Okur-yazar olmak.
- İflas etmemiş ve etmiş ise itibarını tekrar kazanmış olmak.
- Ağır hapis cezasıyla veya hırsızlık, sahtekarlık, dolandırıcılık, emniyeti suistimal, yalan yere yemin ve yalan yere şahitlik ve hileli iflas suçlarından biri ile mahkum edilmemiş olmak.
- İyi ahlak ve şöhret sahibi olmak.
- Ticaret borsasının mıntıkası dahilinde en aşağı iki seneden beri ticaret veya sanat icra etmek. Tüzel kişilerde bu şart aranmayacaktı.

Kanuna göre borsa meclisleri, meslek heyetlerinin seçiminin ve idare heyetleri meclisler seçiminin bitiminden itibaren en çok bir hafta içinde yapılacaktı. Meclis azalarının seçim gün ve saati en büyük mülki amiri tarafından tayin ve seçmenlere tebliğ olunacaktı. İdare heyetinin seçim gün ve saatini de meclis reisi tespit ederek ilgililere bildirecekti.

Meslek heyetleri aralarından birer kişiyi kura ile seçip bunların en yaşlısının reisliği altında teşekkül edecek heyet huzurunda borsa meclisi seçimini gizli oyla yapacaktı. İdare heyetleri seçimi borsa meclislerince yine gizli oyla yapıyordu.

Yanda 1939 İdare Meclisi seçimlerine katılan üyeler görülüyor. Bu seçimlerde Nuri Kozikoğlu, Şerafeddin Alemdar, Mehmed Kınacı, Hilmi Gürkan, Nuri Orak ve Nafiz Özalp İdare Meclisi'ne seçilmişlerdi.

e- Ticaret Borsalarına Kayıt Usulleri

Kanunun beşinci bölümü ticaret borsalarına kayıt olma usullerine dair hükümleri sıralıyordu. Buna göre, ticaret borsalarına kayıt mecburiyeti olan hakiki ve hükmi/tüzel şahısların borsalar muntakaları haricindeki kendi merkezi namına ticari muamelelerde bulunan her çeşit teşkilat ve tesisatı şube kabul ediliyordu. Ticari bir unvanı olmayan ve sırf merkeze mal sevki için kullanılan depo ve ardiyeler şube kapsamı dışındaydı.

Ticaret borsalarına kaydedilecekler Ticaret Vekilliğince ticaret siciline kaydolunacak hususları da ihtiva etmek üzere yapılacak talimatnameye ilişik numuneye uygun olarak müracaat ve kayıtlarının icrasını talep etmeye mecburdular. Bu müracaatlar borsa idare heyetince tetkik edilerek kanun ve nizamname hükümlerine uygun görüldüğü takdirde kayıt gerçekleştirilecek ve ilgiliye bunu gösteren bir vesika verilecekti. Bu vesika kayıt ücretinin ödenmesi mukabilinde veriliyordu.

Borsalar, borsalarına kayıtlı olanların muntazam olarak sicillerini tutacak ve resmi makamlarca istenildiğinde ibraz edeceklerdi. Borsaya kayıtlı olanlar Ticaret Kanunu'nun hükmüne göre ticaret siciline kayıt ve ilan edilmesi gereken değişiklikler vukuundan itibaren en geç 15 gün içinde bağlı buldukları odalara da bildirmekle yükümlüydüler. Her oda bu değişiklikleri derhal sicile geçirecekti.

f- Kayıt Ücretleri, Senelik Aidat ve Borsalarca Verilecek Vesika Ücretleri

Kanuna göre ticaret borsasına ilk defa kayıt olanların vermekle mükellef oldukları paraya kayıt ücreti, müteakip senelerde verecekleri paraya senelik aidat deniyordu.

Ticaret borsaları mensupları dört dereceye ayırıyor, bu derecelerin üstünde ayrıca bir de fevkalade derece bulunuyordu. Bu derecelerden alınacak kaydiye ücreti ile senelik aidat miktarları borsa meclislerince, Ticaret Vekilliğince tasdik edilecek bir tarife ile tespit ediliyordu. Bu miktarlar borsa mensupları için sermayelerinin binde birini geçemezdi. Bu miktarlar borsa meclisinin kararı ve Ticaret Vekilliğinin tasdikiyle bir misline kadar arttırılabiliyordu. Kayıt ücretleri ve senelik aidat, ticaret borsaları mensupları için fevkalade addedilen derecelerde sermaye kaydına bakılmaksızın Ticaret Vekilliğinin onayıyla beş bin liraya kadar çıkarılabiliyordu.

Borsa mensuplarının dahil olacakları dereceler sermaye miktarları ile muamele hacimleri dik-kate alınmak suretiyle borsa idare heyetlerince belirleniyordu. İdare heyeti tarafından bu derece-

lerden birine sokulmuş olanlar derecelerini uygun bulmadıkları takdirde bir hafta zarfında borsa meclisine itiraz edilirdi. Borsa meclisi idare heyetinin kararını tasdik ettiği takdirde ilgililer bu karar karşı bir hafta içinde Ticaret Vekilliğine itiraz edebilirlerdi. Son karar Vekaletle aitti.

Ticaret borsalarının verecekleri veya tasdik edecekleri her çeşit şahadetnameler ve vesikalar için alınacak ücretler borsa meclislerince tespit edilip Vekillikçe tasdik olunduktan sonra yürürlüğe girecek ve bu ücretler 10 lirayı geçemeyecekti. Mukavele, kefaletname ve taahhütname tasdikleri kanunda gösterilen tarifeye bağlıydı.

g- Borsa Umumi Katipleri

Kanuna göre her borsa nezdinde Ticaret Vekilliği tarafından tayin edilen bir umumi katip ve lüzumunda bir muavini/yardımcısı olacaktı. Umumi katip ve yardımcıları ticari ve iktisadi işlerde bilgi sahibi kimselerden tayin edilecek, atamalarda İktisat Fakültesi ve Yüksek Ticaret Mektebi mezunları tercih edilecekti.

Umumi katipler mensup oldukları borsanın meslek heyetleriyle meclisi ve idare heyeti nezdinde hazır bulunup Ticaret Vekilliğini temsil edeceklerdi. 4355 sayılı kanunun ilgili maddesi gereğince umumi katipleri veya bulunmadıkları zaman yardımcıları borsa meclisi ve idare heyetlerince verilen kararlara, kararın kendilerine tebliğ tarihinden itibaren 5 gün içinde Ticaret Vekilliği nezdinde itiraz edebilirlerdi. Bu itiraz kararların uygulamasını durduracaktı. Ticaret Vekilliği dosyanın gelişinden bir hafta içinde itirazı tetkik ederek kararı bozar veya değiştirir veya tasdik edecekti. Vekilliğin kararı kesindi.

Borsa umumi katipleri aynı zamanda mensup oldukları borsa memur ve müstahdemlerinin de âmirleriydi. Borsalar kanun ve nizamnamede yazılı vazifeleri görmek üzere gereği kadar memur ve müstahdem kullanabiliyordu.

h- Müteferrik Hükümler

Kanunun son bölümünde ticaret borsaları ve diğer teşekküllerin görevlerini yaparken tutmak zorunda oldukları defterler, ticaret kongreleri, kurumsal ihtilaflar, bütçeler ve bankaya yatırılacak fonlara dair maddeler vardı. Buna göre borsalarda, meslek mensupları sicil defteri, borsa meclisi ve idare heyeti karar defterleri, örf ve temül defterleri tutulacaktı. Bu defterlerin sahifelerinin numaralı olması, ilk ve son sahifelerinin borsa idare heyeti reisi ile umumi katip tarafından müştereken imzalanması mecburiydi. Ticaret borsaları görecekları lüzum üzerine işlerinin icap ettirdiği diğer defterleri de tutabilirlerdi.

▲ İstanbul Ticaret Borsası'nın ilk Umumi Katibi (Genel Sekreteri) Nizamettin Âli Sav.

Ticaret Vekilliği lüzum gördüğü takdirde her zaman ve en az üç senede bir ticaret borsaları ile odaları bölge kongreleri veya genel kongre halinde toplayabilir, bu toplantıların masraflarını kongreye iştirak edecek teşekküllerin gelirlerine göre paylaştırabilirdi.

Borsalar ve diğer teşekküller bünyesinde ortaya çıkabilecek kurumsal ihtilaflar uzlaşma yoluyla çözümlenmeye çalışılacak, bu yolla halledilemeyen meseleler Ticaret Vekaletince karara bağlanacaktı.

Borsaların bütçeleri ve hesap usulleri Ticaret Vekilliğince tespit olunacak esaslar ve örneklerle göre hazırlanacak ve bütçelerden yapılacak harcamalar idare heyetlerinin kararı, heyet reis ve umumi katiplerinin imzalarıyla yapılacaktı.

4355 sayılı kanununun 22. Maddesi'ne göre ticaret borsaları ve diğer teşekküller her sene tahakkuk eden gelirlerinin yüzde 10'unu fon olarak Ticaret Vekilliğinin göstereceği milli bankalardan birine yatırmaya ve bu fonların miktarını Ticaret Vekilliğine bildirmeye mecburdular. Bu paradan Ticaret Vekilliğinin izni olmadan harcama yapılması yasaktı.

3- İstanbul Ticaret Borsası'nın Yeni Kanuna İntibakı

1943 tarihli kanun ve nizamnamenin ilgili hükümleri Ankara, İstanbul ve İzmir ticaret ve sanayi odalarıyla borsalarının kendi teşkilatlarını dört ay içinde yeni yasal düzenlemeye uymalarını emrettiğinden İstanbul Valiliği, bu dönüşümü İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ile İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda gerçekleştirmek üzere hemen harekete geçti. Bu amaçla, 1943 Mayıs'ında İstanbul Valisi Lütfi Kırdar başkanlığında 13 kişiden oluşan bir gruplandırma heyeti teşkil edildi.¹⁸⁰

Heyet, 1943 nizamnamesinin beşinci maddesi gereği evvela İstanbul'daki ticari ve sınai meslekleri gruplandırdı. Heyet, daha sonra her grup içinden kura ile belirlediği ikişer ismi "seçim heyeti" için ayırdı. 1 Haziran 1943 tarihinde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası salonunda toplanan heyet huzurunda çekilen kura ile ayrılan 10 kişiden kura sırasıyla ilk 5'i Seçim Heyeti sıfatıyla meslek heyetleri seçimlerini idare etti. 10-16 Haziran 1943 tarihleri arasında yapılan seçimler sonucunda bütün meslek heyetlerinin azaları belirlendi.¹⁸¹

Meslek Heyetleri 17 Haziran 1943 günü İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nda ayrı ayrı toplantılar yaparak nizamnamenin dokuzuncu

maddesi mucibince içlerinden bir reis ve bir reis vekili seçtiler. Bunu müteakip yine nizamnamenin elli birinci maddesi gereği toplam 30 meslek heyeti kendi aralarından kura ile birer kişi seçtiler. 30 kişiden oluşan bu heyet huzurunda İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi'ni teşkil etmek üzere her biri kendi aralarında ikişer azayı gizli oyla seçti. Böylece Oda Meclisi'ni oluşturan 60 aza belli oldu.¹⁸²

İstanbul Ticaret Borsası meslek heyetleri o tarihte aşağıdaki 10 gruptan ibaretti:

- Zahire ve Hububat
- Yağlı Taneler ve Bakliyat
- Yaprak, Tiftik, Kıl
- Ham Deri ve Av Derisi
- Fındık, Ceviz, Badem
- Nebati Yağlar
- Sadeyağ, Peynir
- Un, İrmik, Kepek
- İpek, Koza, Pamuk, Afyon
- Tellallar

Aynı usullerle bu grupların içlerinden seçilen ikişer kişi, yani toplam 20 isim İstanbul Ticaret Borsası Meclisi'nin ilk azaları oldu. Borsa Meclisi daha sonra kendi içinden 7 kişiyi Borsa İdare Heyeti olarak seçti. Bu 7 aza arasından Murat Furtun Ticaret Vekaleti tarafından İdare Heyeti Reisi tayin edildi. Böylece Murat Furtun, 14 devredir reisliğini yapmakta olduğu Borsa'ya 1943 düzenlenmesinden sonra seçilen ilk yönetim kurulu başkanı oldu.

İstanbul Ticaret Borsası'nın yeni idare heyetinde şu isimler vardı:¹⁸³

- Reis : Murat Furtun
- Aza : Nafiz Özalp
- Aza : Ahmet Cemil Conk (Ticaret Ofisi)
- Aza : Hilmi Gürgân
- Aza : Mehmet Kınacı
- Aza : İshak Sükuti Erener
- Aza : Efdalettin Tekiner

1943 tarihli kanun ve nizamnameyle tertip edilen İstanbul Ticaret Borsası Meclisi'nde şu kişiler bulunuyordu:¹⁸⁴

- Reis : Kerim Aktar
- Aza : Nuri Kozikoğlu
- Aza : İlhami Bulak (Toprak Mahsulleri Ofisi)
- Aza : Hilmi Gürgân
- Aza : Fehmi Simsaroglu
- Aza : Hasan Vafi
- Aza : Mehmet Kınacı
- Aza : Kemal Alemdar

180 İTSOM, sayı 7, Temmuz 1943, s.162-163.

181 İTSOM, sayı 7, Temmuz 1943, s.163-167.

182 İTSOM, sayı 7, Temmuz 1943, s.167-175.

183 İstanbul Ticaret Borsası 1943 Yılı, İstanbul 1945, s.4.

184 İstanbul Ticaret Borsası 1943 Yılı, İstanbul 1945, s.4-5.

Ticaret borsaları ve diğer teşekküller her sene tahakkuk eden gelirlerinin %10'unu fon olarak Ticaret Vekilliğinin göstereceği milli bankalardan birine yatıracaklardı.

Aza : Mehmet Levent
 Aza : Murat Furtun
 Aza : Sezai Tarhan
 Aza : Asım Güre
 Aza : Şükrü Alemdar
 Aza : İshak Sükuti Erener
 Aza : İbrahim Yıldız
 Aza : Hasan Erkan
 Aza : Nafiz Özalp
 Aza : Ahmet Cemil Conk (Ticaret Ofisi)
 Aza : Efdalettin Tekiner
 Aza : Fehmi Çar

Yeni kanun hükümlerine intibaklarını 1943 yılında gerçekleştiren Ankara, Adana, Antalya, Bandırma, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Giresun, İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun ve Trabzon ticaret borsaları o tarihten itibaren 4355 sayılı kanuna tabi olurlarken, 1944 yılı Eylül ayı itibarıyla Elazığ, Eskişehir, Gelibolu, Kırklareli, Konya, Manisa, Ordu, Tekirdağ ve Uzunköprü ticaret borsaları ise henüz 655 sayılı kanuna bağlı durumdaydı.¹⁸⁵

E- 1948 Türkiye İktisat Kongresi ve Borsa

1948 yılında İstanbul önemli bir kongreye ev sahipliği yaptı. 1923'de İzmir'de gerçekleştirilen Birinci Türkiye İktisat Kongresi'nden uzun yıllar sonra 22 Kasım 1948 Pazartesi günü, Taksim Belediye Gazinosu salonlarında İkinci Türkiye İktisat Kongresi toplandı.¹⁸⁶ Tertip komitesi içinde İstanbul Ticaret Odası'nın da yer aldığı ve 1.000'e yakın temsilci ve davetlinin hazır bulunduğu kongre, İstanbul şehir bandosu tarafından çalınan İstiklal Marşı ile açıldıktan sonra tertip heyeti namına bir konuşma yapılarak, kongrenin amacı ve gayeleri hakkında açıklama yapıldı.

1948 İktisat Kongresi'nin İstanbul Ticaret Borsası tarihinde müstesna bir yeri vardı. Kongreye iştirak eden ticaret borsaları arasında en kalabalık katılımcıyla temsil edilen teşekkül İstanbul Ticaret Borsası idi. Borsa mensuplarından Kerim Kerimzade, Mahmut Pekin, Vasilaki Kurdoğlu, Setrak Setrakyan, Ahmet Kocabıyık, Ahmet Şükrü Kerimzade, Şerafettin Alemdar, Burhanettin Alemdar, Mehmet Levent, İbrahim Ziyal, İsmet Cengiz, Kazım Kalkandelenli, Murat Furtun, Ali Kuleinoğlu, Azmi Gürsoy, Hrant Bülüçyan, Naci Güvenç Selimoğlu, Refik Sabri Özgen, Mustafa Demirsar, İzzet Gönül, İbrahim Yıldız, Sami Bekaroğlu, Ahmet Rıza Köseoğlu, Mehmet Emin Sencer, Anasti Nikolaidis, Ahmet Nafiz Özalp, Nurettin Işın, Hidayet Boyar, Leonida Leoniya-

dis, Efdalettin Tekiner, Sırrı Tulpar, Fehmi Çar, Sait Belgün, Hasan Vasfi, Nihat Sözmen Tecmevi, Mehçet Hıfzı Örnekal, Şakir Kınacı, Ziya Taner, Ömer Malikioğlu, Rüştü Ak, Mehmet Hilme Altay, Nihat Demir, Eyüp Ağaoğlu, İzzet Basmacı, Şükrü Alemdar, Abdülvahit Sağlam, Yusuf Güler, Hüseyin Kazım Silivri, Hasan Şadoğlu, İshak Sükuti Erener, A. Talat Alemdar, Prodromos Atlamazoğlu, Nuri Kozikoğlu, Nurullah Narin, İsmail Hakkı Kozacıoğlu kongreye bizzat katıldıkları gibi, İstanbul Ticaret Borsası'na kayıtlı bazı işletmeler de kongrede hazır bulundu.¹⁸⁷ Aynı kongrede Ankara Ticaret Borsası dört, Adana Ticaret Borsası altı, Bandırma Ticaret Borsası dört, Bursa Ticaret borsası iki, İzmir Ticaret Borsası dört, Tekirdağ Ticaret Borsası iki, Denizli, Trabzon ve Uzunköprü ticaret borsaları ise birer kişiyle temsil edildiler.¹⁸⁸

Kongre sırasında Dış Ticaret, Devletçilik ve Vergi Reformu konularında üç komisyon kuruldu. Bu komisyonlar kongre nihayetinde birer rapor hazırlayarak başkanlığa takdim ettiler.¹⁸⁹ Kongrenin son toplantısı 27 Kasım 1948 Cumartesi günü Eminönü Halkevi salonunda yapıldı. Komisyonlardan gelen raporların müzakere edilip kabul edildiği bu toplantıda ayrıca, Türkiye Üçüncü İktisat Kongresi'nin 1950 yılında İzmir'de yapılması kararlaştırıldı.

1948 Türkiye İktisat Kongresi kararları İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada hızla yayılan liberal ekonomik anlayışlar, serbest piyasa ve özel teşebbüs lehindeki gelişmelerin izlerini taşıyor ve bu izler, kongre komisyonunca hazırlanan raporlara da aynen yansıyor: 1948 Kongresi'nin Devletçilik konulu raporunda devletin iktisat siyasetinin, özel mülkiyete dayanan ferdin ekonomik hürriyetlerini koruyan, iktisat sahasında hususi teşebbüsü esas tutan ve milli ekonomiye rehberlik eden ve sosyal adaleti önemle ele alan bir sistem olması gerektiği net bir dille ifade ediliyordu.

▲ Borsa adına kongreye katılanlar arasında dönemin Borsa Yönetim Kurulu Başkanı Nafiz Özalp de bulunuyordu (üstte).

▼ 1948 İktisat Kongresi'ne katılan en kalabalık borsa İstanbul Ticaret Borsası idi (altta).

185 İTSOM, sayı 9, Eylül 1944, s.267-268.

186 Kongre hakkında geniş bilgi ve Kongre raporları için bkz. "İktisat Kongresi", İTSOM, sayı 12, Aralık 1948, s.421-429; Kemal Kılıçdaroğlu, 1948 Türkiye İktisat Kongresi, Ankara 1997.

187 Kemal Kılıçdaroğlu, Aynı eser, s.28-29.

188 Kemal Kılıçdaroğlu, Aynı eser, s.28-29.

189 "İktisat Kongresi", İTSOM, sayı 12, Aralık 1948, s.421.

1948 Türkiye ▲
İktisat Kongresi'nin
gerçekleştirildiği Taksim
Belediye Gazinosu ve
önünde Taksim Gezisi
(üstte).

Rapora göre Cumhuriyet rejimi ile yeni bir siyaset takibine başlayan devlet, milli iktisat tarihimizin kuruluş devresinde kurucu ve genişletici görevini ifa etmiş ve iktisadi binanın temelini atabilmek için birçok alanlarda işletmeciliğe girmiş ve bazı sahaları fiili ve kanuni tekeli altına almıştı. Aslında devlet, iktisadi yapının temellerini bu suretle attıktan ve kurulan müesseseleri yeter derecede işlettikten sonra, işletmecilik faaliyetlerini ancak birinci derecede kamu hizmetleri sayılan işlere ve asıl vazifesi olan iktisadi siyasetin işletmecilik dışında kalan tetkik, tanzim ve kontrol sahalarına hasretmeliydi. Devlet bu gibi hizmetler dışında kalan, zirai, ticari ve sınai mahiyetteki işlerden peyderpey elini çekmeli ve özellikle hiçbir şekilde serbest piyasadaki teşebbüsler karşısında hem rakip hem de denetleyen olmamalıydı.¹⁹⁰

Rapora göre tabiatı gereği tekel mahiyetinde olan veya henüz özel girişimci tarafından ele alınmayacak bulunan ve rasyonel bir şekilde işletilmek şartıyla devlet elinde kalmasında mahzur görülmeyen demiryolları, limanlar, haberleşme, enerji sektörü, ormanlar, üretici mahsulünün kıymetini koruyacak kurumlar, tekel halinde olmayan posta ve yolcu gemiciliği, devlet kredi kurumları, öğretim kurumları, özel sektörün gi-

remeyeceği büyük yatırımlar dışındaki iktisadi alanlar ve işletmeler hususi girişimcilğe açılmıydı. Hükümet bundan böyle kamu mahiyetini haiz olmayan işletmelere devam etmemeli, yeni tesisler yapmamalı, mevcut işletmeleri tedrici olarak özel teşebbüse ve kooperatiflere devretmeliydi.

Devletin teşvik, denetleme ve müdahalesiyle ilgili mevzuat ve bilhassa tatbikat şekilleri hususi işletmelerle devlet teşebbüslerini eşit hukuki ve iktisadi şartlar altında bulundurmaları, özel sermayeye güven telkin edecek bir istikrar ortamı hazırlamalıydı. Türk ekonomisinin dünya ekonomi şartlarına intibak gücünü gösterecek şekilde gelişebilmesi için, iktisadi faaliyetlere engel olan, bunları güçleştiren vergi ve resimler gözden geçirilmeli, himaye politikaları kademeli olarak hafifletilmeliydi.

Devletin tekel kurmadığı sahalara özel sektörün katılmasına engel olunmamalı, eşitsizlik oluşturmaktan çekinmeli, serbest rekabete fırsat verilmeliydi. Bunları yaparken de, hususi girişimlerin küçük üretici ve tüketicileri mağdur edecek tekilci oluşumlara izin verilmemeliydi. Döviz ve sermaye kaynaklarımızın darlığı karşısında süratli bir iktisadi gelişme sağlamak için ise, yabancı sermayenin anormal imtiyazlara sahip olmamak şartıyla Türk ekonomisine katılması sağlanması gerekiyordu.

Raporda, ayrıca, Türkiye'nin iktisadi yapısını incelemek üzere uzman ve tarafsız iktisatçılardan oluşan bir enstitünün kurulması tavsiye ediliyor, hükümetin de, bu enstitünün çalışmalarına müdahale etmemesi tavsiye ediliyordu. Milli ekonomiyi ilgilendiren konular ve özellikle bundan sonra iktisadi sahada devletin rol alması gerekli görülen hususlar hakkında yapılacak tetkiklerde bu enstitü önemli görevler üstlenebilirdi.¹⁹¹

Kongre sonunda kabul edilen Dış Ticaret Komisyonu ve Vergi Reformu Komisyonu raporları da, Devletçilik Komisyonu raporu gibi, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmelere adapte olabilmesi için iktisadi, mali ve ticari konularda yapması zaruri olan politika ve yön-tem değişiklikleri ile gereken rasyonel önlemlere işaret ediyordu.

Dış Ticaret Raporu'nda Türkiye'nin ihracatının ağırlıklı olarak zirai maddeler üzerinde toplandığı, hammadde ihracatının ise yetersiz olduğu belirtilerek, ihracat gelirlerinin ithalatı karşılayabilmesi için, ilk etapta ülke üretiminin artırılması gerektiği ifade ediliyordu. Bu bağlamda ihraç mahsullerinin miktar ve kalitesinin dünya piyasa-

190 "1948 Türkiye İktisat Kongresi'nin Devletçilik Hakkındaki Rapor ve Kararı", İTSOM, sayı 12, Aralık 1948, s.422-423.

191 "İktisat Kongresi", İTSOM, sayı 12, Aralık 1948, s.422-423.

larının sürüm şartlarına göre ayarlanması; üretimimizin daha kolay satış imkanı sağlayan hububat, bakliyat, yağlı tohumlar, her türlü nebatî ve hayvanî yağlar, bağ ve bahçe ürünleri, pamuk, hayvan ve deniz mahsulleri lehine geliştirilmesi; maden istihsalimizin ve bu arada taş kömürümüzün ihracatta önemli rol oynayacak miktara çıkarılması için acil önlemler alınması; ziraatin sanayi hareketimizle birlikte düşünülmesi ve enerji kaynaklarımızın geliştirilmesi çok önemlidir.¹⁹²

Dış Ticaret Raporu'nda istihsal konusunun dışında, maliye ve para politikası, ihracat ve ithalat, dış ticaret organları, fiyat ve tevzi politikaları konularına da temas edilerek, hükümete tavsiyelerde bulunuluyordu. Söz gelimi dış ticaretin tanzimi meselesinde iş adamlarının ve iktisat erbabının bilgi ve tecrübelerinden istifade edilmesini ve bu konuda sivil organların devreye sokulmasını öneren rapor, Türkiye'de iş adamlarından müteşekkil böyle bir ihtisas organının bulunmamasının büyük eksiklik olduğunu hatırlatıyordu. Rapora göre ticaret odaları, ihracatçı birlikleri ve diğer mesleki teşekküllerin bu konudaki bilgi ve birikimlerinden faydalanacak ve sorumlu makamlara karşı istişari mahiyette hizmetlerde bulunabilecek, aynı zamanda ithalat ve ihracata ait meseleler hakkında alakadarları aydınlatacak bir ihtisas organı Türkiye'ye faydalı olacaktı.¹⁹³

Vergi Reformu Komisyonu Raporu'nda ise kazanç ve gelir vergileri ile muamele vergisi üzerinde durularak, konuya ilişkin hükümete bazı tekliflerde bulunuldu. Bu teklifler arasında memleketimizin durumu ve köylümüzün içinde bulunduğu hayat şartları nazara alınarak zirai kazançların vergiden istisnası, gayrimenkul gelirlerinin 2.500 liraya kadar olan kısmının vergiden muafiyeti ve bina vergilerinin masraf kaydı mükellefin yükünü ağırlaştıracağından vergiden mahsubu, geniş ölçüde iş yapan tüccar ve sanayi erbabı dışında kalan mükelleflerden iş hacmi nispeten fazla olanların basit defter usulüne tâbi tutulması, esnaf ve küçük sanat erbabının belli şartlarda beyanname ve defter usullerine tâbi tutulmaması, kurumlar vergisinde sermaye şirketleri için indirimle gidilerek halihazırda yüzde 10 olan bu verginin yüzde 5'e düşürülmesi, vergi oranında yeni düzenlemeye gidilmesi, imalat muamele vergisinin ise tamamen kaldırılarak bu yönden noksanlaşacak devlet gelirlerinin başka uygun bir yoldan teminine çalışılması gibi hususlar vardı.¹⁹⁴

F- 1950/1951 Odalar ve Borsalar Kanunu ve Tüzüğü

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada hızla yayılmaya başlayan liberal ekonomik anlayışlar ve katı devletçilik uygulamaları karşıtı fikirler, Türkiye'yi bir süredir etkisi altına almıştı. Buna, 1939-1945 yılları arasında ülkede yaşanan ağır iktisadi ve sosyal sıkıntıların meydana getirdiği toplumsal memnuniyetsizlik ve içten içe büyüyen psikolojik tepkiler de eklenince, hükümet, değişen dünya ve Türkiye şartlarını dikkate alarak, bazı konularda politika değişikliğine gitme kararı aldı. Ekonomi politikalarında yapılacak liberal eğilimli değişimden Türkiye'de bulunan ticaret ve sanayi odaları ile ticaret borsaları da payını alacak ve bu teşekküllerin yapısı yeniden şekillendirilecekti.

1943 tarihili kanunun Türkiye'deki odalar ile borsaları birer "resmi kurum" haline getirmiş olması özellikle ticaret çevrelerinde büyük rahatsızlıklara yol açmış, kanunun yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra, İstanbul ticaret kesimi öncülüğünde, odaların daha özerk bir yapıya kavuşturulması yolunda çalışmalar başlatılmıştı. Mesela Ticaret Vekleti tarafından 15-22 Mart 1944 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen ve birçok odanın temsilci veya rapor göndererek iştirak ettiği ticaret odaları kongresinde, ticaret odaları üzerindeki hükümet nüfuzunun kaldırılması yönünde talepler oldu.¹⁹⁵

Odalar ve borsaları hükümet nüfuzundan kurtaracak yasal değişikliklere dair hazırlıklar 1945 yılı sonrasında hızlandı. Bu konuda en ciddi gelişme 1948'de oldu. Hükümet odalar ve borsalar hakkında yeni bir kanun taslağı hazırladı. Hükümetin hazırladığı bu yeni metin İstanbul ticaret erbabı tarafından bazı maddeleri dışında genelde olumlu bulundu.¹⁹⁶ 1948'de İstanbul'da toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde de aynı konu gündeme gelerek, odalar ve borsalar ile bütün mesleki teşekküllerin hür ve serbest olmaları gerektiği söylendi.¹⁹⁷ 1948 Kongresi'nde İstanbul Tüccar Derneği, odalar, borsalar ve diğer meslek kuruluşlarına kayıt yaptırma mecburiyetinin kaldırılmasını ve bu teşekküllerin idaresinin üyelerin serbest iradelerine bırakılmasını istedi.¹⁹⁸

Bütün bu tartışmalar ve uzun bir hazırlık sürecinden sonra 1950 yılı içinde Meclis'e sevk edilen yeni odalar ve borsalar kanun tasarısı, CHP iktidarının son aylarına tesadüf eden bir tarihte, 8 Mart 1950 günü TBMM'de kabul edildi.

1943 tarihli kanunun Türkiye'deki odalar ile borsaları birer "resmi kurum" haline getirmiş olması, özellikle ticaret çevrelerinde büyük rahatsızlıklara yol açmış, kanunun yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra, İstanbul ticaret kesimi öncülüğünde, odaların daha özerk bir yapıya kavuşturulması yolunda çalışmalar başlatılmıştı.

192 "1948 Türkiye İktisat Kongresinin Dış Ticaret Hakkındaki Rapor ve Kararı", İTSOM, sayı 12, Aralık 1948, s.424-426.

193 Geniş bilgi için bkz. "1948 Türkiye İktisat Kongresinin Dış Ticaret Hakkındaki Rapor ve Kararı", İTSOM, sayı 12, Aralık 1948, s.426.

194 Geniş bilgi için bkz. "1948 Türkiye İktisat Kongresinin Vergi Reformu Hakkındaki Raporu ve Kararı", İTSOM, sayı 12, Aralık 1948, s.427-429.

195 "Ticaret Odaları Kongresi", İktisadi Yürüyüş, sayı 127, (1945), s.12-14 ve Murat Koraltürk, Aynı eser, s.100-101.

196 "Ticaret Odaları Yeni Kanun Tasarısı ve İstanbul Tüccar Derneği", Türkiye İktisat Mecmuası, sayı 8, (1948), s.48; "Odalar ve Borsalar Nasıl Olmalı?", Türkiye İktisat Mecmuası, sayı 15, (1949), s.23-28; Murat Koraltürk, Aynı eser, s.101.

197 Kemal Kılıçtaoğlu, Aynı eser, s.53.

198 Kemal Kılıçtaoğlu, Aynı eser, s.144.

1- 1950 Tarihli Kanun ve Borsalar

5590 sayılı ve 1950 tarihli "Ticaret ve Sanayi Odaları ile Ticaret Borsaları Kanunu"¹⁹⁹ 9 bölüm ve toplam 93 maddeden oluşuyordu. Kanunun, Türkiye'deki ticaret borsalarının yapısı ve işlevleri, borsaların gelirleri, lağvı ve tasfiyesini düzenleyen hükümleri 4. bölümün 32 ile 60. maddeleri arasında yer alıyordu.

Buna göre ticaret borsaları, kanunda yazılı esaslar dairesinde borsaya dahil maddelerin alım-satım, fiyatlarının tespit ve ilanı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan tüzel kişiliği haiz kamu kurumları olup, ticari ihtiyaçların lüzumlu kıldığı yerlerde Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca kurulurdu. Borsaların faaliyet bölgeleri buldukları şehrin belediye sınırlarıydı.

Ticaret borsalarının görevleri borsaya dahil maddelerin, borsada alım-satımını tanzim ve tescil etmek; her günkü fiyatlarını usulü dairesinde tespit ve ilan etmek; alıcı ve satıcının teslim, tesellüm ve tediye bakımından vecibelerini, her tipin asgari vasıflarını ve muamelelerin tasfiye şartlarıyla fiyatlar üzerine tesir eden hususları, ihtilaf husulünde ihtiyari tahkim usullerini gösteren ve Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin tasdiğiyle tekemmül eden genel kaide ve hükümler vücuda getirmek; yurt içi ve yurt dışı borsa ve piyasaları takip ederek fiyat haberleşmesi yapmak; borsaya dahil maddelerin tiplerini ve vasıflarını tespit etmek üzere laboratuvar ve teknik bürolar kurmak ve kurulmuşlara katılmak; sair mevzuatla ve Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca verilecek görevleri yapmak; borsaya ait örf ve adetleri tespit ve ilan etmek idi.

Borsaları protokolde meclis başkanı veya başkanın vekil kılabilceği, meclise dahil kimseler temsil ederdi. Borsanın hukuki temsilcisi yönetim kurulu başkanıydı. Yönetim kurulu başkanları veya başkanvekilleriyle, diğer bir veya birkaç üyenin müşterek imzaları borsaları hukuken bağliyordu. Borsalar, gayrimenkul almaya, satmaya ve rehin etmeye, ödünç para almaya, bağışta bulunmaya da yetkiliydiler.

Ticaret borsalarına dahil maddelerin alımı veya satımı ile işigal edenler, buldukları yerin ticaret borsalarına kayıt yaptırmaya mecburdular. Bu mecburiyetlere riayet etmeyenlerin kayıtları borsalarca resen yapılır ve kendilerine tebliğ edilirdi. Borsaya kaydolun tacirlerin durumlarında meydana gelen, Ticaret Kanunu'na göre tescil ve ilanı gerekli her çeşit değişikliklerin vukuundan itibaren bir ay içinde borsaya bildirilmesi mecburiydi. Borsaya kayıtlı maddelerin müstahsilleri/üreticileri veya imal edenleri borsalara kaydolmaksızın dahi kendi mallarını borsada satabilirlerdi.

Borsaların bütçeleri, muhasebe usullerine uygun olarak yönetim kurullarınca hazırlanır ve meclislerce tasdik olunurdu. Bütçelerden sarfiyat, borsa yönetim kurulları başkanları veya başkanvekilleriyle genel katiplerin müşterek imzalarıyla yapılırdı.

Borsaların uzuvları Meslek Komiteleri, Meclis ve Yönetim Kurulu'ndan oluşmaktaydı. Bu uzuvlara seçileceklerde aranacak vasıflar ve seçim usulleri Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanacak tüzükte gösterilecekti.

Meslek komiteleri tüzükte yazılı esaslara göre tespit edilen meslek gruplarınca seçilecek 5-7 kişiden oluşuyordu. Ayrıca aynı miktarda da yedek

5590 sayılı ve 1950 tarihli "Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve Ticaret Odaları ve Borsaları Birliği Kanunu" (altta).

"TİCARET VE SANAYİ ODALARI", "TİCARET ODALARI", "SANAYİ ODALARI", "DENİZ TİCARET ODALARI", "TİCARET BORSALARI" VE "TÜRKİYE TİCARET, SANAYİ, DENİZ TİCARET ODALARI VE TİCARET BORSALARI BİRLİĞİ" KANUNU ⁽¹⁾	
Kanun Numarası	: 5590
Kabul Tarihi	: 8/3/1950
Yayımlandığı R. Gazete	: Tarih: 15/3/1950 Sayı: 7457
BÖLÜM I	
Tarif	
Madde 1 - (Değişik: 17/4/1986 - 3277/1 md.)	
Ticaret ve Sanayi odaları, ticaret odaları, sanayi odaları ve deniz ticaret odaları; üyelerinin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, mensuplarının birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplinini, ahlak ve tesanüdünü korumak ve bu Kanunda yazılı hizmetleri görmek amacıyla kurulan kamu kurumu niteliğinde tüzelkişiliğe sahip meslek kuruluşlarıdır.	
Kuruluş	
Madde 2 - (Değişik: 24/6/1995 - KHK - 557/1 md.; İptal: Ana. Mah.'nin 20/9/1995 tarih ve E. 1995/43, K. 1995/46 sayılı Kararı ile)	
Madde 3 - (Değişik: 24/12/1981 - 2567/4 md.)	
Dördüncü maddede belirtilen kuruluş ve çalışma sahaları içindeki sanayiciler, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının izniyle ve bu Kanuna göre "Ticaret ve Sanayi Odaları"ndan ayrı olarak "Sanayi Odaları" kurabilirler.	
(Değişik Paragraf: 24/6/1995 - KHK - 557/2 md.; İptal: Ana. Mah.'nin 20/9/1995 tarih ve E. 1995/43, K. 1995/146 sayılı Kararı ile.)	
a. Makine, cihaz, tezgâh alet ve diğer vasıtalar yardımıyla ham yarı mamul, tam mamul herhangi bir maddenin veya enerjinin vasıf, terkip veya şekli fiziki veya kimyevi surette az veya çok değiştirilerek veya bu hammaddeleri işleyerek kıymetlendirmek suretiyle imal veya istihsal yapılanlar;	
b. Yılın fiili çalışma günleri ortalamasına göre, muharrak kuvvet kullanılanlarda 5, kullanılmayanlarda 10 kişi çalıştırmak. Ancak aşağıdaki işletmelerin vasıfları yukarıdaki fıkralara uysa bile işletenler "Sanayici" sayılmazlar:	
(1) Seri halinde hazır elbise yapmayan terzi, fabrika halinde işletmeyen fırınlar, lokantacı, elbise temizleyici ve benzerleriyle mamullerini toptan satmayıp perakende olarak doğrudan doğruya müstehlike satan kumduracı, şekerçi, tathici gibi işletmelerin sahipleri;	
(2) Devlet tarafından işletilen telli ve telsiz telefon ve telgraf, radyo ve televizyon istasyon ve santralleri, şehir ve kasaba ve köylerdeki su temizleme, süzme ve dağıtma tesisleri;	
(3) Arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla nebat, hayvan veya hayvan mamüllerinin, bizzat yetiştiricileri tarafından işlenip değerlendirilmesi işlerine tahsis edilen yerler. (Bu işletmelerin, işlemek üzere, istihsalleri nevinden hariçten hammaddede almamaları şarttır.)	
(4) Sanat okul ve enstitüleri, meslek kursları ve cezaevlerindeki atölyeler gibi öğretim ve eğitimi amacıyla işletilen yerler;	
(5) Doğrudan doğruya Milli Savunma Bakanlığı teşkilatına bağlı olarak çalıştırılan askeri sanayi müesseseleri.	
Yukarı fıkralardaki sanayici tarifi yalnız bu Kanuna münhasırdır.	
Kuruluş ve Çalışma Sınırları	
Madde 4 - (Değişik 24/12/1981-2567/5 md.)	

199 5590 numaralı Kanun'un yasa metnindeki ismi aynen şöyledir: "Ticaret ve Sanayi Odaları", "Ticaret Odaları", "Sanayi Odaları", "Ticaret Borsaları" ve "Ticaret ve Sanayi Odaları", "Ticaret Odaları", "Sanayi Odaları" ve "Ticaret Borsaları" Birliği Kanunu. Bkz. İTSOM İlave, sayı 3, Mart 1950, s.1, 3. Kanun maddelerin tamamı için bkz. Aynı mecmua, s.3-23.

seçiliyordu. Komite kendi arasından bir başkan ve bir vekili seçiyordu. Meslek komitelerinin görevi üç yıldır.

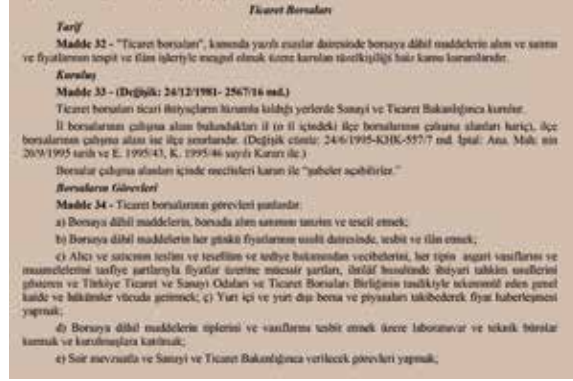
Meslek komitelerinin görevleri borsa meclisi üyelerini seçmek; kendi mevzuları dahilinde faydalı ve lüzumlu gördükleri tedbirleri yönetim kuruluna teklif etmek, yönetim kurulunun reddi halinde aynı teklifleri meclise yapmak; meclis veya yönetim kurulu tarafından, kendi mesleklerine ait işler hakkında yapılacak müracaatları tetkik ederek cevaplandırmaktı.

Borsa meclisleri, her meslek kurulundan seçilecek ikişer kişiden teşekkül ediyordu. Ayrıca aynı miktarda da yedek seçiliyordu. Borsa meclislerinin süreleri üç yıldır. Meclis kendi üyeleri arasından, bir yıl için, bir başkan ve bir başkan vekili seçiyordu. Meclis başkanları diğer uzuvlara seçilemezdi.

Meclisin görevleri borsa yönetim kurulunu seçmek; borsa gayelerinin gerçekleştirilmesi hususunda her çeşit karar ve tedbirleri almak; yönetim kurulu veya meslek komiteleri tarafından yapılacak teklifleri inceleyip karara bağlamak; bölgeler içindeki borsa örf, adet ve teamüllerini tespit etmek ve yayınlamak; aylık muvazeneyi ve aktarma taleplerini tetkik ve tasdik etmek; kayıtlı üyeleri hakkında yönetim kurulları tarafından teklif edilecek cezaları karara bağlamak; borsa üyeleri hakkında disiplin cezaları vermek; borsada cereyan edecek muamelelerden doğacak ihtilafları çözmek üzere hakem kurulunu seçmek; yıllık bütçe ve kesin hesapları tasdik ve yönetim kurulunu ibra etmek; borsa dışında yapılan muamelelerde vukua gelecek ihtilafları çözmek üzere, istenecek hakem ve bilirkişi listesini tasdik etmek; iç yönetmeliği tetkik ve tasdik etmek; mesleklerle ve meselelere göre ihtisas komisyonları kurmak; gerek borsalara kayıt mecburiyetinde olmamak, gerek kayıt mecburiyetine tâbi oldukları halde dahil edildikleri derecelere müteallik yönetim kurulunca verilecek kararlara karşı itirazları tetkik etmek ve kesin karara bağlamaktı.

Borsa yönetim kurulları, meclisin kendi üyeleri arasından bir yıl için seçeceği 5-11 kişiden meydana geliyordu. Ayrıca aynı miktarda da yedek seçiliyordu. Kurul kendi arasından bir başkan ve bir başkanvekili seçiyordu.

Borsa yönetim kurullarının görevleri mevzuat ve meclis kararları dairesinde borsa işlerini yürütmek; bütçeyi, kesin hesabı ve aktarma tekliflerini ve bunlara müteallik raporları borsa meclisine vermek; aylık muvazeneyi borsa meclisinin tasdikine sunmak; borsa memur ve hizmetlilerinin tayin ve azillerini, terfi ve tecziyelerini icra etmek; borsa komiserinin terfi, tecziye

◀ 5590 sayılı ve 1950 tarihli kanunun Ticaret Borsaları bölümü (yanda).

ve azlını Bakanlık'tan istemek; ihtar, tevbih veya para cezaları vermek, borsa meclislerince verilen disiplin cezalarını tatbik etmek; hakem ve bilirkişi listelerini hazırlamak ve tasdik edilmek üzere borsa meclisine vermek; tüzükte gösterilen belgeleri tasdik etmek; borsanın bir yıl içindeki faaliyeti ve bölgesinin iktisadi durumu hakkında yıllık rapor hazırlayıp borsa meclisine vermek; borsaya ait her türlü incelemeleri yapmak, bölgeleri içindeki borsaya ait indeks ve istatistikleri tutmak ve başlıca maddelerin borsa fiyatlarını tespit ve münasip vasıtalarla ilan etmek; borsanın bir yıl içindeki faaliyeti ve bölgesinin iktisadi durumu hakkında yıllık rapor hazırlayıp borsa meclisine vermek; borsa dışında vukua gelecek anlaşmazlıkları çözmek üzere istenilecek hakem ve bilirkişi listelerini tanzim etmektir. Borsa yönetim kurulu, lüzumlu hallerde, yetkilerinden bir kısmını yönetim kurulu üyelerinden birine veya bir kaçına veya genel katibe devredebilirdi.

Borsa yönetim kurulu en az haftada bir defa, meclisleri ve meslek komiteleri lüzumu halinde ve başkanın daveti üzerine her vakit ve her halde ayda bir defa kendiliğinden toplanıyordu.

Geliri 50 bin liradan fazla olan borsalarda meclisler tarafından tayin olunan bir genel katip vardı. Genel katipler borsa yönetim kurulları ve meclislerinde oy sahibi olup, borsa muamelelerini yürütmekle görevliydi. Geliri 50 bin liradan az olan borsalar ayrıca genel katip bulundurmamak zorunda değildi.

Borsalarda, günlük alım-satım muamelelerini ve fiyat dalgalanmalarını tarafsız bir murakabe altında bulundurmamak üzere, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca tayin edilen bir komiser buluncaktı. Komiserlerin ücreti borsa tarafından verilecek ve miktarı Bakanlık ile borsa meclisleri arasında kararlaştırılacaktı. Komiserlerin yetkileri tüzükte gösterilecekti. Genel katip bulundurmamak zorunda olmayan borsalarda komiserler genel katiplik görevini de yapabileceklerdi. Genel katiplik görevini de yapan komiserler yönetim kurulu ve mecliste oy sahibiydi. Komiserler

Borsa yönetim kurulları, meclisin kendi üyeleri arasından bir yıl için seçeceği 5-11 kişiden meydana geliyordu. Ayrıca aynı miktarda da yedek seçiliyordu. Kurul kendi arasından bir başkan ve bir başkanvekili seçiyordu. Geliri 50 bin liradan fazla olan borsalarda meclisler tarafından tayin olunan bir genel katip vardı. Genel katipler borsa yönetim kurulları ve meclislerinde oy sahibi olup, borsa muamelelerini yürütmekle görevliydi.

hakkında, genel katiplik görevi dolayısıyla borsalar tarafından tatbik edilecek terfi ve tecziye işlemlerinde, son karar hakkı Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na aitti.

Ticaret borsalarında numune veya tipler üzerinde mal alınır satılırdı. Tipi tespit edilmemiş olan mallarla benzerlerinden olup mahalli ihtiyaçları karşılayan maddeler ve canlı hayvanlar da borsalarda muamele görecektir maddeler arasına alınabilirlerdi. Beşten az madde üzerine çalışan borsalarda meslek komiteleri kurulmuyordu. Bu nevi borsalarda meclis, borsaya kayıtlı olanlar tarafından seçiliyordu. Meslek komitelerinin görevleri tüzükte gösterilecek şekilde meclis tarafından ifa olunacaktı.

Borsa kurulan yerlerde, hangi malların borsalarda alım ve satımının mecburi olduğu ve bunların en az miktarları, borsa meclisinin teklifi üzerine Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca tayin ve tüzükte gösterilecek şekilde mahallinde ilan olunurdu. Borsanın bulunduğu yerin belediye sınırları içinde, borsaya dahil maddelerin en az miktarlarının üstünde kalan miktarının alım ve satımının borsa dışında yapılması yasaktı. Bazı maddelerin, en geç muamele yapıldığı günü takiben ilk iş günü içinde borsaya tescil ettirilmesi şartıyla, borsa yerinin dışında alınıp satılmasına meclisce önceden karar verilebilirdi. Ancak Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı borsalarca alınacak bu gibi istisnai kararları kısmen veya tamamen, geçici veya daimi olarak yürürlükten kaldırabilirdi.

Borsanın bulunduğu yerdeki tacirlerle memleket içi veya dışındaki tacir arasında yazışma veya telefonla yapılan alım ve satım muamelelerinin borsadan geçirilmesi zorunluydu. Ancak bu kabil muamelelerde borsa tescil ücreti, akdın "kabul" ile tamam olduğu yerdeki tarafça, o mahal borsasına ödenecekti. Dış memleketlere yapılacak satışlarda ise borsa tescil ücreti alınmıyordu.

Borsada alım, satım yapanlar "borsa komisyoncusu", "borsa ajanı" ve "borsa simsarı" olarak üçe ayrılıyordu. Borsa komisyoncusu, kendi adına ve başkasının hesabına borsada alım, satım yapanlara deniyordu. Borsa ajanı, başkasının adına ve hesabına, vekil sıfatıyla, borsada alım, satım yapanlardı. Borsa simsarı ise, borsa alım, satımlarında yalnız aracılık yapan kişilerdi.

Bu unsurlar borsaya dahil olmayan maddeler üzerinde borsa dışında iş yapabiliyorlardı. Borsaya dahil maddeler üzerinde borsaya kayıtlı olanların kendileri, kayıtlı olmayan müstahsil ve imal edenlerle yukarıda gösterilenlerden başka kimselerin borsa içinde iş yapmaları yasaktı.

Komisyoncu, ajan ve simsarların Türk va-

tandaşı olması mecburi olup bunların görevleri, hakları, riayete mecbur oldukları kaideler ve tâbi olacakları şartlar ve haiz olacakları vasıflar tüzükte gösterilecekti. Borsa komisyoncusu, ajan ve simsarların muamelelerden alacakları nispi ücret miktarı borsa meclisince tespit, Bakanlıkça tasdik olunacaktı. Ajanların ve simsarların aylıkla da istihdamları caizdi. Bu takdirde aldıkları aylık ücretin miktarı borsa meclisince tespit olunacaktı. Bu durumda muamelelerden alınacak nispi ücret borsaya aitti.

Ticaret borsalarında alım ve satım muamelelerinin nasıl yapılacağı, yönetim kurullarınca hazırlanıp meclislerince tasdik olunacak özel yönetmeliklerde gösterilecekti. Vadeli muamele yapan borsaların tatbik edecekleri usuller de tüzükte beyan edilecekti.

Ticaret borsalarının gelirleri, kayıt ücreti, yıllık aidat, muamele tescil ücreti, yapılan hizmetler karşılığı ücretler, vesika harçları, yayın gelirleri, bağış ve yardımlar, misil zamları, para cezaları, türlü gelirler ve borsada ajanlık ücreti olarak alınan paralardan ibaretti. Tüzükte gösterilecek usullere göre tespit olunacak dereceler üzerinden borsalara ilk kaydedileceklerden alınacak kayıt ücretiyle kayıtlı bulunanlardan tahsil olunacak yıllık aidat miktarı; yönetim kurulunca teklif ve meclislerce tarife ile tespit olunacaktı. Fevkalade dereceye girenlerin kayıt ücreti veya yıllık aidatları sermayelerinin binde birini ve her halde 5 bin lirayı geçemezdi.

Mahiyetleri ve neveleri tüzükte gösterilecek hizmetler karşılığı alınacak ücretler ve borsa yönetim kurullarınca onanacak vesikalardan alınacak harçların miktarları yönetim kurullarınca teklif, meclislerce tasdik olunacaktı. Ancak tescil ücretine ait meclisce tanzim olunacak nispet tarifesi Bakanlık tarafından tasdik ediliyordu. Aynı muamele için yalnız bir taraftan tescil ücreti alınacaktı.

Borsaların yönetim kurulu üyelerine, iştirak edecekleri toplantılar için "huzur hakkı" verilip verilmemesi ve miktarı, yönetim kurulunun teklifi ile meclislerce kararlaştırılacaktı. Meclis üyelerine verilecek huzur hakkı, meclisin teklifi ile Birlik (Odalar ve Borsalar Birliği) yönetim kurulu tarafından kararlaştırılacaktı.

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, çalışmalarını mesleki ahlak ve memleketin genel menfaatleriyle ahenkli olarak yürütmeyen veya görevlerini mevzuata göre yapmayan borsa uzuvlarını feshe karar verebilirdi. Bunun için borsa meclisinin üçte ikisinin yazılı fesih talebinin Bakanlıkça uygun görülmesi gerekiyordu. Fesih kararı verildiği durumlarda yeni borsa uzuvları seçilinceye

Borsa kurulan yerlerde, hangi malların borsalarda alım ve satımının mecburi olduğu ve bunların en az miktarları, borsa meclisinin teklifi üzerine Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca tayin ve tüzükte gösterilecek şekilde mahallinde ilan olunurdu.

Borsanın bulunduğu yerdeki tacirlerle memleket içi veya dışındaki tacir arasında yazışma veya telefonla yapılan alım ve satım muamelelerinin borsadan geçirilmesi zorunluydu.

kadar uzuvların vazifelerinin kimler tarafından yapılacağı Bakanlık tarafından belirlenecekti. Feshedilen borsa uzuvları yerine bu kanun ve tüzük hükümleri dahilinde yenileri seçilecek ve yeni seçilenler feshedilen uzuvların süresini tamamlayacaklardı.

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı gerekli gördüğü takdirde borsaların ilga ve tasfiyesine de karar verebiliyordu. Kaldırılmasına karar verilen borsaların tasfiyelerinin ne şekilde yapılacağı tüzükte gösterilecekti.

1950 tarihli kanunun beşinci bölümü "Odalar ve Borsalar Birliği" hakkındaydı. Buna göre odalar ve borsalar arasında, 1950 tarihli kanunda yazılı esaslara göre oda ve borsaların tekamül ve inkişafını sağlamak amacıyla Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından "Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği" kurulacak ve birliğin merkezi Ankara olacaktı. Bu birliğin görevi, 22. madde dışında odalarla odalar, borsalarla borsalar arasında çıkacak mesleki ihtilafları kesin olarak çözmek; muhasebe ve muameleat yönetmeliklerini birleştirmek ve tasdik etmek; Türkiye'nin iktisadi durumu hakkında raporlar hazırlamak ve yönetim kurulu tarafından hazırlananları tetkik etmek; yabancı ülkelerdeki ticaret odaları ve borsaları tarafından tanzim edilen raporları tetkik ve Türkiye'yi ilgilendiren kısımları derleyip neşretmek; Milletlerarası Ticaret Odası Türkiye Komitesi'ni kurmak ve işlerini yürütmek; milli ve milletlerarası sergi ve panayırlara iştirak ve yabancı memleketler ticaret ve sanayi odalarının vekillik, mümessillik veya muhabirliğini kabul ve ifa etmek; milli ve milletlerarası mesleki teşekküllere üye olmak veya bu çeşit teşekküller kurmak, milletlerarası mesleki toplantılara katılmak; bu kanunla verilen sair görevleri yapmak ve ekonomi işlerinde TBMM komisyonları ve Bakanlıklara istenen malumat ve mütalaaları vermek; ayrıca Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca verilecek vazifeleri yerine getirmek olacaktır.

Birlik genel kurulu, odalar ve borsalar meclisleri arasından üç yıl için seçilecek birer veya ikişer kişiden oluşacak ve yılda en az iki defa toplanacaktı. Birlik yönetim kurulu ise, birlik genel kurulunun kendi üyeleri arasından bir yıl için seçeceği dokuz kişiden teşekkül edecek ve en az üç ayda iki defa, ihtiyaca göre ve başkanın çağrısıyla, her zaman toplanabilecekti. Birliğin genel katibi ve yardımcılarını yönetim kurulu tayin edecekti.

Kanunun 6. bölümü "müşterek hükümler" genel başlığı altında disiplin cezaları, para cezaları ve bunların tahsilatını düzenliyordu. 7. bölüm tek maddeden ibaretti. Buna göre Türkiye ile

aralarında ikamet ve adli salahiyet sözleşmeleri akdedilmiş bulunan yabancı bir devletin uyruğunda olup Türkiye'de yerleşmiş bulunan ticaret ve sanayi erbabının, gerek kendi aralarında gerekse Türk uyruğundaki ticaret ve sanayi erbabıyla karışık olarak, kuracakları ticaret ve sanayi dernekleri 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 10. maddesinde zikredilen esaslar dairesinde kurulup o kanunun hükümleri dahilinde faaliyette bulunacaklardı.

Kanunun 8. bölümü "çeşitli hükümler" genel başlığında teftiş ve murakabe, uzuvlar ve memurlar hakkında takibat, daire ve müesseselerden istenecek bilgiler, iflas ve konkordato kararları, muhabir ve fahri üyeler, iç yönetmelikler, memur ve müstahdem tayinleri, ticaret sicili işleri, aidatta zamanasını konularını açıklıyordu. 80. maddeye göre odalar, borsalar ve bunların birliği Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından teftiş ve murakabe olunacaktı. Yurt içindeki yabancı veya Türk-yabancı ticaret ve sanayi dernekleri, yalnız ticari ve ekonomik çalışmaları bakımından, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın teftiş ve denetimine tâbi olacalardı.

▼ 1950 tarihli kanunun 5. Bölümü Ticaret Borsaları Birliği ile ilgiliydi.

BÖLÜM : V^{II}	
<i>Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği</i>	
Madde 61 - (Değişik: 17/4/1986 - 3277/13 md.)	Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, odalar ve borsalar arasındaki birlik ve dayanışmayı temin etmek, mesleğin genel menfaatlara uygun olarak gelişmesini sağlamak, oda ve borsa mensuplarının mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, bunların birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere, meslek disiplinini ve ahlâkını korumak ve bu Kanunda yazılı hizmetleri görmek amacıyla kurulan Kamu kurumu niteliğinde tüzelkişiliğe sahip bir mesleki üst kuruluştur. Birliğin merkezi Ankara'dadır.
	Birliğin kısa adı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'dir.
	Birliğin Görevleri
Madde 62 - (Değişik: 24/6/1995 - KHK - 557/12 md.; İptal: Ana. Mah.'nin 20/9/1995 tarih ve E. 1995/43, K. 1995/46 sayılı Kararı ile.)	
	Birliğin Uzuvları
Madde 63 - (Değişik: 17/4/1986 - 3277/15 md.)	Birliğin organları şunlardır:
	a) Genel Kurul
	b) Oda ve borsa konseyleri
	c) Yönetim Kurulu
	Genel Kurul Oda ve Borsa Konseyleri
Madde 64 - (Değişik: 17/4/1986 - 3277/16 md.)	
	A) Genel Kurul:
	Birlik Genel Kurulu, odalar ve borsalar meclislerinin kendi üyeleri arasından 4 yıl için seçecekleri delegelerden teşekkül eder.
	Genel Kurulda her oda ve borsa birer delege ile temsil edilirler. Birlik genel kurulunun delege sayısının en çok 1 000 olması esastır. Ancak, Birlik Genel Kurul delegelerine ait gelir kıstasının tespitinden sonraki tarihte kurulacak oda ve borsalar, 1 000 kişilik delege tavanına tabi olmaksızın birer delege ile genel kurullara katılırlar. Ayrıca odalar ve borsalar bir önceki yıl gelirleri esas alınarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca seçimlerden önce tespit ve ilan edilecek gelir kıstasına göre ilave delegeleri seçerler. Seçilenlerin sayısı kadar yedek delege seçilir. Ancak bir oda veya borsanın Genel Kurula göndereceği delege sayısı 20'yi geçemez.
	Delegelerin oda ve borsalardan çıkması, çıkarılması, ölünleri, istifaları veya meclis üyeliklerinden ayrılmaları hallerinde yerlerine yedek üyeler, aldıkları oy sayısına göre Genel Kurula katılabilirler.
	Delegelerin Genel Kurula iştirak masrafları kuruluşlarıncaya karşılanır.
	Genel Kurul, her sene Mayıs ayı içinde toplanır.
	Oda ve borsaların meclisleri herhangi bir sebeple feshedilerek yeniden seçim yapılsa Birlik Genel Kuruluna gönderilecek delegeler yeniden seçilir.
	B) Oda ve Borsa Konseyleri:
	Birlik Genel Kurulunda, ilgili delegelere kendi aralarından 4 yıl için her biri 30 üyeden teşekkül eden Ticaret Odası Konseyi; Sanayi Odası Konseyi; Ticaret ve Sanayi Odası Konseyi; Deniz Ticaret Odası Konseyi ve Ticaret Borsası Konseyi olmak üzere 5 ayrı konsey seçilir. Ayrıca aynı sayıda yedek üye seçilir. Ancak konsey üye sayısı, Genel Kurulda temsil edilen ilgili delege sayısının yarısını geçemez.
	Konseyler, her biri kendi üyeleri arasından 4 yıl için 1 başkan ve 1 başkan vekili seçerler. Konsey başkanları, kendi aralarından ilk 1 yıl için Birlik Genel Kurulu Başkanını seçerler. Mültekip yıllarda konsey

Kanunun 9. ve son bölümünde ise dört esas ve geçici dört madde vardı. Buna göre geçici birinci madde gereğince oda ve borsaların intibakı için tayin olunan sürenin bitişinden itibaren, 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile Eki ve Tüzüğü ve 1302 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi'nin ticaret borsalarına ait hükümleriyle 4355 sayılı kanun ve tüzüğünün ticaret ve sanayi odalarıyla borsalara ait hükümleri kaldırılıyordu.

Kanunun 91. maddesi Odalar Tüzüğü'ne ilişkindi. Madde, 1950 Tarihli Odalar Kanunu'nun yayım tarihinden itibaren 6 ay içinde, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca, bu kanunun tatbik suretini gösterecek bir tüzük hazırlanmasını öngörüyordu. 1950 Kanunu yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girecek ve kanunun uygulamasından Adalet, Ekonomi ve Ticaret Bakanları sorumlu olacaktı.

Aynı bölümde yer alan geçici maddelere göre, Ankara, İstanbul ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odaları ile Ticaret Borsaları bu kanuna ait tüzüğün yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak en geç üç ay, diğer oda ve borsalar ise en geç 6 ay içinde bu kanuna kendilerini uyduracaktı. Bu süre zarfında durumlarını uydurmayan oda ve borsalar Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca fesih ve tasfiye olunacaktı. Faaliyette olan odalar ve borsalar durumlarını bu kanuna uyduruncaya kadar mevcut organlarıyla seçim yapmaksızın çalışmaya devam edebileceklerdi.

Görüldüğü gibi, 1950 tarihli Odalar ve Borsalar Kanunu, 1925 ve özellikle 1943 düzenlemelerine göre odalar ve borsalara nispi bir özerklik kazandırmaktaydı. Bundan böyle oda ve borsa uzuvları yani meslek komiteleri, meclis ve yönetim kurulu ile genel sekreter ve yardımcılarını oda ve borsaların kendi üyeleri tarafından seçilecekti. Oda ve borsalara kayıt yaptırma zorunluluğu ise, ticaret kesiminin aksi yönde isteklerine rağmen, 1950 düzenlemesinde devam ediyordu. 4355 sayılı yasa öncesi ticaret ve sanayi odalarının bir şubesi olarak kurulan ve çalışan Türkiye'deki ticaret borsaları 1943'den itibaren ayrı birer tüzel kişilik şeklinde örgütlenme imkanı bulurken, 1950 tarih ve 5590 sayılı kanunla buna ilave olarak daha özgür ve hızlı bir gelişme sürecine girip günümüzdeki konumlarını elde ettiler.

Bu kanun, 1950'den sonra Türkiye'de odalar ve borsaların gelişmesi açısından önemli olan yeni bir oluşumun da sebebi oldu. Türkiye ekonomisi ve siyasetinde bugün etkin ve aktif bir kurum olarak faaliyetlerini sürdüren Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği yani TOBB bu yasayla kuruldu.²⁰⁰

200 Murat Koraltürk, Aynı eser, s.102.

2- 1951 Tarihli Tüzük ve Borsalar

5590 sayılı kanunun 91. maddesine dayanılarak Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan "Odalar ve Borsalar Tüzüğü"²⁰¹ 21 Mayıs 1951 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilerek yürürlüğe girdi.

Odalar tüzüğünün tamamı 11 bölüm ve 110 maddeden ibaretti. Tüzüğün dördüncü bölümü (26-35. maddeler), beşinci bölümü (36-52. maddeler) ve altıncı bölümü (53. Madde) bütünüyle ticaret borsalarına ayrılmıştı.

Dördüncü bölüm "Borsalar" genel başlığı altında borsaların uzuvları, toplantılar, borsaların genel katipleri ve borsa komiserleri hakkındaki hükümleri içeriyordu. Buna göre, borsa yönetim kurulları meclisin kendi üyeleri arasından bir yıl için gizli oyla seçtikleri 5-7 kişiden oluşuyordu. Üyeleri 50 ve üzeri olan meclisler 11 kişilik, diğerleri üye sayılarına göre 11, 9, 7 veya 5 kişiden meydana geliyor, aynı miktarlarda da yedek üyeler seçiliyordu. Başkan ve başkanvekilini kurul üyeleri kendi arasından gizli oyla belirleyecekti.

Ticaret borsaları yönetim kurulları şu yazılı belgeleri resmi makamlarca veya alakalılarca talep vukuunda vermekle mükellefi: eksper raporları, tip mukaveleleri, analiz raporları, fiyat hareketleri raporları ve cetvelleri, teamül belgeleri, fatura tasdikleri, mal ve eşya fiyat belgeleri, işlem gören eşyanın vasıf belgeleri, tatbik imzaların tasdikleri, kayıt ve sicil suretleri ve gerekli diğer belgeler.

Borsa meslek komiteleri, yönetim kurulları ve meclisleri toplantıları tüzüğün ilgili maddelerine uygun yapılacaktı. Geliri 50 bin liranın üstünde olan borsalarda meclisler tarafından tayin olunan bir genel katip bulunacak, bunlar borsa yönetim kurulları ve meclisleri toplantılarında oy sahibi olarak hazır bulunacaklardı. Genel katipler borsa meslek komiteleri toplantılarına da oya katılmamak koşuluyla katılabiliyorlardı. Genel katiplerin ticari işlerde bilgi sahibi kişiler olması gerekiyordu. İktisat Fakültesi veya Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu mezunu olmak tercih sebebiydi. Genel katiplerin en az lise veya muadili derecesinde tahsil görmeleri şarttı.

1951 tarihli tüzük, borsa katipleri ile komiserlerinin vazifelerini maddeler halinde sıralıyor, komiserlerin borsanın idari işlerine müdahale edemeyeceklerini ayrıca belirtiyordu.

Tüzüğün beşinci bölümü borsalarda alım satımı ilgilidi: Beşten az madde üzerine çalışan

201 Tüzüğün Resmi Gazete'de yayınlanan orijinal metni şu şekildedir: "Ticaret ve Sanayi Odaları" ve "Ticaret Odaları", "Sanayi Odaları", "Ticaret Borsaları" ve "Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Tüzüğü". 1951 Tarihli Tüzük metni için bkz. "Odalar ve Ticaret Borsaları Birliği Tüzüğü", İTSOM, sayı 6, Haziran 1951, s.401-428.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

◀ Borsa Laboratuvarı'nda çalışan memurlar.

Laboratuvarda kullanılan aletlerden biri. Katı, sıvı ve gazların yüzey sıcaklığını ölçmeye yarayan bu ardometre uzun yıllar Borsa Laboratuvarı'na hizmet götürmüştür.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

Borsalarda vadeli muamele yapmak da mümkündür. Bunun için, borsalara dahil mallar üzerine yapılacak vadeli alım ve satımların, akdi yapanlar tarafından borsada karşılıklı teminata bağlanması zorunluydu.

borsalarda meslek komiteleri kurulmuyor, bu nevi borsalarda meclis, borsaya kayıtlı olanlar tarafından seçiliyordu. Meclis üyeleri tarafından kendi mesleklerine ait yapılacak müracaatları ilgili meslek mensubu veya bu hususta bilgi sahibi üç kişilik bir kurul marifetiyle yaptıracağı tetkikatı karara bağlıyordu.

Alım satımlar borsalarca hazırlanacak ve malın cinsi, nevi, vasıf ve menşei, miktarını, fiyatını, teslim tarihi ve mahallini, tediye şartlarını, alıcı, satıcı ve aracıyı ve bunlardan başka borsalarca lüzum görülecek diğer bilgileri ihtiva eden matbu beyannamelere kayıt olunmak suretiyle yapılacak ve bu beyannamelerle borsalara tescil ettirilecekti. Beyannameler üç nüsha olarak tanzim ediliyor, ikisi ilgililere iade ediliyordu. Diğer muamele gördüğü yıl hariç, beş sene saklandıktan sonra imha olunuyordu.

Ticaret borsalarına dahil maddeler üzerine yapılan alım ve satımların şart ve fiyatları akdi yapanlar ve ajanlar tarafından alım satımın yapıldığı günde veya en geç müteakip iş günü içinde bir beyanname ile borsaya bildirilerek kayıt ve tescil ettirilecekti. Müstahsil ve imalatçıların borsalardaki satışları devamlı olduğu takdirde bunlar hakkında da diğer borsaya kayıtlı olanlar gibi sicil dosyası düzenlenecek, sicil dosyası bulunmayan müstahsil ve imalatçılar her muamelede hüviyetlerini belge ile ispat edeceklerdi.

Borsada alım satımlar borsa komisyoncusu, borsa ajanı ve borsa simsarları tarafından yapılacaktı. Kendi adına ve başkası hesabına borsada alım satım yapan borsa komisyoncusu olabilmek için öncelikle Türk olmak ve Türkçe okur, yazar ve konuşur olmak lazımdı. Başkasının adına ve hesabına vekil sıfatıyla alım satım yapan borsa ajanı olabilmek için yine Türk olmak ve Türkçe'yi iyi bilmek öncelikli şartlardandı. Borsa alım satımında sadece aracılık yapan borsa simsarı olabilmek için de aynı temel şart geçerliydi. Üç meslek erbabı için aranan diğer şartlar ise maddelerde ayrıntılı zikrediliyordu.

Borsalarda vadeli muamele yapmak da mümkündür. Bunun için, borsalara dahil mallar üzerine yapılacak vadeli alım ve satımların, akdi yapanlar tarafından borsada karşılıklı teminata bağlanması zorunluydu. Teminat malın teslim ve teslimüne kadar geçen süre içinde husule gelecek fiyat farkına karşı tarafların hukuk ve menfaatlerini korumak maksadıyla alınıyordu. Bu teminat, satılan malın satış günündeki piyasasına göre alıcı ve satıcıdan yüzde 10'ar olarak ayrı ayrı alınıyordu. Para yerine banka mektubu ve tahvilat da kabul ediliyordu. Tarafların, akdin tescili sırasında işlemlerini teminatsız yaptıklarına dair ayrıca yapacakları hususi şartlar geçerli sayılacaktı.

Tüzüğün altıncı bölümü tek maddeden ibaret

olup borsaların lağvı ve tasfiyesini düzenliyordu. Buna göre Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca lüzumsuzluğu anlaşılan borsaların kaldırılması ve tasfiyesine karar verilebiliyordu. Yedinci bölüm 1950 tarihli kanunla ortaya çıkan yeni bir iktisadi kuruluşa, Odalar ve Borsalar Birliği'ne aitti:

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği yönetimi "genel kurul" ve "yönetim kurulu" diye ikiye ayrılıyordu. Birlik genel kurulu odalar ve borsalar meclisleri arasında üç yıl için nüfusu 100 binden veya geliri elli binden fazla olan yerlerdeki odalar ve borsalarca seçilecek ikişer ve diğer oda ve borsalarca seçilecek birer kişiden oluşacaktı. Ayrıca aynı miktarda da yedek üye seçilecekti. Genel kurul kendi üyeleri arasından bir başkan ve bir başkan vekili seçecek ve kurul en az yılda iki defa toplanacaktı. Geliri 15 bin liradan az olan oda ve borsaların genel kurula üye göndermeleri isteğe bağlıydı.

Odalar ve Borsalar Tüzüğü'nün sekizinci bölümü fonlar, dokuzuncu bölümü müşterek hükümleri belirtmekteydi. Buna göre borsa uzuvlarından meslek komitelerinin ve meclislerinin süreleri üç ve yönetim kurullarının süreleri bir yıldır. Bu süre, seçimlerin yapıldığı Nisan ayını takiben ay başından hesap ediliyordu. Borsaların 5590 sayılı kanuna intibakı veya ilk defa kurulmaları veya uzuvlarının feshedilmeleri sebebiyle yapılacak seçimlerde noksan kalan yıllar yine bir yıl itibar edilecekti.

Borsa uzuvlarının seçimi Mart başında başlayacak, Nisan içinde bitecekti. Fesih istifa veya üyelik sıfatlarının kalkması suretiyle borsa uzuvları vaktinden önce dağılırsa yeni uzuvların seçimi on beş gün içinde başlayacaktı. Meslek komiteleri seçimlerine katılabilmek için Türk olmak, 18 yaşını doldurmuş olmak, iflas etmemiş veya etmiş ise aklanmış olmak, ağır hapis cezası ve tüzükte belirtilen diğer suçlardan mahkum edilmemiş olmak gerekiyordu. Bu komitelere üye seçilebilmek için ise Türk olmak, Türkçe okur-yazar olmak, 25 yaşını geçmiş olmak ve yukarıda açıklanan suçlardan dolayı hüküm giymemiş olmak lazımdı. Borsa meclisleri, meslek komitelerinin seçiminin ve yönetim kurulları dahi meclisler seçiminin bitmesinden itibaren en çok bir hafta içinde yapılıacaktı.

Onuncu bölüm kayıt ücreti, yıllık ve ilave aidat hakkındaydı. Borsalara kayıt yaptırmak mecburiydi. Belirlenecek dereceler üzerinden borsalara ilk kaydedileceklerden alınacak kayıt ücretleri ile, kayıtlı bulunanlardan tahsil olunacak yıllık aidat miktarları, yönetim kurullarınca teklif ve meclislerce onanacak tarifeyle belirlenecekti. Borsa mensuplarının derecelerinin tespitinde sermaye miktarı, işgial edilen ticaret türü, yıllık ciro, tüccar ve bankalar yanındaki kredi miktarı gibi kriterler dikkate alınıyordu.

On birinci bölüm "çeşitli hükümler" başlığı altında odalar ve borsalarda tutulması gerekli defterler belirtiyor, ayrıca, oda ve borsalar bünyesinde çalışan memur ve hizmetlilerin bağlı oldukları esaslar ve çalışma şartları ile bunların sosyal haklarını düzenliyordu. Buna göre odalar ve borsalarda memur olabilmek için Türk olmak, kamu haklarından yasaklı olmamak, iyi ahlak sahibi olmak, namusa müteallik bir suçtan dolayı ağır ceza almamış olmak, bulaşıcı hastalıklara müptela olmamak, vazife girmeye engel bedeni veya akli bir rahatsızlığı bulunmamak, askerliğini yapmış veya askerlikle ilişki olmamak, en az orta okul mezunu olmak lazımdı. O tarihte odalar ve borsalarda çalışmakta olan orta okul mezunu olmayanlar bu şarttan müstesnaydı.

Tüzüğe göre oda ve borsalarda çalışan memurlar "daimi memurlar" ile "muvakkat memurlar ve hizmetliler" şeklinde ikiye ayrılıyordu. Daimi memurlar için 12 derece kabul ediliyor ve maaşlar buna göre düzenleniyordu: Mayıs 1951 yılı rakamlarına göre birinci derece bir memur aylık ücret olarak bin lira, ikinci derecedeki 900 lira, üçüncü derecedeki 800 lira ve on ikinci derecedeki ise 200 lira alıyordu. İngilizce, Fransızca, Almanca veya İtalyanca dillerinden devlet yabancı dil sınavına girip başarılı olanların aylıkları bir üst dereceye çıkarılıyordu. Tüzükte belirtilen memur olabilme vasıflarını kaybedenler, görevlerinden dolayı en az üç ay hapis cezasına çarptırılanlar, kumar oynamayı ve sarhoşluğu alışkanlık haline getirenler, mazeretsiz veya izinsiz bir ayda yedi, bir yılda ise yirmi günden fazla göreve gelmeyenler, amirlerine karşı disiplinsizlik gösterenler, işlerinde yetersiz kaldıkları sabit görülenler işten çıkartılabiliyordu.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

Yedinci bölüm, 1950 tarihli kanunla ortaya çıkan yeni bir iktisadi kuruluşa, Odalar ve Borsalar Birliği'ne aitti: Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği yönetimi "genel kurul" ve "yönetim kurulu" diye ikiye ayrılıyordu.

◀ Alman savunma sanayi için imal edilen Rheinmetall marka elektrikli hesap makinesi kim bilir kaç yıl borsanın rakamlarını taşıdı (yanda).

BEŞİNCİ BÖLÜM

1951'DEN GÜNÜMÜZE

İSTANBUL TİCARET BORSASI

A- 1950-1960 Döneminde Türkiye

1- Çok Partili Hayata Geçiş

İkinci Dünya Savaşı yılları aynı zamanda Türkiye'nin savaş sonrası ekonomik ve siyasi sistemini içten içe şekillendiren bir hazırlık dönemi oldu. Halk, bu dönemde, sınırlarımızı kuşatan savaş tehlikesinin oluşturduğu genel psikolojik tedirginlikler dışında, ülke içinde yaşanan mal darlığı, pahalılık, reel gelirin düşmesi, tarımın sıkıntılı durumu, bazı tedbirlerin uygulamasında görülen aksaklıklar, spekülasyon dalgaları yüzünden büyük sıkıntılar yaşadı. Özel kesim bile, savaş yıllarında genellikle dolgun kârlar sağlamış olmasına rağmen, ülkenin içinde bulunduğu durumdan memnun değildi. Subjektif ve ideolojik takdirlere dayanan resmi müdahalelerden, devletin faaliyet alanlarının belirsizliği nedeniyle piyasada oluşan güvensizlikten, herhangi bir sanayinin, geliştirildikten sonra millileştirilmek tehlikesi karşısında bulunduğundan şikayet ediyor; hammadde ve döviz tahsisi gibi hususlarda, kamu kuruluşlarına tercihli muamele yapıldığı, bu kuruluşların devlet bütçesi ve merkez bankası gibi finansman kaynakları varken özel müesseselerin kredi kaynaklarından yoksun bırakıldığı ileri sürülüyordu.¹ 1948'de yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nde bütün bu olumsuzluklar dile getirilerek, geçmiş dönemin yanlış politika ve uygulamaları eleştirildi. Türk ekonomisinin dünyadaki yeni gelişmelere paralel olarak esaslı şekilde güncelleştirilmesi gerektiği fikri, genel bir kongrede, belki ilk defa, bu kadar açıkça ifade edildi.

Bütün bu ağır ekonomik sorunlar ile savaş boyunca tek parti yönetiminin uyguladığı sıkı ve baskıcı idare yöntemleri, neticede, savaş ertesini yükselten geniş tabanlı bir muhalefetin oluşmasını sağladı. Bu şartlarda 1946'da Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçildi. Şüphesiz, Türkiye'de tek partili devletçi bir sistemden çok partili demokratik bir sisteme geçişte yaşanan iç gelişmeler ve tarihi sebepler kadar, İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan demokrasi cephesinin savunduğu liberal/demokrat fikir ve ideolojilerinin de etkisi vardı. Dünyada 1945'ten itibaren hâkim duruma geçen demokratik değerleri kendi rejimine uydurma zorunluluğu, Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecini hızlandırdı. Geçiş, doğrudan doğruya Cumhur-

başkanı İnönü'nün etkisi altında Halk Partisi Hükümeti'nin aldığı bir kararla başladı.²

Bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye'de, özellikle 1930'lardan beri devam eden içe dönük iktisadi yapı çözülme sürecine girdi. Siyasi iktidar, devletçi iktisadi politikaların tasfiyesi veya yenilenmesi yolunda önemli adımlar atmaya başladı. 1946-1950 arası bu yönde bir geçiş devresi oldu. Türkiye'nin kapitalist sisteme dahil Batı dünyası ile Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen zamandaki mesafeli ilişkisi, 1945'ten itibaren siyasi ve ekonomik alanlarda yeni boyutlar kazandı. 1946'da devletçi sanayi politikası yönünde hazırlanan Beş Yıllık Sanayi Planı rafa kaldırıldı. 1947'de tarım sektörü aracılığıyla dünya ekonomisiyle bütünleşme stratejisine dayanan ve çeşitli altyapı yatırımlarını kapsayan kalkınma planından da vazgeçildi.³

Aynı dönemde Türkiye, Para Fonu, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar ile ilişkiler kurdu. Bu gelişmeler, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından değişen güçler dengesinde Sovyetler Birliği tehdidi karşısında ABD'nin liderliğindeki çoğulcu/demokratik ve kapitalist sisteme dahil ülkeler yanında yer alacağına açık işaretleriydi. 1950'de Kore'ye asker gönderilmesi, arkasından 1952'deki NATO üyeliği Türkiye'nin dünyadaki 1945 sonrası bloklaşmada yerini kesinleştiren son örnekler olacaktı.

Bu arada, iç siyasette de önemli gelişmeler yaşandı: 1946'da kurulan Demokrat Parti aynı yıl yapılan ilk genel seçimlerde beklentilerin ötesinde bir başarı göstererek, iktidar partisi CHP'den sonra ikinci parti olarak 64 milletvekiliyle meclise girdi. Seçimler sonunda CHP iktidarını korumakla birlikte, halk tarafından pek tutulmadığını anladı. DP ise genel seçimler dolayısıyla gücünün farkına vararak gelecek için iyice ümitlendi. Demokratlar bu tarihten sonra propaganda faaliyetlerine daha da ağırlık vererek, geçmiş dönemin devletçi politikalarını eleştirip, her geçen gün biraz daha fazla insana seslerini duyurmaya çalıştılar ve bunda da başarılı oldular.⁴

◀ 1950'li yıllarda açılan İstanbul Ticaret Borsası Canlı Hayvan Şubesi çalışanları o yıllarda yeni yapılan binanın önünde beraberce objektiflere poz verirken (solda).

Türkiye'de, özellikle 1930'lardan beri devam eden içe dönük iktisadi yapı çözülme sürecine girdi. 1946-1950 arası bu yönde bir geçiş devresi oldu. Türkiye'nin kapitalist sisteme dahil Batı dünyası ile Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen zamandaki mesafeli ilişkisi, 1945'ten itibaren siyasi ve ekonomik alanlarda yeni boyutlar kazandı.

2 Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s.225.

3 Kemal Karpat, Aynı eser, s.225 vd.; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, s.90-91; Korkut Boratav, Aynı eser, s.93-vd.; Murat Koraltürk, Aynı eser, s.100-101.

4 Demokrat Parti'nin kuruluşu ve ilk genel seçim süreci için bkz. Kemal Karpat, Aynı eser, s.239-255.

1 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, s.89.

23 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet'in manşeti "DP Dün Resmen İktidarı Devir Aldı" idi. Böylece Türkiye'de yeni bir dönem başlamış oldu. DP bundan sonra liberal ekonomik politikalar izlemek istiyor, özel teşebbüse ağırlık vermeyi hedefliyordu (altta).

2- Demokrat Parti Dönemi: Başbakan Adnan Menderes'in İktisadi Hedefleri

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler, DP için tam anlamıyla bir zafer oldu. Çoğunluk sisteminin uygulandığı bu seçim sonunda 487 milletvekilliğinden 396'sını kazanan demokratlar tek başlarına iktidara geldi. Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise Başbakan oldu.⁵

Demokrat Parti, CHP hükümetlerinin o tarihe kadar uyguladıkları iktisat politikalarının bürokratik ve tekelci olduğunu, lüzumsuz müdahalelerle Türk ekonomisini felce uğrattığını söyledi. Demokratlara göre Türk ekonomisi değişen dünya şartları ve yükselen yeni değerler ışığında yeniden şekillendirilmeli, bu konuda yabancı sermayeden de faydalanılmalıydı. DP'nin bir başka önemli hedefi, devlete ait fabrikaların tedricen özel sektöre devrini gerçekleştirmektir. Kısacası yeni iktidar, 1950 sonrası süreçte Türk ekonomisini liberal bir anlayış ve politikayla yönetmek istiyor, bu yeni dönemde özellikle özel sektörün etkinliğini arttırıp faaliyet alanını genişletmeyi hedefliyordu.⁶

29 Mayıs 1950 tarihinde TBMM'de hükümet programını okuyan Başbakan Adnan Menderes, yeni dönemde takip edecekleri iktisadi ve mali hedeflerini dört ana maddede topladı.⁷ Buna göre DP hükümeti, öncelikli olarak, bütün devlet hizmetlerinin görülmesinde azami tasarruf zihniyetiyle hareket ederek kamu masraflarını asgariye indirmeyi ve bütçeyi iktisadi yapının gücüyle uyumlu ve dengeli bir hale getirmeyi düşünüyordu. Bu sayede Türkiye'nin iktisadi bünyesi rahatlatılacak, ekonomik refah ve mali istikrar teminat altına alınacaktı.

Hükümetin ikinci önemli hedefi, iktisadi ci hazlanmayı hızlandırmak, bu meyanda bütçede yatırım mahiyetinde olan kısmı mümkün olduğu kadar genişletip, bunun dışındaki bütün imkanları yalnızca üretime yöneltmekti. Bu amaçla, özel teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirler alınacak, bu sektörün süratle gelişmesine yardım edilecek, memleketteki mevcut sermayenin üretime akışı kolaylaştırılacak, yabancı girişim sermayesi ve teknolojisinden geniş ölçüde yararlanabilmenin şartları hazırlanıp, gerekleri yerine getirilecekti.

Hükümet üçüncü olarak, iktisadi donanım için devlet bütçesinden yatırım mahiyetinde ayrılacak tahsisatı ülkenin tabii şartlarını göz önünde tutarak meydana getirilecek bir plana bağlamayı; dördüncü olarak da üretim hayatı ve piyasayı devletin zararlı müdahaleleri ve bürokratik engellerine karşı korumayı hedefliyordu. Bunlar gerçekleştiğinde, Türk ekonomisinin inkişafını önleyen resmi engellerin bütünü süreç içerisinde kaldırılmış olacaktı.⁸

Başbakan Adnan Menderes'in yukarıdaki dört madde içinde topladığı iktisadi ve mali hedeflerin hayata geçirilebilmesi çok çeşitli tedbirlere ihtiyaç gösteriyordu. Başbakan, konuşmasının devamında bu konulara temas ediyor ve Türkiye'nin ancak bu esaslarda özetlenen hedefler yolunda yürümek suretiyle ekonomik geri kalmışlıktan ve sıkıntılardan kurtulabileceğini söylüyordu. Menderes'e göre memlekette hayat pahalılığını önlemek, maliyetleri dünya seviyelerine yaklaştırmak, üretimi hayat pahalılığının ve yüksek maliyetlerin baskısından kurtarmak, iş ve istihsal hacmini genişletmek ancak alacakları bu tedbirlerle mümkün olabilirdi. İktisadi bünyemizi rahatlatmanın ve ekonomik gelişmemizi hızlandırmanın yegâne yolu buydu. Böyle müspet bir politikanın neticesi olarak memlekette hayat standardının yükseldiği, geniş çiftçi ve işçi kütlelerinin nispi refaha kavuştuğu ve ülkedeki toplumsal sefaletin derece derece azaldığı yakında görülecekti.⁹

Başbakan, DP hükümetinin iktisadi ve mali politikalarının temelini bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna karşılık yatırım emniyeti sağlayarak hususi teşebbüs sahasını genişletmek olarak ifade edebileceğini belirtiyordu. Başbakana göre savundukları iktisadi ve mali esasların tatbikatından doğacak neticelerden biri, devlet tesis ve işletmeciliğini tabiatı ve mahiyeti gereği olarak yalnız ve yalnız özel girişim ve sermayenin hiçbir suretle ele alamayacağı işlere ve de aynı zamanda kamu hizmeti mahiyetinde olan iktisadi işlere hasretmek olacaktı. Çünkü DP hükümeti özel mülkiyet ve şahsi hürriyete dayanan bir iktisat rejiminde, ekonomik sahanın asıl olarak ferde veya şirket halinde hususi teşebbüse ait olması gerektiğini savunuyordu.

Devletin doğrudan doğruya iktisadi teşebbüslere girişmesi düzenleyici veya denetleyici olarak ekonomik sahada üzerine vazifeler alması ancak

5 CHP ise 1950 seçimlerinde 68 milletvekili çıkarabildi: Kemal Karpat, Aynı eser, s.327-328. Demokrat Parti'nin 1946-1950 dönemindeki iktidar mücadelesi için: Aynı eser, s.309-328.
6 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, s.91.
7 "Başbakan Adnan Menderes Tarafından 29/05/1950 Tarihinde Büyük Millet Meclisinde Okunan Hükümet Programının İktisadi Kısımları", İTSOM, sayı 6, Haziran 1950, s.298-302.

8 "Başbakan Adnan Menderes Tarafından 29/05/1950 Tarihinde Büyük Millet Meclisinde Okunan Hükümet Programının İktisadi Kısımları", İTSOM, sayı 6, Haziran 1950, s.298.
9 "Başbakan Adnan Menderes Tarafından 29/05/1950 Tarihinde Büyük Millet Meclisinde Okunan Hükümet Programının İktisadi Kısımları", İTSOM, sayı 6, Haziran 1950, s.299.

İSTANBUL TİCARET BORSASI
ISTANBUL COMMODITY EXCHANGE

بازار آل عثمان سپاسیہ
مدرکات و دستاویز کھانا ہوسل
برگت سے پختہ دلچسپ پکوان
سپتیمہ یہ وہ بہتر شادمانیہ
انارہ انوریت سے حق کرمان
کبہ ہر حق انوریت سے حق کرمان
انوریت سے حق کرمان
انوریت سے حق کرمان
انوریت سے حق کرمان
انوریت سے حق کرمان

1953 yılına dek Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye gelen yardımların etkisiyle Türk ekonomisi hızla büyüdü. Tarım kesimi makineleşti, pazara bağlandı. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye traktörlerle birlikte Amerika'dan gelen bir uzman Ankara Ziraat Okulu'nda çiftçilere tarım ekipmanları konusunda bilgi aktarıyor (altta).

Kaynak: ABD Ankara Büyükelçiliği, Virginia Lexington'da bulunan George C. Marshall Araştırma Kütüphanesi.

bir istisna teşkil etmeli ve yine ancak kesin zarruret haline mahsus olmalıydı. DP iktidarı kamu karakterini haiz olmayan alanlarda işletmeciliğe geçmeyeceği gibi, muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, amme hizmeti gören ve ana sanayi ile ilgili olanlar hariç, muayyen bir plan ahilinde elverişli şartlarla peyderpey özel teşebbüse devretmeye çalışacaktı. Devlet iktisadi teşekkül ve teşebbüslerinin iktisadi yapı üzerinde teşkil etmekte oldukları ağırlığı hafifletmek için, idare ve denetimleri daha sağlam esaslara bağlanacak ve fuzuli görülen teşkilatlar lağvedilecekti.

Ticari sahada da hükümet, prensip olarak, iç ve dış şartların müdahaleyi zorunlu kılmadığı hallerde işi serbest ve normal kaidelere bırakacak, bu arada dış ticaret rejiminin istikrara kavuşturulması hususunda da gereken bütün önlemleri ivedilikle alacaktı.¹⁰

Başbakan Adnan Menderes'in 1950 yılında yaptığı yukarıdaki meclis konuşmasında altını çizdiği iktisadi hedeflere memleketin şartları ve baş gösteren dış ödeme güçlükleri nedeniyle tam anlamıyla ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, ekonomik ve ticari sahada, bilhassa tarım sektöründe o tarihe kadar görülmemiş biçimde bir gelişme çizgisi yakalandığı tarihi bir gerçektir.¹¹

10 "Başbakan Adnan Menderes Tarafından 29/05/1950 Tarihinde Büyük Millet Meclisinde Okunan Hükümet Programının İktisadi Kısımları", İTSOM, sayı 6, Haziran 1950, s.299.

11 "Türkiye'de İktisadi Hayatın Seyri", İstanbul Ticaret Odası Mecmuası (İTOM), sayı 1, Ocak 1953, s.11-13; "Memleketimizde İktisadi Hayatın Seyri", İTOM, sayı 1-2, Ocak-Şubat 1954, s.14-23.

Demokrat Parti dönemi Türkiye'de iktisadi alanda büyümenin ivme kazandığı bir "take off" süreci olarak değerlendirilmektedir. DP, geniş kitlelerin desteğini alarak 1950'de yönetime gelirken, toplumun tüm kesimlerine daha özgür bir hayat sağlayacağını ifade edip, ekonomi ve maliye alanında büyük değişiklikler yaparak, işsizliği azaltmayı, bazı vergileri kaldırmayı, emekçilerin geçim şartlarını iyileştirmeyi, işçilere grev hakkı vermeyi, köylülere üretim aracı ve ucuz kredi sağlamayı, boş devlet topraklarını dağıtmayı vaat etmişti. DP iktidarı vaatlerine yatırımlarını arttırarak kısa zamanda ulaşmayı planlıyordu. Demokrat Parti hükümetleri yatırım politikasının bir "iktisadi istiklal" davası olduğunu vurguluyorlar, milletin maddi ve manevi yaşam standartlarını en medeni ve gelişmiş milletler seviyesine çıkarmayı amaçlıyorlardı. Bundan dolayı, sonuçları ne olursa olsun hızlı büyüme idealinden vazgeçmediler ve 1950'den itibaren devlet bütçelerini iktisat politikasındaki hedeflere göre düzenlediler.¹²

1953 yılına dek Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye gelen yardımların da etkisiyle Türk ekonomisi hızla büyüdü. Tarım kesimi giderek makineleşti, pazara bağlandı. İhracat arttı. Ancak, Kore Savaşı'nın etkisi geçince, uluslararası şartlarda meydana gelen yeni gelişmeler, dış kaynakları sınırladı. Buna rağmen hızlı büyüme hedefi emisyon kaynak gösterilerek sürdürülmeye çalışıldı. Vergi kapasitesi artmasına karşın vergi yükü azaldı. Fakat bu defa bütçe açıkları kronikleşti. Kalkınmanın finansmanı konusu tam anlamıyla çözülemedi.¹³ Ancak bütün olumsuzluklara rağmen, DP iktidarı döneminde sanayi kesiminde geçmişe kıyasla yüzde 78 oranında bir artış sağlandı. Bu artışla, sanayinin milli gelirdeki payı yüzde 16'dan yüzde 22'ye çıktı. İlk yıllarda hızlı seyreden bu artış oranı daha sonra azalarak devam etti. Bu gelişme sonucu sınıai üretim 1948'de 100 endeksinden 1960'da 256'ya çıktı. Bu artış üretim alanında 279'a, gıda sanayinde 311'e, elektrik gücü üretiminde ise 390'a yükseldi.¹⁴

1950-1960 yılları arasında sanayinin gelişimi ve şehirleşme, doğal olarak, kırsal kesimden kentlere doğru başlayan göç akımını hızlandırdı. DP iktidarı boyunca gerçekleştirilen tarımsal modernizasyon sayesinde, bu kesimin gayri safi milli hasıla içindeki payı 1960'a gelindiğinde

12 "Memleketimizde İktisadi Hayatın Seyri", İTOM, sayı 11-12, Kasım-Aralık 1958, s.10-12.

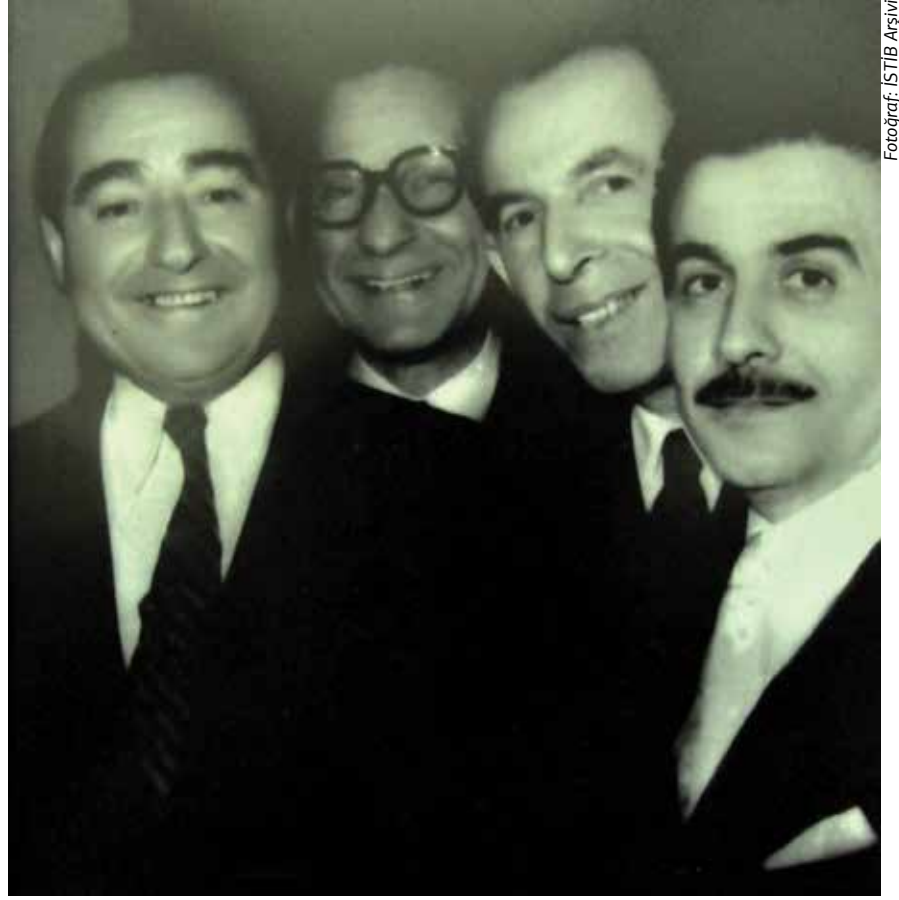
13 Nevin Çoşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, sayı 60, Ocak-Mart 2005, s.29-55.

14 1950-1960 arası Türkiye'nin iktisadi durumu hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Ankara 2004, s.303-363; Nevin Çoşar, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, sayı 60, Ocak-Mart 2005, s.29-55. Ayrıca bkz. Korkut Boratav, Aynı eser, s.95 vd.

yüzde 37'yi aştı. Bu gelişmede toprak reformu ve ulaşım imkanlarının gelişmesinin de önemli payı oldu. Özellikle karayollarındaki gelişmeler sonucu, kırsal kesimdeki kapalı ekonomik yapı, kendini sınırlayan zincirlerini kırdı. Üreticiler, hem kendi ürünlerini daha iyi değerlendirme fırsatı buldular, hem de özellikle sanayi ürünlerini tüketmeye başlayarak iç piyasanın canlanması na katkı yaptılar. 1948'de 9.093 km olan Türkiye karayolları uzunluğu, 1960'da 23.826'ya, ticari araç sayısı 14.100'den 68.400'e, özel araç sayısı 8.000 den 45.800'e ulaştı. Bu dönemde tarım ürünlerinde meydana gelen muazzam artışlar, bu sektör ile uğraşan çevrelerin DP'ye daha fazla bağlanmalarında çok etkili oldu.¹⁵

Demokrat Parti iktidara geldiği zaman, 1950'de ziraatın genel görünümü oldukça geri durumdaydı. Bu yıllarda Türkiye'de ekilebilir arazi toplamı 14.542.000 hektar olup, bunun 9.868.000 hektarı ekili, 4.674 hektarı da nadasa bırakılmıştı. Bunlara bağ, meyve, sebze bahçeleri ve zeytinlikleri oluşturan 1.466.000 hektarlık alanı da eklediğimizde işlenen arazi toplamı 16.008.000 hektarı buluyordu. Bu miktar o yıllarda Türkiye'de ekilmeye müsait arazilerin genişliğine eş değerd. Türkiye'de 1950'de ekilebilir alanların büyük çoğunluğu hayvan gücüyle işlenmekteydi. Aynı yıl hububat üretimi toplamda 7.7 milyon ton, nüfus başına düşen yıllık ortalaması ise 451 kg idi.¹⁶ 1950'den sonra bu rakamlar hızla değişti. Traktör, DP döneminin tarımsal alandaki simgesi haline gelirken, ekili tarım alanları arttı. 1950'ye göre 1955'de ekili sahalarındaki artış oranı yüzde 70'e yaklaştı. 1960'da ise artış oranı yüzde 65 civarındaydı.¹⁷

DP iktidarının ekonomide gerçekleştirdiği en önemli yeniliklerden biri, özel sektörün geliştirilmesi ve faaliyet alanının genişletilmesinde sağladığı başarıydı. Özel sektör bu dönemde madencilikle ilgilenmeye teşvik edildi. Maden arama ve işletme ruhsatları sayısında artışlar kaydedildi. Bunun sonucu olarak linyit, krom, demir gibi bazı madenlerin üretiminde özel kesimin payı yükseldi. Ayrıca kurulan yeni şeker ve çimento fabrikalarının sermayesine özel kişilerin de katılması sağlandı. Bundan başka özel kesimin kredi ihtiyacı 1950'de faaliyete geçen Sınai Kalkınma Bankası'nın yanı sıra Marshall Yardımı Özel Teşebbüs Fonu'ndan da faydalanmak suretiyle karşılanmaya çalışıldı. Altyapı yatırımlarına daha fazla girişilmesi ve liberal bir iktisat anlayışının hakim bulunması sayesinde özel girişime yeni imkanlar açıldığı gibi, sermayeye de güven veril-

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

di. Ancak fiilen devlet sanayi daralmayıp, bu dönemde büyümeye devam etti. Bunda, azot sanayi ve petrol rafinerileri gibi temel sanayi yatırımlarını özel sektörün o yıllarda yapabilecek durumda olmamasının da büyük payı vardı. Özel sektörün sermaye kıtlığı bir yana, teknik ve siyasal sebepler yüzünden tek bir devlet fabrikasının bile bu dönemde özel kesime devri mümkün olmadı. Bundan dolayı devlete kıyasla özel sektörün toplam sınai yatırımlarındaki payı sınırlı kaldı.¹⁸

Demokrat Parti iktidarının ekonomideki belki en önemli başarısı, Türkiye'de bu alanda gerçekleştirdiği zihniyet değişikliğiydi. Tek parti döneminin klasik tüccar ve sanayici portresi 1950'den itibaren değişti. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılından beri devlet eliyle oluşturulmaya çalışılan girişimci, rasyonel ve özgüvenli tüccar ve sanayici tipi, DP'nin uyguladığı liberal politikalar sayesinde öne çıkmaya başladı. Koyu devletçi iktisadi anlayışlar terk edilerek, yerine, devletin ekonomideki konumunu da kabul eden, ancak aynı zamanda liberal ve kalkınmacı politikalar tercih edildi. Dünyaya açık, uluslararası ilişkilere önem veren, yabancı sermayeyi düşman olarak görmeyen tüccar ve girişimci tiplerin ilk örnekleri hep bu dönemde yetişt.

▲ İstanbul Ticaret Borsası yönetimi her dönem hükümetle iyi ilişkiler içinde olmuştur. 1957 yılında çekilen yan sayfadaki fotoğrafta dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve Borsa Başkanı Nejat Ekrem Basmacı birlikte görülüyor (üstte).

DP iktidarının ekonomide gerçekleştirdiği en önemli yeniliklerden biri, özel sektörün geliştirilmesi ve faaliyet alanının genişletilmesinde sağladığı başarıydı.

15 Mustafa Albayrak, Aynı eser, s.362-363.

16 Mustafa Albayrak, Aynı eser, s.335.

17 Mustafa Albayrak, Aynı eser, s.337.

18 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, s.91.

3- Adnan Menderes İstanbul'da

7 Mayıs 1953 tarihinde Başbakan Adnan Menderes, Reis-i Cumhuriyet Celal Bayar, Ekonomi ve Ticaret Vekili Enver Güreli ve İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay ile birlikte İstanbul Ticaret Odası'nı ziyaret etti.¹⁹

Dördüncü Vakıf Han civarında kendilerine bekleyen kalabalık bir vatandaş topluluğu tarafından coşkuyla karşılanan Adnan Menderes ve Celal Bayar, beraberlerindeki heyetle birlikte Oda'nın bulunduğu kata çıkarak idare meclisi salonunda Ticaret Odası ve Ticaret Borsası azaları ile tanıştılar. Ticaret Odası Reisi, devlet reisinin ilk defa böyle bir toplantıya şeref vermekle ticaret ve sanayi alemine gösterdiği alakaya karşısında duyulan şükran hislerine tercüman olarak, Başvekil Adnan Menderes'i aralarında görmekten duyulan hususi sevinci de ayrıca belirtti.

Bu konuşmanın ardından Reis-i Cumhuriyet kürsüye gelip bir konuşma yaparak, ticaret odaları ve ticaret borsalarının memleket iktisadiyatındaki büyük rollerine işaret etti. Memleketin hayırlı evlatları olan ticaret ve sanayi odaları azalarını görmekle büyük zevk duyduğunu, ülke ekonomisinde rehberlik vazifesi gören kıymetli vatandaşların arzularını dinlemekle ayrı bir zevk daha duyacağını kaydeden Celal Bayar, Başvekil'in yanında olmasının bu ziyareti manalandıran ve

kıymetlendiren başka bir sebep teşkil ettiğini de sözlerine ekledi.

Reis-i Cumhuriyet'in konuşmasından sonra Ticaret Odası ile Ticaret Borsası idare kurulları azaları söz alarak, memleket iktisadiyatı ile alakalı muhtelif meseleler hakkında, özellikle dış ticaret vaziyeti, ticaret rejiminde yapılan değişiklikler ve bu yüzden ithalatta görülen güçlükler, muamele ve gelir vergisi gibi konularda düşüncelerini dile getirdiler.

Daha sonra kürsüye gelen Adnan Menderes, katılımcılara hitaben bir konuşma yaptı.

Evvela İstanbul ticaret ve sanayi erbabını bu toplantıda selamlamak şerefine nail olduğundan dolayı duyduğu memnuniyeti ifade eden Menderes, ardından özellikle dış ticaret konusunda tafsilatlı açıklamalarda bulunarak, ekonominin daha ferah bir vaziyete girmesinin ihracatın genişlemesiyle mümkün olacağını, bunun için de hükümet olarak ellerinden gelen bütün çabayı gösterdiklerini hatırlattı. İhracatın genişletilmesi konusunda İstanbul tüccarını hükümete destek olmaya çağırarak Menderes, bu konuda tüccarımızın gereken hassasiyeti göstereceğinden emin olduğunu söyledi. Başvekilin dediğine göre geçen aylarda açık veren bilançolar, alınan tedbirler sayesinde ülke ekonomisi lehine dönmüştü.²⁰

Başbakan Adnan Menderes'i İstanbul'da karşılayanlar arasında Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay'ın yanısıra İstanbul Ticaret Borsası'ndan yöneticiler de bulunuyordu (yanda).

19 Milliyet, 8 Ocak 1953.

20 Milliyet, 8 Ocak 1953.

7 Mayıs 1953 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Ekonomi ve Ticaret Vekili Enver Güreli ve İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay İstanbul Ticaret Odası'nı ziyaret ettiler (yanda).

İstanbul Sergisi Komiseri Sırrı Enver Batur (üstte).

4- Borsanın Katıldığı Organizasyonlar

a- 1951 Uluslararası Sergi ve Fuarlar Toplantısı

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 25 Ocak 1951 tarihinde İstanbul Ticaret Borsası'na resmi bir yazı göndererek, 1951 yılında Türkiye'nin dış ülkelerde açılacak fuarlardan hangilerine ve ne şekilde katılmasının uygun olacağını belirlemek amacıyla 5 Şubat 1951'de Ankara'da yapılacak toplantıya Borsa adına yetkili bir tüccar temsilcisinin gönderilmesini istedi. Bunun üzerine, Hamdi Öziş'in Borsa adına Ankara'daki toplantıya katılması uygun bulundu. Hamdi Öziş, Ankara'daki bu önemli toplantının ardından hazırlanmış olduğu raporu 12 Şubat 1951 tarihinde Borsa yönetimine sundu. Raporu olumlu bulan yönetim, geçen yıl olduğu gibi, 1951 yılı için de, fuarlara iştirak hususunda gereğinde harcanmak üzere 1.000 lira tahsisat ayrılmasını kararlaştırdı.²¹

b- 1951 İstanbul Sergisi

1949'dan itibaren düzenlenmekte olan İstanbul Sergisi'nin amacı Türk mamul ve masnuatını yerli ve yabancı iştirakçilere tanıtmaktı. 1949'da yapılan sergi tamamen yerli mallarına tahsis edildiğinden o sene sergide yabancı ürünlere yer almamıştı.²² 1949 Sergisi'ne özel sektörün yanı sıra devlet işletmeleri ve müesseseleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Tekel İdaresi, Ulaştırma Bakanlığı'nun posta, telgraf ve telefon idareleri de iştirak ederek destek verdiler. Özel teşebbüsün bilhassa sanat, kültür ve estetik bakımından

kaydettiği gözle görülür gelişmeler sergide dikkat çekti.²³

1950 İstanbul Sergisi, 1 Temmuz Cumartesi günü, Başbakan Adnan Menderes adına Tekel ve Gümrükler Bakanı Nuri Özsan tarafından açıldı. 1950 Sergisi aynı zamanda Demokrat Parti döneminin ilk sergisi oluyordu. İstanbul şehir bandosunun İstiklal Marşı ile başlayan açılış töreninde, evvela Sergi Komiseri Sırrı Enver Batur, bir konuşma yaptı. Ardından İstanbul Valisi Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay ile Tekel ve Gümrükler Bakanı katılımcılara hitap ettiler²⁴.

Sırrı Enver Batur, konuşmasında, 9 ay evvel Lütfi Kırdar'ın himmetleriyle kısa sürede hazırlanan birinci serginin gördüğü rağbet ve teveccühten aldıkları güç ve cesaretle ikinci İstanbul sergisini düzenlediklerinden bahisle, 1950 Sergisi için daha çok çabaladıklarını, daha çok didindiklerini ve ortaya güzel bir eser ortaya koymaya çalıştıklarını belirtti.²⁵

1950 İstanbul Sergisi'nde geçen seneden farklı olarak yalnız Türk ürünleri değil, birkaç çeşit bile olsa, ecnebi mamulâtı da sergilenerek, ziyaretçilere, Türk ürünleri ile yabancı ürünler arasında mukayese yapma imkanı sunuldu. Sergiye yurt dışından İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, İsviçreli, Pakistanlı firmalar da katıldı. Yerli firmalardan katılım da geçen seneye göre daha fazla oldu.²⁶

Sergi alanı katılımın fazla olacağı düşünül-

1950 İstanbul Sergisi'ni Başbakan Adnan Menderes adına açan Tekel ve Gümrükler Bakanı Nuri Özsan (altta).

21 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951.

22 "1949 İstanbul Sergisi", İTSOM, sayı 7, Temmuz 1949, s.472.

23 "İstanbul Sergisi Nasıl Açıldı", İTSOM, sayı 10, Ekim 1949, s.663.

24 "İstanbul Sergisi", İTSOM, sayı 7, Temmuz 1950, s.353-355.

25 "İstanbul Sergisi", İTSOM, sayı 7, Temmuz 1950, s.353.

26 "İstanbul Sergisi", İTSOM, sayı 4, Nisan 1950, s.222-223.

1955 Yönetim Kurulu

Oturanlar soldan: Asım Ak, Yakup Özdilek, Numan Balto, Hüseyin Memik, Bahri Kınacı, Kamil Kural, Mehmet Çadırcı, Tevfik Kuşoğlu, Necmi Komili, Hilmi Gürkan, Talat Atak, Rıza Veziroğlu, Sabri Toprak, Lütfü Furtun, Hilmi Kitaplı, Nejat Ekrem Basmacı
Ayaktakiler soldan: Enver Güçlü (Genel Sekreter), Mustafa Kopuz, Haydar Emiroğlu (Komiser) Hayati Düğencioğlu, Fazıl Boyner

lerek geniş tutuldu. Geçen sene serginin giriş kapısı İstanbul Radyoevi'nin hizasında, bu yıl Fransız Hastanesi'ne giden sokağın başına alındı. Giriş kapısının tam karşısında ulaştırma pavyonu, onun etrafında da çeşitli pavyonlar yer alıyordu. 1949'da motosiklet gösterileri yapılan çayırın yanındaki sahada bu kez güzel bir havuz yapıldı, yine geçen yıl lunapark olan yerde bir kır kahvesi inşa edildi. Civarında da bir müzik köşkü bulunuyor ve şehir bandosu burada çalıyordu. Sergi mahallinde ayrıca gazinolar, lokantalar ve açık hava tiyatrosu vardı.²⁷ Sergideki bütün proje ve resimler genç Türk mühendis ve mimarları tarafından çizilmişti.²⁸ Haftanın her günü açık olan serginin giriş ücreti normalde 25 kuruş olup, haftada bir gün indirimli tarife uygulanarak 10 kuruş alınıyordu. Asker ve öğrenciler indirimli tarifeye tabiydi.²⁹ 1950 İstanbul Sergisi büyük beğeni uyandırdı. Marmara Denizi ve Boğazi gören boş bir park arazisi üzerinde kurulan serginin her köşesi itina ile tanzim edildi. Başlı başına orijinal bir tasarım olan "Türk Çarşısı" sergiyi gezenlerce çok beğenildi. Eski Türk motiflerinden alınmış örnekler hayranlıkla seyredildi.³⁰

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1950 İstanbul Sergisi'nin neticelerinden memnun kalınca, 1951

yılı için kolları sıvadı. İstanbul ticaret ve sanayi kesiminden daha çok insanın katılmalarını isteyen Bakanlık, Mayıs 1951'de İstanbul Ticaret Borsası'na bir yazı göndererek, 1-30 Temmuz 1951 tarihleri arasında yapılacak olan İstanbul Sergisi'ne tüccar, özel fabrika, sanatkar, esnaf, müessese ve teşekküllerin geniş mikyasta katılmalarının sağlanması konusunda yardım talebinde bulundu. Bakanlık, sergiyi sadece İstanbul açısından değil, ülke ekonomisi açısından da çok faydalı buluyor ve ilgililerin haberdar edilip teşvik edilmelerini istiyordu.³¹

Bakanlıktan gelen çağırışı dikkate alan Ticaret Borsası yönetimi hemen harekete geçti. Alınan karar üzerine, borsa salonuna bir ilan astırılarak borsa tüccarları sergiye davet edildi.³²

c- Uluslararası Sergiler ve Fuarlar Toplantısı

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 25 Ocak 1951 tarihinde İstanbul Ticaret Borsası'ndan, 1951 yılında Türkiye'nin dış ülkelerde açılacak fuarlardan hangilerine ve ne şekilde katılmasının uygun olacağını kararlaştırılacağı Ankara'daki istişare toplantısına bir temsilci göndermesini istedi.

Ticaret Borsası yönetim kurulunun 1 Şubat 1951 günkü toplantısında konu müzakere edi-

4 Temmuz-4 Ağustos ▲
1951 tarihleri arasında gerçekleşen 1951 İstanbul Sergisi için hazırlanan tanıtım materyallerinden bir pul örneği (üstte).

27 "İstanbul Sergisi", İTSOM, sayı 4, Nisan 1950, s.223.

28 "İstanbul Sergisi", İTSOM, sayı 7, Temmuz 1950, s.354.

29 "İstanbul Sergisi", İTSOM, sayı 4, Nisan 1950, s.223.

30 "İstanbul Sergisi", İTSOM, sayı 7, Temmuz 1950, s.363.

31 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.189-190.

32 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.189-190.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

lerek, neticede 5 Şubat 1951'de Ankara'da yapılacak mezkur toplantıya Borsa temsilcisi olarak Hamdi Öziş'in gönderilmesine karar verildi. Bunun üzerine Borsa adına Ankara'ya giden Hamdi Bey, toplantılara iştirak ettikten sonra tekrar İstanbul'a döndü. Hamdi Bey'in toplantılara ilişkin hazırladığı rapor, 12 Şubat günkü borsa yönetim kurulu toplantısında okundu. Alınan karar gereği, uluslararası sergi ve fuarlar için gerektiğinde kullanılmak üzere borsa yönetimine 1.000 liralık harcama yetkisi verildi.³³

d- Leipzig Fuarı

Türkiye'nin ilk defa 1932 yılında katıldığı Leipzig Fuarı Avrupa'nın geniş katılımı önemli fuarlarından biriydi.³⁴

1932'de Türk pavyonunun bulunduğu Ring Messhaus binası ziyaretçilerin yoğun ilgisini çekmişti. Türk ürünlerinin yer aldığı pavyon bu binanın güzel bir köşesinde, 150 metre karelik bir alanda yer aldığından çok sayıda ziyaretçi tarafından gezilmiştir. Ziyaretçiler birbirinden güzel Türk halıları, üzüm ve incirleri, mensucat ürünleri önünde uzun süre kalmışlar, fiyatları, ödeme şartları ve imalatçı firmalar hakkında bilgiler almışlardır. Çok sayıda yabancı tüccar, fuar boyunca, İstanbul ve İzmirli Türk tüccarlarıyla gö-

rüşmeler yapmıştı.³⁵ 1932'de, Türk pavyonunun duvarlarında asılı levhalar ve resimler arasında Türkiye fındığı yiyenlerin Zaro Ağa kadar uzun yaşayabileceğine, Hazreti Havva'nın Hazreti Adem'e elma değil, İzmir inciri verdiğiğine dair ilgi çeken tasvirler ve yazılar vardı.

Türk pavyonu Berlin'deki Türk Büyükelçisi ile Türk ticaret temsilcisi tarafından da ziyaret edilmiş, pavyonun mimarisi ve teşhir tarzını çok beğenen Büyükelçi, sergi yerinden memnun olarak ayrılmıştı. Ertesi gün Leipzig belediye başkanı ve Almanya'nın tanınmış isimleri belediye binasında yaklaşık 50 kişilik seçkin bir topluluğa öğle yemeği vermiş, yemekte Türk Büyükelçisi ve Türk ticaret temsilcisi de hazır bulunmuştu. Yemek öncesi yapılan konuşmalarda Türk pavyonundan övgüyle bahsedilmişti.³⁶

Leipzig Fuarı, 1932'den sonra da cazibesini korudu. Demokrat Parti hükümeti 1957'deki fuara Türkiye'nin yine katılmasına karar verdi. Fuarda ülkemizi temsil edecek dokuz kişilik heyette yer alacak teşekküllerin kontenjanı TOBB tarafından belirlendi. Buna göre delegelerden üçü Birlik, ikisi İstanbul Ticaret Odası, ikisi Sanayi Odası, biri İzmir Ticaret Odası'ndandı. Borsalar kontenjanından heyet dahil olan tek kişi ise, İstanbul Ticaret Borsası'ndan Hayati Düğencioğlu idi.³⁷

▼ 1957 Leipzig Fuarı'na borsalar kontenjanından katılan tek üye, İstanbul Ticaret Borsası'ndan Hayati Düğencioğlu olmuştu (altta).

33 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951.

34 "Leipzig Sergisinde Türk Sesi", İTSOM, sayı 3, Mart 1932, s.184.

35 "Leipzig Sergisinde Türk Sesi", İTSOM, sayı 3, Mart 1932, s.184.

36 "Leipzig Sergisinde Türk Sesi", İTSOM, sayı 3, Mart 1932, s.184.

37 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1957, s.30-31.

Brüksel Sergisi'ne katılan İstanbul Ticaret Borsası Heyeti'nde yer alanlardan Enver Güçlü (üstte).

1958 Brüksel Sergisi'ndeki Türkiye Pavyonu'nun dıştan görünümü (yanda).

Türkiye Pavyonu'nun önünde büyük harflerle TÜRKİYE yazan bir tabela bulunuyordu (altta).

e- Brüksel Sergisi

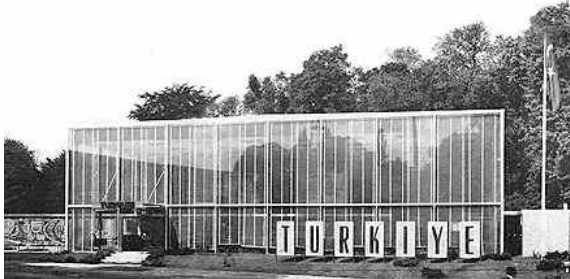
Dönemin en büyük uluslar arası sergilerinden biri olan Brüksel Sergisi, 17 Nisan 1958'de açıldı. 1958 Sergisi gerek organizasyon gerekse iştirakin azameti dolayısıyla Avrupa'da son yılların en önemli sergisi oldu. Sergi ticari bir sergiden ziyade tekniğin ve ilmin en son buluşlarınının teşhir edildiği, ülkelerin kültürel sahadaki inkişaflarınının bir araya getirildiği görkemli bir organizasyon niteliğindediydi. Her millet pavyonlarınının inşasında mahalli ve milli hususiyetlerini aksettirmeye özen gösterdi. Sergi süresince, yani yaklaşık altı ay boyunca milli ve milletlerarası yüzlerce kongre, konferans ve çeşitli toplantılar düzenlendi. Bu toplantılardan biri "Beynelmîlel Ticaret Odası Haftası" idi. 5-10 Mayıs 1958 tarihleri arasında yapılan bu "hafta"da değişik konular tetkik ve müzakere edildi. Bunlar arasında ticaret odalarının hukuki ve kanuni mevzularda karşılıklı yardımları, ticaret odalarının dış ticaret sahasında yardımlaşmaları, ticaret odaları

ve mahalli tacir birlikleri, ticaret odaları, yol ve kamyon nakliyatı, ticaret odalarının tarihçe ve tekamülleri, faaliyet sahaları, ticaret odalarının orta ve büyük teşebbüslerle ilişkileri, ticaret odalarının liman tesisleriyle ve işletmesiyle münasebetleri gibi iktisadi ve ticari hayatı ilgilendiren çeşitli meselelerde muhtelif ülkelerdeki durum uve sorunları tartışıldı. Sergiler münasebetiyle yapılan odalar kongresine İstanbul Ticaret Odası İdare Heyetinden altı kişi katıldı. Meclis üeleriyle birlikte bu sayı 26 oldu.³⁸

Altı ay devam eden Brüksel Sergisi'ne ayrıca İstanbul Sanayi Odası, İzmir Ticaret ve Sanayi Odaları birer heyetle iştirak ettiler. Türkiye'den Brüksel Sergisi'ne katılan tek borsa, yine İstanbul Ticaret Borsası idi. Resmi açılıştan sonra sergiye katılma kararı alan İstanbul Ticaret Borsası yönetimi Mayıs'ın ilk haftasında Brüksel'e gönderilecek isimleri belirledi. 6 Mayıs 1958 tarihinde toplanan Ticaret Borsası Meclisi tarafından onaylanan yedi kişilik İstanbul Ticaret Borsası Brüksel Sergisi Heyeti şu isimlerden oluşuyordu: Nejat Basmacı, Lütfü Furtun, Mustafa Kopuz, Hilmi Kitaplı, Asım Ak, Fazıl Boyner ve Umumi Katip Enver Güçlü. Heyet Brüksel'de 15 gün kalacak, bu süre zarfında gidiş-geliş uçak masrafları ile ikamet ve zaruri giderleri Ticaret Borsası bütçesinden karşılanacaktı.³⁹

6 Mayıs 1958 tarihinde toplanan yedi kişilik İstanbul Ticaret Borsası Brüksel Sergisi Heyeti'nde yer alanlardan Mustafa Kopuz (üstte).

38 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1958, s.53.

39 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1958, s.62.

A- 1950-1960 Döneminde Borsa

1- Borsa Muameleti

1953 ve 1954 yıllarında İstanbul Ticaret Borsası'nda muamele gören maddeler 22 gruba ayrılıyordu. Birinci grup hububat başlığı altında buğday, arpa, bulgur, çavdar, darı, fiğ, kuş yemi, mısır ve pirinç çeşitleriydi. İkinci grup unlardan oluşuyor ve cinslerine göre ekstra-ekstra, ekstra, birinci nevi, ikinci nevi, ofis, umum buğday unu, irmik, razmol ve kepek şeklinde sıralanıyordu. Üçüncü grup bakliyat ürünlerinden ibaretti: Bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek ve nohut. Dördüncü grup yağlı tohumlardı. Bu grup içinde araşit tohumu, ayçiçeği tohumu, haşhaş tohumu, kendir tohumu çeşitleri vardı. Beşinci grup kuru yemişler olarak fındık, ceviz ve badem çeşitlerinden meydana geliyordu. Altıncı grupta peynirler; yedinci grupta kaşar peyniri, sekizinci grupta sade yağlar, dokuzuncu grupta nebati yağlar, onuncu grupta küsbe, on birinci grupta zeytin yağları, on ikinci grupta ipek (koza), on üçüncü grupta av derileri, on dördüncü grupta keçi kılı, on beşinci grupta pamuk, on altıncı grupta kitre, on yedinci grupta tiftik, on sekizinci grupta yapak, on dokuzuncu grupta ham deriler, yirminci grupta yaş deriler, yirmi birinci grupta bağirsak, ve yirmi ikinci grupta canlı hayvanlar bulunuyordu.⁴⁰

Geçmiş dönemlere oranla borsada işlem gören maddelerin gerek miktarlarında gerekse çe-

şitlerinde gözle görülür bir artış vardı. Bunda, özellikle 1950-1954 döneminde Türk ekonomisinde sağlanan yüksek kalkınma hızı ve bununla ilişkili olarak tarım ve ticaret sektöründeki gelişmelerin büyük etkisi vardı. Bu arada, 1943 yılında hayvan borsasının lağvedilerek bir şube şeklinde Ticaret Borsası'na bağlanmış olmasının da borsadaki muamele hacminin genişlemesinde önemli payı vardı.

Milli gelirimizin yarısından fazlasının ziraat sektöründen elde edildiği ve ihracatımızın takriben yüzde 85'ini zirai mahsullerin teşkil ettiği düşünülürse, Türkiye'de konjonktürü tayin eden unsurlar arasında zirai üretimin önemi anlaşılıyordu. Zirai üretimde son üç yıl içinde kaydedilen artışların 1953'de, Türkiye'de o tarihe kadar görülmemiş bir seviyeye ulaşacağı tahmin ediliyordu. İstatistik Umum Müdürlüğü'nün neşrettiği rakamlara göre 1953 senesinin hububat ekiliş sahası 10.832.000 hektar, hububat istihsalı ise 13.561.000 ton olarak tahmin ediliyordu. Bu miktarlar Cumhuriyet devrinde en yüksek ekiliş ve istihsalin kaydedildiği 1952 yılına nazaran ekilişte yüzde 9, üretimde yüzde 10 bir fazlalık demektir. 1950 senesiyle mukayese edildiği takdirde bu gelişme çok daha barizdir: Artış oranı ekilişte yüzde 31, istihsalde yüzde 75'i buluyordu.

İstihsal artışları bilhassa buğday, arpa ve çavdar ürünlerindeydi. 1954'de 7.500.000 ton olarak tahmin edilen buğday üretimi, 1950'ye nazaran

Borsada işlem gören maddelerin gerek miktarlarında gerekse çeşitlerinde gözle görülür bir artış vardı. Bunda, özellikle 1950-1954 döneminde Türk ekonomisinde sağlanan yüksek kalkınma hızı ve bununla ilişkili olarak tarım ve ticaret sektöründeki gelişmelerin büyük etkisi vardı.

Fotoğraf: Osman Küvet

İstanbul Ticaret Borsası muamele servisi (solda).

40 Ticaret Borsası 1954 Yılı, İstanbul 1956, s.125-136.

hemen hemen iki misli, 3.360.000 ton olarak beklenen arpa üretimi yüzde 64 ve 736.000 ton olarak öngörülen çavdar üretimi yüzde 6 oranında bir fazlalık gösteriyordu. Son üç yıl içinde istihsal sahasının dörtte bir nispetinde fazla genişlemiş olmasında amil olan faktörler arasında ziraatin makineleşmesi, üretim ve nakliyat şartlarının ıslahı ve çok müsait giden hava şartlarının da rolü önemliydi. Ancak bu gelişmede, başlıca mahsuller hakkında tatbik edilen akılcı siyasetin de büyük payı vardı. Hükümet, Haziran ayı ortalarında Toprak Mahsülleri Ofisi tarafından 1953-54 mahsul yılında alınacak ve satılacak hububat fiyatlarını geçen senekilerle aynı olarak tespit etmişti.

Ekiliş sahaları ve istihsal miktarlarındaki gelişmeye paralel olarak hububat ihracatında da belirgin artışlar söz konusuydu. İhraç maddelerimizin 1 Ağustos 1952-30 Haziran 1953 dönemindeki ihracatı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında ihraç edilen buğday miktarının 2,5 misline yakın arttığı görülmektedir. Fakat ihracat değerleri nazara alındığında buğdayın, dünya fiyatlarındaki düşüşe uygun olarak bir evvelki seneye göre fiyatı daha düşüktü.⁴¹

1955'de Ticaret Borsası'nda yumuşak, sert, kızılca, sünter, karışık ve ofis buğdayı olarak toplam 291.145.628 kilo buğday muamele görüldü. Bunlardan 1.469.000 kilosu iptal edildi. Yumuşak buğdayın kilosu 28.50 ile 41.50, sertin 28 ile 37, kızılcanın 29.25 ile 36.50, sünterin 34, karışığın 28.50 ile 35.25, ofis buğdayının ise kilosu 27.14 ile 29.20 kuruş arasındaydı. Aynı yıl Türkiye'den yabancı ülkelere ihraç edilen buğday miktarı 158.980.580 olup, yıllık buğday rekoltesi de 6.900.000 tondur.⁴²

Arpanın 1955'deki toplam işlem miktarı 6.424.418 kilo, bulgurun 389.670, çavdarın 1.664.557, kaplıcanın 1.159.000, mısırın 5.202.005, pirincin 5.234.920 kilo şeklindeydi. Borsada muamele gören bazı un miktarları şöyleydi: 114.119 çuval ekstra ekstra, 263.931 çuval ekstra, 2.491.976 çuval ofis buğday unu, 1621 çuval irmik, 12.265.497 kilo razmol.⁴³

1956'da muamele gören buğday miktarı 308.147.336 kilo, arpa 17.730.472, bulgur 1.413.999, çavdar 815.266, kaplıca 10.115, mısır 7.775.387, pirinç 16.501.622 kiloydu. Aynı yıl 193.862 çuval ekstra ekstra, 285.932 ekstra, 54.843 çuval birinci, 14.564 ikinci, 2.923.774 ofis buğday unu olmak üzere toplamda 3.572.975 çuval un işlem gördü. Ayrıca 6.395 çuval irmik,

15.425.119 kilo razmol, 66.807.553 kilo kepek muamelesi oldu.⁴⁴

1979'da borsada alım satımının tescilli yapılan maddelerden bazılarının ton olarak miktarları şu şekildeydi: Buğday 31.126, arpa 5.140, darı 3, kuşyemi 77, mısır 681, pirinç 16.438, bakla 3.801, fasulye 2.441, mercimek 2.708, nohut 1.064, fiğ 400, ayçiçeği tohumu yemişlik 42, keten tohumu 2.479, susam 97, yer fıstığı 31, ayçiçeği küspesi 5.881, keten küspesi 514, likit nebati yağ 16.321, nebati margarin 12.058, kavurma 34, pastırma 160, sucuk 276, patates 12.485, soğan 5.870, beyaz peynir 212, kaşar peynir 1.414, gravyer peynir 6, lor çökelek 3, tahin 389, Antep fıstığı 49, kabakçekirdeği 35, kuru üzüm 74, kuru erik 2 ton.⁴⁵

2- Borsa'da Muamele Gören Maddelerin Asgari Miktarları

İstanbul Ticaret Borsası Meclisi'nin 24 Kasım 1959'da aldığı karara göre,⁴⁶ borsada muamele görmesi ve aynı günde tescil edilmesi mecburi olan maddeler ile bunların asgari miktarları şöyleydi:

- Buğday	500 kilo
- Arpa	500 kilo
- Darı	500 kilo
- Kaplıca	500 kilo
- Pirinç	500 kilo
- Bulgur	500 kilo
- Bakla	500 kilo
- Börülce	500 kilo
- Bezelye	500 kilo
- Mercimek	500 kilo
- Fasulye	500 kilo
- Nohut	500 kilo
- Fiğ	500 kilo
- Burçak	500 kilo
- Susam	500 kilo
- Ayçiçeği tohumu	500 kilo
- Pamuk tohumu	500 kilo
- Keten tohumu	500 kilo
- Kendir tohumu	500 kilo
- Haşhaş tohumu	500 kilo
- Rapitsa tohumu	500 kilo
- Hardal tohumu	500 kilo
- Tütün tohumu	500 kilo
- Çitlenbik tohumu	500 kilo
- Yulaf	500 kilo
- Çavdar	500 kilo

Ekiliş sahaları ve istihsal miktarlarındaki gelişmeye paralel olarak hububat ihracatında da belirgin artışlar söz konusuydu. İhraç maddelerimizin 1 Ağustos 1952-30 Haziran 1953 dönemindeki ihracatı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında ihraç edilen buğday miktarının 2,5 misline yakın arttığı görülmüyordu

41 İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, sayı 5-6, Mayıs-Haziran 1953, s.11-12.

42 Ticaret Borsası 1955 Yıllığı, İstanbul 1958, s.6.

43 İstanbul Ticaret Borsası 1955 Yıllığı, s.5-23.

44 İstanbul Ticaret Borsası 1956 Yıllığı, s.5-23

45 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yıllığı, İstanbul 1980, s.37 vd.

46 İstanbul Ticaret Borsası 1962 Yıllığı, İstanbul 1963, s.16-18.

- Mısır	500 kilo
- Kuşyemi	500 kilo
- Araşit tohumu	500 kilo
- Soya fasulyesi	500 kilo
- İç Badem	80 kilo
- Kabuklu Badem	100 kilo/2 çuval.
- İç Ceviz	100 kilo/4 sandık
- Kabuklu Ceviz	100 kilo
- Balmumu	80 kilo
- Sahlep	50 kilo
- Kimyon	70 kilo

Aynı karara göre borsa dışında alınıp satılmasına izin verilip muamele yapıldığı günü takip eden iş günü zarfında borsaya tescili mecburi olan maddeler ile bunların borsada muamele göreceği asgari miktarları da aşağıdaki gibiydi:

- Çeltik	500 kilo
- Un	1080 kilo/15 çuval
- İrmik	1000 kilo/10 çuval
- Kepek	750 kilo
- Razmol	750 kilo
- Mikst	750 kilo
- Paspal	750 kilo
- Küspe	1000 kilo
- Zeytinyağları	180 kilo/10 teneke
- Ayçiçeği yağı	180 kilo/10 teneke
- Susamyağı	180 kilo/10 teneke
- Fındık yağı	180 kilo/10 teneke
- Soya yağı	180 kilo/10 teneke
- Yumurta	1440 adetlik/1 sandık
- Zeytin	300 kilo
- Kavurma	150 kilo
- Pastırma	150 kilo
- Tahin	120 kilo
- Kuru soğan	300 kilo
- Patates	200 kilo
- Kuru bamya	10 kilo
- İç fındık	80 kilo
- Kabuklu fındık	80 kilo
- Kuru üzüm	200 kilo
- Kuru incir	250 kilo
- Antep fıstığı/iç	100 kilo
- Antep fıstığı	100 kilo
- Basmacı kitresi	100 kilo
- Yaprak kitre	10 kilo
- Pamuk	200 kilo
- Yapağı	1000 kilo/10 balya
- Tiftik	1000 kilo/10 balya
- Keçi Kılı	500 kilo/5 balya
- Araşit yağı	180 kilo/10 teneke
- Rapitsa yağı	180 kilo/10 teneke
- Tütün yağı	180 kilo/10 teneke

- Mısırozü yağı	180 kilo/10 teneke
- Beziryağı	180 kilo/10 teneke
- Pamuk yağı	10 kilo/10 teneke, 1 fıçı
- Nebati margarin	100 kilo/10 teneke
- Sadeyağ	180 kilo/10 teneke
- Kaşar yağı	180 kilo/10 teneke
- Don yağı	180 kilo/10 teneke
- Krema	180 kilo/10 teneke
- Beyaz peynir	180 kilo/10 teneke
- Kaşar peyniri	180 kilo/2 sıra
- Kestane	100 kilo
- Kabak çekirdeği	100 kilo
- Kayısı çekirdeği	100 kilo
- Zerdali çekirdeği	100 kilo
- Erik çekirdeği	100 kilo
- Kayısı kurusu	100 kilo
- Zerdali kurusu	100 kilo
- Bağırsak	18 kilo
- Ham deri	1000 kilo
- Yaş deri	1000 kilo

Av derileri:

- Tavşan	500 adet
- Sansar	10 adet
- Kunduz	10 adet
- Zerdeva	10 adet
- Vaşak	10 adet
- Porsuk	20 adet
- Tilki	50 adet

Canlı hayvanlarla ilgili asgari miktar büyükbaş için 50 kilo, küçükbaş için 13 kiloydu. Üç baş hayvanı geçmemek şartıyla ticaret amacı olmayan adaklık ve kurbanlıklar hariç bütün satışlar borsaya dahildi. Et konusunda ise, kuzu etinin 8 kilodan fazlası, küçük ve büyükbaşın da 15 kilodan fazlası borsa muamalatına tabiydi.

▲ 3 Şubat 1959 günü alınan kararla borsaya dahil olan ürünleri gösteren ilan (üstte).

Üç baş hayvanı geçmemek şartıyla ticaret amacı olmayan adaklık ve kurbanlıklar hariç bütün satışlar borsaya dahildi.

C- 1960-1980 Döneminde Borsa

1- Borsa Muamelelati

Bu dönemde, mesela 1963'de İstanbul Ticaret Borsası'nda toplam 281.981 ton buğday muamelesi oldu ve 210.257 lira kıymetinde 258 ton buğday satışı hususi şartlı olarak tescil edildi. Arpa muamelesi 52.405 tondur. 5.598.000 lira kıymetinde 10 bin ton arpa satışının tescili yapıldı. Borsada aynı yıl işlem gören çavdar miktarı 762 ton, kaplıca (spelt) bir ton, kuşyemi 17.619 ton, mısır 14.955 ton, pirinç 8.970 ton, yulaf 5.573 ton, hububat ürünleri 2.512.242 çuval, 53.175 ton, bakla 2.999 ton, bezelye iki ton, börülce 29 ton, fasulye 4.619 ton, mercimek 5.282 ton, nohut 1.696 ton, fiğ 3,481 ton, yağlı tohumlar 20.901 ton, küspeler 50.236 ton, nebati yağlar 90.746 ton, hayvani yağlar 7.890 tondur.⁴⁷

1965 yılında aynı maddelerin muamele miktarları şöyleydi: Buğday 240.355 ton, arpa 33.237, çavdar 71.412, kaplıca 200, kuşyemi 12.605, mısır 2.294, pirinç 8.711, yulaf 818, hububat çeşitleri 2.122.198 çuval, 66.345 ton, bakla 2.446, bezelye işlemi olmadı, börülce iki, fasulye 3.746, fiğ 8.122, mercimek 5.364, nohut 1.651, yağlı tohumlar 29.495, küspeler 77.554, nebati yağlar 60.442 ve margarin yağı 33.063, hayvani yağlar ise 9.299 ton.⁴⁸

Ticaret Borsası'nda işlem gören ürünlerden pek çoğu yurt dışına da ihraç edilmekteydi. 1973 yılında Türkiye'den dış ülkelere ihraç edilen borsa maddelerinin bazıları şunlardı: Buğday, darı, çavdar, kuşyemi, buğday unu, irmik, bulgur, razmol, kepek, bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut fiğ, ayçiçeği tohumu, susam, keten tohumu, kendir, haşhaş, yer fıstığı, küspe, zeytinyağı, pamukyağı, ayçiçeği yağı, nebati margarin, mısırozü yağı, tereyağı, peynir, zeytin, pastırma, kavurma, tahin, soğan, kuru bamya, patates, fındık, kuru üzüm, kuru incir, badem, ceviz, Antep fıstığı, kestane, meyve kurusu, meyve çekirdekleri, kitre, sahlepe, pamuk, tiftik, yağ ve ham deri, av derisi, barsak ve kimyon.⁴⁹

1979'da İstanbul Ticaret Borsası'nda alım-satım tescili yapılan buğday miktarı 31.126 ton, arpa 5.410, darı 3, kuşyemi 77, mısır 681, bakla 3.801, fasulye 2.441, mercimek 2.708, nohut 1.064, fiğ 400, ayçiçeği küspesi 5.881, keten küspesi 514, likit nebati yağ 16.321, nebati margarin 12.058, kavurma 34, pastırma 160, sucuk 276, patates 12.485, soğan 5.870, kaşar peynir 1.414, gravyer peynir 6, lor çökelek 3, tahin 389, Antep fıstığı 49, kuru üzüm 74, kuru erik 2, kuru kayısı 109, kayısı çekirdeği bir, zerdali çekirdeği 15 tondur. Aynı yıl çavdar, çeltik, kaplıca, yulaf, börülce, burçak, keçi kılı ve av derileri borsada hiç muamele görmediğinden fiyatları oluşmadı.⁵⁰

1960'lı yıllarda Yönetim Kurulu:

Soldan sağa: Enver Güçlü (Genel Sekreter), Nejat Ekrem Basmacı, Numan Balto, Ethem Eriş, Sebahattin Tamer, Bahri Kınacı (Başkan), Haydar Emiroğlu (Komiser), Asım Ak, Hasan Pabuççuoğlu, Yakup Özdilek ve Talat Atak (altta).

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

47 Geniş bilgi için bkz. İstanbul Ticaret Borsası 1963 Yıllığı, İstanbul 1965., s.22 vd.

48 İstanbul Ticaret Borsası 1964 Yıllığı, İstanbul 1965, s.40-93.

49 İstanbul Ticaret Borsası 1973 Yıllığı, İstanbul 1974, s.65-66.

50 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yıllığı, İstanbul 1980, s.37 vd.

2- Borsa Kayıt ve Aidat Tarifesi

Derecesi	Kaydiye ve Yıllık Aidatı
Fevkalade	5.000 TL
Özel Sınıf I	4.900 TL
Özel Sınıf II	4.850 TL
Özel Sınıf III	4.800 TL
Özel Sınıf IV	4.750 TL
Özel Sınıf V	4.700 TL
Özel Sınıf VI	4.650 TL
Özel Sınıf VII	4.600 TL
Özel Sınıf VIII	4.500 TL
Birinci Sınıf A	3.600 TL
Birinci Sınıf B	3.300 TL
Birinci Sınıf C	3.000 TL
Birinci Sınıf Ç	2.700 TL
Birinci Sınıf D	2.400 TL
İkinci Sınıf A	2.000 TL
İkinci Sınıf B	1.500 TL
İkinci Sınıf C	1.100 TL
İkinci Sınıf Ç	600 TL
İkinci Sınıf D	500 TL
Üçüncü Sınıf	300 TL
Dördüncü Sınıf	200 TL
Beşinci Sınıf	120 TL

Yukarıdaki dereceler üyelerin sahip oldukları sermaye miktarları baz alınarak belirlenmekteydi. Buna göre en yüksek kaydiye ve aidat ödeyen "Fevkalade" grubunun sermaye sınırı 5 milyon lira ve üstüydü. Özel sınıfın birinci grubunun sermaye sınırı 4.500.001-4.999.999 lira arasındaydı. Aşağıya doğru indikçe sermaye miktarları göreceli azalıyordu. Söz gelimi beşinci sınıfta yer alan üyelerin sermayeleri 10 bin liranın altındaydı. Borsa komisyoncuları, ajanları ve simsarları ile yardımcı memurlar ise, sermaye şartı aranmaksızın şu ücretleri ödüyorlardı:⁵¹

Borsa Komisyoncuları	200 TL
Borsa Ajanları	180
Borsa Simsarları	120
Üye Memurlar	100

3- Borsa Teşkilatı

a- Borsa Üye Sayısı

İstanbul Ticaret Borsası'nın 1979'da üye sayısı 3.615 idi. 1925 yılında 150 üyesi olan kurum o tarihten itibaren üye sayısını arttırdı. 1926'da 341, 1927'de 342, 1928'de 362, 1929'da 372, 1930'da 392, 1931'de 421, 1932'de 448, 1933'de 479 idi. 1934'de bir önceki yıla göre ilk defa azalarak 437 oldu. 1935'de tekrar üye sayısı yükselmeye başladı ve 599'a çıktı. 1936'da 693, 1937'de 772, 1938'de 810, 1939'da 874, 1940'da

970, 1941'de 1.147, 1942'de 1.292, 1943'de 1.366, 1944'de 1.850, 1945'de 2.390, 1946'da 2.607, 1947'de 2.260, 1948'de 2.494, 1949'da 2.365, 1950'de 2.267 üyesi vardı. Ticaret Borsası üye sayısı 1950'ye göre 1951'den 1956'ya kadar göreceli azalarak 1951'de 2.259, 1952'de 2.105, 1953'de 2.092, 1954'de 2.095, 1955'de 2.182 oldu. 1956'dan itibaren tekrar yükselişe geçti: 1956'da 2.279, 1957'de 3.373, 1958'de 3.938, 1959'da 4.377, 1960'da 4.413 üye sayısına ulaşıldı. 1961'de 4.252'ye düşen üye sayısı, 1962'de 4.178, 1963'de 4.092, 1964'de 4.046, 1965'de 3.720, 1966'da 3.657, 1967'de 3.485'e kadar geriledi. 1968'de 3.563'e çıktı. 1969'da 3.681, 1970'de 3.728, 1971'de 3.808 oldu. Üye sayısı 1972'de 3.669, 1973'de 3.853, 1974'de 4.048, 1975'de 3.989, 1977'de 3.717, 1978'de 3.713 idi.⁵²

◀ 1960 yılı Mart ayına ait yandaki ilanda İstanbul Ticaret Borsası, senelik aidatlarını ay sonuna kadar ödemeyenlerden %50 cezalı tahsil edileceğini belirtiyordu (solda).

◀ 1960 yılında teşkil edilen meslek grupları, Cumhuriyet gazetesinin 6 Temmuz 1960 tarihli nüshasında yayınlanmıştı (solda).

51 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yılı, İstanbul 1980, s.10.

52 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yılı, s.7.

b- Borsa Organları

- Meslek Komiteleri

1979'da İstanbul Ticaret Borsası'na kayıtlı bulunan üyeler uğraş alanları itibariyle 21 meslek grubuna ayrılmış ve böylece 21 meslek komitesi teşkil edilmişti. Buna göre o tarihte meslek gruplarının isimleri ve üye sayıları şöyledi:⁵³

1975 yılı Ajan, Komisyoncu, Simsar Komitesi toplantı halinde: (Soldan) Saim Karamer, Bayram Bayramoğlu, Sadı Sanver, İbrahim Süzener

1975 yılı Et Mamulleri Meslek Komitesi toplantı halinde: (Soldan) Hayik Aslanyan, Behiç Gürler, Mustafa Kopuz, Eşref Çakmak, Necdet Mepa

1975 yılı Hububat ve İhracatçıları Meslek Komitesi toplantı halinde: (Soldan) Salih Güleç, Abdülbahri Hancıoğlu, Şükrü Çiğdem, Necati Erdeğirmenci, M. Arif Sezer, M. Kemal Tuncer

Meslek Komitesinin İsmi

Üye Sayısı Fert Şirket

1- Hububat ve İhracatçıları	101	72
2- Hububat Mamulleri ve İhracatçıları	76	67
3- Un Mamulleri	380	51
4- Bakliyat ve İhracatçıları	120	48
5- Yağlı Tohumlar, Nebati Yağlar ve İhracatçıları	117	23
6- Zeytinyağı ve Prina Yağı	50	26
7- Margarin ve Sabun	168	72
8- Hayvani Yağlar, Süt Mamulleri ve Zeytin	213	90
9- Soğan ve Patates	98	15
10- Yumurta	73	12
11- Kuru Meyve (Fındık, Ceviz, Badem) İhracatçıları	47	30
12- Meyve Kuruları, Meyve Çekirdekleri ve İhracatçıları	51	15
13- Orman Mahsulleri ve İhracatçıları	20	13
14- Pamuk ve İhracatçıları	34	14
15- Yapak, Tiftik, Kıl ve İhracatçıları	22	56
16- Kasaplık Hayvan ve İhracatçıları	99	38
17- Et	736	47
18- Et Mamulleri	172	22
19- Bağırsak ve İhracatçıları	19	9
20- Kasaplık Hayvan Derileri, Av Derileri ve İhracatçıları	118	81
21- Ajan, Komisyoncu ve Simsar	55	-
TOPLAM	2723	892

- Borsa Meclisi

1979'da Borsa komitelerinin teşekkül tarzına göre Borsa Meclisi 42 üyeden ibaretti. Borsa'nın 4355 sayılı kanuna intibakından yani 1943 yılından 1979'a kadar Borsa Meclisi'ne başkanlık eden şahısların isimleri ve görev süreleri yıl itibariyle şöyledi:⁵⁴

Kerim Aktar	1943 - 1948
Murat Furtun	1948 - 1951
Kerim Milar	1951 - 1952
M. Zekai Ülker	1952 - 1954
Necmi Komili	1954 - 1960
Tevfik Kuşoğlu	1960 - 1960 (5 ay)
Fettah Barın	1960 - 1960 (3 ay)
Fettah Barın	1960 - 1979

53 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yılı, s.7-8.

54 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yılı, s.8.

MECLİS BAŞKANLARI

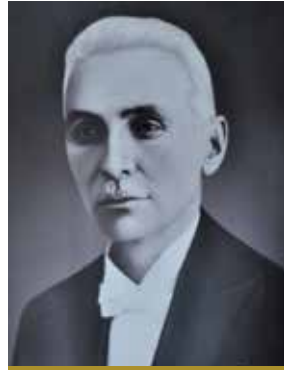
M. Zekai Ülker
1952 - 1954

Necmi Komili
1954 - 1960

Süreyya Bey
1926 - 1927

Murat Furtun
1927 - 1931 / 1934 - 1948

Tevfik Kuşoğlu
1960 (6 ay)

Fettah Barın
1960 - 1984

Nafiz Özalp
1948 - 1954

Hilmi Gürkan
1954 - 1956 / 1960 (6,5 ay)

- İdare Heyeti

Borsa İdare Heyeti, 1979'da 9 üyeden meydana geliyordu. Borsa'nın kuruluşundan o tarihe kadar önceleri Borsa Encümeni, 4355 sayılı kanuna intibaktan sonra Borsa İdare Heyeti Başkanlığında bulunanların isimleri ve görev süreleri şöyleydi:

Hamdi Bey	1924 - 1926
Süreyya Bey	1926 - 1927
Murat Furtun	1927 - 1931
Hamdi Bey	1931 - 1933
H. Sabri	1933 - 1934
Murat Furtun	1934 - 1948
Nafiz Özalp	1948 - 1954
Hilmi Gürkan	1954 - 1956
Hayati Düğencioğlu	1956 - 1960
Hilmi Gürkan	1960 - 1960 (6,5 ay)
Bahri Kınacı	1960 - 1962
Asım Ak	1962 - 1965
Nejat Basmacı	1965 - 1979

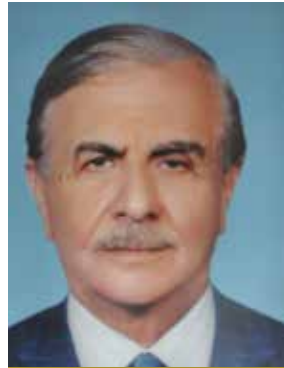
Hayati Düğencioğlu
1956 - 1960

Bahri Kınacı
1960 - 1962

Asım Ak
1962 - 1965

Nejat Ekrem Basmacı
1965 - 2009

1924 yılında Borsa Komiseri olan Akif Arel, 1934-1944 yılları arasında da Genel Sekreterlik görevini yürüttü.

BORSA GENEL SEKRETERLERİ

Akif Arel
1934 - 1944 / 1945 (3 ay)

Ferit Metinsoy
1951 - 1955

Enver Güçlü
1955 - 1971

Nihat Çelik
1971 - 1982

- Genel Sekreterlik

Kuruluştan 1979'a kadar Borsa'da genel sekreterlik yapan kişilerin isimleri ile görev süreleri şöyledir:⁵⁵

Nizamettin Ali	1924 - 1932
Cevat Nizami Düzenli	1932 - 1934
Akif Arel	1934 - 1944
Muhsin Seran	1944 - 1945
Akif Arel	1945 - 1945 (3 ay)
Muhsin Seran	1945 - 1948
Mahmut Pekin	1948 - 1951
Ferit Metinsoy	1951 - 1955
Enver Güçlü	1955 - 1971
Nihat Çelik	1971 - 1979

c- Borsa Çalışanları

İstanbul Ticaret Borsası memur mevcudu 1979 yılı sonu itibariyle 90 daimi, 15 namzed, 5 sözleşmeli memur olarak toplam 110 kişiydi.

d- Borsa Komiserliği

Kuruluşundan 1979'a kadar isimleri ve görev süreleri aşağıda verilen kişiler Borsa'da komiser olarak hizmet verdiler.⁵⁶

Akif Arel	1924 - 1934
Kemal Alp	1934 - 1936
Feridun Manyas	1936 - 1939
Mahmut Pekin	1939 - 1941
M. Ali Ertan	1941 - 1943
Mahmut Pekin	1951 - 1955
Haydar Emiroğlu	1955 - 1967
Muhsin Baç	1968 - 1972

(1972-1979 arasında komiserlik görevi münhal bulunmaktadır).

e- Aracılar

İstanbul Ticaret Borsası'nda 1979'da 39 ajan, 2 komisyoncu ve 14 simsar olmak üzere 57 aracı çalışıyordu. Aracılar için tespit edilen ücret, komisyoncu için yüzde 3, ajan ve simsar ücretleri ise yüzde 1 olup, teamüle göre satıcı tarafından ödeniyordu.

f- Gelir Kaynakları

1979'da Borsa'nın gelir kaynakları, kayıt ve yıllık aidat ücreti, tescil ücreti ve Borsaca verilen hizmetler karşılığında alınan diğer ücretlerden oluşuyordu. Kayıt ve aidat ücretleri üyelerin konum ve sermayeleri dikkate alınarak belirleniyor ve toplamda önemli bir yekun teşkil ediyordu. Tescil ücreti, mal bedelinin binde biri nispetinde olup, satıcıya aitti. Tescil sırasında peşin olarak, canlı hayvan satışında ise üç gün içinde ödeniyordu. Borsaca yapılan hizmetler mukabilinde alınan ücretler ise tartı ücreti, bekleme ücreti, emanet ücreti, transit ücreti ve analiz ücretleri olarak beş kalemdi.

Tescil ücreti mal bedelinin yüzde 07'si olarak satıcı tarafından veriliyordu. Bekleme ücreti küçük ve büyükbaş hayvanların Borsa tesislerinde barındırılması karşılığında tahsil ediliyordu. İlk altı gün için ücret alınmıyor, ikinci altı gün küçükbaş için 15 kuruş, büyükbaş için 50 kuruş tahsil ediliyordu. Müteakip günler için ise fiyatlar artıyor, küçükbaşlar için günlük 50 kuruş, büyükbaşlar için 300 kuruş alınıyordu. Kurban bayramlarında ayrı bir fiyat tarifesi uygulanıyor ve bu tarife bayramın 20 gün öncesinden itibaren uygulanıyordu.

1944-45 ve 1945-48 yılları arasında Genel Sekreterlik yapan Muhsin Seran (altta).

55 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yılığ, s.8-9.

56 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yılığ, s.9.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

◀ Nejat Ekrem Basmacı'nın başkanlığı döneminde çalışanlar hep birlikte Borsa bahçesinde (yanda).

Emanet ücreti, satışa getirilen hayvanların Borsa dışına çıkarılmaları halinde koyun ve keçiden 50 kuruş, kuzu ve oğlak için 10 kuruş, sığır, dana, malak için 500, manda için 800 kuruştur. Bu mallar altı gün içinde Borsa'ya döndüklerinde emanet ücreti kendilerine iade ediliyor, aksi takdirde Borsa nam ve hesabına gelir kaydediliyordu. Transit ücreti ise, Borsa iskelesinden faydalanarak tahliye olunan ve dışarı çıkarılan hayvanlardan beher küçükbaş için 10, sığır, dana, malak için 200, manda için 300 kuruş olarak alınıyordu. Analiz ücretleri de Borsa laboratuvarında yapılan kimyasal ve fiziksel analizler için tahsil ediliyordu.⁵⁷

İstanbul Ticaret Borsası'nın 1979'daki diğer varidatı vesika harçları, yayın gelirleri, misil zamları, çeşitli para cezaları ve türlü gelirler başlıkları altında toplanıyordu: Kayıt suretleri, vesika harçları 25 liraydı. Yayın geliri, günlük olarak çıkarılan Borsa Muamele Bülteni'nin satışından sağlanan gelirdi. İlk defa 1 Mart 1925'de yayımlanan Borsa Bülteni'nin 1979'daki fiyatı 100 kuruştur. Altı altı aylık abonman bedeli 125, bir yıllık abonman bedeli ise 250 liraydı. Misil zamları, süresi içinde yatırılmayan yıllık aidat ve gününde tescil ettirilmeyen satışların tescil ücretinin yüzde 50 zamlı olarak tahsili demektir.⁵⁸

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

◀ Nejat Ekrem Basmacı'nın başkanlığı döneminde Yönetim Kurulu üyeleri toplantı halindedir (solda).

57 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yılı, s.9-16.

58 İstanbul Ticaret Borsası 1979 Yılı, s.16. İlk borsa bülteni yayım tarihi için bkz. İstanbul Ticaret Borsası 1978 Yılı, İstanbul 1979, s.58.

D- 1980-2004 Döneminde Borsa

1- Borsa Muamelelati

İstanbul Ticaret Borsası'nda bu dönemde muamele gören maddeler hububat, hububat mamulleri, bakliyat ve mamulleri, yağlı tohumlar, küspe ve prina, nebati yağlar, hayvani yağlar, çeşitli gıda maddeleri, kuru ve yaş meyveler, meyve çekirdekleri, orman mahsulleri, tekstil hammaddeleri, kasaplık hayvanlar, ham deriler, av derileri ve çeşitli maddeler adı altında toplanıyordu.⁵⁹

Bu tabloya göre hububat başlığı altında arpa, buğday, çavdar, çeltik, darı, kaplıca, kuşyemi, mısır, pirinç ve yulaf; hububat mamulleri başlığı altında ise buğday kepeği, buğday unu, bulgur, irmik, makarna, mısır nişastası, patates nişastası, buğday nişastası, pirinç nişastası ile razmol bulunuyordu. Bakliyat ve mamulleri olarak bakla, börülce, burçak, fiğ, kuru fasulye, mercimek ve nohut; yağlı tohumlar olarak da ayçiçeği, haşhaş tohumu, kendir-kenevir tohumu, keten tohumu, kolza (rapitsa), pamuk çekirdeği (çiğit), soya, susam, tütün tohumu ve yer fıstığı (araşit tohumu) işlem görüyordu. Bunların dışında küspe ve prina, ayçiçeği yağı, fındık yağı, keten, keten yağı, kolza, mısırozü yağı, nebati margarinler, pamuk yağı, susam yağı, tütün yağı, zeytin yağı, prina yağı, tereyağı, sadeyağı, kaşar yağı, krema, don-

yağı, glikoz, kuru bamya, kuru soğan, patates, tahin zeytin, et çeşitleri, kavurma, pastırma, sucuk, beyaz peynir, kaşar peyniri, yumurta, Antep fıstığı, badem, ceviz, erik kurusu, fındık, kabak çekirdeği, kayısı kurusu, kestane, kuru incir, kuru üzüm, zerdali kurusu, erik çekirdeği, kayısı çekirdeği, şeftali çekirdeği, zerdali çekirdeği, balmumu, kitre, mahlep, sahlepe, keçi kılı, pamuk çeşitleri, pamuk ipliği, tiftik, yapak, muhtelif kasaplık hayvanlar, ham deriler, ham hayvan derileri, tavşan, sansar, kunduz, vaşak, porsuk, tilki, ayı, çakal, kurt ve yaban kedisi derileri, bağırsak, çamaşır sabunu, toz sabun ve mayi sabunu gibi çok sayıda ürün Borsa'da muamele görüyordu.⁶⁰

Bunlardan arpa, buğday, çavdar, darı, kaplıca, kuşyemi, mısır, pirinç, yulaf, bulgur, nişasta çeşitleri, bakla, börülce, burçak, fiğ, kuru fasulye, mercimek, nohut, ayçiçeği, haşhaş tohumu, kendir-kenevir tohumu, keten tohumu, kolza, pamuk çekirdeği, soya, susam, tütün tohumu, yer fıstığı, glikoz, sucuk, badem, ceviz, fındık, balmumu pamuk çeşitleri, büyükbaş, küçükbaş, kimyon, çamaşır sabunu, toz sabun ve mayi sabununun alım ve satımının Borsa dahilinde yapılması ve aynı gün tescil ettirilmesi zorunluymuştu. Diğerlerinin satışları ise, Borsa dışında da yapılabiliyordu. Ancak ilk iş günü zarfında Borsa'ya tescilli mecburiydi. Yukarıdaki maddelerin Bakanlıkça onaylanmış ve Borsaca ilan edilmiş asgari miktarlarının altındaki alım ve satımların ise Borsa'ya bildirilmesi gerekmiyordu.⁶¹

2- Borsa Maddelerinin Yıllık Rekoltelemi

Bu dönemde Borsa'da işlem gören bazı maddelerin yıllık rekoltelemi bakıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkıyordu: Buğdayın 1980'de yıllık rekoltesi 16 milyon 500 bin ton, 1987'de 18 milyon 900 bin, 1998'de 21 milyon tondur. Arpanın 1980'de 5 milyon 300 bin ton, 1987'de 6 milyon 900 bin ton, 1998'de 9 milyon tondur. Çavdarın

Borsa'da işlem gören buğdayın yıllık rekoltesi şöyleydi: 1980'de 16 milyon 500 bin ton, 1987'de 18 milyon 900 bin, 1998'de 21 milyon ton.

İstanbul Ticaret Borsası ►
Canlı Hayvan ve Et
Şubesi'ndeki hayvanlar ve
kesim tesisleri (yanda).

59 Örnek için bkz. İstanbul Ticaret Borsası 1987 Yıllığı, İstanbul 1988, s.18-21.

60 İstanbul Ticaret Borsası 1987 Yıllığı, s.18-21.

61 İstanbul Ticaret Borsası 1985 Yıllığı, İstanbul 1986, s.21 ve 1987 Yıllığı, İstanbul 1988, s.21.

1980'de 525 bin ton, 385 bin ton, 1998'de 232 bin tondu. Yulaf 1980'de 355 bin ton, 1987'de 330 bin ton, 1998'de 232 bin tondu. Yulaf 1980'de 355 bin ton, 1987'de 330 bin ton, 1998'de 310 bin tondu. Kaplıca 1980'de 54 bin ton, 1987'de 32 bin ton, 1998'de 11 bin tondu. Mısır 1980'de 1 milyon 240 bin ton, 1987'de 2 milyon 600 bin ton, 1998'de 2 milyon 300 bin tondu. Fasulye 1980'de 165 bin ton, 1987'de 190 bin ton, 1998'de 236 bin tondu. Pirinç ise 1980'de 143 bin ton, 1987'de 168 bin ton, 1998'de 189 bin tondu.⁶²

3- Borsa Bütçesi

1998 yılı Borsa bütçesi gelir kısmı kayıt ücreti ve yıllık aidat, vesika harçları, hizmet bedelleri, para zamları ve para cezaları, yayın gelirleri, türlü gelirler, tahsil edilecek alacaklar ve diğer gelirler fasıllarından oluşuyordu.⁶³ Gelirlerin ilk sırasında Borsaca sağlanan hizmetler karşılığında elde edilen gelirler vardı. Ondan sonra, sırasıyla, diğer gelirler, kayıt ve aidat ücretleri, tahsil edilecek alacaklar, türlü gelirler, vesika harçları ve en son da para zamları ve para cezaları geliyordu.

O tarihte kayıt ücreti ve yıllık aidat altı derece ve üstü (fevkalade) üzerinden belirleniyor ve en yüksek oranda tahsilat fevkalade grubuna girenlerden yapılıyordu. Vesika harçları gelirleri sicil kayıt sureti, beyanname sureti, makbuz sureti ve benzerlerinden ibaretti. Yapılan hizmetler bedeli olarak alınan ücretler tescil, tartı, muhafaza ve diğerleri şeklinde belirtiliyordu. Tescil ücretlerinden sağlanan varidat önemli bir yekun tutuyordu. Türlü gelirler faslını analiz ve hayvan konaklama ücretleri dolduruyordu. Tahsil edilecek alacaklar, yıl içerisinde (1997) kaydedilen ancak henüz kaydiye ve aidatı ödemeyenler ile devredilmesi muhtemel miktar; Canlı Hayvan ve Et Şubesi'nde yılın son günü olan 31.12.1997 Çarşamba tahakkuk edecek olan miktardan devredilmesi muhtemel miktar; ilgili kanuna göre tahakkuk eden gecikme zamlarından meydana geliyordu. Bu fasılda en yüksek miktar cezalara aitti. Arkasından kayıt ve aidat, tescil ve hizmet ücreti geliyor, kiralar ve konaklama ücreti çok az gözüküyordu. Diğer gelirler faslında banka faizleri, tahvil ve hisse senetleri ve gayrimenkul paraları bulunuyordu. Bu fasılda en yüksek gelir banka faizlerinden sağlanıyor, onu tahvil ve hisse senetleri ile gayrimenkul gelirleri izliyordu.

1998 bütçesi giderleri ise sekiz fasıldan oluşuyordu. Bunlar; memur ücretleri ve sosyal haklar, huzur hakları, idare masrafları, eğitim-sergi-

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

fuar-kongreler ve organize sanayi bölgesi iştirak fonu, sabit kıymetler ve yatırımlar, yayın masrafları, yardımlar, muhtelif teşekkül aidatları idi.⁶⁴

Memur ücretleri ve sosyal haklar faslında memur maaşları, taban ve kıdem aylığı, sözleşmeli personel ücretleri, geçici personel ücretleri, ek gösterge ve özel hizmet tazminatı, ikramiyeler, sosyal yardımlar, ödenek, fazla çalışma ücreti, sigorta primleri, tedavi masrafları, yemek bedelleri ve ayrılma tazminatı yer alıyordu. 1998 bütçesinde ayrıca kongreler ve seminerler ile yurt içinde ve yurt dışında açılacak sergi ve fuarlara iştirak ihtimali dikkate alınarak tahsisat ayrıldığı görülmüştü.

Bütçe giderlerinin yedinci faslını oluşturan yardımlar mesleki tedrisat ve diğer yardımlar şeklinde ikiye ayrılıyordu. Mesleki tedrisat tahsisatı, gerekli görülen personelin, bilgisayar kursu ve sair eğitimlere gönderilmesi için ayrılmıştı. Diğer yardımlar, yönetim kurulu yetkisine verilmiş olan, mesela Eğitim Vakfı'na yapılan ödemeleri, sağlık ve çevre hizmetlerine katkıda bulunmak üzere yapılan harcamaları, yardım amacıyla düzenlenen toplantı davetiyelerinin bedellerini ve buna benzer yardımları kapsıyordu.

1998 bütçesindeki kayıtlara göre Borsa, özel kanunları gereği, yıllık gelirinin yüzde 10'u nispetinde TOBB Aidatı, Ziraat Odaları Birliği Aidatı (gelirin yüzde 3'ü), Sivil Savunma Aidatı (net gelirin yüzde 0,5'i nispetinde) ödemekteydi. Sonuç olarak, Borsa'nın 1998 bütçesinde gelirler giderlerden fazla görünüyordu.⁶⁵

▲ İstanbul Ticaret Borsası'nda en uzun başkanlık yapan Nejat Ekrem Basmacı, 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile birlikte (üstte).

62 Bkz. İstanbul Ticaret Borsası Yılığ 1987, İstanbul 1988, s.32 ve İstanbul Ticaret Borsası 1998 Yılığ 1998, İstanbul 1999, s.34.

63 İstanbul Ticaret Borsası 1998 Bütçesi, s.1-6.

64 İstanbul Ticaret Borsası 1998 Bütçesi, s.7-18.

65 İstanbul Ticaret Borsası 1998 Bütçesi, s.18.

İstanbul Ticaret Borsası'nın Bahçekapı semtindeki merkezi (sağ sayfada).

5174 Sayılı Kanun'a göre ticaret borsaları, kanunda yazılı esaslar çerçevesinde borsaya dahil maddelerin alım satımı ve borsada oluşan fiyatlarının tespit, tescil ve ilan işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlardı.

Ticaret borsası kotasyonuna dahil maddelerin alım veya satımıyla uğraşanların buldukları yerin borsasına kaydolmaları yeni yasada da zorunluymdu.

E- 2004-2014 Döneminde Borsa

1- 5174 Sayılı Kanun

Ticaret borsalarıyla son yasal düzenleme 18 Mayıs 2004 tarihinde kabul edilen, 5174 Sayılı "Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu"⁶⁶ ile yapıldı. 5174 sayılı Kanunla birlikte, 54 yıldır uygulanmakta olan 5590 Sayılı Kanun yürürlükten kaldırıldı. Bu kanun, 5590 Sayılı Kanun'da büyük ölçüde değişiklik yapan 557 sayılı kanun hükmünde kararnamenin Anayasa Mahkemesince iptali sonucunda ortaya çıkan hukuki boşluğu gidermekle kalmamış, aynı zamanda günümüz şartlarına uygun pek çok düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir.⁶⁷

Tamamı 105 maddeden oluşan 5174 Sayılı Kanun'un ticaret borsalarına ilişkin hükümleri ana hatlarıyla şöyleydi: Ticaret borsaları, kanunda yazılı esaslar çerçevesinde borsaya dahil maddelerin alım satımı ve borsada oluşan fiyatlarının tespit, tescil ve ilan işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlardı.

Borsalar bundan böyle yalnızca illerde kurulabilecekti. Ancak, bu kanunun yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2004 tarihinden önce ilçelerde kurulmuş olan ticaret borsaları 5174 Sayılı Kanun'un geçici 11. maddesi gereğince mevcut çalışma alanları dahilinde faaliyetlerine devam edebilecekti. Yeni yasa borsaların daha etkin, verimli ve güçlü yapıya kavuşturulması amacıyla, bölge borsalarının kurulabilmesine de olanak sağlıyordu. Ayrıca, ülke, bölge ve uluslararası düzeyde faaliyette bulunacak özel nitelikli borsaların kurulması da öngörülerek ticaret borsalarına ilişkin mevcut yapı değiştiriliyordu. Diğer yandan, borsaların niteliklerine göre sınıflandırılması konusunda Bakanlığa yetki verilerek dünyadaki modern borsacılık anlayışına paralel uygulamaların önü açılıyordu. Borsa hizmetlerinde boşluk doğmaması için, ticaret borsalarının çalışma sahalarını, çevre illeri de kapsayacak şekilde ve o illerde borsa kuruluncaya kadar geçerli olmak üzere, Birlik Yönetim Kurulu genişletip daraltabilecekti.

Ticaret borsası kotasyonuna dahil maddelerin alım veya satımıyla uğraşanların buldukları yerin borsasına kaydolmaları yeni yasada da zorunluymdu. Ayrıca, tüzüğün 11. maddesinde düzenlenen, borsa kotasyonuna dahil maddelerin alım satımını yapanların merkezleri dışında

ki diğer satış yerlerinin de buldukları yerdeki borsaya kaydolma mecburiyeti vardı. Yapılan düzenlemeyle, borsalar üyelerin üyeliklerini askıya alabilecek ve bunların kayıtlarını silebilecekti: Son iki yıldan itibaren adresleri ve durumları tespit edilemeyen üyeler ile bu süre zarfında borsa maddeleri üzerine alım satımı bulunmayan üyelerin isimleri meslek grupları ve seçmen listelerinden silinecek, aidat tahakkukları durdurulacak ve bunlar borsa hizmetlerinden yararlanamayacaktı.

Borsalar öteden beri yaptıkları hukuki işlemlere ilave olarak, ayrıca kamulaştırma yapma, şirket ve vakıf kurma, taşınır mal alma ve satma, okul ve derslik yapma ve benzerlerini de yapabileceklerdi. Bütün bunların usulleri 5174 sayılı kanunda açıklanıyordu. Borsaların ilzamlarında, yönetim kurulu başkanının imzasının bulunması zorunlu hale getirilmiş, ayrıca genel sekretere de yönetim kurulu üyelerinin yerine imza atma yetkisi verilmişti. Böylece, yönetim kurulu başkanı ile genel sekreterin ortak imzalarıyla borsanın hukuken ilzamu mümkün hale gelmişti.⁶⁸

Ticaret borsalarının görevleri,⁶⁹ borsaya dahil maddelerin, borsada alım satımını tanzim ve tescil etmek; bu maddelerin borsada oluşan her günkü fiyatlarını usulü dairesinde tespit ve ilan etmek; alıcı ve satıcı arasındaki her türlü işlem ve ilişkileri ve yükümlülükleri ve ihtilaf halinde yapılacak uygulamaları düzenlemek; yurt içi ve yurt dışı borsa ve piyasaları takip etmek, fiyat haberleşmesi yapmak, elektronik ticaret ve internet ağları konusunda üyelerine yol göstermek; ilgili belgeleri düzenlemek; maddelerin tiplerini ve vasıflarını tespit etmek üzere laboratuvar ve teknik bürolar kurmak veya kurulmuşlara iştirak etmek; bölgeleri içindeki borsaya ilişkin örf, adet ve teamülleri tespit etmek, Bakanlığın onayına sunmak ve ilan etmek; borsa faaliyetlerine ait konularda ilgili resmi makamlara teklif, dilek ve başvurularda bulunmak; gerektiğinde üyeler adına veya kendi namına dava açmak; rekabeti bozucu etkileri olabilecek anlaşma, karar ve uygulamaları izlemek ve tespit etmek ve tespiti halinde ilgili makamlara bildirmek; kanunda belirtilen kuruluş amaçları ve görev alanı çerçevesinde borsalara tevdi edilen resmi nitelikli işleri yürütmek; üyelerin ihtiyacı olan belgeleri vermek ve bunlara ilişkin gerekli hizmetleri yapmak; yurt içi fuarlar konusunda yapılacak müracaatları değerlendirip Birliğe teklifte bulunmak; sair mevzuatın verdiği görevlerle, ilgili kanunlar çerçevesinde Birlik ve Bakanlıkça verilecek görevleri yerine getirmektir.

66 5174 Sayılı Kanun metni için bkz. Resmi Gazete, sayı 25479, 1 Haziran 2004; Düstur, Tertip 5, Cilt 43.

67 5174 Sayılı Kanun hükümlerinin mukayeseli değerlendirilmesi için bkz. Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiiletlioğlu, 5174 Sayılı Kanunla Odalar, Borsalar ve Birlik Mevzuatında Yapılan Düzenlemeler, Ankara 2004.

68 Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiiletlioğlu, Aynı eser, s.1-54.

69 Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiiletlioğlu, Aynı eser, s.54-56.

Borsanın organları Meslek Komiteleri, Meclis, Yönetim Kurulu ve Disiplin Kurulu olmak üzere dörttü. Yeni yasayla üyelere ilişkin disiplin soruşturmalarının objektif ve tarafsız şartlarda yürütülebilmesi için, borsa organları arasına disiplin kurulu eklenmişti. Borsa meslek komiteleri, meslek gruplarınca 4 yıl için seçilecek 5 veya 7 kişiden; üye sayısı 10 bini aşan borsalarda 5, 7, 9 veya 11 kişiden oluşuyor, asıl üyeler kadar da yedek üye seçiliyordu. Komite, kendi üyeleri arasından 4 yıl için bir başkan, bir başkan yardımcısı seçiyordu. Bundan böyle meslek komiteleri üyeleri, aynı faaliyet sınırları içinde bulunan oda ve borsaların meslek komiteleri ile 507 Sayılı Kanun'a göre kurulmuş esnaf ve sanatkarlar odalarında görev alamayacaklardı. Ancak meslek komiteleri üyeliğine seçilen tüzel kişiler, farklı kişiler tarafından temsil edilmek kaydıyla, diğer kuruluşların organlarında görev alabileceklerdi.

Borsalarda daha demokratik bir yapının oluşturulması amacıyla, meclis üyelerinin, meslek komiteleri tarafından değil, doğrudan meslek gruplarınca seçilmesi öngörülmüyordu. Yeni yasa da meclis başkan ve yardımcılarının görev süreleri dört yıldır. Meclis başkan ve yardımcılarını, yönetim kurulu başkan ve üyeliği ile disiplin kurulu başkan ve üyeliğine seçilemiyorlardı. Üst üste iki dönem meclis başkanlığı yapmış olanlar, aradan iki seçim dönemi geçmedikçe aynı göreve yeniden seçilemeyecekti. Ancak bu hüküm, Kanunun geçici 10. maddesi gereğince 2005 yılı Mart ayında yapılacak organ seçimlerinden itibaren uygulanacaktı. Bu hüküm daha sonra değiştirilerek, üst üste seçilmenin yolu tekrar açıldı. Meclis üyeleri, aynı faaliyet sınırları içinde bulunan oda ve borsaların meclislerinde ve esnaf ve sanatkarlar odalarında görev alamayacaklardı. Bu düzenlemeyle, meclis üyelerinin sadece bir kuruluşun organında görev yapmaları amaçlanıyordu.

Borsaların günümüz ihtiyaçlarına bağlı olarak yeniden yapılandırılması çerçevesinde, borsa meclislerinin görevleri arasına yenileri eklenmişti. Buna göre disiplin kurulunun üyeleri meclis tarafından seçilecek, ayrıca, bu kurulca teklif edilecek cezalar da yine meclisçe karara bağlanacaktı. Kanunun ilgili maddesinde öngörülen amaçlarla sınırlı olmak üzere, kamulaştırma yapılmasına, şirket ve vakıf kurulmasına veya kurulu şirketlere ortak olunmasına meclisler tarafından karar verilecekti. Ancak, bu kararlardan önce Bakanlığın izninin alınması şarttı. Tahsili imkansızlaşan alacakların takibinden vazgeçme veya iradesi dışında meydana gelen mücbir sebeplerden dolayı ödeme güçlüğü içinde olan üyelerin aidat borçlarının ve gecikme zamlarının affı veya yeniden yapılandırılması hususunda borsa meclisleri yetkiliydi. Diğer taraftan, önceki

düzenlemelerde yer alan genel olarak borsaların gayelerini gerçekleştirmek üzere her çeşit karar ve tedbiri alma yetkisi meclisin görevleri arasından çıkartıldı.

Borsa yönetim kurulu 4 yıl için seçilen, meclis üye sayısı 20'den az olan borsalarda 5; 20 ile 29 arasında olanlarda 7; 30 ile 39 arasında olanlarda 9; 40 ve daha fazla olanlarda 11 kişiden oluşuyordu. Meclis kendi üyeleri arasından yönetim kurulu başkanını, asıl ve yedek üyelerini tek liste halinde seçecekti. Üst üste iki dönem yönetim kurulu başkanlığı yapmış olanlar, aradan iki seçim dönemi geçmedikçe aynı göreve yeniden seçilemeyecekleri hükmü ise daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Yönetim kurulu üyelerinin en az üçte birinin talebiyle yönetim kurulu toplantılarının gündemine yeni maddeler ilave edilebilecekti.

Yasaya göre disiplin soruşturmasının yapılmasına yine Borsa yönetim kurulu karar verecek, ancak soruşturmalar disiplin kurulunca yürütülecekti. Meclisler tarafından seçilen hakem ve hakem heyetleri bundan böyle yönetim kurulunca seçilecekti. Yönetim kurulu, herhangi bir meclis kararına veya onayına gerek olmaksızın bütçede karşılığı bulunması kaydıyla bağış ve yardımda bulunabilecek, burs verebilecek ve sosyal faaliyetleri destekleyebilecekti. Borsalara verilen ve özel olarak başka bir organa bırakılmayan görevler yönetim kurulu tarafından yerine getirilecek, bu suretle uygulamada ortaya çıkabilecek boşluk ve tereddütlerin giderilmesi sağlanacaktı. 5174 sayılı kanunla daha önceden yönetim kurulunun görevleri arasında yer alan, üyeler hakkında disiplin soruşturmasını yürütme yetkisi disiplin kuruluna verildiği gibi, üyeler hakkında meclislere disiplin ve para cezası önerme yetkisi de bu kurula bırakıldı.

Borsa kurulacak yerlerde, hangi malların borsada alım ve satımının zorunlu olduğu ve bunların asgari miktarlarının belirlenmesinde bundan böyle Birliğin olumlu görüşü gerekiyordu. Bugüne kadarki uygulamalardan farklı olarak, yeterli arz ve talebi bulunmayan veya ticari teamüllere göre borsalarda alım satıma konu olmayan mallar, bütün borsaları kapsayacak şekilde, Bakanlık tarafından borsaya tabi maddeler arasından çıkarılacaktı. Ayrıca ticaret borsaları, bölge ticaret borsaları ve ürün ihtisas borsalarının kotasyonunda yer alacak veya almayacak ürünler ile borsaya tabi maddelerin en az alım satım miktarları Bakanlık tarafından yeniden belirlenecekti. Borsa meclisleri tarafından borsa yerinin dışında alınıp satılmasına karar verilen mallar, en geç 30 gün içinde borsaya tescil ettirilecekti.

◀ İstanbul Ticaret Borsası merkez binasının giriş kapısı (yan sayfada).

Yeni kanunla borsalarda daha demokratik bir yapının oluşturulması amacıyla, meclis üyelerinin, meslek komiteleri tarafından değil, doğrudan meslek gruplarınca seçilmesi öngörülmüyordu.

Fotoğraf: Osman Kuvvet

İstanbul Ticaret Borsası ▲
meclis toplantı salonu
(üstte).

5174 Sayılı Kanun borsa komisyoncusu, ajanı ve simsarının gerçek kişi olma mecburiyetini kaldırıp, tüzel kişilerin de bu tür aracılık faaliyetlerinde bulunmasının önünü açtı.

Son yasal düzenlemeyle borsaya tescili zorunlu olan muameleler arasında elektronik ticaret yoluyla yapılan satışlar da dahil edildi. Borsaya tabi olmayan ancak yeterli arz ve talebi bulunan misli nitelikteki tarımsal ürünlerin alım satım işlemleri ise talebe bağlı olarak borsaya tescil ettirilebilecekti. Tescil ücreti oranı malın satım değeri üzerinden en çok binde iki olmak şartıyla borsa meclislerince belirlenecekti. İşlem başına alınacak toplam tescil ücreti tavanı yıllık aidat tavanının yüzde 10'undan az ve tamamından fazla olmayacaktı. Ürün senetlerinin tescil ücreti oranı da alım satım değeri üzerinden en çok binde beş olacaktı. Süresinde ödenmeyen tescil ücretlerine ise günlük gecikme zammı eklenecekti. Borsa dışından alınıp satılmasına izin verilen maddelere ait işlemlerin tescil süresi 30 gündü. Borsalarca gösterilen yerlerde yapılan işlemlerin aynı gün içinde tescil ettirilmemesi durumunda da tescil ücreti yüzde 50 fazlasıyla alınacaktı. Borsalar, son yasayla birlikte, üyelerinin ilgili defter ve evraklarını ancak hakim kararıyla inceleyebileceklerdi.⁷⁰

5174 Sayılı Kanun borsa komisyoncusu, ajanı ve simsarının gerçek kişi olma mecburiyeti-

ni kaldırıp, tüzel kişilerin de bu tür aracılık faaliyetlerinde bulunmasının önünü açtı. Borsada aracılık yapanların uymakla yükümlü olacakları kurallar bir yönetmelikle düzenlenecek ve bu kurallara riayet etmeyenler kanunun öngördüğü disiplin ve para cezalarına çarptırılacaktı. Borsa aracılarna aracılık ettikleri işlemlerden dolayı alım satım tutarının binde beşini ve yıllık aidat tavan ücretini geçmemek üzere ücret verilecek, bundan sonra ajan ve simsarlar aylık mukabilinde çalıştırılmayacaktı.

Kanuna göre borsa gelirleri kayıt ücreti, yıllık aidat, tescil ücreti, hizmet bedelleri, belge ücretleri, yayın gelirleri, bağış ve yardımlar, para cezaları, misil zamları, menkul, gayrimenkul sermaye geliri, şirket kârları ve döviz gelirleri ve sair varidattan ibaretti. Kayıt ücreti ve yıllık aidatın alt ve üst miktarları, 16 yaşından büyükler için uygulanan aylık asgari ücretin brütüyle ilişkilendirilecek, bu konuda artık Bakanlık tarafından düzenleme yapılmayacak, kayıt ve aidat ücret tarifeleri 2005'den itibaren her yıl yönetim kurullarınca hazırlanarak meclisin onayıyla yürürlüğe konulacaktı. Yıllık aidatlar, bundan böyle Haziran ve Ekim aylarında ödenecek, gecikme halinde günlük gecikme zammı tahakkuk ettirelecekti. Şubeye kayıtlı üyelerden, kayıt ücreti ve

70 Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiletlioğlu, Aynı eser, s.56-73.

yıllık aidat miktarının yarısı tahsil edilecekti.⁷¹

5174 sayılı yasa oda ve borsa genel sekreterlerinin iktisat, işletme, maliye, kamu yönetimi, hukuk ve mühendislik gibi alanlarda en az 4 yıllık yüksek öğrenim kurumu mezunu olmaları ve kamuda veya özel sektörde en az 5 yıl iş tecrübesine sahip bulunmalarını öngörüyordu. Bu nitelikler, 1 Haziran 2004 tarihinden itibaren atanacak genel sekreter ve yardımcılar için de aranacaktı. Bundan sonra genel sekreterler de diğer oda ve borsa personelinde olduğu gibi doğrudan yönetim kurulu tarafından atanacak ve görevden alınabilecekti. Genel sekreter, harcama yetkisi de dahil olmak üzere görev ve yetkilerinden bir bölümünü yönetim kurulu kararıyla yardımcılara devredebilecekti. Kanunla, genel sekreterlerin meclis ve yönetim kurulu toplantılarında oy kullanma hakkı kaldırılmaktaydı.⁷²

Kanuna göre borsalar her yıl bütçelerinin yüzde birini geçmemek üzere Bakanlıkça çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenecek miktarı dahil ticaret hizmetlerini geliştirme payı olarak; yine birlik genel kurulunca karar verilmesi durumunda bütçelerinin yüzde birini Türkiye Odalar, Borsalar ve Birlik Personeli Sigorta ve Emekli Sandığı Vakfı payı olarak ayıracaktı. Borsalar ayrıca, bütçelerini hazırlarken gezi, konaklama, seyahat, yevmiye ve huzur hakkı gibi harcamalar için bütçelerinin yüzde 20'sinden, personel harcamaları için ise bütçelerinin yüzde 40'undan fazla ödenek ayıramacaktı.⁷³

Borsa şubelerinin organ seçimleri yargı gözetiminde yapılacak, milletvekili, belediye başkanı, belediye meclis üyesi ve il genel meclisi üyesi seçilenlerle siyasi parti organlarında görevli olanlar bundan böyle borsa organlarında vazife alamayacaktı. Borsa organlarına seçilebilmek için en az iki yıldır borsaya kayıtlı olmak, 25 yaşını doldurmuş olmak, kanunda belirtilen suçlardan hüküm giymemiş olmak, ticaretten yasaklanmamış olmak, okur-yazar olmak gibi şartlar vardı. Meslek komitelerine üye seçilebilmek için ise Türk uyruklu olmak, 25 yaşını bitirmiş olmak, okur-yazar olmak, iflas etmiş ise itibarını yeniden kazanmış olmak, ağır hapis cezası almamak, güven sarsıcı veya yüz kızartıcı suçlardan dolayı hüküm giymemiş olmak, vergi mükellefi bulunmak, ticaret siciline kayıtlı olmak gibi şartlar aranıyordu. Önceki dönemlerde "organ seçimlerinde oy kullanabilmek ve organ üyeliklerine seçilebilmek için gerekli olan Türk uyruklu olma şartı" yeni kanunda yer almıyordu.⁷⁴

Üyeler hakkında verilen disiplin cezaları gerekçeli olarak tebliğ edilecek, böylelikle, hakkın da disiplin cezası verilen üye, cezanın nedenlerini açıkça görebilecekti. Borsalarca verilecek uyarma cezası dışındaki disiplin cezalarına karşı Birlik nezdinde Yüksek Disiplin Kurulu'na itiraz etmek mümkündü. Üyeler, itiraz üzerine verilecek karara karşı veya bu kurula itirazda bulunmaksızın doğrudan yargı yoluna başvurabilecekti. Uyarma cezalarına karşı da yargı yolu açıktı. Disiplin cezalarına ilişkin kararlara karşı artık ticaret mahkemelerine değil, idari yargıya müracaat edilecekti.

Borsa meclisi ve yönetim kurulu üyelerine katılacakları toplantılar için huzur hakkı verilmesi yeni yasayla ihtiyari hale getirildi. Borsa meslek komiteleri ve yönetim kurulu üyelerine verilecek huzur hakkını da birlik yönetim kurulunun teklifi üzerine birlik genel kurulu tespit edecekti.

Oda ve borsa yönetim kurulları, aynı ildeki diğer oda ve borsaların verdikleri kararlara itiraz edebiliyorlardı. Bu durumda oda veya borsanın başvurusu üzerine en yaşlı meclis başkanının daveti ve başkanlığı altında, yönetim kurulları birlikte toplanarak ihtilafı çözecekler, aksi takdirde Odalar ve Borsalar Birliği'nin hakemliğine başvuracaklardı. Ayrıca, ilde kurulu oda ve borsa yönetim kurulları, mesleki konularda görüş oluşturmak amacıyla dört ayda bir ortaklaşa toplanacaktı.⁷⁵

5174 Sayılı Kanun, oda ve borsa genel sekreterlerinin iktisat, işletme, maliye, kamu yönetimi, hukuk ve mühendislik gibi alanlarda en az 4 yıllık yüksek öğrenim mezunu olmaları ve kamuda veya özel sektörde en az 5 yıl iş tecrübesine sahip bulunmalarını öngörüyordu.

▼ İstanbul Ticaret Borsası, merkez binası giriş holü (altta).

Fotoğraf: Osman Kuvvet

71 Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiletlioğlu, Aynı eser, s.74-78.

72 Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiletlioğlu, Aynı eser, s.114.

73 Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiletlioğlu, Aynı eser, s.119-120.

74 Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiletlioğlu, Aynı eser, s.121-128.

75 Dursun Çoşkunçelebi, Ercan Erkiletlioğlu, Aynı eser, s.152-153.

2- 5174 Sayılı Kanun Sonrası İstanbul Ticaret Borsası

a- Borsa Teşkilatı

Meclis Başkanı Merih Şamlı
1984 - 1986

Meclis Başkanı Sezai Tabak
1987 - 2009

Genel Sekreter Nur Perkin
1985 - 1995

Genel Sekreter Ayşegül N. Türkoğlu
1995 - 2009

1980'de 3.492 olan üye sayısı 1981'de 3.545, 1982'de 4.296, 1983'de 4.794, 1984'de 4.980, 1985'de 5.428, 1986'da 5.496, 1987'de 5.449, 1988'de 5.933, 1989'da 5.520, 1990'da 5.269, 1991'de 5.470, 1992'de 5.421, 1993'de 5.407, 1994'de 5.316, 1995'de 5.362, 1996'da 5.889, 1997'de 5.848, 1998'de 6.187 idi.⁷⁶

1999'da 7.107'ye çıkan üye sayısı 2.000 yılınıda 8.077, 2001'de 9.843, 2002'de 10.641'e ulaştı. 2003'de 9.709'a inen üye sayısı 2004'de tekrar yükselerek 9.747, 2005'de biraz azalarak 8.533'e oldu.⁷⁷

2006'da 8.800'e çıkan üye miktarı 2007'de 9.699, 2008'de 8.972, 2009'da 7.753, 2010'da 7.323, 2011'de 6.797 ve 2012'de 6.395 oldu.⁷⁸ Üye sayısı 2014 yılı Haziran ayı itibarıyla 6.330'dur.

Borsa organlarından meslek komitelerinin sayısı 2005'de 21 idi: Un mamulleri meslek gru-

bunda 682 fert, 594 şirket üye olarak gözükiyordu. Hububat mamulleri ve ihracatçılar grubunda 505 fert, 724 şirket; hububat ve ihracatçılar meslek grubunda 105 fert, 415 şirket; et meslek grubunda 549 fert, 488 şirket; et mamulleri meslek grubunda 102 fert, 246 şirket; yağlı tohumlar, nehati yağlar ve ihracatçılar meslek grubunda 182 fert, 760 şirket; soğan ve patates meslek grubunda 130 fert, 166 şirket; hayvani yağlar, süt mamulleri ve zeytin meslek grubunda 142 fert, 390 şirket vardı. Yapak, tiftik, kıl ve ihracatçıları 5 fert ve 71 şirketti. Orman mahsulleri ve ihracatçıları 18 fert ve 52 şirket; ajan, komisyoncu ve simsarların üye sayısı ise 120 fert, 79 şirketti.⁷⁹

2012'de ise meslek komiteleri sayısı 18 idi.⁸⁰

Borsa Meclisi 2005'de 42 üyeden meydana geliyordu. Meclis Başkanlığı'nı ise 1987'den beri Sezai Tabak yapıyordu. Sezai Tabak'tan önce Merih Şamlı (1984-1986) ve Fettah Barın (1960-1984) meclis başkanlığı yapmışlardı.

2005'de Yönetim Kurulu 9 üyeden ibaret olup, başkanlığını 1965'den beri Nejat Ekrem Basmacı yürütüyordu. Aynı yıl Borsa Genel Sekreteri Ayşegül N. Türkoğlu idi. 1995'den beri bu görevi sürdürüyordu. Ayşegül Türkoğlu'ndan evvel genel sekreterlik görevini Nur Perkin (1985-1995) ve Nihat Çelik (1971-1982) yapmışlardı.

Borsa memurlarının sayısı 2005 sonu itibarıyla 109 daimi, 7 aday, 14 geçici personel, 11 sözleşmeli personel olmak üzere toplam 141 kişiydi. Sözleşmeli personel içinde doktor ve veteriner de vardı.⁸¹

Borsa Komiserliği ise Muhsin Baç'ın emekli olduğu 1972 yılından beri boştu. 2005'de Borsa'da 10 borsa ajanı, 188 borsa komisyoncusu, bir de borsa simsarı vardı.

Borsa'nın 2005'deki gelirleri kayıt ücreti ve yıllık aidat; tescil ücreti; tartı muhafaza ve diğer hizmetlerden alınan ücretler; laboratuvar analiz ücretleri; vesika harçları; yayın gelirleri; gecikme zamları ve çeşitli para cezalarından oluşuyordu.⁸²

5174 sayılı kanununun 50. maddesine göre, 1 Ocak 2004 tarihinden başlayarak uygulanmakta olan Borsa kayıt ücreti ve yıllık aidat tabanı 45 lira, tavanı ise 100 liraya çıkarılarak, sermaye miktarına göre 2005 yılı kayıt ve yıllık aidat tarifesi şöyle oldu:

79 İstanbul Ticaret Borsası 2005 Yılı, s.8.

80 İstanbul Ticaret Borsası 2012 Yıllık İşlem Bülteni ve Fiyat Endeksi, s.8.

81 İstanbul Ticaret Borsası 2005 Yılı Bütçesi, s.26. 2009 yılında da kurumda sözleşmeli çalışanlar arasında 2 doktor ve bir veteriner ile 2 ekonomi müşaviri, bir mali müşavir vardı. Diğerleri için bkz. İstanbul Ticaret Borsası 2009 Yılı Bütçesi, s.26.

82 İstanbul Ticaret Borsası 2005 Yılı, s.7-21

76 İstanbul Ticaret Borsası 1998 Yılı, s.6.

77 İstanbul Ticaret Borsası 2005 Yılı, İstanbul 2006, s.7.

78 İstanbul Ticaret Borsası 2012 Yıllık İşlem Bülteni ve Fiyat Endeksi, s.7.

İstanbul Ticaret Borsası Başkanı Nejat Ekrem Basmacı, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu ile beraber (solda).

2012 yılında Borsa Meclisi 38 üyeden meydana geliyor ve başkanlığını 2 Mart 2009'dan beri İslam Ali Kopuz yapıyordu. 9 üyeli Borsa Yönetim Kurulu'nun Başkanı, 8 Aralık 2009'dan itibaren Atilla Sümer idi.

Sınıfı	Sermaye Miktarı	Kayıt ve Aidat Ücreti
Fevkalade	500 milyon TL ve üzeri	100 TL
1. Derece	200 milyon - 499.999.99	90 TL
2. Derece	100 milyon - 199.999.99	80 TL
3. Derece	25 milyon - 99.999.99	70 TL
4. Derece	5 milyon - 24.999.99	60 TL
5. Derece	1 milyon - 4.999.99	50 TL
6. Derece	1 TL - 999.99	45 TL

beri İslam Ali Kopuz yapıyordu. 9 üyeli Borsa Yönetim Kurulu'nun Başkanı 8 Aralık 2009'dan itibaren Atilla Sümer idi. Genel Sekreterlik görevine Ayşegül N. Türkoğlu'ndan sonra 19 Kasım 2009'da yine bir hanım, Esin Kıran getirilmişti. Borsa Komiserliği ise yine boş duruyordu.⁸⁴

Borsa'da 8 borsa ajanı ve 297 borsa komisyoncusu bulunuyordu. Borsa komisyoncu ücreti beyannameye kayıtlı muamele bedelinin yüzde 0,5'i olup teamüle göre satıcı tarafından ödeniyordu. Kayıt ve aidat ücretleri 2005'e göre değişmişti. Fevkalade grup 210 lira, 1. derece 190, 2. derece 170, 3. derece 150, 4. derece 130 ve 5. derece 110 lira ödüyordu.

Borsa'ya dahil maddelerin tescil ücreti yüzde 2 nispetindeydi. Bu miktar tescil sırasında peşin olarak, canlı hayvan satışlarında tescil gününü takiben azami ikinci satış günü sonuna kadar ödeniyordu. Tartı ücreti mal bedelinin yüzde 3'ü idi. Muhafaza ücreti yüzde 2 olarak alınıyor, temizlik, dezenfeksiyon ve sulama gibi hizmetler için yüzde 2 ücret isteniyordu. Nisbi ücretler 75 lirayı geçmiyor, ihracatla ilgili olan muamelelerden tescil ücreti alınmıyordu. Borsaca verilen diğer hizmetlerin de belirli ücretleri vardı.⁸³

2012 yılında ise Borsa Meclisi 38 üyeden meydana geliyor ve başkanlığını 2 Mart 2009'dan

Meclis Başkanı İslam Ali Kopuz
2009 - 2013

Yönetim Kurulu Başkanı Atilla Sümer
2009 - 2013

84 İstanbul Ticaret Borsası 2012 Yıllık İşlem Bülteni ve Fiyat Endeksi, s. 8-9.

83 Tafsilat için bkz İstanbul Ticaret Borsası 2005 Yılığ, s. 10 vd.

Bazı borsa maddelerinin rekolteleri genelde 12 yıl öncesine göre yüksekti: Mesela 1994'de buğday rekoltesi 17 milyon 500 bin ton iken, 2005'de 21 milyon 500 bin tona ulaşmıştı.

b- Borsa Muameleleri

İstanbul Ticaret Borsası'nda 2005 ve sonrasında işlem gören maddeler; hububat, hububat mamulleri, bakliyat ve mamulleri, yağlı tohumlar, küspe ve pirina ve nebati yağlar, hayvani yağlar, çeşitli gıda maddeleri, kuru ve yaş meyveler, meyve çekirdekleri, orman mahsulleri, tekstil hammaddeleri, kasaplık hayvanlar, ham derileri, av derileri ve çeşitli maddeler başlıkları adı altında toplanan çok sayıda üründen oluşuyordu.⁸⁵

Borsa'da muamele gören Hububat grubunda arpa, buğday, çavdar, çeltik, darı, kaplıca, kuşyemi, mısır, pirinç ve yulaf; Hububat Mamulleri grubunda buğday kepeği, buğday unu, bulgur, irmik, makarna, mısır nişastası, patates nişastası, buğday nişastası, pirinç nişastası, razmol; Bakliyat ve Mamulleri grubunda bakla, börülce, burçak, fiğ, kuru fasulye, mercimek, nohut; Yağlı Tohumlar grubunda ayçiçeği, haşhaş tohumu, kendir-kenevir tohumu, keten tohumu, kolza (rapitsa), pamuk çekirdeği, soya, susam, tütün tohumu, yer fıstığı; Küspe ve Pirina ve Nebati Yağlar grubunda küspe, araşit (yer fıstığı) yağı, ayçiçeği yağı, fındık yağı, keten yağı, keten beziri yağı, kolza (rapitsa yağı), mısırozü yağı, nebati margarinler, pamuk yağı, soya yağı, susam yağı, tütün yağı, zeytin yağı, pirina yağı, palm yağı, palm çekirdeği yağı, hindistan cevizi yağı, kakao yağı; Hayvani Yağlar grubunda tereyağı, sadeyağı, kaşaryağı, krema, donyağı, kuyrukyağı, iç yağlar; Çeşitli Gıda Maddeleri grubunda glikoz, kuru bamya, kuru soğan, patates, tahin, zeytin, kuzu eti, büyük ve küçükbaş eti, kavurma, pastırma, sucuk, sosis, salam, kırmızı sakatat, beyaz sakatat, beyaz peynir, kaşar peyniri, tulum peyniri, gravyer peyniri, eritme peyniri, emmental peyniri, yumurta; Kuru ve Yaş Meyveler grubunda kabuklu Antep fıstığı, iç Antep fıstığı,

kabuklu badem, iç badem, kabuklu ceviz, iç ceviz, kabuklu fındık, iç fındık, kabak çekirdeği, erik kurusu, kayısı kurusu, kestane, kuru incir, kuru üzüm, zerdali kurusu; Meyve Çekirdekleri grubunda erik çekirdeği, kayısı çekirdeği, şeftali çekirdeği, zerdali çekirdeği; Orman Mahsulleri grubunda balmumu, kitre, mahlep, sahle; Tekstil Hammaddeleri grubunda keçi kılı, tiftik, yapak, Kasaplık Hayvanlar grubunda büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar; Ham Derileri grubunda koyun ve keçi derileri, salamura, büyükbaş derileri, küçükbaş derileri; Av Derileri grubunda tavşan, sansar, kunduz, vaşak, porsuk, tilki, ayı, çakal, kurt ve yaban keçisi derileri; Çeşitli Maddeler grubunda bağirsak, kimyon ve her nevi sabun yer alıyordu. Bu tablo, Borsa'nın geçmişten bu güne ulaştığı noktayı ve sahip olduğu işlem hacminin boyutlarını göstermesi açısından fevkalade önemlidir.

Bazı borsa maddelerinin rekolteleri genelde 12 yıl öncesine göre yüksekti: Mesela 1994'de buğday rekoltesi 17 milyon 500 bin ton iken, 2005'de 21 milyon 500 bin tona ulaşmıştı. Arpa rekoltesi 1994'de 7 milyon ton iken, 2005'de 9 milyon 500 bin tondur. Çavdar aynı yıllarda 195 bin tondan 270 bin tona, yulaf 230 bin tondan 270 bin tona, mısır 1 milyon 850 binden 4 milyon 200 bin tona, darı 3 bin 750 tondan 7 bin 200 tona, pirinç 200 binden 360 bin tona çıkmıştı.⁸⁶

2012'de ise Borsa kotasyonuna giren maddelerin isimleri ve asgari miktarları şöyleydi: Arpa 600 kg, buğday 600, çavdar 500, çeltik 750, darı 600, kaplıca 500, kuşyemi 600, mısır 600, pirinç 750, yulaf 500, buğday kepeği 1.000, buğday unu 1.500, bulgur 750, irmik 1.000, makarna 150, mısır nişastası 400, patates nişastası 400, buğday nişastası 400, pirinç nişastası 400, razmol 800, bakla 500, börülce 500, burçak 500, fiğ 500, kuru fasulye 750, mercimek 750, nohut 750, ayçiçeği 500, haşhaş tohumu 500, kendir-kenevir tohumu 500, keten tohumu 500, kolza 500, pamuk çekirdeği 500, soya 500, susam 500, tütün tohumu 500, yer fıstığı 500, küspe 1000, araşit yağı 200, ayçiçeği yağı 200, fındık yağı 200, keten yağı 200, kolza/rapitsa yağı 200, mısırozü yağı 200, nebati margarinler 1.000, pamuk yağı 200, soya yağı 200, susam yağı 200, tütün yağı 200, zeytinyağı 200, pirina yağı 200, palm yağı 200, palm çekirdeği 200, hindistan cevizi yağı 200, kakao yağı 200, tereyağı 180, sadeyağ 180, kaşaryağı 180, krema 180, donyağı 180, kuyrukyağı 180, iç yağlar 180, glikoz 200, kuru bamya 10, kuru soğan 650, patates 750, tahin 120, zeytin 300, kuzu eti 75, büyük ve küçükbaş eti 100, kavurma 100, pastırma 50, sucuk 125, sosis 100, salam 125, kırmızı sakatat 50, beyaz sakatat 50, beyaz peynir 360,

Dönemin Borsa Yönetim Kurulu Başkanı Atilla Sümer, Borsa standını ziyaret eden Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve TOBB Başkanı Rifat Hisarcıkloğlu ile birlikte (yanda).

85 İstanbul Ticaret Borsası 2005 Yılı, İstanbul 2006, s.22-25.

86 İstanbul Ticaret Borsası 2005 Yılı, s.43-44.

kaşar peyniri 270, tulum peyniri 270, gravyer peyniri 180, eritme peyniri 180, emmantel peyniri 180, yumurta 1710 adet, kabuklu Antep fıstığı 120, iç Antep fıstığı 120, kabuklu badem 200 iç badem 250, kabuklu ceviz 200, iç ceviz 250, kabuklu fındık 200, iç fındık 300, kabak çekirdeği 100, erik kuru 100, kayısı kuru 150, kestane 300, kuru incir 375, kuru üzüm 300, zerdali kuru 100, erik çekirdeği 100, kayısı çekirdeği 100, şeftali çekirdeği 100, zerdali çekirdeği 100, balmumu 80, kitre 100 ve 60, mahlep 60, sahleple 50, keçi kılı 200, tiftik 500, yapak 500, büyükbaş 100, küçükbaş 75, sabunlar 1000, kimyon 100 kg idi. Deriler ve bağırsak da cinslerine ve özelliklerine farklı asgari adet veya kilolardaydı.⁸⁷

c- 2009-2013 Borsa Faaliyetleri

Borsa, bu dönemde sektörel çalışmalar için çeşitli komisyonlar kurdu. Bu çerçevede canlı tavuk, canlı piliç, canlı hindi, tavuk eti, piliç eti ve hindi eti (beyaz et) için bir komisyon oluşturuldu.

Tohum İnceleme Araştırma ve Geliştirme Komisyonu, TAGEM ve Yedi Tepe Üniversitesi işbirliği ile Borsa'da bulunan eski tohumların çimlenebilirlik kabiliyetlerinin araştırılması için ortak bir proje başlatıldı. Tescil ücreti oranlarının düşürülmesi amacıyla "Tescil Ücreti İnceleme Komisyonu oluşturularak, tescil ücreti oranları yüzde 2'den yüzde 1'e düşürüldü. Borsa tarafından ISO 9001:2008 Kalite Yönetim Sertifikası alınarak, kurum bünyesinde ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi kapsamında personele gerekli eğitimler verildi. TOBB İl Genç Girişimciler ve TOBB İl Kadın Girişimciler İcra Komitesi seçimleri yapıldı. Bu arada, "İstanbul Ticaret Borsası Unkapanı Kültür Merkezi Yenileme Avan Projesi" çalışmalarına devam edildi.

Borsa avlusunda bulunan ve eskiden sarnıç olduğu tespit olunan I. derece tarihi eser niteliğindeki binanın restorasyonu tamamlandı. Borsa bilgisayar programları ve bilgisayar sistemi düzenli olarak güncelleştirildi. Web sitesi günün teknolojisine göre yenilendi ve işlevsel hale getirildi. Diğer yandan Kurban Bayramı'nda, Türk Hava Kurumu tarafından halktan toplanan kurban derilerinin ihaleleri Ticaret Borsası'nda yapıp piyasa fiyatları ile müteahhitlere satıldı. Merkez, Canlı Hayvan ve Et Şubesi, Rami, Mega Center ve Kadıköy'deki hizmet birimleri genel bakım ve onarımları sürdürülüp, merkez binada bulunan personel odalarına klima alındı. Canlı Hayvan ve Et Şubesi'ne gelen, muhafaza edilen ve satılan hayvanların, hayvan hastalıklarına karşı korunması için düzenli olarak ilaçlama ve dezenfeksiyon işlemlerine devam edildi.

▲ Dönemin Borsa Meclis Başkanı İslam Ali Kopuz, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la birlikte görülüyor (üstte).

Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOB) ile işbirliği içinde ilk defa vadeli canlı hayvan kontratları işlem görmeye başladı. Kurba vadeli olarak belirlenen ve kurban bayramından 3 ay önce tahtaya çıkan kontratların satış sonunda fiziki teslim yeri İstanbul Ticaret Borsası Tuzla Canlı Hayvan ve Et tesisleriydi.

İSTİB e-pazar projesi başlatıldı. Elektronik pazar komisyonu oluşturuldu ve çalışmalarına başladı. TOBB Genel Kurulu'nda Borsa üyeleri için standlar açılarak üye firmaların ürünlerini tanıtılmaları sağlandı.

Bu dönemde ilk defa en çok tescil ve stopaj ödeyen ilk 20 üyeye ödül töreni düzenlendi. Yine bu dönemde Borsa'nın süreli yayın organı "İstanbul Ticaret Borsası" yayın hayatına başladı. Nejat Ekrem Basmacı'ya Onursal Başkanlık ünvanı verildi.

Borsa'da 2012 yılında; dahili alım-satım, ithalat ve ihracata ait merkezde 58.544 beyannamede 11.532.082.450,62 lira; Canlı Hayvan ve Et Şubesi'nde 16.638 beyannamede 2.560.421.878,82 lira tutarındaki muamele tescil edildi.

Borsa'da 2012 yılı başında hakiki ve hükmi şahıs olarak toplam (6.799) aktif üye kayıtlı iken, 12 aylık devre zarfında yeni firmaların kayıtları ile terkin işlemleri sonucunda, 2012 Aralık ayı sonunda 1.864 adet hakiki ve 4.501 adet hükmi şahıs olmak üzere toplam aktif üye adedi 6.395 olarak tespit edildi. Aynı yıl itibarıyla Borsa'nın merkez ve şube toplam personel adedi ise 113 olarak gözüküyordu.

2012 yılı sonuna kadar Borsa laboratuvarında fiziksel ve kimyasal 43 tahlil yapıldı. Hukuk Şubesi'ne gelen mazbatalardan da, aidat ile ilgili olarak 369.716,01 lira karar cezalarından 81.939,20 lira, tescil ücretinden 2.060.423,63 liradan toplam 2.512.078,84 lira tahsilat yapıldı.⁸⁸

İSTİB Tohum İnceleme Araştırma ve Geliştirme Komisyonu, TAGEM ve Yedi Tepe Üniversitesi ile ortak projelerde çalışıyor.

87 İstanbul Ticaret Borsası 2012 Yıllık İşlem Bülteni ve Fiyat Endeksi, s.21-24.

88 Bkz. "İstanbul Ticaret Borsası 2012 Yılı Faaliyet ve Ekonomik Raporu ile Bilançosu".

Ömrünü İstanbul Ticaret Borsası'na adayan Borsası'nın Onursal Başkanı Nejat Ekrem Basmacı (üstte).

Nejat Ekrem Basmacı'nın dedesi Basmacızade Ferit Bey de İstanbul Ticaret Odası'nın kurucularındandı (altta).

Nejat Ekrem Basmacı, 11-13 Ekim 1973 tarihinde gerçekleşen Avrupa Ticaret Borsaları Toplantısı'nda (sağ altta).

d- Borsa'ya Adanan Bir Ömür: Nejat Ekrem Basmacı

İstanbul Ticaret Odası'nın kuruluş ve gelişmesinde büyük katkıları olan Basmacızade Ferit Bey'in⁸⁹ torunu olan Nejat Ekrem Basmacı, o zamanki adıyla, Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi, Dış Ticaret ve Konsolosluk Şubesi'nden 1945 yılında mezun oldu. Ardından bahriye yedek subayı olarak askerlik hizmetini tamamladı. İstanbul Ticaret Borsası'na intisap ettikten sonra 52 yıl boyunca aralıksız hizmet veren Nejat Ekrem Basmacı, 1957 yılında Borsa Yönetim Kurulu Başkanlık Divanı Başkan Vekilliğine seçildiğinde,⁹⁰ Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise Başbakan'dı. O tarihten bu yana birçok cumhurbaşkanı, başbakan, bakan ve diğer resmi zevat ve muhtelif siyasi parti temsilcileriyle dostane ilişkiler kuran Basmacı, engin hoşgörüsü, yardımseverliği, hatırlınlığı, ülke sevgisi, farklı fikir ve görüşlere saygısı sebebiyle herkes tarafından sevildi ve sayıldı. Fikirleriyle genç meslektaşlarına her zaman yol gösterip, tecrübelerini onlarla paylaştı.

2 Aralık 1965'de İstanbul Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı seçilen Nejat Ekrem Basmacı, 3 Aralık 2009 tarihine kadar bu görevi başarıyla yürüttü.⁹¹ Bu süre zarfında yalnızca borsa ve borsacılığın değil, Türk ticari hayatının hemen her alanında aktif ve öncü isim oldu. 17 Aralık 2009 tarihinde, artık hayatının ve günlü-

89 Basmacızade Ferit Bey'in Ticaret Odası'nda görev yaptığı yıllar için bkz. Ufuk Gülsoy, Bayram Nazır, Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923, s.209-212.

90 Nejat Ekrem Basmacı'nın 1957-1965 arasında Yönetim Kurulu Başkan Vekilliği ile ilgili İstanbul Ticaret Borsası 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963 ve 1964 Yıllıkları'na bakılabilir. Basmacı'nın 1965'de Yönetim Kurulu Başkanlık Divanı Başkanı olmasıyla ilgili bkz. İstanbul Ticaret Borsası 1965 Yılı, İstanbul 1966, s.9.

91 İstanbul Ticaret Borsası 2012 Yıllık İşlem Bülteni ve Fiyat Endeksi, s.9.

nün önemli bir parçası haline gelen, İstanbul Ticaret Borsası'nda yapılan bir törenle, Borsa Meclisi tarafından "İstanbul Ticaret Borsası Onursal Başkanı" seçildi. Nejat Ekrem Basmacı, Onursal Başkanlık törenin de yaptığı konuşmasında, 52 yıllık hizmet ve çalışma felsefesi ile, Borsa için yaptıklarını ve yapmayı düşündüklerini şöyle anlatıyordu:

Benim esas karakterim, aradan geçen bu kadar zamandan sonra anıyorum ki, herkesle iyi geçinmektir. Merhum Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan, aşağıda salonda resmini göreceğiniz gibi bugünkü Cumhurbaşkanımız muhterem Abdullah Gül Beyefendi'den bizzat onur plaketi alacak kadar bütün Cumhurbaşkanlarımıza kendimi sevdirdim. Merhum Başbakan Adnan Menderes'ten bugünkü Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan Beyefendi'ye kadar, bütün Başbakanlarımıza kendimi sevdirmişimdir.

O günkü Valimiz, merhum Dr. Fahrettin Kerim Gökay'dan bugünkü muhterem Valimiz Muammer Güler Beyefendi'ye kadar kendimi sevdirmişimdir. O günkü Belediye Başkanı merhum Kemal Aygün'den bugünkü Anakent ve İlçe Belediye Başkanları ile hep

DEMOKRAT PARTİ

Ocak : Adı, Soyadı : *NEJAT BASMACI*

Bucak : Doğum yeri ve tarihi : *İSTANBUL 1936*

Kazı : Meslek ve sanatı : *TİCCAR*

Vilâyet : Oluştugu yer : *OLUSMANSI*

Demokrat Partinin Tüzüğünü ve Siyasi Programını okudum. Yazılanları kanaatime uygun buldum. Bu esaslar içinde çalışacağıma söz veriyorum. Partiye kayıt ve kabulümü rica ederim. / / 195

Nejat Basmacı

Adı ve soyadı yukarıda yazılı arkadaşın Partiye alınmasını teklif ederim

Adı ve soyadı : *Kelvan Menderes* Kazası : *...* Ocak : *...* kü. No. : *...* İmzası : *...*

1 - *Kelvan Menderes* *...*

2 - *Mehmet Akif* *...*

İdare Kurulunun tarih ve No. lu kararı ile Partiye alınması uygun görülmüş ve Ocak Kütüphanesinin numarasına kaydı yapılmıştır.

Demokrat Parti Ocak Başkanı

NOT - Senelik Aidatı :
Ödeme Şekli :

1957 yılında Başbakan Adnan Menderes Başbakan Yardımcısı Medeni Berk'in Nejat Ekrem Basmacı'yı Demokrat Parti'ye kaydetmek için imzaladıkları teklif formu

iyi münasebetlerimi götürmüşümdür. O günkü TOBB Başkanı merhum Sırrı Enver Batur'dan, bugünkü Saygıdeğer TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu'na kadar hep kendimi sevdirmişimdir. 130 sene evvel aile büyüğüm Basmacızade Ferit Bey'in ilk Müslüman Başkan olarak görev yaptığı, İstanbul Ticaret Odası'nın o günkü Başkanı Sırrı Enver Bey'den bugünkü Başkanı Murat Yalçıntaş'a kadar.

O günkü Deniz Ticaret Odası Başkanı merhum Ziya Kalkavan'dan, bugünkü saygıdeğer Deniz Ticaret Odası Başkanı Metin Kalkavan'a kadar kendimi hep sevdirdim. O günkü Gazeteciler Cemiyeti Başkanı merhum Burhan Felek Bey'den, bugünkü saygıdeğer Gazeteciler Cemiyeti Başkanı ve üyeleri ile münasebetlerim hep iyi şekilde olmuştur.

İlkokul arkadaşlarımdan hayatta olanları ararım. Okuduğum ilkokul, lise ve mezun olduğum Yüksek Ticaret ve bugünkü Marmara Üniversitesi'ni hiç bırakmadım. O okulların talebelerine hep elimden gelen alakayı gösterdim. Ölen arkadaşlarımdan hayatta olan eşleriyle, çocuklarıyla, torunlarıyla alakadar olurum. İş bulmak dahil her türlü işi elimden geldiği kadar yaparım. Hayatta benim için elimden gelen, gelebilecek hiçbir iyiliği yapmamak diye bir şey olamaz.

Borsa Başkanı (Vekili) seçildiğim 1957 yılında, Sütlüce'deki eski Canlı Hayvan binasını yeniledim. İstanbul'a hayvan getiren köylüler, ahırda hayvanlarının yanında yatarlardı. Onlara yatakhaneler yaptır-dım. Belediye başkanı, belediye mezbahasını Tuzla'ya naklettiğinde, ben de Başbakanımız Turgut Özal Beyefendi'den rica ederek, İstanbul Ticaret Borsası için arsa talep ettim. Uygun buldular, hazineden bedeli mukabilinde arsa verdiler. Verdikleri arsaya 25.000 metrekairelik ilk modern borsa tesislerini yaptır-dım. Bilahare Zekeriya Temizel Bey'in İstanbul Defterdarı olduğu zaman yine Başbakan Turgut Özal Bey'den rica ederek hazineden bedeli mukabilinde 140.000 metrekairelik ilk büyük arsayı Borsaya satın aldım.

Son arzum bu arsa üzerine İstanbul Ticaret Borsası'nın adını taşıyacak bir üniversite kurmak-tır. Hiç kimseye yük olmadan bu eseri yapmak için İstanbul Ticaret Borsası'nın dar bütçesinden bugü-ne kadar 27 trilyon para biriktirdim. Bu para bugün bankalarda hazır duruyor. Yani inşaat bedeli şu anda hazır durumdadır. Yine İstanbul Ticaret Borsası adına hazineden bedeli mukabilinde dört bin küsur metre Unkapanı'nda bir eski değirmen binasını aldım. Bu-raya eski eserlerden projelerini yaptır-dım. Üzerine Borsa'ya ait bir kültür merkezi yapılacaktır.

Ticaret Borsası'nı ve borsacıları çok sevdim. Emi-nönü-Unkapanı arasında ticaret yapan gıda tüccarları-nın istimlake uğrayan dükkanlarının yerine Başba-kan merhum Adnan Menderes'ten rica ederek iki çarşı kur-dum. O zamanki adıyla Balık Pazarı tüccarlarını sevmiş-tim. Onlara ve onların çocuklarına ve onların torunlarına hizmet etmekten hep zevk aldım ve çok sevdim. Sevgimin derecesini göstermek için sizlere iki misal vereceğim. Aşağıdaki salonda resmini göreceği-niz, Başbakan Adnan Menderes'in şahsen adıma im-zaladığı belge ile münasebetimin derecesini tahmin edeceğiniz gibi milletvekilliği teklifine karşı, Borsa'da kalmama müsaade etmelerini rica ve istihram ettim. Ve yine çok hürmet ettiğim ve takdir ettiğim merhum Turgut Özal'ın milletvekilliği talebine Borsa Başkanı olarak kalmama müsaade etmelerini rica ettim.

Borsacıları hep sevdim. Balık Pazarı tüccarını hep sevdim. Onlar kıt kanaat geçinen şehrin diğer yer-lerindeki tüccarlardan çok daha farklı bir zümreydi. Onları çok sevdim. Onlara hizmet etmek bana zevk verdi. Bu iki misalde de belirttiğim gibi onlara hizmet etme isteği, milletvekilliği tekliflerine daha üstün gel-di. Gitmedim ve burada kaldım. Çok mutluyum. Öm-rümün sonunda sizin gibi değerli kardeşlerimin bana gösterdikleri yakınlık, benim ne kadar haklı olduğumu bana göstermiştir.

Burada bir konuyu daha sizlere ifade etmek isti-yorum: 52 yıl herkesle dost kalarak, kavga etmeden yaşamak mümkündür, misalini ben size gösteriyorum.

◀ Borsa'nın Onursal Başkanı olan Nejat Ekrem Basmacı'nın İstanbul Ticaret Borsası Başkanlık Divanı Başkan Vekilliği'ne seçildiği 1957'de devletin başında Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes bulunuyordu. Kendini emekliye ayırdığı 2009 yılında ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan ise Recep Tayyip Erdoğan'dı.

**e- İstanbul Oda ve Borsalarının
Unutulmaz İsmi
Prof. Dr. İsmail Özaslan**

20. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul iş dünyasına damgasını vuran isimler sarasında İsmail Özaslan'ın farklı bir yeri vardır. Çünkü İstanbul Ticaret Odası'nda 50 yıl hizmet veren Özaslan, vefat ettiği 2002 yılına kadar iş dünyasının kutup yıldızı oldu. İstanbul iş dünyasını, değişen ticaret anlayışına yeni nesillerle adapte etmeyi başardı.

İsmail Özaslan devrinde İTO'da meclis üyesi olarak bulunan İstanbul Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı Ç. Ali Kopuz, Özaslan'ın bu özelliğini şöyle anlatıyor:

“Eskiden İstanbul odaları ile borsasında vazife almak ticaretle uğraşan aileler için son derece önemliydi. Bir anlamda oda ve borsaların meclis ya da komitelerinde bulunmak bir aile geleneğiydi. İşte bu geleneği eski nesillerin muhafazakar yapısıyla köhneleşmekten kurtarıp dinamik bir anlayışa kavuşturan İsmail Özaslan'dır. Çünkü Özaslan, artık yaşlarıyla birlikte anlayışları da eskide kalan aile büyüklerini kırıp dökmekten yerlerine genç çocuklarını istiyordu. Bu gençlere o yıllar için son derece önemli olan yabancı ülkeleri görme, onların ticaret anlayışlarını öğrenme, yeni ticaret ve üretim anlayışlarına adapte olma fırsatı sağlıyordu.

Böylece aile geleneği, aslında bir değişim geleneği haline de geliyordu. Yeni görev alan oğullar, babaların ya da kardeşlerin tecrübelerini de taşıyorlardı. Yani hiçbir şeye sıfırdan başlamıyorlardı. Böylece daha kaliteli bir hizmet ve daha güçlü ve donanımlı bir oda ve borsa yapısı ortaya çıkıyordu. Ayrıca bir kişinin çok uzun yıllar meclis üyeliği yapması yerine aynı aileden yeni isimle-

İstanbul borsa ve odalarının unutulmaz ismi Prof. Dr. İsmail Özaslan (altta).

re kendini gösterme fırsatı sağlanıyordu. Dolayısıyla gençleşme, değişimi doğuruyordu. İşte İstanbul'da bu geleneğin oluşmasını sağlayan kişi, İTO'da 28 yıl genel sekreterlik yapan merhum Prof Dr İsmail Özaslan'dı. Birçok insan gibi benim de bu camiaya girişime o vesile oldu. Aynı zamanda onun avcı özelliği vardı. İstanbul iş dünyasına mensup aileleri yakından tanıdığı için onların gelecek vaat eden henüz küçük yaştaki çocuklarını keşfeder, onları Oda'ya kanalize eder, yetişmelerine katkıda bulunurdu.”

Rize'den İstanbul'a uzanan yolculuk

1926 yılında Rize'de doğan İsmail Özaslan, Rize'den İstanbul'a ve tüm dünyaya yayılan Anadolu insanının hizmet aşkının, öncü rolünün simgesi oldu. Özaslan, İstanbul Ticaret Odası'na 1952 yılında girdi. O tarihten itibaren de Oda ile bütünleşen Özaslan 1958 yılında mezun olduğu İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde öğretim üyesi olarak derslere girmeye başladı. 1961'de İTO'da Genel Sekreter Yardımcısı olan Özaslan, profesör ünvanını aldığı 1973 yılını takip eden sene (1974) İTO'ya Genel Sekreter olarak atandı. 28 yıl boyunca İstanbul Ticaret Odası'nın rotasını belirledi, saygın ve etkin bir Oda olarak tanınmasını sağladı. Seçilmişlerin gücü ile atanmışların birikiminden büyük bir sinerji ve vizyon oluşturmayı başardı.

İsmail Özaslan'ı İstanbul iş dünyası tarafından unutulmaz yapan özellikleri vardı. Her konuda öncü çalışmalar yapmaya önem verirdi. Ticaret dünyasına hizmetin kavga ile değil uzlaşa kültürüyle geleceğine inanırdı. Fedakârlığı ve hoşgörüsüyle tanınan İsmail Özaslan, çalışkanlığıyla herkese örnek olmayı sürdürdü. Hasta yatağında bile Oda ve iş dünyası için gayret gösterdi. Bugün İstanbul'a damga vuran “İstanbul Dünya Ticaret Merkezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İTO Vakfı, İstanbul Huzur Hastanesi ve Dinlenme Evleri Vakfı” gibi birçok kalıcı hizmetler onun fikir ve uygulama gücü sayesinde hayat buldu.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

F- Borsa Laboratuvarı ile Canlı Hayvan ve Et Şubesi

İstanbul Ticaret Borsası'nın 1926'dan beri Borsa merkez binası olarak kullanmakta olduğu Hamidiye Medresesi binası dışında, iki önemli tesisi bulunuyor. Bunlardan biri, merkez binasında yer alan Borsa Laboratuvarı, diğeri ise Borsa'ya bağlı Canlı Hayvan ve Et Şubesi Tesisleri'dir.

1- Borsa Laboratuvarı

Borsa bünyesinde laboratuvar kurma süreci 1925 yılında başladı. O yıl Borsa talimatnamesini güncellemek üzere görevlendirilen özel encümenin hazırladığı raporun beşinci maddesi, "analiz ve hakem heyetleri" kurulması hakkındaydı. Borsa idare heyeti, 19 Mayıs 1925 günü anılan raporu müzakere etmek amacıyla toplandı. Azadan Sadettin Rıza Bey söz alarak, raporda teklif edilen analiz ve hakem heyetlerinin seçilmesini ve Borsa yönetiminden birinin nezareti altında vazifeye başlayıp, haftada iki veya üç

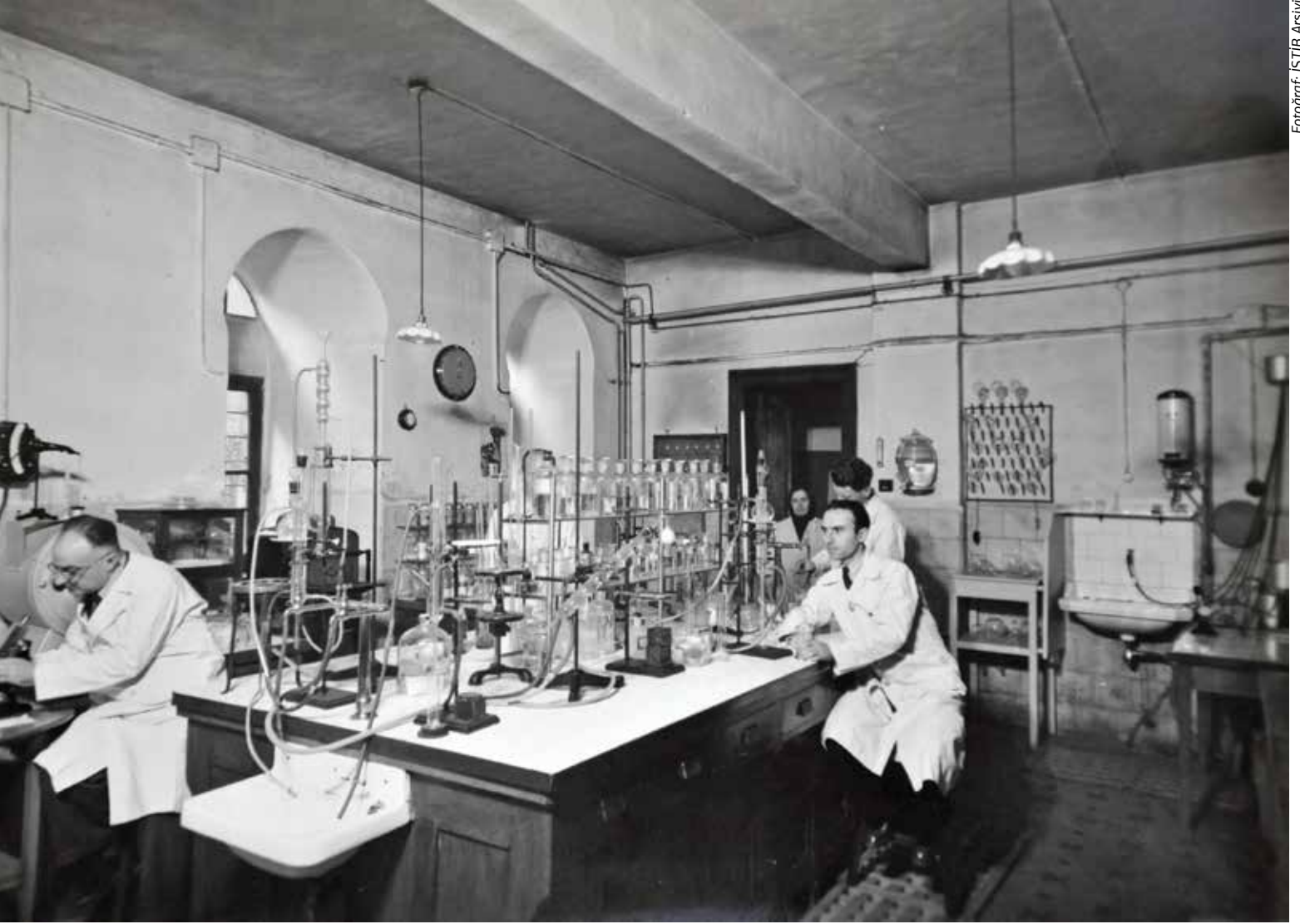
defa toplanmasını teklif etti.⁹² İzzet Bey, heyetlerin aynı azalardan teşkil edilmesinin uygun olmayacağından dolayı mütehassısların ayrı ayrı belirlenmesini; Nuri Bey mütehassısların tayin edilip Borsa azasından birinin sorumluluğu altında çalışmalarını önerdi. Neticede gelecek celseye kadar analiz memurlarının araştırılması ve seçimlerinin müteakip toplantıda gerçekleştirilmesi uygun bulundu. Bu arada, Borsa'ya muayene edilmek üzere Şehremaneti tarafından gönderilmiş numuneler için de geçici bir analiz heyeti oluşturuldu. Heyet üyeleri Haşim Bey, Sekban-zade Ali ve Arap Camili Osman efendilerden oluşuyordu.⁹³

26 Mayıs 1925 tarihli idare heyeti toplantısında, hakem ve analiz heyetlerinin tayini konusu ele alınarak, her hakem meselesi oldukça azadan iki veya üç kişinin tahkime memur edilmesi ve analiz için ise bir Türk gencinin analiz-

▲ İstanbul Ticaret Borsası Laboratuvarı'nda buğday ve ekmeği analizi yapılırken (üstte).

92 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1925, s.42.

93 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1925, s.42.

Borsa Laboratuvarı'nda ▲
memurlar analiz
çalışmaları esnasında
(üstte).

**26 Mayıs
1925 tarihli
idare heyeti
toplantısında,
analiz için bir
Türk gencinin
analizci
mütehassısı
olarak
yetiştirilmesi
ve heyetten
sırayla bir kişinin
huzurunda
analizlerin
yapılması
kararlaştırıldı.**

ci mütehassısı olarak yetiştirilmesi ve heyetten sırayla bir kişinin huzurunda analizlerin yapılması kararlaştırıldı. Aynı gün, Şehremaneti'nden üç madde analizine ilişkin gönderilen tezkere-nin görüşülmesi esnasında Nazmi Duhani Bey, analizlerin giderek çoğalacağından bahisle, her analiz için muayyen bir meblağ alınmasının usul kabul edilmesini ve bu meblağın en az 2,5 lira olmasını teklif etti. Teklif ittifakla kabul edildi. Şimdilik, gönderilmiş olan numuneleri muayene etmek üzere Değirmenci Haşim Bey, Sekban-zade Ali Efendi ve Arap Camili Osman Efendi'den ibaret bir analiz heyeti kuruldu. Ayrıca, Borsa'ya gönderilen analizlerin gittikçe artması nazarı dikkate alınarak 24 Mart 1925 tarihli toplantıda kabul edilen analiz başına iki lira alınması ve meblağın tamamen analiz yapana bırakılması kararının uygulanmasına ve Ticaret Vekaleti'nin iki ve Şehremaneti'nin beş olmak üzere toplam yedi analiz ücretinin ödenmesi için de her iki

makama yazı yazılmasına karar verildi.⁹⁴

Bir süre sonra Borsa'da bir "analiz dairesi" kurulması fikri kesinlik kazandı. Bunun üzerine analiz dairesi için gerekli alet ve edevatın listesi hazırlandı. 8 Eylül 1925'deki toplantıda, listede yazılı malzemenin Süreyya ve Murat Beyler tarafından piyasadan araştırılması kabul edildi.⁹⁵ Öte yandan, 29 Eylül 1925'de alınan bir karar gereği, Borsa'ya analiz için gönderilen numunelerin tayı edilen analiz gününe kadar borsada muhafazası ve günü geçmiş analizlerin de sahiplerine iadesi kararlaştırıldı.⁹⁶

Borsa'da laboratuvar kurma çalışmaları sürdüğü günlerde, Borsa'ya analiz için gönderilen numunelerin muayeneleri klasik usullerde yapılmaya devam ediyordu. Mesela, Mart 1926'da Akşehir'den numunesi gönderilmiş olan arpanın hangi sene mahsulü olduğunun tetkikine analiz

94 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1925, s.45.

95 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1925, s.60.

96 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1925, s.63.

memuru olarak Murat ve Ziya beyler tayin edilip, analiz ücreti olarak da 20 lira talep edildi.⁹⁷ Müteakip aylarda da muvakkat analiz heyetleri marifetiyle ürün analizleri yapıldı.⁹⁸

Kurulacak laboratuvarla ilgili nizamname 1926 yılı Mayıs'ında tamamlandı. 4 Mayıs 1926 günü idare heyeti, hazırlanan laboratuvar nizamnamesinin tetkiki ve Hamidiye Medresesi binasının teftişi için 9 Mayıs günü fevkalade toplanma kararı aldı.⁹⁹ Belirtilen günde bir araya gelen heyet, İstanbul'a gelen buğdayların gerek numunelerinin alınması gerek analizlerinin icrasını Borsa'nın vazifesi cümlesinden olarak belirten laboratuvar nizamnamesi taslağının birinci maddesini tartıştı. Numunelerin Borsa vasıtasıyla alınmasının zorluğu hakkında görüşler ileri sürüldü. Sonuçta şimdilik gelen malların numuneleri alınırken laboratuvarca dahi numune alınması ve laboratuvarca yapılacak analizlerin sahipleri tarafından yapılan analizlerle mukayese olunması kararlaştırıldı. Daha sonra üçüncü maddede bahsedilen laboratuvarın hangi fenni esaslar çerçevesinde çalışacağına dair bir talimatname hazırlanmasına karar verildi.¹⁰⁰

5 Mayıs 1926'da analiz dairesi için günlük 1 ila 1,5 lira ücretle bir yardımcı alınması kabul edildi. Aynı gün, Hamidiye Medresesi yanındaki dershane binasının iki kat laboratuvar olarak inşası hakkında mimar Sarafyan Efendi'nin projesi ve şartnamesi tetkik olundu. Şartnamenin pazarlık suretinde Sarafyan Efendi'ye ihalesi veya ilan edilerek ihaleye konulması haklarında yapılan müzakerede azadan Sadettin Rıza ve Nuri Beyler ilan usulüne taraftar olurken, diğer azalar pazarlık suretiyle Sarafyan Efendi'ye ihalesine ekseriyetle karar verdiler. Reis Hamdi Bey ile Ziya ve Akif beyler Sarafyan Efendi ile laboratuvar işi için mukavele yapmakla görevlendirildiler.¹⁰¹

Mayıs ayı içerisinde laboratuvar binası inşaatına başlandı. 12 Temmuz 1926'da toplanan Borsa idaresi, inşaatın son durumu hakkında mimar Monjeri'ye fenni bir rapor yazdırılmasına, işin tesliminin de bu rapordan sonra yapılmasına karar verdi.¹⁰² Monjeri bir hafta içinde raporu tamamlayarak Borsa yönetimine sundu. 17 Temmuz 1926 günü toplanan Borsa idare heyeti, mimar Monjeri'nin verdiği raporu yeterli bulmayarak, Şehremaneti Fen Heyeti'ne de bir rapor hazırlatılmasını kararlaştırdı.¹⁰³ Şehremaneti Fen Heyeti Memuriyeti, inşaatı bitmiş olan

laboratuvar binasının şartnameye uygun yapıлып yapılmadığını tetkik edip bir raporla Borsa'ya bildirecekti.

Fen Heyeti Memuriyeti'nden gelen inceleme raporunda, laboratuvar binasının usulü dairesinde yapılmış olduğu ifade ediliyordu. Bunun üzerine, 31 Temmuz 1926 günü toplanan Borsa yönetimi laboratuvar inşaatının kabul edilmesine ittifakla karar verdi.¹⁰⁴

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1926 yılı başında memur kadrosunda iki analiz memuru gözükiyordu. O tarihte laboratuvar şubesi henüz müstakil olarak teşekkül etmediğinden, bu memurlar idare şubesine bağlıydı. Bunlardan biri "analiz memuru", diğeri ise "analiz memur muavini" idi.¹⁰⁵ Müteakip günlerde bunların başına bir laboratuvar şefi tayin edildi.¹⁰⁶

4 Eylül 1926'da Borsa Laboratuvar Şefi İlhami Bey idare heyetine laboratuvar nizamnamesi hakkında açıklamalarda bulundu. Müzakerat sırasında, İzzet ve Ziya beylerin verdikleri müşterek bir takrirle nizamname konusunun uzman bir encüme havale edilmesi teklif edildi. Bunun üzerine Murat, Haşim, Rıza ve Ziya Beylerden müteşekkil bir encümende meselenin ayrıntılı olarak tetkikine oybirliğiyle karar verildi.¹⁰⁷ 11 Eylül 1926'da ise, laboratuvar nizamnamesinin özel bir encümen tarafından tekrar incelenmesi ve daha sonra birer matbu nüshasının azalara dağıtılarak müzakere edilmesi kararlaştırıldı. Aynı gün Borsa komiseri ve umumi katibi ile azadan Nuri, İsmail Hakkı, Hasan Rıza ve Ziya beylerden bir "laboratuvar encümeni" oluşturuldu.¹⁰⁸

12 Ekim 1926'da laboratuvar encümeninin Borsa laboratuvarı hakkındaki karar sureti okundu. Yapılan müzakerede aşağıdaki maddeler ittifakla kabul edildi:¹⁰⁹

1- Hububat ve zahire lerin ikinci analizi laboratuvar binası dahilinde icra edilecektir.

2- Analiz numuneleri şimdiye kadar olduğu gibi malın teslimi anında daima alıcı hesabına her iki taraftan alınmış ve mühürlenmiş olarak kanaviçeden mamul kendi torbalarına konulmuş kese kağıtları içinde laboratuvara getirilecektir.

3- Analizler ait oldukları memurları huzurunda şimdilik iki taraf veya kendi tarafınca tensip edilerek mubayaacı, simsar veya memurları tarafından yapılacaktır.

12 Ekim 1926 tarihli Borza Zabıt Defteri'ne göre laboratuvarla ilgili şu kararlar alınmıştı:
1- Hububat ve zahirelerin ikinci analizi laboratuvar binası dahilinde icra edilecektir.
2- Analiz numuneleri şimdiye kadar olduğu gibi malın teslimi anında daima alıcı hesabına her iki taraftan alınmış ve mühürlenmiş olarak kanaviçeden mamul kendi torbalarına konulmuş kese kağıtları içinde laboratuvara getirilecektir.
3- Analizler ait oldukları memurları huzurunda şimdilik iki taraf veya kendi tarafınca tensip edilerek mubayaacı, simsar veya memurları tarafından yapılacaktır.
4- Analizlerin neticesi laboratuvarın matbu varakaları üzerine yazılacak ve "işbu analiz huzurumda icra olunmuştur" diye laboratuvarca tasdik edilecektir.
5- Analizler laboratuvarın aletleriyle icra olunacaktır. Hariçten alet getirip kullanmak yasaktır.
6- Birinci analiz eskiden olduğu gibi mubayaacılar tarafından kendi odalarında icra olunacaktır.

97 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.116.

98 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.173.

99 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.127.

100 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.128.

101 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.132.

102 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.140.

103 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.142.

104 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.146.

105 İTSOM, sayı 2, Şubat 1926

106 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.159.

107 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.159.

108 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.162.

109 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.173-174.

4- Analizlerin neticesi laboratuvarın matbu varakaları üzerine yazılacak ve “işbu analiz huzurumuzda icra olunmuştur” diye laboratuvarca tasdik edilecektir.

5- Analizler laboratuvarın aletleriyle icra olunacaktır. Hariçten alet getirip kullanmak yasaktır.

6- Birinci analiz eskiden olduğu gibi mubaayacılar tarafından kendi odalarında icra olunacaktır.

Müzakereler sırasında ayrıca encümen raporunda öngörülen laboratuvar masraflarının bütçe komisyonuna havalesi yapıldı. Böylelikle, İstanbul Ticaret Borsası'nın bilimsel teknik ve usullerle ürün analizler yapacak laboratuvarının teşekkül süreci tamamlanmış oluyordu.¹¹⁰ Bu arada laboratuvara bir de kimyager memur alınarak kadrosu güçlendirildi.¹¹¹ Diğer yandan, analiz için laboratuvara gelen ilk un numuneleri 23 Kasım 1926 tarihli idare heyeti kararıyla kimyager Nurettin Bey'e havale edildi.¹¹² Keza 4 Aralık 1926'da Hereke Mensucat Fabrikası'ndan gönderilen unların analizleri, beher cinsi beş lira mukabilinde, Borsa laboratuvarında yapıldı. 30 Kasım 1926'da Trakya'daki özel bir şirketten aracı vasıtasıyla Borsa'ya teslim edilen ürün için beş lira kimyevi analiz ücreti istendi.¹¹³ Tüccar Mehmet Bey'e ait afyon tahlil raporu 18 Ocak 1927 günü idare heyeti toplantısında okunarak onaylandı.¹¹⁴

26 Nisan 1927'de Borsa yönetimi, laboratuvar şubesi için yapağı aleti, değirmen, inşaat, kitap, masa ve saire için Ticaret Odası'ndan 6 bin lira tahsisat istedi.¹¹⁵ Laboratuvar dairesinin inşaatının bitip, eksikliklerinin de tamamlanmasından sonra, 1 Ekim 1927'den itibaren Borsa'daki bütün madde analizlerinin laboratuvar memurları marifetiyle yapılmasına ve bu iş için istihdam edilecek memurların isimlerinin de zahire işleriyle iştigal eden üç azadan, Ziya, Nuri ve Burhanettin beylerden oluşan bir heyet tarafından belirlenmesine karar verildi. Bunlar, uygun bir günde laboratuvar memurlarını tecrübe ederek görev alanlarını tespit edip yönetime bildireceklerdi. Son kararı ise idare heyeti verecekti.¹¹⁶

Her geçen yıl laboratuvar şubesi biraz daha gelişip güçlendi. Eskiden İstanbul piyasasında ehil olmayan kimseler tarafından yapılmakta olan ürün muayene ve analizleri, anılan tarihten sonra bütünüyle Ticaret Borsası'nın kimya-

ger uzmanları eliyle, üstelik dönemin en ileri cihaz ve teknikleri kullanılarak yapılır oldu. Bu durum hem üreticileri ve tüccarları ziyadesiyle memnun ederken, hem de tüketicileri rahatlatı. Bundan dolayı Borsa'da gerçekleştirilen analiz miktarı zamanla artmaya, buna bağlı olarak da laboratuvarın iş hacmi genişlemeye başladı. Bir süre sonra uzman memur sayısı da çoğaldı.

İstanbul Ticaret Borsası'nın 1927'deki “hakem ve analizi” gelirleri 10 bin liraydı. Laboratuvar masrafları ise, daimi giderler ve tesisat harcamaları olarak toplam 4 bin lirayı buluyordu. Aynı yıl laboratuvar bölümü “Laboratuvar Şubesi” olarak ayrı bir birimdi. Memur kadrosunda bir laboratuvar şefi, bir mütehassis kimyager, bir yapağı, tiftik ve pamuk uzmanı ve üç asistan bulunuyordu. Şef ile kimyager ayda 150'şer lira, yapağı-tiftik-pamuk uzmanı 100, asistanlar ise 90'ar lira maaş alıyorlardı.¹¹⁷ 1928'de laboratuvar şubesi kadrosu daha da genişledi. Birimin başında “Borsa Laboratuvarı Müdürü” bulunuyor ve ayda 300 lira maaş alıyordu. Diğer memurlar ise, yukarıdan aşağıya, bir laboratuvar mütehassısı, bir laboratuvar asistanı, dört analiz memuru, iki laboratuvar hademesi, bir laboratuvar katibi ve bir laboratuvar daktilosu olarak görünüyordu. Buna göre 1928'de laboratuvar kadrosu müdür dahil 11 kişiden oluşuyordu. Laboratuvar daimi masrafları iki bin, tesisat giderleri üç bin liraydı. Hakem ve analiz ücretlerinden sağlanan gelir ise, iki bin lira olarak görünüyordu.¹¹⁸

1929 dünya ekonomik krizinin etkileri Borsa'ya da yansdığından, o yıllarda laboratuvar şubesi personel sayısı ve memur maaşlarında düşüşler oldu. Mesela 1933'de laboratuvarında toplam 7 kişi çalışıyordu. Müdür Ekrem Bey ayda 165 lira, Katip Nafi Bey 96, analiz memurları Suphi Bey 134, Kemal Bey 96, Hamdi Bey 80 ve Suphi Mehmet Bey 54 lira maaş alıyorlardı. Hademe Aziz Efendi'nin ise maaşı 59 liraydı. Laboratuvar şubesinin yıllık analiz geliri ise, 1933 bütçesine göre, yılda bin liraydı. Aynı yıl laboratuvar biriminin toplam gideri, müze masraflarıyla birlikte 390 liraydı.¹¹⁹

Borsa laboratuvarında dışarıdan gelen ürünlerin analizleri dışında, aynı zamanda, hububat çeşitlerinin her yıl fiziki ve kimyevi analizleri yapılarak vasıfları belirleniyor ve bunlar cetveller halinde ilan ediliyordu. Mesela, Borsaca evsafı tespit edilen 1940 yılı mahsulü “Yumuşak Anadolu Buğdayı”nın menşei şuralardı: Ankara, Alpiköy, Afyon, Akşehir, Beylikahur, Bor, Çay, Çılbah, Çekürler, Döğür, Eskişehir, Ereğli, Fakılı, Geyve,

İstanbul Ticaret Borsası Laboratuvarı (yan sayfada).

Laboratuvar dairesinin inşaatının bitip, eksikliklerinin de giderilmesinden sonra, 1 Ekim 1927'den itibaren Borsa'daki bütün madde analizlerinin laboratuvar memurları marifetiyle yapılmasına karar verildi.

110 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.174.

111 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.188.

112 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.188 ve 192, 193.

113 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.194-195.

114 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.213.

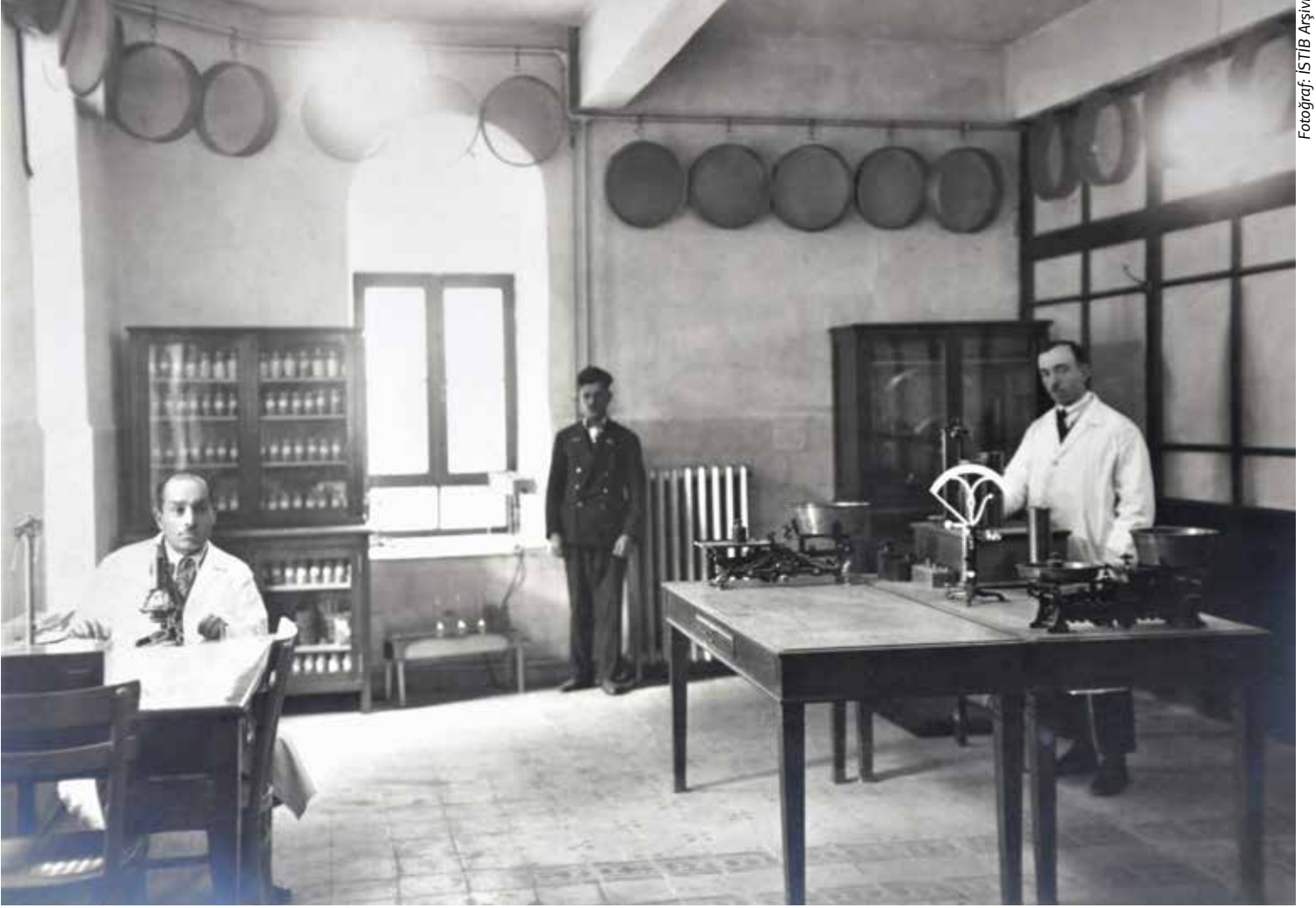
115 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.300.

116 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.36.

117 İTSOM, 1927, s.26-27.

118 İTSOM, sayı 1, Kanunisanı/Ocak 1928., s.186-188.

119 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1933, s.549. celse.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

Borsa laboratuvarında ▲ bir süre sonra hububat maddelerinin yanısıra bakliyat ve yağlı tohumların da genel nitelikleri tespit edilmeye başlandı (üstte).

İlgın, İncesu, İhsaniye, Konya, Karaman, Kırkkale, Kunduz, Kütahya, Kadınhan, Kanlıca, Kayseri, Maliköy, Meydan, Pınarbaşı, Polatlı, Sivas, Sarıköy, Sarayönü, Sincanköy, Sazılar, Sarıoğlan, Sekili, Şefaattli, Şarkışla, Yahşıhan, Yerköy. “Trakya Yumuşak Buğdayı”nın menşei Çerkezköy, Kırklareli, Pehlivan köy; “Sert Anadolu Buğdayı”nın Ağapınar, Akçekale, Amasya, Ceyhan, Çerikli, Diyarbakır, Mersin, Mardin, Meydanekber, Samsun, Urfa; “Trakya Sert Buğdayı”nın ise Çorlu ve Papazlı idi.¹²⁰

Borsa laboratuvarında bir süre sonra hububat maddeleriyle birlikte bakliyat ve yağlı tohumların da genel nitelikleri tespit edilip tablolar şeklinde yayımlanmaya başlandı. Borsa’da muamele gören maddelerin miktar ve çeşitleri arttıkça analiz edilen ürünlerin sayıları da artıyordu: Laboratuvarca tahlili yapılan 1945 senesi mahsulü hububat, bakliyat ve yağlı tohumlar şunlardı: Buğday, çavdar, arpa, yulaf, kaplıca, mısır, darı, fasulye, nohut, börülce, mercimek, bakla, kuşye-

mi, susam, ayçiçeği, keten tohumu, haşhaş, rapitsa ve çiğit.¹²¹

1963 yılında analizleri yapılan ayçiçeği numunelerinin “hikemi vasıfları” tabloda şu şekilde verilmekteydi:¹²²

(Vasati Nispetler) (%)				
Cinsi	Menşei	İnce Kısmı	Kalın Kısmı	Yekun
Ayçiçeği	Adapazarı	2,19	0,54	3,73
“	Bandırma	2,67	1,10	3,77
“	Balkesir	2,22	1,14	3,36
“	Bursa	3,24	0,55	3,79
“	Çanakkale	4,38	2,60	6,98
“	Çorlu	1,49	0,75	2,24
“	Çorum	3,39	2,52	5,91
“	Gemlik	2,01	0,23	2,24
“	Keşan	2,12	1,45	3,57
“	Marmara	2,41	1,13	3,54
Umumi Vasati		2,61	1,20	3,81

120 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1940 Yıllığı, İstanbul 1942, s.118-119. 1939 senesi için bkz. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1939 Yıllığı, İstanbul 1940, s.59-62.

121 İstanbul Ticaret Borsası 1945 Yıllığı, İstanbul 1947, Ekler.
122 İstanbul Ticaret Borsası 1963 Yıllığı, İstanbul 1965, s.204.

İstanbul Ticaret Borsası laboratuvarı analiz ücretleri numune cinsleri ve yapılan analiz işleminin mahiyetine göre değişiyordu. Mesela 1977 yılında buğday numunesinde yapılan yabancı madde analizi 15 liraydı. Aynı maddenin hektolitre, çavdar, palemir tohumu, yumuşaklık, sertlik, avaryalı, taneler, bin tanenin ağırlığı, dönme li tane analizi ise her biri için 8 liraydı. Hububat, bakliyat ve yağlı tohumlarda yapılan yabancı madde analizi 15 lira, diğer analizler de 8 liraydı. Mısır numunesinde yabancı madde analizi 15, beyaz mısırdaki sarı, sarı mısırdaki beyaz analizi 8 liraydı. Ekmek ve emsalinde rutubet, kül, silis, tuz, asidite komple 100 lira, her biri için ayrı olarak 20 liraydı. Küspelerde yağ ve protein analizi 100, rutubet analizi 20 liraydı.¹²³

İstanbul Ticaret Borsası laboratuvarında kimyasal ve fiziksel olarak iki çeşit analiz yapıyordu. Kimyasal analiz kapsamında yapılan muayenelerin 1998'deki en düşük fiyatı 250 bin lira, en yüksek fiyatı ise 1 milyon 250 bin liraydı. Fiziksel analiz kapsamında yapılan muayenelerin en düşüğü 100 bin lira, en yükseği 1 milyon liraydı. O tarihte laboratuvarında hububat, bakliyat ve yağlı tohumlar; irmik, un ve mamulleri; makarna, nişasta, iç yağlar, nebati yağlar, hayvani yağlar ve

süt yağları, kepekler, yağ asitleri ve topraklı yağlar, küspeler, peynirler ve sabunların kimyasal analizleri; balmumu, yapağı ve tiftik, nebati margariner, nebati yağlar, buğday, hububat-bakliyat ve yağlı tohumlar, haşhaş-rapitsa-anason-kimyon gibi ince daneli tohumlar, pirinç, kitle, çeltik, ceviz, fındık, Antep fıstığı, badem, yer fıstığı, meyve çekirdekleri, kabak çekirdeği, kuru soğan, patates, zeytin ve kestanenin de fiziksel analizleri yapılabilmekteydi.¹²⁴

2008 yılında Borsa laboratuvarında kimyasal ve fiziksel analizleri yapılan numune adetlerinin toplamı 99, 2009'da 107 idi. 2009'da ücretli olarak fiziksel analizleri yapılan numunelerin sayısı ise 8'di. Aynı yıl boyunca kimyasal analizleri yapılan numuneler ve adetleri şöyleydi: Ayçiçeği tohumu 4, ayçiçeği küspesi 13, ayçiçeği unu 1, pirinç unu 8, buğday 7, zeytinyağı 15, balık unu 2, ayçiçeği yağı 10, mısırözü 1, mısırözü kepeği 2, un 12, eski kaşar peyniri 1, taze kaşar peyniri 5, nohut 1, kırmızı iç mercimek 4, sarı iç mercimek 2, yeşil iç mercimek 1, barbunya 2, kuru fasulye 2, beyaz peynir 4, tereyağı 2 olmak üzere toplam 99 ürün. 2008'de laboratuvar gelirleri 2.769 lira, 2009'da 2.493 lira,¹²⁵ 2011'de 1.297 lira ve 2012'de 923 lira oldu.¹²⁶

Fotoğraf: Osman Küvvet

İstanbul Ticaret Borsası Meclis Başkanı Bülent Kasap (yanda).

123 İstanbul Ticaret Borsası 1977 Yılı, İstanbul 1978, s.65-67.

124 İstanbul Ticaret Borsası 1998 Yılı, İstanbul 1999, s.12-15.

125 İstanbul Ticaret Borsası 2009 Yılı, İstanbul 2010, s.14-17.

126 İstanbul Ticaret Borsası 2012 Yıllık İşlem Bülteni ve Fiyat Endeksi, s.20.

2- Ticaret Borsası Canlı Hayvan ve Et Şubesi

a- İstanbul Hayvan Borsası'nın Kuruluşu

İstanbul'da bir hayvan borsası kurulması fikri 1926 yılında tartışılmaya başlandı. Ticaret Vekaleti konuya ilişkin Ticaret Odası vasıtasıyla Ticaret Borsası'nın da görüşlerini sordu: Oda, 21 Aralık 1926 tarihinde Borsa'ya gönderdiği bir yazıda, Ticaret Vekaleti'nce İstanbul'da tesisi düşünülen hayvan borsası hakkında Borsa'nın görüş ve mütalaasını istedi. Ticaret Odası yazısı 28 Aralık 1926 günkü toplantıda azalara okunarak, bu konuda fikir beyan etmek isteyenlerin yazılı veya sözlü olarak görüşlerini Borsa yönetimine bildirmeleri istendi.¹²⁷

Bazı azalar birkaç gün içinde görüşlerini içeren raporlarını hazırlayarak Borsa idare heyetine sundular. 15 Şubat 1927 günü raporların matbu nüshaları azalara dağıtılarak tetkikine başlanması¹²⁸ ve Borsa bünyesinde bu konuda bir tetkik komisyonu kurulmasına karar verildi. 12 Nisan 1927'deki toplantıda hayvan borsasının hayvan alım satımının ıslahı açısından gerekli olduğu ittifakla kabul edilerek, durumun resmi bir yazıyla Ticaret Odası'na bildirilmesi uygun bulundu. Borsa azaları ile tetkik komisyonunun konu hakkındaki raporları ise, yazıyla birlikte gönderildi.¹²⁹

Borsa'dan gelen olumlu rapor İstanbul'da hayvan borsası kurma çalışmalarını hızlandırdı. İki ay içinde "hayvan borsası nizamnamesi" hazırlandı. Borsa idare heyeti 1 Ağustos 1927'de toplanarak, nizamname maddeleri üzerindeki görüşmelere 11 Ağustos'tan itibaren başlanmasına karar verdi.¹³⁰

Borsa yönetimi belirtilen günde olağanüstü olarak toplandı. Birinci Reis Murat Furtun celseyi açtıktan sonra, hayvan borsası talimatnamesinin müzakeresine başlandı. Azadan Nuri Bey, yürürlükte bulunan Ticaret ve Zahire Borsası talimatnamesinin ikinci maddesinin hükmüne göre bütün ticari muamelelerin İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda icrasının lazım geldiğinden bahisle, hayvanat alım satım işlemlerinin de İstanbul Ticaret Borsası'nda yapılması gerektiğini söyledi. İlgili maddenin bu açık ve sarıh hükmü karşısında ayrıca bir hayvan borsası talimatnamesi tanzim etmenin doğru bir davranış olmayacağını belirten Nuri Bey, anılan ikinci maddenin Ticaret Borsası'na verdiği yetkiye binaen hayvan alım satım muamelelerinin de Ticaret ve Zahire Borsası'nda icrasına karar verildiği takdirde hayvan borsası talimatnamesinin müzakeresine gerek kalmayacağını ileri sürüyor, Ticaret Borsası dururken, ondan ayrı müstakil bir hayvan borsası kurulmak istenmesini yanlış ve talimatname hükmüne aykırı buluyordu.¹³¹

12 Nisan 1927'deki toplantıda hayvan borsasının hayvan alım satımının ıslahı açısından gerekli olduğu ittifakla kabul edildi. Bunun üzerine hayvan borsası kurma çalışmaları hızlandırıldı. İki ay içinde "hayvan borsası nizamnamesi" hazırlandı.

Sütlüce'de bulunan Karaağaç Mezbahası ve çevresi (sağda).

Fotoğraf: Berfin Melikoğlu, Karaağaç Mezbahası Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Çalışma

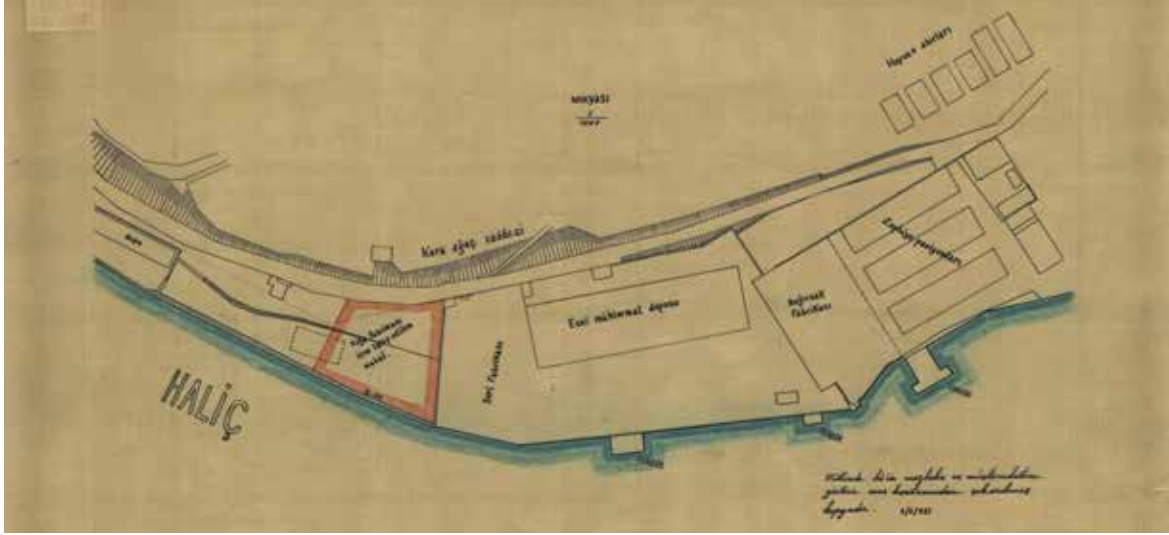
127 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1926, s.105.

128 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.246.

129 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.288.

130 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.3.

131 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.8.

Fotoğraf: Berfin Melikoğlu

◀ Halic kıyısında yer alan mezbaha ve çevresinin krokisi (solda).

Ticaret Müdürü Vekili Said Rıza Bey ise, Nuri Bey'in aksine, Ticaret Vekaleti'nin, İstanbul'da hayvan borsası kurulmasına dair teklifinin müzakere ve münakaşa edilmesini yersiz bularak, Vekaletin hissettiği bir ihtiyaçtan dolayı bu projeyi incelemek üzere Borsa'ya gönderdiğini, bundan dolayı Borsa heyetinin de öncelikle bu nokta üzerinde durması gerektiğini ifade etti.

İzzet Bey, Nuri Bey'in görüşlerine katılarak, Ticaret Vekaleti'nin, ticaret odalarına bazı yetkiler vermiş olduğunu hatırlatarak, Borsa talimatnamesiyle bilcümle ticari alım satım işlemlerinin Ticaret ve Zahire Borsası bünyesinde yapılmasının idare heyetinin yetkisi dahilinde bulunduğunu beyan etti. İzzet Bey'e göre borsaların ayrı ayrı olması faydadan ziyade zararlı sonuçlar doğurabilirdi.¹³² Hayvan borsası açılması için daha önce Ticaret Odası ile Borsa'ya müracaat edilmiş olduğunu belirten İzzet Bey, şimdi de bu borsanın Ticaret Odası'na bağlanması, Ticaret ve Zahire Borsası'yla da birleştirilmesi gerektiğini söyledi. Aynı şekilde Ziya Bey de, hayvan borsasının Ticaret ve Zahire Borsası'na katılmasının daha uygun olacağını savundu.

Ziya Bey'den sonra söz alan Borsa Umumi Katibi, hayvan borsası talimatnamesinin muamelata ilişkin 13 maddenin dışında kalanlarının bugün yürürlükte olan Borsa talimatnamesinin tamamen aynısı olduğunu söyleyerek, halbuki bu nizamnamenin ihtiyaca kafi gelmediğinden genişletilip, yeniden 180 maddelik bir nizamname hazırlanarak ikmal edildiğini belirtti. Umumi Katip, bundan dolayı, hayvan borsası projesinin de o umum nizamnameye dahil edilmesi düşüncesindeydi.

Murat Bey bu fikre katılmayarak, özellikle hayvan borsası talimatnamesinin yeni borsa ni-

zamnamesiyle ne şekilde uygun olabileceğinin araştırılması gerektiğini ifade etti. Yeniden söz alan Nuri Bey ise, yukarıdaki düşüncesinde ısrar ederek, gerek görülürse hayvan alım satım muamelesinin Borsa'ya dahil edilmesine karar verilmesini ve bu kararın tasdik edilmek üzere Vekalet'e gönderilmesini teklif etti. Yapılan oylama sonucunda hayvan borsasının Ticaret Borsası'na bağlanması önerisi ekseriyetle kabul edildi.¹³³

Daha sonra bahis mevzuu olan talimatnamenin yeni nizamname ile uyumunu sağlamak için maddelerin okunmasına geçildiği sırada, azadan İzzet Bey tarafından verilen bir taktir okunarak hayvan borsasının muamelatla ilgili kısımlarının yeni nizamnameye alınması ve İzzet Beyle Umumi Katibin müştereken bu konuda bir rapor hazırlamaları kararlaştırıldı. Neticede, İzzet Bey ile Umumi Katibin birlikte hazırladıkları "Hayvanat Borsası Talimatnamesinin Tetkikine Dair Rapor" 16 Ağustos 1927 tarihli yönetim kararıyla Ticaret Müdüriyeti'ne gönderildi.¹³⁴

▼ Mezbahada kesilen etler İstanbul Kasapları Türk Anonim Şirketi kamyonlarına yüklenirken (altta).

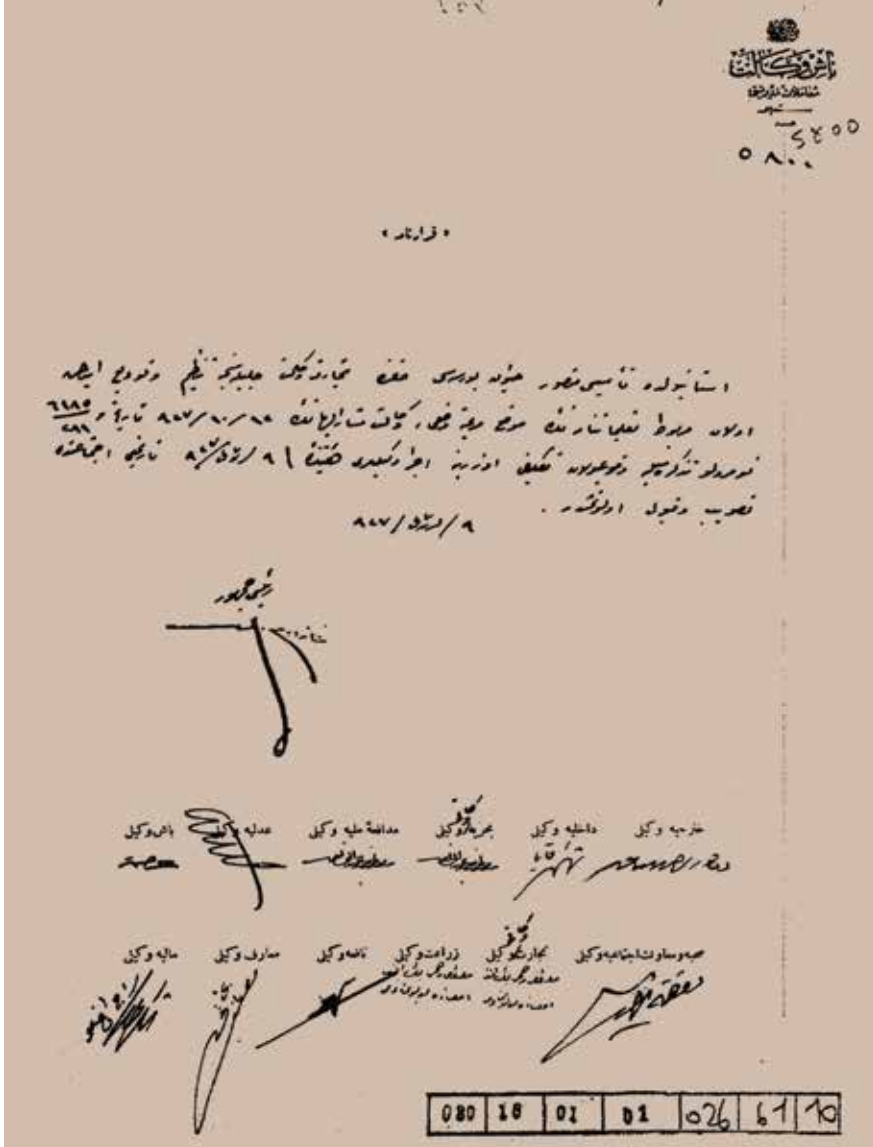

Fotoğraf: Berfin Melikoğlu

132 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.8.

133 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.9.

134 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1927, s.10.

Ticaret Borsası'nın raporu ▲
doğrultusunda hazırlanan
Hayvan Borsası
Talimatnamesi 9 Kasım
1927 günü İcra Vekilleri
Heyeti tarafından kabul
edildi ve Reis-i Cumhur
Gazi Mustafa Kemal
tarafından onaylanarak
yürürlüğe girdi. (üstte).

Ticaret Vekaleti, hayvan borsası hakkında Ankara'ya intikal eden Ticaret Odası ve İstanbul Ticaret Borsası raporlarını da değerlendirdikten sonra, Ekim ayı içinde İstanbul Hayvan Borsası Talimatnamesi'ni tamamlayarak 12 Ekim 1927'de onay için hükümete gönderdi. İcra Vekilleri Heyeti, 9 Kasım 1927 tarihinde talimatnameyi tasvip ve kabul etti.¹⁵⁵ Hayvan borsasının kurulmasına ve çalışmasına temel olan talimatname 13 Şubat 1929'de çıkan İcra Vekilleri kararıyla yeniden düzenlendi.¹⁵⁶

Talimatnameye göre İstanbul Hayvan Borsası, İstanbul Ticaret Borsası'nın beklentisinin aksine, Ticaret Borsası'ndan tamamen ayrı faaliyet gösteren bir borsa olacaktı.

¹⁵⁵ BCA, nr. 80.18.01.01.026.61.10. İstanbul Hayvan Borsası'nın kuruluşu ileride Türkiye'de başka hayvan borsalarının tesisinin de önünü açacaktır. Bunlardan, Kars ve Mersin hayvan borsalarının kuruluş tarihleri 29 Eylül 1936'dır. (BCA, nr. 80.18.01.01.68.78.16)

¹⁵⁶ BCA, nr. 80.18.01.02.2.15.23.

b- İstanbul Hayvan Borsası Talimatnamesi

Umum borsalar hakkındaki 1886 tarihli nizamnameye tabi olan İstanbul Hayvan Borsası, talimatname maddelerine göre, şimdilik koyun, keçi, öküz, manda ve ineklerle yavrularının ve bunların etlerinin alım satım işlerinin düzenleriyle uğraşacak, Ekonomi Bakanlığı isterse Borsa'nın çalışma alanını daha da genişletebilecekti. Borsaya satılmak üzere getirilecek hayvanların barınması için yerler yapılması ve buradaki hayvanların yem ve su ihtiyaçlarının sağlanmasından Borsa idaresi sorumluydu. Talimatname beylik bağlantıları isteğe bırakıyor, Borsa dışında iş yapılmasını ise yasaklıyordu.¹³⁷

Talimatname hayvan borsası azalarını abone, mubayaacı ve simsar adlarıyla üçe ayırıyordu: Abone kendi adına iş yapan demekti. Şirketler Borsa abone azası olarak yalnız bir kişi ile temsil edilebiliyordu. Mubayaacı alıcı hesabına iş yapardı. Mubayaacıları Borsa Heyeti tespit ediyor ve teminata bağlıyordu. Bakanlık isterse borsa alım satımlarını mubayaacılar vererek abone-leri kendi kendine iş yapmaktan çekebiliyordu. Mubayaacıların Borsa'ca tespit edilen muayyen bir ücreti vardı. Simsarlar ise sadece alıcı ve satıcı arasında aracılık yapabiliyordu. Hayvan Borsası içine yalnız azalar girebiliyor, sürü sahipleri kendilerine borsa içinde gösterilen uygun bir yerden işin yapılmasını ancak uzaktan seyrediyorlardı.

Talimatnameye göre borsanın yönetim şeması Borsa İdare Heyeti, Borsa Komiseri ve Borsa Memurları'ndan oluşuyordu. Borsa İdare Heyeti beşi atamalı, dördü seçimli olmak üzere dokuz kişiydi. 1928 yılı içinde kuruluş sürecini tamamlayıp Nisan ayından itibaren Sütlüce, Karağağaç mevkiinde çalışmalarına başlayan İstanbul Hayvan Borsası'nın 1929 yılı memur kadrosunda borsa komiseri, umumi katip, tahrirat şefi, mukayyit ve dosya memuru, daktilo, daire ve levazım memuru, muamelat müdürü, iki muamelat katibi, muamelat sicil memuru, iki muamelat fiyat memuru, iki murakıp, baskülcü, salon memuru, muhasebe müdürü, veznedar, iki muhasebe katibi, iki tahsildar, baytar ve beş hademe olmak üzere toplam 29 kişi vardı. Aralarında en yüksek maaşı 200 lirayla borsa komiseri ve umumi katip alıyordu. Muamele ve muhasebe müdürleri ile baytarın maaşı 130'ar liraydı. En düşük maaş 40 lirayla hademelere aitti.

Hayvan Borsası'nın gelir kaynaklarının başında borsada muamele gören hayvanlardan binde

¹³⁷ Bkz. İktisat Vekaleti Hayvan Borsası Komiserliği, İstanbul Hayvan Borsası 1928-1934: BCA, nr. 490.01.1455.36.1.

dört hesabıyla alınan ücretler geliyordu. İkinci sırada buldukları sınıflara göre tahsil edilen abone ve mubayaacı ücretleri ile sabit simsar bedelleri geliyordu. Ayrıca, borsada kiraya verilen masaların geliri, fiyat cetvelleri abone bedelleri, bilirkişi aidatı, telefon hasılatı ve diğer varidat vardı. Giderler ise, personel maaşları, huzur hakkı ödemeleri, bilirkişi ve hakem ücretleri, aydınlatma ve ısıtma masrafları, sigorta, ilanlar, posta ve telgraf, kurtasiye ve matbu evrak, harcırah ve abonman bedelinden ibaretti. Giderler arasında en yüksek miktar maaşlar, ondan sonra huzur hakkı ödemeleriydi.

1928'de Borsa muamele ücreti umumi kıymetler üzerinden binde dört nispetinde alınıyordu. Bu ücret 1931 senesi Ağustos'u'na kadar et satışlarına da şamildi. Aynı yıl alınan bir karar üzerine et muamelesinin Borsa'dan fiilen kaldırılmasıyla kurumun gelirlerinde yarıya yakın azalma meydana geldi. Bundan dolayı, Borsa'nın yapabildiği tasarruf miktarı giderek azaldı. 1934-1935'de kurum azami bin ile iki bin lira arasında tasarruf yapabiliyordu. 1930'lu yıllarda Borsa memurlarının devlet memuru gibi emeklilik hakkına sahip olmaması ve Borsa yerinin şehrin uzak bir yerinde bulunması sebebiyle, çalışanlara biraz olsun destek olmak amacıyla 1935'de yapılan bir miktar maaş zammı, zaten yüksek olan personel giderlerini biraz daha arttırdı.

İstanbul Hayvan Borsası'nın en büyük sıkıntısı kendine ait uygun ve temiz bir mekanının olmamasıydı. Borsa'nın yeri, 1920-1923 yılları arasında inşa edilip 1990'lı yıllara kadar İstanbul'un yegane kesim yeri olarak kullanılan İstanbul Mezbahası'nın bulunduğu Sütlüce, Karaağaç'taydı. Borsa, 1928'de İstanbul Belediyesi'nin tahsis ettiği kısıtlı alan içerisinde zor şartlar altında uzun yıllardır hizmet vermeye çalışıyordu. Çevrenin müsait olmaması ve hastalık endişesi yüzünden, pay mahalline giren hayvanlar bir daha dışarı çıkamıyorlardı. Bu durum, ihraç edilmek üzere İstanbul'a getirilen veya mezbahaya gitmeyerek satıştan sonra şehir dışına nakli gereken hayvanlar için büyük sıkıntı oluşturuyor, neticede hem yetiştiriciler hem de İstanbul üzerinden yapılan hayvan ihracatı bundan zarar görüyordu.

Bu sorunun çaresi, Borsa'ya pay mahalli yakınlarında serbest ve temiz bir yer bulunması ve buraya modern bir tesis inşa edilerek mezbahayla ilgisi olmayan ve dışarı çıkarılmak istenen hayvanların satışının bu mekanda yapılmasıydı. Borsa yönetimi önce İstanbul Belediyesi'yle temasa geçip yer talebinde bulundu. Aynı zamanda Bakanlığa müracaat edilerek inşaat için yetki ve izin istenildi. Ancak Ankara'dan olumlu cevap

13/02/1929
Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVUKÂLET
Müamele modürüğü
Şube 4
Sayı 4643
İstanbul Hayvan Borsası
Talimatnamesi

BASBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

KARARNAME

İstanbul Hayvan borsası hakkında tevsiyan hazırlanan verbut talimatnamenin tatbiki, İktisat Vekâletinin 6/1/1929 tarih ve 559/21 numaralı tezkereyle yapılan teklifi üzerine İc.V.H. inin 13/2/1929 tarihli iqtisadında kabul olmuştur .

13/2/1929

REİSİCUMHUR
Gazi Mustafa Kemal

M.M.V. Ad.V. B.V.
M.Ma.V. Ha.V. Da.V.
S.I.M.V. İk.V. Na.V. Ma.V.

gelmedi. Bir dizi görüşmeler ve arayışlardan sonra Mezbahe İdaresi böyle bir tesisi kendisi yapıp Hayvan Borsası'na kiraya vermeye karar verdi. Mezbahe İdaresi bu amaçla pay mahallinin kenarında bir ahır ile bir avluyu ayırarak Borsa'ya kiraladı. Birkaç yıl hizmetlerine bu işreti mekanda devam eden Borsa, umduğunu bulamayınca, 1933'de kira sözleşmesini uzatmayarak eski yerine döndü.

1939'da Ekonomi Bakanlığı'nın, pay mahalline bundan böyle bulaşık bir yer denmeyerek hayvanların girip çıkmasında serbest olduğuna ve yalnızca yurt dışına ihraç edilecek sığırların Tophane'de 3 gün, koyunların ise Okmeydanı'ndaki tahaffuzhanede 4 gün bekletilip sonra çıkarılabileceğine dair aldığı kararın dış satım muamelesine dair aldığı kararın dış satım muamelesine rağmen, Borsa'nın bulaşık olmayan temiz mekan ihtiyacı hep sürdü. Bu önemli sorun bir türlü giderilemedi.

▲ Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal imzalı kararnameye göre yeniden düzenlenen Hayvan Borsası Talimatnamesi, 13 Şubat 1929 tarihli toplantıda kabul edildi (üstte).

Hayvan Borsası'nın yeri, 1920-1923 yılları arasında inşa edilip 1990'lı yıllara kadar İstanbul'un yegane kesim yeri olarak kullanılan İstanbul Mezbahası'nın bulunduğu Sütlüce, Karaağaç'taydı.

Sütlüce'de bulunan ▲
hayvan kesim tesisleri
(üstte).

Hayvan Borsası'nın İstanbul'a en önemli hizmeti, hayvan fiyatlarının düşmesinde yaptığı olumlu katkıydı. Borsa öncesi İstanbul'a Anadolu ve Trakya'dan getirilen hayvanlar yüksek fiyatlarla satılırken, Borsa'nın kurulmasından sonra şehre gelen hayvan sayıları aşağı yukarı aynı kaldığı halde fiyatlarında önemli düşüşler oldu. Mesela 1929'da satılan 30 milyon kiloluk hayvan değeri 9 milyondan fazla tuttuğu halde 1934'de 32 milyon 100 binden fazla kilo tutan hayvan değeri ancak 4 milyon 900 liraydı. Bu, hayvan fiyatlarında anılan yıllar arasında yüzde 50'nin üstünde bir azalmanın gerçekleştiğini gösteriyordu.

Borsa'dan beklenen faydaların daha yüksek oranda gerçekleşebilmesi için, öncelikle yer sorununun mutlaka çözümlenmesi, kurumun kendine ait modern bir binaya taşınması gerekiyordu. Ancak 1930'lu yıllarda bunun yasal olarak tahakkuku mümkün değildi. Bu olmadıkça da Hayvan Borsası'nın anlamını tamamlayan bürosu, satış yerleri, ağıl ve ahırları olamazdı.¹³⁸

c- Hayvan Borsası'nın Ticaret Borsası'na Bağlanması

1943 yılında yürürlüğe giren 4355 Sayılı Odalar ve Borsalar Kanunu'yla, 1928 yılından beri "İstanbul Hayvan Borsası" unvanı altında kasaplık hayvan alışı verişini tanzim etmek üzere Karaağaç'ta faaliyette bulunan Borsa lağvolarak muamela 1943 Ekim ayından itibaren bir şube halinde İstanbul Ticaret Borsası'na ilave edilip, ismi Kasaplık İşleri Şubesi olarak değiştirildi.¹³⁹

138 İstanbul Hayvan Borsası'nın 1928-1934 dönemi hakkında geniş bilgi için bkz. BCA, nr. 490.01.1455.36.1.

139 İstanbul Ticaret Borsası 1943 Yılı, s.5 ve İstanbul Ticaret

1954 yılına kadar çalışmalarını Karaağaç'ta sürdüren İstanbul Ticaret Borsası Kasaplık İşleri Şubesi'nde öküz, inek, boğa, manda, dana, malak, beyaz ve kızıl karaman, dağlıç, kıvrıkcık, karayaka, ot kuzusu, süt kuzusu, tiftik keçisi, kara keçi, oğlak satışları yapıldı. Bu satışlarla ilgili veriler Ticaret Borsası bültenlerinde ayrıntılı olarak yayınlandı.¹⁴⁰ 1943'de 33.247 adet olan öküz satışları 1945'de 47.028; 20.905 olan inek satışları 10.297; 77 olan boğa satışları 140; 8.264 olan manda satışları 12.143 oldu. 1943'de hiç dana satışı yokken 1945'de 3 bin dana satışı gerçekleşti. Malak satışı ise 1945'de olmadı. Dağlıç satışları 1943'de 74.440 iken 1945'de 79.742; ot kuzusu satışları 152.670 iken 109.198; süt kuzusu satışları 62.998 iken 130.883; tiftik keçisi 4.343 iken 10.336; kara keçi 20.144 iken 19.689; oğlak satışları ise 1943'de 1.871 iken 1945'de 197 oldu.¹⁴¹

1943 öncesi dönemde Hayvan Borsası'nda yapılan satış miktarları büyükbaşta 1929'da 28.477, 1930'da 26.751, 1931'de 26.361, 1932'de 29.338, 1933'de 28.530, 1934'de 28.515, 1935'de 27.321, 1936'da 22.325, 1937'de 23.015, 1938'de 22.268, 1939'da 29.326, 1940'da 54.738, 1941'de 120.656, 1942'de ise 101.073 adetti. Aynı dönemde küçükbaş satışları 1929'da 552.005, 1930'da 679.968, 1931'de 625.916, 1932'de 666.696, 1933'de 655.378, 1934'de 611.509, 1935'de 647.218, 1936'da 669.988, 1937'de 676.9756, 1938'de 740.993, 1939'da 880.504, 1940'da 914.334, 1941'de 861.626, 1942'de 886.109 idi.

1943-1945 yılları arasında İstanbul Ticaret Borsası Kasaplık İşleri Şubesi'nde satışı gerçekleştirilen büyükbaş ve küçükbaş hayvan adedi ve değerleri şöyleydi:¹⁴²

Yıl	Büyükbaş	Lira	Küçükbaş	Lira
1943	62.477	11.240.763	773.525	26.105.133
1944	78.602	17.027.983	734.589	24.628.535
1945	70.317	18.704.020	757.878	22.305.181

d- Sütlüce Tesisleri İnşaatı

İstanbul Ticaret Borsası yönetimi, 1950 yılında, Borsa'nın tasarrufunda bulunan, Sütlüce Karaağaç Mezbahası bitişiğinde deniz kenarındaki arsaya hayvan barındırma ve teşhir binaları ile teferruatından oluşacak bir tesis yaptırılmasına karar verdi. Yaklaşık 15.000 metrekare genişliğindeki bir alan üzerine yapılacak inşaatın plan ve projeleri mimar Vasfi Egelî tarafından hazırlanacaktı. 6 Temmuz 1950 tarihinde alınan karar

Borsası 1945 Yılı, s.83.

140 İlk dönemlere ait bir örnek için bkz. İstanbul Ticaret Borsası 1945 Yılı, s.83 vd.

141 İstanbul Ticaret Borsası 1945 Yılı, s.83-89.

142 İstanbul Ticaret Borsası 1945 Yılı, s.91.

gereği Vasfi Egeli, ayrıca, Borsa adına inşaatın nezaretinden sorumlu olacaktı.¹⁴³ Borsa Meclisi, proje mimarlığı işi için 16 Haziran'da daha düşük teklif veren mimar Tefvik Kömürcü yerine, idare heyeti kararına uyararak, tecrübeli ve güvenilir olduğu ifade edilen Vasfi Egeli'yi tercih etmişti.

Hazırlanan inşaat projesi sözleşmesine göre,¹⁴⁴ İstanbul Ticaret Borsası'nın Sütlüce, Karaağaç Mezbahası yanında, deniz kenarında bulunan arsasına, Borsa tarafından inşa ettirilecek hayvan barınağı, teşhir ve teferruatı binalarının projelerinin yeniden tanzimi, mukavemet hesaplarının yapılması, sözleşmede belirtilen diğer vecibeler ve inşaatla ilgili sorumluluklar mimar tarafından yerine getirilecekti. Borsa yönetimi ise, buna karşılık mimara, sözleşmedeki şartlar dahilinde toplam 25.000 lira ödeyecekti: Sözleşmenin ikinci maddesinin (A) bendinde yazılı plan ve proje dosyalarının Borsa'ya teslimi sırasında ilk taksit (12.500 lira); aynı maddenin (B) bendinde yazılı dosyaların teslimi tarihinde ikinci taksit (2.500 lira) ödenecek; bakiye kalan 10 bin lira ise, inşaatın emaneten veya ihale suretiyle başlamasından itibaren geçecek her ay içinde yapılan masrafa isabet eden nispet dahilinde tekiye edilecekti.

Mimar, sözleşmenin imzalanmasından sonra muteber bir banka teminat mektubu mukabilinde, Borsa'dan 7.500 liralık bir avans isteyebilecek ve bu avans, nihayet bir hafta içinde kendisine tevdi edilecekti. Mimar bu sözleşme ile üzerine aldığı vecibelerin ve işlerin tamamının icrasını temin için, Borsa'ya üç bin liralık bir banka teminat mektubu verecek veya Borsa'nın kabul edeceği bir tüccarı kefil gösterecekti. Sözleşmede taraflar arasında çıkacak ihtilaflar hakem yoluyla halledilecek, taraflarca seçilecek hakemler uyuşmadıkları takdirde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, üçüncü hakem olarak hakem heyetine dahil olacaktı.¹⁴⁵

Sütlüce'deki inşaat işi ise, 19 Aralık 1950 tarihli Borsa Meclisi kararıyla, yüzde 13,13 oranında daha düşük teklif veren Rifat Pılavoğlu ve ortağı Ziya Çanakçı'ya verildi.¹⁴⁶ Aynı yıl, ayrıca, inşaat mahalline bir rıhtım yapılması ve hayvan borsası (Kasaplık İşleri) binasının toprak tesviyesi ve istinat duvarları işleri için de sözleşmeler hazırlandı.¹⁴⁷ Yapılan görüşmeler sonunda uzlaşmaya varılarak, neticede, Sütlüce'de Borsa'nın sahibi bulunduğu arsa üzerinde toprak işleri ve

istinat duvarları, rıhtım, teşhir binası, kantar atölyesi büyükbaş hayvan kantarı, giriş ve çıkış, yalaklar ve kontrol binası kanalizasyon ve yollar inşaatının 3 Mart 1951 Cumartesi günü yapılacak temel atma töreniyle başlaması kararlaştırıldı. Temel atma töreni için önceden davetiyeler hazırlanarak icap edenlere gönderildi.¹⁴⁸

Temel atma töreninden sonra başlayan inşaat çalışmalarının teknik nezareti Borsa mimarı Vasfi Egeli tarafından yapılıyordu. Yapılan işlerin seyri hakkında Borsa yönetimine düzenli rapor veren Vasfi Egeli, gerektiğinde inşaatla ilişkin bazı konularda tavsiye veya farklı önerilerde bulunabiliyor ve bu öneriler Borsa yönetimi için yönlendirici oluyordu. Müteahhitlere yapılan ödemeler de, mimarın olumlu rapor vermesi üzerine çıkıyordu.¹⁴⁹

Ticaret Borsası, 1950 yılında Sütlüce Karaağaç Mezbahası bitişiğinde deniz kenarındaki arsaya hayvan barındırma ve teşhir binaları ile teferruatından oluşacak bir tesis yaptırılmasına karar verdi. Yaklaşık 15.000 metrekare genişliğindeki bir alan üzerine yapılacak inşaatın plan ve projeleri mimar Vasfi Egeli tarafından hazırlanacaktı.

▼ Sütlüce'deki tesislerde sürekli veteriner hekimler bulunuyor ve tetkikler yapılıyordu (altta).

Fotoğraf: Berfin Melikoğlu, Karaağaç Mezbahası Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Çalışma

143 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1950, 6/7/1950 tarihli celse.

144 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1950, 6/7/1950 tarihli celse, s.17-21.

145 Sözleşmenin ayrıntıları için bkz. Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1950, s.17-21.

146 Sözleşme suretleri için bkz. Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1950, s.18-32.

147 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1950, s.24 vd. 14 Aralık 1950 tarihli oturum.

148 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1951, s.86.

149 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1951, s.147, 214.

Borsa tesisleri inşaatıyla ilgili ilk taksit ödemesi Mart ayı sonunda yapıldı. 22 Mart 1951 tarihi itibarıyla 105.453 lira 26 kuruş tutarında inşaat yapan müteahhitlere, Vasfi Egeli'nin raporuyla, 105.453 lira 26 kuruş ödendi.¹⁵⁰ 10 Mayıs 1951'de ise ikinci taksit olarak 111.142 lira 88 kuruş ödeme yapıldı. Bu ödeme, kasada nakit para bulunmaması nedeniyle, yüzde 6 faizli tahvillerin satışıyla gerçekleşti.¹⁵¹ Temmuz 1951'de yapılan dördüncü ödeme ile 23 Ağustos 1951 tarihindeki beşinci ödeme de yine tahvil satışından elde edilen parayla tediye edildi.¹⁵²

Sütlüce'deki inşaatın birinci kısmını teşkil eden pay mahallindeki küçük ve büyükbaş kantar binaları, küçükbaş teşhir binası, atölye binası, giriş ve çıkış binaları ve parke yollarıyla rıhtım yapımı Aralık 1952'de tamamlandı. Kati kabul işlemlerinin yapılabilmesi için mimar Vasfi Egeli ve Borsa inşaat komisyonunun raporunun beklenmesine karar verildi.¹⁵³ Yerinde yapılan incelemeler neticesinde, kesin kabul işleminden önce inşaatla gösterilen bazı tadilatların yapılması kararlaştırıldı. Müteahhitler istenilen değişiklikleri yaptıktan sonra inşaatın ikinci kısmına başlayacaklardı.

Nisan ayı başında inşaatın ikinci kısmının hazırlıklarına başlandı. 10 Nisan 1952 günü yapılan meclis toplantısında; inşaatın ikinci aşamasında giriş tarafına inşa edilecek olan küçükbaş barındırma yerinin iki kat olmasına, bunun alt katının büyükbaş, üst katının küçükbaş hayvanlara tahsis edilmesine; deniz kenarındaki büyük-

baş teşhir ve barındırma binasının iki kat yapılmasına, bunun alt katının büyükbaş hayvanların teşhir mahalli ve üst katının ot deposu olarak kullanılmasına ve yüksekliğinin 8 metreden aşağı olmayıp, 20 bölmeli olmasına; rıhtım üzerine, tam deniz kenarına, demir parmaklık yapılmasına; yeni yapılacak binanın zemin katında büyükbaş hayvan ahır, umumi hela, koğuş, kalorifer ocağı, birinci katında 30 komisyoncu odası, bir gazino, bir lokanta, komisyoncu odalarının tam ortasına düşmek üzere, bir satış salonu, 3 telefon kulübesi, bir posta odası, kafi miktarda tuvalet ve duşlar; ikinci katında 4x4 boyutunda iki oda, iki salon, bir vezne odası, bir hademe odası, yeterli sayıda hela, bir Celepler Cemiyeti Odası, bir toplantı salonu yapılmasına karar verildi.¹⁵⁴ İnşaatın ikinci yani son kısmını yeni müteahhit İbrahim Yolal yapacaktı.¹⁵⁵

3 milyon liraya mal olan Sütlüce hayvan borsası tesisleri inşaatı 1953 yılı sonunda tamamlandı. Ülke ekonomisine büyük faydalar sağlayacak olan tesislerin geçici kabulü 31 Aralık 1953'de, açılışı ise 27 Mart 1954 tarihinde yapıldı. Açılış töreni İstanbul Ticaret Borsası Başkanı Nafiz Özalp'ın yaptığı konuşmayla başladı. Özalp, canlı hayvan borsasının 1927'de kurulduğunu, o zaman senede 580 bin baş hayvan kesildiğini, bunun 1938'de 670 bin, 1940'da bir milyon, 1953'de 1 milyon 200 bin adede yükseldiğini, yılda 100 milyon liraya kadar uzanan canlı hayvan ticaretinin Cumhuriyet devrinde memleket ekonomisinin gelişmesine paralel olarak geliştiğini söyledi.

Özalp'ın verdiği bilgilere göre, tesisler öncesi mezbahaya getirilen hayvanlar soğukta, karda, açık yerlerde yatırılır, bu yüzden her hayvan kısa sürede vücudundan birkaç kilo kaybeder, telef olur ve bundan dolayı memleket iktisadiyatı zarar görürdü. 15 bin metrekare sahada yapılan Sütlüce pay mahalli 3 milyon liraya çıkmıştı. Küçük ve büyükbaş hayvanları barındıracak salonları ve bu salonlarda hayvanın su içme, ot yeme yerleri vardı. Ayrıca ot depoları, kanalizasyon tesisleri, idarecilere, acente ve komisyonculara, Borsa idare heyetine mahsus kaloriferli oda ve salonları bulunuyordu.¹⁵⁶

Özalp'ten sonra komisyoncular adına Hayati Düğencioğlu kısa bir konuşma yaptıktan sonra kürsüye davet edilen Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, idare adamlarının ilk vazifelerinin millet emrinde, millet hizmetinde çalışmak olduğunu belirtti. Ardından İzzet Akosman, ilk ticaret ve hayvan borsasının kurucula-

Sütlüce'deki Hayvan Borsası Tesisleri 27 Mart 1954 yılında açıldı. Açılışta Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay ve İstanbul Ticaret Borsası Başkanı Nafiz Özalp ile birlikte çok sayıda davetli bulundu (yanda).

150 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1951, s.134-135.

151 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1951.

152 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1951, s.214, 278.

153 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1952.

154 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1952, s.328.

155 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1954, s.62.

156 Cumhuriyet, 28 Mart 1954.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

rından olması sıfatıyla duyduğu memnuniyeti belirtti. Bilhassa o zaman bu borsayı kurmakta hizmetleri geçen Hamdi Bey ile orada bulunan eski ticaret müdürü Muhsin Seran hakkında övgü dolu sözler söyledi. Bilahire yeni tesisler gezilerek Borsa Komiseri Fahri Savran tarafından verilen izahat dinlendi.¹⁵⁷

Tesislerin inşaatının kesin kabul işlemi ise, İstanbul Ticaret Borsası Başkanı A. Nafiz Özalp riyasetinde Hilmi Kitaplı, Hayati Düğencioğlu, Ethem Sallı, Numan Balto, Kamil Kural, Kemal Dedeoğlu, Umumi Katip Ferit Metinsoy ve Kontrol Mimarı Vasfi Egeli'den oluşan bir komisyon tarafından açılıştan uzun süre sonra, 19 Şubat 1955'de yapıldı. Komisyon, müteahhidin projede belirtilen bütün işlerini yapmış olduğunu belirterek inşaatı olumlu rapor verdi. Sadece, sahadaki elektrik hatlarına yağmur suyu girmekte ve kontak yapmakta olduğunu belirterek, bu sorunun çözülmesini istedi.¹⁵⁸

1955 yılında Sütluçe tesislerinde şube mü-

dürü, muhasebe müdürü, baskül ustası, 9 baskül memuru, sayım memuru, muamele memuru, santral memuru, daktilo memuru, elektrikçi, 5 hademe, 6 kapıcı, kaloriferci, 2 gece bekçisi, müvezzi, tahmil ve tahliye ekipbaşı, 7 tahmil ve tahliyeci, başgardiyen ve 6 gardiyen, 18 ahırcı, tuzcu ve istifçi ile muvakkat memur olarak bir veteriner görev yapıyordu. En yüksek maaş 600 lira, en düşük maaş ise 175 liraydı. Mesela Veteriner Cemal Tek'in aylığı 300, ahırcıların 175-215 lira arasıydı. Tuzcu ve istifçi 225, gardiyenler 200-225 arasında aylık alıyordu. Baskül ustasının maaşı 350, baskül memurlarının 350, hademelerin 175-240 arasındaydı. Maaşların düşük olması sebebiyle Borsa yönetimi, 1956 senesinde personel aylıklarında kısmi bir iyileştirme yapacaktı.¹⁵⁹ 1971'de İstanbul Ticaret Borsası Canlı Hayvan Şubesi'nde çalışan toplam 160 personelin en büyük sıkıntısı statülerinin belirsizliğiydi. Bundan dolayı, o yıllarda şube çalışanları Personel Kanunu kapsamında sayılmıyordu.¹⁶⁰

▲ İstanbul Ticaret Borsası Canlı Hayvan Şubesi, açılışının yapıldığı 27 Mart 1954 tarihinde bayraklarla süslenmişti (üstte).

157 Cumhuriyet, 28 Mart 1954.

158 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1955, s.81-82.

159 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1955, s.201-202.

160 Cumhuriyet, 14 Nisan 1971.

İstanbul Ticaret Borsası
Canlı Hayvan Şubesi
çalışanları hep birlikte
(sağda).

“Kasaplık İşleri Şubesi” adı, Ocak 1954’de alınan bir kararla “Canlı Hayvan Şubesi” olarak değiştirildi. Canlı Hayvan ve Et Meslek Komitesince hazırlanan “Canlı Hayvan Şubesi İş Talimatnamesi” 19 Mart 1954 günü Borsa Yönetim Kurulu toplantısında kabul edilerek, onay için Borsa Meclisi’ne gönderildi.

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

Bu arada, 1954 yılında iki önemli gelişme daha oldu: Bunlardan biri, “Kasaplık İşleri Şubesi” adının, Ocak 1954’de alınan bir kararla “Canlı Hayvan Şubesi” olarak değiştirilmesiydi. Bu değişiklik, 1943 tarihli ve 4355 sayılı kanun yerine kaim olan 5590 sayılı kanunun 50. maddesinde yer alan “Canlı hayvanlar da Borsa maddeleri arasına alınabilir” ifadesine dayandırıldı. Borsa yönetim kurulu bu maddeye atıf yaparak, canlı hayvan alım satımıyla iştigal etmekte olan şubenin isminin, görmekte olduğu işe mütenasip şekilde değiştirilmesini teklif edince, meclis teklifi yerinde bularak kabul etti. Müzakere esnasında Borsa Meclisi Üyesi Kerim Milar Bey’in önermiş olduğu “Canlı Kasaplık Hayvan Şubesi” ismi ise reddedildi.¹⁶¹

Diğer önemli gelişme, Canlı Hayvan ve Et Meslek Komitesince hazırlanan “Canlı Hayvan Şubesi İş Talimatnamesi” oldu. Talimatname 19 Mart 1954 günü Borsa yönetim kurulu toplantısında kabul edilerek, onay için Borsa Meclisi’ne gönderildi. 23 Mart ve 1 Nisan tarihlerinde yapılan müzakerelerden sonra Meclis tarafından kabul edilip onaylanan talimatname, 5 Nisan 1954 tarihinden itibaren Sütlüce’deki Borsa Canlı Hayvan Şubesi’nde uygulanmaya başlandı.¹⁶²

Buna göre, Borsa’ya dahil canlı hayvan satışlarını tanzim ve tescil etmek, günlük fiyatları tespit ve ilan etmek suretiyle bütün ülkeye şamil

canlı hayvan piyasasını tesis etmek, hayvanların satıştan evvel muhafaza ve bakımını temin etmek Ticaret Borsası Canlı Hayvan Şubesi’nin vazifesi olup; İstanbul Belediye sınırları içinde kasaplık hayvanların satın alınması ve satılmasıyla ilgili hususlar bu talimatname hükümlerine göre yapılacaktır. Borsa’da alım satımı takarrür eden hayvanların Borsa haricinde alınıp satılmaları yasaktı. Bunun tek istisnası kurbanlıklardı.

Borsa’ya, hayvan sağlık raporu veya menşe şahadetnamesi olan ve karantina konulmamış bölgelerden canlı hayvanlar kabul edilecek, sağlık raporları İstanbul liman ve istasyonlarında görevli veterinerler tarafından vize edilecekti. Karadan gelen hayvanların sağlık raporları ve menşe şahadetnameleri veya ilmühaberlerinin Karaağaç resmi veterinerice onaylanması gerekiyordu. Hastalık belirtisi gösteren, mecburi kesime tabi olan hayvanlar Borsa’ya alınıp tecrit mahalline sevk edileceklerdi. Bulaşıcı hastalıktan şüpheli olan hayvanlar, hayvan sağlık zabıtası kanun ve nizamlarına göre tecrit ahurlarına konulacak veya Borsa ve mezbaha müdürlerinin anlaşması ile kesilmek üzere mezbahaya sevk edilecekti.

İstanbul Ticaret Borsası Canlı Hayvan Şubesi’nin muamele ve satış zamanları Nisan başından Eylül sonuna kadar saat 07.00’den 17.00’a kadar; Ekim başından Mart sonuna kadar saat 08.00’den 17.00’a kadardı. Bu zaman dilimleri ve saatlere riayet etmek mecburiydi. Bu saatlerin başlangıç ve nihayetleri çan veya zil çalmak

161 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1954, s.5.

162 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1954, s.24.

suretiyle ilan olunacaktı. Muamele ve satış zamanının bittiğini bildiren üçüncü zil çaldığında satış yerleri tahliye olunacak, ancak dinlenme ahırlarında yer bulunmazsa idareden izin alarak teşhir yerinde kalınabilecekti.

Alıcılar kurumun faaliyette bulunduğu günlerde ve ancak satış başladıktan sonra satış mahallerine gireceklerdi. Pazar günleriyle satış yapılmadığı günlerde kuruma yalnız hayvan satıcıları, vazifeli bakıcılarla satıcıların kahya ve çobanları girebilecek, yalnız satıcı, satışı olduğunu bildirdiği ve alıcı ile beraber geldiği takdirde içeri girip satış yapabilecekti. Satış günleri resmi tatil günlerine tesadüf ettiği takdirde Ticaret Borsası Yönetim Kurulu kararıyla tespit edilen muamele günleri ilgililere önceden duyurulacaktı.

Büyük ve küçükbaş hayvanların satışından en az yarım saat önce teşhir mahallerine sevk olunmaları ve satış saatini müteakip en çok yarım saat zarfında bekleme ahırlarına dönmele-ri gerekiyordu. Borsaya giren hayvanlardan her gün satışa arz olunanların sayıları ve cinsleri satışın başlamasından önce İdare tarafından Borsa salonunda bu işe mahsus levhalarda topluca ilan edilecekti.

Borsaya girişten itibaren hayvanlara her türlü haşın ve kötü muamele yapmak ve bilhassa huylandırmak, lüzumsuz yere dövmek, kuyruğunu bükmek, küçükbaş hayvanları ayaklarından bağlamak ve yükleme ve indirme sırasında yere atmak yasaktı. Borsaya kayıtlı abone, ajan, simsar ve memurlardan başka kimse giremezdi. Ancak hayvan sahipleri, alıcılar, satıcılar ve bunların adamları Borsa İdaresi'nden vesika almak şartıyla girebiliyorlardı. 14 yaşından küçük çocukların, büyüklerin refakati ve sorumluluğu altında girmeleri mümkündü.

Bekleme ahırlarında hayvanlar 4 gün ücretsiz kalabiliyorlar, 4 günden fazla 7 gün için küçükbaş hayvanlardan günde 8 ve büyükbaş hayvanlardan 20 kuruş ücret alınıyordu. Bu 7 günden sonra her geçen gün için küçükbaşlarda 15 ve büyükbaşlarda 40 kuruş ücret alınacaktı. Koyun sürüleriyle birlikte getirilen çoban köpekleri bağısız bırakılmayacak, hiç kimseye veya hayvana zarar vermeyecek şekilde sahiplerince tedbir alınacaktı. Köpeklerin idare binasına sokulması, kapı ve parmaklıklara bağlanması yasaktı. Borsadaki hayvanların bakımı hayvan sahiplerine ait olup, satış sırasında yemleme ve sulama yapmak yasaktı.

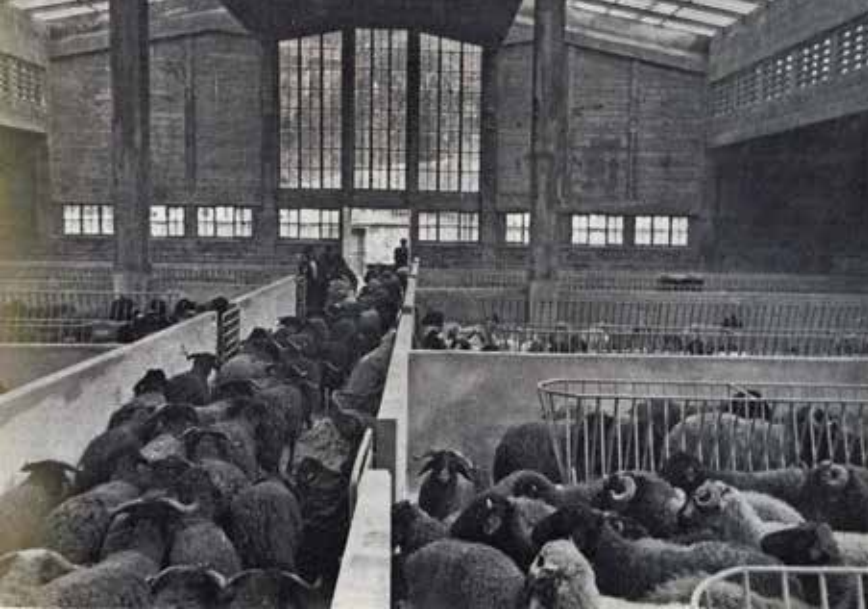
İstanbul Ticaret Borsası Canlı Hayvan Şubesi'nde hayvan alım ve satımı canlı ağırlık üzerinden yapılacak, her ne sebeple olursa olsun satış geri bırakıldığı takdirde malın tartı numarası iptal edilecekti. İkinci bir satışta yeniden son numara verilecekti. Satışı müteakip fiyat düzeltimi yasaktı. Satış anlaşması yapıldıktan sonra gerek bu anlaşmayı, gerekse bedelinin ödenmesini belgelemek üzere taraflar arasında üç nüsha olarak satış beyannamesi tanzim edilecek, bu beyannamede kararlaştırılan fiyat ve hususi şartlar hanesinde bedelin ödenme şekli gösterilecekti.

Satış hayvanlarının tartılması, vazifeli memurlar tarafından resmen ayarlanmış Borsa basküllerinde yapılacak, her alıcı ve satıcı tartıdan önce basküllerin ayarlarını kontrol talebinde bulunabilecekti. Satış yapılan hayvanların tartılması satış kayıt sırasına göre yapılacak, hayvanların basküle getirilmesi ve baskülden çıkarılarak götürülmesi hayvan sahiplerine ait olacaktı. Tartı neticesi derhal tartı pusulasına yazılacak ve görevli memurlarca imzalanacaktı.

Ahırlarda ölen hayvanlardan, Borsa dahilinde

▲ Canlı Hayvan Şubesi'ndeki etler sürekli denetime tabi tutuluyordu (üstte).

Sütlüce'deki modern hayvan ahırları ve hayvan tartı bölümü (üstte).

meydana gelen kazalardan, kayıplardan, yangın ve diğer zararlardan Borsa İdaresi sorumlu değildi. Borsa dahilinde kalan ve sahipleri malum olmayan hayvanlardan süt dana ve kuzuları o gün 16.00'a kadar idare tarafından, diğer hayvanat ise 6 gün sonra müzayede ile satılarak Borsada hizmet ücretleri tenzil edildikten sonra kalan bedeli takvim senesi nihayetinde makbuz mukabili Maliye'ye teslim olunacaktı. Hayvan sahiplerinin istihdam ettikleri adamların yaptıkları zarardan yine hayvan sahipleri sorumluydu.

Borsa tesislerinde her türlü gürültü, münakaşa, ıslık veya alet çalmak ve bu suretle geneli rahatsız edecek hareketlerde bulunmak yasaktı. Borsa dahiline herhangi bir şekilde kirletmek, ilanları yırtmak, tahrip etmek, satış yerlerinde ve ahırlarda ateş yakmak, su israf etmek, elektrik tesisatı ve baskülleri bizzat kullanmak, hayvanların buldukları bölme kotra ve ahır kapılarını açık bırakmak, baskül binasının ve mahallerin koridorlarında hayvan bulundurmamak, duvarlardan, kapı parmaklıkları üzerinden atlamak yasaktı. Talimatname hükümlerine aykırı davrananlar ile sarhoşlar geçici olarak Borsa binasından çıkarılacaklardı.¹⁶³

1955 yılında Sütlüce Canlı Hayvan Şubesi'nde muamele gören küçükbaş sayısı 1.244.203, büyükbaş sayısı 157.943 idi. 1956'da ise küçükbaş miktarı 1.255.612, büyükbaş miktarı 161.139 oldu. Küçükbaşlar beyaz ve kızıl karaman, dağlıç, kıvrıcık, karayaka, kuzu, süt kuzusu, tiftik, keçi ve oğlaktan; büyükbaşlar ise öküz, inek, dana, boğa, manda ve malaktan oluşuyordu.¹⁶⁴

Bu hayvanlar İstanbul'a Anadolu'nun değişik bölgeleri ve Trakya'dan geliyordu. Anadolu'yu Batı Anadolu, Orta Anadolu, Doğu Anadolu, Kuzey Anadolu bölgeleri oluşturuyor, Trakya ise sadece birkaç ili içine alıyordu: Trakya grubunu oluşturan iller Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve İstanbul'du. Batı Anadolu grubu Aydın, Balıkesir, Burdur, Bursa, Çanakkale, Denizli, İzmir, Isparta, Kocaeli, Manisa, Muğla ve Sakarya'dan; Orta Anadolu Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Elazığ, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İçel, Kayseri, Konya, Kütahya, Kırşehir, Malatya, Maraş, Nevşehir, Niğde, Seyhan, Sivas, Tokat, Uşak ve Yozgat; Doğu Anadolu Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa ve Van; Kuzey Anadolu Çoruh, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Trabzon ve Zonguldak'tan ibaretti.

1955'de İstanbul'da muamele gören koyun sayısı 739.418, 1956'da 725.330 idi. Kuzu 1955'de 493.556, 1956'da 511.589; manda 1955'de 11.257, 1956'da 11.984; keçi ise 1955'de 11.229, 1956'da 18.693 idi. 1955 yılında Ağrı'dan İstanbul'a gelen koyun miktarı 8.109, 1956'da 23.309; Afyon'dan 1955'de 24.274, 1956'da 26.368; Balıkesir'den 1955'de 10.081, 1956'da 16.275; Gümüşhane'den 1955'de 9.678, 1956'da 17.752; Van'dan 1955'de 8.244, 1956'da 22.276; Samsun'dan 1955'de 16.325, 1956'da 21.625; İstanbul dahilinden ise 1955'de 27.497, 1956'da 22.606 idi. Burdur, Bingöl, Gaziantep, Hakkari, Hatay, İçel, Kırşehir, Malatya, Maraş, Niğde, Uşak ve Zonguldak'tan İstanbul'a gelen koyun sayısı çok az görünüyordu. Mesela Zonguldak'tan anılan yıllarda Sütlüce tesislerine hiç koyun gelmedi.¹⁶⁵

1955 yılında Sütlüce Canlı Hayvan Şubesi'nde muamele gören küçükbaş sayısı 1.244.203, büyükbaş sayısı 157.943 idi. 1956'da ise küçükbaş miktarı 1.255.612, büyükbaş miktarı da 161.139 oldu.

163 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1954, s.13-24.

164 İstanbul Ticaret Borsası 1956 Yılı, s.140.

165 İstanbul Ticaret Borsası 1956 Yılı, s.146.

e- Tuzla - Aydınliköy Tesisleri

İstanbul Ticaret Borsası Sütlice tesisleri sahip olduğu geniş imkanlar ve hayvan barındırma kapasitesinin yüksekliğine rağmen, her sene Borsa'ya gelen hayvan sayısındaki artışlar ve iş hacmindeki genişleme sebebiyle, özellikle 1970'li yıllardan itibaren ihtiyaca kafi gelmeye başladı. 34 yazıhane, 18 ot deposu, kahvehane, lokanta, baskül gibi ünitelerinin yanı sıra 10 bin küçükbaş ve 1.000 büyükbaş hayvanı barındıracak kapasitesi olan modern tesisler yetersiz kalıyor, hayvanlar kadar onların sahipleri de büyük sıkıntılar yaşıyordu. Tesislere hayvan getiren köylüler, ahırlarda hayvanların yanında yatıyorlardı.

1957'de, Nejat Ekrem Basmacı'nın gayretleriyle, Sütlice'deki Canlı Hayvan Şubesi binasında yenileme çalışmaları başlatılarak, bu sırada, köylüler için de geceleri uyuyabilecekleri yatakhaneler yaptırıldı. Alınan bütün önlemlere rağmen ihtiyaçlar tam anlamıyla karşılanamadı. Her şeye rağmen İstanbul Ticaret Borsası Canlı Hayvan ve Et Şubesi uzun yıllar faaliyetlerini Sütlice'deki tesislerinde sürdürdü. Ancak, 1988'de, Haliç temizleme ve imar projesi uyarınca İstanbul Büyükşehir Belediye Mezbahası'nı Tuzla, Aydınliköy'e taşıma kararı alınması üzerine, yıllardır Belediye Mezbahası yanında kendi gayrimenkulleri üzerinde faaliyette bulunmakta olan İstanbul Canlı Hayvan Borsası'nın da aynı köye nakledilmesi gündeme geldi.¹⁶⁶

Borsa yönetimi taşınma hazırlıklarına başlayarak, anılan mevkide yer arayışlarına başladı. İstanbul Ticaret Borsası'nın kamulaştırma yetkisi bulunmadığından, Aydınliköy bölgesinde, özel mülkiyetten yer temin etmek mümkün olma-

▲ Tuzla Aydınliköy'e taşınan İstanbul Ticaret Borsası Canlı Hayvan ve Et Şubesi (üstte).

dığı gibi, serbest piyasa koşullarında arsa alımı için, bütçe imkanları da kifayet etmedi. Bu durum karşısında Borsa yönetimi, Aydınliköy'deki belediye arsasına bina yapmaktansa, Maliye ve Gümrük Bakanlığı ile doğrudan doğruya temasa geçerek, İstanbul Ticaret Borsası için hazineden arsa talep edilmesine ve hayvan borsası tesislerinin de burada inşa ettirilmesine karar verdi. Büyük uğraşlardan sonra 1988 yılı içinde Ticaret Borsası'na arsa tahsisi yapıldı.¹⁶⁷ Bu tahsisin gerçekleşmesinde, Borsa Yönetim Kurulu Başkanı Nejat Ekrem Basmacı'nın, Başbakan Turgut Özal'dan bizzat ricada bulunmasının büyük etkisi oldu. Başbakan Özal, Basmacı'nın ricasını geri çevirmeyerek, Borsa'ya Canlı Hayvan ve Et Şubesi tesisleri inşaatı için, hazineden bedel mukabilinde geniş bir arsa tahsis ettirdi.¹⁶⁸

1988'de, Haliç temizleme ve imar projesi uyarınca İstanbul Büyükşehir Belediye Mezbahası'nı Tuzla, Aydınliköy'e taşıma kararı alınması üzerine, İstanbul Canlı Hayvan Borsası'nın da aynı köye nakledilmesi gündeme geldi.

◀ İstanbul Ticaret Borsası, Tuzla Aydınliköy'de bulunan Canlı Hayvan ve Et Şubesi (yanda).

166 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 2303, tarih: 24.11.1988. Büyükşehir Belediye Mezbahası Aydınliköy tesisleri inşaatı 1989 yılı başında bitirilmiş ve Mezbaha 26 Ocak 1989'dan itibaren yeni yerinde faaliyete başlamıştır.

167 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 2303, tarih: 24.11.1988.

168 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 4486, tarih: 26.10.1989.

Küçükbaş Satış Padoğu ▲
(üstte).

Canlı Hayvan ve Et Şubesi ▼
bünyesinde veteriner
hekimler görev yapıyor
(altta).

İnşa ettirilecek yeni tesislerin mimari, betonarme, elektrik, sıhhi tesisat projeleri ve keşif dosyaları 1988 Şubat ayı sonunda bitirildi.¹⁶⁹ 31 Mart'ta ihale şartnamesi ve anahtar teslimi yapım işleri sözleşmesi taslağı yönetim kurulunca onaylanıp ihale kararı alındı.¹⁷⁰ Aynı yıl, yaptırılacak tesislere ışık tutmak amacıyla, kesim öncesi dinlenme ahurları bulunan Pınar Et tesislerini yerinde görmek üzere Borsa Genel Sekreteri İzmir'e gönderildi.¹⁷¹ Nisan ve Mayıs aylarında gazetelere ihale ilanları verilip,¹⁷² katılımı artırmak için teklif verme süresi daha sonra birkaç defa uzatıldı. ¹⁷³ 3 Mayıs 1988'de Yönetim Kurulu Başkan Vekili Akif Kopuz, Meclis Başkanı Sezai Tabak, Yönetim Kurulu Üyesi Asım Ak, Hüseyin Özçelik ve Meclis Üyesi Ökmen Çöloğlu'ndan

oluşan bir inşaat komitesi kuruldu.¹⁷⁴ Komiteye daha sonra Meclis Üyesi Osman Okumuş ile M. Şehim Özerden dahil edildi.¹⁷⁵ Borsa adına inşaatın kontrol amirliği ise, Yüksek Mimar Erol Fındıkoğlu'na verildi.¹⁷⁶ Yeni tesislerin yapımına başlayamayan Borsa yönetimi, 1988 yılı içinde mahkemeye müracaat ederek, Sütlüce'deki Borsa binasının yıkım kararını durdurup, Aydınlıköy'de faaliyet göstereceği geçici mekânın hazırlığına girişti.¹⁷⁷

Borsa yönetimi, bu amaçla, Temmuz-Ağustos 1988'de Büyükşehir Belediyesi'yle temasa geçerek, Belediye'ye ait mezbahanın faaliyete geçiş tarihinde, mezbahaya hayvan temininde aksaklık meydana gelmemesi için, Canlı Hayvan ve Et Şubesi inşaatı bitinceye kadar mezbaha alanındaki padoklar ile Belediye'ye ait bir binanın "idare binası" olarak Borsa'ya tahsis edilmesini istedi. Teklif kabul edildi. Bu arada, aynı mahalle Borsaca iki adet kantar monte ettirilerek çalışır duruma getirildi ve burada istihdam edilecek personel için, Otak İnşaat firmasına ait olan tecritli saç barakalarından satın alınmasına karar verildi.¹⁷⁸ Neticede, adı geçen firmadan 212 metrekare ısı tecritli üç saç baraka satın alındı.¹⁷⁹ İdare binası için de ampuller tedarik edildi.¹⁸⁰

169 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 512, tarih: 23.02.1988.
170 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 828, tarih: 31.03.1988.
171 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 994, tarih: 26.04.1988.
172 İnşaat ilanları için: Milliyet, 14 Nisan 1988; 14 Mayıs 1988.
173 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 1119, tarih: 05.05.1988.

174 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 1047, tarih: 03.05.1988.
175 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 3435, tarih: 11.05.1989.
176 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 1673, tarih: 23.08.1990.
177 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 2303, tarih: 24.11.1988.
178 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 1730, tarih: 04.08.1988.
179 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 1777, tarih: 11.08.1988.
180 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 604, tarih: 03.05.1988.

- ◀ Canlı Hayvan ve Et Şubesi girişindeki dezenfekte kapısı (solda).
- ▼ Satın alınan hayvanlar araçlara yüklenmek üzere Borsa'dan çıkış yapıyor (altta).

Aydınlıköy Canlı Hayvan ve Et Tesisleri inşaat sözleşmesi 3 Ağustos 1989'da imzalandı.¹⁸¹ Sözleşmeye göre, tesislerin en geç 9 Aralık 1990 tarihine kadar teslim edilmesi gerekiyordu. 2 Kasım 1989'da sığır ve koyun padoklarının kabul, bekleme ve satış yerlerinin inşaatı tamamlandı.¹⁸² Kendisine tanınan süre zarfında tesislerin yüzde 90'ını bitirebilen müteahhit firma, mazeret beyan ederek, dört aylık ek süre istedi.¹⁸³ 20 Aralık 1990'da firmaya 45 günlük ek süre verilerek,¹⁸⁴ inşaatı bitirmesi sağlandı. Sonuçta, ortaya güzel bir tesis çıktı. Böylesine önemli bir tesisin Borsa'ya kazandırılmasında büyük payı olan Nejat Ekrem Basmacı, bu hizmetiyle, Ticaret Borsası ve ticaret tarihimizin unutulmazları arasına girdi.

Toplam 132 dönüm üzerinde kurulan Canlı Hayvan ve Et Şubesi'nde 25.680 metrekare kapalı alan bulunuyor. Bu tesisler 15.000 adet küçükbaş, 1.500 adet büyükbaş hayvan kapasitesine sahiptir. Canlı Hayvan ve Et Şubesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın "Hayvan Pazarlarının Ruhsatlandırılması ve Denetleme Usul ve Esasları" hakkında 2000/34 sayılı tebliği gereği ruhsatlandırılmış olup, bu haliyle Türkiye ve Avrupa'nın en modern ve en büyük hayvan pazarı özelliğini taşıyor.¹⁸⁵

Tesislerin canlı hayvan padokları ise şöyledir:

Büyükbaş Kabul	:	972 m ²
Büyükbaş Besi	:	4.860 m ²
Büyükbaş Satış	:	3.564 m ²
Küçükbaş Kabul	:	1.296 m ²
Küçükbaş Besi	:	7.776 m ²
Küçükbaş Satış	:	5.610 m ²
TOPLAM	:	24.078 m ²

181 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 187, tarih: 04.01.1990.
 182 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 4522, tarih: 02.11.1989.
 183 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 2385, tarih: 20.12.1990.
 184 İSTİB Yönetim Kurulu Kararı, nr. 2385, tarih: 20.12.1990.
 185 www.istib.org.tr.

İstanbul'u ete doyuran borsa

Canlı hayvan borsasında fiyatları belirleyen birçok faktör var: İthal et fiyatları, Sürüce, Duvardibi ve Tuzla'ya gelen kesik hayvan miktarları, canlı hayvan sayımı, perakende fiyatlar, alıcının ödeme şekli bunların en önemlileri.

TAFTUN DEVEÇİOĞLU

Yeni itibarıyla kuşkusuz İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın en iyi bilinenleri biri. Akademi Caddesi'nde Karaköy'den Tophane'ye doğru yol alırken kaldırımların altına kalabalıklardan oluşan sokaklar ile karşılaşıyor. Ama gözünüzün önünde, Haliç'in diğer tarafında, Eminönü'nde bir başka borsa var. İMKB Başkanı'nun başkanlığındaki İstanbul Ticaret Borsası.

Ticaret borsası nedir, nasıl çalışır?

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Türkiye'deki külliyetli borsaların arasında 73 üyesi bulunan en büyük borsadır. İstanbul'da bulunan borsaların başlıcaları arasında yer alır. İMKB Başkanı'nun başkanlığındaki İstanbul Ticaret Borsası.

Hayvanların illi borsaya alınması, borsanın en önemli işlevlerinden biridir. Borsanın en önemli işlevlerinden biridir. Borsanın en önemli işlevlerinden biridir.

El değirmeni kasasından çıkan, tıradıcılara satışa sunulan "damga" borsası. (Fotoğraf: Uğur Güneş)

Borsada alınıp satılan kesimlik hayvanlar, işlemlerden önceki günün akşamı borsa binasına alınmaya başlıyor. İşlemler başlayana kadar geçen 12 saatlik süre içinde hem mal sahipleri adına çalışan görevliler hem de borsa görevlileri, bir süre sonra el değiştirerek kesimhanenin yolunu tutacağından habersiz bekleyen hayvanların bakımını sağlıyor.

Canlı hayvan borsasının işlemleri günün ilk saatlerinde başlıyor. Gece boyunca borsa binasında misafir edilen binlerce hayvan, bir anda alıcıların hücumuna uğruyor. Sürülerin bulunduğu bölmelerin önünde alıcı ile satıcı karşı karşıya. Fiyat düzeyini etkileyen birçok faktör var. İthal et fiyatları, aynı gün Sütlice, Duvardibi ve Tuzla'ya gelen kesik hayvan miktarı, Tuzla'ya gelen canlı hayvanın sayısı, perakende fiyatlar, alıcının ödeme şekli bunların en önemlileri.

23 Nisan 1991 tarihli Cumhuriyet gazetesi Canlı Hayvan ve Et Şubesi'nin çalışmalarını anlatırken "İstanbul'u ete doyuran borsa" başlığı atmıştı (üstte).

Canlı Hayvan ve Et Şubesi memurları görevlerinin başında (altta).

23 Nisan 1991 tarihli Cumhuriyet gazetesi iç sayfadaki "İstanbul'u ete doyuran borsa" başlığıyla yayınladığı bir haberde Tuzla'daki Canlı Hayvan ve Et Şubesi Borsası'nı okuyucularına şöyle tanıtıyordu.¹⁸⁶

"Yeri itibarıyla kuşkusuz İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nı en iyi İstanbullular bilir. Rıhtım Caddesi'nde Karaköy'den Tophane'ye doğru yol alırken caddeye taşan kalabalıktan yükselen sesler belki de İMKB'yi tarif etmenin en kolay yoludur. Ama çoğumuz bilmeyiz. Haliç'in diğer tarafında, Eminönü'nde bir başka borsa olduğunu. İMKB Başkanı'nı kıskandıracak güzellikteki binasıyla 1925'den beri faaliyet gösteriyor İstanbul Ticaret Borsası.

186 Cumhuriyet, 23 Nisan 1991.

İstanbul Ticaret Borsası'nda en yoğun işlem gören mallardan biri de canlı hayvan. Canlı hayvan borsası, Tuzla Aydınliköy'deki İstanbul Belediye Mezbahası ve Rendering Tesisleri'ne (İSMER AŞ) ait binayı kullanıyor. Binlerce metrekairelik kapalı alana sahip binada her hafta pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri büyük bir faaliyet var. Borsa yetkilileri işlemlerin "teamülen" bu üç gün içinde gerçekleştirildiğini söylüyorlar.

Borsada alınıp satılan kesimlik hayvanlar, işlemlerden önceki günün akşamı borsa binasına alınmaya başlıyor. İşlemler başlayana kadar geçen 12 saatlik süre içinde hem mal sahipleri adına çalışan görevliler hem de borsa görevlileri, bir süre sonra el değiştirerek kesimhanenin yolunu tutacağından habersiz bekleyen hayvanların bakımını sağlıyor.

Canlı hayvan borsasının işlemleri günün ilk saatlerinde başlıyor. Gece boyunca borsa binasında misafir edilen binlerce hayvan, bir anda alıcıların hücumuna uğruyor. Sürülerin bulunduğu bölmelerin önünde alıcı ile satıcı karşı karşıya. Fiyat düzeyini etkileyen birçok faktör var. İthal et fiyatları, aynı gün Sütlice, Duvardibi ve Tuzla'ya gelen kesik hayvan miktarı, Tuzla'ya gelen canlı hayvanın sayısı, perakende fiyatlar, alıcının ödeme şekli bunların en önemlileri.

Taraflar fiyatta anlaşırken, en yakın borsa memurunu bulup yapılan alış veriş tescil ettiriyorlar. El değiştiren sürü, bu aşamadan sonra kantara girmek üzere sırasını alıyor. Bina içinde yapılan yolculuk sırasında her sürünün başında bir veya daha çok "gözcü" var. Bir başka gruba katılan bir hayvanı üzerindeki "damga" hemen "ele veriyor." Damga olmasa da fark etmez" diyor bir borsa memuru ve ekliyor, "Bu adamlar hayvanlarını çocuklarından bile daha iyi tanırlar. Çünkü buraya gelene kadar bunlarla yatar, bunlarla kalkarlar."

Kantar, borsanın en can alıcı noktalarından biri. Sırası gelen sürü, alıcı ve satıcının gözleri önünde tartılırken bir veteriner hekim de sürünün içinde gözden kaçmış hasta hayvan olup olmadığına bakıyor. İTB yönetimi kantar konusunda çok hassas davranıyor. Hiçbir kantar memuru işlemler başlayana kadar o gün görev yapıp yapmayacağını, eğer görev yapacaksa hangi kantarın başında bulunacağını bilmiyor.

Tartılan sürüler artık kesimhaneye girmek üzere sıra bekliyor. Kesimin yapıldığı İSMER AŞ. küçükbaş hayvan başına 7.500 (7,5 lira), büyükbaş hayvan başına ise 36 bin lira (36 lira) alıyor. Bu ücretin içinde mal sahibinin isteği doğrultusunda derinin, sakatatın istenilen kişilere teslimi de var.

Çok sayıda alıcı ve satıcının katıldığı işlemler tamamen borsa görevlilerinin kontrolü altında. "Şaibeli" alış verişlerin tescili yapılmazken "manipülasyonlar" cezalandırılıyor. Alıcı ve satıcı arasında doğan ihtilaflar tarafların isteğine göre ya sistem içinde oluşturulan "hakem kurulu" ile çözülüyor ya da ticaret mahkemelerine yansıyor.

Kamyonlarla İstanbul'a gelip borsada el değiş-tirerek mezbahaya yollanan hayvan sayısı mevsime göre değişiyor. Bu sayı ithal etin bollaştığı sıralarda azalıyor. Kış aylarında da hayvan sayısı az. Yazın ise çoğalıyor.

Tuzla'nın Aydınlıköy'ü İstanbul'un et ve et ürünleri merkezi olmaya hazırlanıyor. Belediyeye bağlı mezbaha son derece düzgün bir şekilde faaliyetini sürdürüyor. Canlı hayvan borsasının yeni binası bitmek üzere. Ayrıca şu anda Sütlüce'de bulunan kesik et pazarı da yakında Tuzla'ya taşınacak. Deri sanayicilerinin inşa ettirdiği sanayi sitesi de bu tesislerin birkaç kilometre ötesinde. Yine yakın çevrede Maret, Elif gibi entegre et tesisleri bulunuyor. Diğer büyük salam, sucuk fabrikaları ile et işleyen firmaların da aynı bölgede arsaları olduğu ve tesislerini buraya taşıyacakları söyleniyor. Böylece İstanbul'a ister kesilmiş olarak isterse canlı halde giren hayvan doğrudan Tuzla'ya gelecek. Canlı hayvan burada el değiştirdikten sonra ya İSMER'de ya da özel kombinalarda kesilecek. Kesilen ya da kesilmiş halde İstanbul'a gelen hayvanların bir kısmı toptancı kasaplar tarafından perakendeci kasaplara pazarlanırken kalan kısım da et işleyen fabrikalara sevk edilecek."

2012 yılında Borsa'da tartımı yapılarak işlem gören, çevre mezbahalarda ve Mega Center tescil bürosunda muamelesi geçen canlı hayvanların miktarı küçükbaş olarak 309.749, büyükbaş olarak 163.061 adetti. 2011'de bu rakamlar küçükbaşta 403.246, büyükbaşta 176.733 idi.

2012'de Borsa'da tartılarak işlem gören canlı hayvanların sayısı ise küçükbaşta 133.361, büyükbaşta 10.216 oldu. Bir önceki yıl küçükbaş 204.820, büyükbaş 5.694 idi. Yine 2012'de çevre mezbahalarda ve entegre tesislerinde işlem gören canlı hayvanların adeti de küçükbaşta 176.388, büyükbaşta 152.845 oldu. Borsa'da işlem gören küçükbaş hayvan cinsleri beyaz karaman, kızıl karaman, kıvrıkcık, karayaka, süt kuzusu, ot kuzusu ve keçi; büyükbaş cinsleri ise öküz, tosun, inek, düve, dana, boğa, manda, malak ve buzağı idi.¹⁸⁷

2012 yılında Borsa'ya gelen canlı hayvanların sevk yerleri Edirne, İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ, Aydın, Balıkesir, Burdur, Bursa, Çanakkale, Denizli, İzmir, Afyonkarahisar, Aksaray, Ankara, Adana, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Düzce, Elazığ, Eskişehir, Gaziantep, Isparta, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kırıkkale, Kütahya, Sivas, Tokat, Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Iğdır, Kars, Kahramanmaraş, Muş, Şanlıurfa, Van, Artvin, Bayburt, Giresun, Kastamonu, Samsun ve Sinop'tu. Mesela Balıkesir'den o yıl 5.003 adet sığır, 465 koyun;

Adana'dan sadece 14 sığır; İstanbul'dan 212 sığır, 571 koyun, 976 kuzu, 103 keçi gelmişti. 2011'de ise İstanbul'un değişik yerlerinden Borsa'ya gelen canlı hayvan miktarı koyunda 22.980, kuzuda 3.249, keçide 35, sığırdan 1.044 idi.¹⁸⁸

2012'de işlem gören ve tescili yaptırılan deriler, koyun derisi, süt kuzusu derisi, keçi ve oğlak derisi, sığır derisi, dana derisi, manda derisi, büyükbaş hayvan derisi olarak ayrılıyor ve ilk sırayı 558.272 adet ile koyun derisi (yaş yapaklı) alıyordu. Bağırakta ise rakamlar, küçükbaş hayvan bağırsağı 695.072 adet, küçükbaş hayvan bağırsağı 66.925 adet, büyükbaş hayvan bağırsağı 12.034, sığır bağırsağı 12.489 şeklindeydi.¹⁸⁹

▼ 4 Ocak 1990 tarihli İstanbul Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Kararı'nda, Canlı Hayvan ve Et Şubesi tesisleri inşaatına ait sözleşmenin 3 Ağustos 1989 tarihinde imzalandığı belirtiliyor (altta).

İSTANBUL TİCARET BORSASI YÖNETİM KURULU KARARI				
Toplantı Numarası	Toplantı Tarihi			
8	4.1.1990			
Evrakın Nereden Geldiği				
Genel Sekreterlik				
Hangi Şubeye Ait Olduğu				
Karar Numarası	24			
187				
Gereği için : Meclis-Muhasebe-Hukuk ve İcra				
Bilgi için : Canlı Hayvan ve Et				
Konunun Özeti :				
<p>(Borsanın Aydınlıköy Canlı Hayvan ve Et Şubesi tesisleri inşaatına ait sözleşme 3.8.1989 tarihinde imzalanmıştır. Bu sözleşmenin 20.maddesinde, iş yeri teslimini müteakip en çok 5 ay içinde, borsa götürü bedelin %50 sine kadar iş miktarında artış veya eksiklik talebinde bulunabilecektir, denilmektedir. İşin bağlamasından bu güne kadar geçen süre içerisinde artacak veya eksilecek kalemlerin tespiti hususunda bir takım çalışmalar yapılmış olmasına rağmen henüz sağlıklı bir neticeye varılamamıştır. Ancak, yapılan çalışmalar, artış ve eksikliğin maksimum %20 civarında olacağını göstermektedir. Bu nedenle, 20.maddedeki sürenin 5 aydan 7 aya çıkarılması ve %50 artış, eksiklerin %20 ye indirilmesi halinde uzatılan süre içerisinde daha sağlıklı karar verebilmek mümkün olacaktır. Durumu saygılarımla arz ederim.)</p> <p>Şeklindeki kontrol Amirliğinin 4.1.1990 günlü yazısı okundu. Konu Üyeler arasında görüşüldü. Kontrolük teklifi komisyonumuzca uygun bulunduğundan tasvibine ve Konunun Yönetim Kuruluna sunulmasına, karar verildi. 4.1.1990 Saat: 14.00)</p> <p>Şeklindeki İnşaat Komisyonunun 4.1.1990 tarihli raporu okundu.</p> <p>Borsamız Canlı Hayvan ve Et Şubesi tesisleri inşaatına ait sözleşmenin artış ve eksikliklerle ilgili maddesindeki 5 aylık sürenin 2 ay daha uzatılarak artış ve eksiklik miktarlarının da %50 den, %20 ye indirilmesinin, detaylı çalışmaları müteakip, sağlıklı karar verebilmek açısından daha yararlı olacağı hususu üyeler arasında görüşüldü.</p> <p>K A R A R : Borsamız Yeni Canlı Hayvan ve Et Şubesi tesisleri inşaatına ait sözleşmenin 20.maddesinin birinci cümlesinin aşağıdaki şekilde tekdil için 6.7.1989 gün ve 205 sayılı Meclis Kararı doğrultusunda gereğinin yapılmasına ve Yüksek Borsa Meclisinin bilgisine sunulmasına, karar verildi.</p> <p>Maddde 20 : İlk cümle ESKİ "İşyeri teslimini müteakip en çok 5 ay içinde BORSA götürü bedelin %50 sine kadar iş miktarında artış veya eksiklik talebinde bulunabilir."</p> <p>YENİ "İşyeri teslimini müteakip en çok 7 ay içinde BORSA götürü bedelin %20 sine kadar iş miktarlarında artış veya eksiklik talebinde bulunabilir."</p>				
BAŞKAN N. BASMACI	BAŞKAN VEK. A. KÖRÜZ	ÜYE A. AK	ÜYE Ö. KARADAĞ	ÜYE M. KOPUZ
ÜYE O. OKUMUS	ÜYE İ. ÖZAY	ÜYE H. ÖZÇELİK	ÜYE T. ÖZDEMİR	Genel SEKRETER NUBULHÜDA PERKİN

187 İSTİB 2012 Yıllık İşlem Bülteni ve Fiyat Endeksi, s.115.

188 Aynı eser, s.115-123.

189 Aynı eser, s.137-139.

f- 2014 Yılında Canlı Hayvan ve Et Şubesi

Borsa'ya bağlı Canlı Hayvan ve Et Şubesi'nde ise, bugün, üstü kapalı olarak ayrı ayrı küçükbaş ve büyükbaş tesisleri ile kabul alanlarında kabul bölmelerine giden yükleme-boşaltma rampaları bulunmaktadır. Buradan hayvanlar bekleme alanlarına veya gerekli ise karantina bölgesine yerleştirilmektedir. Aynı şekilde satış padoklarında da yükleme-boşaltma rampaları mevcuttur. Büyükbaş hayvanlar için ayrılmış olan padoklardaki kotraların hepsinde yemlik ve suluk bulunduğu gibi, küçükbaş hayvanlar için tahsis edilmiş olan padoklardan kabul ve bekleme kotralarında da yemlik ve suluklar vardır.

Kapalı olan kabul ve bekleme ve satış padokları üstü kapalı olan "S" yollar ile birbirlerine bağlanmaktadır. Küçükbaş ve büyükbaş satış padoklarında ayrıca elektronik-mekanik tartı ile ilgili bürolar bulunuyor. Bu büroların önlerinde satılan hayvanların sayılıp damgalandıkları ve mezbahaya götürüldükleri alıcıların kotraları vardır. Haftada üç gün, Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri satış düzenlenmekte olup büyükbaş hayvanlar için satış işlemleri 08.00'de, küçükbaş hayvanlar için satış işlemleri ise 08.15'de başlamaktadır. Hayvanların önceden yani rezervasyonla satışı yoktur. Satışlar, alıcı-satıcı ve mal sahiplerinin bir araya gelerek ve malın başında pazarlık usulüyle yapılmaktadır.

2014 yılı itibariyle kapalı padokların canlı hayvan kapasitesi şöyledir:

Büyükbaş: Kabul, bekleme ve satış padokları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kabul kısmı; bekleme ve karantina padokları, bekleme kısmı; kapasitesi 1.000 adet, satış kısmı kapasitesi ise 500 adet olmak üzere toplam 1.500 adet büyükbaş hayvan kapasitelidir.

Küçükbaş: Kabul, bekleme ve satış padokları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kabul bölümü 1.000 adet, bekleme bölümü 7.000 adet ve satış bölümü 7.000 adet olmak üzere toplam 15.000 adet küçükbaş hayvan kapasitelidir.

Tesislerde küçükbaş için, 2 adet Toledo marka 10.000 kg çekerli elektronik ve bir adet Pffister marka 7.000 kg çekerli mekanik kantar; büyükbaş için ise, 2 adet Toledo marka 10.000 kg çekerli elektronik ve bir adet Pffister marka 7.000 kg çekerli mekanik kantar bulunmaktadır. Ayrıca küçükbaş hayvanlar için toplam 232 adet kotra (18 kabul, 102 bekleme ve 112 satış kotrası) vardır. Küçükbaş için kapalı alan; kabul 1.341, bekleme 7.558 ve satış 5.996 metrekare olmak üzere toplam 14.895 metrekaredir. Büyükbaş için ise; kabul 1.004, bekleme 4.919 ve satış 3.393 metrekare olmak üzere toplam 9.316 metrekaredir. Büyükbaş hayvanlar için toplam kotra adeti de 52 olup, bunun 4'ü kabul, 30'u bekleme ve 18'i satış kotrasıdır.¹⁹⁰

Tuzla Aydınlıköy'de bulunan Canlı Hayvan ve Et Şubesi padokları (yanda).

190 2014 yılına ait Canlı Hayvan ve Et Şubesi'ne ait bilgiler İstanbul Ticaret Borsası yetkililerinden alınmıştır.

G- İstanbul Ticaret Borsası'nın Sosyal Duyarlılıkları

İstanbul Ticaret Borsası, kurulduğu ilk yıllardan itibaren kendi bünyesinde istihdam ettiği memur ve müstahdemlerin acil ihtiyaçları söz konusu olduğunda onlara yardım elini uzattığı gibi, kurum dışında da pek çok dernek, kurum ve kuruluşa maddi destek sağladı. Türkiye'nin içinden geçtiği en krizli dönemlerde bile borsa yönetimi sosyal duyarlılığını kaybetmeyerek, şartların el verdiği ölçüde, hayır ve hasenat faaliyetlerine devam etti. Sosyal yardımlardan camilere, silahlı kuvvetlerden eğitim, kültür ve sanata kadar çok farklı alanlara kaynak aktardı, burslar verdi ve para yardımlarında bulundu. Borsa gelirlerinin bir kısmı yardımlara tahsis edilerek süreklilik kazandı. Şimdi Borsa'nın, 1920'li yıllardan günümüze kadar yaptığı yüzlerce sosyal içerikli yardım ve faaliyetlerden sadece bir kısmına değinilecektir.

1- Kurum Çalışanlarına Yönelik Yardımlar

a- Tedavi Yardımı

Borsa memur veya müstahdemlerinin ya da aile fertlerinden birinin ciddi bir rahatsızlığı söz konusu olduğunda borsa yönetimi, talep etmeleri durumunda, tedavilerine bir nebze olsun destek olabilmek amacıyla onlara yardımcı oluyordu: 1929'da hasta ailesini tedavi ettirebilmesi için muamelat şubesi memurlarından İsmail Hakkı Bey'e sene sonuna kadar maaşından kesilmek üzere bir maaş avans verilmiş; aynı şekilde hasta ailesini tedavi ettirecek olan ser-hademe Nuri Efendi'ye de yine bir maaş avans verilmiş; tedavisi için Bursa'ya gitmek istediğini beyan eden tevzi memuru Hakkı Bey'e senelik iznine sayılmak şartıyla müsaade edilmişti.¹⁹¹

1930'da hasta olarak yatmakta olduğu doktor raporuyla belgelenen muamelat şubesi memurlarından Hükmü Bey'e 20 gün iznin yanı sıra ayrıca bir maaş oranında ikramiye verildi. Kendini ve eşini tedavi ettirmesi için aynı şube memurlarından Bedri Bey'e sene nihayetine kadar kesilmek şartıyla bir maaş avans; daktilo memuru Fatma Hanım'a da rahatsızlığı nedeniyle hem avans hem izin verildi.¹⁹²

1933 yılında Borsa'da anlaşmalı olarak istihdam edilen bir doktor vardı. Bu doktor, anılan tarihte, Borsa'ya gelemeyecek kadar hasta olan memurların evlerine kadar gidip muayene ve tedavi ediyordu.¹⁹³

1943 yılı başında rahatsızlanıp bir süre tedavi gören Ticaret Borsası Umumi Katibi Akif Aral

Bey gördüğü tedavi sonucu kısmen iyileştiği halde borsa yönetiminin işe başlatılmadığı. 9 Nisan 1943 tarihli toplantıda Akif Bey'in durumunu görüşen yönetim, Akif Bey'in tam anlamıyla iyileşmediğinden bir ay daha tedavi olması ve dinlenmesi gerektiğine karar vererek, kendisine bu zor gününde yardımcı olmak için ayrıca 1942 yılı varidat fazlasından 1.000 liraya kadar yardım yapılmasına hükmetti. Borsa yönetiminin Akif Aral hakkında aldığı, vefa örneği olan bu kararın metni aynen şöyleydi:¹⁹⁴

"Borsanın kuruluşundan beri önce komiserlik sonra ve halen umumi katiplik vazifesini liyakatle ve feragatle ifa etmiş bulunan Akif Aral'ın bir müddetten beri hasta, tedaviye ve yardıma muhtaç bir halde bulunduğu ve hastanede yatmakta olduğuna ve aynı zamanda bir aile idaresi ile mükellef bulunduğu için Borsa'dan aldığı maaş bu günkü ihtiyaçlarını ve hususiyetle tedavi ve hastane masraflarına yetişmediği için acil bir yardım yapılmadığı takdirde hastaneden çıkarılması gibi sıhhati için çok vahim netice doğurabilecek bir durum ile karşı karşıya gelmesi muhakkak bulunduğu binaen buna meydan verilmemek için Borsanın 1942 yılı varidat fazlasından kendisine bin liraya kadar bir yardım yapılmak üzere Yüksek Vekaletin tasviplerinin istenmesine karar verildi."

Borsa'nın kurum çalışanlarına yönelik bir başka yardımseverlik örneği de, 1951'de tüberküloz olan kontrol memuru Yahya Berki Karagözoğlu'na gösterilen anlayış ve kolaylıktı: Haydarpaşa Numune Hastanesince 12 Mart 1951 tarihinde kendisine iki aylık istirahat verilen Karagözoğlu, bu sürenin dolması üzerine 11 Mayıs 1951 günü vazifeye başlamış, ancak Borsa doktorluğunun 14 Mayıs 1951 tarihli raporuyla genel durumunun çalışmaya elverişli olmaması nedeniyle istirahat müddeti uzatılmıştı.¹⁹⁵

▼ Borsa, 1951 yılında tüberküloz olan kontrol memuru Yahya Berki Karagözoğlu'na dinlenmesi için izin vermişti. Karagözoğlu aynı zamanda Fenerbahçe Spor Kulübü'nün önemli isimlerindendi. 1911-1912 yılı şampiyonluğu fotoğrafında solda ortada oturan fesli kişi Karagözoğlu'dur. Fenerbahçe Spor Kulübü'nü kapandıktan kurtaranlar arasında yer alıyor (altta).

191 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1929.

192 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1930.

193 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1933, 550. celse.

194 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1943, s.97.

195 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951.

Fotoğraf: Osman Kuvvet

İstanbul Ticaret Borsası ▲
yönetimi, çalışanlarının
zor günlerinde yanında
oldu.

Ticaret Borsası Umumi Katipliğini yapan Mahmut Pekin, 1951 yılında, öteden beri muzdarip olduğu hastalığının artması üzerine Esnaf Hastanesi'ne giderek muayene olmuş ve doktorlar kendisine, Bursa'da sıcak su ve elektrik tedavisi önermişlerdi. Bunun üzerine borsa yönetimine bir dilekçe veren Pekin, Esnaf Hastanesi'nden aldığı raporu delil göstererek, Bursa'da radyoaktif banyolar tatbik edilmek ve aynı zamanda tedavi olmak üzere dört hafta süreyle Bursa kaplıcalarına gitmesine izin verilmesini rica etti ve neticede yönetim, umumi katibin sunduğu hastane raporu ile birlikte izin talebini kabul etti. Alınan karar gereği kendisine ayrıca 300 lira da avans verilecekti.¹⁹⁶

Aynı yıl bir başka borsa çalışanı da yönetime müracaat ederek, müptela olduğu hastalığın tedavisi için sevk edildiği Esnaf Hastanesi'nin kendisini kansız bulduğunu, üstelik kansızlığının ciddi düzeyde olduğunu, bundan dolayı 15 gün mutlak istirahat etmesinin şart olduğunu söylediğini ifade edip bir maaş avans talebinde bulundu. Talebi değerlendiren yönetim, bir sene kesilmek üzere kendisine bir maaş avans verilmesini uygun buldu.¹⁹⁷

Borsa hademesi Vasıf Tuna, 18 Temmuz 1951'de bir dilekçe vererek, 14 Temmuz 1951 tarihinde Haseki Hastanesi'nde ameliyat olan peritonit tüberküloz hastası olan karısına taburcu olduktan sonra iyi bakabilmek için 200 lira avans istedi. Yapılan görüşmede, Vasıf Tuna'ya, 10 eşit taksitte maaşından kesilmek şartıyla 200 lira verilmesi kararlaştırıldı. Aynı sene karısı tüberküloz olan bir başka borsa memuruna da, karısının mutlaka kullanması gereken ilaçları alabilmesi için bir maaş avans verildi.¹⁹⁸

b- Evlilik ve Çocuk Parası

İstanbul Ticaret Borsası, tedavi yardımının yanı sıra, evlenecek olan memurlar ile yeni çocuğu olan personeline de yardımcı oluyordu. Evlenme yardımları arasından birkaç örnek olarak, mesela 1929'da muamelat şubesi memurlarından Selami Bey'e sene nihayetine kadar maaşından kesilmek üzere verilen bir maaş avansı,¹⁹⁹ 1951 yılında evleneceğinden bahisle para yardımı isteyen istatistik şubesi memurlarından Behçet Çalışkan'a zaruri masraflarını karşılaması için ödenen bir maaş avansı,²⁰⁰ yine 1951 sene-

196 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.283.

197 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951.

198 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951.

199 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1929 ve yıl 1951..

200 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.275-276.

sinde evleneceğini beyan eden kasaplık işleri tetkik memuru Ethem Menküer'e verilen bir maaş avans; kasaplık şubesi ahırcularından Vecdettin Bengi'ye ödenen bir maaş avans ile borsanın memurelerinden Vedia Kasaymirza'ya verilen bir maaş avans gösterilebilir.²⁰¹ 1951 yılı başında borsa yönetimine başvurup 15 gün sonra evleneceğini beyan eden daktilo memuru Ayten Tan'a da yönetim, bir yılda ödemesi şartıyla bir maaş nispetinde avans verilmesini kabul etti, ancak evlenmediği takdirde bu paranın defaten kendisinden alınmasını istedi. Bundan dolayı Ayten Hanım'ın bir ay zarfında evlenip, resmi evlilik belgesini getirmesi gerekiyordu.²⁰²

Borsaca yapılan çocuk yardımlarına ilişkin olarak da, mesela kasaplık işleri ahırcularından Yusuf Öziç ile merkez hademelerinden İsmail Hakkı Kefeli'nin 1951 yılı içinde doğan erkek çocukları için verilen 200'er lirayı; laboratuvar hademelerinden Yaşar Kınaytürk'ün aynı yıl Haydarpaşa Numune Hastanesinde dünyaya gelen kız çocuğu için ödenen 200 lirayı ve merkez hademelerinden Nazım Özkan'ın kızı için verilen 200 lirayı zikredebiliriz.²⁰³ Merkez kalorifercisi Hasan Turit ile muamelat kontrol memuru İrfan Kutlu da aynı yıl doğum yardımı alan borsa çalışanlarındandı.²⁰⁴ 1952 yılında İstanbul Üniversitesi İkinci Kadın Doğum Kliniği'nde bir erkek çocuk doğuran muhasebe şubesi memurelerinden Vedia Atlığ'a ise 100 lira yardımda bulunuldu.²⁰⁵

c- Yakacak ve Ölüm Yardımı

Tedavi, evlilik ve doğum yardımları dışında borsa çalışanlarına düzenli olarak yakacak parası adı altında ayrı bir ödeme daha yapılıyordu. 1951 yılında başlatılan bu uygulamada, borsa çalışanlarına istedikleri takdirde, kışlık odun veya kömür ihtiyaçlarını karşılamaları için seyyanen 150'er lira yakacak bedeli veriliyor, daha sonra bu miktar 12,5 liralık taksitler halinde maaşlarından kesiliyordu.²⁰⁶ Bunun dışında çocuğu vefat edenlere veya mali sıkıntı içinde bulunanlara da avans şeklinde maddi destek sağlanıyordu. Mesela 1930 yılında oğlu vefat eden muamelat şubesi memurlarından Süreyya Bey'e bir maaş nispetinde avans verilmiş,²⁰⁷ 1951 senesinde de ekonomik sıkıntı içinde bulunan borsa memur ve müstahdemlerinin tamamına ortak talepleri üzerine birer maaş avans ödenmesine karar verilmişti.²⁰⁸

201 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.283.

202 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951.

203 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951.

204 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.43-44.

205 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1952.

206 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.194.

207 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1930, 28 Ocak 1930 tarihli celse kararı.

208 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.85.

d- Mahalle Bekçisine Ödül

İstanbul Ticaret Borsası yönetimi 1952 yılında borsanın bulunduğu mahallin güvenliğinden sorumlu gece bekçisine özel bir ödül verdi. Ödülün sebebi, bekçinin, Hamidiye Medresesi yani borsa binasının kurşunlarını çalmaya gelen bir hırsız yakalamış olmasıydı: 1952 yılı başında bir gece hüviyeti meçhul bir hırsız tarafından Borsa kubbelerinden bir miktar kurşun çalınmış, ancak faili bulunamamıştı. 26 Mart 1952 gecesi de aynı maksatla borsa binasına gelen hırsız kubbeler üstünde dolaşırken bölge bekçilerinden 47 yaka numaralı Ali Eker tarafından yakalanarak emniyete teslim edilmişti. Bunu öğrenen Borsa yönetimi de bir hatışınaslık örneği göstererek bu kahraman bekçiyi 25 lirayla taltif etti.²⁰⁹

2- Kurum Dışı Yardımlar ve Faaliyetler

a- Eğitime Destek

İstanbul Ticaret Borsası'nın kurum dışı sosyal içerikli yardımlarının başında öğretim ve eğitime sağladığı destekler geliyordu. Şüphesiz bu alandaki desteklerin en önemlisi, geleceğin Türkiye'sini inşa edecek olan gençlere verilen öğrenci burslarıydı. Ticaret Borsası'nın tahsis ettiği burslar sayesinde binlerce talebe öğrenimlerini rahatlıkla sürdürebildikleri gibi, bazı öğrenciler ise, Borsa tarafından yüksek tahsil için Avrupa'ya da gönderildiler: Mesela 1929'da, Tarsuslu Mahmut Derviş isminde genç bir öğrencinin Ticaret Borsası adına yüksek ihtisas tahsili için İngiltere'ye gönderilmesi kabul edilmiş, ancak 1929 bütçesinde talebe tahsisatı olmadığından o yıl bu hayırlı düşünce gerçekleşmemişti. Bunun üzerine, 11 Haziran 1929'da toplanan borsa yönetimi konuyu yeniden müzakere etmiş ve adı geçen öğrencinin 1930 bütçesine konulacak talebe tahsisatıyla İngiltere'ye gönderilmesine karar vermişti.²¹⁰

1951 yılında İstanbul Birinci Ticaret Lisesi'nde okuyan dört öğrenci Borsaca himaye ediliyordu. Bu öğrencilerden biri sınıfını geçtiği için gelecek yılda da burs ve yardım almayı sürdürecektir, bütünlümeye kalan diğer öğrencilerin durumu ise Eylül'de girecekleri bütünlümeye sınavları sonuçlarına göre belli olacaktı. Bütünlümeye başarılı olan yani alttan ders bırakmayan öğrenciler Borsa tarafından yine himaye edilecekti.²¹¹

İstanbul Ticaret Borsası yalnız ticaret lisesi öğrencilerini değil üniversite öğrencilerini de destekliyordu. Mesela 1951'de İktisat Fakültesi'nde okuyan Hasan Tuna adlı bir öğrenci Borsa'ya müracaat ederek yardım talebinde bulunmuş ve bu talep Borsa Himaye Komisyonu'nda değerlendirilmeye alınıp, hemen ilgili fakülte nezdin-

209 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1952.

210 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1929, 2 Nisan 1929 ve 11 Haziran 1929 tarihli celseler.

211 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.267.

*Ticaret Borsası,
1930'da Tarsuslu
Mahmut Derviş
isimli genci,
yüksek öğrenim
için İngiltere'ye
gönderdi.*

*1955 yılı
bütçesinden
Yüksek İktisat
ve Ticaret
Okulu, İktisat
Fakültesi ve
ticaret liselerinde
okuyan 30
öğrenci için
ayrılan tahsisat
14.500 liraydı.*

11 Nisan 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre, üniversite öğrencilerine yapılacak yurt için Borsa 25 bin lira yardımda bulunmuştu (üstte).

Borsa yönetimi, 2014 yılında da eğitime yardım faaliyetlerine devam ediyordu. Kadıköy İmam-Hatip Lisesi'ne kütüphane yapımı için yardımda bulundu. (altta).

de öğrenci hakkında tetkikatta bulunulmuştu. Buna göre adı geçen öğrenci bütün derslerinden sınavlarını vererek üçüncü sınıfa kadar başarıyla gelmiş ve emniyetten alınan bilgiye göre de fakir olduğu anlaşılmıştı. Himaye Komisyonu bu durumda öğrencinin Borsaca desteklenmesi lehinde rapor verdi. Neticede Hasan Tuna'nın vermiş olduğu burs talebine ilişkin dilekçesi ile güvenlik soruşturması evrakı dikkate alınarak bu öğrencinin mali vaziyeti dolayısıyla Borsaca himaye altına alınması kararlaştırıldı. Öğrencinin istihkakı yani bursu 1 Şubat 1951'den itibaren ödenmeye başlayacaktı.²¹²

1954 öncesi Borsa tarafından himaye edilen öğrenci kontenjanı 28 iken, 1954 bütçesinde bu rakam 30 olarak belirlendi. Kontenjan artırımına gidilmesinin sebebi, Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nda yardıma muhtaç talebe sayısının fazla olmasıydı. Bu değişiklikle adı geçen okulun burs kontenjanı 16 oldu. 1954 yılı başında Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'ndan 6 kişi Borsa'dan burs almaya devam ediyordu. Boş bulunan burs kontenjanı için yapılan müracaatları değerlendiren Borsa Talebe Himaye Komisyonu, bunlar arasından seçtiği 10 öğrenciyi yönetim kuruluna teklif etti. Neticede komisyonun önerdiği isimler yönetimce de uygun bulunarak kendilerine burs bağlandı. İleride belki Türkiye ekonomisinde mevki veya söz sahibi olacak bu 10 öğrencinin isimleri şöyleydi: Sacide Ural, H. Hüseyin Hasırcı, Semiha İpçicağır, Sait Dilik, Erdoğan Özsoyer, Oğuz Arıbaş, Ferit Özdemir, Muzaffer Furtun, Hüseyin Hüsametdin Özer, Mümtaz Kola.²¹³

Borsanın aynı yıl İktisat Fakültesi burs kontenjanı 7'ydı. Sene başı itibariyle bir talebenin bursu devam ediyor, diğer 6 kişilik kontenjan boş bulunuyordu. Burs almak üzere evraklarını tamamlayanlar arasından 2 öğrencinin, Ali Dalkıran ile Mehmet Ergün Börtüçene'nin durumları Borsaca himaye edilmeye değer bulunduğu için kendilerine 1954 yılından başlamak üzere burs tahsis edildi.²¹⁴ 1955 yılı borsa bütçesinden Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu, İktisat Fakültesi ve

ticaret liselerinde okuyan 30 öğrenci için ayrılan tahsisat 14.500 liraydı.²¹⁵

İstanbul Ticaret Borsası'nın, öğrenciler başta olmak üzere, eğitim camiasına yaptığı yardımlar zamanla genişleyerek önemli rakamlara ulaştı. Borsa Vakfı bugün, lise talebeleri ile İstanbul ve Marmara üniversitelerinin iktisat, işletme ve siyasal bilgiler fakültelerinde öğrenim gören çok sayıda öğrenciye burs vermeyi sürdürüyor.²¹⁶ 2012 yılı içerisinde Borsa'dan burs alan öğrenci sayısı toplam 2.410 idi. Bunların 710'u Türkiye'nin muhtelif üniversite ve dört yıllık yüksek okullarında okuyan öğrenciler olup, gerisi, yani 1.700'ü lise ve meslek lisesi talebesidir.²¹⁷

İstanbul Ticaret Borsası'nın eğitime katkısı sadece burslardan ibaret değildi. Borsa yönetimi, resmi makamlar ile bazı eğitim kurumları ve derneklerinden gelen öğretime yönelik yardım taleplerini de boş çevirmiyordu. Söz gelimi, 1928'de İstanbul Valiliği vasıtasıyla gelen bir yardım çağrısı üzerine Borsa, Ticaret Odası'ndan fevkalade tahsisat talep ederek, Millet Mekteplerine 500 lira yardımda bulundu.²¹⁸ 1947'de ticaret evlerine muhasip yetiştirmek amacıyla Ticaret Odası ve İstanbul Ticaret Borsası tarafından desteklenen pratik akşam kursları açılıyordu. İş saatleri dışında uzman öğretmenler tarafından mesleki bilgiler verilen bu kurslara okuma bilen herkes kaydolabiliyordu. 1 Mart 1947'de başlayacak beşinci devre kurs kayıtları, Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulunda Pazartesi, Salı ve Perşembe günleri saat 09.00-12.00; Fatih, Beşiktaş ve Şişli Halkevlerinde Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri saat 18.00-19.00 arasında yapılıyordu.²¹⁹

Bu kurslarda istihdam edilen öğretmenlerin maaşlarının bir kısmını da Borsa karşılıyordu. 1951 yılının ilk yedi aylık öğretmen maaşları ücretlerinden Borsa'nın hissesine düşen miktar 3.354 liraydı.²²⁰ 1954'de Borsa, talepleri üzerine, Kadıköy- Bahariye İlkokulu Öğrencilerini Koruma ve Yetiştirme Derneği'ne 100 lira yardımda bulundu. 1955'de Yüksek Ticaret Mektebi mezunları cemiyetine 250, Erenköy İlkokulu Fakir Çocukları Yardım Derneği'ne 100 lira bağış yaptı.²²¹ 1946'da üniversite talebeleri için inşa edilecek öğrenci yurduna 25 bin lira teberruda bulundu.²²² 1997'de ise, İstanbul'un ihtiyacı olan 2.500 derslikten 800'ü İTO, İSO, DTO ve İstanbul Ticaret Borsası tarafından ortaklaşa yaptırılacaktı.²²³

212 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951.
213 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.15-16.
214 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1954.

215 Borsa Meclis Zabıt Defteri, yıl 1954, s.75.
216 Cumhuriyet, 12 Ekim 2002.
217 İSTİB 2012 Yılı Faaliyet ve Ekonomik Raporu ile Bilançosu.
218 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1928, s.177.
219 Cumhuriyet, 16 Şubat 1947.
220 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.291.
221 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951 ve yıl 1953.
222 Cumhuriyet, 11 Nisan 1946.
223 Cumhuriyet, 8 Ağustos 1997.

- 75 -

Savaş Derneğine, (500) lirasının Dürüşsafakayaş (500) lirasının Şehitlikleri İmar Cemiyetine ve (250) lirasının Eminönü kazası Kızılay şubesine tevai ve tesviyesi suretile bakiyesinin Başkanlık emrinde luzumu halinde sarf edilmek şartile tahsis ve tesviyesile (20.000) yirmi bin lira, 3.ncü (Talebe yardım) maddesinin Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu ile İktisat Fakültesi 1.nci ve 2.nci Ticaret liselerinde talebe bulunan ve Borsaca himaye edilen otuz talebeye verilmekte olan kırkar lira dolayısıyla (14.500) on dört bin beşyüz lira ile fasıl yekûnunun (34.500) otuz dört bin beşyüz lira olarak, 8.nci fon faslının 5590 sayılı Odalar ve Borsalar kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair 6253 sayılı kanun gereğince geliri (100.000) lirayı aşan Borsalar gelirlerinin yüzde onunu iki müsevi taksitte Haziran ve Aralık aylarında Birlik adına Birlik İdare kurulunun göstereceği millî bir bankaya yatırmak mecburiyetinde bulunması hükmü gereğince hakiki gelir olan (752.357) liranın yüzde onu olan (75.235) yetmişbeş bin ikiyüz otuz beş lira olarak kabulüne ve gider bütçesinin masraflar yekûnunun (746.696) yediyüz kırk altı bin altı yüz doksan altı lirası balığ olduğu ve varidatla nazaran (50.661) elli bin altiyüz altmış bir lira fazlalı varidatla umumî yekûnun (797.357) yediyüz doksan yedi bin üçyüz elli yedi lira ile merkezin 1955 senesi gelir ve gider bütçesinin mütevezin bulunduğu görülmüş ve bu suretle gelir ve gider bütçesile daimî memurlar ve müteferrik müstahdemler ve muvakkat memurlar kadroları heyeti umumiyesi reye konularak ittifakla kabul olunmuştur. Bir örnekleri tasdikli olarak ilişik bulunan merkezin 1955 senesi gelir ve gider bütçesi, esbabi mucibe raporu, varidat listesi, daimî memurlarla müteferrik müstahdemler ve muvakkat memurlara ait kadroların ve bunlara ait İdare kumlu kararının muvafık olduğundan 5590 sayılı kanunun 43 ncu maddesinin (h) fıkrasına tevfiқан tasdikile tatbikine ittifakla karar verilerek Canlı hayvan şubesi bütçesinin müzakeresi için 29/12/1954 tarihine müsadif Çarşamba günü saat 15 de toplanılması kararlaştırılarak oturum son verildi.

Onbir sahifelik tutanak Borsa Meclisinin 3/3/1955 gün ve 6.ncü oturumunda okunup kabulüne karar verilmiştir . 3/3/1955

Meclis Başkanı
Neomi Komili

Umumî Kâtip
Ferit Matinsoy

İdare heyeti ve
Meclis Raporu
Osman Bayaş

Neomi Komili

Ferit Matinsoy

Osman Bayaş

Fotoğraf: İSTİB Arşivi

◀ 1954 yılı zabıt defterinin 75. sayfasında yer alan kararlara göre borsaca himaye edilen ticaret liselerinde öğrenim gören 30 talebeye 14 bin 500 lira bütçe ayrılmıştı (yanda).

Borsa yönetimi ►
Burgazada'da yapımı devam eden ve adanın ilk camisi olan Burgazada Camii'ne de 1.000 lira yardımda bulundu (yanda).

Borsa, Burgazada Camii yapımında bin lira yardımda bulunmuştu. Borsanın yardım ettiği diğer bir mabed ise Sütlüce'de bulunan Bademlik Camii idi. Bademlik Camii İnşa Heyeti'ne 1955 yılı varidat fazlasından 5 bin lira verilmesine dair 26 Ocak 1956 tarihli kararla birlikte Borsa'nın bu camiye yaptığı toplam yardım 10 bin lirayı bulmuştu.

b- Hayır Kuruluşları, Hastane ve Camiler

Borsa yönetimi aynı zamanda çeşitli hayır kuruluşları ile cami inşaatlarına da katkı sağlıyordu. Yardım talebinde bulunan Sivil Genel Emekli Derneği'ne olumlu cevap vermeyen borsa yönetimi, Türkiye Eski Muharipler Birliği ile Türkiye Sağır, Dilsiz ve Körler Cemiyeti'nden gelen bağış taleplerini reddetmeyip kabul etti. Her iki hayır kuruluşuna 100'er lira bağış yapıldı.²²⁴ 1951 senesinde Türkiye'ye iltica eden göçmenlere hizmet için kurulan Türkiye Yardım Birliği'ne de Borsa'ca toplu yardım kararı alındı.²²⁵ Borsa azasından A. Nafiz Özalp Valilik bünyesinde teşkil edilen göçmenlere yardım komitesi üyeliğine getirildi. Komite, göçmenlere yardım amacıyla başlatılan bağış seferberliğinde aktif rol alarak önemli miktarda para toplanmasına vesile oldu.²²⁶

Bunlar dışında, Ticaret Borsası'nın düzenli olarak destek olduğu kuruluşlar da vardı. Borsa bütçesinden her sene pay ayrılan kuruluşların başında Esnaf Hastanesi geliyordu. 1955 yılı bütçesine göre Borsa'nın bu hastaneye yıllık katkısı 7 bin liraydı. İkinci sırada 1.000 lira tahsisatla Darülaceze vardı. Onu 500'er lirayla Darüşşafaka, Verem Savaş Derneği ve Şehitlikleri İmar Cemiyeti takip ediyordu. Listenin sonunda borsa bütçesinden o tarihte 500 lira yardım alan Kızılay Eminönü Şubesi vardı.²²⁷ 1986'da Borsaca yardım edilen kuruluşlar şunlardı: Vakıf Gureba Hastanesi Yardım Cemiyeti, Beyoğlu Belediye Hastanesi Kalkındırma Derneği, Beyoğlu İlk Yardım Hastanesi Yardım Derneği, Darülaceze, Verem Savaş Derneği Merkezi, Kızılay Eminönü ve

Beyoğlu Şubeleri, İstanbul İlkokullarında Okuyan Yoksul Çocuklara Yardım Cemiyetleri Birliği, Sütlüce Cemal Altus İlkokulu, Sütlüce Muallim Cevdet İlkokulu Yoksul Çocuklar Derneği, Türkiye Muharipler Derneği, Türkiye Kanserle Savaş Vakfı, İşletme İktisadi Enstitüsü.²²⁸

Ticaret Borsası inşaat halindeki bazı camilere de maddi destek sağlamıştı. Borsa'nın yardımda bulunduğu camilerden biri, yapımına 1952'de başlanan Burgazada Camii idi. Proje tamamlandığında adanın ilk camisi burası olacaktı.

1952'de faaliyete geçen Camii Derneği, inşaat için hayır kurumlarından bağışlar toplama-ya başladı. Aynı amaçla Ticaret Borsası'ndan da yardım talep etti. Neticede Borsa, İstanbul'un bu şirin adasında yapılmakta olan camiye yardımcı olmayı kabul ederek 1.000 lira bağışta bulundu.²²⁹ Borsa'nın yardım ettiği bir başka mabed Sütlüce'deki Bademlik Camii idi: Bademlik Camii inşaatı birçok hayır sahibinin destekleri ve bilhassa Borsa'nın 1955'de yaptığı bağışla başlamış, ancak toplanan paralar yetmeyince inşaat bitirilememişti. Para geldikçe çalışmalara yeniden başlanıyor, para tükenince inşaat da duruyordu. Sütlüce Camii İnşa Derneği 1956 yılında camiye tamamlayabilmek için Borsa'nın kapısını bir kez daha çaldı.

Konu 21 Şubat 1956 günkü Borsa Meclisi toplantısında ele alındı: Borsa azalarından Hayati Düğencioğlu ve Numan Balto, Sütlüce tesislerinde çalışan memur ve müstahdemlerin yapılmakta olan camiden mevcut haliyle bile istifade ettiklerini, bu camiye tamamlamanın borsa için bir şeref vesilesi olacağını, caminin ikmal için gerekli olan 15 bin liranın bir bölümünün tüccarlar arasından toplandığını söyleyerek, Ticaret Borsası'nın geçen sene olduğu gibi bu sene de camiye 5 bin lira yardımda bulunmasını teklif ettiler. Neticede Sütlüce Bademlik Camii İnşa Heyetine 1955 yılı varidat fazlasından 5 bin lira verilmesine dair 26 Ocak 1956 günlü idare kurulu kararı meclis tarafından da uygun bulunarak tasdik edildi. Böylelikle, Borsa'nın Bademlik Camii inşaatı için yaptığı kurumsal katkı 2 yılda 10 bin lirayı buldu.²³⁰

Ticaret Borsası, 1951 yılında Ekonomi Bakanlığı'nun isteği üzerine İzmir Enternasyonal Fuarında açılacak olan istihbarat bürosu ve ihraç malları pavyonunun masrafına da iştirak ederek iki bin liralık katkı sağladı.²³¹ 1958'de yanan Borsa Borsası binası için açılan yardım kampanyasına da 25 bin lira bağışta bulundu.²³²

224 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, 1954, 1955..

225 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.111.

226 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.65.

227 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1954, s.74-75.

228 İstanbul Ticaret Borsası 1986 Bütçesi, s.11.

229 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1952, s.552.

230 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1956, s.24-25.

231 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1951, s.263.

232 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1958, s.175-176.

c- 1939 Erzincan Depremi ve Borsa

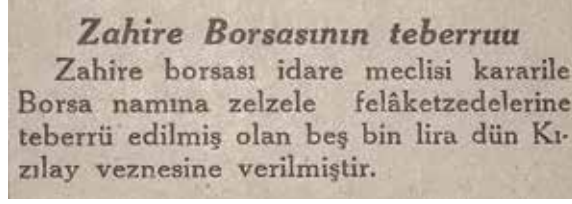
1939 yılının son günlerinde Türkiye'yi derinden sarsan bir deprem felaketi oldu. Tarih boyunca birçok depreme sahne olan Erzincan, bu kez çok daha şiddetli bir zelzeleyle karşı karşıya kaldı. 26-27 Aralık 1939'da meydana gelen deprem şehri adeta yerle bir etti. Kent ve çevresinde yaklaşık 40 bin kişi hayatını kaybetti.²³³

İstanbul Ticaret Odası Mecmuası bu elim olayı 1940 yılı Ocak sayısının ön kapağında, siyah çerçeve içerisine alınmış bir yazıyla okuyucularına duyurdu. Yazıda, 1939 senesinin son günlerinde memleketimizin şark vilayetlerinden bazılarında büyük bir zelzele vukua geldiği, depremin özellikle Erzincan ve Tokat vilayetleri ile civarında şiddetle hissedildiği ve çok sayıda insanın vefat ettiği söyleniyor, bölgeden alınan haberlere göre zelzele mıntıklarında maddi tahribatın da çok büyük olduğu belirtiliyordu.²³⁴ Felaketin sebep olduğu yıkımlar, zararlar ve ölümlerden dolayı büyük üzüntü duyduklarını ifade eden mecmua, kışın ortasında ve şiddetli kar fırtınaları arasında evsiz-barksız, aç ve çıplak kalan vatandaşlara her türlü yardım için en küçüğünden en büyüğüne değin bütün Türk milletinin seferber olup vefakarlık göstermekte olduğunu yazıyor, bu arada, İstanbul'daki ticari, sınai ve mali müesseseler ile ticaret ve sanayi erbabının da felaketzedelere yardım için bağış yarışına girdiklerini haber veriyordu.²³⁵

Erzincan depremi için yardım kampanyasına katılan kurumlardan biri de İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası idi. Hadise duyulur duyulmaz harekete geçen borsa yönetimi, 29 Ocak 1939 günü, Erzincan depreminin yaralarının sarılması için Kızılay'a 5 bin lira bağışta bulundu.²³⁶

d- Borsa'nın Diğer Yardım ve Neşriyat Faaliyeti

İstanbul Ticaret Borsası 1950'de, İstanbul'un 500. fetih yıldönümü hazırlıkları komitesine yardımda bulunduğu gibi,²³⁷ 1963'de de Milliyet gazetesinin düzenlediği "Atatürk Heykeli Kampanyası" için 10 bin lira bağış yaptı.²³⁸ Ayrıca, değişik vesilelerle, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne, Aselsan tesisleri projesine, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı etkinliklerine ve Somali'de açlık çeken insanlara da yardım elini uzatarak destek oldu. 24-26 Temmuz 1972 tarihindeki "5590 Sayılı Kanunun Tadili ve Ticaret Borsaları Semineri" de Ticaret Borsası tarafından düzenlendi. Bugün de aynı

◀ Zahire Borsası 1939'daki depremde zarar görenlere 5 bin lira yardımda bulunmuştu (yanda).

duyarlılık içinde hareket eden Ticaret Borsası, geçmişten günümüze gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeye devam ettiği değişik yardım, hizmet ve aktiviteleriyle örnek bir kurum olarak gösterilerek, devlet ve toplum kesimleri tarafından takdir ediliyor.²³⁹

İstanbul Ticaret Borsası iktisat ve ticaret alanına yönelik bir hizmet ve bilgilendirme faaliyeti olarak 1925 yılı başından beri düzenli şekilde "günlük borsa bülteni" neşrediyordu. Bu bülten o tarihlerde "yevmiye fiyat cetveli" ismiyle çıkıyor ve 15 Şubat 1925'de alınan bir karar gereği her akşam abone, mubayaacı ve simsarlara ücretsiz veriliyordu. Hariçten olanlara ise, senelik aboneler için beş liradan, altı aylık aboneler için de üç liradan posta ile adreslerine gönderiliyordu.²⁴⁰ 11 Ağustos 1925'de bu cetvellerin üzerlerine İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası unvanı yazılması kararlaştırıldı.²⁴¹ 1928 yılına değin Osmanlıca olarak çıkan borsa bülteni (yevmi fiyat cetveli), aynı yıl kabul edilen Yeni Türk Harfleri Kanunu gereği, 1 Aralık 1928'den itibaren yeni harflerle basılmaya başlandı. Keza borsa beyannameleri ve defterlerde de yeni Türkçe harflere göre tertip edildi.²⁴²

▼ İstanbul Ticaret Borsası'nın faaliyette bulunduğu Hamidiye Medresesi, Hamidiye Caddesi üzerinde yer alıyor (altta).

233 "Erzincan", Meydan Larousse, Milliyet Yayınları, c. VIII, s.3798.

234 İTSOM, sayı 1, Kaninisanı/Ocak 1940, s.1 (Kapak).

235 İTSOM, sayı 1, Kaninisanı/Ocak 1940, s.1 (Kapak).

236 Cumhuriyet, 30 Aralık 1939

237 Borsa Meclisi Zabıt Defteri, yıl 1950, s.20-21.

238 Milliyet, 14 Ekim 1963.

239 Borsa'nın bu anlamdaki yardım ve hizmetlerine bazı örnekler için bkz. İstanbul Ticaret Borsası 50. Yılında, s.125-131; Milliyet, 25 Temmuz 1972; Milliyet, 10 Temmuz 1978; Cumhuriyet, 20 Temmuz 1978; Milliyet, 18 Mayıs 1981;

240 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1925, s. 17. Bu karar 15 Şubat 1925'de alınmıştır.

241 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1925, s.56.

242 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1928, s.154, 161, 168.

İstanbul Ticaret Borsası
ilk haftalık borsa bültenini
13 Ağustos 1934'te
yayınladı (yanda).

İstanbul Ticaret Borsası her hafta dahili ve harici ticaret haberlerini ve piyasa haberlerini gösteren büyük bir bülten neşrine karar vermiştir. Borsanın ilk bülteni dün neşredilmiştir.

İlk "haftalık borsa bülteni" de 13 Ağustos 1934'de yayımlandı. Dahili ve harici ticaret haberlerini ve piyasa hareketlerini gösteren bu bülten büyük boy olarak neşrediliyordu.²⁴³

Borsa'nın çıkardığı en kapsamlı broşür "Borsa Yıllıkları" idi. Günlük borsa bülteni ilk yıllar anlaşmalı olarak Cumhuriyet matbaasında basılıyordu.²⁴⁴

1930'da bültenin yeni tarzda bastırılması konusunda Cumhuriyet matbaası ile görüşülmüş, sonuçta yüz nüshası 15 liraya anlaşmaya varılmıştı.²⁴⁵

Ticaret Borsası o yıllarda yurt dışındaki bazı borsa ve iktisadi kuruluşlara da aboneydi. Buradan alınan bilgiler periyodik olarak yayınlanan bülten, broşür veya ilanlar vasıtasıyla borsa üyelerine ve piyasaya duyuruluyordu. Borsa, bunlar dışında, "istatistik cetvelleri",²⁴⁶ "aylık faaliyet raporları"²⁴⁷ ve yıllık işlem bülteni ve fiyat endeksi yayınlıyordu.

Bugün, Borsaca yayınlanmakta olan her türlü istatistiki bilgi ve verilere internet üzerinden de rahatlıkla ulaşıyor.

Borsa'nın periyodik yayınları arasında muhteva itibariyle en zengini yıllıklardı. Bülten tarzında çıkan ilk dönem yıllıkları ebat olarak küçük, sayfa sayısı ve içerik itibariyle de oldukça sade idi. Mesela 1940'da basılan 1939 Ticaret ve Zahire Borsası Yıllığı'nda, Borsa'da muamele gören maddelerin miktarları ve fiyatları, İstanbul'a gelen ve İstanbul'dan giden maddelerin miktarları, stoklar ve Türkiye ihracat ve rekolteyi ayrı ayrı başlıklar ile özet şekilde veriliyordu. Türkiye ihracat ve rekolteyi Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü'nden alınan malumata, diğerleri Borsa kayıtlarına dayanıyordu. Yıllıklar yayımlanmadan önce mutlaka İstatistik Umum Müdürlüğü'nün tetkikinden geçiyordu.

1939 yılı'nın sonunda, Borsa'ya dahil bütün maddelerin senelik ortalama fiyatlarını gösteren tablolar, zahire ve hububatımızın 11 senelik ekim sahaları ile üretim miktarlarını belirten bir

tablo ve o sene mahsulü buğday, arpa, ulaf ve çavdarların Borsa laboratuvarında yapılan analiz neticelerini veren tablolar vardı.²⁴⁸

1940 Yıllığı, muhtemelen savaş şartları nedeniyle, 1942'de basılmıştı. Muhteva olarak daha zengindi, sayfa sayısı da önceki Borsa yıllığına göre daha fazlaydı. İçinde, 1925'den 1940'a kadar Borsa'da muamele gören maddelerin yıllık ortalama fiyatları, bu malların İstatistik Umum Müdürlüğü'nden alınmış 16 yıllık Türkiye'deki üretim miktarları, bazı maddelerin ihracat miktarları ile yerli ve ecnebi ticaret odaları bültenleriyle beynelmilel Ziraat Enstitüsü revülerinden alınmış faydalı bilgiler bulunuyordu. Bunlardan başka, İstanbul piyasasında her maddenin iki senelik mukayeseli fiyat hareketlerini gösterir Borsa kayıt ve istatistik sicillerinden çıkarılmış aylık ve senelik ortalama fiyat tablolarıyla, başlıca hububatın Borsa laboratuvarınca tespit edilmiş fiziki ve kimyevi evsafını gösteren cetveller de vardı.²⁴⁹

1943 Yıllığı oldukça sadeydi ve 1945'de basılmıştı. Yıllığın Önsözü'nde, 1943'de Borsa'nın faaliyetinin 1942'de olduğu gibi harp ekonomisi şartları içinde geçtiği hatırlatılıyor ve yıllıkta (broşürde), Borsa maddeleri üzerinde Milli Korunma Kanunu'na bağlı olarak hükümler koyan Koordinasyon Heyeti kararlarının her maddeye ait fasılda ayrıca gösterildiği ifade ediliyordu. 1943 Yıllığı, 4355 sayılı Odalar ve Borsalar Kanunu gereği kurum isminde yapılan değişiklikten dolayı "İstanbul Ticaret Borsası Yıllığı" olarak çıktı. Bundan sonraki yıllıklarda da Borsa'nın unvanında "Zahire" sözcüğü yer almayacaktı.²⁵⁰

1943 yıllığında da Borsa'da muamele gören maddeler hakkında kısa bilgilerin yanı sıra, bu maddelerin 1942-1943 ve 1938-1942 seneleri arasındaki fiyat ortalamaları mukayeseli biçimde veriliyordu.

1945 Yıllığı boyut olarak daha büyüktü. 1947'de basılan yıllıkta, diğerlerinde olduğu gibi, senesi zarfında Borsa'da işlem gören maddelerin fiyatları, miktarları ve rekolteyi yazılıydı. Koordinasyon kararlarıyla her sene İstanbul'a sokulması ve satılması Toprak Mahsulleri Ofisi'nden başkasına yasak edilen maddeler hakkında da bilgi veriliyordu. 1945 Yıllığı'nın bir başka özelliği de 1943'den beri Borsa'nın bir şubesi olan Hayvan Borsası'nın açıldığı 1928 senesini takip eden 17 yıl içinde burada muamele gören davar ve sığır cinsi canlı hayvanların adetleri ile ağırlık ve değer fiyatları hakkında tanzim edilen istatistikleri de ihtiva etmesiydi.²⁵¹

243 Cumhuriyet, 14 Ağustos 1934.

244 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1929, 312.celse; Borsa Zabıt Defteri, yıl 1930, 344.celse.

245 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1930, 344.celse.

246 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1933, s.552-556.

247 Borsa Zabıt Defteri, yıl 1954, s.24.

248 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1939 Yıllığı, İstanbul 1940.

249 İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası 1940 Yıllığı, İstanbul 1942.

250 İSTİB 1943 Yıllığı, İstanbul 1942, İç Kapak ve Önsöz.

251 İstanbul Ticaret Borsası 1945 Yıllığı, İstanbul 1947.

İstanbul Ticaret Borsası yıllıkları ilk zamanlar ait olduğu yılın hemen ertesi sene piyasaya çıkarken, daha sonraları iki veya üç yıl gecikmeli yayınlanmaya başladı. Mesela 1955 Yıllığı, 1958'de basıldı. Eskiden olduğu gibi her yıllık basılmadan önce mutlaka İstatistik Umum Müdürlüğü'nün tetkikinden geçiyordu. 1955 Yıllığı'nda, 1954 ve 1955 senelerinde Borsa'da muamele gören maddelerin aylık ve yıllık ortalama fiyatlarıyla yıllık asgari ve azami fiyatları, İstanbul'dan ve Türkiye'den yabancı ülkelere ihraç edilenlerin miktar ve kıymetleri ve bu maddelerin rekolteleri, 1955'de Borsaca analizleri yapılan maddelere ait bir tablo ile Canlı Hayvan Şubesi'nde işlem gören diri hayvanlara ait istatistik malumat mevcuttu.²⁵²

1960'lı yıllara ait Borsa yıllıklarının girişinde, diğerlerinden farklı olarak, Borsa meclisi başkanlık divanı, yönetim kurulu ile zahire ve hububat meslek komiteleri başkanı, başkan vekili ve üyelerinin isimleriyle başkan ve vekillerinin fotoğrafları da yer alıyordu. Söz gelimi 1962 Yıllığı'nda, 1962 yılında Borsa meclis ve yönetim kurulunu teşkil eden üyelerin isimleriyle faaliyette bulunan meslek komitelerinin isimleri dışında, Borsa'da muamele gören maddelere ait fire nispetleri ile Ticaret Bakanlığınca tasdik edilmiş asgari miktar tarifesi, 1962'de Borsa'da işlem gören maddelerin aylık ve yıllık vasati fiyatları, asgari ve azami fiyat ve miktarları, Türkiye'den ve İstanbul'dan ihraç edilenlerin miktar ve değerleri ve bunların rekolteleri, ana-

lizleri yapılan maddeler listesi ile Canlı Hayvan ve Et Şubesi'nde işlemi yapılan hayvanlara dair istatistikler vardı. Muhtevası giderek zenginleşen Borsa yıllıklarının basımı da düzene sokularak, ait oldukları yılın ertesinde yani bir sonraki yıl basılmaya başlandı. Bu arada, Borsa'nın kısa tarihçesi ile tesislerine dair bilgiler de her sayıda mutlaka zikredildi.²⁵³

Borsa yıllıklarında bugün, kurumun tarihçesi ve tesisleri hakkında kısa bir bilgiden sonra, sırasıyla, Borsa'nın teşkilatı, organları, gelir ve giderleri, laboratuvar analiz ücretleri ve faaliyet tabloları, Borsa'da muamele gören maddelerin asgari miktarları ve bunların toptan ve perakende KDV listeleri, maddelerin fire oranları, Borsa'ya bağlı meslek grupları, Türk Standartları Enstitüsünce standartları hazırlanan maddelerin isimleri, bazı maddelerin 12 yıllık rekolteleri, dışsatımı yapılan bazı maddelerin miktar ve değerleri, Borsa'da işlem gören hububatın aylık-yıllık ortalama birim fiyatları, hububat mamullerine ilişkin ayrıntılar ve bunların aylık-yıllık ortalama birim fiyatları, bakliyat aylık-yıllık ortalama birim fiyatları, yağlı tohumlara dair ayrıntılar ve rakamlar, işlem gören diğer maddeler hakkında bilgiler, belli yıllar arasında Borsa'da işlem görmüş maddelerin yıllık ortalama birim fiyatları, Canlı Hayvan ve Et Şubesi'ne ait çeşitli istatistik bilgileri ve tescil tabloları yer alıyor.²⁵⁴

²⁵³ İstanbul Ticaret Borsası 1977 Yıllığı, İstanbul 1978.

²⁵⁴ Bazı örnekleri için bkz. İstanbul Ticaret Borsası 2005 Yıllığı, İstanbul 2006; İstanbul Ticaret Borsası 2006 Yıllığı, İstanbul 2007; İstanbul Ticaret Borsası 2011 Yıllığı, İstanbul 2012.

²⁵² İstanbul Ticaret Borsası 1955 Yıllığı, İstanbul 1958.

2010 yılında yayına ▲
başlayan İstanbul Ticaret
Borsası Dergisi, 2013
Kasım - Aralık sayısından
itibaren Borsa Aktüel
ismini aldı ve 10. sayısı
2014 Mayıs-Haziran
tarihinde yayınlandı
(üstte).

e- İSTİB'in Sesi Borsa Aktüel

İstanbul Ticaret Borsası 2014 yılı itibariyle günlük, haftalık, aylık ve yıllık bültenler dışında, 2010 yılından beri ilk önce İstanbul Ticaret Borsası Dergisi adını taşıyan ve daha sonra ismi Borsa Aktüel'e dönüşen bir dergi çıkarıyor. Borsa Aktüel dergisi kurumsal ve sektörel haberler, Türkiye ve dünya ekonomisindeki gelişmelerin yanı sıra magazin, spor, kültür-sanat ve popüler söyleşilere yer vermektedir.

H- 2013 Sonrası Borsa

İstanbul Ticaret Borsası'nın 2013 Mayıs ayında yapılan seçimleriyle yeni bir yönetim anlayışı borsaya hakim oldu. İstanbul iş dünyasında Anadolu ruhunu temsil eden Çamur Ali Kopuz'un yönetim kurulu başkanlığına gelmesiyle Borsa'da farklı bir dönem de başladı. Bu dönemin temel farklılığı, borsa üyelerini daha dinamik hale getirip küresel bir bakış açısı kazandırarak uluslararası ticaretin bir aktörü yapmaktır. İkinci yenilik ise kabuğuna çekilmiş ve sınırlı bir role mahkum borsa olmak yerine, başta İstanbul olmak üzere Türkiye'yi ilgilendiren ekonomik ve ticari konuların yanı sıra sosyal ve siyasal konularda da güçlü ve örgütlü bir sivil toplum kuruluşu olarak görüşlerini dile getirmesiydi.

Üçüncü yenilik ise Başkan Kopuz ile birlikte Türkiye ticaret borsaları içinde etkinliği ile öne çıkan İstanbul Ticaret Borsası'nın Başkanı, tarihinde ilk defa ülkedeki tüm borsaları temsilen TOBB Başkan Yardımcılığı'na seçilmesiydi. Şüphesiz bu durum, İstanbul Ticaret Borsası'nın gücünü ve ulaştığı noktayı gösteren çok önemli bir gelişmedir.

Böylece isminin başında taşıdığı İstanbul'a layık bir borsa olarak yoluna devam etme kararlılığında olan Ticaret Borsası, ihtiyaç duyduğu kuvveti, 300 yılı aşkın bir tecrübe ve birikimden

alıyor. Bir anlamda, Ticaret Borsası üyeleri, Zahiye Nezaret'i'nin kurulduğu günden beri İstanbul için çalışmaya devam ediyorlar.

İSTİB Yönetim Kurulu Başkanı Ç. Ali Kopuz, borsanın yeni rolünü şöyle açıklıyordu: "Gururla ifade etmeliyim ki, İstanbul Ticaret Borsası tarihsel görev ve sorumluluk alanlarının farkında olarak yeni bir vizyon ve ufukla görev hinterlandını genişletmekte, küresel ticarete uygun küresel bir borsa anlayışıyla yola çıkmış bulunuyor.

Benzer bir şekilde İstanbul Ticaret Borsası, kendi kabuğuna kapalı kalmak yerine uluslararası arenaya açılmıştır. Artık Borsamız, yabancı iş heyetlerinin görüşmek için randevu talep ettikleri, yabancı devlet adamlarının ziyaret ettiği, yabancı ticaret borsası heyetlerinin kabul edildiği, küresel işbirlikleri için adım atılan dinamik bir platform haline gelmiştir."

Ç. Ali Kopuz liderliğindeki Yönetim Kurulu, Başkan Yardımcıları Atilla Sümer ve İlhan Koyunseven, Sayman Üye Yusuf Acar, Alaattin Altuntaş, Mehmet Erkan Özefe, Zekif Kopuz, Mustafa Kamar ve Zeki Aslan'dan oluşuyor.

İstanbul Ticaret Borsası bünyesinde 17 Meslek Komitesi bulunmaktadır. Bu komitelerin Başkan, başkan yardımcısı ve üyeleri şöyledir:

1. Meslek Komitesi: İsmet Meşe, Ertuğrul Yılmaz, Şenol Güntürk, Vefa Yapınca, Olcay Purde.
2. Meslek Komitesi: Erkan Çoşkun, Emrah Özduran, Muhammet Ali Kılıç, Murat Çalışkan.
3. Meslek Komitesi: Abdullah Çerman, Muhtin Bahattin Akgül, Çetin Keçeli, Samet Özer.
4. Meslek Komitesi: Hamit Akgül, Mustafa Gençer, Zeki Aslan, Maksut Tüysüz, Alaattin Altuntaş.
5. Meslek Komitesi: Talat Üstüner, Birol Güçtekin, Mustafa Kamar, Mehmet Acar.

◀ İstanbul Ticaret Borsası'nın yenilenen yönetim kurulu toplantı odası (yanda).

İSTANBUL TİCARET BORSASI

Ali Muhiddin Haçır Bekir

İstanbul Ticaret Borsası Yönetimi: (Soldan sağa) Sayman Üye Yusuf Acar, Yönetim Kurulu Üyesi Zeki Aslan, Yönetim Kurulu Üyesi Mehmet Erkan Özefe, Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı İlhan Koyunseven, Meclis Başkanı Bülent Kasap, Yönetim Kurulu Başkanı Ç. Ali Kopuz, Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Atilla Sümer, Yönetim Kurulu Üyesi Alaattin Altuntaş, Yönetim Kurulu Üyesi Mustafa Kamar, Yönetim Kurulu Üyesi Zekif Kopuz

6. Meslek Komitesi: Atilla Adalı, Osman Berberoğlu, Aziz Yazıcıoğlu, Vasfi Ercan Oruç.

7. Meslek Komitesi: Ertan Tılmaztekin, Mehmet Yalçın, İzet Kopuz, Bülent Kasap, Hasan Sebati Yücel.

8. Meslek Komitesi: İhsan Korkmaz, İlhan Koyunseven, Hüseyin Gündüz, Eyüp Akpınar.

9. Meslek Komitesi: Zeki Akın, Ali Metin Şimşek, Mehmet Karakuş, Sadık Erdem, Turan Çifçiabaşı.

10. Meslek Komitesi: Naci Yıldırım, Mehmet Bekir Kınır, Atilla Sümer, Kasım Atılğan, Bayram Metin Güllü.

11. Meslek Komitesi: Züher Gültekin, Ömer Çiçek, Ahmet Elmas, Çetin Topaloğlu, Celal AYTEKİN.

12. Meslek Komitesi: Numan Sevimli, Seylahtin Bilgiç, Fikret Memiş, Hacı Mehmet Köse, Harun Yalap.

13. Meslek Komitesi: Selahattin Kutluer, Erhan Yalın, Yusuf Acar, Emin Demirci.

14. Meslek Komitesi: Fahrettin Arslan, Nezir Arslan, Ahmet Arslan, Ömer Tekinaslan, Kasım Durmaz.

15. Meslek Komitesi: Ahmet Özduvan, Mustafa Alpaslan İnkaya, Cemalettin Özperk, Ahmet Tacettin Yükseközcan, Mehmet Erkan Özefe.

16. Meslek Komitesi: Muzaffer Özdemir, Hüseyin Buyruk, Ç. Ali Kopuz, İslam Ali Kopuz, Zekif Kopuz.

17. Meslek Komitesi: Abdulkadir Uludüz, Kemal Çubukçuoğlu, Ahmet Zeki Göncüoğlu, Mehmet Fethi Kopuz, Seyfettin Yunus Özaktaç.

Altı kişiden oluşan Disiplin Kurulu üyeleri, Yavuz Hacıömeroğlu, İbrahim Akbel, Talat Yalman, Recep Salih Al, Hüseyin Güllü ve Mehmet Ali Temurboğa olup, Borsa Genel Sekreteri ise Avukat Esin Kıran'dır.

1- Küresel Borsa

İstanbul Ticaret Borsası, 2014 yılında yeni yönetimin ortaya koyduğu yeni vizyon ile birlikte "küresel borsa" sloganıyla yola çıktı. Bu bağlamda Borsa üyelerinin küresel ticarete daha aktif olarak yer alması ve rekabetçiliklerinin güçlendirilmesi için uluslararası fuarlara yönelik bir dizi çalışma başlattı. Böylece İSTİB'in çalışma alanına giren başta gıda ve tarım olmak üzere birçok alanda düzenlenen fuarlarda Türk müteşebbisleri Borsa'nın önderliğinde yer almaya başladı. Yurtdışı fuarlara katılım yeni pazarlar bulunması ve yeni işbirlikleri gerçekleştirilmesi bakımından milat oldu.

- **Belarus ile işbirliği protokolü:** İstanbul Ticaret Borsası ile Belarus Ticaret Borsası arasında karşılıklı olarak ticareti kolaylaştırmayı ve ülkeler arasında ticareti geliştirmeyi hedefleyen bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya İSTİB Başkanı Ç. Ali Kopuz ile meslektaşları Arkady Salikov imza attı.

- **Avrupa Ticaret Borsaları Derneği'ne Üyelik:** "Küresel oda" vizyonunun ikinci adımı olarak, İSTİB, Avrupa Ticaret Borsaları Derneği'ne üyelik müracaatında bulundu. Derneğin Hamburg'taki bilgilendirme toplantısının akabinde yapılan müracaat sırasında konuşan İSTİB Yönetim Kurulu Başkanı Ç. Ali Kopuz, "Avrupa'daki dostlarımıza güç katmaya ve onlardan güç almaya geldik" dedi. Bu müracaatla İSTİB, 12 ülkeden 38 ticaret borsası tarafından oluşan Dernek'te Türkiye'yi temsil etmek için ciddi bir adım attı.

2- Yenilenen Organizasyon Yapısı

İSTİB'de yeni yönetimle birlikte organizasyon yapısında da yenilikler yapıldı. Üyelerin ihtiyaçları doğrultusunda yeni şubeler kuruldu. Yeni servisler açıldı.

Genel Sekreter V.
Ali Yavuz Yiğit

İstanbul Ticaret Borsası ▲
Yönetim Kurulu Başkanı
Ç. Ali Kopuz, Başbakan
Recep Tayyip Erdoğan ile
TOBB Genel Kurulu'nda.

3- Fuarlara Katılım

Yeni yönetimle gelen bir başka farklılık ise, üyelerinin faaliyet alanları kapsamındaki yurt içi ve yurt dışı fuarlara katılımlarının sağlanması için yapılan çalışmalardır.

4- Dünya Gıda Piyasalarını Takip

İSTİB küresel borsa vizyonunun bir neticesi olarak dünya piyasalarındaki gelişmeleri yakından takip ediyor ve yurtdışında yayınlanan gıda istatistiklerini Türkçe çevirisiyle internet sitesinden üyelerinin dikkatine sunuyor.

5- STK'larla Yakın İşbirliği ve Lobi Faaliyetleri

Ç. Ali Kopuz yönetimiyle birlikte Borsa'nın atağa geçtiği bir başka konu ise STK'larla olan işbirliği. Bu kapsamda ülke genelindeki odalar ve borsalar, diğer meslek örgütleri ve işadamları dernekleriyle yakın işbirliği artarak devam ediyor. Ayrıca üyelerinin sorunlarıyla ilgili bakanlıklar ve çeşitli kurum ve kuruluşlar nezdinde lobi faaliyetleri gerçekleştiriliyor.

6- Sektörlerin Nabzı Borsa'da Atıyor

Meslek komitelerinden gelen talepler doğrultusunda sektörlerin sorunlarının çözümü ile ilgili çeşitli toplantılar düzenleniyor. 2014 yılında zeytinyağı, baharat, ormancılık ve fırıncılık sektörlerinin problemleriyle ilgili geniş katılımlı çalıştaylar yapıldı.

- **Kotasyondaki Ürünlerin Sayısında Artış:** 2014 yılında İSTİB'in görev alanında genişleme oldu. T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından Borsa'da işlem gören ürünler arasına "pamuk, leblebi, bal, kümes hayvanları, tomruk ve kereste" de dahil edildi.

- **Elektronik Pazar Çalışmaları:** Geçmiş dönemde yapılan elektronik pazar çalışmalarına bu dönem daha da ağırlık verildi. Yakın bir zamanda internet üzerinden borsacılık faaliyetlerine geçilmesi için çalışmalar devam ediyor.

7- Hizmet Odaklı Anlayış

Yeni dönemle birlikte Borsa'nın çalışma anlayışında da değişiklikler oldu. Borsa artık hizmet odaklı çalışıyor. Bu kapsamda gençlere, kadınlara ve engellilere yönelik projeler üretiliyor. Gelen taleplere göre üyelerinin eğitim faaliyetlerini planlayıp sonuçlandırıyor. Bu alanda yapılan projelerden bazıları şunlardır:

- **Engelleri Aşan Girişimciler Projesi:** İSTİB, en önemli projelerinden biri olan "Engelleri Aşan Girişimciler Projesi"ne 2014 yılında start verdi. KOSGEB ile birlikte gerçekleştirilen proje ile engellilerin iş dünyasına girişimci olarak kazandırılması amaçlanıyor. Engellileri üretimin bir parçası kılmayı amaçlayan projede, öncelikle kursiyerler girişimcilik eğitiminden geçiriliyor. Daha sonra ise KOSGEB'in yeni girişimcilik desteğinden faydalanarak kendi işlerini kurmaları sağlanıyor. Başkan Kopuz, "Yeni nesil girişimci hedefine ulaşmak için bu projeyi hayata geçiriyoruz" dedi.

- **Engelleri Aşan Kadın Girişimciler Projesi:** Yeni dönemin diğer bir sosyal sorumluluk projesi de "Engelleri Aşan Kadın Girişimciler" Projesi. Bu proje ile kadınların iş gücü piyasasına girerek, ekonomik ve sosyal yönden güçlendirilmesi amaçlanıyor. Proje kapsamında İSTİB, katılımcı kadınlara girişimci eğitimi verip KOSGEB'in uygulamalı girişimcilik desteğinden yararlanmalarına destek oluyor.

- **Hijyen Eğitimleri:** İSTİB üyelerinin 2014 yılında zorunlu olarak almaları gereken hijyen eğitimlerini İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile yapılan ortak protokol neticesinde üyelere ücretsiz olarak verildi.

8- İştirakler

- Gümrük ve Turizm İşletmeleri Ticaret A.Ş.

2005 yılında, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile 137 Oda ve Borsanın ortaklığı ile kuruldu. GTİ, “yap-işlet-devret” modeli çerçevesinde sınır kapılarını modernize etmektedir.

- UMAT - Umumi Mağazalar Türk A.Ş.

“Umumi Mağazacılık” yapmak üzere 1937 tarihinde kuruldu. 1986 yılından itibaren mevcut depolarında antrepoculuk faaliyetlerine başlamıştır. UMAT, bugün toplam 55791 m² kapalı antrepo alanına sahiptir.

- UMAT (İPSALA)

Gümrük ve Turizm İşletmeleri AŞ

13 Ekim 2001 tarihinde kuruldu. 22 Eylül 2002 tarihinden açılan İPSALA Gümrük Kapısı Tesisleri, 106.000 m² alana sahiptir.

- İDTM

İSTİB'in kurucu ortakları arasında bulunduğu İstanbul Dünya Ticaret Merkezi, 1982 yılında faaliyete başladı. Yeşilköy'de 500.000 m²'lik alan üzerine kurulu İDTM komplekste fuar alanları, otel, iş merkezleri, kongre merkezi ve alışveriş merkezi bulunmaktadır. Her yıl ortalama 100 ulusal ve uluslararası fuarın yapıldığı İDTM salonları 98.000 m² alan üzerinde 11 adet hall'den oluşmaktadır.

- BİMTAŞ

1997'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi tara-

fından kurulan BİMTAŞ, İSTİB'in kurucuları arasında bulunduğu bir şirkettir. Planlı ve sağlıklı bir kentleşmeyi hedefleyen BİMTAŞ, İstanbul'un çehresini değiştiren birçok çalışmaya imza atmıştır.

- BALO

Büyük Anadolu Lojistik Organizasyonlar A.Ş.

BALO projesi, 2006-2010 yılları arasında yapılan çeşitli araştırma ve çalışma sonucunda geliştirildi. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın, TCDD'nin, akademik çevre ve taşımacılık sektöründeki sivil toplum kuruluşlarının da destek verdiği BALO projesinin hedefi, tren taşımacılığını uluslararası taşımacılıkta hak ettiği yere taşımaktır.

- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

TSKB, 1950'de Dünya Bankası'nın desteğiyle Hükümet, Merkez Bankası ve ticaret bankalarının işbirliğiyle kuruldu. Kurucuları arasında İSTİB'in de yer aldığı Banka, yerli girişim ve yatırımları desteklemeyi, yabancı ve yerli sermayenin Türkiye'deki şirketlere iştirakine yardımcı olmayı ve sermaye piyasasının gelişmesini sağlamayı amaçlıyor.

- Şişecam

1935 yılında kurulan Türkiye İş Bankası tarafından tesis edilen Şişecam'ın ortakları arasında İSTİB de yer almaktadır. Şişecam ana faaliyet alanları cam ve kimyasal üretimi olan bir sanayi topluluğudur.

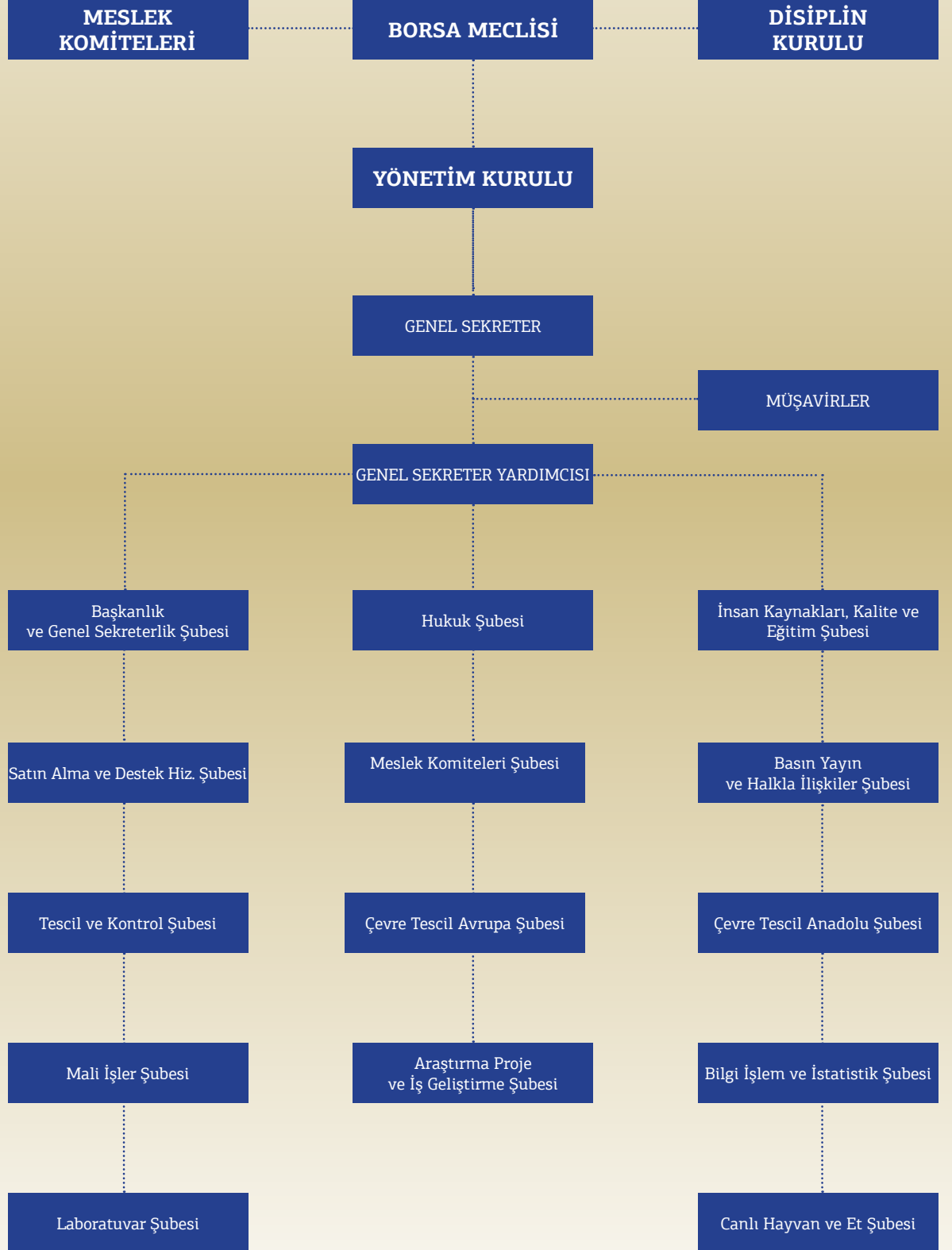
Fotoğraf: İdris Ekinci

İstanbul Ticaret Borsası
Yönetim Kurulu Başkanı
Ç. Ali Kopuz

9- Organizasyon Şeması

İstanbul Ticaret Borsası, seçimle oluşan Meclis ve Yönetim Kurulu Başkanlığı'nın yanı sıra köklü

bir bürokratik yapıya sahiptir. İdari yapı "1 Genel Sekreter, 1 Genel Sekreter Yardımcısı, müşavirler ile 14 şube müdürlüğünden" oluşur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İstanbul, ticari ve siyasi açıdan taşıdığı stratejik önemi sebebiyle yüzyıllar boyunca çeşitli devletlerin ilgisini çekmiş, tarihin hemen her döneminde ayrıcalıklı şehir olma özelliğini muhafaza etmiştir. Bundan dolayıdır ki, tarih boyunca, bu önemli kente sahip olabilmek uğruna büyük mücadeleler verilmiş, şehir, Müslümanlar tarafından da birkaç kez kuşatıldığı halde bir türlü fethedilememiştir. Sonunda, 29 Mayıs 1453'de Fatih Sultan Mehmet'in şehre girmesiyle İstanbul'un fethi Osmanlılar tarafından gerçekleştirilmiş ve bu güzel belde o tarihten itibaren bir Osmanlı-İslam şehri niteliği kazanmıştır.

İstanbul fethi müteakip Osmanlılar tarafından yeniden imar ve inşa edildi. Daha önce Bursa ve Edirne'de tatbik edilen usullere uygun olarak, bilhassa vakıflar vasıtasıyla, kısa sürede ortaya yepyeni ve muazzam bir medeniyet merkezi çıkartıldı. Genellikle büyük camiler etrafında medreseler, mektepler, kütüphaneler, aş evleri, misafirhaneler, hastaneler, hamamlar, çeşmeler gibi dini, kültürel ve sosyal yardım müesseseleri kuruldu. Bunların kalabalık memur ve hizmetli kadroları için lojman tarzı ikametgahlar, köprüler, su yolları ve kanalizasyonlar tesis edildi. Bu suretle inşa edilen binlerce esere sürekli gelir sağlamak amacıyla hanlar, çarşılar, fırınlar, değirmenler, mum imalathaneleri, boyahane, salhane, bayram ve pazar yerleri, cendere ve benzerleri bina edilip vakfedildi. İstanbul'un değişik yerlerine camiler ve mescitler etrafında kümelenen veya bir ticaret merkezinin çevresinde sıralanan mahalleler kuruldu. Bizans'ın son yıllarında 50-60 binlere kadar gerilemiş olan İstanbul şehrinin nüfusu, Fatih ve haleflerinin akılcı iskan ve inşa politikaları sayesinde Kanuni döneminin ilk yıllarında 400 bini, yüzyılın sonunda da 450 bini buldu. 18. ve 19. yüzyıllarda başkentte yaşayan insan sayısı asgari 500 bindi.

İstanbul, imparatorluk başkenti olması dolayısıyla, Topkapı Sarayı, diğer resmi kurumları, merkezi ordu birlikleri, vakıfları ve sıradan halkı dışında; medreseleri dolduran talebeleri, imaretlerinde karın doyuran yoksul ve garipleri, çarşı ve hanlardaki yerli ve yabancı tüccarları, esnafı, bekar odalarında kalan bekarları, barış veya savaş dönemlerinde topraklarından göç ederek yerleşenleri ile, Osmanlı Devleti'nin en büyük, en gelişmiş ve aynı zamanda en renkli şehriydi. İstanbul'un, iktisadi anlamda daha çok bir tüketim merkezi olması ve imparatorluğun siyasi olarak aktif unsurlarını bünyesinde barındırması sebebiyle ihtiyaçlarının düzenli karşılanması büyük önem taşıyor, bundan dolayı devlet, özellikle İstanbul'un işesi, yemesi ve içmesiyle yakından

ilgilenecek, şehrin zahire, hububat ve et ihtiyacını muntazaman karşılamaya çalışıyordu. Bu konuda ortaya çıkabilecek bir zafiyet veya ciddi bir problem kurulu düzenin hassas dengelerini bozabilir, sosyal ve siyasi krizlere yol açabilir, hatta son aşamada bir padişah veya iktidar değişikliğine bile neden olabilirdi.

İstanbul'un bu özel durumu sebebiyle Osmanlılar, 1453 yılından itibaren İstanbul'a işe akışını kesintiye uğratmaksızın sürdürmeye çalıştılar. Merkezi yönetimin işe siyaseti içinde şehir, tüm ülkedeki artı-ürünün öncelikle getirilmesi gereken bir yerdi. Devlet, bu amaçla, taşradan başkente mal ve erzak naklinin devamlılığını sağlamak üzere gerekli gördüğü takdirde sistemin işleyişine doğrudan veya dolaylı şekilde müdahalelerde bulunabiliyordu. Bu müdahalelerin bir kısmı yasaklayıcı, bir kısmı ise teşvik edici nitelikteydi. Osmanlı işe siyasetinin çerçevesini oluşturan bu müdahalelerin amacı başkent sakinlerine, saray ve ordu birlikleriyle idareci ve memurlara temel malların arzının zamanında, yeterli miktarda ve uygun fiyatlarla yapılmasıydı. Bu açıdan, her ne pahasına olursa olsun, başkente zahire, hububat ve et akımı düzenli olarak icra edilmek zorundaydı.

Osmanlılar zamanında Un Kapanı tüccarı ile diğer özel sermayenin gemilerle İstanbul'a getirdikleri hububat Un Kapanı iskelesine boşaltılmaktaydı. Batı Anadolu sahillerinden kuru meyve ile yemiş getiren gemiler ise İhtisap İskelesi'ne veya Yemiş İskelesi'ne yanaşıyorlar ve burada pazarbaşının kontrolü altında malların satış ve tevzii yapıyordu. Gelen hububatın ve diğer maddelerin alış fiyatı, nakliye, hamaliye gibi masrafları, muhtesip resimleri katılmak suretiyle tespit edilen fiyatlar üzerinden satışına izin veriliyor, bu maddeleri satın alan İstanbul esnafı da genellikle %10-%15 arasında değişen kâr payı ile halka satış yapıyordu. İstanbul'a gelen bütün işe mallarından 16. yüzyılın ikinci yarısında %4 gümrük resmi alınır, ancak ekmek, koyun-kuzu, tavuk, yumurta bundan muaf tutulurdu. Undan ise, Müslümanlardan %2, gayrimüslimlerden %3 gümrük resmi tahsil ediliyordu. Un Kapanı'na gelen zahire ve hububat kapan naibinin huzurunda İstanbul fırıncılarına, değirmencilere ve zahireci esnafına satılıyor, bu aşamadan sonra bu maddelerin ambarlanması ve muhafazasından satın alan esnaf sorumlu oluyordu. İstanbul'un zahire borsası olan Unkapanı'nda satış fiyatları belirlenirken son sözü, İstanbul piyasasındaki bütün maddelerin adil fiyatlarını takdir eden İstanbul kadısı veya kapan naibi söylüyordu. Tanzimat döneminde Un Kapanı ve 1793'de kurulan Zahire

Nezareti zahire ve hububat fiyatlarını belirleyen kurum konumlarını kaybederken, İstanbul'da zahire fiyatlarının tespiti Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak, Şehremaneti tarafından yapılmaya başlandı. Şehremaneti piyasadaki zahire fiyatlarını İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'ndan aldığı bilgilere göre yapıyor, Ticaret Odası da bu bilgileri İstanbul'un belirli han ve mahallerindeki zahire ve hububat tüccarından derliyordu. Bu fiyat belirleme yöntemi başta oda yetkilileri ve fırıncı esnafı olmak üzere genel halk tarafından adil ve hakkaniyetli bulunmayıp eleştiriliyordu.

Un Kapanı'ndaki tüccardan İstanbul esnafı tarafından satın alınan zahire ve hububat devrin bilinen vasıtalarıyla iş yerlerine nakledilirdi. Şehirde her esnafın kümelendiği farklı mahaller vardı. Mesela, zahireci esnafının en yoğun olduğu bölgelerin başında Bahçekapı geliyordu. Burası, İstanbul şehrinin önemli bir giriş kapısıydı. Şehirlerin surlarla çevrili olduğu dönemlerde giriş ve çıkışlar surlardaki değişik kapılardan yapılır, bu kapılar belli bir vakitte görevlilerce kapatılırdı. Kapılar kapatıldığı zaman artık ne dışarıdan içeri kimse girebilir, ne içerden dışarıya kimse çıkabilirdi. Bahçekapı, bir zamanlar İstanbul'un en geç kapatılan bir sur kapısıydı. Şehrin iç kısmına girmekte gecikenler genellikle bu kapıyı kullanırlardı. Osmanlılar döneminde Bahçekapı, Eminönü ile Sirkeci arasını kapsıyordu. 1453 öncesinde Yahudilerin oturduğu bu bölgenin halk arasındaki adı "Çıfıt Kapısı" idi. Piri Reis Haritası'nda bu kapı Yeni Cami'nin civarında gösteriliyordu. 19. yüzyıl öncesinde sadrazamlığa terfi eden vezirler saraya götürülmek üzere Bahçekapı'dan geçirilirdi. Osmanlılar zamanında şehre giren zahire esnaf tarafından satın alındıktan sonra buradan, Hamidiye Medresesi caddesi üzerinden geçirilerek iş yerlerine götürülür, bundan dolayı halk arasında buraya "zahire sokak" denirdi.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise, İstanbul'a zahire ve hububat sevkiyatı demiryollarıyla yapılmaya başlandı. Anadolu ve Trakya buğdayı demiryolları üzerinden Haydarpaşa ve Sirkeci istasyonlarına geliyor, işlemler tamamlandıktan sonra tüccar tarafından mavnaya ya da arabalarla gideceği yere götürülüyordu. Aynı gün boşaltılmayan buğdaylar ise geçici olarak antrepolara yerleştiriliyordu: Anadolu'dan İstanbul'a gelen buğdayların çoğu döküm halinde, pek iyi cins veya çok sert olanlar da çuvalarla gelmekteydi. Anadolu demiryolu vagonları on beşer tonluktu. Dökme halinde olsun, çuval halinde olsun bir vagona on beş ton buğday yüklenebiliyordu. Zaten on beş ton buğdayla vagonlar tamamen dolmaktaydı. Vagonların tahliye ücretinde çuvalar ile dökme arasında bir fark yoktu. Haydarpaşa'da vagonlar doğrudan doğruya rıhtım üzerine gelir ve rıhtım üzerinde duran

vagonlardaki buğdaylar dökme iseler oluklarla ve bazen çuvalı iseler hamallarla mavnaların içlerine alınırdı. Haydarpaşa'da yükleme ve boşaltma işleri rıhtım şirketine aitti. Yükleme ve boşaltma, palamar ücreti, rıhtım ücreti, liman demiryolu ücreti, kantar ve numune ücretleri toplamı fatura karşılığında mezkur şirket tarafından tahsil edilirdi. Mesela 1920'li yılların başında Eskişehir'den gelen bir vagon buğdaya Haydarpaşa'ya vagonun mavnaya boşaltıncaya kadar 34 kuruş palamar ücreti, 305 kuruş rıhtım ücreti, 671 kuruş yükleme ve boşaltma ücreti, 43 kuruş liman demiryolu ücreti, 200 kuruş kantariye ücreti ve 50 kuruş numune ücreti olmak üzere toplamda 1.303 kuruş ödeniyordu. Ayrıca istif parası adıyla bahşiş kabilinden hamallara da 100 kuruş veriliyordu. Böylece rakam 1.403 kuruşa çıkıyordu. Haydarpaşa'ya gelip de hemen boşaltılmayıp depolanan vagonlar için muayyen yer ücretinden başka boşaltıldığı gün ikinci bir hamaliye olarak 671 kuruş daha alınmaktaydı. Bu suretle antrepoya koyulan bir vagon için toplam 2.074 kuruş ödeniyordu. Antrepolara çuvalanarak konulan buğdaylar için de ayrı bir ücret söz konusuydu.¹

Rumeli demiryolları vagonları ise on tonluk olup, bunlara gerektiğinde bir ton fazla zahire yüklenebiliyordu. Trakya buğdayları çok olduğu için ekseriyetle çuvalarla gelmekteydi. Rumeli demiryolu vagonları on ton üzerinden; Çerçeköy-Sirkeci 37,5 lira, Çorlu-Sirkeci 44 lira, Lüleburgaz-Sirkeci 58 lira, Yavluköy-Sirkeci 68 lira ve Uzunköprü-Sirkeci 72 liraydı. Sirkeci'ye gelen buğday için de yapılacak işlemlere göre bazı ödemeler söz konusuydu. Bunun dışında, Sirkeci'den Hasır İskelesine ve Unkapanı'na kadar araba ücreti olarak çuval başına 15-17,5 kuruş ücret ödeniyordu. Sirkeci'den Beşiktaş'a ise seferi 2,5-3 liraydı. En kısa mesafe sefer başına en az 1,5 liraydı. Arabalara 8-10 ve bazen daha fazla çuval yüklenebiliyordu. İstanbul Şehremaneti yani belediye beş çuvaldan fazla yüklemeye izin vermiyordu.²

18. yüzyılın son çeyreğinde bir rejim sorunu haline gelen İstanbul'un iaş meselesi, Zahire Nezareti'nin kurulmasına ve alınan çeşitli önlemlere rağmen kalıcı olarak çözümlenemedi. Geçmiş yüzyıllarda ticari hayatı düzenleyen kurum ve aktörlerin dünyada hızla değişen iktisadi ilişkiler ve yöntemler karşısında yetersiz kalması, Osmanlı yönetimini yeni arayışlara sevk etti. Sonuçta, Avrupa'da tüccar ve sanayicilerin devlet denetiminde aynı çatı altında toplandıkları ticari nitelikli bazı ara kurumların Osmanlı topraklarında da gerçekleştirilmesi yönünde ortak bir fi-

1 İTSOM, Kanunievvel 1341/Aralık 1925, s.1447.

2 İTSOM, Kanunievvel 1341/Aralık 1925, s.1448.

kir oluştu. Bu yönde yapılan çalışmalar bir süre sonra İstanbul'da önce tahvilat borsasının, ardından da Dersaadet Ticaret Odası'nın açılmasını sağladı. 1882'de yürürlüğe giren Dellal ve Simsar Nizamnamesi'nde "borsa" kurumu belki ilk defa bir yasal metinde zikredildi. 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi ise, Türkiye'de ileride açılacak ticaret ve zahire borsaları ve İstanbul Ticaret Zahire Borsası'nın yasal dayanağı olacaktı.

1882-1896 yılları arasında ticaret ve zahire borsası hakkında ciddi bir gelişme olmadı. 1896'da ise, ülke genelinde tarım ürünlerinin fiyatlarında hissedilir yükselmeler olunca, II. Abdülhamid, aynı yıl İstanbul'da ekmek fiyatlarının artmasını önleyecek tedbirler alınmasını istedi. Bunun üzerine Ticaret ve Nafia Nezareti, kısa ve uzun vadede alınması gereken tedbirleri içeren önerilerini 14 Kasım 1896 ve 26 Ağustos 1897 tarihlerinde sadarete takdim etti. Nezaretin en dikkat çeken önerisi, tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki gelişiyi güzel oynamalarının kalıcı olarak çözümlenmesi ve ekmek fiyatlarının istikrarı için İstanbul'da kısa zamanda bir zahire borsasının açılmasına dairdi. Nezaret, İstanbul'da zahire fiyatlarını doğru takdir edecek resmi bir piyasa bulunmadığından bahisle, gıda ürünleri fiyatlarının bazı açgözlü tüccarlar tarafından belirlenmekte olduğunu söylüyor ve bu durumun da, başta un ve zahire olmak üzere, gıda maddeleri fiyatlarını keyfi şekilde yükselttiğini ifade ediyordu. Halbuki zahire borsası kurulduğu takdirde, muhtekirlerin kendi çıkarları doğrultusunda fiyatları belirleme imkanları ellerinden alınacak ve bu sayede piyasa fiyatları gerçek değerleri üzerinden oluşacaktı. Ticaret ve Nafia Nezaretinin İstanbul'da ticaret ve zahire borsası açılmasına ilişkin önerisi, hazırlanan borsa dahil nizamnamesi ile birlikte, 27 Mart 1898 günü Yıldız Sarayı'na gönderildiyse de, kabul görmedi. Padişah, 1900 yılında bir kez daha önüne gelen teklifi ise onayladı. Böylelikle İstanbul'da zahire borsası kurulması önündeki en büyük yasal engel ortadan kalmış, ancak her şey bitmiş değildi. Diğer kanuni ve idari sürecin tamamlanması, tasarlanan borsanın teşkilat yapısı ve görevlerinin bir tüzükle belirlenmesi gerekiyordu. Ardından taslak tüzük devlet şurasına gelecek, burada tetkik edildikten sonra, Meclis-i Vükela'da yani bakanlar kurulunda görüşülecekti. Son kararı ise, her zaman olduğu gibi, padişah verecekti.

1902 Haziran ayı başında sadarete gelen taslak metin, 6 Haziran 1902'de Meclis-i Vükela'da kabul edilmesine rağmen padişah tarafından tasdik edilmedi. 1904 yılındaki girişim de Saray'dan geri döndü. 1907'de Şehremaneti, Ticaret Nezareti'ne bir yazı göndererek, İstanbul'da zahire fiyatlarının birkaç zahire tüccarının görüşleri doğrultusunda tespit edilmesinin doğru

▲ Galata Köprüsü ve İstanbul'un Galata ciheti.

olmadığını, piyasada kargaşa ve güvensizliğe neden olan bu durumun ortadan kaldırılması için bir an evvel bir zahire borsası kurulması gerektiğini söyledi. 22 Kasım 1907'de padişaha arz edilen konu, yine olumlu karşılık bulmadı. 1912'de hükümet yeni bir hamle daha yaparak, ticaret ve zahire borsaları hakkında geçerli olmak üzere yeni bir kanun taslağı hazırladı. Ticaret ve Ziraat Nezaretince kaleme alınan bu taslak, 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi'nden sonra ticaret ve zahire borsaları teşkilatıyla ilgili hazırlanan en kapsamlı kanun metniydi. Kanun taslağı aynı yıl içinde Osmanlı Mebusan Meclisi Riyasetine gönderildiyse de, gündeme alınmadı. Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında ise İstanbul zahire borsası projesi hakkında bir gelişme olmadı.

İstanbul'da ticaret borsası kurma fikri Osmanlı Devleti tarih sahnesinden çekildikten sonra da sönmedi. 18 Ocak 1924 tarihinde Denizli mebusları Necip Ali ile Yusuf beyler, Büyük Millet Meclisi Riyasetine ortak bir tahrir vererek, İstanbul'da bir zahire ve hububat borsası açılmasını teklif ettiler. Büyük Millet Meclisi'nin 23 Ocak 1924 tarihli toplantısında görüşülen teklif olumlu karşılandı. Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa 24 Ocak 1924'de Başvekalete (Başbakanlık) bir yazı göndererek konunun incelenmesini istedi. Neticede, Ticaret Vekaleti, İstanbul Ticaret Odası'ndan, açılması teklif edilen ticaret ve zahire borsası hakkında bir talimatname taslağı hazırlanmasını talep etti.³ Bunun üzerine, 9 Temmuz 1924'de oda bünyesinde bir Ticaret ve Zahire Borsası Komisyonu kuruldu. Ticaret Odası Reisi İbrahim Paşazade Hüseyin Beyin riyaseti

3 BCA, nr. 030/18/01/01/1149/8. Ayrıca bkz. Hakkı Nezihi, Aynı eser, s.277-278.

altında Aziz, Ziya, Asım Nuri ve Umumi Katip Mehmet Vehbi beylerden oluşan bu komisyon, Milli Türk Ticaret Birliği üyeleriyle bir araya gelerek, İstanbul Ticaret Odası ile Ticaret Birliği ve İstanbul'un önemli zahire tüccarların katkıları ve işbirliğiyle hazırlanmakta olan ticaret ve zahire borsası talimatnamesini 1924 Ekim ayı ortalarında tamamlayıp matbu nüshalarını Ankara'ya, Ticaret Vekaleti'ne gönderdi. Ticaret Vekaleti tarafından uygun bulunan borsa talimatnamesi 19 Ekim 1924'te Vekiller Heyeti tarafından bazı tadilat ve ilaveler yapılarak kabul edildi. Böylece, 19. yüzyılın son çeyreğinden beri tesisi için büyük mücadele verilen İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası resmen kurulmuş oldu.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi beş fasıl ve toplam 40 maddeden ibaretti. Birinci fasılda Ticaret ve Zahire Borsası'nın kuruluş amaçları, ikinci fasılda borsanın teşkilat ve idaresi, üçüncü fasılda borsa kayıt ücretleri, dördüncü fasılda borsa işlemlerinin yürütülmesine ilişkin genel hükümler, beşinci fasılda ise borsanın gelirleri ve hesaplarının beyanı konularına yer veriliyordu. Özetlemek gerekirse, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın idaresi altında İstanbul'da kurulacak olan ticaret ve zahire borsası 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi hükümlerine tâbi olmakla birlikte, dahili idaresinde 1924 tarihli talimatnameye göre hareket edecekti. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda öncelikli olarak zahire, hububat ve un üzerinde muamele yapılacak, zamanla borsa teşkilatı genişledikçe, işlem hacmi ve çeşitliliği arttırılacaktı. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'na şartları haiz olmak şartıyla "abone, mubayaacı ve simsar" adı altında üç çeşit üye kaydı yapılacak ve bu üç grup dışında kimse üyeliğe kabul edilmeyecekti. Üye olmayanların borsaya girmeleri kesinlikle yasaktı. Borsaya abone, mubayaacı ve simsar olarak kayıt yaptırmak isteyenlerin talimatnamede açıklanan medeni ve ticari niteliklere sahip olmaları lazımdı. Bununla birlikte, mubayaacı ve simsarlar için Türk tebaasından olma şartı aranıyordu. Dönemin siyasi atmosferi ve karakteristiğinin bir yansıması olan Türk olma şartı borsa idare heyeti için de geçerliydi. Bu şartı taşımayanların borsa yönetimine dahil olmaları mümkün değildi.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın ilk idare heyeti Ticaret Odası tarafından seçilecek, daha sonraki seçimler her yılın Ağustos ayında borsa bünyesinde gerçekleşecekti. Toplam dokuz azadan oluşacak olan idare heyetinin iki üyesi Ticaret Odası'na belirlenecek, İstanbul ticaret müdürü veya vekili de heyetin tabii azası olacaktı. Borsa'da ayrıca bir komiser ile borsa komiseri umum katibi vazife yapacak, umumi katip heyet toplantılarına katılıp, isterse fikrini de be-

yan edebilecekti. Borsa idare heyeti, normalde haftada bir gün, olağanüstü hallerde daha fazla toplanabilecek, toplantılarda alınan kararlar ittifak veya ekseriyetle kabul edilecekti. Borsanın mevsimlere göre açılış ve kapanış vakitleri heyet tarafından belirlenip ilan edilecekti.

Simsarların borsa içinde yüksek sesle bağırma- ları ve kendilerine tahsis edilen parmaklıklı alanın dışına çıkmaları yasaktı. Borsa mubayaacılarına ve abonelerine borsa dahilinde belli bir bedel karşılığında masalar ve yazihaneler kiraya verilecek, kiracılar isterlerse bu masalarda emtia örneklerini sergileyebileceklerdi. Borsa işlemleri sırasında çıkabilecek ihtilaflar müştekinin müracaatı üzerine borsa heyetince tayin edilecek üç kişilik hakem heyetince halledilecekti. Tarafların hakem heyetinin kararını kabul etmemeleri durumunda ihtilafı mahkemeye götürmeye hakları vardı.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın gelirleri ise, abonelerden, mubayaacı ve simsarlardan alınacak senelik ücretler, aboneler ve mubayaacıların istihdam edecekleri görevliler için alınacak ücretler, borsa içinde kiraya verilecek masa ve yazihane ücretleri, borsada satılan emtia üzerinden alınacak muamele ücretleri, hakem ve sulh heyetleri ücretleri ile ilan ve fiyat cetvelleri ücretlerinden oluşuyordu. Bunlar dışında "diğer gelirler" adı altında tasrih edilmeyen bir başka gelir grubu vardı. Borsanın maaşlar ve diğer masrafları çıktıktan sonra geriye kalan bir yıllık safi hasılatı İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası geliri olarak kaydedilecek ve zamanı geldiğinde odaya ödenecekti. Buna mukabil Ticaret Odası da İstanbul'da bir ticaret ve zahire borsası binasının inşasını üstleniyordu.

Borsada işlem yapanlar yaptıkları akitlere uy- mak zorundaydı. Kararlaştırılan son fiyat ve pey üzerinden muamele ve mubayaacı kabul ettiği halde sonradan malı teslim etmeyip taahhüdünü yerine getirmeyenler önce belli oranlarda para cezasına çaptırılacak, ancak buna rağmen malı teslim etmemekte direnenlere borsa heyeti kararıyla tespit edilecek diğer ceza hükümleri uygulanacaktı. İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'na kaydolacak abone, mubayaacı ve simsarlar başvuruları esnasında dilekçeleriyle birlikte borsa talimatnamesi hükümlerine uygun hareket edeceklerine dair yazılı beyanname vereceklerdi. Borsa talimatnamesi maddelerinin değiştirilmesine borsa heyeti ve Ticaret Odası'nın ortak talebi ve Ticaret Vekaleti'nin tasvibi üzerine Vekiller Heyeti yani Bakanlar Kurulu karar verecek; talimatnamenin tatbikinden ise İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası idare heyeti sorumlu olacaktı.

1925'de neşredilen odalar kanunu ve nizamnamesi odalarla birlikte borsaları da etkiliyor ve İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası tüzeli kişiliğe

kavuşuyordu. Bundan böyle, odalar gibi borsalarda da kayıt zorunluluğu olacak, idare meclisleri ise dönemin karakterine uygun olarak millileştirilecekti. Yasal düzenleme yayın tarihinden itibaren Türkiye'deki bütün ticaret ve sanayi odaları ile bağlı kurumlarda uygulanmaya başlandı. Böylelikle 1910 tarihli ticaret ve sanayi odaları nizamnamesi ile 1882 tarihli simsar ve dellal nizamnamesi hükümleri de yürürlükten kalkmış oldu. 1943'de kabul edilen 4355 sayılı "Ticaret Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu" İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda önemli değişikliklere neden oldu. Borsa'nın 1925 yılından beri 1886 tarihli Umum Borsalar Nizamnamesi ile İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası Talimatnamesi'ne dayalı kurumsal kimliği sona erdi. Anılan tarihten itibaren Borsa, hükmi şahsiyeti yani tüzel kişiliği haiz bir kamu kuruluşu olarak, yeni kurumsal kimliğiyle çalışmaya ve hizmet vermeye başladı. Yeni kanunla Borsa'nın unvanı "İstanbul Ticaret Borsası" şeklinde tescillendiği gibi, kurumun İstanbul Ticaret Odası'na olan mali bağımlılığı da ortadan kalktı.

1950 yılında çıkarılan 5590 sayılı Odalar ve Borsalar Kanunu ticaret borsalarına ilişkin yeni değişiklikler öngörüyordu. Bu kanun, 1925 ve özellikle 1943 düzenlemelerine göre odalara ve borsalara nispi bir özerklik getiriyordu: Artık oda ve borsa uzuvları yani meslek komiteleri, meclis ve yönetim kurulu ile genel sekreter ve yardımcıları odaların ve borsaların kendi üyeleri tarafından seçilecekti. Türkiye'deki ticaret borsaları 1943'den itibaren ayrı birer tüzel kişilik şeklinde örgütlenme imkanı bulurken, 1950 tarih ve 5590 sayılı kanunla buna ek olarak daha özgür ve hızlı bir gelişme sürecine girdiler. Ertesi yıl yürürlüğe giren 1951 tarihli "Odalar ve Borsalar Tüzüğü" ile de, 1950 tarihli kanununa bağlı olarak, odalar ve borsaların tabi olacakları prensip ve kuralların ayrıntıları düzenlendi. Odalar ve borsalar hakkında son yasal düzenleme ise, 18 Mayıs 2004 tarihinde kabul edilen 5174 sayılı kanunla yapıldı. Bu kanunla birlikte, elli dört yıldır uygulanmakta olan 5590 sayılı kanunda büyük ölçüde değişiklik yapan 557 sayılı kanun hükmünde kararname'nin Anayasa Mahkemesince iptali sonucunda ortaya çıkan hukuk boşluk giderildiği gibi, aynı zamanda günümüz şartlarına uygun pek çok yeni düzenlemenin de yapılması sağlandı.

Açılışının ilk yılında bir taraftan teşkilatlanma, borsaya üye kayıt ve kabul işlemleri ile yeni borsa binası olarak seçilen Hamidiye Medresesi'nin tamir, inşaa ve tanzimi çalışmalarına ağırlık veren İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, diğer yandan da esas faaliyet alanı olan borsa muameleleriyle meşgul oldu. 21 Şubat 1925 tarihi itibarıyla borsada işlem gören ürün adedi toplam yirmi beşti. 1926'da bu sayı yirmi dokuza çıkar-

İstanbul Ticaret Borsası bahçesinden Laboratuvar ve Meclis Salonu pencereleri görünüyor (solda).

ken, 1927'de otuz beş oldu. 1927-1929 yılları arasında ise borsaya yeni bir ürün kabul edilmedi. Borsada işlem gören ürün sayısı ve hacminde 1925 yılına göre kaydedilen tedrici artış İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nın ticaret piyasasında giderek ağırlığını ve önemi artırmakta olduğunu bir göstergesiydi. Geleneksel nokta, borsanın İstanbul ticaret piyasasında bir istikrar unsuru olarak kendini kabul ettirdiği, her geçen yıl biraz daha büyüyerek kurumsallaştığına işaret ediyordu. Nitekim, bunun bir başka kanıtı da borsaya kayıt yaptıran ticaret erbabı miktarındaki artıştı. 1925'de 175 olan abone sayısı 1929'da 340'a, 21 olan mubayaacı miktarı 28'e, 21 olan simsar adedi de 33'e ulaştı. İşlemlerin çoğalmasına paralel borsada çalışan memur sayısında da önemli oranda artışlar oldu. 1925'de İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası bünyesinde toplam 38 memur istihdam edilirken, bu sayı 1926'da 43, 1927'de 52, 1928 senesi sonunda 74, 1929 yılında ise 67 oldu. Rakamlar, İstanbul Ticaret Borsası'nın birkaç yıl içinde ne denli büyüdüğünü ve bu büyümenin 1929 Dünya İktisat Krizine kadar belirgin şekilde devam ettiğini kanıtlıyordu. 1930'dan sonra Türkiye'de birçok ticaret ve zahire borsası muamele azlığı veya gelirlerinin giderlerini karşılayamadığı gerekçesiyle kapatılırken, İstanbul Ticaret Borsası bütün olumsuzluklara rağmen faaliyetlerini sürdürmekteydi.

İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası'nda 1925-1930 arasında işlem gören maddeler, buğday, un, ırmık, bulgur, kepek, arpa, mısır, çavdar, kaplıca, burçak, kuş yemi, keten tohumu, kenevir, darı,

susam, bakla, mercimek, fasulye, nohut, bezelye, börülce, yulaf, mısır unu, razmol, paspal, yapağı, afyon, tiftik, fındık, pamuk, pamuk tohumu, ceviz, badem, av derisi, koza ve ipekten ibaretti. Açıldığı günden itibaren İstanbul'un iktisadi ve ticari hayatının istikrarı açısından önemli bir misyon üstlenen Ticaret Borsası, kısa zamanda büyük bir performans göstererek, ilk birkaç yıl içinde pek çok ürünün güvenilir şekilde alım ve satım muamelesini başarıyla düzenleyerek piyasada bir güven ortamı oluşturdu. Daha önce iptidai usullerle satılan ürün çeşitlerinin cins ve nevilerine göre analizleri yapıp bunların içindeki tohumlar ve yabancı maddeler tespit edildi. Borsada işlem gören her bir ürün için ayrı ayrı hükümler konuldu. Bu hükümlerin tatbikini kontrol etmek üzere Borsa bünyesinde modern bir laboratuvar tesis edildi. Laboratuvarında fiziksel ve kimyevi tahliller, un analizleri, unlarda yabancı maddeler, haşerat ve zararlı nebatat muayeneleri, yapak ve pamuklarda karışıklık, incelik ve kalınlık ve yabancı maddeler ile diğer muayene ve tahliller yapıyordu. Eskiden İstanbul'un bazı hanlarında sorumsuz kişilerce özensiz ve ilkel yöntemlerle yapılan muayenelerin borsa laboratuvarında fennin imkanlarıyla itinalı ve adil bir şekilde yapılmaya başlaması üreticilere ve tüccara rahat bir nefes aldırdı. Artık her şey borsa çatısı altında cereyan ediyor, günlük zahire ve un fiyatları da burada ilan ediliyordu. Neşredilen fiyat bülteni Türkiye'nin en uzak yerlerine kadar gönderiliyor, radyo ile de üreticiler ve ticaret erbabının dünya piyasalarındaki değişikliklerden haberdar olmaları sağlanıyordu. Günlük borsa haberleri radyo ile düzenli yayınlandığı gibi, aynı zamanda borsada satılan maddelerin kıymet, miktar ve menşeleri hakkında da istatistikler neşrediliyordu. Bir süre sonra, Türkiye'nin ekim sahaları, üretim rakamları ve rekolteleri ile ithalat, ihracat ve stok miktarları tespit edilerek, bu bilgiler, hem tahtada ilan edilmeye ve hem de borsa bültenleri şeklinde ticaret alemine duyurulmaya başlandı. Her yılın sonunda önemli istihsal ve ihracat maddelerimiz hakkında broşürler ile bu mahsullerin diğer ülkeler ürünleriyle mukayeseleri yapılıyor ve satış miktarları ve değerleri rakam ve grafiklerle gösteriliyordu. Borsa işlemleri sırasında ortaya çıkan ticari ihtilafların çözümü için hakem heyetleri teşkil ediliyor, bu heyetler, tetkik ettikleri meseleler hakkında aldıkları kararlarla sorunları mahkemelere ihtiyacı duymaksızın çözmeye çalışıyorlardı.

1929 dünya iktisadi krizinin ardından 1939-1945 yıllarında yeni bir küresel buhranın, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi altına giren İstanbul Ticaret Borsası, savaşın bitimiyle birlikte dünyada ve Türkiye'de esmeye başlayan demokrasi ve liberalizm rüzgarlarıyla birlikte farklı bir sürece

girdi. 1950-1951 yıllarında odalar ve borsalarla ilgili dünyadaki demokratik ve liberal gelişmeler dikkate alınarak yapılan yasal düzenlemeler İstanbul Ticaret Borsası'na olumlu yansıdı. Borsa, bu tarihten itibaren her bakımdan büyümeye ve gelişmeye başlayarak, dünyadaki gelişmelere daha açık ve duyarlı hale geldi. Borsa'da işlem gören madde sayısı ve hacmi geçmişle kıyaslanmayacak derecede arttı ve çeşitlendi. Borsa teşkilatı ve tesisleri genişledi ve modernize edildi. Uzun yıllar zahire ve hububat maddeleri üzerinden işlem yapan kurum, daha sonra kurulan canlı hayvan ve et şubesiyle birlikte faaliyet ve hizmet alanını genişletti. 1943-1954 yılları arasında Karaağaç'ta çalışmalarına devam eden Borsa Canlı Hayvan Şubesi, 1954 'de kendi binası olan Sütlüce tesislerine, 1988'den sonra ise yeni yaptırılan Tuzla Aydınliköy tesislerine geçti.

Ticaret Borsası, tarihte birçok resmi veya yarı resmi aktörün İstanbul'un iafesi için birlikte yaptıkları önemli bir hizmeti, farklı bir yapılanma ve anlayış çerçevesinde, 1925'den bu yana başarıyla yerine getiriyor. Gerçekleştirdiği faaliyetleriyle tarım ve hayvancılık sektörünün gelişmesine ve dışarıya açılmasına önemli katkılar sağlayan Ticaret Borsası, hizmetleriyle İstanbul sınırlarını aşarak, Türkiye ekonomisine büyük katkılar sunuyor. Borsa, ticari ve ekonomik aktiviteleri dışında, kurulduğu günden beri, eğitime, bilimsel ve kültürel çalışmalara, hayır kuruluşları ve müesseselerine, sosyal içerikli proje ve organizasyonlara da her yıl bütçesinden düzenli pay ayırarak, bu alanda da büyüklüğüne ve misyonuna yakışır bir tavır sergiliyor. İsminin başında taşıdığı İstanbul'a layık bir borsa olarak, en azından 300 yılı aşkın bir tecrübe ve birikimin sahibi sıfatıyla Ticaret Borsası, bugün, tarihi görev ve sorumluluk alanlarının farkında olarak yeni bir vizyon ve ufukla görev sahasını giderek genişletmekte ve küresel ticarete uygun bir borsa anlayışla geleceğe doğru güvenle yürümektedir. İstanbul Ticaret Borsası'nın 1950'li yıllardan itibaren kendi kabuğunu kırıp uluslararası arenaya açılmaya başlaması ve bu açılımın özellikle yakın dönemde giderek daha bir yoğunluk ve genişlik kazanması sonucunda, artık Ticaret Borsası, yabancı iş heyetlerinin görüşmek için randevu talep ettikleri, yabancı devlet misyonlarının ve borsa heyetlerinin ziyaret ettikleri bir ticari kurum, küresel işbirliği imkanlarının tartışıldığı bir platform haline geldi. Kurumun bu çehresiyle birlikte borsaya bağlı tüccar tipolojisi de zaman içerisinde dönüşerek, değişti. Geçmişin vizyonu dar, içe dönük, yabancı sermayeye soğuk ve mesafeli tacir tipleri yerlerini, günümüzde, girişimci, öz güvenli, ufku ve hedefleri geniş, dış ticarete önem veren özgür düşünceli yönetici ve tüccarlarına bıraktı.

İSTANBUL TİCARET BORSASI
MECLİS BAŞKANI İLE YÖNETİM KURULU BAŞKAN VE ÜYELERİ
(1924-2014)

İstanbul Ticaret Borsası Meclisi Başkanları ve Görev Süreleri

Kerim Attar	: 11.06.1943 - 29.07.1948
Murat Furtun	: 30.09.1948 - 27.08.1951
Kerim Milar	: 17.09.1951 - 09.04.1952
M. Zekai Ülker	: 06.05.1952 - 04.11.1954
Necmi Komili	: 24.12.1954 - 01.01.1960
Tevfik Kuşoğlu	: 01.01.1960 - 15.06.1960
Fettah Barın	: 29.06.1960 - 08.03.1984
Merih Şamlı	: 15.03.1984 - 27.11.1986
Sezai Tabak	: 05.02.1987 - 09.03.2009
İslam Ali Kopuz	: 09.03.2009 - 23.05.2013
Bülent Kasap	: 23.05.2013 - Devam ediyor

İstanbul Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanları ve Görev Süreleri

Hamdi Bey	: 06.12.1924 - 10.08.1926
Süreyya Bey	: 10.08.1926 - 01.08.1927
Murat Furtun	: 01.08.1927 - 01.08.1931
Hamdi Bey	: 01.08.1931 - 01.08.1933
Hüseyin Sabri Bey	: 01.08.1933 - 02.08.1934
Murat Furtun	: 02.08.1934 - 14.01.1948 (İstifa etti)
Nafiz Özalp	: 11.03.1948 - 02.12.1954
Hilmi Gürgân	: 02.12.1954 - 29.11.1956
Hayati Düğencioğlu	: 29.11.1956 - 01.12.1959
Hilmi Gürgân	: 01.12.1959 - 29.06.1960
Fettah Barın	: 29.06.1960 - 04.08.1960 (Komite Dönemi / 27 Mayıs 1960 İhtilali)
Bahri Kınacı	: 16.08.1960 - 27.11.1962
Asım Ak	: 27.11.1962 - 02.12.1965
Nejat Ekrem Basmacı	: 02.12.1965 - 03.12.2009
Atilla Sümer	: 08.12.2009 - 28.05.2013
Ç. Ali Kopuz	: 28.05.2013 - Devam ediyor.

KURUCU HEYET

(23.11.1924-6.12.1924)
 Hamdi Bey, Habibzade Ziya, Süreyya Bey, Hasan Âli, Asımzade Nuri, Furtunzade Murat, Akosman-zade İzzet, Sadettin Rıza, Mustafa Ârif.

1. DÖNEM (6.12.1924-23.03.1926)

Birinci Başkan: Hamdi Bey
 İkinci Başkan: Süreyya Bey
 Üyeler: Hasan Âli, Habibzade Ziya, Sadettin Rıza, Asım Beyzade Nuri, Akosman-zade İzzet, Nazmi Duhani, Furtunzade Murat.

2. DÖNEM (23.03.1926-01.08.1927)

Birinci Başkan: Hamdi Bey
 İkinci Başkan: Süreyya Bey
 Üyeler: Refik İsmail, Habibzade Ziya, Sadettin Rıza, Asım Beyzade Nuri, Rifat Bey, Abdullah Bey, Akosman-zade İzzet.

3. DÖNEM (10.08.1926-01.08.1927)

Birinci Başkan: Süreyya Bey
 İkinci Başkan: Furtunzade Murat
 Üyeler: Ahmet Nuri, İsmail Hakkı, Habibzade Ziya, Hasan Rıza, İzzet Bey, Mustafa Bey, Haşim Bey.

4. DÖNEM (10.08.1926-01.08.1927)

Birinci Başkan: Furtunzade Murat
 İkinci Başkan: Hasan Rıza Bey
 Üyeler: İzzet Bey, Burhanettin Bey, Asım Beyzade Ahmet Nuri, Ali Sait, İsmail Hakkı, Habibzade Ziya, İslam-zade İsmail.

5. DÖNEM (01.08.1927-02.08.1928)

Birinci Başkan: Furtunzade Murat
 İkinci Başkan: Hasan Rıza Bey
 Üyeler: İzzet bey, Burhanettin Bey, Ahmet Nuri, Ali Said, İsmail hakkı, Ziya Bey, İsmail Bey.

6. DÖNEM (02.08.1928-03.08.1929)

Birinci Başkan: Furtunzade Murat
 İkinci Başkan: Hasan Rıza Bey
 Üyeler: Kürzade Şevki Bey, Burhanettin Bey, Abdulkerim Bey, Ahmet Nuri, Habibzade Ziya, İsmail Hakkı, Nuri Bey.

7. DÖNEM (03.08.1929-02.08.1930)

Birinci Başkan: Furtunzade Murat
 İkinci Başkan: İsmail Hakkı Bey
 Üyeler: Ahmet Nuri, Abdulkerim Bey, Osman Nuri, Ziya Bey, Burhanettin Bey, Şevki Bey, Hasan Rıza.

8. DÖNEM (02.08.1930-01.08.1931)

Birinci Başkan: Furtunzade Murat
 İkinci Başkan: Hasan Rıza Bey
 Üyeler: Ahmet Nuri, Burhanettin Bey, Alemdarzade Şerafettin Bey, Serattarzade Abdulkerim Bey, Osman Nuri, Hamdi Bey, Ziya Bey.

9. DÖNEM (01.08.1931-02.08.1932)

Birinci Başkan: Hamdi Bey
İkinci Başkan: Furtunzade Murat
Üyeler: Ziya Bey, Balcızade Mehmet Bey, Hüseyin Sabri, Burhanettin Bey, Osman Nuri, Çenezade Selami Salih, Babanzade Nurettin Bey.

10. DÖNEM (02.08.1932-01.08.1933)

Birinci Başkan: Hamdi Bey
İkinci Başkan: Furtunzade Murat Bey.
Üyeler: Ziya Bey, Balcızade Mehmet, Hüseyin Sabri, Burhanettin Bey, Osman Nuri, Çenezade Selami Salih, Babanzade Nurettin.

11. DÖNEM (01.08.1933-02.08.1934)

Birinci Başkan: Hüseyin Sabri Bey
İkinci Başkan: Furtunzade Murat
Üyeler: Balcızade Mehmet, Burhanettin Bey, Osman Nuri, Fahri Bey, Babanzade Nurettin, Hancızade Nuri, Ziya Bey.

12. DÖNEM (02.08.1934-01.08.1935)

Birinci Başkan: Furtunzade Murat
İkinci Başkan: Ahmet Ahsen Bey (Ziraat Bankası İstanbul Şubesi Müdürü)
Üyeler: Balcızade Mehmet, Burhanettin Bey, Osman Nuri, Kınacızade Mehmet, Fahri Bey, Efdalettin Bey, Ziya Bey.

13. DÖNEM (01.08.1935-01.08.1936)

Birinci Başkan: Murat Furtun
İkinci Başkan: Osman Nuri Bey
Üyeler: Halil Hilmi Nebioğlu, Şerafettin Alemdar, Fahri Bey, Hüseyin Yusuf, Mehmet Kınacı, Efdalettin Bey, Serattarzade Abdulkerim Bey.

14. DÖNEM (01.08.1936-02.08.1937)

Birinci Başkan: Murat Furtun
İkinci Başkan: Osman Nuri Kozikoğlu.
Üyeler: Kınacı Mehmet, Şerafettin Alemdar, Halil Kaçar, Fahri Eserova, Efdalettin Bey, Hüseyin Yusuf, Ziya Taner.

15. DÖNEM (02.08.1937-01.08.1938)

Birinci Başkan: Murat Furtun
İkinci Başkan: Osman Nuri Kozikoğlu
Üyeler: Hüsnü Erkan, Şerafettin Alemdar, Mehmet Kınacı, Efdalettin Tekiner, Fahri Eserova, Abdulkerim Aktar, Ziya Taner.

16. DÖNEM (01.08.1938-01.08.1939)

Birinci Başkan: Murat Furtun
İkinci Başkan: Nuri Kozikoğlu
Üyeler: Ünal Erkan, Şerafettin Alemdar, Mehmet Kınacı, Kerim Aktar, Fahri Eserova, Efdalettin Tekiner, Ziya Taner.

17. DÖNEM (01.08.1939-01.08.1940)

Birinci Başkan: Murat Furtun
İkinci Başkan: Nuri Kozikoğlu
Üyeler: Nafiz Özalp, Nuri Orak, Hilmi Gürgân, Mehmet Kınacı, Şerafettin Alemdar, Nurettin Baban, Kerim Aktar.

18. DÖNEM (01.08.1940-01.08.1941)

Birinci Başkan: Murat Furtun
İkinci Başkan: Nuri Kozikoğlu
Üyeler: Şerafettin Alemdar, Nafiz Özalp, Hilmi Gürgân, Mehmet Kınacı, Nurettin Baban, Kerim Attar, Suat Karasman.

19. DÖNEM (01.08.1941-01.08.1942)

Birinci Başkan: Murat Furtun
İkinci Başkan: Nuri Kozikoğlu
Üyeler: Mehmet Kınacı, Nafiz Özalp, Hilmi Gürgân, Efdalettin Tekiner, Şerafettin Alemdar, Nurettin Baban, Kerim Aktar.

20. DÖNEM (01.08.1942-06.1943)

Birinci Başkan: Murat Furtun
İkinci Başkan: Nuri Kozikoğlu
Üyeler: Hilmi Gürgân, Mehmet Levent, Efdalettin Tekiner, Mehmet Kınacı, Nurettin Baban, Kerim Aktar, Nafiz Özalp.

21. DÖNEM (06.1943-02.05.1946)

Başkan: Murat Furtun
Üyeler: Nafiz Özalp, Hilmi Gürgân, Mehmet Kınacı, İshak Sükuti Erener, Efdalettin Tekiner, Ahmet Cemil Conk (Ticaret Ofisi).

22. DÖNEM (02.05.1946-14.01.1948)

Başkan: Murat Furtun
Üyeler: Nuri Kozikoğlu, Nafiz Özalp, Hilmi Gürgân, Mehmet Kınacı, Efdalettin Tekiner, İshak Sükuti Erener.

23. DÖNEM (11.03.1948-17.09.1951)

Başkan: A. Nafiz Özalp
Üyeler: Murat Furtun, Nuri Kozikoğlu, Hilmi Gürgân, İshak Sükuti Erener, Efdalettin Tekiner, Mehmet Kınacı.

24. DÖNEM (17.09.1951-08.05.1952)

Başkan: A. Nafiz Özalp
Üyeler: Recep Maliki, Turgut Keçeci, Tevfik Kuşoğlu, Süleyman Serim, Kerim Kerimzade, Mehmet Emin Gencer.

25. DÖNEM (08.05.1952-02.12.1953)

Başkan: A. Nafiz Özalp
Üyeler: Recep Maliki, Kamil Kural, Mehmet Emin Gencer, Tevfik Kuşoğlu, Süleyman Serim, Turgut Keçeci.

26. DÖNEM (02.12.1953-02.12.1954)

Başkan: A. Nafiz Özalp
Üyeler: Recep Maliki, Kamil Kural, Mehmet Emin Gencer, Tevfik Kuşoğlu, Süleyman Serim, Turgut Keçeci.

27. DÖNEM (02.12.1954-29.11.1955)

Başkan: Hilmi Gürgân
Üyeler: Tevfik Kuşoğlu, Kemal Dedeoğlu, Kamil Kural, Hayati Düğencioğlu, Nafiz Özalp, Hilmi Kitaplı.

28. DÖNEM (29.11.1955-29.11.1956)

Başkan: Hilmi Gürgân
Üyeler: Kamil Kural, Lütfi Furtun, Ha-

yati Düğencioğlu, Numan Balto, Nejat Basmacı, Tevfik Kuşoğlu.

29. DÖNEM (29.11.1956-01.12.1959)

Başkan: Hayati Düğencioğlu
Başkan Vekili: Nejat Basmacı
Üyeler: Hilmi Gürgân, Numan Balto, Lütfi Furtun, Mustafa Kopuz, Ahmet Togay.

30. DÖNEM (01.12.1959-29.06.1960)

Başkan: Hilmi Gürgân
Başkan Vekili: Nejat Basmacı
Üyeler: Hayati Düğencioğlu, Mehmet Erel, Yakup Özdilek, Mustafa Kopuz, İshak Sükuti Erener, Osman Okumuş, İzzettin Yener.

31. DÖNEM/KOMİTE DÖNEMİ

(29.06.1960-04.08.1960)
Başkan: Fettah Barın
Başkan Vekili: Fazıl Boyner
Üyeler: Turgut Keçeci, Hasan Papuçcuoğlu, Ethem Sallı.

32. DÖNEM (16.08.1960-30.11.1960)

Başkan: Bahri Kınacı
Başkan Vekili: Asım Ak
Üyeler: Kemalettin Dönertaş, Hayati Döğencioğlu, Yakup Özdilek, Talat Atak, Hasan Papuçcuoğlu, Ethem Eriş, Sabahattin Taner.

33. DÖNEM (30-11.1960-05.12.1961)

Başkan: Bahri Kınacı
Başkan Vekili: Asım Ak
Üyeler: Sabahattin Taner, Yakup Özdilek, Ethem Eriş, Numan Balto, Talat Atak, Hasan Papuçcuoğlu, Nejat Basmacı.

34. DÖNEM (05.12.1961-27.11.1962)

Başkan: Bahri Kınacı
Başkan Vekili: Nejat Basmacı
Üyeler: Mustafa Kopuz, Asım Ak, Talat Atak, Yakup Özdilek, Mehmet Erel, Numan Balto, Sabahattin Taner.

35. DÖNEM (27.11.1962-27.12.1965)

Başkan: Asım Ak
Başkan Vekili: Nejat Basmacı
Üyeler: Mustafa Kopuz, Yakup Özdilek, Talat Atak, Ethem Eriş, Numan Balto, Abdülbaki Erkoç, Bahri Kınacı.

36. DÖNEM (27.12.1965-30.11.1966)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Lütfi Furtun
Üyeler: Yakup Özdilek, Numan Balto, Tevfik Fikret Özkartal, Asım Ak, Hasan Papuçcuoğlu, Mustafa Kopuz, Abdülbaki Erkoç.

37. DÖNEM (30.11.1966-30.11.1967)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Lütfi Furtun
Üyeler: Yakup Özdilek, Numan Balto, Tevfik Fikret Özkartal, Asım Ak, Hasan Papuçcuoğlu, Mustafa Kopuz, Abdülbaki Erkoç.

38. DÖNEM (30.11.1967-30.11.1968)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Mustafa Kopuz, Mustafa Topsakaloğlu, Tevfik Fikret Özkartal, Abdülbaki Erkoç, Numan Balto, Hasan Papuçcuoğlu, Asım Ak.

39. DÖNEM (30.11.1968-29.11.1969)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Mustafa Kopuz, Mustafa Topsakaloğlu, Tevfik Fikret Özkartal, Abdülbaki Erkoç, Numan Balto, Hasan Papuçcuoğlu, Asım Ak.

40. DÖNEM (29.11.1969-30.11.1970)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Mustafa Kopuz, Tevfik Fikret Özkartal, Numan Balto, Hasan Papuçcuoğlu, Asım Ak, Cemil Kantur, Ethem Eriş.

41. DÖNEM (30.11.1970-30.11.1971)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Asım Ak, Abdülbaki Erkoç, Cemil Kantur, Ethem Eriş, Mustafa Kopuz, Mustafa Topsakaloğlu, Tevfik Fikret Özkartal.

42. DÖNEM (30.11.1971-30.11.1972)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Asım Ak, Abdülbaki Erkoç, Cemil Kantur, Ömer Karadağ, Mustafa Kopuz, Mustafa Topsakaloğlu, Tevfik Fikret Özkartal.

43. DÖNEM (30.11.1972-29.11.1973)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Asım Ak, Abdülbaki Erkoç, Cemil Kantur, Mustafa Kopuz, Eşref Çakmak, Sezai Tabak, Tevfik Fikret Özkartal.

44. DÖNEM (29.11.1973-28.11.1974)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Asım Ak, Mustafa Kopuz, Abdülbaki Erkoç, Tevfik Fikret Özkartal, Eşref Çakmak, Akif Kopuz, Cemil Kantur.

45. DÖNEM (28.11.1974-27.11.1975)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Asım Ak, Mustafa Kopuz, Abdülbaki Erkoç, Haydar Alpay, Necati Erdeğirmenci, Akif Kopuz, Ahmet Dağ,

46. DÖNEM (27.11.1975-25.11.1976)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Asım Ak, Mustafa Kopuz, Abdülbaki Erkoç, Haydar Alpay, Mustafa Topsakaloğlu, Akif Kopuz, Tevfik Fikret Özkartal.

47. DÖNEM (25.11.1976-18.11.1977)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Ömer Karadağ, Akif Kopuz, Mustafa Kopuz, Tevfik Fikret Özkartal, Sezai Tabak, Asım Ak, Haydar Alpay.

48. DÖNEM (18.11.1977-01.12.1978)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Yakup Özdilek
Üyeler: Ömer Karadağ, Akif Kopuz, Mustafa Kopuz, Tevfik Fikret Özkartal, Sezai Tabak, Asım Ak, Haydar Alpay.

49. DÖNEM (01.12.1978-29.11.1979)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Eşref Çakmak, Mustafa Kopuz, Tevfik Fikret Özkartal, Sezai Tabak, Hüseyin Özçelik, Abdülbaki Erkoç.

50. DÖNEM (29.11.1979-27.11.1980)

Başkan: Nejat Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Eşref Çakmak, Abdülbaki Erkoç, Mustafa Kopuz, Hüseyin Özçelik, Mustafa Topsakaloğlu, Tevfik Fikret Özkartal.

51. DÖNEM (27.11.1980-27.11.1981)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Eşref Çakmak, Cemil Kantur, Mustafa Kopuz, Hüseyin Özçelik, Mustafa Topsakaloğlu, Tevfik Fikret Özkartal.

52. DÖNEM (12.11.1981-21.03.1984)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Eşref Çakmak, Cemil Kantur, Mustafa Kopuz, Hüseyin Özçelik, Tevfik Fikret Özkartal, Ömer Karadağ.

53. DÖNEM (21.03.1984-27.12.1985)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Osman Okumuş, Necati Erdeğirmenci, Hamit Kart, Hüseyin Özçelik, Necip Seval, Mustafa Kopuz.

54. DÖNEM (27.12.1985-30.11.1987)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Abdülbaki Erkoç, Hamit Kart, Mustafa Kopuz, Osman Okumuş, Hüseyin Özçelik, Turgut Özdilek.

55. DÖNEM (30.11.1987-30.11.1989)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Abdülbaki Erkoç, Hamit Kart, Mustafa Kopuz, Osman Okumuş, Turgut Özdilek, Hüseyin Özçelik.

56. DÖNEM (30.11.1989-19.03.1992)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, İbrahim Özay, Hamit Kart, Mustafa Kopuz, Ömer Karadağ, Turgut Özdilek, Hüseyin Özçelik.

57. DÖNEM (19.03.1992-29.11.1993)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Necati Erdeğirmenci, Hamit Kart, Mustafa Öngel, Sami Öztürk, Hüseyin Özçelik, Turgut Özdilek.

58. DÖNEM (29.11.1993-29.11.1995)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Üyeler: Asım Ak, Necati Erdeğirmenci, Hamit Kart, Mustafa Öngel, Sami Öztürk, Hüseyin Özçelik, Atilla Sümer.

59. DÖNEM (29.11.1995-11.11.1999)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Başkan Vekili: Atilla Sümer
Üyeler: Asım Ak, Celal Dursun, Çetin Keçeli, Hüseyin Özçelik, Sadık Erdem, Necip Seval.

60. DÖNEM (11.11.1999-18.10.2001)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Başkan Vekili: Atilla Sümer
Üyeler: Asım Ak, Hüseyin Özçelik, Necip Seval, Çetin Keçeli, Ömer Tekinaslan, Mustafa Zaroğlu.

61. DÖNEM (18.10.2001-15.03.2005)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Vekili: Akif Kopuz
Başkan Vekili: Ömer Tekinaslan
Üyeler: Asım Ak, Hüseyin Özçelik, Necip Seval, Çetin Keçeli, Atilla Sümer, Mustafa Zaroğlu.

62. DÖNEM (15.03.2005-12.03.2009)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Yardımcısı: Akif Kopuz
Başkan Yardımcısı: Atilla Sümer
Üyeler: Oğuz Turhan, Çetin Keçeli, Ethem Karaca, Ömer Tekinaslan, Sadık Erdem, Züher Gültekin.

63. DÖNEM (12.03.2009-08.12.2009)

Başkan: Nejat Ekrem Basmacı
Başkan Yardımcısı: Atilla Sümer
Başkan Yardımcısı: Ethem Karacan
Üyeler: Ahmet Elmas, Çetin Keçeli, Sadık Erdem, Oğuz Turhan, Ömer Tekinaslan, Şenol Güntürk.

64. DÖNEM (08.12.2009-28.05.2013)

Başkan: Atilla Sümer
Başkan Yardımcısı: Sadık Erdem
Üyeler: Özkay Özcan, Ahmet Elmas, Şenol Güntürk, Çetin Keçeli, Ömer Tekinaslan, Rüştü Aydınak.

65. DÖNEM

(28.05.2013-Devam Ediyor)
Başkan: Ç. Ali Kopuz
Başkan Yardımcısı: Atilla Sümer
Başkan Yardımcısı: İlhan Koyunseven
Üyeler: Yusuf Acar, Alaattin Altıntaş, Mehmet Erken Özefe, Zekî Kopuz, Mustafa Kanar, Zeki Aslan.

KAYNAKÇA

1- ARŞİV KAYNAKLARI

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
İstanbul Ticaret Borsası Arşivi:
-Borsa Meclisi Zabıt Defterleri
-Borsa Yönetim Kurulu Zabıt Defterleri
-Borsa Yönetim Kurulu Kararları
-Borsa Yönetim Kurulu İmza Defterleri
-Borsa Yıllıkları
-Borsa Albümleri
-Borsa Bütçeleri

2- KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

- Abdurrahman Şeref Efendi, Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, Hazırlayan Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, Ankara 1996.
- Ahmet Refik, "Sultan Süleyman Kanunı'nın Son Senelerinde İstanbul'un Usul-i İaşe ve Ahval-i Tarihiyesi", Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı 37, 1 Nisan 1332.
- AKDAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi: 1453-1559, cilt 2, İstanbul 1979.
- ALBAYRAK, Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Ankara 2004.
- ALKAN, İsmet, "Borsalar", İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, cilt III, İstanbul 1948.
- ALPAY, İ. Birol, I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Yıllığı, cilt VIII.
- ARIK, Remzi Oğuz, Türk Sanatı, İstanbul 1975, s. 148; Hamit S. Selen, Ticaret Tarihi, İstanbul 1938.
- ARIKAN, Zeki, "Osmanlı İmparatorluğunda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991.
- AYNURAL, Salih, İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahirî Ticareti (1740-1840), İstanbul 2001.
- AYNURAL, Salih, "Kapan", DİA, s.338-339.
- "Bahçekapı", Vikipedi Ansiklopedisi.
- BARKAN, Ömer Lütfi, 15. ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, İstanbul 1943.
- BARKAN, Ömer Lütfi- Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, İstanbul 1970.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiye Mecmuası, İstanbul 1953, cilt X.
- BARKAN, Ömer Lütfi, İktisat Tarihi Ders Notları, İstanbul 1950.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi, "Zaferden Sonra İstanbul'da Başlayan İktisadi Savaş", Barış Dünyası, sayı 54, 1966.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi, "İstanbul Ticaret Odası Nasıl Millileşti", Barış Dünyası, sayı 57, 1967.
- BAYAR, Yener, 1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- BEŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı'da Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası'ndan Esham ve Tahvilat Borsası'na Yeni Düzenleme Girişimleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 19, sayı 1, Elazığ 2009.
- BİLGİÇ, Emin, "Çivi Yazılı Hukuki İktisadi Kaynaklar Mahiyet ve Muhtevaları" Belleten, 1947.
- BİLGİN, Arif, Osmanlı Sarayının İaşesi (1489-1650), Doktora tezi, İstanbul 2000.
- BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009, İstanbul 2011.
- Borsa Rehberi, İstanbul 1928.
- BÜLBÜL, İrfan, "İkinci Dünya Savaşının Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, sayı 9, İstanbul 2006.
- CİN, Halil, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Ankara 1978.
- CİPOLLÀ, Carlo M., Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus, Çev. M. Sırrı Gezgin, İstanbul 1980.
- COŞAR, Nevin, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, sayı 60, Ocak-Mart 2005.
- ÇOŞKUNÇELEBİ, Dursun-Ercan Erkiletioğlu, 5174 Sayılı Kanunla Odalar, Borsalar ve Birlik Mevzuatında Yapılan Düzenlemeler, Ankara 2004.
- CUMHUR, Müjgan, "Hamidiye Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 1964.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, Hazırlayan Memduh Yaşa, İstanbul 1980.
- ÇİFTÇİ, Cafer "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesinde Bursa'nın Rolü", OTAM, sayı 16, 2004.
- DOĞAN, Bahar Burtan, "Ticaret Borsacılığının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış", Ankara Üniversitesi İktisadi İlimler Dergisi, cilt 24, sayı 1, 2010.
- EMECEN, Feridun, "XVI. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İaşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkiyat", Tarih Boyunca İstanbul Semineri, 29 Mayıs-1 Haziran 1988, Bildiriler, İstanbul 1989.

- ENGİN, Vahdettin, "Son Dönem Osmanlı'da Enflasyon", Tarih ve Medeniyet , sayı 33, Aralık 1996.
- ERLER, Mehmet Yavuz, Osmanlı Devletinde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880), İstanbul 2012.
- "Erzincan", Meydan Larousse, Milliyet Yayınları, cilt. VIII.
- FAROGHİ, Suraiya, "İstanbul'un İlaşesi ve Tekirdağ ve Rodosçuk Limanı (16.-17. Yüzyıllar), ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı.
- FERTEKLİGİL, Azmi, Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi, İstanbul 1993.
- GENÇ, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2000.
- GENÇ, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde İç Gümrük Rejimi", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt III.
- GENÇ, Serdar, XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karesi Sancağında Hububat Üretimi Ticareti ve İstanbul'un İlaşesine Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2005.
- GÜÇER, Lütfi, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İlaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 11, Ekim 1949-Temmuz 1950, sayı 1-4.
- GÜLSOY, Ufuk vd., Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar, İstanbul 2012.
- GÜLSOY, Ufuk- Bayram Nazır, Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923, İstanbul 2009.
- GÜLSOY, Ufuk, Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni, İstanbul 2000.
- GÜLSOY, Ufuk, "1856 İslahat Fermanı", DİA, s.185-190.
- GÜRAN, Tevfik, 19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı, İstanbul 1998.
- GÜRSOY, Bedri, Borsalar, Ankara 1977.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, Çağdaş İktisadi Sistemler, Ankara 1985.
- HINZ, Walther, "İslam'da Ölçü Birimleri" Türklük Araştırmaları Dergisi, (Çev. Acar Sevim), sayı 5, İstanbul 1989.
- İŞİK, Olcay, "Hukuki Açından Borsa ve Borsa Türleri" Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2012.
- İETT, İstanbul Belediyesi, İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü, 1940 Senesi Bilançosu ve İşletme Neticeleri, İstanbul 1940.
- İLMEYEN, Süreyya, Teşebbüslerim ve Reisliklerim, İstanbul 1949.
- İNÖNÜ, İsmet, Cumhuriyetin İlk Yılları, İstanbul 1999.
- İPEKOĞLU, Şeyda, Şanlıurfa Ticaret Borsasının Yapısı ve İşleyişi, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2007.
- KALA, Ahmet , İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1, İstanbul 1998.
- KARABOĞA, Durmuş Volkan, XV-XVI.Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Hububat ve Bakliyat Üretimi ve Umumi Dağılımları, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, sayı 17, Mart 2011.
- KARACAGİL, Ö Kürşad, Süreyya İlmen'in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt 6, Ankara 1976.
- KARAYILMAZLAR, Aynur-Ekrem, Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisat Raporu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2006.
- KARPAT, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 2010.
- KAZGAN, Gülten, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme, İstanbul 2005.
- KAZGAN, Haydar, Tarih Boyunca İstanbul Borsası, İstanbul 1995.
- KAZGAN, Haydar vd. , Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi, cilt 1-2, İstanbul 1999.
- KEYDER, Çağlar, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Tüccarının Millileşmesi", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı.
- KILIÇTAROĞLU, Kemal, 1948 Türkiye İktisat Kongresi, Ankara 1997.
- KOÇAK, Cemil, Türkiye'nin Milli Şef Dönemi (1938-1945), İstanbul 1996.
- KORALTÜRK, Murat, Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odaları 1880-1952, İstanbul 2002.
- KORUM, Uğur, "1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayii ve Sanayi Politikaları", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişme Semineri, Ankara 1982.
- KÖROĞLU, Yunus, III. Selim Döneminde İstanbul'un İlaşesi Teminine Kısa Bir Bakış, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, Haziran 2001.
- KÖROĞLU, Yunus, Başbakanlık Osmanlı Arşivi 19 Numaralı Zahire Defteri Çerçevesinde İstanbul'a Zahire Sevkiyatı (1794-1795), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.
- KURŞUN, Zekeriya, Küçük Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraat ve Fikirleri), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991.
- KUŞDEMİROĞLU, Ahmed Edib, "Borsaların Tarihçesine Toplu Bir Bakış", İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Nisan-Haziran 1971.
- MERT, Talip, "Öküz Limanı Zahire Ambarları", Üsküdar Sempozyumu, 12-13 Mart 2004, Bildiriler I, İstanbul 2005.
- METİNSOY, Murat, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, İstanbul 2007.
- NAZIR, Bayram, Dersaadet'te Ticaret, İstanbul 2011.
- NEZİHİ, Hakkı, 50 Yıllık Oda Hayatı 1882-1932, İstanbul 1932.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz, Türkiye'de İktisat Kongresi 1923-İzmir-Haberler-Belgeler-Yorumlar, Ankara 1968.
- ÖNEN, Ferda Keskin, Ticaret Borsalarının Türkiye Ekonomisindeki Gelişimi ve Performansı, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2009.
- ÖZDEĞER, Mehtap, XV-XVI. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi, İstanbul 2001.
- ÖZTÜRK, Kazım, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, İstanbul 1968.
- SAİD PAŞA, Said Paşa'nın Hatıratı, cilt 2, Dersaadet 1328.
- SAYAR, Ahmet Güner, Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, İstanbul 2000.

- SERÇE, Erkan- Sabri Yetkin, 120. Yılında İzmir Ticaret Borsası Tarihi, İzmir 2011.
- SEVİĞ, Erman, Eski Anadolu Ekonomileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- TABAKOĞLU, Ahmet, Türkiye İktisat Tarihi, İstanbul 2012.
- TANÖR, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul 2013.
- TEAŞ, Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri, Ankara 1998.
- TEKELİ, İlhan-Selim İlkin, "1923 Yılında İstanbul'un İktisadi Durumu ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası İktisat Komisyonu Raporu", Tarih Boyunca İstanbul Semineri, 29 Mayıs-1 Haziran 1988, Bildiriler, İstanbul 1989.
- TEKELİ, İlhan-Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Ankara 1983.
- TOPRAK, Zafer, Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950), Milli İktisat-Milli Burjuvazi, İstanbul 1995.
- TRAK, Selçuk, İktisat Tarihi, İstanbul 1973.
- TUTEL, Eser, "Karadeniz, Sergi Seferi'nde" Popüler Tarih, Ağustos 2006.
- UÇAN, Lale, "Karadeniz Gemisindeki Türk Seyyar Sergisi İçin Basında Neler Yazıldı", Popüler Tarih, Ağustos 2006.
- UZUN, Ahmet, İstanbul'un İlaşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması 1783-1857, Ankara 2006.
- ÜLGENER, Sabri F., İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, İstanbul 2006.
- ÜLGENER, Sabri F., Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti, Ankara 1984.
- YARMAN, Celal- Samet Ağaoğlu, Türkiye İktisadi Teşkilatında Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları, Ankara 1943.
- YENAL, Oktay, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, İstanbul 2010.
- YEŞİL, Fatih, "İstanbul'un İlaşesinde Nizam-ı Cedid: Zahire Nezareti'nin Kuruluşu ve İşleyişi (1793-1839)", Türklük Araştırmaları Dergisi, sayı 15, Bahar 2004.
- WEISBAND, Edward, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul 2002.
- ZARAKOLU, Avni, " 1929/1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle İlgili Mücadele Tedbirleri", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara 1982.
- ZEYTİNOĞLU, Erol- Necla Pur, İstanbul Ticaret Odasının 100. Yılı, İstanbul 1992.

3- GAZETELER ve MECMUALAR

- Cumhuriyet
- Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi
- İstanbul Ticaret Odası Gazetesi
- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası
- Milliyet
- Servet-i Fünun / Resimli Uyanış

3- KANUNLAR ve NİZAMNAMESLER

- Düstur, Birinci Tertip, cilt I.
- Düstur, Üçüncü Tertip, cilt. V.
- KARAKOÇ Sarkis, Türkiye Cumhuriyeti Sicill-i Kavanini, cilt. 1, 3, 12, 18, 19, 21.
- Resmi Gazete
- Ticaret Borsaları Hakkında Mevzuat-ı Kanuniye ve Nizamiye, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatı, İstanbul 1927.